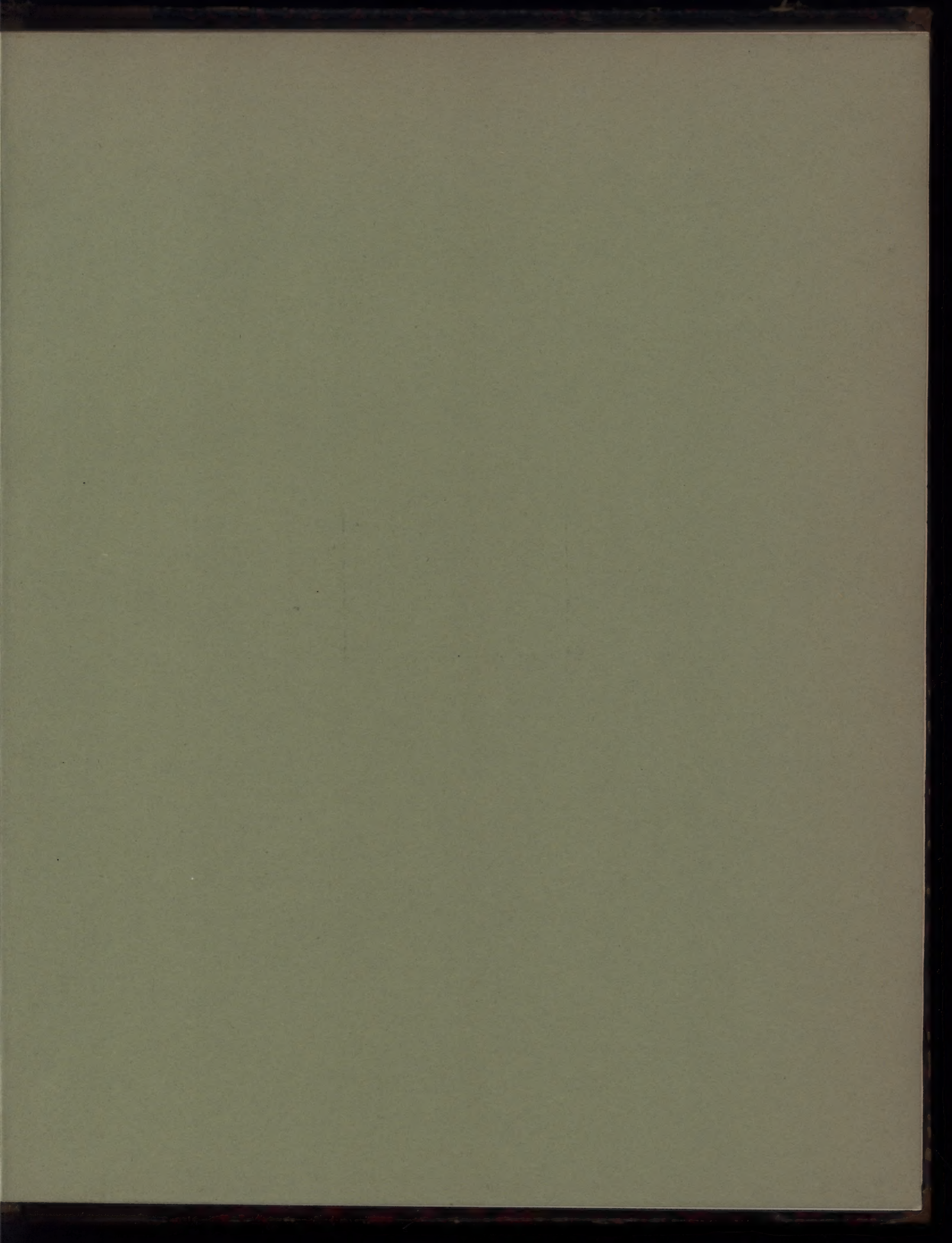
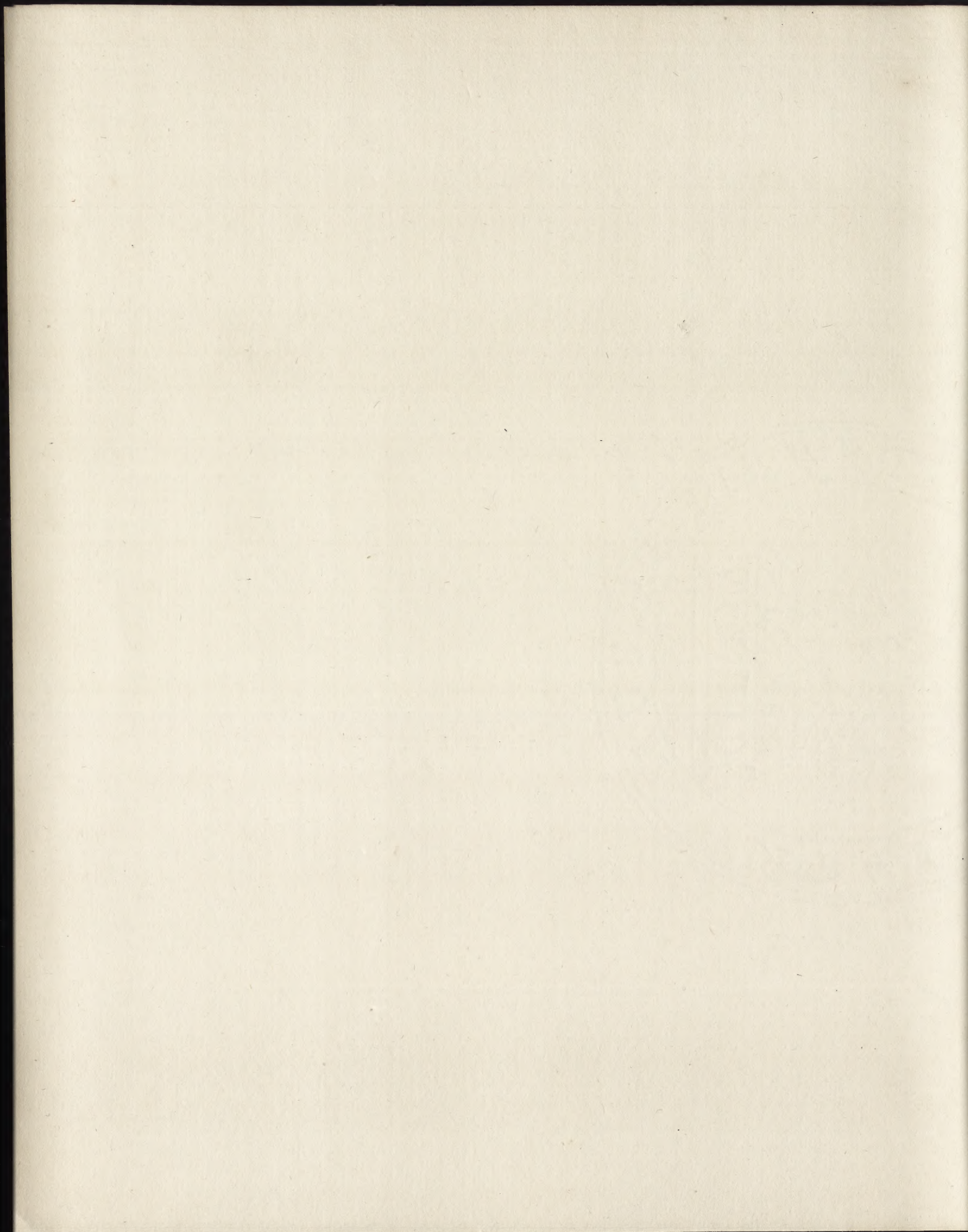
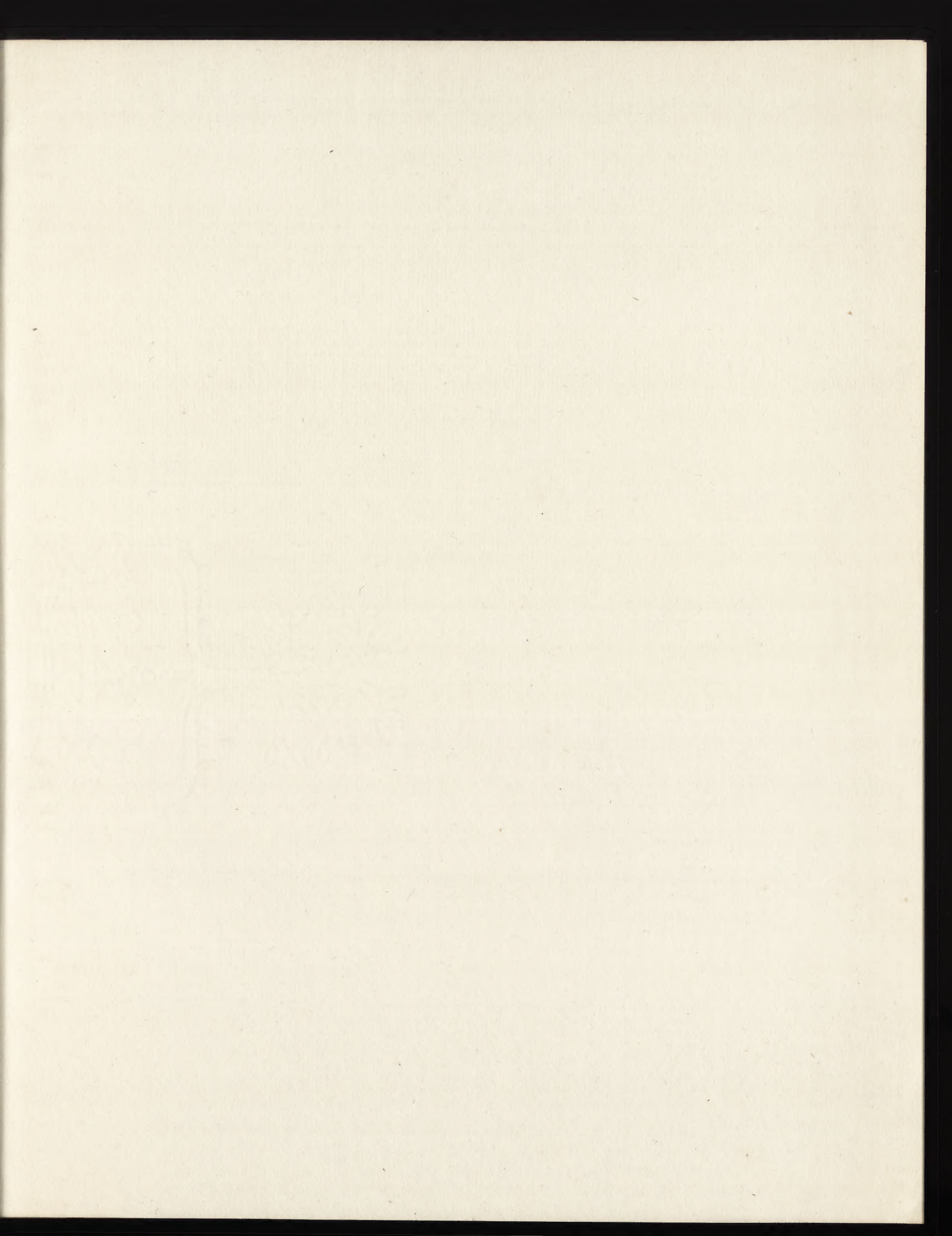
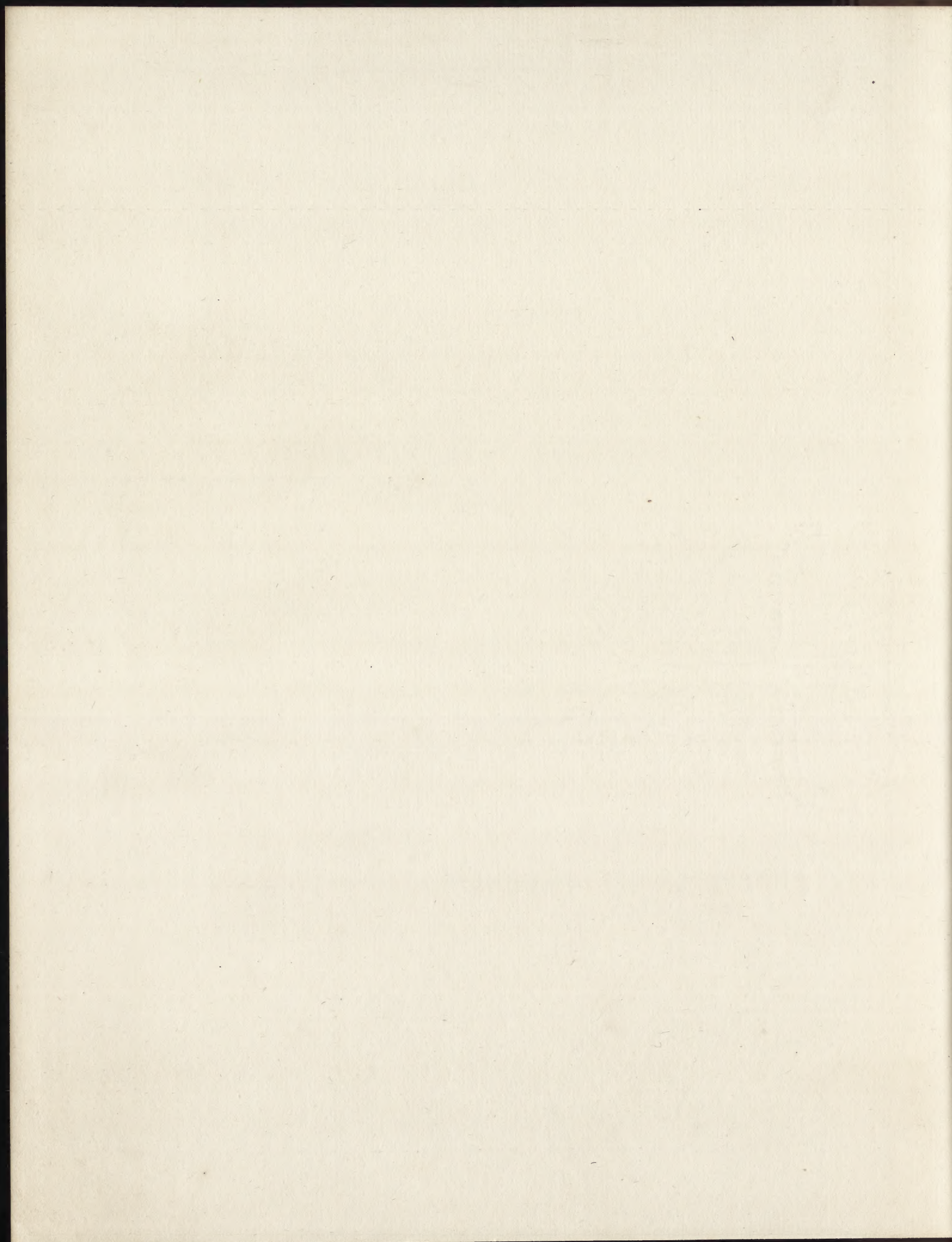

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

OULD-HOLLAND.

1 8 8 8.

OLD FATHER

OUD-HOLLAND.

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

MR. N. DE ROEVER,

Archivaris van Amsterdam,

EN VAN

DR. A. BREDIUS.

ZESDE JAARGANG: 1888.

TER DRUKKERIJ VAN DE UITGEVERS GEBROEDERS BINGER,
Warmoesstraat, 174. — AMSTERDAM, 1888.

CLUB OF L.A.

1911-1912

Geographical and Historical Notes

California State Library

San Francisco

1911-1912

INHOUD VAN DEN ZESDEN JAARGANG.

	BLADZ:
JOAN LUYKENS JONGELINGSJAREN EN ZIJNE DUYTSE LIER. EENE BIOGRAPHISCH- LITTERARISCHE STUDIE. (I en II) door H. Italie	I, 161
HET GEBOORTEJAAR VAN JACOB VAN RUISDAEL, door A. Bredius. (<i>Met fac-similes</i>)	21
EEN REGENTENSTUK VAN JOHAN VAN DER MEER, door Mr. S. Muller Fz. (<i>Met fac-simile</i>)	25
AERT SCHOUMAN VOLGENS ZIJNE AANTEEKENBOEKJES, door Mr. N. de Roever .	33
AD. SPINOSAM, door D. Henriques de Castro Mz.	45
DE „KEIZERSKROON” TE AMSTERDAM, door J. R. de Kruyff (<i>Met een prent</i>) .	48
VONDELIANA. (IV) PALAMEDES, door J. H. W. Unger	51
AANTEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS (II—IV), door G. H. Veth	68, 129, 182
DE HAAGSCHE SCHILDERS JOACHIM EN GERARD HOUCKGEEST, door A. Bredius. (<i>Met fac-simile</i>)	81
CASPAR VAN BAERLE. (V. en VI) ZIJN VERDER VERBLIJF TE AMSTERDAM (1635—1644), door Dr. J. A. Worp	87, 241
HET NIEUWE DOOLHOF „IN DE ORANJE POT” TE AMSTERDAM, door Mr. N. de Roever (<i>Met een prent</i>)	103
PHILIP ANGEL’S LOF DER SCHILDERKONST, door P. J. Frederiks.	113
IETS OVER MARTINUS SAEGHMOLLEN, door A. Bredius en Mr. N. de Roever (<i>Met fac-simile</i>)	121
EEN DRIETAL BRIEVEN VAN HENDRIK GOLTZIUS, door Mr. N. de Roever (<i>Met fac-simile</i>)	149
EEN EN ANDER OMTRENT P. C. HOOFT EN ZIJN GESLACHT, door Mr. Ch. M. Dozy.	154
PIETER DE RING, door E. W. Moes (<i>Met fac-simile</i>)	175

IETS OVER PIETER CODDE EN WILLEM DUYSER, door A. Bredius (<i>Met fac-simile</i>)	187
DE RARITEITEN-KAMER VERBONDEN AAN 'T AMSTERDAMSCH GEMEENTE-ARCHIEF, (III). door Mr. N. de Roever (<i>Met een prent en fac-simile</i>)	195
DE AMSTERDAMSCH SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKS- MUSEUM (III), door D. C. Meijer Jr. (<i>Met een prent</i>).	225
DE PLAATSNIJDERS DER EVANGELICAE HISTORIAE IMAGINES, door Dr. Max Rooses.	277
DRIE DELFTSCHE SCHILDERS: EVERT VAN AELST, PIETER JANSZ VAN ASCH, EN ADAM PICK, door A. Bredius. (<i>Met fac-similes</i>)	289
FREDERIK V, KEURVORST VAN DE PALTZ, KONING VAN BOHEME, door Jhr. C. A. van Sijpesteijn (<i>Met een prent</i>).	299
DE SCHILDER JAN HALS, DOOR VONDEL BEZONGEN, door Dr. A. Bredius. . . .	304
BLADWIJZER OVER DEN ZESDEN JAARGANG.	

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Fac-simile van de handteekening van Barend Cornelisz Cleeneknecht, schilder	22
„ „ „ „ Allard van Everdingen, schilder.	22
„ „ „ „ Willem Kalff, schilder.	22
„ „ „ „ Jacob van Ruysdael, schilder	22, 23
„ „ „ „ Meyndert Hobbema, schilder	22
„ „ „ „ Harmen Haegen	22
„ „ „ „ Jacob van Ruysdael Salomonzs, schilder	23
„ „ „ „ Johan van der Meer, schilder	29
Afbeelding van den voorgevel van het Burger-weeshuis in de Kalverstraat, later de Keizerskroon, omstreeks 1560 gebouwd	tegenover 48
Fac-simile der handteekening van Gerard Houckgeest, schilder	84
Afbeelding betreffende het Nieuwe Doolhof, de Oranje Pot, op de Looiersgracht te Amsterdam. Verkleining naar de origineele prent	tegenover 103
Fac-simile der handteekening van Marten Saagmolen, schilder	124
„ van een brief met eene penteekening van Hendrik Goltzius tegenover	149
„ der handteekening van Pieter de Ring, schilder	176
„ der naamteekening van denzelfden	177, 179
Afbeelding der begrafenispennen van denzelfden	181
Fac-simile der handteekening van Willem Duyster, schilder	193
Afbeelding van de Rariteitenkamer op het stadhuis te Amsterdam, tegenover. . .	195
Fac-simile der handteekening van Gilles Coingnet, schilder	200
„ van de oorspronkelijke schets van Thomas de Keyser voor zijne schilderij van schutters onder kapitein Cloeck	tegenover 229
Fac-simile der handteekening van Evert van Aelst, schilder	290
„ „ „ „ Pieter van Asch, schilder	295
„ „ „ „ van Adam Pick, schilder	296
Portret van Frederik V. keurvorst van de Paltz, verkleining naar eene gravure van B. à Bolsward	tegenover 304

JOAN LUYKEN'S
JONGELINGSJAREN EN ZIJNE DUYTSE LIER.
EENE BIOGRAPHISCH-LITTERARISCHE STUDIE,

DOOR

H. ITALIE.

I.

HET mag met recht onze bevreemding wekken, dat er-over het leven van JOAN LUYKEN nog zooveel duisters verspreid ligt. We hadden mogen verwachten, dat zijne tijdgenooten alle merkwaardige bijzonderheden uit het leven van dien genialen etser en niet onverdienstelijken dichter nauwkeurig voor de nakomelingschap zouden hebben te boek gesteld. Doch behalve het „*Levensverhaal*”, geplaatst bij zijne naar het lijk geteekende afbeelding in het werk: „*De Schriftuurlijke Geschiedenissen van het O. en N. Verbond*,” Amst. 1712 en het gelijk-luidende „*Kort Verhael van het leven en sterven enz.*” voorkomende in LUYKENS laatste werk: „*'s Menschen Begin, Midden en Einde*”, dat in hetzelfde jaar na LUYKENS dood uitkwam, is ons niets van dien aard overgebleven. En dit weinige laat ons daarenboven nog onbevredigd. Immers — en hier heb ik het oog op het „*Kort Verhael*” — was het den schrijver blijkbaar meer te doen, om eene apotheose van LUYKENS buitengewone

vroomheid in de tweede periode van diens leven, dan wel eene eigenlijke levensbeschrijving te leveren. Daarom verwijlt hij met voorliefde bij de vrome gezegden van zijn held, bovenal bij de woorden door dezen op zijn sterfbed geuit, doch stapt hij met luchtige schreden heen over L.'s eerste levensperiode, d. w. z. tot aan diens 26^e jaar. En van het weinige, dat hij ons uit deze periode bericht, is, zooals ik nader aantoonen zal, de juistheid niet boven twijfel verheven.

Echter is dit bevreemdend verschijnsel gemakkelijk te verklaren. Na zijn 26^e levensjaar toch verdiepte LUYKEN zich zoozeer in piëtistische dweperijen, dat hij zich bijna ganschelijk aan het openbare leven onttrok en niet meer arbeidde, dan voor zijn bestaan hoogst noodzakelijk was. Zoodoende bleef wel is waar zijn *naam* voortleven, doch werd zijn *persoon*, als der wereld afgestorven, van lieverlede vergeten. En dit was het juist, wat LUYKEN wenschte, zoodat zijne vrienden geheel in zijn geest handelden, toen ze over hem bij zijn leven een zedig stilzwijgen bewaarden en na zijn dood zijn persoon in zijne piëteit deden opgaan.

Toch zijn er uit LUYKENS leven enkele feiten, niet in het „*Kort Verhael*” voorkomende, langs anderen weg bij het nageslacht in herinnering gebleven, en wel deels door mondelinge overlevering, deels door opteekening. Bij deze laatste herinner ik aan de biographische schets voor den derden druk der „*Duytse Lier*”, verschenen 1729; voorts aan de artikelen over onzen held in WAGENAARS „*Geschiedenis van Amsterdam*”, in de „*Levens van beroemde Mannen en Vrouwen*”, in de biographische Woordenboeken van VAN HOOGBRATEN, KOK, e. a. en, voor zoover onze eeuw betreft, aan de „*Levens der Kunstenaars en Schilders*” van IMMERZEEL en van KRAMM; vervolgens aan de artikelen over LUYKEN in de werken over Nederlandsche Letterkunde; eindelijk aan de monographiën over L., waarvan er, voor zoover mij bewust, slechts *drie* bestaan, t. w. die van Mr. P. MABÉ Jr. in het tijdschrift „*Mnemosyne*”, jaargang 1829; die van D. H. WILDSCHUT 1830 en die van ALB. STEENBERGEN in de „*Vaderlandsche Letteroefeningen*”, jaarg. 1875. Hierbij kan men nog voegen de „*Inleiding*” van VAN VLOTEN op de uitgave der „*Duytse Lier*” 1860.¹⁾

Het ligt geenszins in mijne bedoeling, over de meerdere of mindere waarde dezer bronnen, noch in hoeverre de eene haren inhoud aan de andere heeft ontleend, in bijzonderheden te treden. Genoeg zij het te vermelden, dat zij allen te zamen niet zooveel geven als noodig is, om alle vragen, die aangaande LUYKENS leven bij ons mochten oprijzen, ook maar eenigszins voldoende te kunnen beantwoorden. Dit neemt niet weg, dat het artikel „*Luyken*” in KRAMM's „*Leven der Schilders etc.*” en vooral de uitmuntende monographie van den Heer STEENBERGEN van bijzonder veel studie aangaande L.'s leven en werken getuigen en dan ook heel wat licht daarover hebben verspreid.

1) Eene volledige opsomming van de litteratuur over LUYKEN vindt men in VAN DER AA, *Biograph. Woordenb. v. LUYKEN* (JAN).

Desniettemin blijft er — ik zeide het reeds in den aanhef — nog veel duisters. Dit bracht mij op het denkbeeld, na te sporen, of er nog onuitgegeven bescheiden bestaan, die hier het gewenschte licht zouden kunnen ontsteken. Te dien einde wendde ik mij tot den Heer J. PH. VAN DER KELLEN, directeur van 's Rijks Prenten-Kabinet te Amsterdam, van wien het mij bekend was, dat hij reeds jaren lang aan het bijeenverzamen is van alle prenten van LUYKEN en van hetgeen op dezen betrekking heeft. Hij was niet slechts bereid mij persoonlijk zooveel mogelijk inlichtingen te verschaffen, maar stond mij tevens tijdelijk ten gebruike af eenige min bekende schriftelijke bescheiden aangaande L. en *last but not least* den *eersten druk* van diens *eersten dichtbundel*, de zoogenaamde „*Duytse Lier*.”

Van dezen druk¹⁾ — zoo verhaalde mij de Heer VAN DER KELLEN — bestaan er, voor zoover bekend, behalve het hier bedoelde, slechts twee exemplaren, die in zijn bezit zijn.

De kennismaking met dien *eersten druk* was mij vooral daarom bijzonder aangenaam, omdat ik hoopte door het oplettend bestudeeren van de *Duytse Lier*, die m. i. nog niet genoeg is gewaardeerd als bron voor de kennis van LUYKENS jongelingsjaren, wat meer licht over de laatste te kunnen verspreiden. Wel bezat ik reeds de straks genoemde uitgaaf, door VAN VLOTEN bezorgd, doch die is verre van nauwkeurig en volledig. Maar toen ik de resultaten van die studie met de schriftelijke bescheiden, door mij reeds genoemd, ter eenre, en met de van elders bekende biographische bijzonderheden ter andere zijde vergeleek, stuitte ik op verschillende zwarigheden, die ik getracht heb op mijne wijze uit den weg te ruimen. Of en in hoeverre mij dit is gelukt, laat ik gaarne over aan het oordeel van hen, die daartoe bevoegd zijn, en dit uit te lokken is de reden, dat ik mijn arbeid openbaarheid geef.

Bovendien wenschte ik ook op enkele bijzonderheden te wijzen, waarop door anderen niet of niet genoeg is gelet, of die niet te hunner kennis gekomen zijn, om ten slotte eenige critische beschouwingen te geven aangaande de „*Duytse Lier*”, het beste, wat LUYKEN op dichterlijk gebied geleverd heeft, en waarover m. i. nog niet genoeg is gezegd.

II.

Volgens het „*Kort Verhael*” werd onze dichter den 16 April 1649 te Amsterdam geboren. Met deze opgaaf komen alle latere biografen overeen.

Minder eenstemmigheid heerscht er echter in de wijze, waarop zijn doopnaam geschreven wordt. Zijn eigenlijke naam was JOAN, zooals hij voorkomt op het titelblad en onder de opdracht van de eerste uitgaaf der „*Duytse Lier*” in 1671, alsmede op een autograaf, waarop ik nader de aandacht hoop te vestigen. Daarentegen komt op den

1) Van dezen bestaat één druk maar met twee verschillende adressen.

titel en in de opdracht van „*s Menschen Begin, Midden en Einde*” de naam JOANNES voor. Ik vermoed, dat de Bijbelsche reuk van dien naam onzen dichter heeft bewogen, na zijne bekeering, waarover nader, zijn doopnaam daarmede te verwisselen. In plaats van JOANNES teekende hij zich ook wel JOHANNES.

Meer algemeen en in overeenstemming met de latere schrijfwijze is hij bekend onder den naam van JAN. Hetzelfde geldt van zijn familienaam, die oorspronkelijk LUYKEN of wel LUYCKEN, later in LUIKEN werd veranderd.

Zijne ouders heetten CASPAR LUYKEN en HESTER CORES en behoorden beiden tot de Remonstrantsche gemeente. Dit laatste blijkt hieruit, dat zij hun zoon MICHIEL, een ouderen broeder van JAN, in de Remonstrantsche Kerk lieten doopen en wel den 18 November 1646, gelijk in het Doopboek dier Gemeente te Amsterdam vermeld staat.¹⁾

CASPAR was schoolmeester en woonde in eene van de zijstraten der Haarlemsche straat te Amsterdam. Hij trad ook als schrijver op en gaf een stichtelijk werkje, in het licht, getiteld: „*Onfeylbare Regel van Winste zonder Verlies*”,²⁾ aan hetwelk menige herdruk te beurt viel.

Van de godsdienstige richting des schrijvers zegt de Heer STEENBERGEN: „Het leerstuk van verwerping en uitverkiezing stond niet hoog bij hem aangeschreven, zeer hoog daarentegen — een wandel naar het Evangelie, opgevat in zijn meest rigoristischen zin en gelijk het gepredikt werd door zijne vrienden PETRUS SERARIUS en ABRAHAM GALENUS, in hun bedehuis op het Rokin”.³⁾ De oude LUYKEN was, zooals zijn eigen zoon JOAN getuigt, „*een man die*

*De vreeze Gods hiel[d] voor zijn deel,
En wandelde den Hemel nader.”*⁴⁾

Zijne echtgenoot, HESTER CORES, was eene „deugdzame” vrouw, die zich door „een stillen geest” onderscheidde. Dit laatste hebben wij volgens 1 Tim. 2 : 12 en 1 Petr. 3 : 4 vlg. zoo te verstaan, dat zij een meegaand, onderworpen karakter bezat.

Dat ouders van eene dergelijke gezindheid hunnen zoon eene godsdienstige opvoeding gaven, spreekt wel van zelf. Hoe echter overigens de eerste opleiding van den jeugdigen JOAN is geweest, kunnen wij slechts gissen en dan mogen we veilig aannemen, dat de vader, die in staat was, zelf als schrijver op te treden, het zijnen zoon niet aan degelijk onderwijs zal hebben laten ontbreken, te meer omdat hem reeds vroeg diens

¹⁾ Hiermede wordt de veronderstelling van den Heer STEENBERGEN, als zoude JOAN *eenige* zoon zijn geweest, weerlegd.

²⁾ Het doel van dit werkje was niet om te leeren hoe men aardschen rijkdom verwerft, maar hoe men zich schatten in den hemel vergaart.

³⁾ *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1875, blz. 646.

⁴⁾ Opdracht van „*s Menschen Begin, Midden en Einde*.”

goede aanleg zal zijn in het oog gevallen. Toen dan ook later de dichtgeest vaardig werd over JOAN, toonde deze niet slechts zijne schooljaren wèl besteed te hebben, maar ook — en zijne gedichten zijn daar, om het te bewijzen — dat hij de goede dichters zijner eeuw had bestudeerd.

Nadat de schooljaren om waren zou JOAN tot schilder worden opgeleid, waartoe zijne ouders hem bij MARTINUS ZAAGMOLEN in de leer deden.¹⁾ Weldra echter verwisselde hij het penseel voor de teekenstift en etsnaald en wist beide zoo meesterlijk te hanteeren, dat zijne vele en velerhande scheppingen op het gebied van teeken- en etskunst eene bijna ongeëvenaarde hoogte bereikten. Die scheppingen, waardoor zijn naam eene algemeene vermaardheid verwierf, zijn voor het nageslacht in tal van werken bewaard gebleven.²⁾ Daarentegen schijnt er van de door hem vervaardigde schilderijen nog slechts ééne overgebleven te zijn.³⁾

Ook in eene andere dan de hier beschrevene richting zou zich het talent van den jongen kunstenaar openbaren. Het bleek hem spoedig, dat het dichtvuur in hem blaakte. Gretig nam hij toen de lier ter hand. We zullen weldra vernemen, van welken aard de tonen waren, die hij er aan wist te ontlokken.

Bij al den ijver, waarmede LUYKEN zich aan de kunst wijdde, vergat hij geenszins de wereldsche vermaken. Dit was wel is waar in strijd met de piëtistische beginselen, waarin hij was opgevoed, doch, even als meer pleegt te geschieden, ging ook bij onzen JOAN de natuur boven de leer. „De levenslustige, geestige, rijkbegaafde jongeling, een geboren dichter, een geboren kunstenaar, vond niets wat hem aantrok op het dorre en bloemlooze pad van het ascetisme”,⁴⁾ door zijne ouders met zooveel voorliefde bewandeld. In gezelschap zijner kameraden, lustige broeders als hij, sleet hij menig genoeglijk uurtje onder het drinken van

„Een kroes vol wijn
Geswollen aan den Rijn”⁵⁾.

Daarbij was hij een vurig aanbidders der schoone kunne. Dit blijkt voldoende uit de minnezangen, aan haar gewijd en waaronder er zijn, die door bevoegde kunstrechters als uitnemend geslaagd worden beschouwd.

De liefdevlam, waardoor zijn hart in gloed werd gezet, zag hij zoo gaarne overslaan

1) Inleiding op den 3den druk der *Duytse Lier*.

2) Wie over de menigvuldigheid en de waarde van LUYKEN's kunstwerken bijzonderheden verlangt te vernemen, verwijs ik naar het werk van KRAMM en de studie van ALB. STEENBERGEN.

3) De bedoelde schilderij, voorstellende een eenvoudig binnenvertrek, waarin de moeder (?) des schilders eenig veterwerk zit te maken, bevindt zich thans in het bezit van Jhr. J. P. SIX VAN HILLEGOM te Amsterdam. KRAMM a. p. IV 1022.

4) STEENBERGEN t. a. p., blz. 647.

5) *Duytse Lier*, blz. 26.

tot de Amsterdamsche schoonen. In levendige bewoordingen prijst hij haar de liefde, bepaaldelijk het huwelijk aan: „*Filiana*” — dus roept hij eene der Amstelnimfjes toe —

*„Filiana, konje 't minnen,
Hadje 't lekker eens gesmaakt
Ik wed je wierd in de blanke krop geblaakt
Van een vuurtje dat vinnig raakt.¹⁾”*

Op de bruiloft van zijn vriend W. VAN DER KEEREN zingt hij „de Juffrouws” toe:

*Laat af, o Bloempjes van het Y,
De schoonste bloem van uwe jeugt te spillen;
Staapt met uw willen
In de zoete lij;
Wie liefde schuwet, is door de waan bedrogen²⁾*

Soms is zijne pleitrede voor de liefde niet van platheid vrij, zooals het volgende voorbeeld toont:

*Laura laat het pratte[n] varen,
't Is wel waar gij zijt heel schoon,
Maar gij zult na 'twelig paren
(Ik Sweer 't u bij mijn vaders zoon)
Noch schoonder staan.
Noch schoonder pronkt de boom met vruchten,
Als alleen met groene blaen.
Waarom lang alleen geslapen?³⁾*

Dat echter de Amstelnimfjes, ondanks de verleidelijke lokstem van hun dichterlijken stadgenoot, zich niet onmiddellijk op genade of ongenade in Amors armen wierpen, blijkt uit menige verzuchting, die we LUYKEN hooren slaken. Het schijnt zelfs, dat meer dan ééne bestorming, door hem op hare harten gewaagd, dapperlijk werd afgeslagen, en dat zoovele nederlagen onzen held wel eens wrevelig maakten, wie zal hem daarover hard vallen? Echter kunnen we geenszins onze goedkeuring hechten aan de weinig ridderlijke wijze, waarop hij aan zijn wrevel lucht geeft:

*Als ik bemin, als ik bemin een schoone,
Ik buig mij neer, en bie mijn diensten aan:
Maar zo zij mij geen gunsten wil betoone[n],
En lange een tijd laat zonder weermin gaan,
Ik scheid'er van, ik laatse, ik spoel die minne,
Ik spoel die smart,
Slechts rustig van het hart,
Met een kroes vol wijn,
Geswollen aan den Rijn.⁴⁾*

¹⁾ D. L., blz. 42.

²⁾ D. L., blz. 47.

³⁾ D. L., blz. 45.

⁴⁾ D. L., blz. 26.

Na den vluchtigen blik, door ons op LUYKENS jeugd geworpen, komen we tot de belangrijke vraag, hoe wij over zijn karakter en zedelijk gedrag te oordeelen hebben. En die vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden. Want terwijl over het eerste punt de overlevering zwijgt, biedt zij ons aangaande het tweede punt opmerkelijke tegenstrijdigheden. Immers letten we op het getuigenis in het meergemelde „*Kort Verhael*”, zoo verschijnt ons de jeugd van JOAN in een gansch niet rooskleurig licht. Daar toch lezen wij, dat onze dichter, toen hij 26 jaar oud en „de Heere op eene krachtdadige wijze aan zijn harte verschenen” was, „*zijn oud en slecht gezelschap verliest*.” Ook in de voorrede van den derden druk (uitgekomen in 1729) wordt ons, hoewel met minder scherpe kleuren, verhaald, dat LUYKENS „levensmanier in zijne jeugd vrij wat wild en los” was. Eindelijk kunnen we hieraan nog toevoegen het getuigenis van hem zelven, wanneer hij zegt:

*Wie was het Schaapje, dat ging dwalen,
En doolen, buiten spoor en paalen ?
.....
Ik was het zelf, en ging al verder,
Maar gij, mijn allergeodste Herder,
Hebt mij zoo trouw'lijk opgezocht,
.....
En op uw schouders t'huis gebrocht.¹⁾*

Ook in de volgende verzen, geïllustreerd door een plaatje waarop een slapende reiziger door een muilezel langs een afgrond wordt gevoerd, bedoelt m. i. de dichter zich zelven:

*„Ik wandelde op der Hellen mond,
Gelijk een blinde, zonder schrikken,
Terwijl zijn kaaken open stond[en],
Om 't stortend leven in te slikken.
De domme diermensch ging gerust,
De geest vermaakten zich met droomen.²⁾”
enz.*

Met het oog op de hier bijgebrachte weinig vleierende getuigenissen aangaande onzen dichter, mag het opvallend geheeten worden, dat de latere levensbeschrijvers, niet slechts op verre na niet zoo ongunstig over hem oordeelen, maar zelfs hun best doen, hem van de blaam, als ware hij een verachtelijk libertijn geweest, te zuiveren. Dit beter oordeel vindt zijn grond hoofdzakelijk in den inhoud der „*Duytse Lier*”. In dezen dichtbundel uit LUYKENS jeugd wordt wel is waar menige dartele, wellustige toon ver-

¹⁾ *Voncken der Liefde Jesu X*, blz. 39.

²⁾ T. a. p. XLIV, blz. 187.

nomen; toch spreekt daaruit niet zelden een hooge, diepgevoelde ernst; en, wat bovenal niet uit het oog is te verliezen, de dichter waarschuwt herhaaldelijk en met klemmenden nadruk tegen verboden, onkuische min.

*„De min is zoet,
En nut en goed
Geen zonden
ALS MEN BLIJFT OP 'S HEMELS GOUDE WETTEN STAAN.”* ¹⁾

Zoo hooren wij hem uitroepen. En elders zegt hij:

*ó Dat de min zich zelf bespiegelen wou
Aan 's anders schade, aan 's anders naberou[w],
Aan 's anders schande, en los gewenschte trou[w],
En groote elenden,
Men hoorden niet van zooveel bitter leet,
Van zo veel ramps, door losse min gesmeet,
Van zo veel spijs, die 't harte knaagt en eet,²⁾
Enz.*

„Op eene vraag, welke de beste kunst zij”, antwoordt onze dichter:

*„Wellevens-kunst wordt nooit volprezen,
Zij vindt den rechten wijsheids steen,
En strijkt met groote schatten heen:
Haar kracht kan lijf en ziel genezen.
Wie deze kunst recht leeren kan,
Is rijk en een gelukkig man:
Hij is op wijsheids top gerezen,*

*.
.
Ziehier mijn vriend de allerbeste, (namel. kunst);
Zij is van velen wel begeerd,
Maar weinig wordt zij recht geleerd,
Dat doet de wellust met haar pesten
Maar sla dien vijand uit het veld,
Gelijk een wakker oorlogsheld,
Zoo houdt gij licht wellevens-vesten.³⁾*

Eene enkele maal hooren wij hem den wensch uiten, dat het lot hem in staat mocht stellen, gelijk CATS en WESTERBAEN, „buiten” te kunnen wonen:

*O dat het lot mij zulk een leven gaf!
Mijn zanglust zou veel schooner bloeyen
En met den Wilg aan 't beekjen groeyen.⁴⁾*

Is dit alles de taal van een wellusteling, van een vrijdenker, van iemand, die met „slecht gezelschap” verkeert? Of meenen we niet veeleer de stem te vernemen van het gerijpte verstand, dat van den ernst des levens doordrongen is?

¹⁾ D. L., bl. 29.

²⁾ D. L., blz. 72.

³⁾ D. L., blz. 108.

⁴⁾ D. L., blz. 99.

Nu kan men de bewijskracht van dusdanige uitingen wel ontzenuwen door aan te voeren, dat niet altijd zij, die als zedepredikers optreden, inderdaad zoo zedelijk zijn, als zij het willen doen voorkomen; doch het gaat volstrekt niet aan, een zoodanigen maatstaf aan te leggen bij onzen dichter, die — zooals ik bij de critiek der „*Duytse Lier*” hoop in 't licht te stellen — in zijne gedichten zijn gansche gemoed uitstort.

Eene beschouwing van de vrienden, met wie JOAN omgang had, schenkt, bij de schaarsheid der berichten, die we aangaande hen bezitten, ons geenszins het gewenschte licht. Toch zal het niet ondienstig zijn, ze vluchtig de *revue* te laten passeeren.

De eerste persoon, die ons hier in 't oog valt, is NICOLAAS DE VREE, door LUYKEN zijn „halsvriend” geheeten. Al wat ik van dezen opgeteekend vond is, dat hij schilder was van landschappen, bloemen, enz. en, even als LUYKEN, later een zeer ingetogen en godsdienstig leven leidde. Hij was geboren in 1650.

Een tweede makker van onzen dichter was JACOB ROZENDAAL. Deze was in Pruisen geboren, waar zijn vader vreedzaam op eene landhoeve zijn leven sleet. Maar in een oorlog,¹⁾ die er uitbrak, werd dit vreedzaam verblijf door het vijandelijke vuur in lichterlaaie gezet en bij den schijn daarvan moesten vader en zoon in een „guren en kouden nacht” de vlucht nemen. Zij trokken naar Amsterdam en hier maakte LUYKEN kennis met ROZENDAAL, die, even als JOAN, „naar den Parnassus streefde”. Zij sleten samen menig genoeglijk uurtje en spoelden zich van tijd tot tijd met een hartig glas „Liber (d. i. wijn) de zorgen van het hart.” Vaak — zoo verhaalt ons LUYKEN²⁾ — gingen ze buiten de stad, „niet ver van daar het Y komt bruisen” en daar zetten onze vrienden zich in het riet neder „in gezelschap van de Zanggodin en door niemand dan den Westewind bespied.”

Mij dunkt, we hebben geen reden ons aan deze dichtoefeningen der beide jongelieden te ergeren, evenmin als het genot van den wijn, door hen zoozeer bemind, ons aanleiding geeft, hen van een ongeregeld, laat staan „onzedelijk” leven te verdenken.

Als derde vriend van LUYKEN wijs ik op den „poëet” KAREL VERLOVE. Deze gaf in 1686 in het licht: eene „*Uytbreiding over de H. Lofzangen*”, bestaande uit 200 Gezangen. Voorts schreef hij voor het Tooneel: „*De historie der wrede vervolging tegen de Hervormde Christenen in Frankrijk*”, in hetzelfde jaar uitgekomen; eindelijk „*Stephanus, de eerste Christen Bloedgetuige*”, verschenen in 1688.

Omtrent zijn geboortjaar en overige levensomstandigheden heb ik niets opgeteekend gevonden. Te oordeelen echter naar hetgeen hij geschreven heeft, schijnt hij godsdienstig geweest te zijn.

Van belang zou het zijn, te weten te komen, hoe de toenmalige dichters over JOAN oordeelden, alsmede of, en zoo ja, in welke betrekking hij tot hen stond. Het

¹⁾ Welke oorlog hier bedoeld wordt, begrijp ik niet.

²⁾ *D. L.*, blz. 102.

heeft mij echter niet mogen gelukken, dienaangaande iets te weten te komen. Opvallend is het zeker, dat JOAN ANTONIDES VAN DER GOES, aan wien LUYKEN zijne „*Duytse Lier*” opdroeg, zich niet opgewekt heeft gevoeld, de loftrompet over den dichter en diens werk te steken, te meer, omdat eene „*admiration mutuelle*” tot de karakteristieke eigenaardigheden van de zeventiende-eeuwsche dichterbent behoorde.

Na deze uitweiding kom ik tot de volgende opmerking.

Gaan we van het beginsel uit — en wij kunnen dit zonder bezwaar doen — dat we in LUYKENS dichterlijke ontboezemingen den zuiveren spiegel vinden, waarin we zijn gemoedstoestand en levenswijs kunnen aanschouwen, dan rijst de vraag, waaraan het toe te schrijven is, dat men de jeugd van onzen dichter vroeger zoozeer gebrandmerkt heeft. En dan antwoord ik met MABÉ, WILDSCHUT, e. a., dat JOAN dit zelf heeft uitgelokt. Immers na zijne bekeering, toen hij alles, wat niet in het kader van het strengste piëtisme paste, op het ergst verachtte en verfoeide, zag hij natuurlijk met minachting neder op de dartelheid en aardschgezindheid van zijne jeugd. Bovenal was de „*Duytse Lier*”, die schepping van zijn levenslustig gemoed, hem een doorn in het oog. Daarom moest zij, het mocht kosten wat het wilde, van de aarde verdelgd worden. Bekend is het, hoe de bekeerde dichter alle exemplaren, die hij machtig kon worden, opkocht, in de veronderstelling, dat er zoodoende ten slotte ook niet één dier getuigen van de afdwalingen zijner jeugd zou overblijven. Maar hij had buiten den waard, of liever buiten den uitgever gerekend. Deze toch, aangevuurd door den aftrek, die aan zijne uitgave te beurt viel, maakte er geen gewetensbezwaar van, nieuwe oplagen er van ter perse te leggen. Het gevolg was natuurlijk, dat de dichter overstelpt werd met aanbiedingen van exemplaren, tot hem de oogen opengingen over het spel, dat men met hem speelde. Eerst toen staakte hij den verdelgingskrijg.

Wanneer onze gevolgtrekking juist is, dat LUYKENS overdreven piëtisme zelfs de geringste afdwaling zijner jeugd door een zwartkleurig vergrootglas beschouwde, zoodat we derhalve aan zijn eigen oordeel geen waarde moeten hechten, dan blijft ons nog de vraag te beantwoorden, hoe het komt, dat de meergemelde levensbeschrijver, die in onzen held kennelijk een heilige zag, diens jeugd eveneens veroordeelt? Het antwoordt is eenvoudig. Juist de omstandigheid, dat LUYKEN vroeger zoo aardschgezind was, moest de tegenstelling, door zijn later leven daarmede gevormd, te sterker doen uitkomen en den stralenkrans, waarmede men hem omgaf, te helderder doen schitteren. Ook mag het bijbelwoord „dat er alzoo blijdschap zal zijn in den hemel over éénen zondaar, die zich bekeert, meer dan over negen en negentig rechtvaardigen, die de bekeering niet van noode hebben”,¹⁾ hier van invloed zijn geweest, zij het ook ten koste van LUYKENS reputatie.

Dat wij aangaande LUYKENS karakter in zijne jeugd geenerlei overlevering bezitten is reeds blz. 7 door mij gezegd. Wat zijne levensbeschrijvers ons van zijn karakter

¹⁾ Luc. XV : 7.

verhalen, heeft slechts betrekking op den tijd na zijne bekeering. Dat deze op onzen held een machtigen invloed heeft geoeffend is zeker, doch het is de vraag, of die invloed een zoodanigen omkeer te weeg kon brengen, dat daardoor alle sporen van het vroegere karakter werden uitgewischt. Mij komt dit niet waarschijnlijk voor. Ik geloof veeleer, dat de kiemen van LUYKENS latere karaktertrekken, als daar zijn: onbaatzuchtigheid, zachtzinnigheid, gemoedelijkheid en verdraagzaamheid, reeds van te voren bij hem aanwezig zijn geweest, ja, hoogst waarschijnlijk reeds vóór zijne bekeering tot ontwikkeling zullen gekomen zijn.

III.

Dat LUYKEN, die den Amstel-nimties zoo geestdriftig het huwelijk aanpreeft, eindelijk zelf in het fuikje geraakte, laat zich licht denken. En willen we aan het bericht dienaangaande, voorkomende in meergemeld „*Kort Verhael*”, geloof hechten, dan geschiedde dit reeds op zijn negentiende jaar, derhalve in 1668. Ook in alle latere levensbeschrijvingen van onzen dichter wordt ons hetzelfde verhaald. Evenzoo lezen we overal, dat MARIA DE OUDE, die „vermaard was om haren uitmuntenden zang”, de naam was van LUYKENS tweede ik. Toch is er op de juistheid, zoowel van het eene als van het andere bericht, heel wat af te dingen, zoo zij niet geheel in twijfel getrokken moet worden. Uit eene authentieke acte toch, voorkomende in een Amsterdamsch Pui-inteekenregister ¹⁾ uit LUYKENS tijd, blijkt het, dat deze niet 19 maar ongeveer 23 jaar oud was, toen hij zich in den echt begaf, niet met MARIA DE OUDE, maar met MARIA DE OUDENS. Ik geef hier een letterlijk afschrift van de acte, die door LUYKEN en zijne echtgenoot eigenhandig onderteekend is.

Den 5 Maart 1672

Compareerden als voren JOHANNES LUYKEN van A(msterdam) schilder out 23 Jaar geassist(ee)rt met HESTER CORES sijn moeder woont in de nieuwbbrugsteeg en MARIA DE OUDENS van 's Gravenhage, out 26 Jaar, geassist(ee)rt met woont in de brouwerstraat.

JOAN LUYKEN. MARIA DE OUDENS,

(De gestippelde plaats komt ook op de akte zoo voor.)

Mij dunkt wij zullen wel geenerlei reden hebben, aan het bericht in het „*Kort Verhaal*” meer geloof te schenken dan aan deze acte, welks authenticiteit nog zijdelings bevestigd wordt door het feit, dat den 18 Dec. 1672 „door Ds. BRANDT publyck [is] gedoopt CASPAR 't kint van JAN LUYCKEN en MARIA DE OUDENS.” Hieruit volgt, dat LUYKENS huwelijk reeds na ruim negen maanden met een eerste spruit gezegend werd.

¹⁾ Zie *Oud-Holland* III bl. 227

Trouwens dat CASPAR het *oudste* kind was en in 1672 geboren werd, wordt in alle biographieën vermeld.¹⁾ De doop werd verricht door Ds. BRANDT²⁾.

Behalve door het hier besproken doopbericht wordt de datum, op bovenvermelde acte nog bevestigd door den inhoud der „*Duytse Lier*,” die in 1671 in het licht verscheen. Aan den geest, die in dezen dichtbundel heerscht, ontwaart men al dadelijk, dat de dichter nog ongehuwd is en zijn gemoed frank en vrij voor de „Amstel-nimfjes” uitstort. Men kan wel is waar hiertegen aanvoeren, dat JOAN de gedichten, door hem als vrij gezelschap vervaardigd, wel *na* zijn huwelijk kan hebben uitgegeven. Dat dit echter geenszins het geval is, toont ons de „Opdracht” der „*Duytse Lier*” „aan de Juffrouws”, waar de dichter met den wensch voor den dag komt, dat eene der „vrolijke Amstel-Nimphjes, door [zijne] klagende minnezangen bewogen, [hem] de bloem harer jeugd opoffert.”

Wie in deze woorden eene onkieschheid ziet, vergist zich schromelijk, zooals de op blz. 6 van deze studie aangehaalde verzen, door LUYKEN op de bruiloft van VAN DER KEEREN „aan de Juffrouws” toegezongen, voldoende bewijzen. De dichter heeft er geen andere bedoeling mee, dan de hoop uit te spreken, dat hij door zijne minnezangen eene Amsterdamsche schoone mocht bewegen, hem hart en hand te schenken. Zoo iets zou hij toch *na* zijn huwelijk niet wel hebben kunnen schrijven.

Ook uit de Opdracht der „*Duytse Lier*” aan JOAN ANTONIDES VAN DER GOES is het niet alleen kennelijk, dat LUYKEN bij de uitgave ervan nog ongehuwd was, maar wordt ons ook duidelijk, voor welke maagd zijn hart ontvlamd is. Wij lezen daar: „*Ik zing van Liefde en Min, 't welk UE., DIE MET MIJ IN HET FIERSTE UWER JEUGT ZIJT, niet gans onaangenaam kan zijn. Evenwel zoude ik ten aanzien der geringe uitwerkzels, dit niet durven geloven: indien zeeker een BEVALLIGE JUFFROUW, DOOR HAAR MEER ALS MENSCHELIJKE STEM, daar zij mijn vaarzen mede oppronkten, mij niet verzekert had, enz.*”

De woorden „die met mij in het eerst uwer jeugt zijt” wijzen dunkt me op den ongehuwden staat van LUYKEN en ANTONIDES beide. Trouwens, de laatste was, toen L. zoo schreef, ofschoon twee jaren ouder dan deze, nog ongehuwd.

Als we nu nog weten, dat de „bevallige Juffrouw”, door onzen dichter bedoeld, niemand anders is dan zijne latere echtgenoot „MARIA DE OUDE(NS), die, volgens het „*Kort Verhaal*”, om haren uitmuntenden zang vermaard was, dan kunnen we gerustelijk aannemen, dat LUYKEN niet voor den 5 Maart 1672 is ondertrouwd.

1) De door niets gemotiveerde meening van IMMERZEEL (*Leven der Kunstenaren en Schilders* Amst. 1843, deel II, blz. 190), als zoude JOAN LUYKEN nooit gehuwd zijn geweest, kan hier niet in aanmerking komen.

2) Bij het afschrift van het doopbericht, waarvan ik den datum van CASPARS doop ontleend heb, staat vermeld, dat het is overgeschreven uit het Doopboek der *Doopsgezinde Gemeente* te Amsterdam. Dit laatste moet bepaald bij vergissing door den afschrijver zijn gesteld in plaats van *Remonstrantsche Gemeente*. Immers Ds. BRANDT, die den doop verrichtte, was niemand anders dan de beroemde schrijver van dien naam; en dat deze tot laatstgenoemde Gemeente behoorde, is algemeen bekend. Bovendien zou de vroegtijdige doop van CASPAR in strijd zijn geweest met de leer der Doopsgezinde Kerk die, gelijk men weet, den kinderdoop verwerpt.

Er komt echter in de „*Duytse Lier*” een versregel voor, die mijn gansche betoog schijnt te vernietigen. In een Verjāringsgedicht ter eere van zijn vriend N. DE VREE, zingt onze dichter: ¹⁾

„Viermaal zag ik u verjāren,
Driemaal vlocht ik u een krans
Om uw kruyn en blonde haren;
TOEN NOG VRIJERS, NU AL MANS.”

De laatste regel heeft mij heel wat hoofdbrekens verschaft. Moet — zoo dacht ik — eruit worden opgemaakt, dat JOAN, toen hij deze woorden ter neder schreef, al *gehuwd* was, hoe is dit dan te rijmen met de bovenvermelde, door hem zelven onderteekende acte van ondertrouw? Geene oplossing voor deze tegenstrijdigheid kunnende vinden, legde ik onwillig de „*Duytse Lier*” ter zijde. Later kwam zij mij weer ter hand en begon ik opnieuw over de vraag na te denken. Toen kwam er eene gissing bij mij op, die ik hier, ofschoon aarzelend, ten beste geef, want zij is er verre van af, mij zelven te bevredigen.

Het is mogelijk, dat LUYKEN zijne „*Duytse Lier*” reeds in 1667, onmiddelijk na de uitgave van ANTONIDES’ „*Bellona aan Bant*” voor den druk heeft gereed gemaakt ²⁾, doch dat omstandigheden de uitgave tot 1671 hebben belet. De in dien tusschentijd vervaardigde gedichten, ook dat met den regel in kwestie, werden nog in de tiende Afdeeling gevoegd, die dan ook naar verhouding het grootst is, terwijl overigens de *D. L.* met de opdrachten er bij onveranderd bleef. Inmiddels had L. zich door trouwbeloofte verbonden, waarom hij zich in zekeren zin als gehuwd man kon beschouwen.

Ik herhaal het, dat de hier gegevene oplossing mij zelven onbevredigend voorkomt en houd mij daarom voor eene betere aanbevolen.

Hiermede heb ik het eerste gedeelte van de taak, die ik mij gesteld heb, geëindigd. Alvorens echter tot het tweede over te gaan, wil ik op eene min bekende bijzonderheid, met betrekking tot LUYKENS latere bekeering, de aandacht vestigen.

Hoe de begrippen door JOAN in zijne jeugd in de huiselijke omgeving opgedaan en de godsdienstige stroomingen, die er toen in het volkrijke Amsterdam heerschten, den dartelen, levenslustigen wereldling in een overernstigen, bedaarden piëtist hebben verkeerd, is reeds door den Heer STEENBERGEN op voortreffelijke wijze geschetst. Hem was echter eene bijzonderheid onbekend, door overlevering ter kennis gekomen van den Heer MABÉ en door dezen onder voorbehoud medegedeeld. ³⁾ Zij komt mij belangrijk genoeg voor, haar hier in herinnering te brengen.

¹⁾ *D. L.*, blz. 104.

²⁾ Vgl. boven blz. 14.

³⁾ *T. a. p.*, blz. 9.

Men verhaalt namelijk, dat JOAN LUYKEN, op zekeren avond met eenige vrienden van een partijtje huiswaarts keerende, met hen afsprak, dat zij na een paar dagen weder bij elkander zouden komen. Bij het afscheid nemen zeide toen LUYKEN: „tot weerziens dan, zoo God wil!” waarop een van het gezelschap in dartelen overmoed antwoordde: „ik kom zeker, of God het wil, of niet!” Doch vreeselijk werden die overmoedige woorden gelogenstraft. Hij, die ze had geuit, werd den dag daarna door eene zoo hevige ziekte aangetast, dat hij reeds vóór den afgesproken tijd in het graf nederlag.

Waarlijk, indien LUYKENS gemoed nog eenigzins weifelde, naar welken kant over te slaan, het voorgevallene — altijd in de veronderstelling, dat het historisch is — ware voldoende geweest, om het piëtisme den doorslag te geven.

IV.

Aan de schets van LUYKENS jongelingsjaren door mij geteekend, had ik nog kunnen toevoegen, dat hij een hartstochtelijk minnaar was van goeden zang. We zagen reeds, hoe verrukt hij was door „de meer dan menschelijke stem” van zijne aanstaande Echtgenoot. Ook het fraaie stemgeluid van zekere „Juffer APPELONA PIJNBERGS” bezielde zijne Muze; haar een heerlijk lofdichtje te wijden, waarop ik om den vorm nader terugkom.

Aan deze liefde voor den zang zal het wel toe te schrijven zijn, dat de meeste gedichten uit 's dichters jongelingsjaren *liederen* zijn, die naar toenmaals algemeen bekende „*voysen*”, bij elk lied aangegeven, gezongen werden.

Toen het aantal van LUYKENS gedichten tot een aanmerkelijk bundeltje was aangegroeid, besloot hij, aangemoedigd door het voorbeeld van ANTONIDES,¹⁾ wiens „*Bellona aan Bant*” zooveel opgang had gemaakt, de voortbrengselen zijner muze in het licht te geven. Dit geschiedde in het 22ste jaar zijns levens, derhalve in 1671, en wellicht nadat ANTONIDES zijn „*IJstroom*” uitgegeven had.

De titel luidde:

„Joan Luykens Duytse Lier, drayende veel van de nieuwste, deftige en dartelende Toonen, bevad in tien Verdeelingen, en verciert met Kopere Platen. Nooyt voor dezen gedrukt. t'Amsterdam bij Jacobus Wagenaar, Boekverkooper, op de hoek van de Mol-steegh, in Descartes, 1671.”

Van dezen eersten druk²⁾ sprak ik reeds blz. 10.

¹⁾ „2^e Inleiding op de D. L.”

²⁾ De 2^e druk verscheen in 1708 bij JAN TEN HOUTEN, Amsterdam; de 3^e in 1729 bij HENDRIK BOSCH, mede te Amsterdam; de 4^e in 1783 te 's Hage hiervoor staat verkeerdelijk „2^e druk.”

VAN VLOTEN bezorgde in 1860 de laatste uitgaaf, onder No. 72 van het „*Klassiek Letterkundig Pantheon*”, gedrukt bij ROELANTS, Schiedam. Deze uitgaaf is zeer incorrect. Vooreerst ontbreken er 6 van de 10 motto's benevens alle prentjes. Verder ontbreken het eerste gedichtje: „*de Liefde blust het leed enz.*” en „*Filiana kon ie 't minnen enz.*” re druk blz. 42. Bovendien heeft VAN VLOTEN boven sommige gedichten willekeurig gekozen opschriften geplaatst. Eindelijk is hij op gansch slordige wijze met de reeds op zich zelf zoo slordige spelling te werk gegaan.

Door zijne „*Duytse Lier*” heeft JOAN LUYKEN zich eene blijvende plaats in den rang der Nederlandsche letterkundigen verworven.

Bijna algemeen luidt dan ook het oordeel der meestbevoegde kunstrechters gunstig over het bundeltje poëzie, dat, hoewel klein van omvang, echter eene vrij groote verscheidenheid van stoffe bevat.

Laten wij, teneinde ons van de juistheid van dit oordeel te overtuigen, met eigen ooren naar de tonen luisteren, die de „*Duytse Lier*” ons „voordraayt.”

Bevallig ziet het boekske in zijn duodecimo-vorm er uit; bovendien is het met eenige symbolische plaatjes versierd. Volgens KRAMM ¹⁾ zijn deze vermoedelijk geëst door den „bekwamen graveur” M. COMANS, wiens naam ook voorkomt op de geëste titelplaat. De Heer VAN DER KELLEN deelde mij mede dat het overdrukken zijn van de prentjes in „DANIEL HEINSII *Nederduytse Poëmata*.”

De dichter droeg zijne zangen in de eerste plaats op aan den Heere JOAN ANTONIDES. „*Groote geest*” — dus spreekt hij hem toe — „*de wijsheid, die uyt het eedel verstand stralende, op uw voorhoofd flikkert, verzekert, dewijl zij van ouds eene moeder der beleeftheid is, mij van UE. edelmoedigen aart wien het offer des armsten mensch zoo behagelijk is, als die van den grootsten Monarch der aarden.*”

„*Op deze kopere gront steunende, offer ik UE. mijne Duytse Lier vrijborstig op, opdat zij onder de bescherminge uwer name, daar de wrijtende Nijt voor schrikt, meer gezags en aanzien hebbe.*”

Op dezelfde wijze wordt deze winderige toespraak, die ons onwillekeurig aan een steltenlooper herinnert, voortgezet. Trouwens, het was er om te doen, den „grooten geest” gunstig te stemmen en vooral om diens naam als schild te doen dienen tegen de eventuele aanvallen van *Nil Volentibus arduum*, welks leden zich toen reeds eene Aristarchale macht in het hoogste ressort hadden aangematigd, doch in ANTONIDES een fellen bestrijder vonden. Om dit dubbele doel te bereiken was een ruim gebruik van den honingkwast gemaakt, een goed gekozen middel, dat zelden naliet op een dichter der zeventiende eeuw de gewenschte uitwerking te doen.

Dat LUYKEN zijn eersteling niet aan VONDEL, HUYGENS of een ander toen reeds bejaarden dichter opdroeg, zal wel hierin zijn grond hebben, dat hij den inhoud min strookend vond met hunne achtbaarheid en hunnen leeftijd.

Eene tweede Opdracht is gericht aan „*de brave Juffrouws*”, de „*beleeftde Zielen*”, de „*Amstel-Nymphjes*”, de „*Allerschoonste Voorwerpzels der aarden*”, zooals zij beurtelings door onzen dichter betiteld worden, die zich hun „*allerminste Dienaar*” noemt.

In tegenstelling met die in de vorige is de taal in deze Opdracht oneindig beter, ja in den vollen zin des woords schilderachtig.

1) T. a. pl.

Wat nu den eigenlijken inhoud der „*Duytse Lier*“ betreft, is deze in „tien Verdeelingen“ gesplitst, alle voorzien van een motto, dat de hoofdgedachte der gedichtjes, in elke „Verdeeling“ voorkomende, uitdrukt. Onder elk motto is een allegorisch prentje aangebracht, dat in het eerst daaropvolgend gedichtje verklaard wordt. Alleen bij de „tiende Verdeeling“, die mengeldichten bevat, ontbreekt het prentje.

Hoe groot de verscheidenheid is, die de inhoud der *Duytse Lier* ons aanbiedt, blijkt hieruit, dat de 64 stukjes, waaruit hij bestaat, onderwerpen bevatten uit de Erotische-, Romantische-, Idyllische- en Huiselijke- of Gelegenheids-poëzie, alsmede één Natuurdicht. Hiervan komt het leeuwendeel op de Erotische gedichten.

Wij zullen achtereenvolgens elk dezer rubrieken tot het voorwerp eener critische beschouwing maken en kiezen daarvan het eerst de Zedekundige Poëzie.

Van de acht gedichten, tot deze rubriek behoorende, hebben we een reeds gedeeltelijk leeren kennen¹⁾, datgene namelijk, waarin de dichter de vraag beantwoordt, „welke de beste kunst zij.“ Het mag vrij goed geslaagd heeten. De tegenstelling tusschen de bedriegelijke uitkomst der veelbelovende kunst van den Alchimist en den wezenlijken schat, dien „*Wellevens-kunst*“ doet vinden is met takt aangebracht.

„Schoon d'Alchimist zijn doekwit raakt
En klink klaar goud van ijzer maakt,
En poeder schept voor alle qualen:
Zo is 't nochtans niet meer dan wint
Bij 't gene dat wel leven vindt,
Te weten God, in 's Hemels Zalen.²⁾

Vrij goed geslaagd is ook het bijschrift van het plaatje der zevende Afdeeling, waarop we Cupido, met de onafscheidelijke boog en pijlen gewapend, bezig vinden, het beeld der Eer onder den voet te trappen. Het bestaat uit acht zesvoetige strophen en schetst ons den minnegod als een betooverenden knaap, wiens „schoone leden echter een loozeu bozen geest bedekken“, dien men reden heet te vreezen, want hij is onwederstaanbaar „en trappelt [menigmaal] de eer met voeten.“

Weinig letterkundige waarde daarentegen heeft het eerste gedichtje der achtste Afdeeling, waarin het onverstand van de Min wordt betreurd, die ondanks alle afschrikwekkende voorbeelden, zijn ouden gang blijft gaan.

De overige gedichten, tot deze rubriek behoorende, zijn in den trant van de *Zinne- en Minnebeelden* van Vader CATS; doch terwijl LUYKEN hier in meesterschap over den vorm CATS verre achter zich laat, staat hij, wat den inhoud betreft, beneden hem. Hebben LUYKENS zinnebeelden al niet het langdradige, taaie en gerekte van CATS' gedichten: zij worden bedorven door het valsch vernuft, door de smakeloosheid, die er in heerscht. In dit genre is onze dichter dan ook het zwakst.

¹⁾ Boven blz. 8.

²⁾ D. L., blz. 109.

Zoo wordt in de zesde Afdeeling het bekende zinnebeeld van den blinde, die den lamme draagt, door den dichter met weinig takt toegepast op het wederzijdsch hulpbetoon van man en vrouw!

Bij de vierde Afdeeling behoort een plaatje, dat ons drie minnegoodjes te zien geeft, alle even ijverig bezig aan de zuivelbereiding. Voorwaar een kostelijk werk voor Eros en zijn gevolg! Een der Onsterfelijken melkt eene koe. De andere — en dit is de echte Cupido — heeft zijn boog ter zijde gelegd om den karnstok te hanteeren, trots den besten boterboer, terwijl no. 3 aan het schenken is, denkelijk van melk. Tot toepassing zegt de dichter:¹⁾

*„De varse melk, gestreeld uit volle prammen
Stremt door een stadiglijk geroer,
Tot geele boter, die de Boer
Ter marte vijlt, waar stedelinge op vlammen;
Zoo karnt, zoo roert de liefde in jonge harten,
Met hopen, duchten, zoet en zuur,
Het staag bewegen baart een vuur”, enz.*

De overige regels kunnen wij gerust achterwege laten. Ook is het onnoodig op te merken, dat 's dichters vergelijking smakeloos en door valsch vernuft ingegeven is.

Op het plaatje der vijfde Afdeeling zien we den gevleugelden Cupido bezig een tak op een boom te enten. Dit geeft den dichter aanleiding te zeggen:

*„Men plant en paart de groene boomen,
Men vult een kloofjen met een ent,
Het welig sap, dat samenrent,
Doet aangename vruchten komen.”²⁾*

Nu volgt de opnoeming van eenige boomen en van de vruchten, die men door enten eruit verkrijgen kan. Dan gaat de dichter aldus voort:

*„Maar een gepaarde en be-ente Maagd,
Die strijkt de praalkroon van hun allen.”³⁾*

Ziedaar de hoofdgedachte van dit stukje, dat niet minder dan het vorige door smakeloosheid en bovendien door platheid ontsierd wordt.

V.

Zeer voordeelig steekt tegen deze smakeloosheid de meestal zachte, smeltende toon, het innige gevoel der minnedichten af. Het is mij ondoenlijk ze hier alle een voor

¹⁾ D. L., blz. 37.

²⁾ D. L., blz. 44.

³⁾ Ald. blz. 45.

een te ontleden en te bespreken. Ik zal mij dus tot eenige der best geslaagde bepalen. .
 Hiertoe behoort vooreerst het volgende ¹⁾:

*Een straal uit Leonoraas oogen,
 Nog bruinder dan de diamant,
 Stak door een heymelijk vermogen
 Mijn jeugdig hart in lichten brand.*

*Blaas uyt, blaas uyt, ó Leonore!
 Blaas uyt de vlam, die mij verteert;
 Een vlam uyt uw gezicht geboore[n]
 Gericht dat Zon en Maan braveert.*

*Dan doe mij vrij al weder blaken,
 Nu blus, nu blaak, nu blus weer uyt,
 Tot dat ik aan het end zal raken,
 Tot dat de dood mijn leven sluyt.*

*Of lust het u dat ik zal quijnen,
 En smelten door dien zelven gloed,
 Die Echo dē tot lucht verdwijnen,
 Ontbeent, ontspiert, ontvleescht, ontbloed.*

*Och! lust u dat, dan hoor mij zingen,
 Wat Nazo van Narcissus zong:
 Hoe trotschen haren loon ontwingen;
 Hoe straf altijd den hoogmoed dwong.*

*Narcissus was een schoone jongen,
 Op 't jagen sneller dan de wint
 Van Echo, die zich vond gedwongen
 Tot liefde, laas! te veel bemind.*

*Nooit wou hij 't Nymphjes hette blusschen,
 Verachting streckt haar pijn voor dank;
 Nooyt wou hij haar tot troost eens kussen,
 Dies smoltze en bleef niet dan een klank.*

*Een klank, die in de wilde plaatsen,
 In bosch en bergen zich versteekt:
 En niet en doet dan woorden kaatsen,
 Wanneer der iemand zingt of spreekt.*

*Dit wou de goede hemel wreken,
 Zij deed hem 's uchtens voor den daauw,
 Zoo hij zich spiegelde in de beken,
 Verlieven op zijn eigen schaduw.*

*Die liet hem dus elendig klagen:
 O Minnaars-bosschen, zaagt gij ooyt
 Een Vrijer zoo elendig plagen
 Door liefde, als mij? 'k gekove nooyt.*

¹⁾ D. L., blz. 17. vlgg.

*Daar zijn geen bergen, die ons scheiden,
Geen bosschen; neen: niets anders als
Een weynig waters tusschen beyden
Belet mij, dat ik u omhals.*

*Och! kom er uyt, o puyk der knapen!
Veracht mij om uw schoonheid niet,
'k Ben me nog jong en wel geschapen,
De Nymphjes wenschen mij in 't riet.*

*De tranen dréven uyt zijn oogen,
Langs 't aanzicht, in de glazen beek,
Zoodat het water wierd bewogen
En hem zijn beeltenis ontweek.*

*Toen riep hij, als van hoop versteken:
Waar vliet, waar vliet gij toch zoo snel?
Toef nog een weynig, hoor mij spreken.
Hoe zijt gij toch zoo wreed, zoo fel!*

*Verlaat mij niet, met voort te spoeden;
Laat ik (dewijl 't niet mag geschiën
Dat ik u raak) mijn lusten voeden
En vleijen met u slechts te zien.*

*Maar als hij 't beeld nu zag verdwenen
En dat het ook niet weder quam,
Begost hij deereitijk te weenen,
Terwijl zijn jeugd een eynde nam.*

*Hij smolt als sneeuw in zonne-schijnen,
Zoo als hij lag op 't groene kruyt;
Men zag zijn schoonigheid verdwijnen;
Hij stierf en blies het leven uyt.*

Boeiend is de trant, zoet en zangerig de toon, hier door den dichter aangeslagen, en zoo vol roerenden eenvoud is de voorstelling, dat zij onwillekeurig tot ons gemoed spreekt.

Niet minder lief is het volgende stukje, door HOFDIJK „een echt lied” en het schoonste uit den bundel genoemd. Het is in zesvoetige jamben geschreven met alliteratie en vierregelige strophen, waarvan hier de eerste twee volgen.

*Kom weste windje, dat de bladertjes doet beven,
En zieltjes zuchten helpt, als gij zoo naar en zacht,
Door duyzend telgjes heen, komt fluisterende zweven,
En zoeltjes gonzen in het donk're bosch bij nacht,*

*Kom, neem mijn zuchten op uwe uytgespreyde wieken
En tuytze in Felaas oor (ó Fela! schoon van aard
En wit van déugden) en zeg, hoe Poolles voor het krieken
Des rooden dageraads om hare hofstee waart.)*

In de volgende strophen klaagt de verliefde Poolles over de Natuur, die hem vleugelen heeft onthouden. Gaarne ware hij een nachtegaal, om op den ypenboom voor Fela's „slaapkoets” gezeten, haar in haren slaap te „beoogen”, en de nijd pijnigt hem,

¹⁾ D. L., blz. 19.

wanneer hij het moet aanzien, hoe de ochtendzon door de glazen binnendringt en de lieve Fela, terwijl zij slaapt, een morgenkusje geeft.

Er is ontegenzeggelijk veel zangerigheid, veel innig gevoel in dit gedicht; toch is het niet het schoonste in dien trant. Veeleer zou ik met JONCKBLOET den lauwer toekennen aan het navolgende versje ¹⁾, waarvoor zich HOOFT niet behoefde te schamen:

*Och Leliana! och al mijn goed.
Die mijn harte branden doet,
Door uw lonkjes,
Vol van vonkjes,
Vonkjes die van 't lodder oog
Quetzen, als pijltjes van een boog.*

*Schoone, waar schuyl je hier in 't groen?
'k Moet mij laven met een zoen,
Voor de tipjes
Van uw lipjes,
Lipjes, die als rooze-blaân,
Zijn met zoeten dauw beladn.*

*'t Rijzend zonnetjen gaat mij voor,
Wekt mijn lusjes, om zijn spoor
Na te reppen,
En te leppen
't Vochtjen van uw mondjen zoet,
Als hij 't van zijn Laura doet.*

*Nu dan mijn waarde, sla geluyt,
Steek uw hoofd ten groenten uyt;
Met dit wachten
Mijn gedachten
Raken in een diep gepeyns;
Lelienhalsjen, dat 's geen reyns.*

*Of hebt gij uyt boerterij
Voorgenomen, dat je mij
Wat zoudt quellen
En eens stellen
In een vuur van ongeduld?
'k Sweer, datje 't mij betalen zult.*

*Als ik je nu maar vinden kan,
Prille Nymph, zoo moet' er an;
Honderd kusjes
Zijn mijn lusjes
Niet genoegzaam tot een wraak:
't Geld dan uw halsjen, mond en kaak.*

HET GEBOORTEJAAR VAN JACOB VAN RUISDAEL.

DOOR

A. BREDIUS.

OEN ik in de onlangs verschenen vierde uitgave van mijn beknopten Catalogus van 's Rijks Museum voor het eerst 1628/1629 als RUISDAEL's geboortejaar opgaf, berustte dit jaartal niet op losse gegevens. Ik ben het den velen vrienden van onzen grootsten landschapschilder der XVIIe eeuw verschuldigd, mede te deelen, waaruit mij dit bekend werd.

9 Juny 1661 compareerden Srs. BARENT CORNELISZ, out 51 jaren, ALLART VAN EVERDINGEN, out 39 jaren, WILLEM KALFF, out 39 jaren, en JACOB VAN RUISDAEL, out 32 jaren,¹⁾ alle schilders, wonende binnen deser stede, en hebben ten versoecke van Sr. LAURENS MAURITSEN DOUCY geattesteert ende getuyght, waerheyt te sijn, dat sij getuygen heden dato deses hun getransporteert hebben ter woonstede van den requirant en aldaer gevisiteert ende besichtigt seker stuck schilderije, bestaende in seestrandt met eenige rotsen ende personagien bij de requirant gecocht van ABRAHAM DE COOGE van Delft.²⁾ Verclaert BARENT CORNELISZ dat hij getuyge oordeelt, de voorsz. see, schepen, beelden, lucht, booten off schuyten alsmede 't meeste gedeelte der rotsen *niet bij PARCELLUS maar bij HENDRICK VAN ANTHONISZ*³⁾ geschildert te wesen.

Verclaert ALLART VAN EVERDINGEN mede na lange en goede besichtiginge van 't stuck schilderije te oordeelen, dat hetselve bij PARCELLUS niet geschildert is ende niets daerin bij denselven PARCELLUS gedaen ofte geschildert is ten ware hij PARCELLUS yets aen de rotsen mochte geschildert hebben.

Verclaert WILLEM KALFF mede te oordeelen, dat hetselve stuck schilderije int geheel nochte ten deele bij de meergenoemde PARCELLUS niet geschildert is.

Verclaert JACOB VAN RUISDAEL, dat bij aldien de voorsz. PARCELLUS het voorsz. stuck schilderije begonnen heeft, dat hij oordeelt, hetselve tegenwoordich soodanich is toegestelt, dat het onbequaem is, om voor een stuck van PARCELLUS geleverd te worden.

¹⁾ Er stond nog: NICOLAËS BERCHEM, out 39 jaren. Dit was echter weêr doorgehaald.

²⁾ ABRAHAM DE COOGE was schilder, plaatsnijder, plateelbakker en kunsthandelaar.

³⁾ Deze was zwager van PORCELLIS.

Verclaren sij getuygen noch al tsamen te oordeelen, dat dien volgende het voorsz. stuck schilderije niet waerdich is voor een stuck van PARCELLUS vercocht en geleverd te worden. Gedaen.... int bijsijn van MEYNDERT HOBBEEMA en HARMAN HAGE. ¹⁾

Barent Cornelisz.
 Ollart van Evere
 Willem Kalff
 Jacob van Ruisdael
 Meyndert Hobbeema
 Harmen Hagen

Deze verklaring is buitengewoon merkwaardig, omdat zij ons van één aantal schilders den ouderdom opgeeft, zoo o. a. van WILLEM KALFF, wiens juiste geboortejaar, even als dat van RUISDAEL, tot nog toe onbekend bleef. De vroegste ons bekende schilderijen van JACOB VAN RUISDAEL (o. a. één te St. Petersburg en één in Beaumont-house te Londen) dragen het jaartal 1646, even als twee etsen: zij zijn dus op 17- of 18-jarigen leeftijd vervaardigd. De schilder was dus c^a 30 jaar oud toen hij het poorterschap van Amsterdam kocht. In 1667 was de kunstenaar „sieckelijck van lichame” toen hij zich nog „gaende en staende” naar de woning van den Notaris JOHANNES HELLERUS begaf, om zijn laatsten wil te dicteren. De lezing er van doet ons aan: zij bevestigt de door HOUBRAKEN geroemde aandoenlijke liefde van onzen meester voor zijnen ouden, behoeftigen vader, ISAAK VAN RUISDAEL, den Naardenschen lijstenmaker, die zich reeds vóór 1640 te Haarlem gevestigd had. Het belangrijke document volge hier in zijn geheel:

23 Mey 1667. Testament van Sr. JACOB VAN RUYSDAEL, jongman, wonende in de Calverstraet over het Hoff van Holland, mij Notaris bekend, sieckelijck van lichame, doch gaende en staende, sijn verstand, memorie en sprake ten vollen gebruyckende.

Hij revoceert alle vroegere testamenten en institueert tot eenige, universeele ertgename zijne halve zuster MARIA VAN RUISDAEL, jonge dochter, mits dat zij aan sijn vader, ISAACK VAN RUYSDAEL, diens legitieme portie, „deselve na scherpicheyt van rechten competerende” zal uitbetalen. „Willende voorts, dat van

1) Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam. De acte is gedeeltelijk aan den rand verbrand.

2) Over BARENT CORNELISZ CLEENKNECHT, een weinig bekend zeeschilder, tegelijk veerschipper, hoop ik later een en ander mede te deelen.

„alle 't gene d'voorsz. zijne halve zuster als voren van hem sal comen te erven, „sijn voorsz. vader daarvan zijn leven langh geduyrende sal hebben, trecken en „genieten de volle vruchten, renten en bladen”, willende hij testateur voorts dat, als zijne halve zuster ongehuwd kwame te overlijden, zijne goederen op de naaste erfgenamen moeten komen ab-intestato, zonder dat zijne zuster eenig testament mocht maken. Hij stelt tot voogden over zijne zuster, „mits hare minderjarigeit” zijnen Oom SALOMON VAN RUYSDAEL en JACOB VAN RUYSDAEL, zijnen neef, om een en ander na te komen. (Hier liet de schilder nog in margine plaatsen: „en specialijck om de voorsz. vruchten en renten jaerlijcx aen voorsch. zijn vader uyttekeeren.” Hij teekende daaronder weer: JACOB VAN RUISDAEL.

De weeskamer werd uitgesloten.

„Gedaen en gepasseert ter woonstede van mij Notaris, gestaen op de Egelantiersgracht alhier.”

De beide klerken teekenen als getuigen.

RUISDAEL teekent:

Jacob van Ruysdael

Toen in 1673 de minder talentvolle landschapschilder JACOB VAN RUISDAEL SALOMONZ, die tegelijkertijd een handel in kousen dreef, ten tweeden male in het huwelijk zou treden, noodigde hij zijnen gelijknamigen Neef uit, de huwelijksvoorwaarden te onderteekenen. De acte luidt als volgt:

In den naeme Godes Amen.

Bij den inhoud enz. dat in den jare 1673 op den 3en dach der maent February voor mij MICHEL BAERS, openb. Not. [te Amsterdam] gecompareert en verscheen zijn d'Eersame Sr. JACOB VAN RUYSDAEL SALOMONZ, winckelier binnen dese stadt, weduwnaer van wijlen GEERTRUYT VAN RUYSDAEL, toekomstende bruydegom, geadsisteert met Sr. JACOB VAN RUYSDAEL ISAACKSZ, zijn neeff, ter eenre:

en d'eerbare ANNETJE JANS COLIJN, jonge d., toekomstende Bruyt, geadsisteert met d'eersame JAN COLIJN en d'eersame WILLEMPJEN ANNEMA haer vader en moeder en maken huwelijksche voorwaarden.

De bruid brengt „alleen de kleederen tot haeren lijve behoorende, geene andere goederen ter wereld hebbende.”

De bruidegom alles wat hij is bezittende. ¹⁾

De twee naamgenooten teekenen:

Jacob van Ruysdael

Jacob van Ruysdael Isaac

¹⁾ Prot. Not. M. BAERS, Amsterdam.

10 July 1673 maakten JACOB VAN RUISDAEL SALOMONSZ „koussekooper” en ANNETJE JANSZ COLIJN hun Testament.¹⁾ Dat onze koopman toch wel degelijk ook nog als schilder bekend was²⁾ zien wij uit eene na zijn dood verleden acte. Den 26 Maart 1682³⁾ verklaren eenige personen ten verzoeke van MAYCKE COLIJNS en ANNA COLIJNS, Wed^e van JACOB VAN RUIJSDAEL, „in zijn leven schilder” dat zij gekend hebben derselver salige moeite CLARA COLIJN, Wed^e van MARTEN DIRCXSZ enz. In eene op denzelfden dag verleden acte, dezelfde erfeniskwestie rakende, heet ANNA COLIJN, weder uitdrukkelijk „wed^e van JACOB VAN RUISDAEL in zijn leven schilder, wonende op de Lauriergracht”.

Het is mij gelukt een aantal werken van dezen tweeden JACOB VAN RUISDAEL op te sporen, waarover ik dezer dagen een en ander in mijne „*Meisterwerke des Rijks-Museums*”⁴⁾ medegedeeld heb. De eenige mij bekende schilderij hier te lande berust in het Museum Boymans te Rotterdam (onder den naam van ISAAK VAN RUYSDAEL). Andere werken te Bordeaux, Cassel, Praag, Stuttgart (bij Hofrath EDUARD PFEIFFER) en verder in verscheidene particuliere verzamelingen. De meestal zeer boschrijke landschappen van dezen meester toonen den invloed van zijn vader SALOMON VAN RUYSDAEL aan; de latere werken doen ons opmerken, dat hij toen met zijn meer beroemden neef in een en dezelfde stad woonde. Sedert 1666 was dit namelijk het geval. Kort vóór zijn dood vestigde hij zich echter weder in Haarlem, waar hij 16 Nov. 1681 onder armoedige omstandigheden begraven werd. Hij was daar reeds in 1664 als Lid van het St. Lucasgilde ingeschreven.^{1 2)}

1) Prot. Not. M. BAERS. Amsterdam.

2) Men vergelijke v. D. WILLIGEN's *Peintres de Harlem*

3) Prot. Not. J. BOOTS. Amsterdam.

4) FRANZ HANFSTÄNGL. München.

EEN REGENTENSTUK
VAN
JOHAN VAN DER MEER.

DOOR
Mr. S. MULLER Fz.

IN het Ambachtskinderhuis te Utrecht bevindt zich eene zeer groote schilderij, voorstellende de regenten van dit gesticht. De voorgestelde personen zijn de heeren WILLEM VAN DEN BRINCK, GUALTERUS VAN NELLESTEYN, Mr. SAMUEL GEROBULUS en JOHAN SMOUT, voorzittenden ¹⁾, FRANCOIS VAN DRILLENBURCH, secretaris, Mr. JACOB MARTENS, huismeester ²⁾, de heeren VAN DEN BEMDEN, JOHAN DE LATFEUR, JOHAN VAN DER MEER, ADRIAEN VAN ARCXHOECK, Mr. AERNOUT SPOOR, EGBERT VAN CLEEFF en ROELAND VAN AECKEN, regenten, met den deurwaarder DIRCK VAN SCHODDENBERGH en den binnenvader STOFFEL BOEL. De voorzittenden zitten met den secretaris aan eene tafel ³⁾, de andere regenten zijn daarom heen staande gegroepeerd,

¹⁾ Waarom deze heeren in de brieven „voorzittenden” heeten, blijkt niet: de ordonnantie op het bestuur van het huis kent deze waardigheid niet. NELLESTEYN en VAN DEN BRINCK waren in 1679 boekhouders van het gesticht; ik heb er aan gedacht, of de beide andere ook de afgetredene boekhouders konden zijn, maar dit komt niet uit: oud-boekhouder was MARTENS. VAN DEN BRINCK, die in het midden der schilderij zit met een open boek voor zich, was blijkbaar voorzitter. In Januari 1680 traden ARCXHOECK en VAN AECKEN als boekhouders op.

²⁾ Het bij de schilderij aanwezige oude lijstje der namen noemt hem „burgemeester”. Dit is echter onjuist. JACOB MARTENS is nooit burgemeester geweest. Hij was echter huismeester van het gesticht, en er zal dus aan eene schrijffout moeten gedacht worden, te meer daar hij alleen op de schilderij eene pen in de hand houdt.

³⁾ Volgens het oude lijstje zouden aan tafel zitten: SMOUT, GEROBULUS, VAN DEN BRINCK, VAN DER MEER en VAN DRILLENBURCH, terwijl NELLESTEYN achter VAN DER MEER zou staan. Dit is echter hoogst onwaarschijnlijk: onder de „voorzittenden” moet zeker de boekhouder NELLESTEYN behoord hebben, terwijl het niet waarschijnlijk is, dat de schilder zich zelve eene der eereplaatsen zal gegeven hebben. Bovendien wijst de veel deftiger kleeding van den zittenden persoon hem veel eer dan den ander als lid der patricische familie NELLESTEYN aan.

terwijl de vader en de deurwaarder aan de beide uiteinden voorkomen. Het stuk is gevat in eene zeer fraai gebeeldhouwde zwarthouten lijst uit den tijd der schilderij. Als schilder van het stuk wordt door de overlevering genoemd JOHAN VAN DER MEER, die op de schilderij afgebeeld is. Voor zoover ik bij de niet zeer gunstige plaatsing van het stuk heb kunnen nagaan, komt de handteekening van den schilder daarop niet voor; de hierbij uitgegevene stukken bevestigen echter de traditie op volkomen afdoende wijze. Zij vereischen eenige toelichting.

JOHAN VAN DER MEER komt in 1663 voor als overman van het Utrechtsche schilderscollege; in de volgende jaren 1664—1666 was hij deken; dan verdwijnt zijn naam uit de rijen der kunstenaars. Acht jaren later komt hij weder te voorschijn, maar dan in eene geheel andere betrekking: hij behoorde tot de personen, die 17 April 1674 door WILLEM III als leden der Utrechtsche vroedschap benoemd werden¹⁾. Was deze post aanzienlijk, eene voordeeler betrekking verkreeg hij eenige jaren later, toen hij benoemd werd tot controleur te Vreeswijk (of De Vaart).—Hij had thans te kiezen tusschen eer en voordeel: de beide betrekkingen waren onvereinigbaar. Doch VAN DER MEER wilde noch het een noch het ander prijsgeven: den 2 Februari 1682 kwam hij alsof er niets gebeurd was, ter vergadering der vroedschap. Zijne verschijning maakte sensatie: de eerste burgemeester als voorzitter „heeft Sijn Ed. iteratijelick versocht te willen absenteren, ten eynde de wichtige besoignes niet wierden gestuyt”: de vroedschap mocht toch natuurlijk niet besluiten in tegenwoordigheid van niet-leden. Maar de heer VAN DER MEER „opiniatreerde daertegens” en weigerde de vergadering te verlaten. De voorzitter stelde voor, het gevoelen van den prins over de quaestie der onvereinigbaarheid in te winnen. Niets hielp: de vergadering moest gesloten worden, en de leden gingen onverrichter zake naar huis. Intusschen werd inderdaad Z. H. over de zaak onderhouden en het resultaat was, dat deze 1 October 1682 eenvoudig „in plaetse van JAN VAN DER MEER” een ander benoemde²⁾.

Intusschen had VAN DER MEER's betrekking als lid der vroedschap hem nog een ander postje opgeleverd. Hij behoorde tot de acht leden der vroedschap, die in Mei 1675 bij de hervorming van het Ambachtskinderhuis als regenten van dit gesticht gecommiteerd werden. Toen hij ophield lid der vroedschap te zijn, kon hij natuurlijk ook niet meer als haar vertegenwoordiger in het college van regenten zetelen: wel zaten daarin ook leden uit de burgerij, doch deze werden alleen bij vacature op voordracht van regenten zelve benoemd. Die eer werd hij niet waardig gekeurd, en toen 16 April 1683 de vroedschap „in plaetse van de heeren NELLESTEYN en VAN DER MEER, vrywilligh

¹⁾ Een dergelijke levensloop dus als VAN DER MEER's tijdgenoot GERARD VAN BRONCHORST. Deze, een der beide zonen van den schilder JAN GERRITSS. VAN BRONCHORST, was in 1665—1667 overman van het Schilderscollege, nam in dit laatste jaar zijn afscheid, „omdat hy niet meer schilderde”, werd in 1670 raad in de vroedschap, in 1671 kameraa en overleed in 1673. Ik vermeld dit, omdat ik zelf hem in mijne *Schildersverenigingen te Utrecht*, op het voetspoor van anderen, met zijnen vader verward heb.

²⁾ Vroedsch. resol. 17 April 1674, 2 Febr., 1 Oct. 1682.

afstaende", twee andere regenten committeerde, hield hij dus op lid te zijn¹⁾. Het blijkt echter uit de hierbij uitgegevene brieven, dat hij ook hier niet zonder protest het veld ruimde: hij beklagt zich 3 Mei 1684, dat regenten hem „by de laetstgedane rekeningh (op 19 October 1683) hebben thuysgelaten en niet gekent, daer nochtans ten dien tyde benevens Haer Ed. in de regeringh (nam. van het huis) ben geweest en mijn fonctie, selfs met het omgaen van de schael (nam. de collecte voor het gesticht), van De Vaert komende, hebbe waergenomen". Zonder „goet afscheyt" was hij ontslagen, niettegenstaande hij „in alle vruntschap" met zijne collega's had geleefd!

Zoo beschouwde hij de zaak, maar uit de hier volgende correspondentie blijkt, dat de „vruntschap" toch niet ongestoord geweest was; het daarin behandelde incident kan althans er toe bijgedragen hebben, om de regenten minder welwillend jegens hunnen ambtgenoot te stemmen. Wat was er geschied?

Op zekeren dag (het moet geweest zijn na 2 Juli 1679, toen JUSTUS VERMEER, die op de schilderij niet afgebeeld is, nog als regent genoemd wordt, en vóór Januari 1680, toen NELLESTEYN en VAN DEN BRINCK als boekhouders aftraden) waren regenten overeengekomen²⁾, dat zij, volgens de toen heerschende gewoonte op loffelijke wijze gepaste vrijgevigheid met vergefelijke ijdelheid vereenigende, bepaaldelijk naar het voorbeeld der Amsterdamsche regentencolleges, eene schilderij met hunne portretten aan het door hen beheerde gesticht zouden schenken. Het lag voor de hand, dat hun ambtgenoot, de portretschilder JOHAN VAN DER MEER, het stuk zou schilderen. Werd het gewichtige besluit wellicht genomen op het feest, dat 9 October 1679 het afleggen der jaarlijksche rekening volgde? een dier maaltijden, van wier overdaad de rekeningen der gestichten een niet minder welsprekend getuigenis afleggen dan de stukken onzer schilders? Ik weet het niet, doch zeker is het, dat de resolutie niet met de noodige zorgvuldigheid gepreciseerd werd. VAN DER MEER verklaarde „om redenen hem daertoe moverende" de prijs aan de heeren over te laten, en de regenten bouwden, volgens het oude spreekwoord, een toren zonder de kosten te berekenen. De schilder zette zich aanstonds aan het werk, het stuk (van zeldzaam grooten omvang) werd voltooid, op onbekrompene wijze van eene fraaie gebeeldhouwde lijst voorzien, naar genoegen bevonden en afgeleverd. Den 27 September 1680 zond VAN DER MEER, toen nog als lid der vroedschap in volle glorie, zijne rekening aan zijne ambtgenooten in. De lijst had niet minder dan f 230 — 16 st. gekost; voor het schilderen meende hij, dat hem ongeveer f 750.— toekwamen. Regenten hadden afgesproken, dat ieder regent (zooals de gewoonte was) zijn eigen portret zou bekostigen; de „voorsittende heeren" zouden, „om redenen bekend, iets meer, naer

¹⁾ Notulen van het Ambachtskinderhuis. Mei 1675, 18 April 1683.

²⁾ Dit was de tweede maal, dat regenten van dergelijke waardeering hunner eigene gewichtigheid blijk gaven; reeds 19 December 1677 waren „de heeren VAN DER MEER, ARCXHOECK ende VAN AECKEN versocht ende gecommiteert, om een concept te maecken raeckende de memorietafel, ende vervolgens de namen van de regenten daerin te doen schryven." (Not. Amb.kinderhuis. 19 Dec. 1677.) Blijkbaar eene versierde naamlijst op perkament of paneel, zooals wij er zoovelen kennen.

discretie," dan de andere betalen. VAN DER MEER maakte nu zelf den omslag van kosten en taxeerde ieder regent op 18, de voorzittenden op 24 ducats, of met de lijst op 24 en 30 ducats. Intusschen, de som schijnt den heeren niet meegevallen te zijn. Een^e vergadering van de voorzittenden met den huismeester werd gehouden en daarop besloot men, dat ieder regent benevens de secretaris 20 ducats zou geven, de voorzittenden iets meer. Rekent men, dat dit „meerdere" volgens de opgave van VAN DER MEER *f* 6.— bedroeg, dan bood men dus *f* 894 — 12 st. en het verschil met de geëischte som was *f* 88 — 4 st. Eene tweede aanmaning van den schilder en eene tweede vergadering volgden, doch de heeren bleven bij hun bod en zochten eenen uitweg door „de onkosten" (m. a. w. de gebeeldhouwde lijst) op rekening van de stad te schuiven. Men meende genoeg gedaan te hebben met het betalen der schilderij, die ten eeuwigen dage aan de stad zou behooren; men beweerde, dat het stuk niet alleen tot sieraad, maar ook tot voordeel zou strekken, „alsoo vele om het stuck wille het huys ende kinderen aldaer quamen te bedencken"; en men staafe deze redeneering, wier overtuigende kracht niet dadelijk in het oog viel, door te wijzen op „het xempel der stadt Amsterdam, alwaer veeltijts de helft van het schilderen ende de verdre onkosten geheel (sc. door de stad) werden betaelt uyt gemelte consideratiën." Maar hoewel twee der regenten de burgemeesters „in allen ernst daarvan hadden kennisse gegeven en aengesproocken, in en buyten Haer Ed. Achtb. raetkamer", hoewel later de schilder zelf bij hen aandrang, achtten de heeren het geldelijk belang, dat de stad bij het bestaan der schilderij had, nog steeds niet zóó in het oog springend, dat men „eenige ingressie kon bekoomen". Het antwoord was kort en goed, „dat het buyten kennisse van de heeren burgemeesteren en raet was geschiet en noeyt daarom aengesproocken waren", zoodat de zaak uitsluitend de regenten aanging. VAN DER MEER poogde nog de betaling der lijst te doen plaats hebben uit de kas van het gesticht, dat „de emolimenten daarvan treckt". Maar ook dit was vergeefs. Toen kwam VAN DER MEER's demissie daartusschen en de zaak werd voor hem hopeloos. Een jaar na zijn laatsten brief (3 Mei 1684) dringt hij nogmaals aan op betaling, nu op iets scherper toon, hoewel hij steeds bleef „protesteren, dat hy niet de minste reden van misnouden soude willen geven". En daarmede sluit de correspondentie; de afloop der zaak ligt voor ons in het duister. Eén ding is zeker: noch de stad noch het gesticht hebben een penning aan de lijst betaald. Ik vrees, dat de regenten het niet beter gemaakt hebben en dat de schilder, die verklaarde „weltevreden te sijn, alschoon hem niet met allen (voor het schilderen) wierde toegelecht", den beeldhouwer uit de hem beloofde *f* 894 - 12 st. (na aftrek van zijn eigen aandeel) heeft moeten voldoen ¹⁾.

¹⁾ In het Ambachtskinderhuis berust nog eene tweede, even groote en fraaiere schilderij, voorstellende de regenten van 1731, geschilderd door QUINCKHARD. Ook hier komt het portret van den schilder op het stuk voor.

BIJLAGEN.

I.

Edele Achtbare Heeren en Confraters.

Terwijl ick my eenige dagen seer onpasselijk hebbe bevoelt, soo ben te rade geworden, haer Ed. by den andren te versoucken, ten eynde nopende het bewuste stuck in het Stadts-kinderhuys mocht werden gedisponeert.

Sonder de lijst:

vier voorsittende heeren 24 ducats,
acht heeren tot 18 ducats

maeckt te samen f 756— —

Mette lijst:

vier heeren 30 ducats
en acht heeren 24 ducats

komt te samen f 982— 16 —

De oncosten afgetogen „ 230— 16 —

blijft overich f 752— 0 —

Wil niet twyfen, ofte het en sal haer Ed. wel gevallen ende hierop naer haer Ed. discretie appointeren, waernaer my sal konnen reguleren. Verblyve ondertusschen naer presentaty van mijn onderdanigen dienst

Den 27 September 1680.

Haer Ed. Confrater en dienaer

II.

Edele Achtbare Heeren.

Het is sulcks, dat de Heeren Regenten van het Stadts-kinderhuys op den 27 September 1680 sijn geladen op het subject, van te spreekken tot de betalinge van het stuck voor een yder vast te stellen; daerop is geresolveert en vastgesteld by de nabeschreven Heeren als volcht. D'heeren doemaels present sijn geweest: d'heeren S. GEROBULUS, d'heer J. MARTENS, d'heer G. v. NELLESTEIN, d'heer W. v. BRINCK en d'heer SMOUT.

Eerstelijck dat een igelijck heer tot de secretaris incluys soude hebben te betalen de somma van 20 silvere ducats. Ten tweeden dat de vier voorsittende heeren iets meer soude betalen, naer discretie, om redenen doëmaels geallegeert ende noch bekend, dat tot noch niet geheel en is voldaan. En terwijl haer Ed. my in allen desen altoos goetgunstich sijn geweest, soo wil niet twyfelē, ofte dese resolutie, by haer Ed. genoomen, sal gemeintineert werden. Waerop my ben verlatende, en verblyve naer presentatie van mijn onderdanigen dienst

Edele Heeren en Confraters

UEd. dienstwillige vrunt en dienaar

Utrecht den 13 November 1681.

J. VANDER MEER.

III.

Edele Achtbare Heeren.

Ten sal haer Ed. Achtb. niet onbekent sijn, dat, nadat ick haer Ed. hadde versocht in dato den 27 September 1680, om te resolveren ende te verstaen, wat haer Ed. my soude believen toe te leggen nopende het bewuste stuck, dat ick echter niet en soude hebben gedaen, ten ware ick uit sommige van haer Ed. collegie hadde verstaen, dat my wilden contenteren. Soo sijn dan op den 13 November 1681 volgens dese nevensgaende memorie haer Ed. op dit subject geladen in de groene kamer, ende aldaer by de respective heeren GEROBULUS, MARTENS, NELLESTEIN, VAN DEN BRINCK, SMOUT geresolveert en vastgesteld, dat yder heer soude betalen, niemant uytgesondert, de somma van twintich silvre ducats, ende dat de vier voorsittende heeren ietwes meer naer haer Ed. eygen discretie; verder dat haer Ed. van de verdre gedane onkosten niet en wilden weten, maer dat deselve by de heeren van de stad behoorden betaelt te worden, uyt oorsaeck, dat haer Ed. vermeenden genouch gedaen te hebben, dat se het stuck voorsooveel het schilderen belangt daer hadden vereert, dat het perpetueel aen de stadt quam, niet alleen tot cieraet, maer bysonder voordeel was streckkende, alsoo vele om het stuck wille het respective huys en kinderen aldaer quamen te bedencken, overeenkoomende hierin met het xempel der stadt Amsterdam, alwaer veeltijts de helft van het schilderen ende de verdre onkosten geheel worden betaelt, uyt geme(l)te consideratien, gelijk dan oock de heeren GEROBULUS en MARTENS de heeren Borgemeesteren BENTOM en VOET VAN WINSEN in allen ernst daarvan hebben kennisse gegeven en aengesproocken, in en buyten haer Ed. Achtbaerh. raetkamer, doch niet hebbende eenige ingressie konnen bekoomen. Ende ick vele instantiën gedaen, om te koomen tot voldoeninge van mijn verschote penningen, door ordre van de respective heeren confraters, ende noch laetsmael, sijnde den 4 deser loopende maent, uyt eenige van de heeren confraters verstaen, dat ick van het huys ofte respective collegie niet te verwachten en hadde, soo ben te rade geworden

Haer Ed. de heeren Borgemeesteren daarvan kennisse te geven, welcke heeren Burgemeesteren my hebben geantwoort, dat het buyten kennisse van de heeren Burgemeesteren en Raet was geschiet en noeyt daerom aengesproocken waren, dat ik my derhalven te keeren hadde na d'heeren Regenten van meergemelde huys.

Soo keere ick my dan tot haer Ed. Achtbaer collegy met gants vrundelyck versouck, dat haer Ed. believe de goetheyt te hebben, van my ten fine als in desen hare respective resolutien te laten toekomen, ten eynde ick mochte koomen te verstaen, waernaer my sal hebben te reguleren, Waarmede naer presentaty van mijn dienst verblyve,

Ed. Achtb. Heeren

UEd. vrunt en confrater

J. VANDER MEER.

De Vaert den 28 April 1683.

IV.

Edele Achtbare Heeren.

Op myne memorie aen UEd. gesonden in dato den 28 April 1683, soo hebbe haer Ed. resolutie, daerop genoomen, door den secretaris FS. VAN DRILLENBURCH in presenty van de heer W. VAN DEN BRINCK verstaen; ende was gemelte resoluty, dat den voornoemden secretaris my soude aenseggen uyt haer Ed. naem, dat ick eens soude opsteller, wat voor heeren datter noch waren, die my noch niet en hadden voldaan. Waerover ick my verwondere, dat haer Ed. daer alleen reflecty op hebben genomen, daer nochtans myne memorie ten principale niet op en reflecteert, maer siet bysonder op de verschote penningen en oncosten, by my door ordre van haer Ed. gedaen en betaelt, 't gunt in dispuut is tusschen de Ed. Achtbare heeren Borgemeesteren ende de respective heeren Regenten van het Statskinderhuys, gelijk ick in myne memorie klaer hebbe verstoont en aangewese, daer nu de sake ten principale selfs by haer Ed. wert over 't hoeft gesien en niet aengeroert. Het en is oock haer Ed. niet onbewust, dat ick in den beginne soo genereus ben geweest, van het puer alleen te stellen in de discretie van de respective heeren Regenten, dat ick oock weltevreden soude sijn, alschoon my niet met allen wierde toegelecht, als maer mijn oncosten wierde betaelt etc., om redenen my daertoe moverende alsoock om de bysondre beleeftheden en civilteyten, geduerende het schilderen van het stuck door vele van de hare uit haer Ed. collegy my aengedaen, soo kunnen dan UEd. lichtelijck afnemen, dat ick nu insonderheyt soo lache niet en sal sijn, dat ick iemant van haer Ed. soude willen tentoonstellen, alsofte waren in gebreke gebleven van haer eygen genomene resolutie niet te hebben voldaan. Dat sy verre! Soodat ick haer Ed. geen contentement kan doen, om dit te openbaren. Een yder kent sijn selven UEd. believe my dan in desen te xcuseren.

Maer ben op dese tweede memorie een favorabelder resoluty verwachtende aengaende de saeck ten principalen, dat is: ofte ick voor myne gedane oncosten uit haer Ed.

collegy, daerby verstaende het respective huys, ofte anders, soo haer Ed. sullen bevinden te behooren, sal werden betaelt ofte niet; want het mijns oordeels niet buyten reden soude zijn, terwijl het gemelte huys de emolimenten daervan treckt, en daerin sal continueren, daer de respective heeren bouckhouderen wel gevoelich van sullen zijn, te meer soo wanneer de salutare resolutye, by haer Ed. genomen, pointueelijck wierde geobserveert. De rest sal in de pen blyven ende UEd. wijsheyt bevolen laten, ende haer Ed. gesamentlijck bevelen in de heylige protectie Godes, die haer Ed. respective familien en pieuse regeringe meer en meer wil voorspoedich maken ende segenen. Waarmede, Ed. Heeren, sal ick verwesene, gewesene en verresene confrater verblyven,

Myne heeren,

UEd. onderdanichsten dienaer,

J. VANDER MEER.

Actum De Vaert den 30 Junij 1683.

V.

Edele Achtbare Heeren.

Ick hebbe aen UEd. twe distincte memoriën toegesonden, in dato den 28 April en den 30 Junij 1683; dan tot noch van haer Ed. geen antwoord bekoomen. De redenen zijn my onbewust; dat meer is, my oock by de laetstgedane rekeningh hebben thuysgelaten en niet gekent, daer nochtans ten dien tyde benevens haer Ed. in de regeringh ben geweest en mijn fonctie, selfs met het omgaen van de schael, van De Vaert komende, hebbe waergenomen. Wete niet, dat oeyt reden daertoe hebbe gegeven, maer altyt met haer Ed. in alle vruntschap hebbe geleefd en bysonder beleeft van haer Ed. ben onthaelt geworden, dat wel gedesidereert hadde, op soodanigen wyse een goet afscheyt te mogen nemen, dat echter niet en is geschiet, soodat ick my genesessiteert vinde, om haer Ed. voor 't laetst te vragen, ofte gelieven haer woort te houden op de genomene resolutye in dato den 13 November 1681, ende my te contenteren over gedane onkosten, in de voorgaende memoriën breder gemelt. Ick protestere, dat ick niet de minste reden van misnouden aen haer Ed. soude willen geven, sonder daertoe ten uystersten genesessiteert te zijn. Sal afbreken en UEd. Achtb. gunstige antwoord verwachten, en haer Ed. bevelen in de heylige protextie Godes en naer cordiale groete verblyven,

Mijnheeren,

De Vaert den 3 Mey
stilo novo 1684.

UEd. Achtbaerheden dienstwillige vrunt en dienaer

J. VANDER MEER.

AERT SCHOUMAN

VOLGENS ZIJNE AANTEEKENBOEKJES,

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

AERT SCHOUMAN" — zegt zeker niet ten onrechte IMMERZEEL — „moet geteld worden onder de goede kunstenaars uit de helft „der 18^e eeuw, die zoo als men weet, zoo arm in groote „talenten was." Waaraan hij dit gepaste oordeel te danken heeft, dat kan men bij de bekende levensbeschrijvers van onze vaderlandsche kunstenaars lezen. Ik kan mij onthouden dit te herhalen, maar toch mag ik deze heeren niet voorbijgaan zonder er even op te wijzen, dat het noodig is KRAMM en IMMERZEELS woorden steeds, zoo mogelijk, te vergelijken met

de bronnen, waaruit zij hebben geput. Zij verzekeren ons, dat SCHOUMAN van zijn zes-en-twintigste jaar af te 's Gravenhage woonde, terwijl VAN GOOL, die jaren tegelijk met hem in de hofstad verijlde en vriendschappelijk verkeerde, wel uitdrukkelijk meldt dat hij sedert 1748, dus sedert zijn acht-en-dertigste jaar — twaalf jaren verschil! — „zoowel eene woning in den Haag als te Dordrecht (had), doch zich wel meest in de „eerste plaets (bevond)." Deze pertinente verklaring wordt nog bevestigd door VAN GOOLS mededeeling betreffende het Muntmeesters-stuk in verband met de hierachter gegeven aantekening des schilders.

VAN GOOL schreef in 1751. Het is de vraag of SCHOUMAN dit heen en weer trekken lang heeft volgehouden. Door vriendelijke tusschenkomst van den Heer J. PHILIP VAN DER KELLEN kreeg ik inzage van een paar den Heer J. A. SMITS VAN NIEUWERKERK te Dordrecht toebehoorende aanteeckenboekjes van den schilder, waarvan deze zelf het jongste betiteld had „Kladboek, dienende tot het ander, dat ik in s' Haage heb van 't jaar 1748". Dit kladboekje, dat ons een overzicht geeft van 's mans bescheiden uitgaven, is niet verder bijgeschreven dan tot Novemb. 1753, en werd in latere jaren, voor zoover er nog wit papier in was, tot het opschrijven van wetenswaardige dingen gebruikt, waarop ik zoo aanstonds zal terugkomen. Uit dit kladboekje nu zien wij, dat hij zich te Dordrecht ophield in 1748 van 'tlaatst van Augustus tot op 't laatst van November, in 1749 van April tot September en wederom in December, in 1750 van Januari tot Juni en wederom in November, in 1751 van April tot September, in 1752 van Maart tot Juli en wederom in October en November, in 1753 in April en November. In dit kladboekje teekende SCHOUMAN ook aan welke werken hij te Dordrecht geschilderd had en wat hij daarvoor ontving. Het is niet onbelangrijk te weten hoe veel de maecenaten van 't midden der vorige eeuw, door de brooddichters dier dagen tot in de wolken opgevijseld en als ware patronen van de zooveel minder door de tortuin begunstigde St. Lucasbroeders voorgesteld, eigenlijk wel voor hunne kabinetstukken, hunne familie-gallerij-tafereelen, hunne kamerschilderingen, hunne portefeuille-teekeningen ten koste legden. Het zal ons uit het voorbeeld van een gezocht meester, als SCHOUMAN kon genoemd worden, verbazen hoe slecht in dien tijd van weelde en overvloed de kunst werd betaald. Het was waarlijk een zegen, dat het leven goedkoop was en dat de burgerman gewoon was weinig eischen te stellen, weinig behoeften zich had geschapen, zóó weinig, dat een bedachtzaam man als onze kunstenaar, nog een kunstakabinet kon bijeenbrengen, dat ware 't op dit oogenblik nog bij elkaar, eene particuliere verzameling van zekere europeesche vermaardheid zou wezen.

Voor de prijzen zijner werken van vroeger dan 1748 — waarvan ik verschillende terugvond onder de door VAN GOOL opgenoemde — verschaft ook het tweede boekje dat SCHOUMAN „Memori-boekje" noemde, een aantal gegevens. Dit boekje dagteekent blijkbaar uit SCHOUMANS eerste jaren als zelfstandig werkend kunstenaar. Het boekje begint juist in hetzelfde jaar, waarin SCHOUMANS meester ADRIAEN VAN DER BURGH, dien hij blijkbaar in zijne kunst zeer waardeerde, kwam te sterven. Weinige maanden waren er sedert dien dood verlopen toen hij 16 October 1733 de eerste leerling kreeg in MARTINUS VAN REENEN, die 's jaars voor zijn onderwijs f 18.— betaalde. Hij werd nog in 't zelfde jaar gevolgd door HUYBERT VAN DER BURGH.

In November deden zich nieuwe leerlingen voor teeken-onderwijs op, als: twee jongens DE JONG, de gebroeders JAN en ARIE VAN KRANENBORCH, PIETER SCHIPPERS en zekere SCHUITEN. In December 1734 schijnt hij begonnen te zijn, die leerlingen op een avondcursus bijeen te brengen, waarbij ALBERT en LAMBERT DE JONG,¹⁾ broeders

¹⁾ ALBERT DE JONG werkte in 1737 bij GERARD HOEDT.

van de voorgaanden zich voegden. De meeste dezer jongelui betaalden een rijksdaalder in de maand, maar weldra betaalden b. v. de glazenmakers-zoon VAN WEL reeds drie gulden en Mevrouw (POMPE) VAN MEERDERVOORT betaalde in 1738 het onderwijs van hare dochter nog een gulden hooger, in 1749 tot *f* 5:5:— opgevoerd. In dit zelfde jaar leerde hij nog GERRIT HOLLAND, den zoon van JAN DE KONING en het schoonzoontje van den munter VAN DEN BROEK. In 1739 schaarde zich WOUTER VAN DAM onder zijne leerlingen, die elf jaren later onderwijs in de schilderkunst van hem kreeg voor 48 gl.'s jaars.

Verder vond ik in het boekje nog dat hij teekenonderwijs gaf aan den zoon van den Heer DE WITH (1734), aan dien van den Heer TAY. (1736) en aan de Heer JAN DE WITT. (1737).

In 1734 dan begint de aanteekening der op bestelling gemaakte werken. Ik acht het der moeite waard de lijst hier in zijn geheel te geven, omdat hij aantoonst wat een kunstenaar van dien tijd voor de kost moest doen.

1734.	3 Januari.	Een portretje voor LEENDERT VAN DER PYPEN	<i>f</i> 20:—:—
	7 „	Twee portretten in de Munt verandert en de andere vernisd	„ 36:—:—
	11 „	Een sassinet veranderd voor den wijnkooper VAN DER BANCK	„ 8:2:—
	12 „	Twee wapens geteekend voor ROELANDUS.	„ 4:—:—
	10 Februari.	Een wapen met vier kwartieren voor denzelfden	„ 3:3:—
	15 „	Een schilderijtje door VAN DER BURGH gedoodverfd, opgeschilderd voor den Heer TIMMERS	„ 12:16:—
	18 „	Vier portretten gecopieerd voor JAN VAN DER LINDE VAN SLINGELAND. ¹⁾	„ 60:—:—
	19 Maart.	Het portret van het zoontje des Heeren TIMMERS	„ 20:—:—
	30 „	Een haardstuk met bloemen voor den muntmeester OTTO BUK	„ 21:—:—
	30 April.	Een bort met horloge beschilderd ²⁾	„ 9:—:—
	16 „	Een schouwstuk voor K. VAN RINGEN	„ 25:—:—
		Een schouwstukje voor DE JONG, den kladschilder	„ 7:10:—
	26 Mei.	Een waaier voor den Heer CORNELIS DE WIT, Heer van Jaarsveld	„ 40:—:—
	21 „	Een schouwstuk voor broeder CORNELIS	„ 12:—:—
	6 Juni.	Een sassinet voor den Heer MARCHAL	„ 7:10:—

¹⁾ Het is om de kunstkenneren, die bij ongemerkte schilderijen de portreten plegen te rangschikken in den tijd door het kostuum aangegeven, in de war te brengen! Wie weet uit welken tijd deze en andere door SCHOUMAN gecopieerde portretten dagteekenden

²⁾ Wie kent niet de schilderij-klokken, die tegenwoordig uit Duitschland aangevoerd worden en het aankijken niet waard zijn. Het is wellicht minder bekend, dat ze hier te lande in 't midden der zeventiende eeuw reeds vervaardigd werden.

20 Juni.	Het portret van EDUARD DE CERF	f 15:15:—
6 Juli.	Een haardstuk de dankbaarheid verbeeldende voor den houtkooper ROELAND HUYTER	„ 12:—:—
10 „	Een ordonnantie voorstellende de vlucht van Josef naar Egypte voor den Heer VAN LILL	„ 100:—:—
27 „	Twaalf portretten gecopiëerd voor JAN VAN DER LINDEN, en zes vogeltjes met waterverf ¹⁾	„ 172:—:—
8 „	Een sassinet en schoorsteenstuk voor JAN JANSZ GOEDBLOED	„ 33: 5:—
26 October.	Een sassinet voor den Heer BURGGRAAF	„ 10:—:—
22 „	Het portret van den kaaskooper JAN VAN WAGENINGEN	„ 30:—:—
1 November.	Een schoorsteenstuk voor BILDERBEEK	„ 15:—:—
29 „	Een kabinetstukje voorstellende een goudweegstertje voor den Heer VAN LILL	„ 95:—:—
8 „	Een waaier voor den Heer VAN LILL	„ 40:—:—
17 December.	Een schouwstukje voor Dr. STEENBERGEN	„ 25:—:—
1735. 8 Januari.	De portretten van den apothecar PETRUS HARMES en zijne vrouw	„ 200:—:—
10 April.	Twee ordonnantien op koper geschilderd, een kaars- lichtje en een daglichtje en deze gezonden naar 's-Gravenhage aan den koetsenschilder G. HOEDT in 't Voorhout, om te verkoopen voor 100 of voor 80 gulden.	
20 „	Een portretje in 't klein van 't zoontje van SCHELBEK	„ 12:—:—
26 Mei.	Een haardstuk verbeeldende een pot met bloemen geschilderd voor den wijnkooper VAN DER BANCK waarvoor bedongen en half anker wijn en	„ 10:—:—
27 „	Een sassinet voor den fabrick DE HAAN	„ 5:—:—
27 Juni.	Een portret van de dochter van WOUTER VAN LILL op order van den grootvader CORNELIS VAN LILL	„ 35:—:—
7 Juli.	Een waaier voor dezelfde	„ 40:—:—
10 „	Een tuinstuk voor Ds. ZEEBERGER op order van den koornkooper DE GELDER	„ 20:—:—
12 September.	Een sassinet voor den raffinadeur VAN STOCK	„ 7:—:—
4 October.	Het portret van Mevrouw NIERHOF	„ 25:10:—
30 September	Een schoorsteenstuk voor den wijnkooper VAN DEN BERG te Bergen op Zoom	„ 25:10:—

1) Als VAN EYNDEN en VAN DER WILLEGEN verzekeren dat hij „van aanleg portretschilder was”, dan zien wij hier hoe spoedig hij ook al het genre van pluimgedierte, waarin hij zoo uitstekend slaagde, moest volgen.

1 October.	Een ordonnantie in modern kostuum voor den Hr. DANIEL DE SMIT te Middelburg	f 131:—:—
7 November.	Twee wapens met waterverf voor HORDIJK te Rotterdam.	„ 7:10:—
30 „	Twee portretten van den Heer VAN LILL	„ 100:—:—
30 December	Twee schoorsteenstukken voor Juffrouw HALLING	„ 72:—:—
1736. 18 Februari.	Acht vogeltjes met waterverf voor den Heer VAN MEERDERVOORT.	„ 10:10:—
20 April.	Het portret van den notaris DE HAAN waarvoor bedongen 36 gl. doch betaald met	„ 26: 5:—
23 „	Het portret van den wijnkooper VAN DEN BERG.	„ 30:—:—
1 Mei.	Een voorkamer geschilderd voor den Heer BURGRAAFF en daarvoor bedongen een model van RUBBENS en twee stukjes van SAFTLEVEN benevens De twee stukjes van SAFTLEVEN verkocht hij kort daarna ofschoon hij er f 150:— voor had gevraagd, aan den jongen heer JAN SNELLEN voor	„ 138:12:—
25 „ tot 3 Aug.	Een kamer geschilderd op de buitenplaats van den Heer WILLEM SNELLEN	„ 250:—:—
12 September.	De portretten van Dr. VAN CONVENT en zijne vrouw	„ 56:14:—
16 „	Een portretstuk met de drie dochters van den Heer VAN MEERDERVOORT in zijne buitenplaats, waarvoor bedongen 120 gl. doch voldaan met	„ 105:—:—
17 „	Het portret van den vice-admiraal VAN CONVENT waarvoor ontvangen van zijne zuster	„ 60:—:—
7 November.	Een schoorsteenstuk en een deurstuk voor den Heer GELSDORP	„ 75:—:—
13 „	Het portret van de zusters-dochter van Monsieur VAN DER EYST	„ 26: 5:—
1737. 2 Maart.	Een schoorsteenstuk voor den Bailluw HALLING en drie schilderijen schoongemaakt	„ 37:10:—
13 April.	Het portret van de vrouw van ALEE, den musicant, waarvoor ontvangen een viool ter waarde van	„ 30:—:—
8 Mei.	Acht portretten schoongemaakt en de wapens bijgeschilderd voor den Heer JAN GELSDORP	„ 7: 4:—
20 Juni.	Een sassinet voor CORNELIS VAN DER WALK	„ 10:—:—
30 „	Een schoorsteenstuk van den Heer TOUTLEMONDE	„ 28: 7:—
1 September.	Het portret van den kleinzoon van den Heer CORNELIS VAN LIL	„ 21:—:—

18 September.	Het portret van DIRK GYBEN	f 26: 5:—
30 „	Twee horretjes voor de glazen van Monsieur GYSBERT VAN RYSOORT	„ 16:—:—
30 „	Een kamer geschilderd, benevens een schouw- en een deurstuk en twee grauwtjes op de plaats voor den Heer HENDRIK BRAATS ¹⁾	„ 785:—:—
31 October.	Een waaier voor KIMSIUS	„ 10: 10:—
10 November.	Het portret van KATHARINA VANDER LINDEN	„ 21: 10:—
14 „	Een schoorsteenstuk voor den Heer BERCK VAN GODSCHALKSOORD.	„ 50:—:—
8 December.	Een teekening voor den Heer VAN MEERDERVOORT	„ 10:—:—
1738. 1 Januari.	Een groot stuk voorstellende Abrahams offerhande voor den Heer CORNELIS VAN LILL	„ 100:—:—
15 „	Een teekening met zwart krijt naar 't portret van DE WIT voor den Heer VAN MEERDERVOORT	„ 15:—:—
29 „	Twee landschapjes met waterverf gelijkende naar stukjes van DE HEUS voor denzelfden	„ 35:—:—
8 Februari.	Een vogel met waterverf voor denzelfden	„ 3:—:—
13 „	Een schilderijtje gemaakt en door den Heer JACQUES DE ROOZE te 's Hage verkocht	„ 100:—:—
6 „	Een schoorsteenstuk voor de wed. STANDERT.	„ 16:—:—
12 „	Twee gezichtjes met waterverf voor den ontvanger DE BRUYN	„ 8:—:—
6 Maart.	Het portret ten voeten uit van het neefje van den Heer VAN DEN BERG	„ 50:—:—
2 „	Het portret van den wijnkooper VAN DEN BERG te Bergen op Zoom	„ 25:—:—
2 April.	Een stuk met waterverf naar VAN DER ULFT getee- kend voor den Heer VAN MEERDERVOORT	„ 40:—:—
12 „	Een schoorsteen en twee deurstukken voor den jon- gen heer VAN DEN BRANDELER	„ 100:—:—
23 „	Twee teekeningen met waterverf geschilderd naar teekeningen van J. GRIFFIER voor den Heer GREENWOOD, waarvoor ontvangen twee teeke- ningen van RADEMAKER ter waarde van en in geld	„ 30:—:— „ 15:—:—

¹⁾ Van deze kamer en van die van den Heer BURGGRAAF maakt VAN GOOL melding.

- 29 April. Ontvangen van den secretaris van Burgemeesteren voor
het teekenen van den grooten en den kleinen
schotel benevens den beker om te dienen ten ge-
bruike van het H. Avondmaal¹⁾ f 31:10:—
(Hier is een halve bladzijde weggescheurd).
- 9 Augustus. Negen schoorsteen- en deurstukken voor den jongen
Heer VAN DEN BRANDELER „ 250:—:—
- 6 December. In de regentenkamer van 't Geesthuis geschilderd...²⁾
(De rest stond op de keerzijde van de weggescheurde
bladzijde)

Na de inkomsten van deze vijf jaren (1734—1738) volgen de uitgaven, waarmede het boekje besluit.

Wij ervaren er uit, dat SCHOUMAN kostganger was voor 50 gl. in de drie maanden, dat hij met drie andere heeren een college hield op 't Hof, waar men onder 't rooken van een pijp en 't drinken van een glaasje wijn over koetjes en kalfjes praatte, en zich in het damspel oefende, totdat men eindelijk een deftig reglement ontwierp, waarbij bepaald werd, dat men om den tijd niet nutteloos zoek te brengen zou arbeiden aan het heil der onsterfelijke ziel door een of andere theologische stof te behandelen. Onze schilder, die beter met verwen dan met de taal kon omgaan, hield de eerste verhandeling en teekende de geschiedenis van 't „collesie” in dichtmaat op. Maar, o wee! Hij had beter gedaan dit aan de drie andere vrienden over te laten. Zij zouden allicht beter verzen gesmeed hebben dan hij.

SCHOUMAN hield geregeld een deurtje voor vrouw Fortuna open, door een lotje te spelen in de loterij, hetzij dan de Utrechtsche of de Ravensteinsche. Overigens besteedde hij zijn geld niet nutteloos. Voor f 4:17:— schafte hij zich VONDELS *Ovidius* en diens *Vigilius* aan, voor f 4.— zes boeken van WEIJERMAN en buitengewone uitgaven voor toilet veroorloofde hij zich niet. Slechts om de twee jaren had hij een pruik van 17 en een hoed van 3½ gl. noodig. Schoon hij met al zijn werken zoo weinig verdiende dat wij nauwelijks kunnen begrijpen hoe hij rondkwam, was hij altijd genoeg bij kas om vriend of maag, die in geldverlegenheid zat, bij te springen. Van tijd tot tijd werden zijne middelen versterkt door de voordeelen eener kleine kunsthandel, die hij dreef. Zoo zette hij twee schilderijen van A. CUYP voor 14 gl. van de hand, een stukje van BERCHEM voor 140 gl. waaronder 20 gl. winst, een stukje van DAVID TENIERS voor 5 pistolen en een ander voor f 47:5:—. Soms ruilde hij schilderijen en teekeningen, b.v. een PHILIP WOUWERMAN tegen een 50 à 60 gl. waardige J. VAN DER DOES

¹⁾ Hier zien wij alweder hoe in vroegeren tijd de kunst de hand reikte aan de nijverheid. Den zilversmid die het zilver voor de H. Tafel vervaardigde komt alzoo niet de eer toe van het ontwerp.

²⁾ VAN GOOL spreekt van een schoorsteenstuk aldaar.

met 220 gl. toe, een eigenhandig gemaakte copie naar VAN DE VELDE voor een A. PYNACKER met een rijksdaalder er bij. Buitendien zonden kunstkoopers hem stukken in commissie, die hij trachtte te plaatsen. Intusschen kocht hij van tijd tot tijd teekeningen en prenten van beroemde meesters aan. WOUWERMAN viel zeer in zijn smaak. Voor dertig prenten van dien meester en vijf ducaten ruilde hij eens een stuk door hem zelven gemaakt.

Vergulde lijsten schijnen in dien tijd te Dordrecht niet te krijgen te zijn geweest. Hij ontbood ze meest uit den Haag, ja zelfs uit Amsterdam.

In Juli 1738 maakte hij een reisje naar Brussel dat hem elf goud ducaten kostte, en in November van hetzelfde jaar vinden wij het eerste bewijs, dat hij een koperen plaat liet toebereiden.

Niet onaardig is ook te vermelden, dat hij in Januari 1738 aan JACOB HOOLAART, den portretschilder en graveur, een verfsteen in kast overdeed, die hij van den Heer GREENWOOD had gekocht.

Het andere boekje is, gelijk wij zeiden, van tien jaren later, toen hij reeds gedeeltelijk te Dordrecht en te 's Hage verwijld. Ook daarin komen vrij uitvoerige berichten over zijn arbeid voor.

1748.	23 September.	Zes stukken zoo in kleuren als in 't grauw voor den bailluw HALLING	f 220: 10: —
	10 October.	Een stukje en zes sassinetten benevens twee vergulde lijsten voor den Heer DIRK GIJZEN	„ 56: 10: —
	23 November.	Het portret van JAN VAN DER LINDE VAN SLINGELAND in een ovaal schoorsteenstuk, en het teekenen van zes zegels	„ 85: 1: —
1749.	16 April.	Het portret van den Heer VAN ERP geteekend in 't klein.	„ 15: 15: —
	7 Juli.	Twee portretten gecopieerd voor den Heer JOHAN VAN BRAAM	„ 37: 16: —
	8 „	Het portret van Juffr. PATROON de nicht van PIETER VAN DER WERFF	„ 40: —: —
	4 Augustus.	Twee teekeningen een voorstellende een vink met twee koppen, de andere een witte vink voor den Heer BISSCHOP te Rotterdam	„ 10: 10: —
	10 September.	De portretten van de twee jongste kinderen van den Heer JOHAN HENDRIK DE ROO in een deurstuk	„ 60: —: —
	31 December.	Vier teekeningen van de buitenplaats van burge- meester DAMAS VAN SLINGELANDT	„ 40: —: —
1750.	25 Mei.	Een schoorsteenstuk in de voorkamer van den bailluw HALLING	„ 64: —: —

	9 November.	Voor 't schilderen van een roer en een plankje voor de dekens van 't kleermakersgild	f 28:—:—
1751.	28 Juni.	Zeven portretten van den burgemeester PAULUS GEVAERTS met de lijsten	„ 550:—:—
„	„	De portretten van DAVID CRENA en zijne vrouw in 't ovaal, benevens een schoorsteenstuk en twee lijsten	„ 130:—:—
14	Juli.	De portretten van JOHANNES DIERKENS en zijne vrouw met lijsten	„ 200:—:—
20	„	Negen oude portretten van de familie van den Heer J. VAN DER LINDEN VAN SLINGELANDT met zwart nageteekend	„ 68: 5:—

Toch maakt dit gedeelte van het boekje geen aanspraak op volledigheid. Immers aan de andere zijde begon hij het met de woorden: „schilderijen en teekeningen gemaakt „1748 terwijl ik te Dordrecht was.” Hiermede krijgen wij nog duidelijker overzicht van 's mans werkzaamheid.

1748. 28 Augustus. Een stuk met vogels.

6 September. Portretstuk met de twee kinderen van Monsieur

ALBERT DE JONG f 40:—:—

23 „ Teekening naar een stuk van VAN DER KABEL.

2 October. Een portretje in een snuifdoos „ 7:—:—

10 „ Een sassinet voor den Heer MATHEUS REES.

20 November. Tien portretten geschilderd in de Munt, in een stuk, dat mijn meester ADRIAEN VAN DER BURG in 1732 geschilderd had.

Drie sassinetten voor den Heer VAN DER SWET.

1749. 1 Juni. Twee horretjes voor den Heer BOON. „ 12:—:—

1750. 10 Januari. Het portret van Dominé ALBERTI.

Het portret in crayon van de grootvader van den Heer GOVERT ROELANDUS.

1751. 10 April. Het portret van de vrouw van DIRK GYBEN

„ Het portret van de vrouw van HUYBERT GYBEN.

12 „ Een teekening naar STORK voor den Heer HASEVOORT.

13 „ Twee oude portretten met zwart nageteekend voor den Burgemeester H. VAN SLINGELANDT

17 „ Een plank met grotwerk en een glashorretje voor monsieur A. DE JONGH.

12 Juli. Het portret van de dochter van den Heer VAN DE WAL.

20 Juli.	De portretten van den Heer TIMMERS, heer van Est, en zijne vrouw	f 70:—:—
1752. 3 Juli.	Twee grauwtjes met kinderen voor de Wed. OCKER REPELAER	„ 80:—:—
13 „	Een stuk in den tuin van den Heer PIETER GELSDORP.	
14 „	Een haardstuk voor de landmeter JAN DE VRIES.	
12 October.	Vier koperen schilden voor de St. Joris-schutterij.	
14 „	Een wapen met acht kwartieren van IJsendoorn.	
14 „	Veertig stuks glaasjes voor een tooverlantaarn voor den Heer HUYBERT GYBEN à 12 stuivers.	
1753. November.	Een wapen met acht kwartieren geteekend en in een ander kwartieren bijgeteekend voor den Heer D. ROELANDUS, met lijst en glas	„ 14:10:—
16 „	Een stuk geschilderd voor Mevr. Wed. VAN DEN SANDHEUVEL, waarvoor ontvangen een stuk van DE GELDER en	„ 20:—:—
17 „	De portretten van den advocaat VAN WAGENINGEN en zijne vrouw.	
18 „	De portretten van Dominé CASENOVE en zijne vrouw.	
21 „	Twee horretjes met AELBERT DE JONG geschilderd voor den Heer CORNELIS VAN DER DUSSEN.	

Wat ik hier uit het boekje oversloeg zou hebben kunnen bewijzen, dat SCHOUMAN de lust tot ruilen niet liet varen, dat hij kunsthandel bleef drijven en zijn werk maken van het schoonmaken van schilderijen.

Door deze opgaven vinden wij ook bevestigd de verklaring van VAN GOOL, dat hij uitmuntte in het nateekenen van kunstwerken van oude meesters. In lateren tijd maakte hij ook werk van het copiëeren van oude schilderijen. In een van de boekjes gaf hij omstreeks 1765 zelfs een lijst van de schilderijen, die hij op deze wijs had vervaardigd.

Naar METSU.	een vrouw op de gitaar spelende terwijl een man achter haar staat.
„ „	een vrouw met een kan in de hand.
„ F. VAN MIERIS Jr.	een man en vrouw spelende met een hondje. Het origineel berustte in het cabinet van Z. H. den Prins van Oranje.
„ DAVID TENIERS.	twee mannetjes, twee stuks.
„ A. OSTADE.	Een boeregezelschap.
„ SCHALKEN.	Een jongetje met een ei in de hand.
„ „	Een jongetje met een rommelpot.
„ POTTER.	Twee paardjes.
„ VAN DER BURG.	Een slapende Venus.

Naar HONDECOETER.	Een stuk met vogels.
„ RUBBENS.	Een geboorte Christi in een stal met herders.
„ W. VAN DE VELDE.	Een stukje met schepen.
„ VAN DIJK.	Een vrouwenportret.
„ KNELLER.	De schilder R. DUVAL.
„ JAN STEEN.	De meester zelf en zijne vrouw.
„ NETSCHER.	Een jongen met een hond in een nis.

Deze lijst volgt in het boekje op een lijst van schilderijen van eigen ordonnantie geschilderd naar 't leven.

Een gezelschap waarvan de heer en de juffrouw slapen en de meid en de knecht drinken.
 Een dito de meid en knecht spelende met de kat en de hond.
 Een lezend oud vrouwtje bij kaarslicht.
 Een man met een pijp, levensgroot.
 Een man met een ossekop en doode vogels.
 Een juffertje met een hoed op.
 Een juffertje zonder hoed.
 Een meisje met een hondje in een nis.
 Een Joseph, Maria en Christus.
 Een landschapje.
 Een water met scheepjes.
 Een stuk met uilen en andere vogels.
 Een stuk met witte eenden enz.
 Een stuk met een gans en andere vogels.
 Een stuk met hoenders, een kalkoen enz.
 Een stuk met doode vogels.
 Een schilder een meisje naar 't leven schilderende.
 Een tegenhanger daarvan, waarin hij bij de kaars naar pleister teekent.
 Een herderinnetje met een schaap onder een boom zittende.
 Een portretje van hem zelven voor den ezel zittende.

Deze beide lijstjes vormden een vervolg op de lijst der schilderijen, die zich in 1765 in zijn bezit bevonden. Het was, gelijk ik reeds zeide, een fraaie collectie, waaraan REMBRANDT, HALS, RUYSDAEL, HOBDEMA, BOTH, OSTADE, WOUWERMAN en andere groote meesters niet ontbraken. Der vermelding waard acht ik: MIEREVELD'S portret door hemzelven geschilderd in één stuk naast dat van een ander persoon; POURBUS' levensgroot portret door hem zelven; het portret van SCHOUMAN in crayon geteekend door TROOST; het portret van ADRIAEN VAN DER BURG door hem zelven. Door de omschrijving zouden voorts te herkennen zijn: het stadhuis van Haarlem en dat van

Delft, twee stukken door TEN COMPE; een kramer zijn mars presenteerende aan een boer en eene boerin, door C. DUSART; een landschap waarin een postwagen, door BERKHEYDEN; de historie van Tobias met den engel, door AERT DE GELDER; Christus lezende aan de schoot van Maria terwijl Joseph staat te arbeiden, door denzelfden; een vrouw met een lantaarn, door denzelfden; eene weenende Maria Magdalena, door LIMBURG; een mannetje met een glas in de hand en een vrouwtje, door FRANS HALS; de zeven provinciën dansende om de vrijheidshoed, op koper, door KELLER.

De beide aanteeckenboekjes, die ik hier besproken heb, geven den kunsthistoricus een tamelijk volledig overzicht van de werkzaamheden van een hollandsch kunstenaar in een tijdperk, toen de groote bestellingen ontbraken. Merkwaardig ook is het hieruit te kunnen opmaken, hoeveel de kunst in die dagen bijdroeg tot opluistering van onzer vaders woning.

AD SPINOSAM.

DOOR

D. HENRIQUES DE CASTRO Mz.

IJ, die SPINOZA in eere houden, en er prijs op stellen, hetgeen met zijn leven in verband staat, in alle bijzonderheden te kennen, zullen zeker met belangstelling vernemen, dat dezer dagen de graven zijner ouders op de Portug. Israel. begraafplaats te Ouderkerk a./d. A. door mij ontdekt zijn. Tevens is mij daar gebleken, dat SPINOZA's vader (MICHAEL) 30 Maart 1654 overleden is, terwijl hij driemaal gehuwd was, en wel met RACHEL, (overl. 22 Febr. 1627) vervolgens met HANNA DEBORA, (overl. 6 November 1638) en daarna met ESTER, (overl. 26 October 1652). Daar SPINOZA, zooals we weten, in 1632 geboren is, was HANNA DEBORA¹⁾ dus de moeder van den wijsgeer.

Hieronder volgen de grafschriften der vermelde personen zoomede van SPINOZA's zuster MIRJAM, gehuwd met SAMUEL DE CASSERES, en tevens van een tot dusverre nog onbekenden broeder van den wijsgeer, ISAAC geheeten.

S^a
do bemaventurado
MICHAEL D
ESPINOZA que
f^o em 10 D Nisan
A^o 5414.

Sepultura de
RACHEL DE ESPINOSA
mulher de MICHAEL
de ESPINOSA que
faleceo em 5 de Adar.
do ano 5387

¹⁾ Het is mij niet mogen gelukken, haar familienaam te ontdekken. De Heer Mr. N. DE ROEVER deelt mij mede dat het huwelijk van BARUCHS ouders tusschen 1627 en 1632 niet is ingeschreven in het Puiboek te Amsterdam.

S^a D HANA DEBORA
d'ESPINOZA mulher
D MIKAEL d'ESPINOZA
que a levou el Dio
p^a sy en 28 D
Hesvan 5399 A^{os}

S^a
D MIRIAM D CASSERES
m^r de SEMUEL D CASSERES
f^o em 20 D Elul 5411 (8 Sept. 1651)

S^a
D ESTER m^{er} D
MICHAEL de
ESPINOZA f^o em
22 D Hesvan
5413.

S^a de YSHAC de
MICHAEL ESPINOZA
f^o en 18 de Tisri
anno de 5410 (26 Sept. 1649)

Ook omtrent de plaats, waar de groote Denker geboren is, wensch ik hier nog een enkel woord in het midden te brengen. Zooals velen zullen weten, gaf één van SPINOZA's brieven (No. 76 ed. VAN VLOTEN en LAND 1882) aan Dr. GRAETZ te Breslau aanleiding, om COLERUS' opgave, dat de wijsgeer te Amsterdam geboren is, in twijfel te trekken, en aan te nemen, dat hij veeleer in Spanje het levenslicht zag ¹⁾. Die twijfel nu, hoe verklaarbaar ook volgens den brief, mag thans als opgeheven beschouwd worden, nu mij onlangs uit een Register der Portug. gemeente alhier gebleken is, dat MICHAEL DE ESPINOZA reeds in 5383 (1623), dus reeds 9 jaren vóór BARUCH's geboorte, tot de leden dezer gemeente behoorde ²⁾. Intusschen is de brief, of liever de daarin voorkomende zinsnede, waarop het oordeel van den Breslauer geleerde berust, nog geenszins opgehelderd. Nemen we uit den brief over hetgeen noodig is, om den lezers van „*Oud-Holland*” het bezwaar van Dr. GRAETZ nader te doen kennen. De brief is gericht aan ALBERT BURGH na zijn overgang tot de Roomsche Kerk en is een antwoord op diens schrijven, waarin op de voortreffelijkheid van het Roomsche Geloof gewezen, en SPINOZA's stelsel verworpen wordt. Een der argumenten, door A. B. voor de waarheid van zijn nieuw Geloof aangevoerd, namel. de vele martelaren, die de Katholieke Kerk telt, beantwoordt SPINOZA, door hem op de Joden te wijzen, die zich eveneens op vele zulken beroemen, meer zelfs dan eenige andere natie, en verzekeren, dat het getal van hen, die met buitengewone geestkracht voor hun geloof lijden, nog dagelijks vermeerdert. Onmiddelijk sluit zich hier de zin aan, waarop het bezwaar van Dr. G. gegrond is: „*negue hoc mendicatio* — zegt SPINOZA — *ipse enim inter alios quendam Judam, quem fidum, appellant, novi, qui in mediis flammis, cum jam mortuus crederetur, hymnum, qui incipit, „Tibi Deus animam meam offero.” canere incipit, et in medio cantu exspiravit.* ³⁾

¹⁾ *Gesch. d. Juden* (Leipzig 1868) X. Note I, S.VI.

²⁾ Ook in de Registers der contribueerende ledematen dezer gemeente over 1631 en 32 tref ik zijn naam aan.

³⁾ En (wat zij verzekeren) is geen onwaarheid. Ik zelf ken onder anderen een zekeren JUDA, de *Geloovige* genoemd, die te midden der vlammen, toen men hem reeds dood waande, de Psalm, beginnende met de woorden: „U, o God, beveel ik mijn ziel”, aanhief, en in het midden van zijn gezang den laatsten adem uitblies. Zie breeder over hem: *Ishac Cardoso Las Excelencias y calunias de los Hebreos Amst. 1679* en *de Barrios* Gobierno popular Judayco.

Die JUDA nu zegt Dr. GRAETZ, en terecht, is niemand anders dan de bekende martelaar Don LOPE DE VERA Y ALARCON,¹⁾ die 25 Juli 1644 om zijne Joodsche gezindheid te Valladolid op den brandstapel het leven liet, en moet dus SPINOZA toen nog 12 jaar oud, in Spanje geweest zijn, en het auto-da-fé bijgewoond hebben. Omtrent de beteekenis van het *ipse-novi*, vooral in verband met het voorafgaande *neque hoc mendacio*, mag bij iemand, zoo mathematisch nauwkeurig als SPINOZA, geen twijfel bestaan. Deze woorden kunnen niet anders beteekenen dan: *ik ken persoonlijk*. Had SPINOZA iets anders bedoeld, dan had hij zich ook anders uitgedrukt. De verklaring door VAN VLOTEN gegeven²⁾ kan bijgevolg niet bevredigen. De bedoelde zinsnede is en blijft in strijd met de werkelijkheid. Zou een nadere inzage van SPINOZA's handschrift ook tot een betere lezing kunnen leiden?

¹⁾ Don LOPES DE VERA Y ALARCON was van Oud-Christelijke afkomst en werd te San Clementa in Nieuw-Castilië geboren. Op zijn 14e jaar bevond hij zich te Salamanca, waar hij zich o. a. in het Hebreeuwsch oefende en het daarin zóóver bracht, dat hij de Heilige Schrift lezen en verstaan kon. Hierdoor kwam hij tot andere inzichten en verklaarde zich openlijk vóór het Jodendom, waarop hij door de Inquisitie gevat werd, en na 6 jaren in den kerker te hebben doorgebracht, 26 jaren oud, op den brandstapel zijn leven eindigde. In het eerste jaar zijner gevangenschap had hij met eigen hand de besnijding aan zich voltrokken en toen de naam „Juda de Geloovige” aangenomen.

²⁾ VAN VLOTEN (*Benedictus de Spinoza* 1871, blz. 20 noot.)

DE „KEIZERSKROON” TE AMSTERDAM

DOOR

J. R. DE KRUYFF.

NZE prent, genomen naar een schetsteekening van 't jaar 1725 (thans in het bezit van de gemeente Amsterdam) verbeeldt den voormaligen gevel van het gebouw „de Keizerskroon” te Amsterdam, waarin, vóór onze stad de staatsche zijde koos (1578), het Burger-Weeshuis en na dien tijd, althans van de tweede helft der zeventiende eeuw af, een deftige herberg was gevestigd.

Even oud als nu die teekening is, mag zoo ongeveer de gevel geweest zijn toen hij werd afgebeeld.

Immers omstreeks 1560 verkregen de regenten (vaders zeide men toen) vergunning van PHILIPS tot het houden eener loterij om het weeshuis, welks middelen schaars waren, te verbouwen. Blijken enkele oude rekeningen in het Weeshuis-archief bewaard, werd in 1562 met het bouwen van een achterhuis en in 1568 met het bouwen van een tusschen-gebouw het laatste deel van het geld verbruikt, dat door de loterij was binnengevloeid. Ongelukkiglijk zijn in dit archief geen bescheiden voorhanden, waaruit wij zouden kunnen opmaken, wie, bij den bouw van den Kalverstraatgevel, als architect, Weeshuisvaderen ter zijde stond. De achterhuisbouw schijnt geleid te zijn geworden door den metselaar JAN JOOSTEN, die reeds in 1569 door GERBRANDT HENDRICKSZ als metselaar voor de gewone werkzaamheden was vervangen. JAN JOOSTEN had het land geruimd. Hij was in 1568 wegens de religie ingedaagd. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze JAN JOOSTEN, die in 1560 woonde aan de Nieuwe Zijde op het Heiligland (over het Begijnhof tusschen Vóór- en

AFBEELDING VAN DEN VOORGEVEL VAN HET BURGER-WEESHUIS IN DE KALVERSTRAAT,
LATER DE KEIZERSKROON, OMSTREEKS 1560 GEBOUWD.

(Fac-simile eener teekening van 1725).

Achterburgwal) de vader was van den zooveel beter bekenden bouwmeester JOOST JANSZ, bijgenaamd BILHAMER.

Evenmin is het onwaarschijnlijk, dat de man, die in 1562 bouwkundig van weeshuisvaders was, ook in 1560 hun zijne diensten heeft gepraesteerd. In dit geval is hij als ontwerper van onzen gevel te beschouwen.

Toen de weeshuisvaders tot den verbouw besloten, had de renaissance pas haar intrede gedaan in ons vaderland; zij blijkt duidelijk nog een vreemdelinge te wezen, die wel onze taal niet behoorlijk kon verstaan of spreken, maar toch alreeds poogde zich verstaanbaar uit te drukken.

Om maar iets te noemen: had zij de juiste vertaling — in renaissance-vorm — van den bij ons sinds lang inheemschen trapgevel blijkbaar nog niet gevonden.

Wèl is hier een topgevel te zien, trapsgewijze volgende de stijgende lijnen van het dak (wat de hier geteekende zoldervensters inderdaad achter den top doen vermoeden), maar de oplossing schijnt eerder een concessie aan de landsgebruikelijke bouwvormen te zijn, dan een wèlgeslaagde proeve van de kunst om een breed gebouw met een goed geproportioneerden trapgevel te kroonen; daarvoor spreken de horizontale lijnen nog te sterk en zijn de verhoudingen te zeer gedrukt.

In hoofdzaak is hier eenige gelijkenis te bespeuren met den topgevel van een woonhuis aan het oud Munsterkerkhof te Utrecht, waarvan de teekeningen in het stedelijk museum aldaar berusten en waarnaar een restauratie-schets beproefd is in het bekende, verdienstelijke plaatwerk van EWERBECK und NEUMEISTER: „die Renaissance in België und Holland.”

Hoe men in lateren tijd het vraagstuk wist op te lossen om een gevelvlak van vijf vensterbreedten in een trapgevel te doen eindigen, leert ons het Amsterdamsche „Huis-met-de-hoofden.”

Maar ook in andere opzichten wijst onze afbeelding op de 16de eeuw als tijd van stichting van het gebouw. Immers het geheele gevelvlak is van onder tot boven toe door pilasters verdeeld; gelijk men dit mede opmerkt o. a. aan den ouden gevel van het „Duivelshuis” te Arnhem (E. u N); aan de afbeelding van het voormalig stadhuis te Utrecht, dat in rijken vroeg-rennaissance stijl van omstreeks het jaar 1540 gebouwd, in 't jaar 1830 werd afgebroken (E. u N); aan den gevel van een nog bestaand woonhuis in 1571 te Zwolle gebouwd (IJZENDIJKÉ: „Documents classés”), enz.

In een later tijdperk der Hollandsche renaissance mist men deze pilasterverdeeling tot beneden toe; toen liet men tot aan de eerste verdieping den gevel naakt en onverdeeld, en bouwde eerst, hooger op, de verdeeling door zuilen of pilasters — vooruit-springend op consoles — ten gevel uit.

Totdat weder in het vervaltijdperk van den stijl de Italiaansche manier op nieuw de overhand kreeg, waarvan o. a. het Delftsche stadhuis met zijn pilasterverdeeling tot onder op den grond een sprekend voorbeeld geeft.

Nog meer kenmerken schijnen op de vroegste periode van den stijl te wijzen, als: de ietwat Vlaamsche manier om het geheele gevelvlak in vensters op te lossen, zonder andere ruimte dan voor een smallen ondersteuningsvorm daartusschen over te laten. Ook behooren daaronder de médaillons met beeldwerk in haut-relief, die mede gevonden worden boven aan den gevel van het stadhuis te Nijmegen, van het „duivelshuis” te Arnhem, beiden uit den overgangsstijl, en anderen.

Eindelijk moet ik wijzen op de afwezigheid van sprekend gebogen lijnen in het gevelvlak, zoo eigenaardig voor onze bouwwijze in berg- en baksteen; hetzij dan in vereeniging met het overgeleverde middeleeuwsche blindbogenstelsel (als aan de kanselarij te Leeuwarden en de Dordtsche woonhuisjes), hetzij als ontlastingsboog boven de steenen kruisvensters, die, tot het midden der 17de eeuw, zelden ontbreekt.

Tijdens de stichting van den hier afgebeelden gevel der „Keizerskroon” had de Italiaansche renaissancestijl zich bij ons nog niet geacclimatiseerd, hij had nog maar weinig nationale elementen in zich opgenomen.

Eerst later zou hij dat doen, maar dan ook blijk geven, dat hij gaarne tot volledige verbroedering geneigd was.

En juist die harmonisch saamgedachte vereeniging van kenschetsende bouwvormen, aan beide stijlen: den middeleeuwsch noordelijken en den italiaanschen stijl ontleend, heeft onze Nederlandsche renaissance, in het tijdperk van haar grootsten bloei, gemaakt tot een der merkwaardigste verschijningen in de geschiedenis der bouwkunst.

Om nog even op den ouden Weeshuisgevel terug te komen mogen wij opmerken hoe de bouwmeester de bestemming van het gebouw door de beide médaillons in den topgevel heeft aangeduid, en hoe hij, door 's Konings wapen en dat van de stad in de vakken bezijden dien top te plaatsen, te kennen gaf, dat door 's konings goedheid en der stede mildheid het Weeshuis was gegroeid tot wat het op dat oogenblik was.

De naam „de Keizerskroon” schijnt eerst na de ontruiming aan het huis gegeven te zijn; wellicht in concurrentie met de niet minder deftige herberg „het Keizershof” voor op den Nieuwendijk. Het waardigheidssteeken prijkt duidelijk boven de deur. En dat er publieke verkoopingën gehouden worden, dat herinnere men zich uit REMBRANDTS lijdensgeschiedenis; maar wie het zich niet herinnert kan het zien aan het bord, waarnaar de beide voorbijgangers staan te kijken.

VONDELIANA.

IV.

PALAMEDES

DOOR

J. H. W. UNGER.

BRANDT staat in zijn *Leven van Vondel* het uitvoerigst stil bij *Palamedes*. Hij ontleende blijkbaar veel van wat hij neerschreef aan mondelinge mededeelingen van den dichter zelf. Eerst over het ontstaan van het treurspel, daarna over de uitgave en eindelijk over het proces heeft hij hoogst belangrijke inlichtingen gegeven, die des te belangrijker zijn, omdat zij of van VONDEL, of van tijdgenooten afkomstig waren. Toch blijven er vragen bestaan, als: hoe was de meening van het algemeen bij het verschijnen van

Palamedes, en welken indruk maakte de vertooning? Op die vragen zal ik trachten met getuigenissen van tijdgenooten een antwoord te geven, terwijl ik nogmaals de bekende aantekeningen op *Palamedes* ter sprake wensch te brengen.

BRANDT verhaalt, hoe VONDEL door den Amsterdamschen schepen ALBERT KOENRAADTS BURGH aangespoord werd om van de lotgevallen van 's Lands Advokaat JOAN VAN OLDENBARNEVELT een treurspel te maken. Dit denkbeeld viel bij VONDEL n goede aarde en hij „begost op dat voorstel te denken, de stof by zich zelf t'overleggen,

en naar eenige geschiedenis der oudtheit te zoeken, onder welker schorsse hy 't nieuwe treurspel moght verbergen. Eindelyk quam hem de Grieksche Palamedes te vooren, daamen van schryft, dat hy, onder deksel van het oogh naar den vyandt gewendt, en geldt genooten te hebben, by het gemeene volk in haat wierdt gebraght, en door Agamemnon en Ulysses, tot onvergoedbaare schaade van geheel Grieken, gedoodt. Dees geschiedenis, van d'oude Poëten, met hunne verzierselen vermenght, geviel hem, en hy gaf zich aan 't werk: met opzet om 't by zich zelven te houden, totdat de tyden 't uitgeven zouden gehengen. Al zyn gedachten en verstandt inspannende, viel hy aan 't ontwerpen, ordineeren en schikken der stoffe, mengend het nieu onder 't oudt, en 't waar met onwaar; opdat hy zich niet te bloot gave, en onder de bewimpelingen der Grieksche geschiedenis, verziende byvoeghzels en cieraaden, moght schuilen 1)."

BRANDT verhaalt verder, dat het treurspel „ontrent den Herfst of in 't begin van November in 't licht" kwam, „tot veeler verwondering, die wel haast merkten, wat zyn ooghmerk en zin was". Over den indruk, dien het treurspel maakte, lezen we bij hem nog: „Die zich de kunst verstonden, verhieven 't ten hemel toe, en preezen de zuiverheit der taale en hooghdravende vloeijentheit; tot noch toe van niemant der Nederduitsche Dichteren zoo wel uitgevonden. Maar zy stonden verbaast, als ze den tytel en tytelprint zaagen, en het treurspel laazen..... In 't werk zelt zaagen ze den man, die noch van veelen voor een Landtverrader, en van anderen voor een Vader des vaderlants en Martelaar van Staat en Godtsdienst werdt gehouden, met zooveel levende verwen, en hooghsels en diepsels van kunst, afgemaalt, dat ze hem in zyn onschuldt als met handen meenden te kunnen tasten. Zy verstonden dat 'er veelen, die toen de hooghste maght van 't landt, en 't meeste bewindt van zaaken hadden, op hun zeer wierden getast, inzonderheit de Contraremonstranten, of de kerk die toen boven dreef."

De getuigenissen, waarvan ik boven sprak en die mij ten dienste staan, zijn alle van Remonstrantsche zijde, en bestaan uit brieven van predikanten aan ambtgenooten. BRANDT heeft, blijkens verschillende kantteekeningen, deze brieven, die thans in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam berusten, gekend en ook gebruikt.

De eerste brief is van NICOLAAS GREVINCKHOVEN, den welbekenden aanvoerder der Remonstranten, gedateerd: 27 Novemb. 1625 in *fredericstadt*, alwaar hij zich sedert eenigen tijd gevestigd had, en is gericht aan den „waerde, voorsienige, godtvruchtige D. PETRUS CUPUS, getrouwe dienstknecht Christi, ende gevangene in den Heere, op 't slot van Loevestein." In dien brief²⁾ lezen we o. a.: „Onlangs hebben wij hier becomen eenige exemplaren van een treur-spel, *Palamedes*, gemaect by J. VANDEN VONDEL, gedruckt tot Amsterdam: lof moeten sulcke geesten hebben; utinam Roma trecentos tales

1) *Leven van Vondel*, uitg. E. VERWIJS bl. 26.

2) *Catalogus der handschriften, op de Bibliotheek der Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Rotterdam*, (1869) No. 1200.

haberet! de gansche procedure tegen den H(eer) Advocaet), wert daerin ad vivum verhaelt, ende wtgekreten voor een vadermoorderie etc.; maer sal dat so door den beugel mogen, ende comt die man onverseert daer af, 't sal veel sijn." Deze brief is belangrijk om den indruk te weten te komen, dien *Palamedes* maakte, en om den datum: 27 November 1625. Toen was dus reeds een exemplaar van VONDELS treurspel door GREVINCKHOVEN in Frederikstadt, in Oost-Friesland, ontvangen en gelezen. De tijd van uitgave komt dus overeen met de mededeeling van BRANDT. Dit zien we nog nader uit een anderen brief¹⁾, dd. 9 November 1625 van den predikant CAROLUS NIELLIUS aan den „Eerw. Godts. seer geleerde M. VEZEKIO, gevangene Jesu Christi op Loevensteyn", waarin we o. a. lezen: „Ick denck dat U.E. al verstaen heeft dat die van Rotterdam wederom last ontfanghen hebben van de vergaderinghen te stooren ende de Predicanten te vanghen. Doe Israëls verlossinghe wt de Aegyptische slavernij seer nabij was, begost Pharao sijne wreetheijt te vermeerderen. Dit en brenght mij gheen groote schrick aen: maer ben meer becommert over het wtgeven van *Palamedes*; daer veele Heeren haer grotelijcks in sullen stooren, ende sullen 't achten voor een tweede brandende fackel, gelijk oock de vurige colomme voor op den titel staat. Het poema dunct mij treffelijk ende sinrijck gedaen. Sed an satis prudenter an satis pie, et an fructuose huiusmodi dentata scripta nunc temporis in lucem emittuntur vehementer dubito. Nostri Calchantes sullen dit seer tegen ons ende onse gantsche sake misbruijcken, om de Regeerders op te wecken ende tot alle hardigheijt aen te hitsen. De Rechters van *Palamedes* een vreesse aenjagende, als off wij alle te samen niet als wraecksucht, politique factien ende sanguinaria consilia en respireerden. En hiermede sullen de anderen alle de hardigheijt willen bedecken die men tegen ons gebruijckt. Ende men sal roepen dat dit een voorbode is van nieuwe conspiratie. Ick soude liever sien, dat van onse zijde niet dan vreedsame, sachtmoedighe, stichtelijcke schriften wtquamen. Want ick niet en can sien wat goets noch voor onse goede sake noch tot voordeel van 't vaderlandt daer mede wtgerecht wordt, dat men de tweedrachten ende verbitteringhen vermeerdert. Die meer als groot genoech sijn. Nec tam respiciendum erat quid adversarii audire mereantur, quam quid nos loqui deceat. Doch wij en connen niet verhinderen, dat de luyden, die buijten sijn, wtbersten wat haer beliest."

Ruim een maand later schrijft dezelfde NIELLIUS eveneens aan VEZEKIUS weer een brief²⁾, dien ik niet kan nalaten gedeeltelijk hier af te drukken, omdat ons, behalve over den *Palamedes*, daarin ook mededeelingen worden gedaan over PIETER JANSZ. SCHAGEN, den rechter van OLDENBARNEVELT.

De brief is van den 12 December 1625 en luidt aldus: „Ick en hebbe U. E. in een goede wijle tijts niet geschreven, door dien ick niet sonderlings te schrijven en hadde, oock omdat ick mij vastiglijk late voorstaen, dat U. E. door de vensters, ende door middel

¹⁾ *Catalogus der handschriften*, no. 1502.

²⁾ *Catalogus der handschriften*, no. 1503.

van Dn. BYSTERO, met de andere waerde medegevangens can communicatie hebben, ende mondelinghe verstaen wat haer E.E. ofte van buijten, ofte oock onderwijlen van mij wort toegeschreven. Dat ick dese hope niet en hadde, ick en soude niet nalaten aen U.E. int bijzonder altijts te schrijven, alles wat tot mijne kennisse comt. Nu verlate ick mij daer op dat het ghene ick d'een off d'ander toeschrijve, dat eenigsins verhalenswaardigh soude moghen sijn, U. E. terstonts medegedeelt wordt. Maer nu vinde ick mij gehouden U. E. in 't bisonder eens wederom te begroeten ende hertelijck te bedancken van de twee wttermaten aengename brieven, die mij van U.E. toegesonden sijn. Ick hebbe menighmael in mij selve wel hertelijck moeten lacchen, over de verresiende wijsheijt van dien groten Politijck van Alcmaer, die niet alleen na sijn sonderlinge voorsichtigheyt, so grote sorghe voor ons draeght, ende niet en wil dat wij bij malcanderen comen, wt vreesse van quaet spel, wijl hij wt sijn eyghen bevindinghe weten mach, hoe cranck dat het vleesch is ende watter al voor menschelyckheyden onder eenighe van sijn mederechters ommegegaen sijn, maer oock sulcken recht beestachtighe reden uwe lieve huijsvrouw heeft voor durven houden, die waardigh waere wel degelyck doorgestreken te worden. Hij pleegh te Alcmaer al syn tarwe voor Schager terwe te vercopen, ende als de lieden haer beclaegden van hem bedroghen te sijn geweest, so betaelde hijse met een erger als Jesuitische aequivoatie, dat wijl de tarwe hem toequam, die Schagen genoemt wordt, dat hij dan met waerheyt mochte seggen dat het Schager tarwe was. So oprechtigh was dese man in syn coopmanschap, en daerom waardigh om onder de rechters van PALAMEDES, mede een te verstrecken, wijl daer doch neffens Ulisses, Diomedes, ende Nestor, welcke laeste om welstaens willen haer collegie een luister moesten geven, oock Thersitosen van noden waeren, die so weijnigh deught off conscientie hadden als wetenschap van rechten.

Ende nu derff desen eerlycken man, alle andere herten by het syne affmeten. Dit stuck waere waardigh dat men 't in een historie te passe brocht, om te doen kennen wat luijden dien schonen nieuwen rechtbanck hebben becleet, ende van wat volck het landt, door een rechtvaerdighe straffe Godes noch geregeert wordt.

Ick ben seer verwondert geweest te verstaen, dat VONDELEN sijn rechte naem voor *Palamedes* heeft durven stellen, daer hij in praefatione so groff ende tastelijck de Rechters aentast, ende in het geheel werck noch Agamemnon noch andere en spaert. Ick meende ganschelijck dat de naem van den autheur ende drucker gefingeert waren, mij niet connende inbeelden; dat ymant soude durven sulcken schrift voor het sijne bekenne. Nu worde ick beter onderrecht, daer ick U. E. hertelijck voor dancke, seer blijde sijnde dat men weet dat wij ofte niemant van onse verdruckte societijt tot dat werck eenige schult hebben. Men soude het ons wttermaten qualijck affnemen. Dat nu den autheur maer wordt aengesproken voor de somma van 300 gulden, ende de accusatie soo sachte ingestelt van gesproken te hebben dinghen die hij hadde behoren te swijghen, dunckt mij een geeselinghe te wesen met een vossenstaert ende maeckt mij nadencken datter een andere constellatie aen de lucht moet wesen, die wij niet en weten. De Heere wille door sijn

almachtige wijsheijt alles tot een goede wtcomst stieren. Dit moet ick segghen, dat indien het werck mij raeckte off aenginck, ick liever soude hebben, dat men 't ongemerckt henen hadde laten gaen, als veel getiers daerom te maken, ende daer gheen andere securiteijt daerinne te gebruycken. Want waer toe sal dit anders dienen, dan om dit werck te meer ruchtbaer, door 't heele landt te maken, ende veroorsaeken dat veele curieus ende begerigh sullen werden om het te sien ende lesen, die anders niet eens daer op souden gedacht hebben. Een van de bequaemste middelen, om sulcke boecken te doen begerigh soecken ende lesen, is dat men se opentlijck doet verbieden. 'Dat is het rechte sout, om de laffe spijs een smaeck te geven. Waer van wij alrede de bevindinghe hebben. Want omdat de exemplaeren van de eerste druck over al naerstigh opgesocht sijn, so heeft men 't nu ten tweeden mael op de perse geleyt, ende de tweede druck sonder naem van plaets of drucker, is mij alrede van Gorcum door ADRIAEN HELMICHSEN toegesonden met de *Hecuba* van den selven autheur, die niets in en heeft, dat met *Palamedes* gemeenschap heeft, ende dese tweede druck is cleijnder letter, maer van woordt te worde nae d'Amsterdamsche copije voltrocken, ende staet noch daer voren de selve copere plaet. Ick hebbe se aen den boeckvercoper wederom gesonden, opdat hij niet en mejne dat ick sulcke schriften approbeere. Oock omdat ick aen een exemplaer genoeg hebbe, ende is met het wederom bestellen gheen haest, als 't maer voor quade ooghen ende handen wel bewaert word. Ick wil segghen voor sulcke, die aenbrenghen mochten, dat wij sulcke schriften hebben."

Tot dus ver de brief van NIELLIUS; hetgeen verder volgt, is voor dit onderwerp van geen belang.

Dat de zaak van *Palamedes* de gemoederen nog lang daarna bezig hield, kan ook blijken uit een anderen brief ¹⁾ van NIELLIUS aan B. VEZEKIUS, die nog altijd op Loevestein gevangen zat, gedateerd 16 Januari 1627 waarin hij onder anderen schrijft: „Dat VONDELENS sake so door passeert, is grootelycks te verwonderen, ende geeft my wat te bedencken."

Het is wel jammer, dat er geen enkele brief bekend is, waarin van Contra-Remonstrantsche zijde de indruk weergegeven wordt, door het verschijnen van *Palamedes* gemaakt. Uit de vervolgingen, die VONDEL daarna te verduren had, blijkt wel de ontevredenheid van overheidswege, maar een getuigenis van een bijzonder persoon zou ons thans als tegenhanger van de hier medegedeelde uittreksels zeker niet onwelkom zijn.

Van de vertooningen van *Palamedes* is ons weinig bekend. Het lag voor de hand, dat dit stuk onmogelijk bij het verschijnen in 1625 of kort daarna ten tooneele gebracht kon worden. Volgens WIJBRANDS' studiën over de vertooningen van VONDELS treurspelen ²⁾, werd het in 1665 voor de eerste maal op den Amsterdamschen schouwburg vertoond.

¹⁾ *Catalogus der handschriften*, no. 1527.

²⁾ *Dietsche Warande* X bl. 423 seq.

Een jaar vroeger werd *Palamedes* ook in Rotterdam vertoond. Op welk tooneel en door welke tooneelspelers dit plaats had, is mij niet gebleken. In een¹⁾ der vele handschriften van ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, die op het archief der gemeente Rotterdam bewaard worden en betrekking hebben op de geschiedenis van die stad, is eene aantekening te vinden, waarvan het opschrift luidt: „Antwoord van de Heeren Burgemeesteren van Rotterdam, aan de Gedeputeerden van den Kerkeraad over 't speelen der Komedianten aldaar, en inzonderheid over 't speelen van *Palamedes*.” Volgens aantekening in margine heeft VAN DER SCHELLING dit ontleend: „uit een zeer oud MS blad groot 4 zijden in 4te beschreven met kleine, ronde letter, mij bij missive gezonden door den Profess^r. VRIJHOF van Amsterdam. Maart 1744, welk in viere gevouwen door een regent van Rotterdam in dien tijd in een brief of anders ingesloten, gezonden geweest te zijn aan een Regent van Amsterdam.”

Dit „Antwoordt” luidt aldus: „Een der Predikanten met een Ouderling, zynde een snyder²⁾, binnenstaande, doleerden zeer vande groote ergernis en droefheit, die de Gemeente Gods geschept hadde, zoo over het toelaaten der komedianten, als inzonderheit over het spelen van dat lasterlyk spel van *Palamedes*, waar in niet alleen zoo voornaam Personaadje, en eerlijke Huizen van ons Vaderland, die veel voor de Vryheid der conscientie en des Vaderlands gedaan en geleden hadden, getoucheert: nemaar de kerke Gods tot in 't herte bedroeft, en de Predikanten, onder de personen van Kalchas en Euripilus, ten hoogste lasterlyk en schandelyk getraduceerd wierden: jaa zelfs onder de driekoppige Hekate de H. hoogwaardige Drievuldigheid en onder het dubbel aanschit van Janus de verborge Predestinatie Gods gelastert wierd;

En dat hun dit te vreemder en onverwagter voorkwam, om dat zy niet anders wisten, of de Heeren Burgemeesteren hadden haar woort gegeven tot weeringe van zoodanige argernis, en verydelinge der jeugd, als zullende resolutie nemen om dezelve tegen te gaan, gelyk zy ten dien einde van hare medebroederen bedankt waren:

Dog, dit nu evenwel voorgevallen zynde, was haar ernstig verzoek uit den naam der geheele Kerkeraad, welker Gedeputeerden zy waren, dat in 't toekomende zulks niet meer en mogte gebeuren.

Dit was, na my berigt is, haar voorname inhoud van haar voorstel.

Waar op Burgemeester VAN BERKEL het woord nam met te zeggen, dat het waar was, dat ze de Resolutie genomen hadden om de Comedianten te laten spelen en ook speciaal toegelaaten het spel *Palamedes*, dat hy hetzelfde mede gezien hadde; en geen van die gevolgen zag, die de Predikanten daar uit haalden; jaa dat die zelve oorzaak waren, dat de dingen dus en zoo toegepast wierden, en onder 't volk gebragt, om dat ze er zelfs zoo van spraaken. Even gelyk ze eenigen tyt met preeken en schelden op de Sociniaanen meer Sociniaanen gemaakt hadden, dan 'er anders nagedacht zou zyn geweest.

1) Register van Allerhande Zaken rakende de stad Rotterdam, fo. 64.

2) Op de kant stond met dezelve voorn. hand geschreeven schoen-maker. Aantekening van het oorspronkelijke H. S

En schoon genomen in 't spel van *Palamedes* de Predikanten wat geraakt wierden; dat de Heeren nog heel wel het jaar van agttien en negentien voorstond: en (voegde 'er den Burgemeester by) dat het met het jaar van vyftig (hadde het na haar zin gegaan) niet beter zoude gelukt hebben:

Eindelyk dat hy niet anders zien kon, of de Broeders souden ook wel een kussen neffens de Burgemeesteren begeeren, om haar voor te schryven wat men resolveren zou of niet: Dog dat dit de meening niet was; dat zy zig daarmede niet te bemoeien hadden: dat de Heeren het Stadhuis wel souden waarneemen; en zoo mogten zy ook het haare doen, eer men haar haaren pligt nader behoefde voor te schryven.

Verder voegde 'er Burgemeester TIMMERS by: wat daar van te zeggen was, dat de Heeren heel wel wisten, dat Palamedes BARNEVELT en Agamemnon de prins was. Vraagde haar verder: of zy niet wisten, dat men nu de gelden wederom gaf? dat de kinderen van GROTIUS en HOOGERBEETS in haar eisch gerechtig gekend, die hun toegekeurd en zy voldaan waren? en dat ook de Heer VAN DER MYL nog leefde, die zyn regt geboren was, en veelligt niet lang wagten zou om de gedagtenis van zyn schoonvader BARNEVELT te regtvaardigen. Eindelyk dat het scheen dat de Broeders haren dank quamen opzeggen; dog dat de Burgemeesteren met haar dank of ondank/ weinig te schaffen hadden en dat zy zig wagten zouden meer van haren Kerkeraad zoodanige boodschap aan te neemen, of dat Burgemeesteren toonen zouden wat gevoel zy daarvan namen.

De Heer VAN DER AA nam de replyk op het bybrengen van Hecate en Janus; hoe dat het mogelyk zoude zyn dat door Hecate de Drievuldigheid gemeend werd, dewyl VONDEL zoo groote voorstander van de Drievuldigheid was, als hy immers wesen koste, gelyk hy nog onlangs met een gedigt wel beweezen hadde.

En belangende van Janus: dat het notoir was, dat hy daarvan het Stoïksche en Heidensche noodlot sprak; dat hy niet hoopte dat het met haar Predestinatie zoo gelegen was.

En wat aangaat Kalchas en Euripilus; dat dat Heidensche Priesters waren; en, indien hy zoodanige eigenschappen in haar bevonden, dat het tyd was dat se sich beterden. Of waren sy die luiden niet; dat se het zich niet aan te trekken hadden; etc.

In summa zy hebben in alles een resoluut en hartvogtig antwoord bekomen, dat ik geloof dat haar de lust zal doen vergaan, om meer zoodanig voorhebben te ondernemen.

Sedert is hier voorgevallen, dat de Predikant BORSTIUS ten huize van Burgemeester TIMMERS geweest is, om deszelfs meisjens, die mede 't spel van *Palamedes* gezien hadden, daar over te censureren, en dat ze zich (ten ware ze haar leetwezen toonden, de Gemeente Gods soo geergert en bedroeft te hebben) van het H. Nagtmaal te onthouden hadden, etc."

Volgens BRANDT geschiedde dit in 1663; die opgave is juist, daar uit de naamlijsten der regeering blijkt, dat in 1663 en 1664 JOAN VAN BERCKEL en JOAN TIMMERS het burgemeestersambt bekleedden. Naar men mij mededeelde, is in het archief van den kerkeraad der Gereformeerde gemeente hierover niets te vinden.

BRANDT, die het hier medegedeelde stuk gekend schijnt te hebben, voegt hier

karakteristiek bij: „zoo waaren de tyden in veertig jaaren, sedert het dichten van dat treurspel, hier te lande verandert.

Ten slotte wil ik nog het een en ander mededeelen over de aantekeningen van G. BRANDT op den *Palamedes*. Na het krachtige betoog van Dr. G. PENON in zijne *Historische en bibliographische beschouwing van Vondels hekeldichten*¹⁾, kan er geen twijfel meer bestaan of BRANDT is de opsteller der aantekeningen, zooals deze voor het meerendeel in de zoogenoemde Amersfoortsche uitgaven der Hekeldichten voorkomen.

Later werden door denzelfden schrijver nog uitgegeven een brief van ANTONIDES aan OUDAEN²⁾, dd. 20 Maart 1673, waarin eerstgenoemde o. a. schrijft, dat „Ds. BRANT een' *Palamedes* heeft, die van regel tot regel in het beste van VONDELS tyt uit zyñen monde is aengetekent, en alles op de rechte geschiedenis toegepast, ik heb evenwel niet meer by hem vermoght, als dat ik het kan zien en lezen ten zynen huize zonder het te mogen naeschryven.” Een paar brieven van den Haagschen predikant M. DE HERTOOGH, eveneens door Dr. PENON in het licht gegeven, bevestigen ons dit nog eens³⁾.

Dr. PENON ontdekte in 1874 in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage een handschrift met „Aantekeningen op JOOST VAN DEN VONDELS *Palamedes*, zyne hekeldichten en etlijke andere vaarsen die uytlegging vereyschen door G. B.” Dit manuscript bevat de aantekeningen, die in de Amersfoortsche uitgaven der Hekeldichten voorkomen. Ziet men dit handschrift in, dan begrijpt men aanstonds, dat dit slechts een gedeelte van BRANDT'S werk moet bevatten, omdat het er ver van af is hierin „van regel tot regel alles op de rechte geschiedenis toegepast te vinden.”

Er heeft nog eene andere verzameling aantekeningen van BRANDT bestaan en ik meen zoo gelukkig te wezen die ontdekt te hebben. In mijn opstel over VONDELS handschriften⁴⁾ wees ik er reeds op, dat zich in de Leidsche Universiteits-bibliotheek eene uitgave van *Palamedes* bevindt, met zeer uitgebreide aantekeningen.

Op de eerste bladzijde staat de titel: „Uitleggingen en Aantekeningen op J. V. VONDELS *Palamedes*, zoo uit VONDELS eigen mondt, als uit verscheide Memorien en schriften bijeengesteld door GERARD BRANDT, naar wiens handschrift ik de zelve heb afgeschreeven.” Daaronder: „JOANNES ANTONIDES VANDER GOES aan JOACHIM OUDAAN in een Brief van den 20 van Lentemaant 1673, die onder mij berust.” Daar deze brief van ANTONIDES, dien ik boven reeds aanhaalde, in het bezit van den bekenden verzamelaar GERARD PAPENBROEK was, blijkt hieruit, dat deze „Uitleggingen en Aantekeningen” hoogstwaarschijnlijk door PAPENBROEK zijn overgeschreven. Aan de achterzijde van deze bladzijde heeft men een briefje van VONDEL aan „Monsieur BRANT,” dd. 2 November 1654 geplakt, waarover ik reeds in mijn bovenaangehaald opstel sprak en dat, naar mijn meening, niets met *Palamedes* te maken heeft.

1) Blz. 166 en volg.

2) *Bijdragen tot de geschiedenis der Ned. letterkunde* II, bl. 153.

3) *Bijdragen tot de geschiedenis der Ned. letterkunde* III, bl. 92.

4) *Oud-Holland* II bl. 125.

Op den titel volgen 18 dicht beschreven bladzijden, waarin achter elkaar bijna 200 aantekeningen op het treurspel gegeven worden. Op bl. 12 vindt men een sleutel voor de personen, die in hoofdzaak overeenkomt met de opgave, zooals ze bij VAN LENNEP bl. 359 noot te vinden is. Op bl. 14 en 15 de namen der Rechters van Oldenbarnevelt met eenige aantekeningen.

Achter deze reeks aantekeningen treft men nog een tweede aan, groot 14 blz. en voor het meerendeel taalkundige opmerkingen bevattende van den dichter JOAN VAN BROEKHUIZEN. Op de laatste bladzijde leest men: „Deeze aanmerkingen over VONDELS *Palamedes* zijn van JOAN VAN BROEKHUIZEN, en heb ik dezelve afgeschreeven naar zijn eigen handschrift. Zie Broekhuizens Leven door D. v. HOOGSTRATEN p. 48”. Deze zijn voor ons echter nu van geen belang.

Ik acht de aantekeningen van G. BRANDT te belangrijk om ze hier niet in hun geheel af te drukken; de aanwijzing der verzen heb ik er gemakshalve bijgevoegd. Zij luiden aldus:

vs. 1. *En waakt.* de Poët voert den Hr. VAN OLDENBARNEVELT eerst op 't Tooneel, klagende over de wispelturigheid en ondankbaerheit der gemeente: van de wakkerheit des Heeren VAN OLDENB. Siet 't vervolg op P. C. HOOFTS Ned. Hist., p. 248. Vrymoedigh onderzoek der Placcaaten p. 21.

15. *Ghij seght soo ras de wraak.* de Hr. VAN OLDENB. ontschuldigt sich van verscheide valsche beschuldigingen

16. *te raede riep.* in dit beraetslaen over de Treves was BARNEVELT en Prins MAURITS van verscheide opinie nu 't geen daer over voor viel, en gedaen wiert in die saak te verenigen, siet in WTENB. leven p. 194.

20. *en dreef etc.*

20. *Men hadt noch tijdt etc.* dit seggen schijnt op de Treves van 't jaer 1609 te sien, die VAN BARNEVELT is gedreven ten ondank van Prins MAURITS. Want op het begin van den oorlogh kan dit niet sien, nadien zijn Ed. toen in geen bewint was, en 'nogh ongetrouwt zijnde zich als volontair had laeten gebruiken om Haerlem te helpen ontsetten 1573. de oratie om de Staeten tot Treves te beweegen is te vinden in BENTIVLOGIOS Relatien p. 305. GROTH Apolog. p. 290.

36. *de Coningen van Sparten en Mijsenen.* Prins MAURITS. hij spreekt hier van den slagh van Vlaenderen. Siet WTENB. Kerk. Hist. 951, 952.

44. *Hun alle troost en hoop etc.* toen bleef zijn Ed. niet alleen, maer de Heeren Staeten nevens hem t'Ostende.

55. *Of oit Goden en Godessen.* dit slaet opt gevoelen van de verwerpingh.

61. *om Argos haet te wetten.* In WTENB. Kerk. Hist. is een lang discours tot opening van de oorsaken der vervreemdingh en haet van Prins MAURITS tegens d'Advocaet p. 516.

62. *dat ik besnoeijen wil.* P. MAURITS liet sich voorstaen, dat BARNEVELT zijn autoritijt wilde verminderen, die 't ontkende, maer weinigh tijt voor zijn doot bekende hij, dat hij gevreesd hadt, dat P. MAURITS na 'de Souvereinijtijt ofte meerder autoritijt stonde al van 't jaer 1600 af. Siet BARNEVELTS leven p. 242.

64. *Trecke op Achilles zijde.* mogelijk siet dit op Prins PHILIPS; want hier wierden de Remonstranten mede beschuldigt, siet WTENB. leven p. 195, wert ook van P. FREDRIK HENDRIK verstaen: Siet SLATH libellus adversus Remonstrantes.

die Menelaus met zijn etc. Want hij heeft P. MAURITS tegens dank van LEICESTER en der kerkgezinden ingevoerd. Siet zijn Remonstrantie. HOOFT 686, hadt Ao. 1585 selfs te weegh gebroght, dat de Staeten van Holland en Zelandt P. MAURITS voor Stadhouder aennamen, eer dat LIJCESTER zijn voet opt landt zette. Siet BARNEVELTS Remonstr. p. 5.

78. *uit een goddeloose stam.* van Prins WILLEM, die PETRUS DATHENUS te Gendt voor een atheïst op de predikstoel hadt uitgescholden, siet REID en HOOFT. Hoe weinigh dat de Calvinische geestelijkheid van P. WILLEM hielt, siet Contradiscours d'WTENBOGARD, p. 17. Siet ook HOOFTS vervolg p. 139. Siet HOOFT van ANNA VAN SAXEN, die haer noemt een wijf potigh uitermaate; en ongeregelt van leven, p. 133. Siet ook THUANUS III, p. 96. Siet d'Apologie van P. Willem, p. 37 en 148. HOOFTS Historien p. 698. Toen men P. MAURITS Stadhouder zocht te maeken, zij de Calvinise geestelijkheid van Enkhuisen (om datze 't enmael aen den zuivren LIJCESTER hongen) dat hij een hoere zoon was. Ziet REID.

91. *Voorts dat ik Thestors soon etc.* ontschuldigt sich dat hij de Calvinische geestelijkheid soo dikwels heeft tegengestaan, en tegengesproken, namentlijk omdatze verder gingen als de kerk, en sich met de policij bemoeijde. Siet WTENB. Kerk. Hist. p. 235, 241. hoe dat sich BARNEVELT tegens haer gekant heeft. Siet int selve boek, p. 256, 257, 258.

95. *een vreemdeling, jae een Trojaen.* WTENB. Kerk. Hist., p. 254. BARNEV. Leven, p. 159, 160. FABRICIUS, TRIGLAND, verloope papen, monnikken, etc.

104. *dat ik ben omgecocht,* is beschuldigt van gelt van Spanje genooten te hebben, in verscheide pasquillen, maer in zijn sententie wert er niet van gerept, hoewel P. MAURITS hem te vooren voor een verrader hadt uitgemaeckt, en de Rechters naer zijn doot verclaerden, dat hij zijn ooghe wel nae den vijand moght gehadt hebben etc. Siet provisioneele openingh p. 26, 27 daer verscheide beschuldigingen van deesē natuur werden uitgespogen

die in zijn sententie naderhand niet gerept zijn. Siet WTENB. Kerk. Hist., p. 940. Siet Praktijk van den Spaanschen Raad, p. 48.

in zijn goed vond men noijt de pistoletten
van 't verraat
uitgestroit om scherp te wetten
's volleke haad.

't is wel waer dat hij in't maken van de Treves van Spanje vereeringen heeft ontvangen, maer nevens zijn medegecommitteerden Graef WILLEM LODEWIJK, Heer van Brederode, etc., en dat bij publijke kennis. Siet BARNEVELT Remonstr., p. 26. Hoe grooten vijandt dat hij van Spanje is geweest, blijkt aen de conditiën bedongen int aennemen sijner officie. Siet HOOFT, vervolg, p. 139.

107. *dat ik den oorlogh schortte, etc.* door de Treves. Siet hier over WTENB. leven, p. 363, daer de Hr. VAN BOISSIZE deese saak verhandelt.

116. *geslaeft 200 veele jaeren.* deese diensten werden in de Remonstr. van BARNEVELT verhaelt, p. 4, 5, 6, etc.

119. *den schalk vermoet etc.* LEICESTER, die 't land onder schijn van suiver gereformeert té willen weesen bij naer het onderste booven hadt geholpen: hoe dat sich BARNEVELT hier tegens gekant heeft, en dit quaad gestuit, siet in WTENB. Kerk. Hist. en in de Remonstr. van BARNEV., p. 30. Siet HOOFTS poëzy, p. 232, dit ziet niet alleen op LIJCESTER, maer ook op al zijn aenhangh, die sich met den dekmantel van Religie behielpen, dat sich BARNEV. in de Leicestersche factie wel heeft gedraegen, bekent zijn grootste vijandt in de provisioneele openingh, p. 7. Met wat gevaer dat hij LEICESTER heeft gestuit siet HOOFTS vervolg, daer te kennen wert gegeven, hoeseer LEICESTER op hem gebeten was, p. 171, ibidem p. 287, was onder de veertien, daer hij 't op gemunt hadt, ibidem 292, 293, item WTENB. Kerk. Hist., p. 255, BARNEV. Remonstr., p. 10.

119. *met schijn van Godsvrucht.* hier vandaen quam de sucht der Calvinische Kerk tot LEICESTER. Siet HOOFTS vervolg, p. 134, die sich meer van hem beloofden als van Prins WILLEM.

120. *ontdekt.* Siet zijn rustige vrijmoedigheid in dit ontdekken. HOOFTS vervolg, p. 195, 196.

117. *met wijsheit, raadt en daadt.* de Staeten, zeit HOOFT, verlieten sich meest op OLDENBARNEVELTS kloekheit en arbeidsaemen ijver int verhandelen hunner saeken, in zijn vervolg, p. 172.

der Steeden krijts vergroot. Onder dese diensten behoort ook het lossen van de Frontiersteeden van de Engelschen. Siet Practijk der Spaensche Raaden, p. 487.

124. *gekroonde nagebuuren.* Sweeden, Engelandt 1585, Vrankrijk 1598, Denemarken. Siet BARNEV. Remonstr., p. 5, 23, 29. HOOFTS vervolg, p. 117.

125. *dien 't Oosten las.* de Oostindische Compagnie helpen oprechten. Siet zijn Remonstr., p. 35, 42.

126. *ja daer de naelde zwijmt.* in Nova Zemla.

127. *Het Heir bijkans verlaeten etc.* de diensten van BARNEV. int reisen, rossen, 't leger te volgen, werden in zijn Remonstr. verhaelt.

Prins WILLEM heeft den gront geheit
zijn nazaet vrijdoms muur geleit
in root cement van bloet der helden,
niet sonder Raadsman, die men zelden
ter weerelt als een Fenix soekt.

Anno 1592 in een jaer vijfmaal de legers besocht en vant jaer 1588 tot 1606, tot 36 mael in de legers ontbooden of gezonden. BARNEV. Remonstr., p. 13, 14. THUANUS noemt hem Vir dignitate et rerum tractatione inter ordines primarius, Tom. V, p. 1270.

103. *'t Abijde in dootsgevaer etc.* In krijgssaeken is hij in de togt geweest om Haerlem te ontsetten. Siet HOOFTS Hist.

141. *dewijl Laertes zoon.* FRANCOIS AERSSSENS steunende op P. MAURITS en de Contraremonstrantsche versteurde geestelijkheid.

358. *den Fenix daer hun heil etc.* Graef WILLEM LODEWIJK getuigde van BARNEVELT en Prins MAURITS, dat zij twee personagien waeren, op dewelken 't Lands welvaeren genoeg rustede. Siet WTENB. leven, p. 194, dogh deese Graef sprak daerna uit een andere mont, siet pag. 28. BEVERWIJK noemt hem den Nestor van Hollandt, in zijn Schat der gesontheit, p. 111. BAUDIUS noemt hem Atlantem patriae, in Epistolis. Siet de selve de induciis.

404. *Ulijsses gaapt en gewvt.* F. AERSSSENS, een ondankbaer mensch aen BARNEVELT door veel weldaden gehouden. Siet Achabs biddagh, p. 36.

423. *Om zich van lastermonden en loogenen.* Gelijk als waeren alle de seditieuse libellen, die bij menigte uitquaemen als *Noodwendigh Discours, Practijcke van den Spaenschen Raadt*, etc. daer sich BARNEV. vergeefs tegens socht te verontschuldigen door zijn Remonstr. dat sulke pasquillen bequaem zijn om een eerlijk man in discredit te brengen, geeft de Hartogh van Rohan te kennen. Siet zijne Memoires, p. 192. 't oordeel van BAUDART over 't schrijven van BARNEV. tegens die pasquillen, siet in WTENB. Kerk. Hist., p. 951.

424. *En logenen.* 't is aenmerkenswaardigh dat eenen DANKERT, een van deese pasquilschrijvers, en logenaers

daer over op de klachten des Advocaets gevangen wiert, en daarna weer losgelaten zijnde recompensie voor zijn leven eischte, en verkreegh, als gelogen hebbende uit ijver tot het gemeene beste. p. 304 leven van WTENB. Ook p. 216.

429. *dewijl der Goden tolk.* Hoe dat de kerk of Contraremonstranten tegens hem verbittert waeren, siet WTENB. Kerk. Hist.,

432. *En d'oude leemten gansch etc.* Graef WILLEMS woorden, die gesproken hadt van de etterbuilen einmal uit te zweeren.

433. *Hij siende, dat zijn pleit etc.* Siet WTENB. Kerk. Hist., p. 516 int jaer 1609, maer voornamentlijk 1618 door een brief aen P. MAURITS, die te vinden is in BARNEV. leven, p. 78.

436. *Wat dienst ons Argos en Mijenen.* HOOFTS vervolg, p. 207. BARNEV. Remonstr., p. 12. WTENB. leven, p. 368.

440. *maer eene ontfange spijt.* dit zei Prins MAURITS daeghs voor BARNEV. doot tegens WALAEUS den Predicant, Siet WTENB. Kerk. Hist., p. 1203, en deese spijt meent men dat geweest is, omdat BARNEVELT iets hebbende tot dienst van 't Landt voor te stellen; daer toe versocht, dat men eenige Heeren beëdigen zou, en dat hij voorstelde om de brieven van opdracht aen Prins WILLEM, etc. als ook om Prins MAURITS de patenten af te eischen. Siet hoe hier meede overeen komt, tgeen HEINSIUS van MAURITS ziet in zijn lijk-oratie, p. 48. WTENB. leven, p. 368. Verantwoording van DWINGLO, p. 240.

451. *Zal u morselen tot gruis.* Prins MAURITS had gesproken van malkanderen den kop te breeken, ook hadt hij gezeit qu'il y en auroit encore des pourpoints percées. WTENB. Kerk. Hist., p. 518, ook had hij gezeit BARNEV. soo kleen te willen maeken als de minste in Hollandt. Siet BARNEV. leven, p. 77. A°. 1609. P. MAURITS hadt ook gezeit dat hij den Advocaet en de zijnen zoude vermaelen als stof, p. 951. WTENB. Kerk. Hist. der was ook gesproken van malkanderen den kop te breeken. Ziet WTENB. leven, 146, Kerk. Hist., p. 829.

451. *Weereltlijke machten.* DUIVENVOORDE, AERSSSENS, PAUW, Amsterdam, Enchuisen, Edam, Purmerend, Dordrecht, Schiedam, en allen de Contraremonstranten.

465. *een seker wight van Gout etc. een brief etc.* dusdanigh gout en brief heeft int proces van BARNEV. niet gedient, en behoort eigentlijk tot de historie van *Palamedes*; hoewel BARNEV. onder andere saeken ook te last is geleght, dat hij van Spanje iets genoten zou hebben. Siet zijn leven. p. 155.

486. *vermomde logenkunst.* door alle de pasquillen, gulde S. jan etc.

497. *beroept opt Grieksche recht.* dit heeft hij dikwels gedaen, maer vergeefs, dies aengaende schreef HENRICUS ARNOLDI aen M. G. 4 Sept. 1618. *ik was gisteren bij den Prins, den welken ik bekommert vont, want de Hollandsche Steeden verghen datmen deese drij gevangenen voor haer vierschaer sal te recht stellen, soo niet datmen haer privilegie gewelt doet, ondertusschen is 't seker, indien de Prins haer dit toe staat, dat de gevangens buiten alle swaerigheid zijn; en de Republyke int verderf.* WTENB. leven, p. 251.

504. *de werelt ligt geensins twe schitterende sonnen etc.* Siet WTENB. Kerk. Hist., p. 521.

507. *in mogentheit gestegen.* BENTIVOGL. Relat. Gall. Fol. 124 et 353.

521. *het kerkelijk geschil.* 't verschil der Contraremonstranten en Remonstranten over de praedestinatie, ook het gevoelen der Contraremonstr. van dat de Politijken int geestelijk niet te seggen hebben. Siet WTENB. Kerk. Hist.

541. *gemuilbant word.* BARNEVELT bekent selfs dat hij de authoritijt der Staeten over kerkelijke personen en zaeken altijt heeft voorgestaen, in zijn Remonstr., p. 25. Siet de Kerk. Hist. van WTENB. p. 522. Siet WTENB. leven, p. 20. de Staeten en de Leijenaers, zeit HOOFT, breidelde den kerkenraad. Siet HOOFTS vervolg, p. 333. de Staeten hebben altijt verstaen. dat haer de Predicanten met geen saeken van Regering moesten bemoeijen. Siet HOOFTS vervolg, p. 321.

544. *die zoo godtijvrigh dreef.* dat hij de onderlinge verdraeghsaemheit aengaende de praedestinatie heeft zoeken door te drijven.

576. *in zijn wraakgierigh harte.* Van Prins MAURITS wrok tegens BARNEV., siet WTENB. leven, p. 368.

577. *'t Was Atreus die voorheen.* Prins WILLEM, MAURITS vader, die de saak soo ver hadt gebracht, dat de Staeten van Hollandt en Zelandt hem de souvereynitijt opdroegen A°. 1581. Prins MAURITS, die hier ook op uit was, wiert gedurigh door BARNEV. tegengestaen. Siet WTENB. Kerk. Hist., p. 519. Siet ook BENTIVOGL. Relat. 356. HOOFTS vervolg, p. 25.

581. *Maer Palamedes oogh.* Siet BARNEV. leven, p. 156 en 159. Siet BENTIVOGL. Relat. p. 128, 129 en 347. Siet BARCLAI Euphon, p. 443. WTENB. leven, p. 368.

584. *Misbruikt den ouden haet der etc.* Siet 't Munstersche praetje. Lit. B. *Wat uiterlijk gewelt niet winnen kan opt landt, werdt onder deksel van een suiver predicant behendigh uitgevoerd, etc.* VONDEL, p. 425; hij diende sich met den dekmantel van Religie; want P. MAURITS de Gereformeerden genegen was, bleek daarna aen 't werk van Rochelle. Siet ROHAN Memoires, p. 198, 296. Siet hier over HEINSIUS in zijn lijk-oratie, p. 54. die ik op die plaetse in een anderen sin verstaen, als hij sich selven vertoont, hij zeit: *de la quelle (Religion) prendre la protection est plus que d'en faire profession*, dit dunkt mij is te seggen, dat het meer is, dat is dat me'r meer me uit uitrecht, datmen de Religie in zijn protectie neemt gelijk MAURITS de Calvinische in protectie nam, dan

oft men alleen professie van Religie doet, sonder die in sulker voegen met de doodt van BARNEV en 't afsetten van zijn souverain te beschermen.

587. *staagh ligende onverboden.* Met eeren den schelm speelen, zeit HOOFT in zijn Hist. vervolg.

607. *Komt laet ons bij de donkre maen.* Haer gebedt tot het noodlot of praedestinatie.

657. *O Kracht van niemants macht l'ontolien.* Beschrijving van de praedestinatie. Siet de Sententia CALVINI, BARCLAIJ descriptio Argen., p. 134. Gal. edit., p. 157.

676. *En heb al 't nodigh quaet berokt.* Ziet hier op de Maets en Streso.

723. *die dubbel troni Janus slaght.* verborge en openbaere wil. Siet CALVINI Institut. Lib. 3. Cap 24. Sect. 16.

729. *het noodlot heeft etc.* in diesen zin wert CALVINUS van MELANCHTON ZENO genaemt welke ZENO het hoofd was van die geenen, die de Fataliteit of Noodwendigheid alle dingen seer stijf en sterk dreven. Siet WTENB. Kerk. Hist. p. 64.

757. *Was met een brief belaeen.* Siet WTENB. leven p. 212. Noit isser een brief van wegens de Spaansche zijde aan BARNEVELT tot nadeel van 't landt geintercipieert, maer evenwel wiert hij beschuldigt van zijne partijen, dat hij enigh verstandt met de vijanden hield, en van de Spaansche zijde iets genooten hadt, gelijk te sien is in seekere biljetjes, zoo nu, zoo dan van hem selfs uit zijn gevankenis gezonden. Siet BARNEV. leven p. 155. ook WTENB. Kerk. Hist. p. 1213.

771. *Wat dunkt uw Griexe Vorsten.* deese raedslagingh slaet meest op Palamedes, en ook ten deele op de zaak van BARNEV. Want toen P. MAURITS raedslaegde om BARNEVELT vast te setten, doen geschiede dit met eenighe gecommiteerden van de Generalitijt daer veelen van BARNEVELTS vijanden, als PAUW, etc. onder waeren, en geene vrienden. Siet WTENB. Kerk. Hist. p. 994.

799. *Wij twijflen nu niet langer of Palamedes etc.* WTENBOGAERT verhaelt dat een Grootste tegens een grooten hadt gezeit, dat het seeker was, dat de partije naer Spanje wilde. Siet WTENB. leven p. 211, 212.

822. *des grooten logenaers.* Hoe grooten logenaer (om de woorden des Poets te gebruiken) Prins MAURITS is geweest, siet in de Kerk. Hist. van WTENB. p. 940, in de Resolutie van die van Overysse. Siet ook WTENB. wederleggingh vant libel fameux. p. 36.

825. *Hoe kan uw toornigh zwaert.* Van dit geweer trekken in den Raedt vind ik geen blijk, maer wel dat de Heeren van Schaegen en van Asperen, toen de Hr. VAN OLDENBARNEVELT al gevangen was, met haer geweer tot aen de gevangenkamer waeren komen indringen door de wagt van Prins MAURITS, begeerende dat men BARNEV. ontsloegh: maer dat P. MAURITS op dat rumoer uitcomende de gemelde Heeren haer geweer hadt doen afneemen. Siet WTENB. Hist. p. 996.

945. *Het waer ons aengenaemst, indien etc.* Siet Barnev. leven, p. 147.

Kalchas. Eurijpilus. is de vergaderingh der Calvinische Geestelijkheid, in de Sijnode van Dordrecht, van wat voor stof dat die opgelijt was, siet EPISCOPII Antidotum. Vrijmoed. Onderw. 89.

Soo ras d'aertslasteretongh van 't huighelaers Sijnode etc. den aerdt der Duvel Goode aenteegh, en hadt Gods saek gebrandmerkt op haer kaek ontbrak er 't zegel, om dien gruwel kracht te geeven, etc. VONDELS Jaergetijde. Siet de Latijnsche brief, in WTENB. Kerk. Hist. p. 842.

948. *Uw Priesterschap.* Beschrijvingh van ambitieuse Predicanten.

955. *Een wetteloose macht.* Van dese macht ziet de nullitijten der Dordsche Zynode. 11 d. p. 63, die den magistraet nae de Volewijk wil zenden, gelijk CLOPPENBURGH. Siet EPISCOPII Krachteloosheit der Godtsaligheid. p. 7.

962. *Gooden uw zij lof.* die sich verheugen over de tegenspoet van BARNEV. die de oppermacht int geestelijk aen de Politijken socht op te draegen. Siet Vrijm. onders. der Plackaeten. p. 108.

969. *nieuwe gruwelen zes.* de leere der Remonstranten, die zij niewigheen noemen. Siet Vrijm. onders. p. 67. hier tegens bewijzen de Remonstranten, dat haer leer niet nieuw, maer out is, in de Noodige antwoordt op de Contra-remonstranten tegenvertoogh. Siet hier tegens 't seggen van den Reghter CROMHOUT in WTENB. leven. p. 497, 498.

971. *'t ontijde dus stout de hant te slaen etc.* Siet HOOFTS Hist. p. 70. daer de Gereformeerde een andere tael spreken, ook in de vermaningh tot de overheit achter de Neerl. confessie p. 68. ERASMUS, schrijft van THOMAS MORUS, toen gevangen, aen BARTHOLOMEUS LATOMUS: Utinam periculoso negotio se nunquam admiscuisset et caussam Theologicam cessisset Theologis. vide Epist. ERASMI. p. 1098. WTENBOGAERT verhaelt in zijn leven p. 306 dat een seeker Rechter des Advocaets, die de quaetste niet en was, maer voor seer kerkelijk gehouden wiert, tegens een van zijn vrienden zoude gezeit hebben, dat de Hr. Advocaet een seer treffelijk man was, maer dat de Heere hem hadde willen straffen, omdat hij de handt aen 't heijlige hadt geslaegen buiten zijn beroep.

974. *die wederspreekt Godts mondt.* Ziet SMOUTII Conciones.

978. *door onzen mont alleen.* Siet het Prediken van SMOUT int Authenticq verhael van 't geen tot Amsterdam is gepasseert, p. 6, 7 etc. Siet ook het boeske genaemt Amsterdamsche beroerte, p. 13. ROSAEUS zeide int jaer 1612 tegens een vrindt: eer wij leiden zouden dat d'Advocaet BARNEVELT, en eenigen van de Staeten WTENB. en de Remonstranten soudon de handt boven houden, wij wilden haer liever een voet lichten, al zouden wij 't landt 't onderste boven werpen. Spang. ERASMI, p. 53. PHILIPPUS EILSEMUS, Predicant te Harlingen, seide na geijndigde

Synode tegens den Rector die hem vragde wat macht de kerke hadde om hem te deporteren? wat magt de kerke heeft, dat heeft wel gebleeken aen den Advocaet BARNEVELT, en anderen, ibidem, etiam Vrijmoedig onderzoek der Plack., p. 132. Siet van d'oproerigheid van dit volk en haer oproerigh prediken HOOFTS vervolg, p. 211. Vide GROTH Epistolam ad J. LAURENTIUM. Cum intelligam minus te esse seditiosum quam sunt *non pauci tui ordinis* etc. HOOFT zeit in zijne Historien, p. 38, dat het beschooren schijnt, dat de Geestelijken dwersdrijven moeten tegens alle Regeerders, die juist de loose van hun niet en haelen. Vide GROTH Append. ad comment. de Antichristo, p. 65. de Gooden hadden BOGERMAN den blixem betrouwt, etc. Siet de Harpoen, p. 434 en 437.

981. *een blixem is ons werk.* Siet EPISCOPI krachteloosheit der Godsaligheit adversus TRIGLAND, p. 19. Siet ook Authenticq verhael van 't gepasseerde t'Amsterdam, p. 16.

982. *de fackels om een landt etc.* gelijk in veel Rijken en Republiken, inzonderheit in Hollandt is gebleeken.

983. *als wij het woeste grauw.* gelijk bleek int huisplonderen op de Montelbaensburghwal. Vide Bato, p. 17. Siet BARNEVELTS leven, p. 161.

984. *Wij geeven aengetergh etc.* Het oproer in Rochelle smet muur en toorens neder, help FREDERIK in den Haagh, en om sijn schoone Paltsgraaft. STRAFORD opt schavot, den Coning om den hals, MONTROS in een strop, etc. Zoo deedt haer Heiligkeit MONTROSSE in den ban. NAERAN. in laudem Wassen. Ziet ROHAN, Memoires, p. 236.

991. *den vijandt onzes naems.* BARNEVELDT al een vijand der kerke genaemt A^o. 1593. Ziet WTENB. leven, p. 25 et 35.

993. *Mijn hart van blijdschap zwilt.* aengaende de blijdschap der Predicanten over BARNEVELDS ongeluk vertelt men van eenen JAN BERENSSE MERCATOR, Predicant tot Alphen, dat hij naer zijne onthoofdingh op een tweede Pinxterdagh zijne toehoorders tot blijdschap over deeses mans doot opwekte, onder andre seggende, dat men wel victorie placht te branden, als er wat voor 't Land gewonnen was, maer datmen nu vreugde vieren behoorde te onsteeken. Hierop gebeurt het dat er 's avonts een brandt int dorp ontstak, die de helft van de kerck, en met 50 huizen wegh nam, waeronder des Predicants huis, Bibliotheek, etc. dit heb ik uit den mondt van sulken, die 't hebben uit de geene, die toehoorders der voorgaende predicatie geweest zijn. daerom sietmen de meeste huizen te Alphen geteekent met het jaer 1619.

1000. *dat zijn dootvijanden en haeters etc.* Zoo heeft men ook zijn dootvijanden tot Rechters gemaekt, gelijk als waeren PAUW, etc. Ziet BARNEV. leven, p. 147 en 153. Hoe Calchas in dit werk geroeyt heeft, blijkt uit al haer loven en draven in dien tijt bij P. MAURITS. Siet hier over den brief van HENRICUS ARNOLDI int leven van WTENB. p. 251. Siet hier vooren, p. 28.

1003. *die hem zijn ontschooten door de jaeren.* Siet BARNEV. leven, p. 237 en 152.

1004. *en waer de loogen gelt etc.* Ziet WTENB. leven, p. 304.

1006. *van bloetbadt van verraeft.* Ziet BARNEV. leven, p. 126, 127.

1008. *Het heilige aen te roeren.* Siet hier op zijn Sententie, en WTENB. leven, p. 306, 307.

1010. *Het heir verwarrende met etc.* Spreekt hier tegens d'onderlinge verdraeghsaemheit. Ziet dies aengaende bij MONTAIGNE een seer notabele plaats, p. 526.

1012. *van noot, gebeurlijkheit, van moeten, etc.* Geschil van de praedestinatie.

1013. *en eischte in dit geschrij etc.* Siet Discours du Duc Rohan, p. 75.

1015. *ja wetten smeedende, waerna etc.* dit siet op der Staeten resolutie tot onderlinge verdraeghsaemheit.

1011. *der Nieuwigheden stut.* de onwaerheit hier blijkt uit de schriften der Remonstranten.

1019. *een wettige versamelingh van Paepen.* de Synodus Nationael. hoe dit afslaan van 't Synode BARNEVELT is opgebrooken toont TILLENUS in ses considerations sur le Synode d'Alez, p. 6. hoe dat VONDEL deese Synode haette, siet in zijn Poezy, p. 415. ROHAN noemt zulk een aengeleit Sijnode plus dangereux que la guerre mesme. Siet sijn Memoires, p. 236. 't is aenmerkenswaardigh dat SCRIVERIUS in zijn Oud Batavien seght, p. 177, ik weet voorwaer niet hoe het magh bij koomen, dat alle, die de Sijnode beroepen, en beleit hebben, altijd getrium pheert, en de beroepenen hebben moeten onderleggen. *Deus omnia novit.* DE GROOT is in zijn Sententie te last geleght dat hij in Engelandt de humeuren van de Bisschoppen gesoudeert zoude hebben; om in tijde en wijle ook moderate persoonen op de Synode te konnen krijgen. Siet Antidotum, p. 9. Maer ROHAN bekent in zijn Memorien dat hij in sulke gelegenheit zijn vrienden heeft gesocht te doen degruteeren, ook strijt het niet tegens de betamelijkheit en redeljkheit, als 't anders onpartijdige zijn. Siet ses memoires, p. 237 (A^o. 1626. Een van de uitheemsche vaders zijde in het Sijnode bevonden te hebben quaedam divina, quaedam humana, quaedam diabolica. Ziet Vrijm. onders., p. 129. hoe seer de Staeten en ook particuliere Steeden van Hollandt de synodale vergaderingen tegens de borst waeren. Siet HOOFTS vervolg, p. 333. Siet WTENB. Kerk. Hist. 331. item, p. 254. WTENBOGAERT verstont dat men haer de Synode niet hadt moeten weigeren, maer die consenteren *quovis modo*, en dat om seer wijse reedenen, die te lesen zijn in zijn leven, p. 316. maer BARNEV. verstont dit anders, niet denkende dat de Contraremonstranten tot die extremitijten zouden komen, daer zij de saeke naderhant toegebracht hebben. idem ibidem. Practijke van den Spaenschen Raedt, p. 41.

vreemt krijghsvolk. waertgelders.

1028. *daer is wat quaets gebrouwen.* Van zijn bekommeringh en sorgh siet Practijk van den Spaenschen Raedt. p. 48.
1030. *men raedt me dat ik vlyght.* Ziet WTENB. Kerk. Hist. p. 954, 955, ook WTENB. leven p. 300.
1003. *Het onverbreekbaer recht etc.* de voorrechten en vrijheden van Hollandt.
1054. *Jupijns en Peleus zoon mij hulp etc.* Siet WTENB. leven p. 330, 345, 368. Prins FREDRICK HENDRIK, dien men meent dat genegen is geweest om BARNEV. te helpen, dat hij zijn saak gunstigh was heeft naderhandt gebleeken aen 't goed onthael, dat hij te Antwerpen aan WTENB. heeft gedaen, inzonderheit in den franschen brief aen DE GROOT, naer dat hij uit Louvestein was geraakt.
1065. *Tot aller vorsten mont.* Advocaet van Hollandt, 1586. Siet HOOFT's vervolg, p. 139.
1070. *'t geseght opt Heiligdom alleen etc.* Siet zijn Remonstr. p. 25. Practijk van den Spaenschen Raedt. WTENB. leven p. 18.
1073. *Sal schenden aan dien toom.* Siet WTENB. leven p. 20, 21. daer BARNEV. gevoelen aengaende de authorijit der geestelijken wert te kennen gegeven. Siet BATO p. 39.
1072. *geen reukeloos Tempelier.* Hoe ver dat sich dit volk met Politijke saeken wil moeijen en moeijde, siet HOOFT's vervolg p. 237, siet dit ook in MODET ibidem p. 247, 263, hoe jalours de Staeten ontrent dit volk van haer autoriteit zijn geweest, siet in den brief van ALDEGONDE aan CASP. VERHEIDEN in Epist. 51. Cent II. Epist. Select. p. 15 en de Remonstrantie der stad Leiden overgegeven aen de Staeten van Hollandt A^o 1582 in Febr. Siet VONDELS Harpoen p. 435. uw pot heeft nogh soo lang niet te vier gegaen, zeide de Munnik etc.
1075. *bij alle Bondgenooten eenparigh zoo verstaen.* Bij P. WILLEM en de Heeren Staeten. Siet BARNEVELTS levens. p. 168. Ziet den brief van ALDEGONDE aan HEIDANUS in HOOFT p. 494. BARNEV. Remonstr. p. 25. WTENB. leven p. 35. Hist. p. 881.
1077. *Zoo drijf ik dan niet nieuws etc. gelijk d'aertswichelaer.* Ziet het verhael van 't uitsetten van SMOUTIUS en 't nemen der sessie in de Consistorie.
1079. *en liet dien teugel slippen,* gevoelt hier dat bij aldien men de kerk de meester liet worden dat daer door conscientie dwangh, en 's Lands ondergangh opvolgen zoude. Tot dien einde verdedigen zij 't ketterdooden, BEZA, CALVIN, BOGERMAN de Praeses Synodi, die BEZA overgezegt heeft, blijkt ook aen alle die Remonstrantiën, daer zij vervolgingen in zoeken te verwekken tegens de Remonstranten.
1081. *gewetens scherpe dwangh.* Hoe groote vijanden die Staeten en stad toen van conscientiedwangh was, siet de gemelde brief en Remonstrantie. Siet ook hoe sich HUIGENS tegens de conscientie dwang aenkant in zijn Hofwijk, p. 61, 62, en voornamelijk 63. STEPHANUS BATHOR Rex Poloniae sic: Ego sum Rex Populorum, non conscientiarum. Ziet den brief van ANDR. DUDITIUS in WTENB. Kerk. Hist. p. 139. aenmerkenswaardige plaetsen tegens conscientie dwangh siet bij HOOFT, p. 32 en HUIGENS in zijn Hofwijk.
1082. *der Steeden ondergangh.* hoe dit quaet gevolgt is, siet in VOND. p. 426.
1086. *die dit niet heeft beleeft,* gelijk ten tijde van de inquisitie vide hoc de re Historiam VELII Hornan. p. 157.
1087. *Het rooken van de poelen.* HOOFT's Historien p. 27.
1091. *Het heiligh perkement,* hoe d'inquisitie tegens de Privilegiën street, siet HOOFT p. 33.
1100. *Als waer men tegens hem etc.* Siet WTENB. Kerk. Hist.
1101. *schoon niemant meer dan ik.* Siet BARNEV. Remonstr. p. 5, 10, 12. ook WTENB. Kerk. Hist. p. 517. Siet HOOFT's vervolg p. 131. WTENB. leven p. 159, 368. HOOFT's vervolg p. 207, 131. BARNEV. Remon. p. 12, 20, 21.
1103. *'t is waer ik dulde 't noit.* Siet hierover BARNEVELTS leven p. 155, 156, 159, 242. WTENB. leven p. 372.
1106. *Het opperste gezagh, als hij te velde etc.* Siet op de patenten, die als hij te velde trockt, tegens de vijanden, maer niet anders behoorden te dienen.
1112. *En schenden de van outs bezwoore etc.* Siet WTENB. Kerk. Hist. p. 519. BARNEV. leven p. 156, 159.
1115. *'t besetten van mijn Tent.* Spreekt hier van de waertgelders, die ijder stad van Hollandt vrij stont aen te neemen. vide GROTH Apologiam.
1117. *Daer Nestors wijsen raedt,* met advijs van d'Edelen.
1121. *'s Lands middelen uitputten.* Siet hier tegens BARNEV. Remonstr. p. 41.
1132. *Om hen, die eerloos sich verrijken,* AERSSSENS, etc.
1134. *men poecht den vrijen Staet etc.* dit zijn BARNEV. eighe woorden, in zijn Remonstr. p. 3.
1136. *En trekt bedektelijk slaghe veeren uit, etc.* dit is geschiet door het afsterven der Magistraeten, Staeten, etc Siet BARNEV. leven p. 101, 103, waer op een nieuwe Regeringh in Hollandt is ingevoerd. daer BARCLAYUS ongetwijfelt opziet in Ephormo p. 432 edit. Gall.
1137. *men gaat de vroomste na.* Ziet BARNEV. leven, p. 104.
1142. *is om den Heiligh niet, maer om etc.* BENTIVOGLIOS, Relat. Gallicé p. 356.
1150. *als ik mijn bloet vergiet, etc.* Siet BARNEV. leven, p. 247. WTENB. Kerk. Hist. p. 955.
1151. *Ik ben op uw ontbode etc.* BARNEV. is noit verhoort in 't bijzijn van P. MAURITS ofte in deser voege in den Raedt formeel van Landverraet beschuldigt, en moet deese uitkomst genomen worden voor een generale beschuldiging, die de Poët om zijn treurspel te verciere hier tusschen voeght.

1197. *Men breng' de pijnbank hier.* Wat BARNEVELT belanght, zijn Rechters geven voor, dat ze hem niet hadden willen pijnigen om zijn hooge ouderdom. Siet zijn leven, p. 232.

1218. *dees deegen geeft ze klem.* Siet WTENB. Kerk. Hist. p. 851. daer P. MAURITS op zijn deegen kloppende zeide: hier, hiermede etc, sal ik de Religie etc. dat het voorstaen van de Religie niet gedient heeft, als om tot het oogmerk van zijn ambitie te koomen, heeft d'uitkomst der saeken beweesen. Siet daer p. 940.

1313. *Ik hoor, ik denk, ik zie, etc.* BARNEVELT moght wel moeite doen om de waerheit aen den dagh te brengen, maer zijn vijanden hebben die gedurigh verduistert. Siet zijn leven en dat van WTENB. p. 301, 302. Wat schriften datter verduistert zijn kan men sien in zijn leven, p. 226, 227.

1319. *'t verraet is ons gebleeken.* Siet hier op BARNEV. reeden, in zijn leven p. 257.

1324. *Een die niet denken darf is wonder etc.* Toen de Plakkaeten tegens de Remonstranten uitquamen, kocht er Burgemeester C. P. HOOFT een bij W. J. BLAUW en zeide: *hij is een bloedt man, die niet denken durst.*

1425. *Zijn Landsheer schelt,* gelijk DATHENUS Prins WILLEM. Ziet RHEID.

1428. *door 't onvoer dat de Wichelaers etc.* Hier op zagh een seeker heer, die zeide dat de Canons aan 't Zijnode den H^r Advocaet het hoofd hadden afgeschooten. Ziet de Nullitijten der Dortsche zijnode. I d. p. 46 en II d. p. 163 dit is 't zeggen van dien Heere, die van wegen Vrieslandt in de zijnode zat, andre seggen van THEODATI. Ziet WTENB. Kerk. Hist. p. 1081.

1447. *schout hem vroom.* de Staaten hadden hem in haer sauvegarde genoomen 20 Junij 1618. GROTH Apolog, p. 291.

1448. *vijand tot zijn Rechter.* men verhaelt van seeker Rechtsgeleerde geverght zijnde om den voorspraek te verstrekken van den gevangen, dien last op zich nam; doch hoorende daarna dat'er extraordinaire oft gedelegeerde Rechters over den selven gestelt waeren, zoo ontsaide hij zijn hulp, sich excuserende met deese reden, dat het vergeefs werk zou zijn en dat er over de sulke niet te pleiten viel.

1451. *hoe kan Ulijses.* Siet WTENBOGAERDS Hist., p. 106.

1461. *Wat Tijdeus zoon.* Graef WILLEM, want al zijn vijanden moeten als Reghters geconsidereert worden.

1464. *dat toch de razelul.* GERRIT BEUKELSZ VAN ZANTEN.

1482. *de Soon van Peleus.* hier wert de gunst en het onvermogen van Prins HENDRIK te kennen gegeven. Siet WTENB. leven, p. 345. dat Prins HENDRIK met BARNEVELT heeft gehandelt, Siet de twee copien van Remonstrantien aen de Staaten van Hollandt, p. 10 en zijn franschen brief aen DE GROOT.

1491. *een snoode Vierschaer.* een partij, van de Rechters waren jonge en onervarne mannen, die zijn Ed. zelfs voor edellieden gedient hadden in zijn ambassade. Siet BARNEVELTS. leven, p. 150, 152.

1502. *dat een verlope Frijgh.* FABRICIUS verlopen Monnik, TRIGLAND eertijts Jesuitsche Student.

1498. *maer dat d'aertswichelaer etc.* hoe de Calvinische kerk tegens BARNEV. geweest is, ziet het 2 d. der Nullitijten der Dortsche Sijnnode, p. 163.

1510 *bij het lek,* het Lac van Genève, doch TRIGLAND meijnde, dat het op hem sloegh, omdat hij tot Lexmonde gestaen hadt.

1534. *Schoffeerde een jonge bruid etc.* Van sulke stukken die gepleeght zijn door de Calvinische Geestelijkheid, sien het Antidotum en de Nullitijten etc.

1587. *een eerlijk burgher.* dit slaet op het plonderen van R. E. BISSCHOPS huis.

1595. *dien booswicht, die hem etc.* BARNEVELT heeft dit de Heeren van Amsterdam int jaer 1617 al gespelt. Ziet WTENB. Kerk. Hist., p. 741. dit heeft naderhand gebleeken, als Prins HENDRIK en de Staeten de Calvinische Geestelijkheid zoghten klein te maeken, en op veele plaetsen sessie in de kerkenraad naemen.

1601. *de steun der stegelreep.* Siet WTENB. leven, p. 180, 181, 182, 183, dit siet op het inruimen van de kloosterkerk.

1605. *bij Palamedes doodt.* Siet DEODATI seggen in het 2 d. der Nullitijten, p. 163.

1619. *betuigh hem etc.* Siet de deductie van BARNEVELDS kinderen in zijn leven.

1640. *ghij spreekt te spaa etc.* Siet WTENB. Hist. p. 1069.

1642. *Wat versoeten.* ik vinde niet dat BARNEVELTS vrinden, op haer versoeck, nogheen Reghter verkregen naa haer sin, maer wel dat AERSSENS sigh met zijn examinatie niet en behoefde te moeijen, Ziet WTENB. Kerk. Hist. p. 1069. Ook bevind ik datter onder de Rechters is geweest Mr ADRIAAN JUNIUS, die door vele drijgementen gedwongen is geweest om dit Rechterampt aen te neemen, en die in BARNEVELTS doodt noit gestemt heeft. BARNEV. leven p. 152.

1649. *Zij waenen ons dit etc.* hoe beleeft Prins MAURITS de kinderen van BARNEVELT heeft bejegt, ziet in zijn leven p. 249.

1654. *een tongh van stom goud.* 2400 gl. Siet Vrijm. onders. der plaek. p. 156. ook heeft deeze Rechtbank over de 70,000 gl. gekost. Siet DE GROOTS Apol. 283, oorspr. en voortg. p. 508.

1655. *dat hondertoogde hoofd.* Speelt hier op de historie van Argus, die met zijn 100 ooghen de koe bewaerde en Hollandt wert ook gemeenlijk bij een koe geleeken, en genoemd om zijn vrugtbaerhijt; staat te letten dat toen Argus onthooft was, de Pauwenstaart met zijn ooghen dat is, ampten en officien wiert verciert.

1659. *den ouden suffer.* Men zeit dat Prins MAURITS siende uit de reedt van een venster BARNEVELT op 't schavot

koomen, zou geseit hebben: hoe staet de oude hondsvot soo en beeft. hij vreest voor den slag, doch ik vind deese woorden in geen authentique historien. daer waeren 3 beuls. Prins MAURITS sagh dit door zijn venster; en toen de aanslag op Antwerpen mislukte door dat ontijdigh onweer etc. soo sagh hij 't selve onweer door een glaese venster van zijn schip. weerom te Dort komende vindt onder zijn tafelbort een briefjen van deesen inhoud: *door de selfde substantie, daer ghij uw grootste vreught door gesien hebt, daer door hebt gij ook uw leven sien slingeren aen een tou, gelooft dat Godts oordeelen rechtvaardigh zijn*, dat MAURITS BARNEVELTS doot door een venster heeft gesien, heeft zijn onderkamerlingh aen JOOST DE BEER en G. B. op een tijt vertelt, en 't glas gewezen.

1677. *Dat Nestor zich verklaere.* deese Nestor is de Raadsheer AD. JUNIUS, siet BARNEVELTS leven p. 152. ook d'Ambassadeur MAURIER.

1681. *het is een Landverraeder.* Thersites spreekt hier in den persoon van GERRIT BEUKELSZ, VAN ZANTEN, die, voor dat hij Rechter was gemaakt, op de markt van Delft in een ring van volk hadt gezeit, dat, men BARNEVELT den Landverrader met 4 paerden van malkander behoorde te doen trekken, maer dat een van de omstanders tot hem zeide: neen mijn Heer, ik zou hem nogh al anders doen straffen; gevraecht zijnde hoe? zeide, ik zou hem met 4 eezels laeten van een trekken, dan zout ghy ook te werk kunnen raeken. Toen GERRIT BEUKELSZ VAN ZANTEN siek was, sach Dr. GRASWINKEL, de vaeder van den Fiscaal zijn waeter, en sach er wonderlijke saeken in; eerst zeide hij: ik sie veel vreemde dingen in dit waeter, spaenschen wijn daer hadt hij 't me zoeken af te spoelen wat vreemdigheid is dit? ik sie bloet, jae nogh al vreemder, ik sie 't hooft van d'Advocaet, hij moet voort. Spaansche wijn bloet, duivelsgat (een waeter zoogenoemt daer hij dronken zijnde inhadt gelegeen) en BARNEVELT opt hart, d'er is geen bidden voor. de selfde sei eens teegens VAN DER CEEL dat de ketters soo gaern bij hem waeren, seggende verder dat hij de waerom wist, en elk een wist, omdat hij een vrijgeest was, en niet geloofde datter een Godt was, VAN DER CEEL antwoordde: gelooven de lieden sulke dingen van mij, ik heb een beter gevoelen van u, mijn Heer, wat zeid d'ander? dat ghy 'tniet alleen gelooft, maer seker weet, en in u selfs gevoelt dat die Godt sulc een Godt is, die 't quaed sal straffen; jaa dat haer 't quaed in haer consciencie uit vrees van dien Godt seerder doet als den snee, die zij door den hals van den onschuldigen hebben laeten heenen gaen.

1686. *mijn tanden.* VAN ZANTEN was verzien met seer groote bektanden of slaghtanden.

1694. *'t outer en de woningh.* de Religie en Staet te perturbeeren.

1712. *Vergunme deze bē.* deese woorden sien int generael op alle de voorbiddingen, die voor den gevangen Heere zijn geschiet. insonderheit door den Gezant van Vrankrijk. Siet zijn leven, p. 251.

1750. *ontslaat u van die vrees.* Siet BARNEVELTS leven, p. 149.

1760. *in een kist voor boeken uit.* Siet WESTERBAENS Okkenburg, p. 66. VONDELS veers aan MARIA VAN REIGERSBERGH. C. BARLAEI Carmen ad eandem. Ook G. B. veers op het uitgeven van het 1° d. der verscheide gedichten. SCHRIVERII Oud Batavien, p. 182.

1771. *den Atlas, die etc.* BAUDIUS noemt BARNEVELT Atlantem patriae etc. in Epistolis. Epist. ultima primae Centuriae circa initium. Siet ook SIBRANDI LUBBERTI brief in WTENB Hist., p. 407.

2773. *dier verpande steeden.* BARNEVELT Remonstr., p. 29 en zijn leeven, p. 62. SCHRIVERII Oud Batav., p. 169,

1777. *dat Pijlus etc.* Nestors geboorteplaats.

1850. *hoe 't heiligh bloet etc.* Int Jaergetijde, p. 442. vindt men een korte beschrijving van zijn einde, beginnende: is 's Lands Treurspel, etc.

1871. *de Pelopeesche en Ithakoische schaer.* 't Hof.

1874. *Paep Eurijpijlus.* Onlanghs vóór zijn doot hebben bij hem geweest WALAEUS, J. LAMOTIUS en HUGO BEYERUS, en LAMOTIUS op 't schavot.

1882. *O, mannen, die met onrecht.* Siet BARNEVELTS leven, p. 257.

1887. *ghij hebt uw vonnis wegh.* Uw sententie is gelesen, sei de Rechter VOOCHT en wees met de handt, seggende voort, voort, siet BARNEVELTS leven, p. 257.

1923. *die braakt zijn gal.* Twe soldaten speelden op de doodkist, wie de ziel van BARNEVELT zou hebben, Godt of de duivel, in zijn leven, p. 258.

1937. *dat statigh aengesicht.* WTENBOGARDS leven, p. 228.

1942. *dan of men door genae.* Veelen meenden dat Prins MAURITS hem gepardonneert zou hebben, ook eenighe Rechters, die daer door bedroogen wierden. 't Is daarna gebeurt dat als de weduwe van BARNEVELT voor den Hr. VAN GROENEVELT aen Prins MAURITS om pardon quam bidden, de Prins haer vragde; waerom quaemt ghij voor uw man niet bidden? en dat zij tot antwoord gaf: *die hadt geen schult, maer deese al.*

1952. *de Priesters.* LAMOTIUS.

1970. *de vaedermoordeners etc.* meent hier beuls en Rechters; 3 beulen en 24 Rechters, een groote hoop. Siet VONDELS Poëzy, p. 432. VONDEL klaegende in zijn roskam dat de Landdieven niet gestraft wierden seit onder anderen

of is'er niet een beul int gansche land te vinden?
men vont'er eenmael drij, toen bittre beulsgzinden, etc.
en vraeght me wat ik zegh, dat zegh ik, en 'tis waer,
zijn twe noch niet genoegh zoo neem 'er twaelf paer.

1985. *als 't reukeloos volk etc.* Siet Nullitijten van het Dortsche Synode, p. 152, 153.
1990. *en wrongen 't uit in wijn, etc.* Ziet zijn leven, p. 259. dits ook van den Graef van EGMONT geschiet, siet de Fransche comment, op Euphon, p. 637. hoe dit bloetsuipen sommighen bekomen is, siet Achabs biddagh, p. 38.
2041. *Zoo leeft zijn faam de jaeren, etc.* hoe dit geweld van Prins MAURITS tegens BARNEVELT en tegens de Souvereinitijt van Hollandt naderhant is geimprobeert bij de Staeten selfs, siet in den herstelden Leuw. p. 172, ook in de deductie van de Staeten van Hollandt uitgegeven. A° 1654.
2045. *'t is billijk dat zijn roem etc.* Sedert is tot roem van BARNEVELT, *Palamedes* gemaakt, jaergetijde, etc. Sedert hebben hem de Staeten van Hollandt verscheiden maelen, in verscheidene gelegentheden onschuldich uitgesproken. Vide supra.
1071. *Achilles gramschap etc. de moord slaat Diomeed etc.* Slaot op alle de vijanden, en de Rechters, die een quaede dootd zijn gestorven (ut dicitur). Ziet Oud Batavien p. 100.
2077. *En pijnigen 't gewissen des fellen moordenaers.* Men zeit dat Ds. JAN FONTEIN, die in MAURITS siekte over hem geroepen wiert, sou gezeit hebben, dat sich de Prins inbeelde dat hij een hoofd op de taefel zag, en dat hij altemets riep: doet het hoofd wegh, maer van dit seggen is mij geen bewijs te vooren gekomen, maer wel dat de Prins op zijn dootbed seer bekommert was over zijn zonden, en onder anderen zeide: dit is al mijn bekommernisse, of mijn berouw groot genoeg geweest is over mijne zonden. ik hebt Godt grotelijks geoffenseert. Siet BOGERMAN de obitu MAURITII p. 20 of de Prins zulke gedachten gehad heeft sonder aen den Hr. VAN OLDENBARNEVELT te denken, staet met reden te twifelen, of 't is buiten twijfel. 't is aenmerkenswaardig, dat DAN. HEINSIUS sich schaemt de naem van BARNEVELT in de lijk-oratie over MAURITS te noemen, en in de beschrijving van zijn leven, van zijn intrede in de Cloosterkerk en 't heele werk van BARNEVELT zwijgt. Hoe anderen Rechters zijn gevaeren, siet de memorien uit den mont van D. GESTRANUS opgetekent, ook isser een aenmerkenswaardige plaets in Spongia ERASMI p. 598.
afeschen rekeningh etc. Prins MAURITS heeft naderhant weinigh zeegen gehad; gelijk door 't verlies van Breda, en 't missen van den aanslag op Antwerpen. Siet de Hollandsche apocalypsis en VELII Chron. Hoorn p. 306.
't gekraak van Stevens tegens stevens. dit kan op 't mislukken der Antwerpschen aanslag zien, siet Holl. Apoc.
2284. *den grootsten vyand der Trojaenen etc.* Siet Brabantsche Epitaphien pi 28, BENTIVOG Relat. p. 37.
2289. *Van Hectors bloedigh staal.* kan op SPINOLA slaen.

Het valt moeilijk uit deze aantekeningen een stellig bewijs te putten, dat zij van GERAARD BRANDT afkomstig zijn.

Wel zien we, dat zij opgesteld zijn door iemand, die uitstekend op de hoogte was van de literatuur dier dagen; maar meer niet. Uit de aangehaalde werken blijkt, dunkt mij, dat deze aantekeningen in de jaren 1650—1660 geschreven zijn. Men vindt er WTENBOGAERTS *Kerkelijke Historie* bijna ontelbare malen in aangehaald, ook een paar malen VONDELS *Poëzy*, in 1650 uitgegeven. Niet altijd echter schijnen de aangehaalde werken goed geciteerd te zijn.

Twee malen wordt G. B. er in genoemd en naar ik meen, behoeft er niet aan getwijfeld te worden of hiermede wordt GERAARD BRANDT bedoeld. Bij de tweede maal: „ook G. B. veers op het uitgeven van het 1° d(eel) der Verscheide gedichten” is het niet recht duidelijk wat de schrijver meende. Volgens Dr. PENON is het eerste deel der *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, waarvan hier waarschijnlijk sprake is, in 1651 door BRANDT uitgegeven; een vers op dat 1° deel door BRANDT is mij niet bekend.

Moge er al hier en daar in de aangehaalde plaatsen een fout ingeslopen zijn, toch zijn die aantekeningen, naar het mij voorkomt, zeer merkwaardig en winnen zij het in uitvoerigheid en belangrijkheid van het Haagsche handschrift, waarover Dr. PENON het een en ander mededeelde.

Misschien wordt door ANTONIDES en door DE HERTOOGH op de hier afgedrukte aantekeningen gedoeld en werden deze door BRANDT later omgewerkt en voor de pers in 't verkort opgesteld.

Aan de geloofwaardigheid van PAPENBROEK is, meen ik, niet te twifelen; hij kende het handschrift van BRANDT te goed om zich te laten misleiden.

Rotterdam, September 1887.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

V.

FERDINANDUS BOL.

ET is mij niet mogen gelukken eenig spoor van verwantschap tusschen deze en de hierna te behandelen schilders van dien naam te vinden. Dat ze bestond komt mij evenwel waarschijnlijk voor en misschien komt dit later nog wel eens aan den dag.

In den *Nederlandschen Spectator* 1884, No. 5, deelde ik mede, dat in het doopboek der Hervormde Gemeente te Dordrecht in Juni 1616, staat aangeteekend:

„par. BALTHASAR BOL en TANNEKE BOLS t. k. FERDINANDUS.”¹⁾

en daar ik dezelfde namen van vader en moeder, in Januari 1619, vermeld vond bij een kind dat BALTHASAR gedoopt werd, meende ik dat er geen twijfel bestond dat de moeder van FERDINANDUS werkelijk BOLS heette. Toch heb ik mij vergist en beduid *Bols* hier slechts, de vrouw van BOL. Uit een hieronder mede te deelen extract van een testament blijkt toch dat de familienaam der vrouw FERNANDES was.

Deze naam komt in het Register der ingekomenen in het St. Lucasgild te Dordrecht meermalen voor.²⁾ Waarschijnlijk waren dit nabestaanden van TANNEKE.

¹⁾ De heer SMITS VAN NIEUWERKERK had mij op deze aantekening opmerkzaam gemaakt. HOUBRAKEN had het geboortjaar niet kunnen opsporen. IMMERZEEL noemt 1611, maar zegt, als naar gewoonte, niet van waar hij dit heeft.

²⁾ Zie Archief OBREEN, D. I, bl. 192, 211, 214. Met eenig verschil in de spelling.

Aanteekeningen in de verschillende belastingscohieren leerden mij dat BALTHASAR BOL gedurende eene reeks van jaren te Dordrecht in hetzelfde huis in de Hofstraat woonde en dat hij chirurgijn was van beroep.

Reeds in het cohier van het Haardstedegeld over 1606, vind ik „Mr. BALTEN sirurgein” in de Hofstraat. Hij was toen aangeslagen voor drie haardsteden tot IIII £ X β. In de cohieren der verpandingen over 1619 en 26 wordt hij aangeslagen voor 7 £, in dat voor den 500ste penning over 1627 tot 10 £ en weder in dat voor de verponding over 1633 voor XI £ VII β 6 p., terwijl hij in dat voor den 200sten penning over 1638 op nieuw voor X £ wordt aangeslagen. Sedert 1626 wordt hij steeds Mr. BALTHASAR BOL genoemd.

Het reeds boven genoemde Extract uit het testament van „Mr. BALTHASAR BOL, „chirurgijn, en TANNEKE FERNANDES echtman en wijf,” gepasseert den 5 Juli 1641 voor den Notaris GEORGE EVERART MOURIJCK¹⁾ te Dordrecht, bevat weinig bijzonders. Zij begeeren „*dat de lancst levende van hun bejde niet en sal werden gecompelleert int maeken van eenigen staet off inventaris alsoo de eerst stervende de lancst levende 't selve wel expresselijch remitteren, mede niet begerende dat de heere Weesmeester oft ijmand anders haer met deszelfs boedel sullen moijen, alsoo sij deselve behoudens haer eerwaerdigheid, uijt haere naer te laeten boedel sijn secluderende.*” Zij benoemen verder de langst levende van hen tot voogd of voogdesse over *de minderjarige kint oft kinderen die zij lieden souden mogen comen naer te laten.*

Dat *kint of kinderen* doet denken dat het gezin niet groot was. Wij zagen dat na FERDINANDUS nog een zoon geboren werd die den naam BALTHASAR ontving. Van dezen vernamen wij verder niets; maar ik vond omstreeks 1650—60 herhaaldelijk vermeld eenen Mr. JOHANNES BOL, die hetzelfde bedrijf als den ouden BALTHASAR uitoeffende en dus waarschijnlijk een zoon van hem was, die hem in dat vak was opgevolgd.

HOUBRAKEN zegt dat FERDINANDUS slechts twee of drie jaren oud was toen hij in Amsterdam kwam; maar daar hij zelfs het geboortjaar niet heeft *konnen opspeuren*, behoeven wij aan dit gezegde niet veel waarde te hechten. Het is toch zeer onwaarschijnlijk dat ouders, die blijkens het hierbovenstaande met geen groot gezin waren bezwaard en in geen bekrompen omstandigheden verkeerden, een hnnner kinderen op dien leeftijd, aan anderen zouden afstaan, zelfs al mocht men aannemen dat hier sprake was van eenig vermogend familielid, dat de zorg voor de opvoeding had op zich genomen. Maar daar van zijn verblijf in Dordrecht niets bekend is zal hij zeker wel al vroeg naar Amsterdam zijn vertrokken en bij REMBRANDT in de leer zijn gegaan. Wanneer ik daarbij aanneem, dat hij vooraf eenige bekwaamheid in het teekenen moet verkregen hebben, waartoe destijds te Dordrecht genoegzame gelegenheid bestond, dan komt zijne

¹⁾ Deze aanteekening uit het 10^e Weesboek fol. 195 ben ik verschuldigd aan den heer A. VAN DE WEG.

De minuten van dezen notaris zijn te Dordrecht niet aanwezig. Misschien vertrok hij naar elders en nam ze mede.

intrede bij REMBRANDT op omstreeks 16jarigen leeftijd mij niet onwaarschijnlijk voor. Zij die mochten meenen dat dit te vroeg was om bij een schilder van dien rang als REMBRANDT omstreeks 1632 reeds was, in de leer te komen, verwijs ik naar SAMUEL VAN HOOGSTRATEN die, naar men uit zijn eigen verhaal moet opmaken, reeds vóór zijn veertiende jaar in die leerschool kwam ¹⁾. In elk geval weet men thans met zekerheid, dat BOL in 1640 in Amsterdam woonde en in kennis met REMBRANDT was, daar hij op 30 Augustus van dat jaar als getuige eene acte teekende waarbij REMBRANDT aan *Dr. Casparus van Campen Adv. bij den Hove van Vrieslant* machtiging verleende tot het voor hem ontvangen eener erfenis. ²⁾.

Of BOL toen nog leerling bij REMBRANDT was of reeds op zich zelf werkte blijkt niet. Gedateerde schilderijen van voor dien tijd schijnen er niet te zijn en de eerste van hem bekende ets draagt het jaartal 1642. ³⁾.

Het is bekend dat BOL eerst in 1652 het poorterschap van Amsterdam kocht, terwijl hij er reeds zoo langen tijd geleefd en gewerkt had. Het schijnt dat de bepalingen van het St. Lucasgild, die verboden dat men voor geld werkte zonder lid van het gild en dus poorter te zijn, nooit zeer streng zijn toegepast. Het stadsbestuur zelf zag op de handhaving der gildewet niet toe. Immers BRONKHORST schilderde reeds voor de stad in 1647 en 1648 zonder poorter en dus zonder gildebroeder te zijn. In lateren tijd JORDAENS evenzeer. De burgemeesters vroegen dus blijkbaar niet den poorterceel te zien als zij een kunstenaar bestellingen deden.

De Heer Dr. SCHELTEMA deelde in zijn „Rembrandt” mede dat BOL gelijktijdig het poorterrecht kocht met GOVERT FLINK van Cleve, JACOB VAN LOO van Sluys in Vlaanderen, NICOLAAS VAN HELT van Nieuwegen, JOHANNES ASSELIJN van Diepen en JAN BRONCKHORST van Utrecht. Zij zijn allen op denzelfden dag, 24 Januari 1652, in het poorterboek ingeschreven. ⁴⁾

In het volgend jaar trad hij te Amsterdam in het huwelijk zooals blijkt uit deze Huwelijksproclamatie van 2 October 1653:

„FARDINANDUS BOLL, van Dordrecht, schilder, out 36 j., geen ouders hebbende woon. op de fluweele burgwall en LYSBET DELL, van A., out 25 j., geass. met haer vaeder CLAES DELL, woon. als voren” ⁵⁾

¹⁾ Zie zijne Inleiding tot de Hooge Schoole der schilderkonst, bl. 11, verg. met bl. 257.

²⁾ O. Holl. D. V. bl. 218.

³⁾ Zie Cat. Museum Kunstliefde te Utrecht bl. 35.

⁴⁾ SCHELTEMA. Rembrandt. Redevoering 1853, bl. 69.

⁵⁾ Den tekst der hier medegedeelde huwelijks-proclamatie dank ik aan de heeren A. BREDIUS en Mr. N. DE ROEVER, die mij ook de aantekeningen van Mr. A. DE VRIES ten gebruike gaven. De laatsten waren reeds door den heer B. gebruikt voor zijne levensschets van F. BOL, in den *Catalogus der Schilderijen van het Museum Kunstliefde te Utrecht*, uitgave J. L. BEYERS 1885. Het is waarschijnlijk daarom, dat zij niet zijn opgenomen onder de *Biografische Aantekeningen* in het 3^e en 4^e deel van *Oud-Holland* voorkomende.

Den 28 April 1656 werd waarschijnlijk zijn eersten zoon gedoopt. Zooals blijkt uit de volgende aantekening uit het doopboek der Oude Kerk te Amsterdam:

Vader. FERDINAND BOLL. moeder ELISABETH DELL. getuige ELBERT DELL.

kint BALTHASAR.¹⁾

Dezen zoon schijnt evenwel spoedig daarna overleden te zijn, want reeds den 20 Mei 1656 werd een kind van hem, waarschijnlijk het bovenvermelde, in de Oude kerk begraven. De naam BALTHASAR die het droeg, is de eenige herinnering aan de eigen familie van FERDINANDUS die ik heb kunnen ontdekken. Uit boven aangehaalde huwelijksproclamatie blijkt dat zijne ouders overleden waren; maar geen lid zijner Dordsche familie treed als getuigen op.

Den 3^{en} October 1657 werd weder een zoon van hem gedoopt. Deze ontving den naam ELBERT, naar zijn oom van moederszijde, die, evenals bij de geboorte van BALTHASAR, als getuige tegenwoordig was, thans vergezeld van zijne zuster JEANNETTE.

De DELL's behoorden tot de deftige Amsterdamsche families en BOL, die thans volop werk kreeg, dat goed betaald werd, was nu een man van eenig aanzien geworden. Hij schijnt het omtrent dezen tijd zoo druk gekregen te hebben dat hij er een knecht op nahield die voor hem werkte. Het volgende merkwaardige stuk werd door den Heer BREDIUS gevonden en aan mij ter mededeeling afgestaan. „4 Nov. 1662. FERDINANDUS „BOLL, *schilder*, op de Fluweele Burghwal, verclaert, dat onder hem en te sijnen huijse „van FRANS VAN OMMEREN, schilder, sijn gewesene knecht, berustende sijn:

„een conterfeysel van den voorsz. FRANS VAN OMMEREN met een vergulde lijst.

„2 conterfeytzels sonder lijsten.

„3 portefeulijen.

„3 paletten.

„eenich wit en zwart krijt.

„een ezel.

„een affneminge van Christus van 't Cruys.

„een poolse halter (?) en noch eenige oude voddetgens. En verclaerde hij dat van hem „gehaelt waren 2 innocenten en eenige teekeningen, welcke teekeningen hij geen vijff guldens „waerdich oordeelt. Daertegens hij verclaert dat hem competeert over 2 schilderijen die FRANS „VAN OMMEREN begonnen hadde *en gehouden was op te schilderen*, en noch een stuck, dat „noch niet begonnen, en hij VAN OMMEREN *gehouden was te schilderen tsestich Guldens.*”

get. „FERDINANDUS BOLL.”

Protocol: Not. JAC. HELLERUS. Amsterdam.

Dit stuk geeft een aardig kijkje in de wijze van werken van sommige schilders van dien tijd.

In 1666 vinden wij BOL als sergeant bij de 3^e compagnie der Burgerwacht.²⁾

¹⁾ Deze aantekening ben ik verschuldigd aan den heer P. J. FREDERIKS.

²⁾ Zie *Catalogus der Schilderijen van het Rijks-Museum te Amsterdam* 1880, bewerkt door den toenmaligen directeur den heer J. W. KAISER.

Intusschen was ELISABETH DELL overleden. Den juist en tijd wanneer is ons onbekend; maar in 1669 hertrouwde BOL zooals ons uit de volgende huwelijksproclamatie blijkt.

10 October 1669. „FERDINANDUS BOL van A., Wedr. van ELISABETH DEL, geass. „met zijn swager ELBERT DEL, woont op d'fluweele burgwal en ANNA VAN ERCKEL „van A., wed. van ERASMUS SCHARLAKEN, woont op de oude turfmarckt.”

De naam SCHARLAKEN herinnert aan een Dordrechtsche familie waarvan bij BALEN een geslachtsboom voorkomt. De voornaam ERASMUS heb ik daarin echter niet gevonden.

Als bewijs zijner welvaart, gedeeltelijk door zijn werk maar ook door erfenis verkregen,¹⁾ strekt de volgende door den Heer Mr. AD. DE VRIES gevonden half verbrande verklaring, „dat Sr. FERDINANDUS BOL eenige tijd voor Mey des jaars 1672 „gehuert heeft een nieuwe huijsen op de Keijzersgracht tusschen de Vijzelgracht „en Reguliersgracht bij JEREM. VAN REIJ getimt. Bij den voorn. BOL wiert geseijt, *dat* „*hij wel een paerdestal van noode hadde* daerop de reqt. aennam, dat hij hem een stal en „koetshuijs zoude maecken, naer advenant van 't voorste gebouw, mits dat hij BOL daar- „voor huijr soude betalen soo veel als twee eerlijke luijden soud en verstaen en oordeelen”.

Not. G. STEENMAN, pak v. 1673 (cs. Junij.)

Het blijkt niet of dit aanbod door BOL is aangenomen. In 1673 werd hij Regent van het O. Z. Huis-zittenhuis welke waardigheid hij tot zijn dood bekleedde. Hij schilderde vroeger daarvoor een fraai Regentenstuk, dat thans 's Rijks Museum te Amsterdam versiert.²⁾

Het huis op de Keijzersgracht schijnt niet lang door hem bewoont te zijn geweest, want hij overleed in Juli 1680 en werd op den 24sten dier maand uit een huis, staande op de Heerengracht bij de Reguliersgracht, in de Zuiderkerk begraven.

HOUBRAKEN zegt *hij stierf in goeden ouderdom opt jaar 1681*. Men ziet dat hij omtrent BOL van het begin tot het einde slecht was ingelicht.

ELBERT BOL den op 3 Oct. 1657 gedoopten zoon, werd Advocaat en overleed in 1709.

VI.

J A B O B B O L.

De naam BOL schijnt zoowel in de Noordelijke als in de Zuidelijke Nederlanden reeds vroeg als familienaam bekend te zijn geweest. Zoo vind ik al op de lijst der Schepenen van Dordrecht in 1477 JAN BOL GERRITSZ. Vervolgens in 1489 JACOB BOL JANSZ. en nadat deze in 1507 nog schepen zijnde was overleden weder van 1537 tot 1543 JAN BOL JACOBSZ.

1) Zooals o. a. blijkt uit de volgende aanteekening, gevonden door Mr. A. DE VRIES.

30 Maart 1672. „FERDINAND BOLL vader en voocht over syn kinderen, geteelt by wijlen ELISABETH DELL.... „kintskinderen en andere personen erfg en. van ELBERT DELL” machtigt iemand in Haarlem om f 6000 te ontvangen. De acte is gepasseert voor de not. D. DANCKERTSZ te Amsterdam. (was get.) FERDINANDUS BOLL.

2) Zie Catalogus 1887, No. 141. Het stuk is in 1657 vervaardigd.

De schildersfamilie waarvan ik hier ga spreken schijnt evenwel uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstig te zijn. Volgens VAN MANDER werd de schilder JAN BOL den 16 December 1534 te Mechelen geboren en verliet hij in 1572 na de plundering door de Spanjaarden zijne geboortestad en vestigde zich te Antwerpen. In 1584 verliet hij deze stad en begaf zich eerst naar Bergen op Zoom en vervolgens naar Dordrecht waar hij twee jaar woonde.¹⁾

Het is merkwaardig dat, noch in de lijst der ingekomenen in het St. Lucasgild noch in de rekeningen daarvan, eenig spoor van zijn verblijf te Dordrecht is te vinden. Waarschijnlijk heeft hij het schildervak daar dus niet of althans niet in het openbaar uitgeoefend.

Van Dordrecht vertrok hij naar Delft en van daar weder naar Amsterdam waar hij den 20 Nov. 1593 kinderloos overleed.²⁾

JACOB BOL³⁾ moet zich reeds in of voor 1578 in Dordrecht hebben gevestigd, want ik vind in het doopboek der Herv. gemeente aldaar den 18 Januari 1579 aangeteekent:

„Parentes. JACOB BOL en URSULA BOLS 't kijnt ISAAC.”

Hij was evenals JAN uit Mechelen afkomstig zooals blijkt uit eene aantekening omtrent het huwelijk van zijn zoon PIETER te Amsterdam.⁴⁾ Dezen PIETER was in 1599 toen hij huwde 36 jaar oud en was dus in 1563 geboren. Ik weet niet of hij het oudste kind van JACOB was; maar in elk geval valt hier uit op te maken dat deze niet wel later dan omstreeks 1540 kan geboren zijn.

Eerst in 1581 werd hij te Dordrecht in het St. Lucasgild opgenomen als schilder. Hij had dus tot dien tijd, of zijn vak niet in het openbaar uitgeoefend, of was slechts als knecht werkzaam geweest.

In het boek der ingekomen in het St. Lucasgild te Dordrecht leest men het volgende.

„Dijto den VI dach Augustus 1581. Item noch is int ghyt gecomen JACOB BOLS, „schylder, ende men heft hem ghevracht hoewel kynderen dat hij heft, ende gaf tot een „antwoert dat hijt nyet en wyste hij moste telen.”⁵⁾

Al mag het ook als eene aardigheid worden beschouwd dat hij zeide het getal zijner kinderen niet te weten maar ze eerst moest tellen, toch kan er uit worden opgemaakt dat hij toen reeds een groot gezin had.⁶⁾ Toch zou dat nog aangroeien, want ik vind te Dordrecht na dien tijd nog uit het huwelijk van JACOB BOL en URSULA BOLS als gedoopt aangeteekend, op 14 December 1581 een meisje „KLARA” genoemd en op 5 April 1583 een zoon, die den naam „DAVIDT” ontving.

1) Zie VAN MANDER, vertaling van DE JONGH, D. I, bl. 322 en volg.

2) VAN MANDER, t. a. pl.

3) In de verschillende aantekeningen wordt hij dan eens JACOB dan weder JACQUES genoemd, terwijl de familienaam zoowel BOLS als BOL wordt geschreven.

4) Zie deze aantekening hieronder, bl. 75.

5) Verg. OBREEN, Ard. D. I, bl. 182. In de rekening van het St. Lucasgild 1580—81 vind ik onder de uitgaven nog opgeteekent. „Noch vertir. in dije Swarten Arent doen JACOB BOLS schilder anghenoemen wordt ii gulden.

6) Ik vond in het doopboek 5 Oct. 1580.

par. JACOB BOLS en UERSELARE BOLS t. k. ABRAHAM.

Dat hij zijn gildegeld niet in eens, maar in jaarlijksche termijnen betaalde doet vooronderstellen dat hij het niet ruim had, wat met het oog op zijn groot gezin en de waarschijnlijkheid dat hij slechts als knecht was werkzaam geweest geen verwondering kan baren.

Na zijne opname in het gild schijnt hij evenwel spoedig nog al in het werk te zijn gekomen: Reeds in dezeifde rekening over 1580—81 blijkt dat hij aan het gild voor twee knechts betaalde.¹⁾

Van dezen tijd tot in de rekeniug over 1587—88, komt hij telkens voor als betalende voor knechts, of wel voor verbeurde boeten; want een zeer ordelijk lid was hij blijkbaar niet. Herhaaldelijk komen onder de ontvangsten van het gild door hem betaalde boeten voor tengevolge van afwezigheid bij vergaderingen tot het kiezen van dekens en dergelijke of bij verplichte hulp bij begrafenissen. In de rekening over 1584—85 vind ik onder de uitgaven het volgende aangeteekend: „Noch an rechtelijke wete te doen aan „JACOB BOL en ANTHONIJ VAN LEEST²⁾ om niet te werken iiii st.” Zeker hadden beiden op eenigerlei wijze de reglementen van het gild overtreden.

Toch werd aan JACOB BOL in hetzelfde jaar door de regeering van Dordrecht het maken van eenig schilderwerk opgedragen, dat dienen moest bij de ontvangst van de Grave van Leicester. De Tresoriersrekening van de reparatiën over 1585 bevat op pl. 59 verso het volgende: „JAQUES BOLS, schilder, de somme van vier en dertich ponden „achtteen schelling over de betalinge van zeven waepen te schilderen, als sijn Ex^e van „Leijcester binnen dese stadt verwacht werde, als 't wapen van haere Mat van Engelandt „ende een van de Witte Roos, 't wapen van Hollandt met twee wapenen van sijne voors. „Ext^{ie}, 't wapen van sijne Ext^{ie} Graeff MAURITS ende een wapen deser stadt.”

Na 1588 komt hij in de rekening van het St. Lucasgild te Dordrecht niet meer voor. Het zal dan ook wel onze JACOB zijn waarvan men vindt aangeteekent dat hij den 4 November 1591 poorter werd van Amsterdam. Hij wordt daar genoemd JAQUES BOLS schilder van Mechelen.³⁾ Dr. SCHELTEMA voegt bij deze aanteekening de opmerking dat hij waarschijnlijk een zoon was van JAN BOL, te Amsterdam in 1593 overleden; maar zooals wij boven zagen liet deze, volgens VAN MANDER, geene kinderen na. Allerlei omstandigheden doen dan ook eerder vermoeden dat JAN en JACOB broeders waren.

Het is mij niet mogen gelukken de familiebetrekking tusschen de personen die in verschillende plaatsen te dier tijd den naam BOL droegen en uit Mechelen of Antwerpen afkomstig waren te ontdekken; maar dat er een familieband bestond komt mij zeer waarschijnlijk voor. In Amsterdam woonde in 1593 en nog later eenen HENDRIK BOL glazemaker van Antwerpen; terwijl in Haarlem in den aanvang der zeventiende eeuw eene schildersfamilie van dien naam leefde die ook van Antwerpen afkomstig was.⁴⁾

1) Voor elken knecht werd aan het gild 3 stuivers betaald.

2) Uit een Huwelijks Proc. van 4 Mei 1586 blijkt dat ANTHONI VAN LEEST was *figuersnijder* en geboortig van Antwerpen.

3) Arch. OBREEN D. II, bl. 274.

4) Zie Dr. A. v. D. WILLIGEN PZ. *Les Artistes de Harlem*, 1870 page 84 en 85.

Of ANDREAS BOL, van wien 1583 te Dordrecht een kind gedoopt werd, ook uit Brabant of Vlaanderen afkomstig was weet ik niet; maar op 1585 vond ik onder de huwelijks-aankondigingen aldaar: „20 Januari. CORNELIS BOL, weduwer van JENNEKE VAN SOEST, „weduwe van ARNOUDT BORDINAS, beide van Antwerpen.”

Doch hoe dit zij van vier zonen van onzen JACOB blijkt, dat zij te Amsterdam ondertrouwd zijn. Zie hier in hoofdzaak de daarvan gevonden aantekeningen.¹⁾

I. 15 Mei 1599. Wordt PIETER BOLS schilder, toen oud 36 jaar, in ondertrouw opgenomen met CATELIJNE VAN ROYE van Antwerpen. JAQUES BOLTS en URSELKEN ROOBOS zijne moeder waren getuigen. Ik meen uit deze aantekening te mogen opmaken, dat JAQUES BOL hier als vader getuigde. In de volgende aantekening komt hij niet meer voor, zoodat hij dan tusschen 1599 en 1602 zou overleden zijn.

II. Ondertr. 20 April 1602 JAQUES BOLS van Mechelen, schilder, oudt 33 jaar, met JUDITH MARINIER van Antwerpen, getuigen URSELKEN ROYBOS zijne moeder en PIETER BOLS zijn broeder.

III. Ondertr. 12 Juli 1603 ISAAC BOLS, schilder van Dordrecht, oud 24 jaar (te Dordrecht gedoopt 18 January 1579) met MARTHA WOUTERS van Antwerpen; geadsisteert met JAQUES BOLS zijn broeder en moeders consent.²⁾

IV. Ondertr. 11 Maart 1604 ABRAHAM BOLS, schilder van Dordrecht, oud 25 jaar (gedoopt te Dordrecht 5 October 1580) met EMERENTIA KARELS van Emden, geadsisteert met URSELTJE JANS^d zijne moeder.³⁾

Men ziet hier op nieuw met hoe weinig zorg dergelijke aantekeningen werden gemaakt. URSELKEN ROYBOS en URSELTJE JANS^d is dezelfde persoon en deze wordt in het Dordrechtsche doopregister URSELAAR, URSELAERE of URSULA BOLS genoemd. De naam BOLS in deze registers aan de vrouw gegeven, die ons eerst aan maagschap tusschen man en vrouw deed denken, schijnt niet anders te beduiden dan vrouw van BOL, terwijl de s achter den naam der mannelijke familieleden, dan eens wel, dan eens niet voorkomende, slechts zoon van BOL schijnt te beteekenen.

Merkwaardig is dat al de zonen van JACOB, wier ondertrouw wij vonden aange-

¹⁾ Ik ben deze gedeeltelijk verschuldigd aan de *Biografische aantekeningen* van Mr. A. DE VRIES *Oud-Holland*, derde jaargang bl. 67, voor een ander deel aan de welwillende mededeeling van Mr. N. DE ROEVER, terwijl ik ze zelf heb aangevuld uit het doopregister der Herv. gemeente te Dordrecht.

²⁾ In het boek der Huwel. Procl. te Dordrecht vond ik de volgende aantekening:

„den 10 Augustus 1603 zijn bij mij Servatium getrouwt deze h. navolgeude partijen.

„Te weten ISAACK BOLS van Dordrecht, schilder, en MARTHA WOUTERS van Antwerpen.

„Item. HANS KRAMERS van Antwerpen, Cassawercker, en URSELKEN BOLS van Mechelen, hebbende haer besceyt in de Kerkeradelt getoont dat sij drymaell vercondicht waren tot Amsterdam, doch om oorsaken haer hiertoe moverende begeeren alhier te trouwen.”

³⁾ De Heer ABR. BREDIUS vond een Not. Protoc. waaruit hij het volgende ter mededeeling voor mij afschreef:

„13 Nov. 1626. SAMUEL MARINIER en JACOB GILLION ... voogden en Administrateurs over de goederen toec de 4 naegelaten kinderen van wijlen JAQUES BOLS, schilder, daer moeder aff was JUDITH MARINIER, als oock over de goederen toecomende HANS, de naegelaten zoone van URSULA BOLS daer vader aff was HANS JANS CRAMER, mitsgaders oock van de geene toecomende de naegelaten kinderen van ISAAC BOLS daer moeder aff was MARTHA WOUTERS” mach-tigen iemand te Leiden om de zaken waar te nemen. Not. NIC. JACOBSZ. Amsterdam.

teekend, schilders waren en al zijn dit dan ook misschien niet alle kunstschilders geweest, zoo meen ik toch terecht, ook met het oog op de in andere plaatsen voorkomende schilders van dien naam, van eene schildersfamilie te mogen spreken.

Dat wij hier overigens aan ééne groote familie, uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstig, te denken hebben, komt mij vrij zeker voor. Zoowel de zich in Dordrecht en Amsterdam als de zich te Haarlem gevestigd hebbende BOL'S waren van Mechelen of Antwerpen afkomstig en huwden meestal ook weder met daar te huis behoorende vrouwen.

Het vermoeden, dat de te Haarlem wonende BOL'S aan de Amsterdamsche verwand waren, vindt eenigen steun in de aanteekening van den doop van een kind van ISACK BOL, te Amsterdam 12 October 1602, waarbij eene JOSYNTJE BOLS als geuige wordt genoemd¹⁾. De vrouw van PETRUS BOL te Haarlem, waarmede deze in 1601 gehuwd was, heette ook JOSINA BOLS; waarschijnlijk moeten wij hier aan dezelfde persoon denken.

Wij zagen hierboven, dat een deel der kinderen van JACOB BOL den vader naar Amsterdam waren gevolgd, maar er schijnen er ook te Dordrecht te zijn achtergebleven.

Zoo vindt men onder de papieren der weeskamer aldaar een Inventaris²⁾ van roerende en onroerende goederen van ADRIAEN BOL JACOBSZ., opgemaakt na het overlijden zijner huisvrouw WILLEMKEN CORNELISD³⁾ 16 Sept. 1612. Uit dezen inventaris, die werd opgemaakt ten behoeve der 4 kinderen uit dit huwelijk geboren, blijkt dat deze ADRIAEN BOL zeilmaker was en in vrij goede omstandigheden verkeerde.

VII.

JACOB GERRITSZ BORNWATER.

BALEN zegt in zijne *Beschrijving van Dordrecht*,³⁾ dat in de *Groote-Zale* van de *S. Kristoffels-, of Heel-Haaks-Doele* te Dordrecht te zien was: *een Outer-Tafel, zijnde een Kruycinge Kristi, Getroffen door de Hand- en 't Kunst-Penceel van Jacob Born-water Dordrecht*.

De lijst der ingekomenen in het St. Lucasgild te Dordrecht beginnende met het jaar 1580,⁴⁾ vangt aan met de namen van hen die toen dekens waren, waaronder JACOP BORNWATER GHERITSZ, schilder.

In de rekening van hetzelfde gild over 1574 wordt als een der dekens genoemd JACOB GEERITZ schilder. Ik vermoed dat dit onze BORNWATER is. In die over 1579—80, wordt JACOP GERITS BORNWAETER als deken vermeld,⁵⁾ en in die over 1580—81 weder

¹⁾ U t de aanteekeningen van Mr. N. DE ROEVER.

²⁾ Mededeeling van den heer A. v. D. WEG. archivaris van Dordrecht.

³⁾ Bl. 672.

⁴⁾ Arch. OBREEN, Dl. I, bl. 102

⁵⁾ Hij schijnt toen penningmeester van het gild te zijn geweest, want meermalen leest men in de rekening van dat jaar „betaelt tot JACOB GERRITSEN.”

JACOP BORNWAETER *schijlder*. Dit zijn de eenige aantekeningen die ik omtrent hem in de gildeboeken heb kunnen vinden.

Dat BALEN hem *Dordrechter* noemt maakt het meer dan waarschijnlijk dat hij in Dordrecht geboren was, wat nog bevestigd word door dat hij zich zelf, op eene door hem vervaardigde schilderij *Dordracensis* noemt.

De door BALEN vermelde *Outer-Tafel* was volgens VAN EYNDEN en VAN DE WILLIGEN ¹⁾ nog omstreeks den aanvang dezer eeuw in den Heelhaaksdoele te Dordrecht te zien. Dit komt niet overeen met hetgeen ik lees in den „Inventaris ²⁾ van documente, „papiere, Meubilaire Goederen, toebehoorende de schutterij van St. Christoffel of Heelhaaksdoelen, opgemaakt Specificq in den Jaare 1783 door Schatmeesteren en Deeken en „indertijd.” Daarin toch wordt „de Kruiscynghe Christi bestaande in drie stukken” wel genoemd als voorkomende „Op een oude inventaris geteekend den 28 November 1675;” maar van de twaalf daarop voorkomende schilderijen waren er in 1783 slechts vier overgebleven, waaronder de Kruisiging niet voorkomt.

Bij IMMERZEEL vind ik in hoofdzaak hetzelfde bericht als bij VAN EYNDEN en VAN DE WILLIGEN en bij KRAMM zocht ik te vergeefs naar BORNWATER. Toevallig viel mijn oog er op dat deze in zijn aanhangsel eenen JACOBUS BRONWATER noemt die *op de tweede helft der 16^e eeuw te Dordrecht bloeide* KRAMM spreekt van *een onvermelde kunstenaar* en schijnt er dus niet aan gedacht te hebben dat hier van den bij V. E., V. D. W. en IMMERZEEL vermelden JACOB BORNWATER sprake was. Hij geeft ons zelf het opschrift van eene schilderij waarop hij zich BRONWATER zou noemen. Gelukkig deelt hij ook de bron mede waaruit hij zijn bericht heeft geput, namelijk de *Dietsche Warande* 1858, bl. 370.

De Heer OBREEN, Directeur van 's Rijks Museum, was zoo goed mij in de gelegenheid te stellen van dit artikel kennis te nemen. Hoe KRAMM er toe gekomen is van eenen onvermelden schilder BRONWATER te spreken is mij een raadsel. Het in de *Dietsche Warande* IV t. a. p. voorkomend artikel voert den titel: *Een schilderstuk van Jacob Bornwater van Dordrecht A^o. 1554, door Edward van Even.*

De schrijver verhaalt daarin dat hij ten huize van den Eerw. Heer TERDIE, pastoor der Kerk van St. Jacob te Leuven een klein schilderij zag, waarvan hij verder het volgende zegt: „Dit schilderstuk, erkomstig uit een klooster van Holland, afgeschaft tijdens „den opstand tegen PHILIPS II, vertoont den Kalvarieberg, en is versierd met een schier „onopnoemelijk getal van persoonadjen. De samenstelling heeft vele verdiensten, en het kolo- „riet is van eene ongemeene kracht. Alles verraedt eene hand die het penseel meester is. „Op eenen steen, in den linkerhoek van het tafereel, 't welk op hout is uitgevoerd, leest men „het volgende opschrift: *Jacobus Bornwater, Dordracensis, Pictor, me pingebat. 1554.*”

¹⁾ Dl. I, bl. 20.

²⁾ Deze Inventaris werd mij ter inzage verstrekt door onzen Gemeente-Archivaris den heer A. VAN DE WEG.

Indien dit jaartal juist gelezen is, is dit schilderij waarschijnlijk reeds op vrij jeugdigen leeftijd vervaardigd; immers heb ik hierboven vermeld dat BORNWATER nog in 1580—81 deken van het St. Lucasgild was. Wanneer hij geboren werd en wanneer hij is overleden zal waarschijnlijk niet meer kunnen worden nagespoord, daar de oudste doop- en begrafenisboeken te Dordrecht van te laten datum zijn om dit te vinden. Vermoedelijk is hij evenwel in zijne geboortestad overleden, althans zijne familie is blijkbaar daar gevestigd gebleven. Bij het zoeken in het register der dooden trokken de twee volgende aantekeningen mijne aandacht: 17 Nov. 1642. „Een baer omtrent Schuytenmakerstraet voor „JAQUES BORNWATER timmerman” en 29 December 1647 „CORNA JACOBS BORNWATER „3 mael luyens.” Zoowel familie- als doopnaam wijzen hier toch op verwantschap met den schilder.

VIII.

ADRIAEN VAN DER BURG.

Volgens VAN GOOL¹⁾ werd deze schilder te Dordrecht geboren in 1693.

Ik heb de doopboeken van 1690 tot 95 nagezocht, maar de aantekening van zijn doop er niet in kunnen vinden. Wel leest men daarin:

October 1693. „21. d'Heer JOHAN VAN DER BURGH en Mevrouw CHARLOTTE ELISABETH VAN BLEYENBURGH 't kind ADRIAEN DINGEMAN”,

maar dit kan niet wel op onzen ADRIAEN slaan. Wanneer men zijne levenschets bij VAN GOOL naleest, dan laat het zich moeilijk denken, dat deze schilder uit zulke aanzienlijke ouders is gesproten. Maar bovendien vond ik onder de aantekeningen der Huwelijksproclamatien door schepenen op 3 Nov. 1715 eene van den volgenden inhoud:

„ADRIAEN VAN DER BURGH Jongman van Dordrecht. Woont in den Crommenelleboog „geadsisteert met WILLEM VAN DER BURGH syn vader
„CORNELIA DRIEWEGEN Jongedoechter van Goes, woont op de Lindegracht
„den 24 November 1715 alhier getrouwt door D^o. BRENDER.

Eene Huwelijks-Proc. in het boek der Angustijnekerk is van denzelfden inhoud. Men mist hier de aanduiding van het bedrijf van den bruidegom, die men bij oudere aantekeningen doorgaans vindt, hetgeen tot meerdere zekerheid strekt dat men den rechten man voor heeft. Maar toch geloof ik in den zoon van WILLEM VAN DER BURGH den bedoelden schilder te hebben gevonden. Dat ADRIAEN gehuwd was, vertelt ons VAN GOOL,

¹⁾ Nieuwe schouwburg der Nederlandsche schilders, Dl. II, bl. 212.

en ook dat hij den 30 Mei 1733 overleed, *nalatende eene berooide Vrouw en Kinderen*, en nu vind ik in het boek van begravenen in de Groote kerk in Juni 1733:

„den 4. Sr ADRIAEN VAN DER BURGH achter in 't Steegoversloot

„Laet kinderen na.”

en in dat van het begraven in Klassen op denzelfden datum:

„ADRIAEN VAN DER BURGH f 3.—”, dat is in de laagste klasse.

Eene aantekening in het weesboek geeft ook weinig licht. Alleen blijkt daaruit, dat hij en zijne vrouw CORNELIA DRIEWEGEN in 1731 bij testament de weeskamer secludeeren. Waaruit volgt, dat wij hier dezelfde personen voorhebben, die in 1715 trouwden, terwijl het register der dooden in dit weesboek ons leert, dat het ook dezelfde ADRIAEN VAN DER BURGH is, die 4 Juni 1733 begraven werd.

Zooals wij zagen, wordt bij geen der gevonden aantekeningen vermeld, dat hij schilder was, zoodat de eenige grond, waarop wij deze op den ADRIAEN VAN DER BURGH van VAN GOOL toepasten, daarin bestaat dat de datum van zijn overlijden met den door hem genoemden overeenkomt.

Toch geloof ik dat deze grond vrij stevig is, wanneer men het verder door VAN GOOL omtrent VAN DER BURGH verhaalde raadpleegt. En indien dit vaststaat, dan meen ik ook te mogen aannemen, dat hij te Dordrecht geboren is, in weerwil dat ik de aantekening van zijn doop niet heb kunnen vinden.

Immers bij de aantekening van zijn huwelijk wordt gezegd, dat hij van Dordrecht was, wat moet opgevat worden in den zin van aldaar geboren. Van zijne bruid toch wordt vermeld, dat zij van Goes was, ofschoon zij ook in Dordrecht woonde. Misschien werd hij wel in eene naburige gemeente gedoopt, iets wat wel meer voorkomt; of werd hij nog vroeger dan 1690 geboren, later dan 95 zal het met het oog op den tijd van zijn huwelijk wel niet zijn geweest.

VAN GOOL verhaalt ons, dat hij een leerling was van ARNOLD HOUBRAKEN, en dezen bij zijn vertrek naar Amsterdam vergezelde, en ook daar nog eenigen tijd diens onderwijs genoot. Daarna keerde hij naar Dordrecht terug, om zich daar te vestigen. Hij slaagde zoo gelukkig in zijne portretkunst, en verkreeg daarin zooveel naam, dat de Hertog van Ahremberg hem in 1728 naar Brussel noodigde om zijn portret te schilderen, aan welke uitnoodiging hij voldeed. Hij volbracht dit werk met roem, hetgeen hem als portretschilder nog meer gezocht maakte. Verder zegt VAN GOOL, dat te Dordrecht van hem gevonden werden de portretten der Heeren van de Munt, en die der Regenten van *het stadts Kinderhuis*. Het eerstgenoemde is even als al de stukken van dien aard, welke in de Munt aldaar aanwezig waren, in het begin dezer eeuw vernietigd. Het laatste is nog in de regentenkamer van het sedert vereenigd Arme- wees- en Nieuw-Armhuis te zien. Het bevat de levensgroote beeltenissen van de 5 regenten en den secretaris-rentmeester. Boven hen ziet men hunne wapens en ter zijde *A. van der Burg fec.* Het komt mij voor, dat de gelijkenis wel voldoende kan zijn geweest, maar de uitvoering is middelmatig. In diezelfde regentenkamer hangt nog een stuk, voorstellende eene vrouw in fantasie-

kleeding, die op eene verhevenheid zit. Zij biedt aan twee kinderen, een jongen en een meisje, een boekje met zilveren sloopjes aan. Achter deze kinderen staat een wat grooter meisje. Alle drie zijn in de vuurroode kleeding, die door de in dit gesticht verpleegden tot omstreeks 1840 gedragen werd. Onderaan het stuk staan zeven wapens in kleuren geschilderd, en in een hoek A. VAN DER BURG 1731.¹⁾

KRAMM spreekt van eenen AART VAN DER BURG, die hij voor eenen anderen en ouderen houdt dan ADRIAAN. Het blijkt niet, waarom dit eenen anderen zou moeten zijn; maar wel dat dezelfde door K. aan dezen AART toegeschreven werken door VAN GOOL als door ADRIAAN vervaardigd worden vermeld.

Het eene stelt eenen, te dier tijd naar het schijnt in Dordrecht eenigzins beruchten persoon voor, genaamd ARY BUURMAN, een jonge meid willende omarmen, het andere als pendant, eene dronken vrouw. VAN GOOL verhaalt dat zij geschilderd werden voor eenen Heer VAN DER LIL, en KRAMM noemt deze zelfde stukjes als voorkomende op de verkooping der schilderijen van CORNELIS VAN LILL te Dordrecht gehouden 1743. Zij werden daar onder No. 15 en 16 met f 730 en f 420 betaald²⁾ en K. voegt er bij dat op die verkooping wel 12 stuks schilderijen van VAN DER BURG voorkwamen, waarbij onder No. 17 ook een Christus voor Pilatus waarvoor f 360 besteed werd. Het bovengenoemde schilderijtje No. 15 wordt op den Catalogus op de volgende wijze omschreven: *Een kapitaal en uitvoerig stukje van A. van der Burg, genaamd Ary Buurman.* KRAMM schijnt dit te hebben opgevat alsof de schilder den bijnaam ARIJ BUURMAN droeg, terwijl dezen naam slaat op de voorstelling van een bekend persoon. Op hier boven aangegeven grond, meen ik dat AART VAN DER BURG louter in de verbeelding van KRAMM heeft bestaan, die toen hij dit artikel schreef verzuimd heeft om, voor hij het liet afdrukken, VAN GOOL nog eens op te slaan.

Er schijnt omtrent dienzelfden tijd in Delft eenen ALBERTUS VAN DER BURGH te hebben geleefd, die zich 19 Mei 1698 als Mr. schilder aldaar liet aanteekenen en van Delft geboortig was.³⁾ Ik heb van dezen verder nergens iets gevonden, misschien was het maar een kladschilder.

ADRIAEN VAN DER BURG had een portret van zich zelf geschilderd. Zijn leerling, AERT SCHOUMAN, kocht dit van zijne weduwe, bracht het in koper en schonk de plaat aan VAN GOOL om er zijn werk mede te versieren. Ik vermoed dat de voorstelling die op den hoek van dit portret voorkomt die van ARY BUURMAN is.

Dordrecht, Februari 1888.

1) Het stedelijk Museum te 's Gravenhage heeft portretten van de familie DE WITH door ADRIAAN VAN DER BURGH vervaardigd.

2) Zij werden gekocht voor het kabinet des heeren BISSCHOP te Rotterdam.

3) OBREEN, Arch. Dl. I, bl. 103, 113 en 116.

DE HAAGSCHE SCHILDERS
JOACHIM EN GERARD HOUCKGEEST.

DOOR
A. BREDIUS.

NDER de vele uitmuntende schilders, die de Hollandsche school voortbracht, maar die door de zeldzaamheid hunner voortbrengselen te nauwnood bekend zijn, behooren de meesters, wier namen aan het hoofd van dit opstel staan. Van den eersten bewaart het Haagsche Gemeente-Museum een voluit gemerkt stuk: een vendrig, levensgroot, ten voete uit. Bij mijn weten is dit het éénige¹⁾ stuk, dat van JOACHIM HOUCKGEEST bekend is. Wij zien daarop een jeugdig vendrig, levensgroot, ten voete uit, naar links gewend voorgesteld, die met de rechterhand een fraai groen vaandel omklemmt, dat op den rechter schouder rust en met het wapen van 's Gravenhage gesierd is. Blijkbaar behoort de geportretteerde tot de *jeunesse dorée* van het toenmalig den Haag. Welk een fijne zware kanten kraag, met virtuositeit geschilderd, wat kostbare hoed, met veelkleurige struisvederen getooid, en hoe „chic” die blauwzijden sjerp, met gouddraad geboord, uitlopende in rijke, mede zeer geestig geschilderde franje van gouddraad! Hoe sierlijk is dat nauwsluitend zijden buis, met gouddraad afgezet, waaraan de gouden nestelingen

¹⁾ Waarschijnlijk is ook van onzen kunstenaar eene schilderij, die 1871 bij den Heer I. N. VON TCHELISTCHEFF te St. Petersburg was, volgens WAAGEN gemerkt: *J. C. H. Houckgeest 1625*. „Die Darstellung Christi und des blutflüssigen Weibes, von sehr guter Composition im Geschmack des *Lairesse* doch bei ähnlich edlen Formen von grösserer Wärme des Gefühls und meisterlicher Malerei.”

hangen. En die grijs-zijden kousen met fraaie groote rosetten aan de kousenbanden, weder rijk met gouddraad gestikt, de groote rosetten op de elegante schoentjes, de degen met gouden of verguld gevest, 't is één pracht al pracht.

Het gezicht en de handen zijn breed geschilderd, blijkbaar reeds onder den invloed van FRANS HALS; de blauwgrijze schaduwen geven aan de tonaliteit iets koels. De details zijn meesterlijk gedaan, zoo goed als een RAVESTEYN, een MIEREVELT, dit maar konden. Opmerkelijk is de harmonie der kleuren van dit stuk dat J. HOUCKGEEST *fc.* Anno 1621 gemerkt en een waardig pendant is van den in het rood gekleeden vaandrig van EVERT CRIJNSZ VAN DER MAES van 1617, die er naast hangt. Van GERARD HOUCKGEEST, zooals ik later hoop aan te toonen, bezit niet alleen het Mauritshuis twee voortreffelijk gepenseelde afbeeldingen der groote kerk te Delft, maar treft men hier en daar (hoewel zelden) ook in het buitenland een werk aan. Waarschijnlijk hebben beiden tegelijkertijd een ander vak beoefend, of werden zij door het bekleeden van deze of geene waardigheid van het schilderen afgehouden. GERARD schijnt ten minste een bierbrouwer geworden te zijn.

Maar beginnen wij met zijn oom, den oudsten der beide kunstenaars. Wanneer hij geboren werd, is mij niet gebleken. Daar hij echter 7 October 1614 lid van het Haagsche St. Lucas-Gilde werd ¹⁾ en 10 Julij 1611 met Juff^{re} MACHTELD STAETS van Amsterdam in het huwelijk trad, ²⁾ kunnen wij wel aannemen, dat hij in de tweede helft der 16^e eeuw, waarschijnlijk tusschen 1580—1590 geboren werd. Hij was de zoon van OTTO GERRITSZ VAN HOUCKGEEST, een welhebbend burger en schepen van 's Gravenhage, die aldaar 24 December 1628 overleed en vier dagen later in de Groote Kerk begraven werd. Onder de goederen, die hij achterliet, behooren o. a.:

een huys en erve, genaemt: „*het Spijckerboor*” op den houck van het corte Achterom.

een smeersmelterij, met kaarsvormen, perssen enz. waaruit ik meen op te merken, dat hij een kaarsemaker was.

een zeer welgestelde inboedel, o. a. een quitantie waarbij zijn zoon JOACHIM HOUCKGEEST den 10^{en} Januari 1618 bekende „van zijn huywelicxgoet voldaan” te zijn. ³⁾ De weesmeesteren van den Haag noemen zich oppervoogden van de vier staken uit dezen boedel, en JOACHIM HOUCKGEEST „int huys van den Overledene wonende” verklaart 2 Maart 1629 dat de Inventaris juist opgemaakt werd. De som van c^a f 17,000 (voor dien tijd een niet onbelangrijk kapitaal) moest verdeeld worden tusschen

1. JOACHIM OTTEN HOUCKGEEST.
2. JOHAN OTTEN HOUCKGEEST.

¹⁾ Archief voor Nederl. Kunstgesch. IV, V. Hij was 1633—1635 Hooftman van dat Gilde, en werd nog in 1640 als zoodanig door het Gilde-bestuur aan den Haagschen Magistraat voorgesteld.

²⁾ Haagsche huwelijksleggers.

³⁾ Haagsche Weeskamer, waaruit ik een aantal gegevens omtrent de schilders HOUCKGEEST putte.

3. De kinderen van JORIS OTTEN HOUCKGEEST (*waarbij de Schilder GERARD HOUCKGEEST.*)
4. De kinderen van PETRONELLA HOUCKGEEST, geprocreërt bij HENDRICK CHEEUWEN, *goutsmith.*

JOACHIM HOUCKGEEST bleef in „*de Spijckerboor*” wonen, en betaalde daarvoor f 400.— 's jaars.

In 1633 schijnt er plan geweest te zijn, dat huis te verkoopen, maar het ging niet door. Toeh deel ik de Acte hier mede, daar zij de familiebetrekkingen tusschen de beide schilders duidelijk uiteen zet.

Wij enz. Schepenen in 's-Gravenhage, oirconden dat voor ons verschenen is GERRIT HOUCKGEEST, *Schilder*, ende bekende vercocht ende opgedragen te hebben JOACHUM HOUCKGEEST, *zijn Oom, mede Schilder*, zijn sevende part int vierdepart vant huys ende erve genaempt „*het Spijckerboor*” staende int Achterom alhyer enz... sulcx hem tselve huys met sijne broeders ende susters voor een vierde part aengecomen is int sterfhuys van zijn grootvader OTTO GERRITSZ. VAN HOUCKGEEST ende bekende hij comp^t. van de voorz. opdracht betaelt te zijn mette somme van 221 gulden 8 st. 8½ d. in comptanten gelde. Enz. Actum 7 April. 1633. In margine later hierbij gezet: Alsoo de coop van deze geen effect en heeft gesorteert, is daeromme bij de Wede. van JOACHIM VAN HOUCKGEEST versocht dat tselve int Register alhier soude worden geroyeert. ¹⁾

JOACHIM HOUCKGEEST schijnt het zeer druk gehad te hebben, al was het niet juist met schilderen, want in de Registers der Wees- en Momborkamer leest men: „Opten 15 April 1638 extraordinaris vergadert met JOACHIM HOUCKGEEST, en het maecken „van de staat en de liquidatie, *mits zijn menichvuldighe werck* uytgesteld tot naar Mey.”

Bij acte van 18 Dec. 1641 machtigen eenige erfgenamen van de overledene MARITJE JOACHIMS D^r, hunne grootmoeder, „*dé eersame JOACHIM en JOHAN HOUCKGEEST, haerlieders Oomen, mitsgaders GERRIT HOUCKGEEST, haerlieders swager, woonachtig tot „Delft” om hunne belangen voor te staan, Dit is de laatste keer, dat ik den schilder levend genoemd vind. Wel staat hij nog 1644 in het „Clapwaeckersboeck” aangeteekend, maar dit is weinig betrouwbaar. Soms lang na het overlijden worden in zulke registers nog de huizen der overledenen met hunne namen aangeduid. Zeker is het, dat hij in 1644 reeds overleden was; 13 Juni 1644 toch verzocht DE WED^r. VAN JOACHIM HOUCKGEEST permissie om een regenbak enz. aan haar huis „de Spyckerboor” te mogen laten maken ²⁾, en sedert dien tijd wordt zij herhaaldelijk in allerlei Acten genoemd. In de „Registers „van Venduen” vind ik eindelijk:*

„den 26 Marti 1649 ten versoucke van de Wed^r, kinderen en erfgenamen „van wijlen JOACHIM VAN HOUCKGEEST, in de „*de Spyckerboor*” op de houck van „het Kettinckstraetje alhyer aan meubelen, *schilderijen, printen* en andere goederen „vercoft voor de somme van..... £ 664 — 17 st.

¹⁾ Registers van Verkoopingen van huizen. (Schepen-Archief.)

²⁾ Advijzen van de Reeckenkamer over Inspectica. (Gemeente-Archief, den Haag)

De schilder was niet zeer vermogend; in 1627 werd hij in den 500^{en} penning met 16 Gulden aangeslagen, doch dit werd in 6 Gulden veranderd; daarentegen zijn (toen nog in hetzelfde huis wonende) vader met 44 Gulden.

Uit het Cohier der verpondingen van 1628 blijkt dat JOACHIM HOUCKGEEST met f 38 — 15 — 0 belast werd.

Hij moet meer dan ééne schilderij voor de Haagsche Schutterij vervaardigd hebben. Nog in 1795 berustte in het Haagsche Stadhuis:

Een stuck in de breedte, in een effen zwarte lijst, verbeeldende zes officieren van 't vaandel, geschildert door HOUCKGEEST. 1)

VAN GOOL noemt nog een tweede stuk met zes officieren.

Zonder twijfel zwerft hier en daar onder de benaming „Onbekend meester” nog wel een portret van JOACHIM HOUCKGEEST rond.

GERARD HOUCKGEEST.

Ook GERARD'S geboortejaar kan ik niet met zekerheid bepalen. Hij was een der talrijke kinderen van JOACHIM'S broeder, JORIS OTTEN HOUCKGEEST „wolle laeckenkooper in 's Gravenhage”, die in 1625 overleed.

GERARD HOUCKGEEST werd 1625 Lid van het St. Lucas Gilde van 's Gravenhage.²⁾ Waarschijnlijk is hij dus in het begin der XVIIe eeuw te 's Gravenhage geboren. Wie zijn leermeester geweest is? Mij dunkt, het is zeer waarschijnlijk, dat BARTHOLOMEUS VAN BASSEN, de architect en architectuur-schilder, die reeds in den Haag woonde en werkte, zijn voorbeeld, wellicht ook zijn onderwijzer was.³⁾ In 1635 huwde hij, en wel met eene vrouw uit een aanzienlijk geslacht. 17 Maart 1635 maakten „de eersame „GERRIT HOUCKGEEST en de achtbare HELENA VAN CROMSTRIJEN beyde wonende tot Delft”⁴⁾ huwelijksche voorwaarden.

Niettegenstaande onze schilder reeds 1635 te Delft woonde, liet hij zich eerst 22 Juli 1639 aldaar als Lid van het St. Lucas Gilde inschrijven. Toen hij 22 Maart 1636 te Delft zijn Testament maakte, onderteekende hij dit aldus:

Gerard Houckgeest 7

¹⁾ Zie mijn opstel: de Kunstschaten der voormalige Haagsche Schutterij. *Ned. Kunstbode* 1881.

²⁾ Archief. v. Ned. K.-Gesch. IV.

³⁾ Men zie voor G. HOUCKGEEST ook J. PH. VAN DER KELLEN'S uitmuntende *Peintre graveur*, waarin zijne zeldzame etsen beschreven worden.

⁴⁾ Prot. Not. H. v. GEEL, Delft.

⁵⁾ Prot. Not. v. D. WELL, Delft.

Uit een request van JORIS HOUCKGEEST, zijn broeder, blijkt, dat deze bij zijn vertrek naar Oost Indië constitueerde „en machtich maakte.... sijnen broeder, den eer-„samen Mr. GERRIT HOUCKGEEST, wonende binnen Delft *in de Brouvery de Clauw.* (23 December 1644). ¹⁾

Men zou hieruit kunnen opmaken dat hij zich te Delft niet alleen onledig hield met het schilderen der Groote kerk met DE KEIZER's vermaarde Graftombe van den Zwijger, met het besturen zijner bezittingen (hij had o. a. landerijen „Overmaes" enz.) maar ook met het brouwen van het beroemde Delftsche bier.

De volgende Acte leert ons nog een en ander omtrent de familieleden van onze schilders kennen.

Wij schepenen enz. in 's Gravenhage oirconden eenen yegelijcken, dat voor ons gecomen ende verschenen zijn de Heeren Weesmeest^{en} van 's Gravenhage als Oppervoochden van JORIS HOUCKGEEST, mitsgaders GERRIT HOUCKGEEST voor hemselfen ende als procuratie hebbenden van OTTO HOUCKGEEST, coopman, voor den Notaris DIRCXSZ VAN GROTELANDE ende seeckere getuygen op Batavia in O. Indie op 5 December 1642 op hun comparant gepasseert, ende AEFGEN ARYENS als speciale last hebbende van JAN ELING, als getrouwe hebbende CORNELIA HOUCKGEEST, HENDRICK VAN OSENBRUGGE als man ende voocht van PIETERNELLA HOUCKGEEST, ende BERNART MEURS als getrouwe hebbende MARIA HOUCKGEEST, mitsgaders JACOB VAN HOUCKGEEST, Kinderen van JORIS OTTEN VAN HOUCKGEEST ende mede erffgenamen van OTTO GERRITSZ: HOUCKGEEST heurl: vader en de grootvader za: ende verclaerden de resp: comp^{ten} in de voorn: qualité geen recht noch actie te hebben enz. enz. op de huysinge en de erve staende ende gelegen op den Houck van't cort Achterom alhier in 's Gravenhage, genoemt 't Spijckerboor, gecomen van heurl: voorn: grootvader za: maer dat d' selve all ende int geheel enz. is toebehoorende JOHAN HOUCKGEEST, heurl: oom, voor d'eene helft ende MAGDALENA STAETS, Wed^e. van JOACHIM HOUCKGEEST, mede haerl: oom geweest sijnde, voor de andere helft; enz. enz.

Actum den 6ⁿ Mey 1644. ²⁾

Het laatst vind ik zijn naam vermeld in een register van „Restanten van den 200^{en} penningh van de jaren 1652 en 1653 's Gravenhage.

„Den schilder HOUCKGEEST rest te voldoen, als erffgenaem voor de helft van „Juffr. VAN CROMSTRIJEN de somme van..... £ 75:0:0.

In margine: „Heeft goederen Overmaes, oft denselven bij goede gelegentheyth alhier „te arresteren”.

Daaronder: Solvit.

Ik zeide reeds, dat zijne werken schaarsch zijn. Men kent alleen kerkgezichten van hem, en wel bijna uitsluitend afbeeldingen van de Groote kerk te Delft. Behalve twee stukken in het Mauritshuis te 's Gravenhage, (van 1650 en 1651) vindt men zulke werken

¹⁾ Haagsche Weeskamer.

²⁾ Wettelijke Acten. Haagsch Schepen-Archief.

o. v. a. bij den Consul WEBER te Hamburg en in enkele andere particuliere verzamelingen van Duitschland. Een gezicht in een zonderling, fantastisch gebouw, zeker een vroeg werk, maar ook van zijne hand en met zijn monogram G. H. (aanéén) voorzien, zag ik in de verzameling van den Hertog van Anhalt-Dessau te Dessau (slot.) Dit laatste werk herinnert nog iets aan VAN BASSEN, terwijl zijne uitmuntende teekening, de juiste kleur, het schilderachtig invallend licht, de soms breede, vette penseelsbehandeling, dikwerf aan de kerken van EMANUEL DE WIT doet denken. Is dit zoo'n wonder? Deze kunstenaar woonde toch gelijktijdig met HOUCKGEEST te Delft en werd er reeds 23 Juni 1642 lid van het St. Lucasgilde. Hij kwam toen van Rotterdam en was reeds een volleerd schilder. Het is niet onmogelijk, dat hij op zijn kunstbroeder of deze op hem eenigen invloed heeft uitgeoefend. Een uitmuntend kerkgezicht van dezen laatste werd onlangs (April 1887) in de zaal van het Kon. Oudheidkundig Genootschap ten toon gesteld. Waarschijnlijk stelt het ook de Groote kerk te Delft voor. Het is gemerkt G. H. 1652 (?) en behoort aan den Heer Mr. J. F. VAN LENNEP. Andere stukken berusten in de Musea te Oldenburg, Cassel, Antwerpen, Brussel, enz.

CASPAR VAN BAERLE.

V.

ZIJN VERDER VERBLIJF TE AMSTERDAM.

(1635—1644).

DOOR

DR. J. A. W O R P.

BARLAEUS was er de man niet naar om geheel verpletterd te staan van den slag, die hem had getroffen. In den eersten tijd mocht hij misschien zijn verlies dubbel gevoelen, hij was te zenuwachtig en te bewegelijk, hij gaf te veel gehoor aan indrukken van het oogenblik, om zich voortdurend door eene droevige stemming te laten overheerschen. Dat hij zich weer oprichtte, was niet zoozeer het gevolg van de krachtsinspanning, die hij daartoe aanwendde, dan wel van de afleiding, die hij zocht, en die hem somtijds weer in staat stelde, om zijne smart te vergeten en de vroolijke prater van vroeger te zijn. Hij is dan ook den eersten tijd weinig te huis, waar alles hem aan zijne vrouw herinnert, maar brengt zijne avonden door bij WICQUEFORT en SCHUYL ¹⁾).

Na een half jaar klaagt hij bij HOOFT over zijne eenzaamheid en het gemis van zijne vrouw, of liever van eene vrouw ²⁾), en deze geeft hem den raad ³⁾): „Ende, om geen

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 628.

²⁾ T. a. p.

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 83.

doekjen 'er om te winden, ik wenschte Uwer E. wel een' bescheiden plaatsvulster van haere waerde, zaelighe Barbara, die zich daer aen niet steuren zouw:

Id cinerem et manes credis curare sepultos?"

VAN BAERLE antwoordt met een Hollandschen brief, hoewel „beschroomt, aen u Ed. int Nederduitsch te schrijven, vreesende met de swarte kool een streeck te krijgen ende door de spiesse van u geswint ende gescherpt oordeel te moeten danssen" ¹⁾. Maar de zaak in kwestie liet hij onaangeroerd. Ook in zijne briefwisseling met CUNAEUS laat hij zich niet duidelijk uit over het thema: hertrouwen of niet ²⁾. Toch was het zonder twijfel zeer dikwijls het onderwerp zijner gedachten. Hij was altijd een groot bewonderaar van het schoone geslacht en volstrekt niet ongevoelig voor de bekoorlijkheden der sekse; zijne dikwijls herhaalde betuigingen, dat zelfs het woord liefde hem onaangenaam aandoet, en dat hij niets met meer tegenzin doet dan het schrijven van een bruiloftsdicht, verdienen niet het minste geloof. Juist in dezen tijd schreef hij in één zijner brieven eene lofrede op de vrouwen ³⁾ en kwam hij in aanraking met ééne der meest bevoorrechtten van haar geslacht, met TESSELSCHADE, die zich in Februari 1636 eenigen tijd te Amsterdam ophield ⁴⁾. De 41jarige TESSELSCHADE, sedert kort weduwe van ALLART KROMBALCH, maakte indruk op den professor, die haar toen voor het eerst ontmoette. Hij bezong haar in eenige gedichten ⁵⁾ en bood haar later zijne redevoering over de ziel aan, die hij het vorige jaar had gehouden, en waaraan hij een Hollandsch versje toevoegde ⁶⁾.

Den 11den Februari 1636 hield BARLAEUS eene redevoering over de wonderen des hemels ⁷⁾, waarmede hij zijne colleges over de *Physica* van Aristoteles opende; toen zij gedrukt was, werd ook hiervan een exemplaar aan TESSELSCHADE toegezonden, onder begeleiding van een vers ⁸⁾, dat door haar werd beantwoord ⁹⁾. En al eindigde de rede ook met den pathetischen zin: „Daar zal ik — verontschuldigt het, hoorders, als ik van

1) Die brief is door den heer FREDERIKS uitgegeven in *De Navorscher*, 1880, blz. 30. Vgl. daar ook het naschrift. De volgorde is aldus: HOOFT zendt den 14den November patrijzen (HOOFT's *Brieven*, III, blz. 71) en daarna een haas; VAN BAERLE bedankt den 22sten November (*Epist.*, blz. 629; de brief is van dien datum), philosopheert den 25sten November over patrijzen (*Epist.*, blz. 27); ook deze datum is naar het MS.), dan volgt HOOFT's brief van 23 December, en VAN BAERLE antwoordt vier dagen later met een Hollandschen brief en een Latijnsch vers.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 631, en *Cun. Epist.*, blz. 299—302.

Deze brief aan CUNAEUS (*Epist.*, blz. 644) is niet van 3 Febr. 1636, maar na den 11den van die maand geschreven.

3) Vgl. den brief aan ADRIAAN VAN DER MYLE (*Epist.*, blz. 635).

4) Zie den brief aan HUYGENS van 6 Maart 1636 in de Bijlage.

5) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 297. Het waren de gedichten: *Ad Tessellam et Duartam cantu nobiles* (*Poem.*, II, blz. 432), *Aen d'achtbare Joffrou Tesselschade* (Vgl. *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 31), en *Aen de selve* (t. a. p., blz. 32). Tevens werd FRANCISCA DUARTE in twee verzen bezongen: *In Franciscae Duartae modulos, Aliud.* (*Poem.*, blz. 470, 471).

Deze vijf gedichten vindt men te zamen op één papier geschreven in de collectie HUYGENS op de Leidsche bibliotheek.

6) Vgl. *Tesselschade Roemers*, blz. 36.

7) *Casparis Barlaei Oratio de coeli admirandis, Habita in Illustri Amstelodamensium Schola, XI Febr. CIOIOCCXXXVI. Amstelodami apud Johannem Blaeu, 1636.* Zie ook *Orationum lib.*, 1652, blz. 126, vlgg.

8) Afgedrukt in *Tesselschade Roemers*, blz. 31.

9) *Aen de E. Heere Professor C. Barlaeus, doen hy my zijn Oratie van de wonderen des Hemels toesont.* (Vgl. *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, II, blz. 31.)

den hemel sprekende denk aan het daarheen vooruitgezonden pand — daar zal ik mijne BARBARA, mijne geliefde vrouw, begroeten met een heiligen kus, zooals aan gelukzaligen geoorloofd is, en ik zal uwe zorg voor het huis, uwe liefde voor mij en mijne kinderen gedenken met eeuwig dank;” dit kon niet verhinderen, dat de vrienden hem reeds begonnen te plagen met al zijne beleefdheden jegens de schoone weduwe. Hij moet zich tegen HUYGENS¹⁾ verdedigen²⁾: „Ik ben geen steen of paal, als ik bij haar zit. Maar ik ben ook geen olie, dat ik zonder directe aanraking vlam vat. Ik ben afgekoeld, vriend; met mijn leeftijd en met de jaren is ook mijn verstand toegenomen.” De waarschuwingen van Hieronymus tegen stiefmoeders wogen zeker minder bij VAN BAERLE dan het catholicisme van TESSELSCHADE. HOOFT maakte het al niet beter dan HUYGENS, maar hij richt zijne plagerijen voornamelijk tegen de dame³⁾.

Intusschen had BARLAEUS, op aansporing van HUYGENS⁴⁾, in eene serie gedichten MOLINO bezongen, die voor kort was gestorven⁵⁾. In Maart kreeg hij OVERBEKE te logeeren, die voor rechtszaken te Amsterdam was⁶⁾, en iets later CUNAEUS⁷⁾. Toen de inwijding der Utrechtsche Hoogeschool aan ANNA MARIA SCHUURMAN een gedicht in de pen had gegeven, gaf dit aan VAN BAERLE aanleiding tot een ander gedicht⁸⁾ en tot schertsen met HUYGENS⁹⁾. In het laatst van Mei deed hij met HOOFT een tochtje naar het Bylmermeer¹⁰⁾, waar SCHUYL een buiten schijnt te hebben gehad. Uit dezen zelden tijd¹¹⁾ dateert zijn bekend vers, *De musch van Suzanne Bartelot*¹²⁾, dat later door VONDEL is vertaald¹³⁾. En terwijl kort te voren HOOFT, WYTZ, HUYGENS, VOSSIUS, REAEL en VAN BAERLE te zamen waren geweest¹⁴⁾, kwamen in het midden van Juli enkele van deze weer te Muiden bijeen. Het waren HUYGENS en WICQUEFORT met hunne vrouwen,

1) HUYGENS schreef den 23sten Maart (onuitgegeven brief, aanwezig in de bibliotheek der Koninkl. Acad.): „Agnosco novae vestigia flammae neque totus horum neque solus autor es: dictanti Veneris puello manum commodasti, Vtis amatoris Tessela scripta manu est. et nisi valde hallucinor, Amice, praeludia sunt hae scintillae majoris incendij. quod si scazonte mihi vel Iambo proseguendum erit, ut quo palatia haec tantum non consumpta anno superiore vidimus, *φῶς τῆς ἡλίου!* Perge tu tamen illo incessu. In Heroidum epistolis te expecto et libello proximo de Arte magna, non Lully neque Tullij, sed Nasonis quem si commentario illustraveris, tantisper de Empirico excusationem accipimus. nam haec majoris industriae *στέφης* et *ἐμπειρία* est.”

En aan h t slot: „et fieri id quidem possit pace Puelli dictatoris, et puellae (viduae inquam) saepe nunc dicendae dictitandae. Vale mi Doctor, mi Vates, mi Amator, et felicissime quidem, si vis, amato, ut doces, ut canis, ut vovet tuus C. H.”

2) Vgl. *Epist.*, blz. 648. De brief is van 26 Maart (Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 297.)

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 102, 112, 121. De brief van BARLAEUS, waarop wordt gedoeld (blz. 102), is zeker die aan VAN DER MYLE.

4) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 394.

5) *Manes Illustrissimi viri, Dominici Molini* (*Poem.*, II, blz. 319—325).

6) Vgl. *Epist.*, blz. 647.

7) T. a. p., blz. 650, en *Cun. Epist.*, blz. 304, 305.

8) Vgl. *Poem.*, II, blz. 173.

9) Vgl. den brief van 30 April in de Bijlage.

10) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 121, 123.

11) Vgl. *Epist.*, blz. 660, 661, en *Hoofds Brieven*, III, blz. 142.

12) *Passer Susannae Bartelottae, artem nendi edoctus* (*Poem.*, II, blz. 331).

13) Vgl. *Van Lennep's Vondel*, III, blz. 270.

14) Vgl. *Epist.*, blz. 666, en *Hoofds Brieven*, III, blz. 143. De tijd en plaats dezer bijeenkomst is niet bekend.

VOSSIUS, BARLAEUS, SCHUYL, BAECK en BARTELOTTI. Den 19den Juli zeilde men met mooi weder uit Amsterdam en kortte zich den tijd met het lezen van HOOFT's *Schijnheiligh*. De dag werd verder te Muiden doorgebracht, maar toen het tegen den avond stormachtig weder was geworden, wilden VOSSIUS, BARLAEUS en WICQUEFORT de overigen niet op den terugtocht vergezellen¹⁾. Hierover viel HUYGENS VAN BAERLE aan; deze verdedigde zich²⁾, en nu werd er eene serie van verzen gewisseld, binnen weinige dagen geschreven. Op geestige wijze werd de strijd gevoerd. „Vergeef het, Flaccus,” roept HUYGENS uit, „maar aan de Nederlandsche dichters is niet de voldoende macht gegeven om alles te wagen”. VAN BAERLE antwoordt met bijna dezelfde woorden, en vervolgens in een ander vers: ik heb gehoor gegeven aan het verzoek van mijn beminnelijken gastheer en gastvrouw; als ik gevreesd heb, deed ik hun daarmede een genoegen. Gij hadt meer op met wijn dan met water, schertst HUYGENS. Ik ben het niet alleen, die liever bij den wijn bleef en voor den storm vreesde, antwoordt VAN BAERLE, werp ook VOSSIUS en WICQUEFORT uwe beschuldigingen naar het hoofd. Een moedig vrijer voor TESSELSCHADE! roept HUYGENS uit; de pen en de wijnflesch zijn zijne wapenen; als hij water ziet, schrikt hij; hij durft het niet eens drinken. Ik heb niet zooals gij de goden getrotseerd, antwoordt de professor, maar heb mij gebogen voor hun wil, en ben dus een godvruchtig man. Bovendien is het water voor de visschen. Het is beter zich in zijne daden door godsvrucht te laten leiden dan door het blinde geluk. Gij zijt een voorzichtig wijsgeer, meent HUYGENS, zelfs eene vrouw heeft de reis durven doen. Maar de wijsheid is eene goede geleidster voor de Muzen, die meisjes zijn. Waag gij u op de golven, zegt BARLAEUS, wij blijven aan den oever. Er is eene zee naar Icarus genoemd en ook aan anderen is eene dergelijke eer te beurt gevallen. Sommige menschen willen sterven voor den roem; ik wil zulk een slecht voorbeeld niet volgen. Thans treedt ook de vrouw van HUYGENS, SUSANNA VAN BAERLE, in het strijdperk, en spreekt als haar oordeel uit, dat mannen en vrouwen thans in de wereld van rol moeten verwisselen. Gij hebt Jupiter verzoend; nu blijft voor u de moeilijker taak het Juno te doen. — Hiertoe wendt de professor pogingen aan in vijf verzen. Gij durft meer, BARLAEA, dan mannen, gij hebt meer op het spel gezet en bezit, mannelijke moeder, meer moed dan ik. De natuur dwaalde; toen zij u schiep, bedoelde zij mij. Bestijg gij dus den kansel en geef mij vrouwenkleeren. Gij vreest het water niet, want gij zijt eene afstammeling van Venus, die uit de golven geboren is. Maar mij heeft Prometheus uit aarde gemaakt en daarom geef ik aan de aarde de voorkeur. Doe gij nu al uw best, roept hij HUYGENS

1) Vgl. *Dagboek*, blz. 28, *Mom. desult.*, blz. 102, *Epist.*, blz. 674, en *Hoofts Brieven*, III, blz. 148.

2) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 102, vlgg. Eenige van deze verzen van BARLAEUS zijn in HS. over. Het eerste gedicht van hem is niet gedateerd, maar *C. Hugenio Neptuni et Amphitrites alumno* (t. a. p., blz. 104) is van 26 Juli, het volgende (blz. 105) van 27, het volgende (b'z. 106) van 28, en het daarop volgende van 29 Juli. De verzen met het opschrift *ἀπὸ τοῦ πρὸς ὁδοῦ* (t. a. p., blz. 108—110) zijn van 8 Augustus gedateerd.

De gedichten van BARLAEUS, behalve het eerste, zijn ook opgenomen onder de *Poem.*, II, blz. 473—477.

toe, om mij met Juno te verzoenen; dat kunt gij alleen. Dan spreekt SUSANNA BARLAEUS tot CASPAR BARLAEA: Doctores met een baard, Muiden is getuige, dat gij genoeg deedt, den Haag, dat gij genoeg spraakt. En HUYGENS besluit den twist met een „Ohe, iam satis.” Hij, de slechte dichter, heeft, terwijl de golven woedden, zijn leven gewaagd; BARLAEUS, de slechte zeeman maar goede dichter, heeft zich onder het razen van Bacchus aan de wijnflesch toevertrouwd; laten anderen nu beslissen aan wien van beiden in dezen jambenstrijd de palm der overwinning moet worden toegekend.

Of VAN BAERLE gevolg heeft gegeven aan zijn voornemen, bij het begin van den strijd uitgesproken, om naar Alkmaar te gaan, is niet bekend ¹⁾. Maar, terwijl hij vroeger beloofd had op het Muiderslot pruimen te komen eten ²⁾, sloeg hij nu eene uitnoodiging van HOOFT, om tegelijk met TESSELSCHADE en ANNA TRESLONG te komen ³⁾, van de hand ⁴⁾. Hij moest over eenige dagen naar Leiden en dan naar het buiten van OVERBEKE. Te vergeefs tracht HOOFT hem te overreden door de mededeeling, dat, nu BARLAEUS afwezig was, „Tesselschade (by verspelling: Sachtessedes)” zit „oft zy driaekel te koop had” ⁵⁾. Zij werd nu, evenals later VAN DER MYLE ⁶⁾, op de hoogte gesteld van den poëtenstrijd, die onlangs was gevoerd, en niet weinig geplaagd met Belusar, zooals HOOFT den professor „by verspelling” had gedoopt, vooral ook, omdat haar naam in de verzen genoemd was. HOOFT, die afschriften had van enkele dier gedichten, las ze haar voor, en zij vond het „geen kleene troost een ballon te zijn, daer de armen der geleerde luijden meê kaetsen” ⁷⁾. Maar VAN BAERLE kwam niet; hij bleef in de buurt van Leiden en maakte daar kennis met een boek, waarin hij heftig werd aangevallen. De aanleiding daartoe was de volgende.

Te Amsterdam had VAN BAERLE MANASSE BEN-ISRAEL leeren kennen, een geleerd Israëliet, die een tijd lang voorganger der Portugeesche gemeente is geweest, zich door zijne werken naam heeft gemaakt en later onder CROMWELL veel gedaan heeft voor de vrijheid der Joden in Engeland. In September 1633 gaven VOSSIUS en BARLAEUS aan MANASSE een aanbevelingsschrijven mede, dat aan VAN DER MYLE was gericht ⁸⁾, en in November schreef BARLAEUS nog eens over hem aan dien staatsman ⁹⁾. Het schijnt, dat er toen sprake was van eene opdracht van één der werken van MANASSE aan de Staten, en dat de professor hiervoor een goed woordje wilde doen. BARLAEUS schreef bovendien

¹⁾ Onder het eerste vers schreef hij: „Cras altera mitterem, sed abeundem mihi in Alcariam et in agros vicinos”. Achter de 4 volgende gedichten staan telkens de woorden: „Cras altera reddam”.

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 672.

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 155.

⁴⁾ Vgl. *Epist.*, t. a. p.

⁵⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 159.

⁶⁾ Vgl. *Epist.* blz. 674.

⁷⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 160.

⁸⁾ Vgl. *Epist. celeberr. vir.*, blz. 125.

⁹⁾ Zie den brief aan VAN DER MYLE van 4 Nov. 1633 in de Bijlage van Hoofdstuk IV.

een lofdicht voor MANASSE's boek *de creatione mundi*¹⁾, dat in Mei 1635 was uitgekomen. En nu liet VORSTIUS hem in den zomer van 1636 te Leiden een werk zien, *de Deo Synagogae*²⁾ getiteld, waarin de ongenoemde schrijver VAN BAERLE heftig aanviel en hem beschuldigde van Jodendom, Socianisme en goddeloosheid. Ook werd er moeite aangewend, om de zaak onder de aandacht der Staten van Holland te brengen en te bewijzen, dat BARLAEUS en de Remonstranten Socinianen waren³⁾. De Leidsche geleerden hielden NICOLAUS VEDELIUS, theologisch professor te Deventer, met recht voor den schrijver van het boek⁴⁾.

BARLAEUS was zeer toornig. Niet alleen werden hem allerlei beschuldigingen naar het hoofd geworpen, maar er was in zijn gedicht door den aanvaller een woord veranderd en er werd door hem een zin in het vers gelegd, die er volstrekt niet in was. Hij schreef terstond eene verdediging, *Vindiciae Epigrammatis*⁵⁾, gevolgd door verzen, die lang niet malsch waren⁶⁾. Hij stuurt één dier gedichten aan HUYGENS⁷⁾, wien hij de *Vindiciae* zelve niet toezond, omdat hij zijne ooren niet wilde beledigen met theologisch rumoer, maar wel het boek zelf, opdat HUYGENS „de hersenen van zulk een theoloog mocht bewonderen.”

Waarschijnlijk vóórdat VAN BAERLE's verdediging het licht had gezien, kwam er een ander pamflet uit, waarvan de schrijver het lofdicht op MANASSE's werk ontleedde, en tot de overtuiging kwam, dat BARLAEUS niet de dichter er van kon zijn⁸⁾. Een

1) De titel is: *Menasseh Ben-Israel de creatione mundi problemata XXX: Cum summarijs singulorum Problematum, et indice locorum Scripturae, quae hoc opere explicantur. Veritas à terra orietur. Psal. 85. II. Amstelodami, Typis et sumptibus Auctoris. 1635.*

Het boek is opgedragen aan DAVID DE WILHEM; het privilege is van 16 Mei.

Zie het gedicht van BARLAEUS in de *Poem.*, II, blz. 466.

2) Deze eerste uitgave heb ik niet kunnen opsporen.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 675.

4) Vgl. *Cun. Epist.*, blz. 307.

5) *Casparis Barlaei, Philosophiae in Illustri Amstelodamensium Gymnasio Professori, aduersus improbas Theologi cuiusdam Anonymi criminationes. Amstelodami Apud Johannem Blaeu. 1636.*

Zoo althans geeft VEDELIUS den titel op in de tweede uitgave van zijn boek.

6) Zij zijn getiteld: *Ad Theologum lucifugam, quisquis sit, Epigrammatis Barlaei interpretem improbum, en In auctorem analyseos etc. epigramma aliud.*

7) Het is door BRANDT weggelaten in *Epist.*, no. 344, blz. 685, achter *cerebrum*. Daar de beide gedichten in de *Poemata* niet weer zijn opgenomen, laat ik het kleinste hier volgen:

„Quisquis es infamis scriptor sine mente libelli,
Dic mihi quem credas nunc magis esse pium?
An magis Abramidem? magni qui facta Tonantis
Scribit, et Hebraeo dictat ab ore reum.
An qui Christiades non sontis verba poetæ
Rodit, et innocuam conspuat ore fidem?
Judaëo si pellis abest, tibi candor abesse
Credatur, et pectus simplicitatis amans.
At tua quantumvis commendet dogmata pellis,
Moribus hic saltem praestat Apella tuis”.

8) *Casparis Barlaei epigramma in Problemata Manassis Ben-Israel cum Analysisi et brevibus notis quibus perspicue et solide ex verbo Dei deciditur Quaestio quaedam maximi momenti à quibusdam recentissime mora in Belgio. Impressum per haeredes S. V. V. 1636.*

derde aanval werd tegen hem gericht door den jongen MARTINUS SCHOOCK, die juist aan de Utrechtsche Universiteit was gepromoveerd, aan jongelieden privaattlessen gaf, in 1638 VEDELIUS als professor te Deventer is opgevolgd en in 1640 die betrekking met een leerstoel te Groningen heeft verwisseld. Deze schreef, onder het pseudoniem van JUSTUS FABER ¹⁾, het werkje *Vorstius redivivus* ²⁾, waarin de *Vindiciae* werden weerlegd.

De vrienden van BARLAEUS, HUYGENS, HOOFT, VAN DER MYLE, VAN DEN HONAERT waren verontwaardigd over den aanval, waaraan hij bloot stond ³⁾. HUYGENS droeg aan VAN BAERLE, „terwijl die duisterling, die bij ongeluk te veel vrijen tijd heeft, u kwelt” ⁴⁾, een werkje op, dat hij tijdens zijn verblijf in het leger in een paar dagen had gedicht. Het bestond uit eene reeks van gedichtjes, die op het weder betrekking hebben, en die hij *Meteorologia peripatetica* betitelde ⁵⁾. Eenige dagen later schreef hij een geestigen brief ⁶⁾, die deels handelt over de afstraffing, welke BARLAEUS op den anonymus had toegepast — „gij hebt, uitgedaagde vuistvechter, den gek met uwe argumenten geworgd” — deels over het pas geschreven werkje. VAN BAERLE was zeer ingenomen met die opdracht; hij antwoordde den 14den November na het ontvangen der gedichten ⁷⁾: „Gij slaat mij dood met uwe meteoren, uw rook, wolken, donder, regen, sneeuw, hagel, en al de andere bewijzen van uw vernuft. Gij brengt de geheele natuur in opstand en daagt mij uit tot eervollen wedijver.” Hij zendt een paar versjes ⁸⁾, maar wil thans niet weer een strijd aanbinden, zooals eenige maanden geleden. „Terwijl gij door de lucht, den hemel en de banen, die boven de wolken zijn, zweeft, wil ik liever van de aarde tot u opzien dan u volgen. Ik wil in het water geen Palinurus zijn, in de lucht geen Phaethon.”

Het was zeker eene poging om den laster tegen hem tot zwijgen te brengen, dat BARLAEUS na kerstmis eene rede, of liever, zooals hij het zelf noemde, eene preek hield *Over de kribbe en de geboorte van Christus* ⁹⁾, die in het Athenaeum werd uitgesproken en waarvan later ook eene vertaling het licht heeft gezien ¹⁰⁾. Dit kon niet beletten,

1) Dit blijkt uit eene plaats van de opdracht van den 2den druk van VEDELIUS' werk.

2) BOM (t. a. p.) geeft als titel op: *Vorstius redivivus, seu examen vindiciarum Casp. Barlaei quas analysi epigrammatis seu in R. Manassis Ben-Israel librum de creatione apposit.* Harlem. 1636. 4°.

Het is mij niet gelukt het pamflet machtig te worden.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 179, 182.

4) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 121.

5) *Meteorologiae peripateticae, adversus Aristotelem, Liber Singularis. Munera nondum intellecta Deum. Ad summum Philosophum et Poëtam Casparum Barlaeum* (Vgl. *Mom. desult.*, blz. 119—131). De opdracht is van 24 October 1636.

6) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 132. Ook opgenomen in de *Epist. celeberr. virorum*, blz. 142. De brief is van 15 November. HUYGENS deelt er in mede, dat hij in de laatste twee maanden 217 brieven, de ambtsbrieven niet meegerekend, in verschillende talen heeft geschreven.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 689. De brief is van dien datum (vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 297).

8) Vgl. *Epist.*, blz. 691, en *Poem.*, II, blz. 338.

9) *Casparis Barlaei Homilia in praesepe, sive Nativitatem Domini et Servatoris nostri Jesu Christi. Recitata in Illustri Amstelodamensium Gymnasio, 27. Decemb. 1636. Amstelodami, Apud Johannem Blaeu. 1637.* (Ook *Orat. lib.*, blz. 202—243.)

10) Zie beneden.

dat VEDELIUS een tweeden druk van zijn boek uitgaf¹⁾, dien hij aan AERSSSEN opdroeg. Hij legde nu het masker af, gaf in de opdracht nog allerlei hatelijkheden tegen VAN BAERLE ten beste²⁾ en liet achter zijn werk de *Vindiciae* van den Amsterdamschen professor overdrukken. VAN BAERLE beantwoordde het stuk evenmin als de *Vorstius redivivus*; CUNAEUS en VAN DEN HONAERT raadden hem aan, om liever het zwijgen te bewaren³⁾.

Het deed hem veel genoegen, dat CORNELIS BOEY, een Haagsch rechtsgeleerde, die hooge betrekkingen heeft bekleed, hem in den zomer van 1637 een werkje opdroeg⁴⁾. Het waren Latijnsche gedichten, waarin, in navolging van VAN BAERLE's *Urbium Hollandiae Encomia*, de lof der Zeeuwsche steden werd bezongen. BARLAEUS kende BOEYUS niet persoonlijk; later hebben zij gezamenlijk aan een zelfde boek gewerkt.

VAN BAERLE's gezondheid was zeer slecht in dezen tijd. Het viel hem moeilijk, om een bepaald diët te volgen⁵⁾ ten gevolge eener zenuwachtige ongedurigheid, en dit bracht soms storingen te weeg. Maar zonder twijfel had vooral het verdriet, hem door de theologische aanvallen berokkend, invloed op zijne gezondheid. Bovendien waren er bij hem aan huis ook telkens zieken⁶⁾. Hij zelf had last van de koorts en van gezwollen voeten⁷⁾. Gedurende de zomervacantie trachtte hij zich door kleine uitstapjes wat te verzetten; hij ging naar het buiten van JAERSVELT aan de Lek⁸⁾, vertoefde in Augustus eenige dagen op het buiten van OVERBEKE, waar de lucht hem veel goed deed, en kwam toen te Muiden⁹⁾. Maar dit hielp niet om hem geheel te herstellen. Zijne oude kwaal, de melancholie, beving hem telkens; in Januari had hij een kleinen aanval er van te verduren gehad, en in November 1637 herhaalde deze zich, zoodat hij zelfs een tijd lang zijne lessen moest staken. Vóór dien tijd, nl. den 10den October, had hij zijne rede-

1) *De Deo Synagogae libri duo contra Casparem Barlaeum Professore Amstelodamensem et ejus Vindicias quae in fine additae sunt, auctore Nicolao Vedelio SS. Theol. Doctore et Professore in Academiâ Scholâ Darentriensi. Hardervici Typis Nicolai à Wieringen Gymnasij Typographi. 1637.*

De opdracht is van 1 Mei 1637.

2) BARLAEUS heet hierin o. a. „percoctus Arminianus et Socini faecibus bonâ ex parte delibutus”; hij is een verklaard vijand der gereformeerde religie, en „Pelagij, Socini, Arminii faecibus totus madet”, enz.

3) Vgl. *Cun. Epist.*, blz. 308, en den brief van VAN DEN HONAERT van 13 Juli 1637 in de *Epist. ecclesiasticae*, blz. 795, dien VAN BAERLE beantwoordt (*Epist.*, blz., 708).

4) *Urbium Zelandiae Comitatum constituentium et reliquarum encomia. Authore C. B. Hagae-Comitis, In Officina Ant: Tongerlo, Bibliopol. 1637, 4°.*

5) Vgl. *Epist.*, blz. 697. Deze brief werd aan BEVERWIJCK gericht. De grappige wijze, waarop BARLAEUS een enigszins ongeregeld leven verdedigt, gaf den geneesheer aanleiding, om de woorden van den professor in het laatste hoofdstuk van zijn *Schat der Gezondheijt* op te nemen en te weerleggen (vgl. *Alle de wercken*, 1656, blz. 99).

6) Vgl. *Epist.*, blz. 707, en *Cun. Epist.*, blz. 313.

7) Vgl. *Epist.*, blz. 707, 711.

8) T. a. p., blz. 710.

9) T. a. p., blz. 711, 712. In September 1637 schreef hij „in Atrio Muydensi” het vers *In Corollas et lemniscos, opus Tessellae*, caet. (*Poem.*, II, blz. 430). Het HS. van dit vers bevindt zich in de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam.

10) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 298.

11) Vgl. *Cun. Epist.*, blz. 310.

voering uitgesproken over de inneming van Breda¹⁾, die door HUYGENS aan FREDERIK HENDRIK werd overhandigd²⁾, en waarvoor hij in Januari 1638 van dezen eene belooning ontving³⁾. Hij bleef den geheelen winter sukkelend⁴⁾, maar had veel aan het gezelschap van HOOFT, die hem dikwijls bezocht⁵⁾. In het begin van Maart was hij nog niet geheel hersteld⁶⁾, maar met de Paaschvacantie verliet hij Amsterdam een paar weken⁷⁾, die hij gedeeltelijk te Leiden bij CUNAEUS — hij logeerde anders gewoonlijk bij OVERBEKE — gedeeltelijk bij PETITIUS te Utrecht doorbracht⁸⁾. Den 21sten Mei zond HOOFT hem eene uitnoodiging⁹⁾, en met Pinksteren kwam VAN BAERLE in gezelschap van de vrouw van WICQUEFORT, die toen te Parijs was, en van MOSTART te Muiden¹⁰⁾. Dat hij kort daarna een paar bruiloften, o. a. die van BARTELOTTI, bijwoonde¹¹⁾, geeft reden om te vermoeden, dat zijne melancholie geweken was.

In het begin van Augustus verwachtte HOOFT TESSELSCHADE en FRANCISCA DUARTE ten zijnent¹²⁾; hij geeft dadelijk aan BARLAEUS kennis, „dat Mijde, op dezen avont ofte morgen ten langste, de Meereminnen meint te zien”, en noodigt zijne „gezujverde ooren op dat paer klaere keelen te gaste, ende te bruiloft op het huwelijk, dat zy tusschen haer ende der snaeren stem zullen maeken”, en verzoekt hem „om eenighe daeghen te verquisten, die men niet lichtelijk beter zouw kunnen besteeden”¹³⁾. VAN BAERLE kwam met MOSTART en Dr. COSTER en bracht eenige zeer prettige dagen op het Muiderslot door. MARIA DE MEDICIS was toen in het land en zou in Amsterdam plechtig worden ontvangen. Men maaakte te Muiden plannen op welke wijze dat zou geschieden; BARLAEUS dichtte in het Latijn, TESSELSCHADE in het Hollandsch en Italiaansch, HOOFT was in zijne kracht, zoolang VAN BAERLE „met de zoete Meeremin en den Heere MOSTART, dit huis van vreugde deedt galmen”¹⁴⁾, COSTER had ontwerpen voor allerlei vertooningen, en de professor kwam opgewonden in Amsterdam terug en schreef een vroolijken brief, om excuus te vragen voor den langen duur van zijn verblijf, een brief, dien hij een paar dagen te vroeg dateerde¹⁵⁾. HOOFT interesseerde zich zeer

1) *Casparis Barlaei Oratio panegyrica, de recepta Breda, Celsissimo Principi Frederico Henrico Arausionensium Principi dicta, Recitata fuit in Illustri Amstelodamensium Gymnasio, 19 Octob. 1637. Amstelodami, Apud Gviliel. et Johannem Blaeu. 1637.* (Vgl. ook *Orat. lib.*, blz. 164).

2) Zie het verzoek daartoe *Epist.*, blz. 715.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 299.

4) T. a. p.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 719.

6) Vgl. *Cun. Epist.*, blz. 312.

7) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 243.

8) Vgl. *Cun. Epist.*, blz. 314.

9) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 249.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 724.

11) T. a. p., blz. 723, 724.

12) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 258.

13) T. a. p., blz. 259.

14) Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 262.

15) Vgl. *Epist.*, blz. 735. HOOFT plaagde hem er mede (vgl. *Hoofds Brieven*, t. a. p.)

voor de gedichten, door BARLAEUS ter eere van de koningin geschreven, en stond hem met zijn raad ter zijde¹⁾. Den 1sten December kwam MARIA DE MEDICIS in Amsterdam en werd er een paar dagen aangenaam bezig gehouden. VAN BAERLE leed toen weer aan koorts²⁾, en het was in niet zeer opgewekte stemming, dat hij begon met het boek, waarin de intocht der koningin werd beschreven, een werk, dat hem door de burgemeesters schijnt te zijn opgedragen³⁾. En hij verloor in dezen tijd eenige zijner beste vrienden; REAEL was in het najaar van 1637 overleden, OVERBEKE stierf in den zomer van 1638 en kort voor het einde van het jaar kwam CUNAEUS te overlijden; zijne vrouw volgde hem zes weken later in het graf⁴⁾. Toch werd er door BARLAEUS krachtig aan het eens begonnen boek gewerkt, zoo zelfs, dat zijne vrienden zich ongerust maakten⁵⁾. Hij was gedwongen, om maanden lang zijne kamer te houden, en had hevige pijnen⁶⁾. Maar in het begin van Februari 1639 zag de *Medicea Hospes*⁷⁾ toch het licht. Het werk bevat een verhaal van de ontvangst der koningin, eene beschrijving der feestelijkheden en verscheidene verzen, door BARLAEUS voor de gelegenheid gedicht⁸⁾. Het werd op kosten van de stad uitgegeven⁹⁾ en aan de burgemeesters opgedragen, die den schrijver, volgens besluit van 23 April 1639, beloonden met een geschenk van 1000 gulden¹⁰⁾. Tal van platen versieren het boek, dat ook in eene Fransche¹¹⁾ en eene Nederlandsche vertaling¹²⁾ het licht zag; voor deze laatste had VONDEL VAN BAERLE's verzen vertaald¹³⁾, en HOOFT heeft voor deze uitgave, die in den zomer van 1639 verscheen, een lofdicht

¹⁾ T. a. p., blz. 266, 267.

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 741, 743.

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 272.

⁴⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 746, 747.

⁵⁾ VOSSIUS schrijft den 15den Dec. 1638 aan DE GROOT (Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 248): „Collega BARLAEUS iam tertium mensem laborat quartana, metuitur ei à μαρμαρυγῇ, ut convalescat, non videtur idem fore qui quondam. Affixit valetudinem opere properando, quod nunc excuditur, et hoc de ingressu Reginae Matris in urbem nostram, et honore pompae ei exhibito. — Atque hoc, quod dixi, non dissimulat apud amicos; sed multum metuo ne morbum hunc inde contraxerit, quod nimis ad animum revocaret, quae adversus eum scripta sunt à Doct. Vedelio, et Magistro Schokio.”

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 745.

⁷⁾ *Sive descriptio publicae gratulationis, qua Serenissimam, Augustissimamque Reginam, Mariam de Medicis, excepit Senatus populusque Amstelodamensis. Auctore Caspare Barlaeo. Amstelodami, Typis Johannis et Cornelii Blaeu, 1638.* Het jaartal is verkeerd. De *Medicea hospes* is ook afgedrukt in het *Orat. lib.*, blz. 427—487.

⁸⁾ Ook opgenomen in de *Poem.*, I, blz. 352—357.

⁹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 747.

¹⁰⁾ Vgl. VAN LENNEP, *Memorabilia*, blz. 103. Tevens werd echter zijn verzoek om vermeerdering van tractement door de burgemeesters van de hand gewezen (volgens mededeeling van Mr. DE ROEVER). De hoop, dat hij ook uit Frankrijk voor zijn werk zou worden beloond, is niet verwezenlijkt (vgl. *Grotii Epist.*, blz. 492, 493), maar de Oost-Indische Compagnie schijnt den dichter eene vereering te hebben geschonken (vgl. den brief aan PETITIUS van 13 April 1639 in de Bijlage).

¹¹⁾ *Marie de Médicis, entrant dans Amsterdam, ou l'histoire de la réception faite à la Reyne, mère du Roy très chrétien, par les bourgmaistres et bourgeoisie de la ville d'Amsterdam; traduit du Latin. Amst. chez Jean et Corn. Bleau. 1638.* (vgl. BOM, t. a. p., blz. 16).

¹²⁾ *Blyde inkomst der alldoorluchtigste Koninginne, Maria de Medicis, t' Amsterdam. Vertaelt uit het Latijn des hoogheleerden heeren Kasper van Baerle, Professor in de doorluchtige schole der gemelde Koopstede. t' Amsterdam, By Johan en Cornelis Blaeu, 1639.*

¹³⁾ Vgl. VAN LENNEP's *Vondel*, III, blz. 445—455.

geschreven¹⁾. Tot hen, aan wie BARLAEUS de *Medicea hospes* toezond, behoorde de grijze WTENBOGAERT²⁾, die hem in een alleraardigsten brief bedankte³⁾. Ook aan CATS werd een exemplaar gezonden, en deze maakte van de gelegenheid gebruik, om VAN BAERLE mee te deelen, hoe het eigenlijk stond met de uitgave der Latijnsche vertaling van den *Trou-ringh*. Dit werk was nu al zes jaren onder handen; BARLAEUS had er in langen tijd niets meer aan gedaan, maar BOEY had er eenige stukken voor vertaald; het boek was in het begin van 1639 ter perse, toen de drukker vond, dat het niet dik genoeg werd, en daarom bleef het weer een geruimen tijd liggen⁴⁾.

Den 7den Februari zond HUYGENS aan HOOFT zijn *Daghwerck* met het verzoek er zijn oordeel over te zeggen en het dan aan de Amsterdamsche vrienden te zenden⁵⁾. Dit geschiedde, en daar VAN BAERLE nog niet kon uitgaan, kwamen VONDEL, MOSTART en BAECK bij hem aan huis, om het nieuwe werk samen te lezen⁶⁾. VONDEL en MOSTART brachten hunne aanmerkingen op het papier⁷⁾, maar VAN BAERLE schreef er, evenals HOOFT, een mooien brief over⁸⁾ en dichtte er een vers op⁹⁾.

In het voorjaar herstelde BARLAEUS weer, zoodat hij zelfs in het midden van April een feestje kon geven, waarop HOOFT, WICQUEFORT, VOSSIUS, Dr. VERHOEVEN, MOSTART, BARTHOLOMEUS REAEL en BALDUINUS met hunne vrouwen, en ook de weduwen van ARMINIUS en van ROMBOUTS waren genoodigd¹⁰⁾. En zeker werd hij in dezen tijd aangenaam verrast door een briefje van TESSELSCHADE. Hij had haar de *Medicea hospes* toegezonden en zij verzocht HOOFT, om hem daarvoor te bedanken. Maar de drost verontschuldigde zich, omdat hij zich reeds te Muiden bevond, en spoorde haar aan, om zelve de pen ter hand te nemen en hem dan eerst haar brief te sturen, hij zou dan „'t gejrne betuttelen”¹¹⁾. Zij schreef VAN BAERLE dan ook een briefje, dat bewaard is gebleven¹²⁾.

In het voorjaar zond BARLAEUS zijn oudsten zoon, CASPAR, naar Leiden met een aanbevelingsbrief aan JACOBUS MAESTERTIUS¹³⁾, den opvolger van CUNAEUS. De jonge man had zijne propaedeutische studiën voltooid, had bij CORVIVUS de Instituten achter

1) Vgl. *Epist.*, blz. 762.

2) T. a. p., blz. 748.

3) Vgl. *Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Verzameld en met aantekeningen uitgegeven door H. C. Rogge, in de Werken uitgegeven door het Hist. Gen.... Nieuwe reeks, XXII, blz. 260.*

4) Vgl. mijn opstel over die vertaling in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 6de jaarg., 1886, blz. 18—39.

5) Vgl. *Hoofts Brieven*, III, blz. 276.

6) T. a. p., blz. 277, 278.

7) Door prof. JORISSEN uitgegeven in de *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie. Afdelting Letterkunde*, 2de reeks, III, blz. 234, vlgg.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 750.

9) Vgl. *Poem.*, II, blz. 204.

10) Vgl. den brief aan PETITIUS in de Bijlage.

11) Vgl. *Hoofts Brieven*, III, blz. 287.

12) Vgl. *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 33. Het HS. bevindt zich, evenals dat der op blz. 47 en 59 uitgegeven briefjes, op de Leidsche bibliotheek. Zij zijn allerslordigst uitgegeven.

13) Vgl. *Epist.*, blz. 760.

14) T. a. p., blz. 761.

den rug en zou nu te Leiden verder studeeren¹⁾. Hij kwam in huis bij den ouden vriend van VAN BAERLE, den rector SCHREVELIUS²⁾.

Gedurende zijne ziekte had BARLAEUS veel vriendschap ondervonden, o. a. van HOOFT's vrouw³⁾ en van WILLEM BOREEL⁴⁾. Nu hij weer geheel hersteld was, ging hij op reis, eerst naar den Haag, waar hij, hoewel HUYGENS er niet was, zijn nieuw huis bezichtigde, en vandaar naar Leiden, waar hij bij ZURCK, die nu in het huis van OVERBEKE woonde, HOOFT en zijne vrouw aantrof. Hij ging daarna naar Koudekerk, waar SCHONCK zijn buiten had, bezocht CAMERARIUS te Alphen⁵⁾, en bracht toen eenige dagen door op Langerode, het buiten te Alphen, waar de weduwen van ARMINIUS en ROMBOUTS woonden. Eenige van zijne dochters waren daar te gelijk met hem gelogeerd en men maakte aardige tochtjes in de omstreken⁶⁾. Aan eene uitnoodiging, om met de meisjes te Muiden te komen⁷⁾, werd eerst later gevolg gegeven. VAN BAERLE keerde eerst weer naar Amsterdam terug, ging een dag met den ontvanger WTENBOGAERT naar het Bylmermeer⁸⁾, daarna naar Muiden⁹⁾, en logeerde vervolgens een poos bij PETITIUS te Utrecht¹⁰⁾. Intusschen ondervond hij eene teleurstelling. Op aansporing van WICQUEFORT¹¹⁾ had hij een gedicht geschreven op BERNARD VAN SAKSEN-WEIMAR, die in December 1638 Breisach in Zuid-Duitschland had ingenomen¹²⁾. Het werd den 19den Juli met een brieftje aan dezen vorst verzonden¹³⁾. Maar het gedicht heeft hem niet bereikt, want hij was den 18den Juli plotseling gestorven. VAN BAERLE zond nu een exemplaar aan de broeders van BERNARD¹⁴⁾, maar het is te betwijfelen, of hij zijn doel, het krijgen van eene belooning, heeft bereikt.

In September bracht BARLAEUS eenigen tijd in de Beemster door bij DIRK VAN OS¹⁵⁾, maar in het laatst van de maand was hij weer te Amsterdam terug. Ook TESSELSCHADE was daar toen, en VAN BAERLE zou haar gaarne op eene reis naar Amersfoort hebben

1) Hij werd den 17den Mei 1639 als student ingeschreven.

2) Zie den brief van zijn vader aan hem in de Bijlage.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 762, 763.

4) T. a. p., blz. 753, en *Poem.*, II, blz. 370.

5) T. a. p., blz. 759, 760.

6) Vgl. den brief van 22 Juni aan GEERTRUIDA ROMBOUTS in de Bijlage. Volgens eene vriendelijke mededeeling van Dr. H. C. ROGGE was GEERTRUIDA ARMINIUS ééne der dochters van den bekenden Theologiae professor, en met een ROMBOUTS gehuwd. De weduwe van ARMINIUS, ELIZABETH REAEL, was eene dochter van LAURENS R.

7) Vgl. *Hooft's Brieven*, III, blz. 300, 303.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 766.

9) Zie den brief van 21 Juli aan juffrouw ROMBOUTS in de Bijlage.

10) Vgl. *Epist.*, blz. 768, 773.

11) Zie den brief van 15 Juli aan SCHONCK in de Bijlage.

12) *Brisaeum capta, sive Panegyris dicta Serenissimo, Invictissimo Principi Bernhardo, caes.* (*Poem.*, I, blz. 107—129).

13) Vgl. *Epist.*, blz. 762. Het HS. van den brief, in de collectie PAPENBROECK aanwezig, heeft dien datum.

14) T. a. p., blz. 770.

15) Vgl. *Epist.*, blz. 775. Hij schreef daar de verzen: *Dirae in colices Bamaestrae et Arcis Muydensis* (*Poem.*, II, blz. 360), en *Ad Amplissimum Virum D. Theodorum van Os, Aggerum Bamaestrae Praefectum, cum praedio suo me peramanter excepissit* (*Poem.*, II, blz. 209); onder het HS. dezer beide gedichten staat: „Ludebat in agro Bamaestrae C. B. 20 Sept. 1639.”

vergezeld, maar zijne colleges waren weer begonnen¹⁾. Hij was nu weer geheel hersteld, en spoedig 'gaf de overwinning, door TROMP bij Duyns behaald (21 October), hem eene nieuwe gelegenheid, om zijne dichtader te doen vloeien. Want niet alleen verheerlijkte hij den 13den November die overwinning door het uitspreken eener Latijnsche redevoering²⁾, die in het Nederlandsch werd vertaald³⁾, maar hij schreef ook een gedicht, dat tot FREDERIK HENDRIK was gericht⁴⁾, en dat, evenals de redevoering, werd toegezonden aan JUSTINIANI, den gezant van Venetië, die bij het uitspreken er van tegenwoordig was geweest⁵⁾, en aan JOHAN MAURITS VAN NASSAU in Brazilië⁶⁾. De Staten van Holland schonken den dichter eene belooning⁷⁾. De schrijver en dichter zelf was niet erg ingenomen met zijn werk. Want de redevoering was in der haast geschreven en het gedicht „geboren tusschen liefdesoverpeinzingen”⁸⁾. Misschien stond daarmede in verband, dat hij in het najaar van 1639 twee malen zijn portret liet maken⁹⁾; over het ééne was hij zoo tevreden, dat hij schrijft: „de schilder heeft mijne gelaatstreken zoo naar het leven getroffen, dat ik twijfel, of ik het oorspronkelijke ben, of de schilderij”¹⁰⁾. TESSELSCHADE zou in December te Amsterdam komen en zij was het voorwerp der verliefde gedachten van den professor. Wel had hij eenige maanden geleden aan GEERTRUIDA ROMBOUTS, die hem met TESSELSCHADE had geplaagd, geschreven: „Tgeen haer E geestich en aerdich heeft bedacht op de Noorthollantsche Joffrou, is wint, ende van haer E. versint,” en had hij allerlei complimentjes gereed voor haar, die hem plaagde¹¹⁾, maar BARLAEUS was tegenover vrouwen te hoffelijk, om hem steeds te kunnen gelooven. „Ik zal geen anderen mededinger dulden dan u”, schrijft hij nl. in December aan HUYGENS¹²⁾. In het begin van

1) Vgl. *Epist.*, blz. 777, en *Hoofts Brieven*, III, blz. 322.

2) *Casparis Barlaei Oratio panegyrica, de victa Hispanorum regis classe, Federatorum Ordinum auspiciis, Archithalasso, Celsissimo Arausiorum Principe, Frederico Henrico, Duce facti, fortissimo Heroe, Martino Trompio maris Vice-Praefecto, Recitata in Illustri Amstelodamensium gymnasio XIII Novemb. Anni MDCCXXXIX. Amstelodami, Apud Joannem et Cornelium Blaeu, 1639.* (Zie ook *Orat. lib.*, blz. 322—361).

3) *Caspar van Baerles Oratie, over de Zee-strydt, met de Spaensche vloot in Duyns. Ghedaen inde Doorluchtighe Schole t' Amsterdam, den 13en. van Slacht-maendt des Jaers 1639. En nu uyt het Latijn verduytsd. t' Amsterdam, Voor Jan Benningh, Boeck-verkooper, enz. Anno 1639.* 4°.

BOM, t. a. p., vermeldt ee' e vertaling in folio, in 1639 bij de gebroeders BLAEU uitgegeven. De bovengenoemde druk is dus zeker een nadruk.

4) *Casparis Barlaei Auriacus triumphans, sive in victam Potentissimi Hispaniarum Regis, in Freto Britannico, Classem Poemation. Ad Celsissimum Auransiorum Principem, Fredericum Henricum, Nassaviae Comitem, etc. Gubernatorem Gelriae, Hollandiae, Westfrisiae, etc. maris Archithalassum. Amstelodami apud Joannem et Cornelium Blaeu. 1639.* (Vgl. ook *Poem.*, I, blz. 307).

5) Vgl. *Epist.*, blz. 784, 781.

6) T. a. p., blz. 784.

7) T. a. p., blz. 787.

8) T. a. p., blz. 782.

9) Den 23sten October schrijft hij aan zijn zoon (zie de Bijlage), dat GEERARD LIEVENS, de broeder van den beroemden schilder, zijn portret heeft gemaakt. IMMERZEEL en KRAMM vermelden dezen kunstenaar niet. 2 Dec. schrijft hij aan WICQUEFORT (vgl. *Epist.*, blz. 783) dat hij zit voor zijn portret bij BAUDRINGENIUS. Hiermede is zeker BAUDRIGHEN bedoeld, die ongeveer in 1640 verscheidene Leidsche geleerden schilderde (vgl. KRAMM, blz. 59, 60.)

10) Vgl. *Epist.*, blz. 783. Hij veranderde later van oordeel (*Epist.*, blz. 838.)

11) Vgl. den brief van 21 Juli aan GEERTRUIDA ROMBOUTS.

12) Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 300.

Februari 1640 kwam TESSELSCHADE werkelijk; den 5den van die maand geeft VAN BAERLE aan HUYGENS kennis van het heuglijke feit in een vers ¹⁾, dat hij WICQUEFORT verzocht aan den secretaris ter hand te stellen ²⁾. „Wij bedriegen ons, HUYGENS. Eene Vestaalsche kan niet beminnen.” Vesta beoefent vele kunsten, maar zij kent de liefde niet. Zij leeft voor God en voor hare dochter. „CONSTANTIJN, zij is de uwe.” Want zij leest uw *Daghverck*. Wij beschrijven uit de verte den bloedigen strijd. Maar gij, ridder, overwint den voetknecht. Uwe grootheid overtreft de mijne, evenzeer als uwe geldkist. „Ik wijk, HUYGENS; want als Jupiter bliksemt, is het tijd, dat de mindere goden hunne wapenen bergen”. — Den 8sten Febr. zendt HUYGENS een gedicht, waarin hij aan BARLAEUS, VOSSIUS, VONDEL, HOOFT en WICQUEFORT belooft spoedig in Amsterdam te zullen komen ³⁾. Intusschen waren de gezellige bijeenkomsten van den smaakvollen kring begonnen, aan welke dezen keer ook ANNA ROEMERS deel nam ⁴⁾. HUYGENS zond nog twee verzen ⁵⁾, die tot antwoord dienden op VAN BAERLE's eerste gedicht: „Wij zijn dwaas, vader BARLAEUS; wie zou het gelooven, dat TESSELSCHADE, die zich zelve niet wilde geven, zich zoude laten geven.” Den 17den Februari beantwoordde VAN BAERLE HUYGENS' dichterlijken brief van den 8sten, en noodigde hem nogmaals te komen ⁶⁾. Doch dat behoefde niet meer, want hij was den vorigen dag met VAN KAMPEN al gearriveerd ⁷⁾, en bracht eenige dagen in den vroolijken kring door. En hij kon niet zoo spoedig weggaan, als eerst zijn plan was geweest; ook de dames hielden hem terug en hij moest toegeven ⁸⁾. VAN BAERLE juichte daarover in twee Latijnsche en één Nederlandsch gedicht ⁹⁾. Eerst den 22sten reisde HUYGENS af over het bevroren Haarlemmermeer.

Het waren prettige dagen geweest voor allen. HUYGENS had zijne Amsterdamsche vrienden, die zijn gezelschap zoo op prijs wisten te schatten, in langen tijd niet gezien. En voor BARLAEUS was zulk een feesttijd zeker aangenamer dan het beantwoorden van een opvoedkundige quaestie; iets, wat hij juist achter den rug had. Door den gouverneur van een paar prinsjes van Mecklenburg-Schwerin was hem de vraag voorgelegd, op welke wijze hunne opvoeding moest worden ingericht, en hij had in een uitgebreid stuk ¹⁰⁾ zijne meening te kennen gegeven. Dit opstel werd door hem aan HUYGENS toegezonden voor zijn oudsten zoon, „hoewel hij geen prins is ¹¹⁾.”

¹⁾ Vgl. *Poem.*, II, blz. 436. Het vers in HS. is getiteld: *Ridentem dicere verum, Quis vetat?* en is van bovengenoemden datum.

²⁾ Vgl. den brief van 5 Febr. aan WICQUEFORT in de Bijlage.

³⁾ Vgl. *Mom. desult.*, blz. 49, en den datum van het vers in *Hoofts Brieven*, IV, blz. 302.

⁴⁾ Vgl. het vers van VAN BAERLE op haar in *Tesselschade Roemers*, blz. 72. Het is van 8 Februari.

⁵⁾ Vgl. *Mom. desult.*, blz. 150, en *Tesselschade Roemers*, blz. 23 Noot. Het HS. der verzen heeft de data 10 en 14 Febr.

⁶⁾ Vgl. *Tesselschade Roemers*, blz. 74.

⁷⁾ Vgl. het *Dagboek*, blz. 34.

⁸⁾ Vgl. het vers: *Ja noch Neen. In eenen ringh van 7 Joffrouwen, die mij verboden te verreisen* (*Korenbloemen*, 1672, II, blz. 154).

⁹⁾ Vgl. *Tesselschade Roemers*, blz. 24, 77 en 78. De verzen zijn volgens het HS. alle van 21 Februari.

¹⁰⁾ *Ephoro Megapolensium Dicum*, vgl. *Epist.*, blz. 793, en *Orat. lib.*, blz. 488; het stuk is daar *Methodus Studiorum* getiteld en van 1 Febr. 1640 gedateerd.

¹¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 814.

Waarschijnlijk heeft VAN BAERLE de bruiloft bijgewoond van PERGENS met SUZANNA BARTELOTTI, de stiefdochter van HOOFT, die in Mei plaats had; hij heeft er in ~~een~~ geval een gedicht voor geschreven ¹⁾. Kort daarna stierf CATHARINA VAN OVERBEKE, de vrouw van DANIEL SCHONCK ²⁾; zij was, evenals de geheele familie OVERBEKE, zeer met VAN BAERLE bevriend. Deze was tegenwoordig bij het bijzetten van het lijk, dat van Leiden naar Utrecht werd overgebracht, en schreef, zeker met meer aandoening dan in vele andere gevallen, een *Threnus* ³⁾, die ook in het Nederlandsch is vertaald ⁴⁾. Den 11den Juni noodigde HOOFT hem met WICQUEFORT te Muiden ⁵⁾, maar hij kon niet komen wegens zijne colleges. „Als TESSELSCHADE er was, zou ik zonder oponthoud toesnellen, opdat die goddelijke vrouw mijne ooren met hare goddelijke melodieën zou streelen. Maar nu aan den Caucasus gekluisterd duld ik, dat Aristotelische gieren mijne lever eten en dat Socratische jongelingen mij met hunne tegenwerpingen vernielen ⁶⁾.” Maar iets later kwam hij met WICQUEFORT te Muiden ⁷⁾, bracht daarna met HOOFT eenige dagen door op Goudestein, het buiten van VAN TAAMEN ⁸⁾, bezocht te Beverwijk P. DE WILHEM, en was toen in de Diemermeer, om daar zijn vriend SCHONCK op Klein-Poelgeest op te zoeken ⁹⁾. Ook de dames op Langerode sprak hij telkens. „Als gij naar vuren vraagt,” schrijft hij den 12den Augustus van Klein-Poelgeest aan WICQUEFORT ¹⁰⁾, „ik, ongetrouwde professor, dwaal hier tusschen verlatene Creusa's, en terwijl ik verscheidene aanschouw, de waarde van elk afzonderlijk bereken en ze als het ware op een goudschaaltje leg, blijf ik besluiteloos staan en weet niet, welke ik moet ontvlieden of volgen en waarheen ik mij moet wenden. Ik gelijk op hen, die, op een driesprong geplaatst, blijven staan zonder verder te gaan. Nu eens begroet ik diegene, die het mooist, maar tevens al te jong is, en voor wie Leander of Pyramus nauwelijks een geschikt echtgenoot zou zijn. Dan weer lach ik eene vijftigjarige toe, maar rondom haar maken knapen en jonge meisjes heel wat leven, en als men die allen bij mijne eigene optelt, zou ik gebiedder zijn over een grooten en volkrijken staat. Er is er ook eene, die haren naam van een stroom afleidt en het niet erg vindt, als ik haar een plechtigen kus op de lippen druk ¹¹⁾, maar haar drempel en voorhuis worden platgelopen

¹⁾ Vgl. *Poem.*, II, blz. 350.

²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 816, 817.

³⁾ *In obitum Nobilis Dominae Catharinae Overbeeckiae, Danielis Schonckii, minoris Poelgeestae Domini coniugis* (*Poem.*, II, blz. 387).

⁴⁾ *Caspar van Baerles Treur-dicht, Over de doot van de wel Edele Juffrouw Catarina van Overbeek, Vrouw van Kleyn Poelgeest* (Vgl. *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, II, blz. 130). Onder de vertaling staat CASPAR BARLAEUS; toch is het de vraag, of hij zelf zijn Latijnsch gedicht in het Nederlandsch heeft overgebracht.

⁵⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 340.

⁶⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 817, 818.

⁷⁾ T. a. p., blz. 822.

⁸⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, III, blz. 353.

⁹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 823, 824.

¹⁰⁾ T. a. p., blz. 824.

¹¹⁾ Zie de aanvulling in *Hoofds Brieven*, IV, blz. 339.

door advokaten en pleitbezorgers". Met de beide laatsten worden juffrouw ROMBOUTS en OVERBEKE's weduwe bedoeld.

Intusschen trachtte hij SCHONCK te troosten over zijn verlies door hem een geruimen tijd gezelschap te houden. BARLAEUS moge wel eens van zijne vrienden hebben geprofi-teerd, zeker is het, dat hij hen bij ongeluk en droefheid niet in den steek liet. De professor bracht zijn tijd door met visschen en zelfs met jagen. „Gij hebt mij het eerst geleerd," schrijft hij na zijne tehuiskomst aan SCHONCK ¹⁾, „om een geweer af te schieten en niet bang te zijn voor kruit en voor vlammen, die mijn hoofd omringen. Tot nu toe was ik een vreedzaam burger en een niet zeer krachtig verdediger van het vaderland. Maar nu zou ik niet alleen met verzen, maar ook met ijzeren kogels tegen den Spanjaard kunnen donderen, hoewel er weinig vrees bestaat, dat een vijand door mijne hand zou omkomen". In October was hij nog eens op Klein-Poelgeest ²⁾. Den 30sten November werd de trouwdag van HOOFT te Amsterdam feestelijk gevierd; TESSELSCHADE was er bij tegenwoordig en VAN BAERLE schreef een vers ³⁾.

Januari 1641 bracht den professor eene aangename verrassing; den 31sten van die maand verhoogde de Amsterdamsche regeering zijn inkomen met 200 gulden ⁴⁾; het bedroeg nu dus 1700 gulden. In het begin van Februari bracht VAN BAERLE eenige dagen te Leiden door, waar hij logeerde bij de weduwe van OVERBEKE ⁵⁾, en ging van daar naar Langerode ⁶⁾. Den 25sten Maart, acht dagen voor Paschen, hield hij eene preek over het lijden van Christus ⁷⁾, die dadelijk in het Nederlandsch werd vertaald en met de vorige, die in 1636 was uitgesproken, werd uitgegeven ⁸⁾. Deze preeken beleefden zes drukken ⁹⁾.

(Wordt vervolgd.)

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 819. De brief is, volgens het HS., van 12 September.

²⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 339.

³⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 828, en *Poem.*, II, blz. 364.

⁴⁾ Vgl. VAN LENNEP's *Memorabilia*, blz. 103.

⁵⁾ Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 120. De brief van WICQUEFORT van 8 Febr. is naar Leiden gericht; BARLAEUS antwoordt den 9den (Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 340), en WICQUEFORT schrijft den 11den terug (Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 88.) Deze brief is ten onrechte in 1640 geplaatst. De drie brieven loopen alle over geldzaken.

Reeds den 5den Februari was BARLAEUS te Leiden; hij schreef toen een Hollandsch gedicht: *Aen de Achtbare Joffrou me-Joffrou Agatha van Overbeeck, op den dach van St. Agatha* (het HS. is aanwezig in de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Amsterdam), dat heel veel heeft van een slecht Sint-Nicolaasvers.

⁶⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, t. a. p.

⁷⁾ *Casparis Barlaei Christus patiens, sive Homilia in historiam Passionis Domini et Servatoris nostri Jesu Christi, Recitata in Illustri Amstelodamensium Schola 25 Mart. 1641. Amsterdami: Apud Joh. et Cornelium Blaeu. 1641.* Zie ook *Orat. lib.*, blz. 243.

⁸⁾ *Casparis Barlaei Oratie, over 't Lijden, Cruys en Doot onses Heeren en Saligmakers Jesu Christi, Wtgesproken inde Illustre Schole tot Amsteldam, den 25. Maert 1641. Daer is by ghevoeght des selfs Oratie vande Kribbe ofte Geboorte Christi. Beyde uyt het Latijn in Duytsch overgeset. t' Amsterdam. Gedrukt voor Jan Benningh, Boeckverkooper, enz. Anno 1641.*

De tweede preek heeft afzonderlijken titel en pagineering; op den titel staat: „Den tweeden Druck".

⁹⁾ In 1667 verscheen de 6de druk: *tot Delft bij Jacobus van der Beek* (vgl. BOM, t. a. p.)

HET NIEUWE DOOLHOF.

„IN DE ORANJE POT”

TE AMSTERDAM.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

IN den eersten jaargang van dit tijdschrift heeft de Heer D. C. MEIJER Jr. op verdienstelijke wijze het Oude Doolhof besproken naar aanleiding van eene zeldzame, zoo niet eenige prent, welke uit de eerste jaren van de oprichting van deze plaats van uitspanning dagteekent en door den gelukkigen bezitter, den Heer R. W. P. DE VRIES, welwillend ter vermenigvuldiging werd afgestaan.

Wij hebben thans het voorrecht eene nagenoeg gelijktijdige afbeelding te kunnen geven van hetgeen er te zien was in het Nieuwe Doolhof. De prent, evenals die van het oude, een soort van adreskaart, berust in de schoone verzameling van prenten en teekeningen betreffende Amsterdam, welke de Heer J. W. WURFBAIN met evenveel liefde voor zijne geboortestad als kennis van zaken haar betreffende op zijn landgoed Heuven te Wordt-Rheden heeft bijeengebracht. Hij kocht deze even zeldzame prent, allen Amsterdamschen geschiedvorschers onbekend, onlangs aan, en was bereidwillig genoeg haar in dit tijdschrift bekend te maken.

Bij zorgvuldige vergelijking van de beide oorspronkelijke prenten was het al spoedig te zien, dat zij niet van dezelfde bewerking waren. Als maker van de eerste prent,

vóór 1629 gesneden, is CORNELIS FLORISSEN bekend. De onze doet veeleer aan de hand van HESSEL GERRITSZ denken. Daar deze 4 September 1632 ten grave gedragen werd zou zij van vóór dien tijd moeten dagteekenen. Dat dit niet onmogelijk is moge uit het volgende blijken.

Uit de bijdrage van ADRIAAN DE VRIES betreffende den plaatsnijder CORNELIS FLORISZ VAN BERCKENRODE,¹⁾ achter des heeren MEIJERS bovengenoemd opstel geplaatst, weten wij dat JONAS BARGEIS, de fonteinmaker, die de waterwerken van het Oude Doolhof gemaakt had, in 1629 overleed en uit het Doolhof — wij zullen zoo aanstonds zien, dat dit niet hetzelfde maar een ander, het Nieuwe Doolhof, was — den 16 November in de Walenkerk werd ter aarde besteld. Nauwelijks was er een half jaar verlopen of zijne weduwe MARIA DE GOMME verscheen voor commissarissen van de Huwelijksche zaken, den 11 Mei, om aanteekening harer geboden te verzoeken met JEAN COURTOIS, een caffawerker uit de Passeerderdwardsstraat, met wien zij den 1 Juni in den echt werd verbonden. Hij betrok terstond het Doolhof doch slechts voor korten tijd. De pest woedde hevig in die dagen en 27 dagen na het huwelijk werd hij evenzeer in de Walenkerk begraven. Eene zaak als die van de weduwe BARGEIS kon blijkbaar niet zonder mannelijke hulp gedreven worden, en zoo zien wij een half jaar later de weduwe op nieuw voor commissarissen verschijnen nu met LUBBERT JANSZ ROOT, den man op onze prent afgebeeld. Den 14 December 1630 bevestigden zij met hunne handteekening in het kerkelijk inteeckenregister den ondertrouw²⁾. LUBBERT woonde toen op de Heerengracht. In beide acten vinden wij de Looiersgracht als woonplaats van de trouwlustige weduwe opgegeven. Eigenaardig is het, dat in het begraafboek der Walenkerk achter den naam van COURTOIS staat aangeteekend, dat hij gewoond had in het Groote Doolhof. LUBBERT bracht zijn inboedel — want ook hij was weduwnaar — terstond naar de Looiersgracht over, althans in 't volgende jaar wordt hij als waard in het Doolhof vermeld. Hoogst waarschijnlijk is onze prent vervaardigd toen de inrichting zijnen nieuwen heer en meester kreeg, en zeker heeft zij moeten dienen om reclame te maken voor de zaak, evenals de andere prent het deed voor de zaak van JONAS, MARIA DE GOMMES eersten echtvriend. Ik geef dus onze prent het jaartal 1631, maar ware dit al niet juist, dan kan zij niet van veel jongeren datum zijn, want het was LUBBERT niet beschoren zich lange jaren aan den bloei der nieuwe instelling te wijden. Reeds in September 1636 verkeerde hij niet meer in het land der levenden, en verhuurden de eigenaars van het Doolhof, uit tuin en huizingen bestaande, dit aan den frankforter „constmeester” DAVID LINGELBACH, die den 4 October daaropvolgende als herbergier den eed als poorter der stad deed, nadat

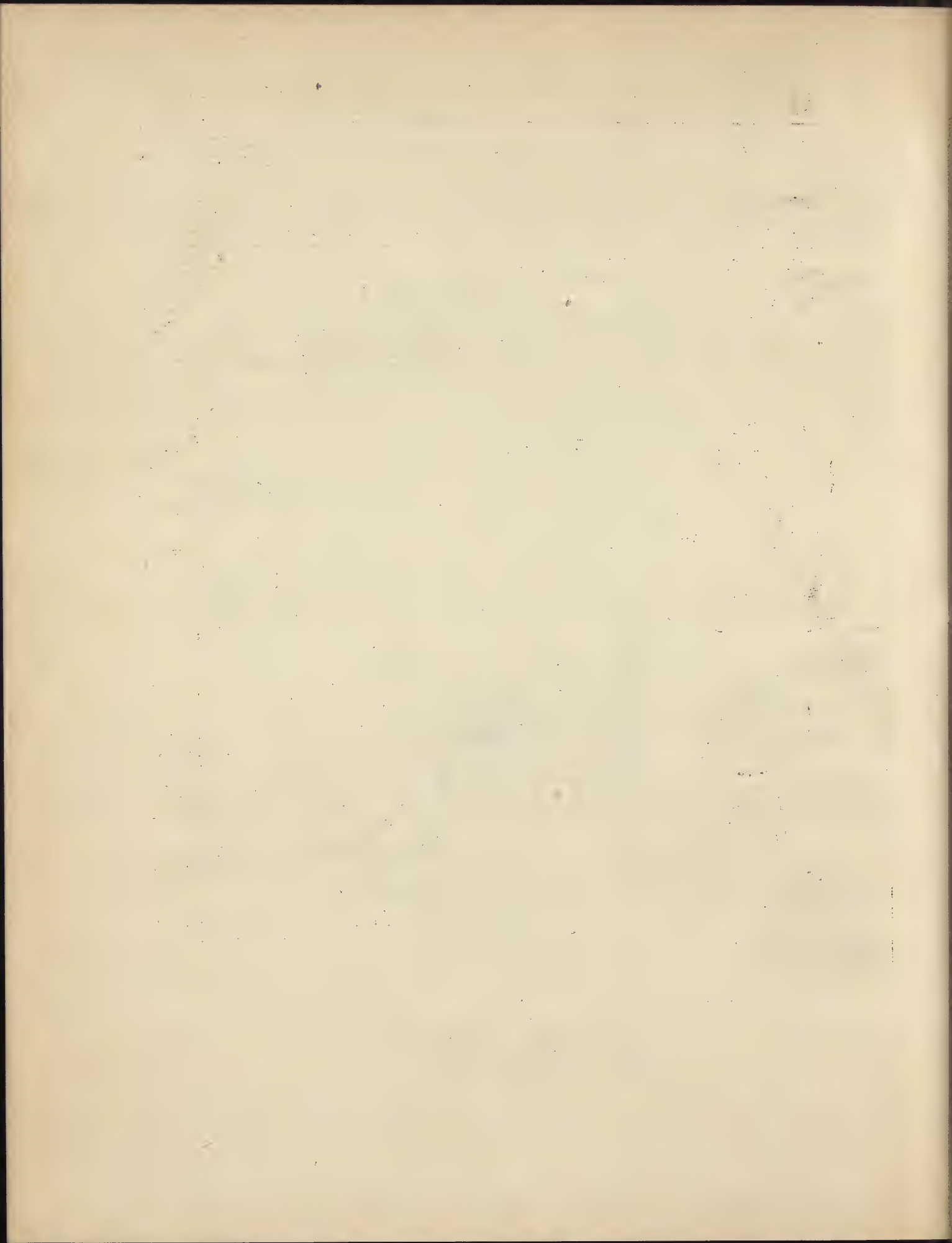
1) De plaatsnijder en landmeter CORNELIS FLORISSEN VAN BERCKENRODE. *O. H. I.*, blz. 37.

2) Aan weduwen was het huwelijk vergund, althans in Amsterdam, zes maanden na den dood des mans (keut 25 Maart 1588). De Politieke Ordonnantie van 1580 sprak er niet van en liet het daarmede aan het plaatselijk recht over, dat op de meeste plaatsen veel moeilijker was. De termijn was hier niet van toepassing op weduwen boven 50 jaren.

AFBEELDING BETREFFENDE HET NIEUWE DOOLHOF, GENAAMD DE ORANJE POT,
 OP DE LOOIERSGRACHT TE AMSTERDAM.

(Verkleining van de origineele prent.)

hij de voorstellingen en de waterwerken blijkbaar uit de nalatenschap van LUBBERT had overgenomen. LINGELBACH bleef er twaalf jaren lang stroomen menschen trekken vóór hij de zaak verplaatste naar de Rozengracht.

Uit eene begrafenisinschrijving van het jaar 1648 leeren wij het adres kennen van zekeren ISAAC VAN ROIJEN „op de Loyersgracht tusschen beyde de Doolhoven.” Zij bewijst ons, dat er tot op dat jaar twee doolhoven in elkaars onmiddellijke nabijheid hebben bestaan. Reeds in 1630 wordt het Doolhof op de Prinsengracht uitdrukkelijk het Oude genoemd. Vóór dat jaar is alzóó het nieuwe gesticht, maar wanneer, is eene vraag die niet valt op te lossen zonder een terugblik op de geschiedenis van het Oude Doolhof, waarmede ik tevens gelegenheid zal hebben het voortreffelijke opstel van den Heer MEIJER hier en daar aan te vullen.

SENTE PEYLDER, of liever VINCENT de wijnpeiler, was een populair man binnen onze goede stad in de eerste vijftientig jaren na hare geuswording. Hij was een neef van Burgemeester Dr. MARTEN JANSZ COSTER, die in den Leycester-tijd een politieke rol speelde, en later de leerstoel der anatomie hier ter stede tegelijk met den burgemeesterzetel bezette. SENTE PEYLDER antwoordde in officiële kringen op den naam van VINCENT JACOBZ COSTER. Hij was bevriend met vele kunstenaars, die ons zijne trekken hebben bewaard. J. DE GEIJN bracht ze in 1591, toen VINCENT 38 jaren oud was, in het koper en wij bezitten een later portret van hem in 1602 door J. MATHAM gesneden, naar het door den beroemden portretschilder CORNELIS KETEL van hem vervaardigde portret, waarvan VAN MANDER zegt, dat het hem voorstelde „met een goeden francfoorder rijnschen wijn in de handt.” HENDRIK DE KEYZER houwde bovendien zijn gelaat in marmer na het eerst in klei geboetseerd te hebben.

VINCENT, gelijk wij zagen geboren in 1553, is tusschen 1608 en 1610 overleden. Hij woonde in de Niezel — een zeer deftige buurt in die dagen — in „de Witte Calkoen” en liet een vermogen van een dikke halve tonne gouds na. De wijnpeilerij was hem dus niet onvoordeelig geweest. Wellicht had hij daaraan eene wijnkooperij verbonden, hetgeen den roemer met „francfoorder rijnschen wijn” op zijn schilderij zou verklaren. Gegoede Amsterdammers hadden toen reeds hunne zomertuinen buiten maar zoo dicht mogelijk bij de stad, aan de paden, die op den Buitensingel uitkwamen. VINCENT COSTER had ook zulk een tuin, een grooten tuin, waaraan hij zeker zeer veel ten koste had gelegd en dien hij gaarne ook voor zijne kinderen in stand wilde houden. Wellicht zou in dit opzicht alles naar zijn zin gegaan zijn ware de uitbreiding der stad, in 't begin van de zeventiende eeuw, niet tusschen beide gekomen. De voorgenomen nieuwe bebouwing doorsneed met hare grachten en kaden den schoonen tuin, nam er een beduidend stuk van af, maar benam daarom de gelegenheid niet, om het overblijvende in zijn oorspronkelijken

staat te behouden. De tuin lag te dicht aan den buitenrand der stad, en nog wel in een uithoek van de nieuwe vergrooting, om aanstonds liefhebbers te vinden, die boomen en priëlen wilden kappen, om er huizen voor in de plaats te zetten.

Of VINCENT den tuin uitsluitend voor zijn eigen genoegen had gehouden, dan wel of hij dien verhuurde tot „plaisiertuyn” onder voorwaarde, dat de waard zich uitsluitend bij hem van wijnen zou voorzien, valt op het oogenblik moeielijk uit te maken. Wel lag dit in den geest des tijds. Zeker is het evenwel, dat zijne erfgenamen dien tuin, krachtens de beschikking van VINCENT voor gezamenlijke rekening onderhielden: MARGRIET STOFFELS, de weduwe, voor de helft, JAN CENTEN COSTER ¹⁾, die accijnsmeester was van de bieren, die buiten de poorten, maar binnen de jurisdictie werden gedronken, voor een vierde, en zijne beide dochters AELTJE CENTEN, gehuwd met DANIEL VAN GENEEN, en SUSANNA CENTEN, echtgenoot van GERRIT ADRIAENSZ MEUN, te zamen mede voor een vierde. Toen de erfgenamen dit met elkaar overeenkwamen in November 1618 ²⁾ was de tuin reeds verhuurd, maar de waard, zekere JACOB, scheen de man niet te zijn, om „het playsier vande voorsz. tuyn” te doen waardeeren en „de vruchten vanden” ten voordeele der eigenaars te vermeerderen. Het is merkwaardig, dat hieruit reeds blijkt, dat er iets bijzonders in dien tuin te zien of te genieten viel, schoon wij hierbij nog wel niet aan de fonteynen behoeven te denken, die BARGEIOIS, — ongetwijfeld een latere waard, — er voor eigen rekening, om de menschen te lokken, in had aangelegd, omstreeks of althans na 1622 ³⁾.

De tuin bleef intusschen niet in zijn geheel.

Reeds de heer MEIJER wees er op, dat jongere plattegronden aantonen, dat „*Sente Peylders tuyn*” na 1625 verkleind was. Dit schijnt samen te hangen met het overlijden der weduwe en de liquidatie van VINCENTS boedel ⁴⁾, die den gedeeltelijken verkoop van den tuin schijnt tengevolge te hebben gehad. Ik gis, dat de splitsing in 't midden van 1626 plaats had, toen JONAS BARGEIOIS de fontein staande in „*Cent-de-Peylerstuyn*” voor 500 gl. overdroeg aan de bierbeschooister, aan welke hij 600 gl. voor geleverde bieren schuldig was. Hij had de fontein voor 100 gl. 'sjaars verhuurd, hetgeen bewijst, dat het voorste deel van den tuin, waarin die fontein stond, hem niet meer aanging. Wij mogen alzoo aannemen, dat de nieuwe eigenaar hem voordeeler huurvoorwaarden voor het achterste deel had aangeboden, en dat JONAS daar een nieuwe fontein aanlegde, nieuwe kunstwerken deed vervaardigen en nieuwe merkwaardigheden ter bezichtiging stelde.

¹⁾ In den lijst van VINCENTS portret is zijn wapen, de kalkoen van zijn uithangbord, afgebeeld. Hetzelfde wapen zag DE VRIES op een ander portretje van MATHAM in 't Londensche prentenkabinet, met het opschrift „Aetatis XXVIII. Anno MDCIII.” Dit moet JAN CENTEN COSTER zijn, die tien jaren later 38 jaren oud word: genoemd.

²⁾ 16 November 1618. Not. GIJSBERTI.

³⁾ A. D. DE VRIES, *Oud Holland* I bl. 42.

⁴⁾ In Maart 1627 werd b.v. de inboedel verkocht (Erfhuizen van de Weeskamer). Bij de scheiding des boedels 23 April 1632 was het Doolhof niet meer onder de vaste goederen der familie begrepen.

In 't oude doolhof, waarin tot 1628 JACQUES DE JAGER, daarna tot 1630 ADRIAEN WILLEMSZ Vliegier en van 1630 tot in 1642 CLAES GOEMAER waard was, en dat zijn ingang op den hoek van Prinsengracht en Looiersgracht bleef behouden, was in 1625 o. a. „een draeyent werck bediedende de Passie” te zien en in 1630 stond er een lootsje waarin „een alleengaende spel de uytvluchte van de kinderen Ysraëls” was opgesteld. Toen was er ook een orgel. Al die werken behoorden niet aan den eigenaar van den tuin maar gingen al ras in handen van allerlei schuldeischers over, hetgeen ons aantoonst, dat het Oude Doolhof, waarvan wij hier afstappen om ons met het nieuwe bezig te houden, onder de concurrentie leed en achteruit ging.

De nieuwe eigenaar van het achterste gedeelte was JASPER CORNELISZ LODDER. Hij was bierbeschooier op de Delftsche Biercay in „de Pot”, zijn eigen huis, dat zijne kinderen na zijn dood aan den bierbeschooier DIRK PIETERSZ VAN DE KERCK verhuurden, nadat zij reeds de biernering aan GRIETJE HENDRIKS, huisvrouw van GERRIT WIGGERTSZ DUYSSENT-DAELDERS hadden overgedaan. JASPER schijnt het halve doolhof te hebben gekocht, om er een waard in te zetten, die uitsluitend de door hem aangevoerde bieren zou tappen. Over den bierschooier, hoe zonderling dit woord in onze ooren ook klinkt, mag men niet gering denken. De bierbeschooier was de man, die voor een of andere buitensteedsche brouwerij optrad, als het ware de uitsluitende afnemer van den brouwer was, aan wien deze de bieren consigneerde, welke aanstonds in de kelders van den bierbeschooier werden opgeslagen. Deze was aansprakelijk voor de geleverde vaten. Hij zorgde wel, dat hij een behoorlijke winst maakte. Maar er bestond groote concurrentie, zoodat zij eensdeels vrij aanzienlijke credieten aan de biertappers moesten geven, anderdeels naar middelen moesten omzien, om het debiet van hun bier te vergrooten. Zoo kon een weinig fortuin den bierbeschooier goede diensten bewijzen. Inderdaad waren de bierbeschooiers vaak lieden van middelen. Bij het algemeen gebruik van bier was alleen de handel in dezen echt vaderlandschen drank in staat aan de verschillende smaken te voldoen en zoo noodig ook in behoeften te voorzien, wanneer de bierbrouwerijen binnen de vesten daaraan niet konden voldoen. In het algemeen belang werd van overheidswege de bierhandel bevorderd, en in 1621 en 1622 ordonnantiën voor de Delftsche en Overzeesche bierkaden vastgesteld. Doch reeds vroeger hadden de bierbeschooiers zich op de wijze der gilden onder overliden vereenigd. Zoo hadden in 1617 die van de Delftsche bierkade er vier, waarvan twee tot aanzienlijke geslachten behoorden: FRANS JANSZ (TEDING VAN) BERKHOUT en BRUYN (BRUNO) ARENTSZ VAN DER DUSSEN.

Hetgeen LODDER deed met den aankoop van het achterste gedeelte van *Cent-de-Peylder's tuin*, deden andere zijner gildebreders op dezelfde of andere wijze. Wij mogen dus de oprichting en den bloei van doolhoven, muziekhuizen, plesiertuinen en dergelijke instellingen voor een goed deel schrijven op rekening van den ondernemingsgeest van de bierhandelaars. Uit het uithangbord van LODDERS woning verklaart men nu gemakkelijk den naam, dien het Nieuwe Doolhof kreeg.

Aangenomen, dat BARGEOIS in 1626 de exploitatie van het Nieuwe Doolhof op de Looiersgracht gelegen op zich nam, dan bevreedt het ons niet, dat wij bij ROOT'S ondertrouw zijne bruid op de Looiersgracht metterwoon gevestigd vonden. BARGEOIS was, uit bovenvermelde cessie bemerkten wij het, geen vermogend man, en hij zal geld hebben moeten opnemen, om aan zijne inrichting nieuwe aantrekkelijkheden te bezorgen. 's Mans bemoeiingen zullen in de eerste plaats geleid hebben tot het oprichten van nieuwe waterwerken, welke in dien tijd bijzonder in den smaak schijnen te zijn gevallen. De prent wijst ons aan, dat hij op het gehalveerde terrein drie schoone nieuwe fonteynen bouwde, die van *Orpheus*, die van *de Seven Provinciën*, en die van *de Hollandsche Leeuw*, welke de beroemde fontein van *Jonas* in 't Oude Doolhof naar den kroon staken. Welke fraaiigheden hij er verder aan toevoegde, zouden wij slechts kunnen gissen, omdat alles wat op de prent is afgebeeld even goed door BARGEOIS als door COURTOIS of door ROOT, wiens eigenlijk beroep wij niet kennen, kan zijn vervaardigd of besteld.

Dat ook ROOT vele verbeteringen en nieuwe werken moet hebben aangebracht, is daaruit afte leiden, dat hij drie jaren na zijn huwelijk het saldo zijner rekening van hem geleverde bieren 1242 gl. nog schuldig was ¹⁾, en aan den houtkooper DUYSSENTDAELDERS bij zijn overlijden een schuld naliet van 590 gl.

In den zomer van het jaar 1636 ontviel aan MARIA DE GOMME haar derde man. Het schijnt, dat zij toen moedeloos de exploitatie van het Doolhof, dat wij nu al kennen onder de benaming van de Pot, het Nieuwe, het Achterste en het Groote, heeft opgegeven. De eigenaars van den grond, de familie LODDER traden in onderhandeling met DAVID LINGELBACH en in September kwam het tot een huurcontract.

LINGELBACH nam de exploitatie op zich voor negen jaren, en zou de eerste zes jaren 425 gl. de drie volgende jaren 25 gl. minder betalen. Allerlei getimmerte, dat tot den boedel van ROOT behoorde, was onder den huur niet begrepen, wel een steenen huis, het tuinhuis genoemd, dat door ROOT was bewoond geweest. Hij nam de verplichting op zich, om zijn bier te nemen van den bierbeschooier VAN DER KERCK ²⁾.

Toen LINGELBACH het Nieuwe Doolhof betrokken had, liet hij er een nieuw woonhuis in zetten en richtte het tuinhuis tot schouwplaats in voor een nieuw orgelwerk. Hij had op dat tijdstip een meer dan twintigjarig huwelijksleven achter den rug met AGNIETJE JANS, die hem te Frankfort vier kinderen had geschonken, welke DAVID, toen hij zijne gade had verloren en nieuwe trouwplannen koesterde, den 25 Maart 1638, tezamen voor moeders erf 2400 gl. bewees ³⁾.

¹⁾ Register der Schepenkenissen, sub 23 December 1633.

²⁾ 20 September 1636. Prot. Not. P. BARCMAN.

³⁾ Weesboek 23. bl. 321. — De kinderen waren SOPHIA, oud 22 j.; PHILIPS, vaders opvolger, 19 j.; JAN, de schilder, 16 j.; en LYSBETH, echtgenoot geworden van JAN JANSZ. CLOPPENBURG, waard in 't Doolhof op de Weesperstraat, 13 j. oud.

Een week later ondertrouwde onze „Constmeester” met HILLETJE FABRITIUS. Maar het scheen of er een vloek rustte op het Nieuwe Doolhof. LINGELBACH deelde hetzelfde lot als MARIA DE GOMME. HILLETJE ontsliep na weinige maanden en DAVID ging den 10 Juni van 't volgende jaar andermaal voor de roode deur met zijn buurvrouw STIJNTJE LOURENS, die de moeder zou worden van den chirurgijn DAVID LINGELBACH. Als een goed vader zorgde hij er voor dat dit huwelijk de belangen zijner kinderen niet zou benadeelen. Hij passeerde een huwelijksche voorwaarde, welke vergezeld ging van een staat van zijnen boedel ¹⁾. Daaruit bespeuren wij, dat zijn eigendom op den grond der LODDERS waren vier huizen en twee fonteinen. Verder bestonden de bezienswaardigheden uit een uurwerk, waarin de geheele astronomie was afgebeeld; een orgelwerk met beelden; een ander orgelwerk in het steenen huis geplaatst, waarop zich de volgende figuren bevonden: een trommelslager, een fluter, een vaandrager, — welk drietal wij ook bespeuren op onze prent, — een musketier en een zanger; vijfderlei instrumenten van ijzerwerk, waarvan er vier genoemd worden: een Holofernus en Judith met hare maagd, een moriaan, een oude man met een hansken-in-den-kelder; een spinnende man met zijne vrouw, die de broek aan heeft en hunne dochter op de clavecimbel spelende. Voorts het speelwerk (mechaniek) voorstellende een balkende os en een instrument de Spaansche tiranny, waarvan wij ons door de prent te beschouwen een denkbeeld kunnen vormen.

Als wij ROOT onbescheiden genoeg achten, om al de heerlijkheden af te beelden die in zijn hof te zien waren, dan kunnen wij uit dit lijstje besluiten dat LINGELBACH ijverig in den weer was geweest, om nieuwe vertooningen te maken, waarbij hij rekening moest houden met den smaak van zijn publiek, dat liever den ouden en den spinnenden man uitlachte of toestroomde naar den balkenden os, dan dat het de deftiger en van fijner smaak getuigende processie van zingende geestelijken bewonderde.

De papenomgang, die blijkens onze prent in ROOTS tijd vertoond werd, was wel niet te zien, maar daarom evenmin verdwenen als de zeilende scheepjes voorstellende „'s lands welvaren” en het Orpheus-beeld. LINGELBACH schijnt echter van meening te zijn geweest, dat ze lang genoeg bekeken waren en had ze opgeborgen, om ze later in zijn eigen nieuwe inrichting op de Rozengracht met nieuwen luister te doen herrijzen.

Hier en daar in de lokalen, die tot ontvangst van het publiek waren in gereedheid gebracht, hingen schilderijen — mogelijk was de op de prent afgebeelde „Samaritaense Put” ook een schilderij en hetzelfde, dat LINGELBACH „het vrouwtje aan de Put” noemde —, er stonden eenige pleisterfiguren en op de groote kamer een clavecimbel. In den hof liepen hoenders en duiven en bovendien twee paauwen rond. De waard schijnt dit gepluimde gedierte een goed hart te hebben toegedragen. Reeds in 't voorhuis liet hij de

¹⁾ Acte. Not. P. BARCMANN ter Weeskamer.

bezoekers verwelkomen door een groenen papagaai. LINGELBACH was overigens, behalve een godsdienstig, een voor zijn tijd en stand ontwikkeld man. Had hij u zijn boekenkast opengedaan dan zoudt ge naast den bijbel *Flavius Josephus* hebben zien staan en verder een *Lusthof der medicijnen*, een *Nederlandsche historieën*, een *Historieën* van SEBASTIAEN FRANKEN en van BAUDARTIUS, een *Wereltspiegel* en andere wetenschappelijke werken, benevens een aantal blauwboekjes hebben gevonden, die hij waarschijnlijk aanstonds na 't uitkomen voor zijn gasten had neergelegd en opgeborgen toen weer nieuwe de aandacht vroegen. Maar wat ons zeker wel het meest belang inboezemt is, dat in het voorhuis vier koperen platen hingen, waarin de afbeelding van 't doolhof was gesneden. Ik gis, dat dit de platen zijn, waarvan twee der afdrukken thans in dit tijdschrift zijn gereproduceerd. En welke dan de beide anderen zijn is gemakkelijk te raden: één zal JONAS BARGEOIS hebben laten vervaardigen, toen hij het Nieuwe Doolhof had ingericht, en de andere zal LINGELBACHS verbeteringen hebben moeten wereldkundig maken. Wij moeten er ons dus op voorbereiden nog twee dergelijke prenten als nu reeds bekend zijn terug te vinden.

Toen LINGELBACH een zestal jaren lang het Doolhof had bewoond, nam JAN LODDER van zijn broeder Mr. WILLEM LODDER, advocaat, en van zijne zuster hun aandeel in den tuin over. Er stonden toen vóór aan de straat een huis met verdieping en zolder, langs den schutting, die den hof van den openbaren weg afscheidde, een houten gebouw waarin de rariteiten te kijk waren, verder een steenen gebouwtje „de groote kamer” genaamd, en eene gallerij, alles door den waard gebouwd. In den zuid-oostelijken hoek stond het oude steenen huis, eigendom der grondheeren, waarvan ik reeds gesproken heb. Alles was ingericht tot de ontvangst van gasten en tot hun vermaak. Wie de kunstwerken of de fonteinen niet bezichtigde vermaakte zich in den Doolhof of vleide zich neder in de priëltjes van wijngaardstruiken, die LINGELBACH er als herinnering aan zijn rankenrijk geboorteland had geplant. De zaak ging goed. Er was zulk een toeloop van menschen, dat de burens vaak klaagden over den overlast van al de kleine negocianten, die zich op de Looiersgracht verzamelden, om aan de bezoekers hunne waren, meest natuurlijk eetwaren en verfrisschingen te koop te bieden. DAVID zag zijne kinderen in 't huwelijksbootje stappen en had gelegenheid een aardigen stuiver op te leggen.

Dat bij den vooruitgang zijner instelling de gedachte bij hem opkwam zelf eene inrichting als het Doolhof te stichten, die hij geheel naar eigen denkbeelden zou kunnen bouwen, is begrijpelijk. Na eenige jaren stelden zijne spaarpenningen hem daartoe in staat. In Februari 1646 kocht hij voor 6500 gl. van JAN COENEN COEMAN een grooten tuin op de Rozengracht, die ter wederzijde achter de belendende perceelen sprong, den 6 November daaraanvolgende voor 3700 gl. nog een tuin, die van achteren aan den eersten tuin grensde. Hij had nu een tamelijk uitgestrekt terrein in eigendom, maar dat een huis en klein tuintje van den goudlakenwerker JAN CONSTANT geheel insloot. Eerst den 16 April van het volgende jaar gelukt het hem voor 1250 gl. ook dit huisje

te koopen!¹⁾ Hij was niet in staat de som van bijna 12000 gl. terstond te betalen, maar nam gedeeltelijk hypotheek op het aanstaande Nieuwe Doolhof²⁾).

Daar moest heel wat gebeuren eer LINGELBACHS plannen verwezenlijkt waren, en het valt moeielijk aantenemen, dat er minder dan een jaar mede gemoeid was, om den doolhof en de lommerrijke priëltjes aanteleggen, die in eene inrichting als deze onmisbaar waren. Er moest hard gewerkt worden eer de gebouwen gezet waren, waarin de kunstwerken ter bezichting zōuden worden gesteld, eer de nieuwe fontein was aangelegd, wier kletterend geplas den bezoekers, die zich aan een koelen dronk kwamen laven, een denkbeeld van frischheid zou geven, eer de beelden waren gesneden, die dit waterwerk zouden versieren. Vóór er een jaar verlopen was zal het oude Doolhof wel niet gesloten zijn. De opening van het Nieuwe zal hebben saamgevallen met PHILIP'S huwelijk in 't laatst van April 1648³⁾, en met het verschijnen van het doolhofboekje van 1648, reeds door den Heer MEYER besproken, waarin DAVIDS portret op 55jarigen leeftijd voorkomt.

De eer van in-effigie te prijken voor de beschrijving van zijne stichting had de nijvere en vindingrijke werktuigkundige wel verdiend. CHRISPIJN DE PAS deed daarmede niets meer dan den man te geven, wat hem toekwam. En buitendien: het was — wij zien het aan ROOTS conterfeitsel niet ongebruikelijk.

Er is nog iets, dat voor de verplaatsing van ons Doolhof in 1648 pleit. Op het terrein, ongeveer in het midden van de Looiersgracht, verrees in 1648 een nieuw huis, dat zijn eigenaardig geveltje nog heden ten dage den wandelaar vertoont. Zou dit huis er niet gezet zijn toen LINGELBACH den hof ontruimd had en toen er voor de familie LODDER aanleiding te over bestond, om in plaats van hun doolhof een kwijnend bestaan te laten voortslepen, het terrein in perceelen ter bebouwing te verkoopen?

Merkwaardig is de geschiedenis der doolhoven, omdat zij en enkele inrichtingen zoo niet van gelijken aard dan toch van gelijke strekking, ons kunnen leeren waarin oudtijds het volk — en laat ons in één adem de jongeling- en juffer-schap uit alle standen er bij noemen — hunne uitspanning vond. Eenvoudig, in den geest des tijds, stelde men zich tevreden met hetgeen wij nauwelijks goed genoeg zouden achten tot kinderspel; en toch was het vermaak en dientengevolge de ongekunstelde vreugde grooter dan in onze verlichte eeuw. Zou dit zijne verklaring niet grootendeels hierin vinden, dat de Hollander van voorheen meer en-familie uitging?

¹⁾ Register der Kwijtscheldingen W. en X.

²⁾ Register der Schepenkennissen T. T.

³⁾ In de ondertrouwacte. (Puiboek 19) staat ongelukkig 's Bruidegoms woonplaats niet vermeld.

Wij hebben niet geëarzeld de doolhoven hier opnieuw te bespreken.

Maar beter dan bespreking en afbeelding zou ons een der doolhoven zelf hebben kunnen verplaatsen te midden dier wakkere burgerijen, die eerbied afdwongen voor de waterlanden, door hen bewoond. Was men in 1862 slechts wat voorzichtiger geweest, dan had men niet het laatst overgebleven specimen van 't zeventiende-eeuwsche volksvermaak vernield, dat voor Amsterdam zou hebben kunnen worden wat het Museum Plantijn in zijn soort voor Antwerpen is: als 't ware een versteend stukje geschiedenis! Men zal het immer degenen, die er toenmaals over te zeggen hadden, als een bewijs van kortzichtigheid mogen toerekenen, dat zij de pen zetten onder het bevel tot slooping.

PHILIP ANGEL'S LOF DER SCHILDERKONST

DOOR

P. J. FREDERIKS.

OEWEL geen unicum, mag het kwartijntje, welks titel we hierboven vermeldden, tot de zeer zeldzame boeken gerekend worden. Geen onzer bibliotheken bezit het en voor zoover ik kon nagaan, vermag ik slechts twee exemplaren er van aan te wijzen¹⁾.

Eene korte biographie van den auteur moge aan de beschrijving van het boekje voorafgaan. Niet, dat deze even weinig bekend is als zijn eenige pennevrucht, maar vooral omdat het omtrent dezen leerling van REMBRANDT (ANDRESEN noemt hem zelfs diens vriend) meegedeelde zoozeer in allerlei tijdschriften en boeken verspreid is en de tijd nog in lange niet gekomen schijnt te zijn om al die gegevens in één enkele Geschiedenis der Nederlandsche Schilderschool, der Nederlandsche Kunst in het algemeen, saam te vatten.

PHILIP ANGEL dan, werd 14 September 1616 te Middelburg in de Hervormde kerk gedoopt²⁾.

Zeer waarschijnlijk heeft onze schilder-graveur zijn meerdere intellectueele ontwik-

1) Het eene bij den Heer L. HARDENBERG te 's-Gravenhage, het andere bij de heeren VAN PAPPELENDAM en SCHOUTEN te Amsterdam.

2) De acte luidt: 14 Sept. 1616. PHILIPS, JAN ANGEL en ELISABETH VAN HEUCKELROIJ. Test: CORNELIS EWOUTS, DAVID MAQUET, ANTHONY en LIJSABET ANGEL.

keling aan zijn oom, den Middelburgschen schoolmeester PHILIPS ANGEL te danken, maar stellig bezat hij diens liefde tot rust en orde niet, zooals uit zijn veelbewogen leven spoedig blijken zal.

In 1639 werd hij in het St.-Lucasgilde te Haarlem opgenomen. Den 10^{en} April 1641 had hij echter een huis op de Hoogewoerd te Leiden¹⁾, waar hij 25 Januari 1639 in ondertrouw opgenomen werd met JACQUEMIJNTJE DE SMETH²⁾ en waar hij 12 April 1642 en 21 Maart 1643 achtereenvolgens 200 en 400 Gld. opnam³⁾. Het huwelijk, waaruit den 6 November 1639 eene dochter LYDIA gedoopt was, werd door den dood der vrouw spoedig ontbonden. Den 11 October 1641 vinden we ANGEL terug in het Lidmatenboek der Hervormde gemeente te Haarlem. Hij schijnt daar toen zijn kerkelijke attestatie afgegeven te hebben om den 4 Augustus in de Hervormde Kerk te kunnen trouwen met ELISABETH DIRKS VERCAMME⁴⁾. Den 2 December 1642 werd hij onderschrijft van het Haarlemsche St.-Lucasgilde, op voorpraak van den oud-deken SALOMON DE BRAY⁵⁾, terwijl hij den 7 Juli 1643 tengevolge van het vertrek van JOOST DE VOLDER naar Amsterdam, diens plaats als Secretaris van dat college innam⁶⁾. 14 en 28 December 1644 en 20 Maart 1645 vinden we hem echter wederom als hoofdman van St.-Lucas te Leiden⁷⁾ en hebben hier dus een bewijs te meer voor ANGEL'S verblijf in die plaats⁸⁾,

Den Majoor P. A. LEUPE danken wij nog belangrijker levensbijzonderheden van onzen rusteloozen kunstenaar. Uit diens nasporingen⁹⁾ leerden we, dat ANGEL in 1645 in dienst der Oost-Indische Compagnie ging, reeds den 11 Juni 1646 tot Lid der Schepenkamer te Batavia werd voorgedragen — in welke bediening hij echter niet benoemd werd — en zich in 1651, als agent en opperkoopman dier Compagnie aan boord van De

1) 10 April 1641. PHILIPS ANGEL, Schilder te Leiden, huurt van de Wed. van CORNELIS WILLEMS VAN SUYTBROECK een huis en erve te Leiden op de Hogewoert gen. Loth voor f 204.— 's jaars. (Mededeeling van den heer A. BREDIUS).

2) Mededeeling van Mr. CH. M. DOZY.

3) Mededeeling van den heer A. BREDIUS.

4) De acte luidt: 4 Aug. 1642. PHILIPS ANGEL van Middelburgh, wonende op 't Groote heyligeland met LYSBETH DIRCKS van Haerlem, wonende in de Groote Houtstraat. — Uit dit huwelijk werd omstreeks 1648 een zoon JAN geboren, LYSBETH stierf te Middelburg omstreeks 14 October 1671, want dien dag werd aldaar de volgende acte van verweesing gepasseerd: PHILIP ANGEL, eene weese genaemt JAN, out omtrent 24 jaren, daer moeder off was ELISABETH VERCAMME. Tevens kunnen we hieruit nagaan, dat de omstreeks 1685 geboren PIETER ANGELIS geen zoon was van onzen PHILIP, zooals IMMERZEEL beweerde.

5) T. VAN WESTHRENE in MEYER'S *Allgem. Künstler-Lexicon* II, 32.

6) VAN DER WILLIGEN, *Artistes de Harlem*, geeft foutief Juni.

7) BREDIUS in OBREEN'S *Archief* V, 172.

8) MEYER'S *Künstler-Lexicon* zegt daaromtrent: Die Vermuthung ANGEL sei von Harlem nach Leiden übergesiedelt, beruht allein auf dem Umstande dass er dort im Jahre 1644 Malereien angekauft hat, also auf sehr schwachem Boden. Die twijfelachtigheid wordt thans geheel opgeheven, te meer daar we ook weten, dat hij er in 1641 een huis huurde, ANGEL schijnt zijn niet ongewichtige betrekking tot de Haarlemsche kunstbroeders dienstig gemaakt te hebben aan den kunsthandel, dien hij gelijktijdig met zijn Haarlemsch Secretariaat meer bepaald te Leiden uitoefende, zooals uit den aankoop van tal van schilderijen blijkt. Zie daaromtrent ook VOSMAER'S *Rembrandt* 1877, bl. 322 noot.

9) *Nederlandsche Spectator* 1873, 262.

Sperwer bevond, die Mr. JOHAN CUNAEUS als commissaris en gezant van Batavia naar Perzië zou brengen.

Men kwam 25 December van dat jaar te Gamron (thans Bender Abassi) in Perzië aan, bezocht 16 Februari de ruïnen van Persepolis en bereikte eerst den 27 Februari 1652 Ispahan, waar ANGEL het kantoor van den koopman JAC. WILLEMSZ. overnam en Hoofd van den Oosterschen handel werd. Of de goede zaken die de Compagnie deed er hem toe verleid hebben een eigen onderneming op touw te zetten, dan wel of hij in 't voetspoor zijner voorgangers trad en zijn werkelijk karig inkomen trachtte te verbeteren door zelf handel te drijven, zooveel is zeker, dat hij reeds spoedig in zijn betrekking geschorst en naar Batavia ter verantwoording geroepen werd, niet alleen omdat het voor dezen keer uitgekomen was, dat hij de declaratie van voorgeschoten transportkosten van zijn huisraad, met eenige honderden guldens vermeerderd had, maar vooral omdat hij op zijn eigen houtje en op nog al groote schaal handel dreef in Cortex Chinae, wat den heeren Bewindhebbers bovenal een doorn in het oog was. Toen echter het gezantschap naar Batavia terugkeerde en ANGEL met dezelfde scheepsgelegenheid zich naar de Heeren ter rechtvaardiging zou begeven, werd hij ziek. Men liet het aan hem over of hij zijn ontslag uit den dienst der Compagnie zou nemen en zich als schilder bij den Schach van Perzië wilde vestigen, dan wel of hij zich na herstel zijner ziekte te Batavia wilde komen verantwoorden. Is het te verwonderen, dat hij het zekere voor het onzekere koos en zich in November 1653 als hofschilder installeerde? Volgens zijn eigen opgaaf behoefde hem deze keus niet te berouwen; behalve talrijke geschenken en prachtige kleederen ontving hij van den Schach niet minder dan 6000 Gulden voor een vijftal kleine schilderijtjes ¹⁾.

Waar de Vorst vooring, bleven de Rijksgrooten niet achter en zelfs dong men naar de eer om teekenonderwijs van hem te ontvangen ²⁾. Zulk een succes moest wel naijver opwekken en het gelukte den kantoorchef der Compagnie DIRK SARCERIUS dan ook, om ANGEL nog naar Batavia te doen terugroepen. In het begin van 1656 kwam hij daar aan, doch hij wist zich voldoende te verantwoorden. Wel verliet hij spoedig daarna den dienst der Compagnie, doch den 29 Mei was hij reeds Burgerschepen en kort daarop werd hij Commissaris van huwelijksche zaken, den 3 Juni zelfs Vaandrig bij de burgerwacht en 22 December Secretaris van het college van Schepenen ³⁾. Herhaalde klachten omtrent zijn slordige en ongeregelde administratie ingebracht, leidden weinig later wederom tot zijn demissie, waartoe 11 October 1661 besloten werd. Den 15 Juni 1662 was hij nog te Batavia ⁴⁾, doch in het begin van 1665 schijnt hij naar

¹⁾ Elders deelt hij mede tijdens zijn verblijf in Perzië een Abrahams offerhande geschilderd te hebben.

²⁾ J. B. TAVENIER. *Six Voyages* I, 562. Ook: *Kunstchroniek* XXXII, 13.

³⁾ *Oud-Holland* IV, 302.

⁴⁾ Volgens kerkelijke acte te Batavia van 15 Juni 1662 luidende: SR. ANGEL sal op syne ernstige begeerte tot het Heilige Avondmaal worden toegelaten.

Patria teruggekeerd te zijn. De dagteekening van een zijner schilderijen pleit hier althans voor ¹⁾).

Tusschen 9 December 1669 en 12 Augustus 1670 vinden we hem terug in de boeken van het Middelburgsche St.-Lucasgilde, waarvan hij omstreeks 25 November 1671 beleeder was en waarin hij 22 October 1683 het laatst genoemd wordt ²⁾).

Het mocht ons niet gelukken den datum van zijn overlijden of dien van zijn begrafenis terug te vinden. Stellig is het, dat hij evenmin als zijne vrouw, te Middelburg begraven is ³⁾).

De titel van het boekje is:

PHILIPS ANGEL'S || Lof || der *Schilder-konst* || [Vignet] ⁴⁾ Tot Leyden || Ghedruckt by WILLEM CHRISTIAENS, woonende by de Aca- || demie. Anno 1642. ⁵⁾ IV + 58 pp.

Achter dezen titel volgen vier ongenommerde bladzijden, waarvan de eerste ingenomen wordt door een „Op-dracht Aen de Heer Johan Overbeek”, den broeder van den meer bekenden Aernout. ⁶⁾ Hem werd het boekje opgedragen „tot danckbaerheydt voor die vriendelicke openinghen van [zijn] Konst-cabinet.... alwaer het onbestendigh gesichte soo verdwaelde.... dat het eyndelick begon te schemeren; ghelijck onse ooghen gemeenlick doen, wanneer wy de selve plotselick op de menichte van de Sterren op-slaen.”

Aan de keerzijde van deze opdracht vinden we een 12-regelig gedicht „Op de Schilder-konst van Philips Angel” waarin de ongenoemde dichter ons meedeelt, dat Angel ⁷⁾ zoowel „met Sang als met Pinceelen..... weet te schilderen en de herten te steelen.”

Daaronder volgt een zesregelig gedicht, door F. L. B. Aen de Schilders toegezongen, waarin hij hen de lezing van het boekken aanbeveelt.

Op de vierde bladzijde volgt een door P. P. vervaardigd vers, dat zóo eigenaardig de schilders van de eerste helft der 17e eeuw schetst, dat het overwaard is hier in zijn geheel te volgen.

¹⁾ Het eerste hierna te melden; zie MEYER'S *Künstler-Lexicon* II, 33.

²⁾ BREDIUS in OBREEN'S *Archief* VI, 208 en 220.

³⁾ Mededeeling van den heer G. TER MEULEN, hoofdcommies bij den Burgerlijken Stand te Middelburg.

⁴⁾ Das sehr sehr seltene Werckchen ist mit einer anonymen recht hässlichen Titelvignette ausgestattet, die Malerei in quasi klassischer Tracht mit Palette, Pinseln und Malerstock in der einen Hand vorstellend, die andere auf ein architektonisches oder perspektivisches Gemälde geleht. MEYER'S *Künstler-Lexicon* II.

⁵⁾ Wel vermeldt KRAMM in zijn *Supplement*, in navolging der overigens zeer weinig betrouwbare Bibliothèque de la Peinture etc. van CH. G. VON MURR (Frankfort 1770) een Eloge de la Peinture, par PH. ANGELS, 1642, doch dit is niets anders dan de i: het fransch vertaalde titel van Angel's boekje en de Leidsche uitgaaf van 1642 dan ook de eenige.

⁶⁾ *Navorscher* 1878, 239.

⁷⁾ Telkens vinden we hier dus ANGEL en moge onze vriend zijn naam ook op zijn fransch hebben uitgesproken toen hij, uit Indië teruggekeerd, zich te Middelburg als Anseel liet inschrijven, we zien dan toch, dat de verbuigingsvormen door IMMERZEEL, BRULLIOT e. a. daaraan toegevoegd er niet bijhooren.

OP DE LOF DER
S C H I L D E R - K O N S T .

VAN

PHILIPS ANGEL

Uytgesproocken op St. Lucas-dach.

Bemimmers van de vocht, lief-hebbers, om de glâsen
Die vol geschoncken zijn op 't schoonste uyt te blâsen,
Nat grâge drincke-broers, die liever sit en kit,
Als dat gij besig zijt en voor den esel sit:
Die nergens liever sijt, als daar de kannen klappen,
En daer men vaerdich loopt om weder vol te tappen;
Die 't bier met kannen vol giet door uw' drôge keel.
En noyt versadigt sijt, al dronckje noch soo veel.
Die alle Feesten viert met beestich te slampampen,
Tot dat het hersen-huys door d'opgestegen dampen
Noch recht noch regel houdt: En dat gy op de straet
(Gelijck een schip in zee) met strôye beenen gaet.
Die d' af-gescheyde tijdt van d' and're werrick dâgen
Soo suyp, dat u uw' le'en ontseggen 't huys te drâgen.
Die *Sinte-Lucas-dach* eerst acht geviert te zijn,
Als gy smoor-droncken bent van ingeswolgen wijn.
Komt eens tot dêse blaen, en waerdige papieren,
Leert hier van dêse *Geest* te recht *Sint Lucas* vieren,
En doet gelijck als hy: besteet uw nutte tijdt,
Ten dienst der *Schilderen*, die gy onnut verslyt.
Dat sal u beter syn indienje bent te râden,
Dat sal geen volle beurs en min u hersens schaden, ¹⁾
Dat waer u grôte eer, nu hebt gy grôte schand.
Wel, neemt dan, lieve neemt, dit middel by de hand.
Soo dit een yder dee, wat kreeg de *Konst* een luyster?
Wat quammer wel in 't licht? dat nu de dicke duyster
Noch diep besloten houwt. Een weynich 't hoeft gefronst
Maeckt u een grôte naem, en eeuwich uwe *Konst*.
Wat pen sal dese *Geest* dan na verdiensten prijzen?
Wat sal de *Schilder-Ienght* voor eer aen hem bewijzen,

¹⁾ Ook in den aanhef van zijn Lof merkt ANGEL aan, dat het meerendeel der kunstbroederen „niet dan al te veel desen dach vyeren me slampampen en onaerdig brassen.”

Die door soo weynich schrift dat hy geschreven heeft
 Maeckt dat de *Schilder-Konst* na hondert eeuwen leeft?
 Gaet voort, ô Grôte *Geest*! vermeert uw hōge driften,
 Volmaeckt het *Schilders-Loff* door uw' geleerde schriften.
 Doch vierje altijt soo uw' *Sinte-Lucas-dach*,
 Soo wensch' ick dat het haest *Sint Lucas* worden mach.

Het behoeft nauwlijks vermelding, dat, waar de Hengstebron zóo overvloedig gestroomd had, de drukker zich niet onthouden kon om evenzeer poëtisch te worden. In „Den Drvcker Tot de Schilders,” dat we aan de keerzijde van het bovenstaande gedicht vinden, zegt deze dan ook tot die „Geest-rijcke Geesten,” die hij buitengewoon hoog ophemelt als versiersels van het Vaderland en eerste uitspruytende bloemen: „Dit is een Schets ende Voorwerpsel (op dat ick mede Schilderachtich spreek) van het aanstaende Werck dat bij onsen Autheur berust.” We kennen thans echter een groot deel der oorzaken en invloeden, die dat aanstaende werk niet tot stand deden komen.

Thans volgt de eigenlijke Lof, die 58 pagina's klein-quarto vult.

Doordien de drukker zijn opdracht „In Leyden den 26 Februarij 1642” schreef en ANGEL zegt, dat hij dezen Lof der Schilderkonst op St-Lucasdag laatstleden voordroeg, weten we, dat hij deze Redevoering den 18 October 1641 te Leiden uitsprak.

Vooreerst houdt hij een betoog, waarin hij aantoont dat de schilderkunst de oudste aller kunsten is en PLINIUS zich dus deerlijk vergiste, toen hij aan de beeldhouwkunst hooger ouderdom toekende. Daarna bewijst hij hoever de schilderkunst boven de beeldhouwkunst staat; waar de beeldhouwers alleen den vorm, en dan alleen nog maar van enkele zaken kunnen nabootsen, kunnen de schilders alle voorwerpen afbeelden en dat nog wel „met hun natuurlijke kleur, niet alleen dieren, maar ook metalen, donder en bliksem, wasem en weerschijn.” Ook de dichters, die zich verstituten te beweren dat eene schilderij slechts stomme poëzie is, terwijl een gedicht eene sprekende schilderij is, staan volgens ANGEL, verre bij de schilders achter.

Bij een gedicht toch, is men gehouden aan de opvatting en de denkbeelden van den dichter; wie een Schilderstuk beziet, behoeft, althans niet steeds, te weten wat des schilders bedoeling en gedachte was. Dat „de Schilder-konst veel profijtelicker en nutter tot lichaems onderhoudinghe is dan eenighe andere konste” bewijst hij uit het Trouw-geval van de Schoone Rhodope, van die noyt-ghenoech vol presen soet vloyende Poët J. Cats in zijn laetst uytghegheven Boeck de *Trouw-Ring*.” Met zeker welgevallen besluit hij de vier bladzijden beslaande aanhaling van „deze Hollandtsche HOMERUS” met de woorden: Siet daer, door een Poët selfs de Schilder-konst boven de Poësy gestelt. Vervolgens deelt hij mede hoe PHILLIPPO LIPPY tengevolge van een houtskoolschets, die hij in zijn gevangenis op den muur gemaakt had, „door die Swarte barbarische Mooren” op vrije voeten werd gesteld, terwijl OVIDIUS „door al zijn aerdich schrijven het gemoet van den Keyser AUGUSTUS niet en konde bewegen.... maer moste in alle miserie en catij-

vicheyt op dat koude en woeste Eylandt Ponto, sijn leven seer verdrietelijk eyndigen." Weinig lager vervolgt hij: „In 't korte, ons is sulcken gulde onghelucke vryheyt open, dat Soo de Schilder wil, soo moet St. Joris den Draeck steecken" ¹⁾

Waar hij achtereenvolgens herinnerd heeft hoe hoog de Groote Geesten (genieën), in verschillende tijden en landen geschat — en hoe ruim zij dikwijls beloond werden, vervolgt hij: „En om niet niet verde te gaen, blyvende in ons Vaderlandt, selfs binnen onse VVallen, alwaer wy kunnen vinden die nette uyt-muntende GERRIT-DOU, die jaerlicx om dat hy de Ed. Heer SPIERING ¹⁾ de eerste aanbiedinghe van sijn stucken doet, 500 guldens tot vergeldinghe kryght."

„Nu trachtende na het eynde", zoo vervolgt hij op bl. 33, „Laet ons eens sien hoedanich dat een Schilder na rechten eys behoort ghestelt te syn, die hem onder het gheta1 van dese Loff-waerde Gheesten soude kunnen voegen, sonder daer over bespot te werden; want seeckerlick, alle die de naem van Schilders voeren, en moghen hier niet onder ghestelt werden, vele soude haer selven wel kittelen datse lacchen soude; denckende, is het soo met onse Konst gelegen, dat de selve soo uytsteeckende is, soo moet ick yets groots van mijn selven gevoelen, aenghesien ick mede een van haer Burgers ben, maer het soude met vele lieden soo ghestelt sijn als met de Pauwen, dewelcke met een grootsheyt de borst voor-uyt steecken, een vermaeck scheppende inde schoone pluymen van haer steert, maer siende op haer voeten van hoe slechten glans de selve sijn, so latense de steert vallen en gaen vol van schaemte al buckende heen." En opdat de jongeren, die nog slechts schilders in naam sijn, mettertijd hunne stukken eens naast die van de vermaarde Meesters kunnen houden „sonder beschimpt te werden en met de Pauwe met neer geslagen hoofde swanger sijnde van schaemte en spijt, al drupende moeten heen gaan", geeft ANGEL de volgende regelen:

„Een ghesont Oordeel: Een seeckere en ghewisse Teycken handt: Een vloeyende Gheest om eygentlick te ordineren: Het geestighe Bedencken der aenghenamen Rijckelijckheyt: Het wel schicken der Dagen en Schaduwen, by een goede waerneminghe der eygen natuerlicke dinghen; Een wel-ghoeoffent verstant in de Perspectijven, en dat niet min ervaren in kennisse der Hystorien, vergheselschap met verre en eygentlicke na ghe-dachten, spruytende uyt veel-ghelesen en onder-socht te hebben. Die mede eenig begrijp der Matimatische dingen heeft: die de Anatomy grondich verstaet: Die de Natuyr meer soeckt na te bootsen dan andere Meesters handelinghe: Die de Verwe vleysich onder een weet te smeuren: Die onderscheyt van Wolle-Laecken, Linde, en Zijde Stoffe weet uyt te drucken: Die een wacker, doch soetverliesent Penceel heeft en soo by alle dese

¹⁾ Het is bekend, dat, daar er nu eenmaal geen draken geweest sijn, ook geen St.-Joris een draak gedood kan hebben. Desniettegenstaande beeldden schilders het woedende gevecht herhaaldelijk af, waaraan dit „ghemeen Spreeck. woort", zooals ANGEL het in margine noemt, zijn ontstaan te danken heeft.

²⁾ Nergens vermocht ik iets aangaande dezen „Maecenas" te vinden. Alleen VONDEL bezingt — uitgaaf Franeker by LEONARD STRIK, 1682, I, 581 — De doorluchtige afbeeldinghe van HOMERUS, door schilder JOA DEN ESEL, Ten huise van WILLEM SPIERING.

dinghen de soet-mondige welspreeckentheyt van APPELLUS, vergheleschap met de kuysheit MICHAEL ANGOLO; en daer-en-boven de lust en vlijt tot wercken van DOMINICUS GIRLANDAIO."

Na de opsomming dezer „deuchden die in een schilder noodtsaeckelick vereyscht werden," worden ze „yder in 't bysonder eens ontleedt, om haere nutticheyt te beter te mercken." Het is vermakelijk om na te gaan hoe geheel en al zijn meening omtrent elk der hiervoor besproken vereischten in den toekomstigen schilder en „ten dienste van de Schilder leucht gegeven," overeenstemt met hetgeen men thans nog van onze jongeren eischt. Alleen drukt hij zich af en toe wat minder parlementair uit, maar zijn bewijsgronden zijn stellig niet minder juist en zijn wenken zeker even oprecht gemeend als de meer gekuischte, maar daarom toch dikwijls heel wat vinniger opmerkingen van onze hedendaagsche kunst-critici.

Schilders, wien het aan gezond oordeel schort en die dus te spoedig op eigen wieken willen drijven, vergelijkt hij met »een Aep, die zijn naecktheyt bedekt met te blijven sitte hucken onder de Schou, maer soo hy bestaet te klimmen, soo wert zijn kaelheyt gesien; soo gaet het oock toe met dese lieden: soo lang sy onder de Ordonnantie van Groote Meesters schuylen, en wert haer onverstant soo openbaer niet als haer kaelheyt wel blijkt wanneer se door eyge Inventie bestaan op te klimmen..... Doch yemandt soude moghen vragen, of het dan niet geoorlooft en is uyt andere Meesters yet te ontleenen?..... Maer tis vry wat anders yet te ontleenen om syn onvolmaecktheyt tot een meerder volmaecktheyt te brenghen, dan dat het is yet, niets deughende te voeghen by het gene dat nu al reede goet is..... Het misbruyck kan door een gesont verstant, voor-ghekomien sijn." Wat verder vervolgt hij: „Een ghewisse Teycken-hant is een Schilder mede op het hoochste noodich, omdat door de selve voorgekomen kan werden dese grove mis-slagen diemen nu niet dan maer al-te-veel door een party losse maets daghelix in 't licht sien komen..... dewelcke wanneer sy een vriendelick lachgent Wesen sullen uytbeelden, het wel op een stuere-Schreyende gedaente uyt valt..... In somma, veele breecke-beenighe dinghen kommender aen den dach, welke kreupele oute door een vaste Teycken-hant voorgekomen konnen werden."

Bij zijn bewijs voor noodwendigheid van historische kennis, wijdt hij in den breede uit over „een Simsons-bruyloft van dien wyt-beruchten REMBRANDT" en toont daarbij aan hoe nauwkeurig deze daarin den tekst van Rigteren XIV gevolgd heeft.¹⁾ Niet minder lof zwaait hij „dien vermaerden JAN LIEVENSZ. toe om een grauette ²⁾, daer hy de offerhanden des Patriarchs ABRAHAM in affghemaelt hadd', dien groot-geachten BACKER en den aerdigen BLIECKER, van welcke te sijner tijdt meerder van haer verdiende Loff aen den dach ghebracht sal werden". Nog wordt eene door LIEVENS geschilderde voorstelling van

¹⁾ Zie ook VOSMAER'S *Rembrandt* 1877 bl. 159.

²⁾ Niet te verwarren met de zelfde voorstelling te Brunswijk berustende; *geen* grisaille.

DAVID en BATHSEBA zeer door hem geroemd. Hij wijdt daaraan niet minder dan twee volle bladzijden.

Tot de Anatomie gekomen, betreurt hij het, dat zelfs te Leiden, waar toch reeds in 1592 eene „ontleedt-plaetse,” was, den schilders geen gelegenheid gegeven wordt „tot voort-plantinghe van deze Wetenschap. Niettemin, hopende datter eens in versien sal werden, bij gebreck van dese, wijs ick U tot de Anatomie van Meester HEYNDERICK, en Meester CORNELIS VAN HAERLEM, welcke u gevilde pleyster-beelden, by gebreck van andere, na-gelaten hebben, waer door ghy eeniger mate tot kennisse vant naecte komen sult, het gene ons ten hoochsten dienstich is en in welcke P. F. DE GREBBER boven vele andere seer uytsteeckende is, door de menichfuldighe ondersoeckinghe en wonder nieuwe waerneminghe..... Laet dese Goest ons tot een exempelen dienen..... want ons die zaak op 't hoogste dienstich is.”

Bij de „vleyssighe onder-een-menghinghe der Coleuren” trekt hij ten zeerste te velde tegen het wazige, „de graeuwe vaelligheyt, de groene oneyghentlickheydt,” maar even hard gaat hij te keer tegen het zoogenaamde likken. „Want, ey lieve doch! wat is een Stuck Schildery, of men daer Maenden langh in sit en moordt, en soeken't op 't naeuste uyt te fiemelen!..... Soo dan yemant die netticheyt wil voor zijn Studie verkiesen, die betrachte dan mede die noyt ghenoech ghepresen GERRIT DOU. Dat is een curieuse lossicheyt, die hy geleyt met een seeckere ende vaste handt; die anders hier in te werck gaet, sal meer bespot dan gepresen werden.”

„Tracht dan Edele Gheesten na dese deught,” zoo besluit hij „laet ons doch voor al de nutte tydt leeren uyt-koopen, ende de selve soo wel besteden,

Dat noyt Dach voor-by mach gaen,

Of daer werdt een treck gedaen.

Laet dit niet alleen ons spreek-woordt zijn, maer onse dagelijcxsche betrachtinge, want door arrebeyt krijght men 'tvyer uyt de steen, en de Goden verkoopen alle dinghen om sweet..... Wy dit dan sorghvuldelick betrachtende, sullen de verslindinghe der sterflickheyt door onse konst ontwarstelen, en in spijte der breeck-neck aller dinghen (de doodt) overwinnen ende van eeuw tot eeuw onverwelckelick bloeyen.”

Ik meende, dat het buiten mijne bevoegdheid lag ANGEL'S verdiensten voor onze kunstgeschiedenis te schetsen door aan het voorgaande eene opsomming van zijn werk toe te voegen. Na het verzoek mij dienaangaande door de geëerde Redactie gedaan, hoop ik echter met een weinig onderzoek en door veel welwillende en met erkentelijkheid ontvangen hulp er eenigszins in geslaagd te zijn, de verlangde kleinigheid bij te dragen, die onzen zwerver, zij het dan ook nog zeer onvolkomen, als kunstenaar doet kennen.

In het Kabinet te Amsterdam berust een eerste staat van de door hem gegraveerde prent, met name de etsdruk van de door BARTSCH, *Catalogue de Rembrandt* II, 79 beschreven: buste van een gebaard oud man, in den linkerbovenhoek geteekend P. ANGEL

1637. Een tweede gravure wordt in NAGLER's *Monogrammisten* I n°. 116 beschreven als: een boer, in den achtergrond een landschap, met de bijvoeging: „Sicher von ANGEL und im Geschmacke von J. LIVEN'S radirt." DR. JULIUS MEIJER teekent daar echter bij aan: „uns unbekannt ob diese Angabe richtig."

Wat zijne schilderijen betreft, ook daarvan konden we slechts weinig terugvinden. Den 1^{en} Mei 1742 werd te 's-Gravenhage verkocht: „een boer met eenige vogels door P. ANGEL 1665, fraai geschildert," voor *f* 21. In dezelfde veiling gingen een PH. WOUWERMAN en een LINGELBACH voor *f* 32. — terwijl „een konstig portret van REMBRANDT" slechts *f* 3. — opbracht. Te Middelburg werd 6 Augustus 1777 van zijne hand een Boerenbinnenhuis met hoenders, kalkoenen en bijwerk, en aldaar 16 Augustus 1780 een Binnenvertrek met potten, ketels en groenten verkocht. KRAMM teekende uit WEIGEL's *Kunstcatalog* 1849 nog aan: een boerenbinnenhuis met stillevens en een stal met vee, eveneens met stillevens. Eene andere schilderij is in 1874 uit de verzameling SUERMONT te Aken aangekocht voor het Museum te Berlijn. In den keurig bewerkten catalogus wordt zij beschreven als: „Stilleben Auf einem Tische liegen einige todte Vögel in und neben einem Eimer, Hellgrauer Grund." Zij is geteekend P. ANGEL 1650 ¹⁾ en volgens dien catalogus „das einzige jetzt noch nachweisbare Bild des Meisters."

Dat, in strijd met de meening van DR. MEIJER in diens *Kunstler-Lexicon*, ANGEL niet uitsluitend stillevens en binnenhuizen schilderde, kan hieruit blijken, dat 16 November 1624 een trony van ANGEL op *f* 24. — getaxeerd werd en dat bij het transport van goederen van den Leidschen boekverkooper JACOB VAN LAUWIJCK den 21 Maart 1657 andermaal een tronietgen van PHILLIPPUS D'ANGEL *f* 24. — gold, terwijl twee oude anticxe tronien van een discipel van REMBRANDT slechts *f* 16. — vermochten op te brengen, een VAN DALEN op slechts *f* 8. — en een DE PUTTER op slechts *f* 15. — geschat werd. ²⁾

Ziedaar alles wat ik, ook met de beste hulp — die van den heer BREDIUS — aangaande ANGEL'S werk als schilder-graveur kon te weten komen.

„Neemt het efter," ik maak thans ANGEL'S slotwoorden tot de mijne „met soo vriendelijcken gemoedt aan, als ick het UE. met een goetwillig en toe-geneghen herte voor-gedraghen heb, ende ick zal my ten hoochste vernoecht achten. Ick hebbe geseyt."

¹⁾ Dus in Indië geschilderd

²⁾ Mededeelingen van den heer AB. BREDIUS.

IETS OVER MARTINUS SAEGHMOLEN.

DOOR

A. BREDIUS EN MR. N. DE ROEVER.

DEZE te Oldenburg geboren Schilder is door HOUBRAKEN met enkele woorden aangehaald. Hij zegt van hem: „Van dezen heb ik een groot „stuk verbeeldende het laatste Oordeel gezien, waarin zig een bijna on- „telbaar getal van beelden zoo groot als klein, ook jonge en volwasse „Engelen deden zien. De meeste van die waren wel natuurlijk verbeeld „aangezien dezelve zoo bleek geschilderd waren, dat het schimmen of geesten waren. „Men zeit, dat JAN LUYKEN in zijn jeugt by hem de Teeken- en Schilderkunst geleerd „heeft. 'K wil 't ook gelooven, aangezien men dikwerf even dusdanig betrokken wezens „in zijne Beeltjes en Slegtharige Engelen door zijne etsnaalt verbeeld ziet” ¹⁾.

Iets later deelt HOUARAKEN mede, dat MICHIEL VAN MUSSCHER in 1660 gedurende twee maanden teekenlessen van SAEGHMOLEN ontving ²⁾.

Uit VAN GOOL weten wij bovendien dat hij de leermeester ³⁾ was van den landschapschilder NICOLAAS PIEMONT ⁴⁾. Is het waar dat deze in 1639 geboren werd, dan moet hij wel zeer vroeg dat onderwijs genoten hebben en dan kan het niet lang genoeg zijn geweest om invloed op de vorming van dezen Schilder te hebben gehad.

¹⁾ ze Druk III, bl. 63.

²⁾ Idem, III, bl. 212.

³⁾ VAN GOOL bl. 441.

⁴⁾ Van hem bevindt zich een goed, groot landschap (manier van MOUCHERON) in het Museum te Brussel. PLUYMES heeft zijne landschappen bezongen.

Het eerst vinden wij den jongen schilder te Leiden bij een acte als getuige vermeld ¹⁾: hij teekent aldaar 8 Juny 1640

Martin Sagemöl

Hoe oud hij toen was, weten wij niet; maar waarschijnlijk was hij reeds als schilder werkzaam. 23 Mei 1644 werd te Leiden, een „geselschapie” van hem voor f 14 — 11 — 0 verkocht. En toen het eigenlijke St.-Lucasgilde te Leiden 1648 was opgericht, behoorde SAEGHMOLEN (hij wordt ook SAEGHMEULEN gespeld) tot de eerste leden ²⁾. Hij bleef tot 1654 in Leiden woonachtig, maar vertrok toen naar Amsterdam. Hij had in een huisje in de Doelsteeg gewoond, toebehoorende aan de Leidsche Schutterij, doch de rekeningen dier Schutterij deelen ons het volgende mede: „De 4e huysinge in de Doelsteech, ingehuyrt by MAERTEN SAECHMOLEN, Schilder, om 66 gulden in 'tjaer, is van „1 Nov. 1654 tot 21 Sept. 1655 geen huyr ontfangen, vermits de voornoemde SAECHMOLEN, vervaert door contagieuse Siecte, met sijn vrouw ende kinderen deze stadt „voorleden somer heeft verlaten, en jegenwoordigh tot Amsterdam woonachtigh is, alwaer „hij gesecht wordt armoede te lyden en sijn vrouw en kinderen de kost niet te cunnen „voorwinnen; komt... memorie” ³⁾.

Hij heeft zich eerst den 4^{en} Dec. 1664 te Amsterdam als poorter doen inschrijven, ofschoon hij die stad gelijk wij zagen, reeds sedert 1654 bewoonde. Hij deed dit na zijn tweede huwelijk, dat den 24ⁿ Mei 1664 op de volgende wijze te Amsterdam in het kerkelijk intekenregister werd ingeschreven:

MAERTEN SAEGMOLEN, van Oldenburg, Wedⁿ. GRIETIE JURRIAENS, in de Goutsblomstraet, met GIERTJE CLAES van Amsterdam, Wedⁿ. van JAN ARIAENSZ, Makelaer, Heerenmarkt.

Hij teekende die acte: MARTIN SAGEMUL.

Deze inschrijving verraadt eene groote voorzichtigheid, evenals zij ons op het vermoeden brengt dat SAEGHMOLEN's huisvrouw moeder hoopte te worden. Het poorterecht bracht immers het recht mede om de nabijvende kinderen in 't burgerweeshuis te

¹⁾ Prot., Not. ADR. PAEDTS, Leiden.

²⁾ Archief v. Ned. Kunstgeschiedenis V. 17 en 206.

³⁾ *De Navorscher*.

doen opnemen. Als zorgzaam vader diende hij over de toekomst zijner kinderen te waken. Maar tevens bewijst dit koopen van het burgerrecht nadat men 10 jaren in een stad geleefd en gewerkt had, dat men het met de keuren op de gilden niet nauw nam en of de opname in het gild niet vorderde, of naar het bewijs bij de opname niet vroeg.

Uit de registers der weeskamer, waarnaar eene aanteekening bij de huwelijksacte verwijst, blijkt niets van eene comparitie voor weesmeesteren, hetgeen bewijst dat de nieuwe echtelieden nagenoeg zonder bezittingen in het huwelijk traden.

Lang zou deze echt niet duren: 1 Nov. 1669 werd MAERTEN SAEGHMOLEN, gewoond hebbende op de Braak (Palmgracht), op het Karthuizerskerkhof, waar in den regel de smalle gemeente werd ter aarde besteld, begraven¹⁾.

De Schilders ANTHONY en REINIER HALS traden al dra met den Notaris het sterfhuis binnen om den boedel, als volgt, te beschrijven:

Staat en Inventaris van alle de goederen... metter doot ontruymt bij MARTEN SAEGHMOLEN, ten versoecke van ANTONI en REYNIER HALS, neven van den overleden, door my LEENDERT FRUYT, Not. publ..... geïnventariseert en beschreven den 28 November 1669.

In 't voorhuys:

Een groot lantschap van EVERT MARCELIS (MARSEUS)
 2 groote stucken sonder lijsten waer in iemant gevist wort.
 een Exe homo sonder lijst.
 een schilderij van de Medicijn-konst met een swarte lijst.
 2 cleyne bortjes synde d' hydese (heidensche?) sinnen.
 een dochttertje
 twee tronitges } met een swarte lijst.
 een lantschapje }
 Er volgen eenige weinige kleeren, alles duidt op den soberen staat van den gestorvenen.

In de Kelderkoken:

een Vanitas dat gemeen is.

Op de beste kamer.

drie toonytges met swarte lijsten.

De volgende seventien stucken sijn bij d' Overleden in 't huwelyck geschildert:

een stick van de listige lagen.
 een stick van FAROO'S oordeel.

¹⁾ Grafboeken van Amsterdam.

een groot stick vant groot oordeel.
 een groot stick van de eendracht.
 een stick vant vrouwtje in oordeel.
 een stickje zijnde de stilstant van wapenen.
 2 cleyne bortges met naeckte beeltges, met slechte swarte lysten.
 2 cleyne bortges.
 een stick schildery synde de gerechticheyt met een vergulde lyst.
 2 oude tronies.
 een exe homo.
 een schildery synde een vrouwtje in overspel.
 een schildery van St. Helena.
 een schildery, synde d'offnemingh van 't kruys.

Opt Comtoir.

Omtrent 100 boecken in folio, quarto en octavo.

Op de Solder:

drie ouwe borden, 2 schildersvryfsteen, *tien peletten*, een blicke back met quasten
 en pensele, verruw enz. *een groote quantiteyt soo printen als teeckeningshen,*
van verscheyde meesters, te menichvuldich om te specificeren.
 een cnaep.
 een stroopop.
 een schilderstafeltge.
 een vierenhoute kist, daerin bevonden een groot deel teeckeningshen van anatomie.

Opt Schilderijkamertgen:

twaelff gepleysterde tronies, soo groot als cleyn.
 seven gepleysterde buycken.
 negentien gepleysterde soo armen, handen als voeten.
 twee eesels.
 een stickje met wit en swart.

Schulden en lasten:

De overleden moet hebben van DAVID HOOGSCHILT tot Leyden. *f* 10.—
 Veel schulden had de overleden kunstenaar niet: slechts ééne obligatie van *f* 100.—
 was aanwezig. Voorts onbeduidende kleine schulden.

Daaronder: de overleden is schuldig aan JAN LUYKEN *f* 3 — 3 — 0.

De doodschuld bedroeg *f* 108 — 14 — 0.

Een en ander is opgegeven door GEERTGE BREECKERS, huysvrouw van d'Overleden.

Deze Inventaris is daarom belangrijk, wijl wij er het genre uit leeren kennen, door den overledenen beoefend: de historieschildering. Zulk eene Schilderij werd 1767 te Delft in den boedel van I. A. VAN KINSCHOT verkocht, zijnde: Een kapitaal stuk, verbeeldende „*de villing van Bragadinus, Gouverneur der Stadt Fama Augusta*”, door M. SAAGEMOOLEN 1658; [h. 3 vt. 8 dm., br. 3 vt. 3 dm. Dit werk bracht *f* 36.75 op, terwijl 2 stukken van JAN BOTH slechts *f* 41.— opbrachten. Maar hij beoefende dit genre niet uitsluitend. NAGLER vermeldt een ets, *een Mansbuste met een pelsmuts en korten baard*, van voor te zien, in 12°; beteekend M Z. Op een Ex. in NAGLER's bezit, stond: MART. ZAEGMOLEN. En als nader bewijs kunnen wij aanhalen den Inventaris van FRANS JOOSTEN DE VRIES, overleden te Amsterdam, 1665, waarin wij vermeld vonden *de vier eeuwen* door SAEGMOLEN, *f* 50.— *een Jager* van SAEGMOLEN, *f* 2 — 10. Het eerste van deze beide door TEUNIS ALBERTSZ, kunstkooper, getaxeerde stukken, wijst wederom op de hooge waarde, die door zijn tijdgenooten aan zijne schilderstukken werd toegekend.

De weduwe van onzen schilder bleef met 4 kinderen zitten: twee voordochters LUCRETIA, geb. omstreeks 1651 en AELTJE, geb. omstreeks 1658, en twee zonen ADRIAEN en JOAN COSTEL uit haar huwelijk geboren. Over de beide eersten werd op 4 December 1669 de schilder ANTONY HALS tot voogd door Weesmeesteren benoemd ¹⁾, Den 17 Februari daaraanvolgende bracht die voogd een kleine 200 gl. ter Weeskamer ten behoeve dier weezen op, doch nauwelijks een maand later werd de helft van dit bedrag weder gelicht „om de kinderen van kleederen te voorzien” ²⁾. HALS had zijn plichten als voogd goed behartigd, en den boedel binnen weinige weken bered. Er bleef weinig voor de kinderen over, omdat de weduwe bedachtzaam genoeg was geweest met huwelijksvoorwaarde te trouwen, waarin zij zich bij overlijden van haren man eene uitkeering van 1000 gl. had bedongen. Behalve haren eigen boedel nam zij heel de nalatenschap van SAEGHMOLEN in bezit, en liet de beide voorkinderen nauwelijks genoeg om behoorlijk gekleed te worden. Daarentegen nam zij de voldoening van alle schulden op zich.

Drie jaren later maakte zij „sieckelyck van lichaem, doch gaende ende staende” haar testament ³⁾, waarin zij alleen hare eigene kinderen bedacht. Zij had zich wat den stand harer woonplaats aangaat kunnen verbeteren en woonde op de Korte Prinsengracht.

1) Voogdijboek ter Weeskamer, D. bl. 185 vo.

2) Weesboek bl. 700.

3) Maart 1673. Not. L. FRUYT. Amsterdam.

Het gaat met SAEGHMOLEN als met vele andere Hollandsche schilders uit de zeventiende eeuw; hij is ons slechts bij name en niet uit zijne werken bekend. Wellicht zouden wij geene aanleiding gevonden hebben om hier iets over hem te zeggen, ware het niet dat in dezen jaargang de figuur van JAN LUYKEN behandeld wordt. Het beweren dat SAEGHMOLEN diens meester is geweest, berustte tot dusverre slechts op een *on dit*. De inventaris bewijst ons dat „men” hier de zaak wel bij het rechte einde had.

Al de pleisteren tronies, ruggen, buiken, armen, handen en voeten zijn de voorbeelden geweest, waarop deze voortreffelijke tetsers in zijne jonge jaren zich heeft geoefend. Niets is waarschijnlijker dan dat SAEGHMOLEN in zijn tijd als een voortreffelijk teekenonderwijzer bekend stond. Wie weet bij hoevelen onzer kunstenaars uit de tweede helft der glorierijke eeuw hij de gronden voor de kunst heeft gelegd.

AANTEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

IX.

ABRAHAM VAN CONICKSVELT.

IN het register der ingekomenen in het St. Lucasgild te Dordrecht vindt men de volgende aantekening:

„Den XVIII December 1636 is ABRAHAM CONICKXVELT in't gilde „gecoomen ende heeft het Schilders gild gecoft voor twee engelsche nobels „en een halff, is van den eersten eet en heeft kinderen.”¹⁾

Uit de som die hij betaalde blijkt dat hij geen Dortenaar van geboorte was.

In de rekening van genoemd gild over 1641 leest men: „ABRAM CONIXVELT, 2 jongens om te teekenen.”²⁾ Ik maak hier uit op dat hij tot de fijnschilders behoorde.

De boeken der Huwelijksproclamatien te Dordrecht bevatten alles wat in de kerk werd afgekondigd en dus ook de aantekening der gevraagde Attestatien, en daar onder vond ik op 14 Augustus 1644: „ABRAHAM VAN CONINCKSVELT, schilder en SUSSANNA VAN „NIVELLE wonen in de Colfstraet. Willen van hier vertrekken.” Dit verlangen schijnt evenwel niet spoedig tot uitvoering te zijn gekomen, want op 31 Maart 1647 treft men weder de volgende Attestatie aan: „ABRAM JANSZ CONINXVELT, Schilder en Susanna ISAAX „VAN NIVELL syn huysvrouw hebb gewoont op den Rijdijk vertrokken na ENCHUYSCHEN.”

¹⁾ Zie Obreen Arch. D I bl. 212.

²⁾ Zie ook O. H. D. V bl. 47.

Of CONINCKSVELT daar overleden is kan ik niet bepalen; maar op 16 Maart 1653 vind ik nogmaals eene Attestatie van den volgenden inhoud: „SUSANNA VAN INNEVELT „weduwe van CONINCKVELT Schilder, gewoont hebbende op de Lindegraft is vertrokken na ROTTERDAM.” In weerwil van het verschil van *Nivell* en *Innevelt* meen ik dat hier alleen aan slordigheid in het schrijven moet gedacht worden en de vrouw, van ABRAHAM wordt bedoeld.

Is dit zoo, dan keerde deze, hetzij nog met hem of na den dood van ABRAHAM CONINCKSVELT, naar Dordrecht terug, maar vertrok als weduwe van daar naar Rotterdam.

Omtrent de kunst van dezen schilder is mij niets bekend.

X.

REYNIER en ISRAËL COVIJN.

Deze schilders waren volgens HOUBRAKEN *Brabanders*.¹⁾ Zij hadden zich beiden te Dordrecht gevestigd en waren waarschijnlijk broeders.

Ik vond de volgende Huwelijks-Proclamatie op 14 Mei 1662.

„Sijn getrouwt op „REYNIER KOVIJN, schilder, j. m. van Antwerpen.
„Papendrecht den „KATRINA DE BOT uyt Yrlant, beyde woon. bij de Nieuwbrugh.”
„29 Mei 1662.”

Van REYNIER heb ik verder niets gevonden.

HOUBRAKEN zegt van ISRAËL: *Hij was, als ik hem kende, d'oudste in 't schildersconvent (want hij was daar al in geweest van den Jare 1647) en ik heb hem verscheide jaren agter een, op St. Lucasdag, met een wijngaardrank, gevlochten tot een krans, opt hooft aan tafel zien prijken.*

Daar HOUBRAKEN in 1678 lid van het schildersgenootschap werd, kan uit dit verhaal reeds worden opgemaakt dat ISRAËL een vrij hoogen leeftijd moet hebben bereikt.

Ik heb hiervoor nog een nader bewijs gevonden. Uit de gedrukte Keuren en Ordonnantien van de Confrérie der Grofschilders bleek mij dat hij nog den 30 October 1695 als afgevaardigde der Confrerie van de Fijnschilders met eenige anderen, onder goedkeuring der Regeering van Dordrecht, een accoord met de vereeniging der Grofschilders aanging en teekende.²⁾

De tijd van zijn overlijden heb ik nog niet kunnen vinden. Noch REYNIER, noch ISRAËL, schijnen groote meesters te zijn geweest. HOUBRAKEN, die de onderwerpen, die zij schilderden opnoemt, zegt van den laatsten dat, hoewel men beweerde dat hij in zijne jeugd een goed portret schilderde, hij in de kunst *hoe ouder hoe onoozeler werd.*

¹⁾ Grooten Schouburgh, D. III, blz, 216.

²⁾ Zie mijn stukje over de Dordrechtsche Schildersgenootschappen in het Arch. OBREEN, D. VII, bl. 87.

De Heer BREDIUS deelt mij nog het volgende mede: „Ik ken twee gemerkte stukken van REYNIER COVIJN. Het grootste (paneel, h. 65 cm., br. 50 cm.) berust bij den Heer W. DAHL te Düsseldorf. Het stelt een vrouw voor, met appelen in haar voorschoot. Zij staat voor de deur harer woning (men ziet in een straat) en heeft een pot met melk naast zich. Zij betaalt die aan een voor haar staand melkmeisje (in rood jak met bruine mouwen en zwarte rok). Zelf draagt de vrouw ook al een vuurroode rok en beiden hebben roode kousen. Dat rood heeft hij MAES afgekeken, in diens eersten Rembrandtieken tijd. Op den voorgrond kippen, een hondje, 2 koperen melkkannen en op den achtergrond nog een vrouw met een koperen kan. Het schilderij is voluit: REYNIER COVIJN gemerkt. Het andere stuk is kleiner en berust in het kleine Museum te Coblenz. Het is R. COVIJN gemerkt en stelt een keukenmeid aan den haard voor; rondom haar een uitvoerig stilleven. Het eerste schilderij doet dadelijk aan MAES denken, maar is wat onhandiger geteekend en wat hard van kleur. Het is m. i. het vroegste werk. Het andere is harmonischer van toon en zorgvuldiger van teekening. Onder de ten onrechte aan MAES toegekende stukken, die wel eenige punten van overeenkomst met het werk van dien meester hebben, zal men wel eens schilderijen van COVIJN aantreffen.”

 XI.

GERRIT GERRITZ CUIJP.

(DEN OUDEN.)

Toen ik in *Oud-Holland* ¹⁾ de levens der Schilders AELBERT, JACOB en BENJAMIN CUIJP behandelde, deed ik die voorafgaan door een Hoofdstuk getiteld DE FAMILIE CUIJP. Natuurlijk was daarin de hoofdpersoon, de stamvader der familie, GERRIT GERRITZ. Sedert ben ik in de gelegenheid geweest omtrent diens leven nog verschillende bijzonderheden te verzamelen en daardoor het geschrevene aan te vullen en van enkele fouten of verkeerde opvattingen te zuiveren.

Ik meen thans beter te doen met den naam van den stamvader van het geslacht boven dit opstel te plaatsen, daar deze ook als glasschrijver een plaats onder de kunstenaars kan innemen.

Bij het herhaald raadplegen der Rekeningen van het St. Lucasgild te Dordrecht bleek mij dat deze nog verschillende bijzonderheden omtrent GERRIT GERRITZ. bevatten die eenig meerder licht over zijn leven en maatschappelijke positie konden verspreiden, terwijl ook andere bronnen nog nieuwe bouwstof opleverden.

¹⁾ D. II, bl. 233 en volg.

Ik laat het gevondene hier volgen en zal er nu en dan eenige opmerkingen bijvoegen.

Rekening 1584—85.

„Ontfangen van GERAERT GERITSZ Glaesscrijver van Sijnen Noebel die hij „gereed gat II Gl. X st
Noch van den voerscreue GERAERT ontvanghen van den eersten vorschreeve nobel.
II Gl. X st

Onder de uitgaven van hetzelfde jaar.

„Als GERAERT GERAERTSE glaesscrijuer in 't gildt quam ind Swarten arent met „die ghemeen gesellen verdroncken op 19 Januarij III Gl. X st.

Rekening 1585—86.

„Noch ontfangge van sijn weerschene nobel GERRAT GERRIJSZ *glaesscrijver*. comt „alhier II gl. X st.”

„GERRIJT de *glasschrijv.* sijn boete van twee st. VIII pen.”

Rek. 1586—87 ontv. Nobels.

„GERART de *gelaes schrijuer* II gl. X st.”

Rek. 1587—88.

„Ontfanck van nobels die de gilde broeders betaelt hebbe als sij int ghilt ge- „coemen sijn en het gilt schuldijgh ware.”

„Noch ontfangen van GERIT GERITS de *glaesscriver* een nobel.”

Uit de hier gegeven aantekeningen kan worden afgeleid dat de geldelijken toestand van GERRIT GERRITSZ noch niet ruim was. Immers betaalt hij zijn gildgeld eerst in den loop van vier jaren; en ofschoon dit nu wel geen zeldzaamheid onder de gildebroeders was, zoo waren er toch velen die hunne vijf nobels in eens betaalden.

Uit de rekening over 1588—89 blijkt dat hij een knecht, uit die over 1590—91 dat hij een leerjongen en een knecht had.

Ik heb bij vergissing in mijn vorig artikel gezegd dat GERRIT GERRITSZ reeds in 1591 deken van het gild was.¹⁾ Dat hij die betrekking toen zou bekleed hebben komt weinig overeen met de volgende aantekening in de rek. over 1591—92.

„Noch ontfangen van GHERIJDT GHERIJDS *glaesschrijver* van boeten van dartijch „stuvers over dat hij int ghijlt teghens de Deekens onbetaemelijcke woorden sprack.”

Het laat zich toch moeilijk denken, dat een Dekan beboet werd omdat hij zich onbetamelijk tegen zijne mede-dekens had uitgelaten, men zou zulk een strijd wel onder de waardigheidsbekleeders zelve hebben uitgemaakt.

In de volgende jaren vinden wij dat GERRIT GERRITSEN telkens voor 2, eens zelfs voor 3 knechts betaalt. In die over 1595—96 ook voor een leerjongen. In de rekening over 1599—1600 vindt men onder den ontvang van „nobels dije de ghijldebroeders schuldig waren.” „Item noch ontfangen eenen nobel van GERIJT GHERIJTSEN glaeschrijver komt. II gl. X st.” Ik vermoed dat deze nobel door hem betaald werd voor

¹⁾ De op dit jaar vermelde deken wordt genoemd: „GHERIJDT GHERAERTSEN *glaesmaker*.”

het recht om ook het schildersvak uit te oefenen. Uit een paar hieronder te vermelden aantekeningen, in de Thesoriërsrekeningen voorkomende, blijkt toch dat hij later ook het schildersvak dreef.

In de rekening over 1601—1602 trof mij de volgende aantekening onder de boeten voor het niet aanwezig zijn der gildebroeders:

„Doe men GHEERRART GHERISSENS huïsvrouw begraf.” Deze aantekening deed mij vermoeden dat hier van het overlijden van GEERTEN MATHIJSZEN sprake was; maar daar de registers der dooden van dien tijd niet aanwezig zijn, bestond daaromtrent geen zekerheid. Intusschen werd deze gissing bevestigd door de volgende door mij gevonden huwelijksproclamatie van 9 Juni 1602:

„Getrouwt „GERIT GERITSZ glaesscrijver van Venloo weduwnaer.
„ult^o Juny 1602.” „EVERIJNKEN ¹⁾) ALBERTSdr. van Dordr. weduwe van HERMAN
JANSE Helbardier.

Uit de vroeger medegedeelde aantekening uit het rekeningboek over 1605—6 omtrent het leenen van een doodkleed om zijn vader te begraven, heb ik toen afgeleid dat de oude GERRIT GERRITSZ overleden was en hier van eenen tweeden GERRIT GERITSZ, waarschijnlijk een voorzoon, sprake was. Nu hier boven gebleken is dat de oude GERRIT in 1602 een tweede huwelijk had aangegaan komt deze gissing te vervallen.

Het is de oude GERRIT die zijn vader begroef. Hieruit zou moeten worden opgemaakt, dat ook deze reeds uit Venlo naar Dordrecht was gekomen ²⁾. Misschien verklaart het zich hier door dat te dezer stede nog een anderen tak der CUYPS gevonden werd en stamden deze welligt af van een broeder van den ouden GERRIT.

In de Thesoriersrekening van Dordrecht over 1605 leest men :

„GERRIT GEERITZ glaesschrijver de somma van hondért tagtig ponden van XL „groot, hem bij mijnen Heeren toegevoeght voor 't maeken en leveren van een glaes van „deze stadtswegen vereert in de kerck van stede van Woudrichem en̄ bij hem aldaar „gesteld volgende d'attestae. van Balliu, Schout, Burgenrs, Schepenen en Rade der voorsz. „stede Woudrichem ende bij voorsz. attestatie ordonan̄ en̄ quitantie voorsz. CLXXX £.” 9)

Uit deze aantekening blijkt dat GERRIT GERRITSZ een bekwaam glasschrijver was en uit de hiervolgende Thesoriersrek. van hetzelfde jaar dat hij ook het schildersvak uitoefende.

„GERRIT GERRITSZ, schilder, ses ent seventich poñ XIII β. van eenige dingen voor
„de stadt geschildert en eenige borden ges. te hebben volge dije sijne verclaeringe en
quitan LXXXVI £ XIII β.”

1) Ik schreef vroeger bij vergissing JURIJNKEN. Zie *O. H.*, D. II, bl. 237 en 253.

2) Het kan ook zien op de vader zijner vrouw.

3) KRAMM maakt hiervan melding op GERRIT GERRITSZ. Dat was mij vroeger ontgaan.

Ik weet niet door welk misverstand ik er toe gekomen ben om in mijn vorig opstel te zeggen dat GERRIT GERRITSZ in 1599 deken van het St. Lucasgild was. Hij was dit niet toen maar eerst in het jaar 1607—8. Toen was hij deken en ook boekhouder van het gild.¹⁾ Volgens de rek. over 1608—9 was hij destijds weder deken maar nu geen boekhouder. In deze rekening vind ik nog de volgende aantekening onder de uitgaven:

„Noch betaelt aan GERIJT GERIJTS Glaesschrijver dat hij ant Gijlt te kort quam „van 't Scrijve van een request.” IIII st.

In 1618 werd hem weder het vervaardigen van een glas, thans voor de kerk te Niervaert,²⁾ door de regeering van Dordrecht opgedragen. De Thesoriersrekening bevat daaromtrent de volgende aantekening: „GEERIT GEERITZ Glaesschrijver de Somma van „hondert ponden van 40 grooten ter saeke dat hij inne nieuwe kercke der stede Niervaert, „heeft geleuert en ingestelt een glaes daarmede de E. heeren deeser stede, beneffens meer „andere groote steden van Hollant 't selve Godtshuijs hebben gecongratuleert, sijnde „cierlijk, loffel gemaect en gebacken, met het wapen der voorsz. stede en chiraten naer „behooren. Volgen d'attestatie van den Bailliu, Burgem en Regeerders der voorsz. stede, „die men met ordonnan en quitantie daertoe dienen overleuert. I C £. Nog eens vind ik hem in de Thesoriersrek. vermeld, namelijk in die van 1627, waar men leest: „GERIT „GEERITSZ glaesmaeker en schilder, voor het repareeren van Glazen en schilderen van „diverse dingen 824 £ 6 st.”

Intusschen was zijne tweede vrouw EVERINA ALBERTS in 1622 overleden, zooals mij is gebleken uit eene „Copie” van een „staetken in 't corte, ten begeerte van Mr. GERRIT „GERRITSZ glaesbacker. Gemaect vuilt den inventaris bij den selven Mr. GERRIT met „sijn eigen hant gescreven, en opten XII July 1622 ter weescamere in Dordrecht geëxhibeert, van de goederen nagelaten bij EUEERINA AELBERTS zijne laatste huisvrouw „zulcx sij de selve goederen met den voorz. Mr. GERRIT int gemeen hadde int laatste „van haren leven lijfue sijnde overleden den XXII April 1622” enz.³⁾

Uit dit stuk bleek mij den waren naam van GERRIT GERRITSENS tweede huisvrouw die ik door de zonderlinge schrijfwijze der capitale letters vroeger verkeerd las. Verder dat EVERINA ALBERTS twee voorkinderen had namelijk JAN⁴⁾ en CORNELIA HERMANS of HUIJMENS, zooals zij in dezen inventaris worden genoemd, terwijl er uit het huwelijk van GERRIT met EVERINA twee kinderen waren, namelijk GERRIT, tijdens het opmaken van den inventaris oud 19 en BENJAMIN oud 9 jaar.

¹⁾ Verg. O. H., D. IV, bl. 237, waar ik die waardigheid aan GERRIT GERRITSZ toekende.

²⁾ Niervaert is de oude naam van Klundert of de Klundert. Zie OUDENHOVEN *Out-Hollandt nu Zuyt-Hollandt. KOK Vaderl. Woordenboek* en WITKAMP *Aardrijkskundig Woordenboek* beide op Klundert. De naam is nog bewaard in het *Rentamt. Niervaert*. In 1737 is de kerk waarvan hier sprake is afgebrand.

³⁾ Dit stuk werd door den Heer VAN DE WEG onder de losse papieren der Weeskamer gevonden en mij welwillend ter inzage gegeven.

⁴⁾ JAN HUIJMENS was glazemaker en werkte nu en dan voor zijn stiefvader evenals den eigen zoon ABRAM GERRITSZ.

De gegoedheid van den ouden GERRIT ten dien tijde is uit genoemden inventaris niet wel op te maken, daar baten noch lasten zijn opgetrokken en de cijfers door kantteekeningen telkens veranderd zijn. Toch blijkt dat zijn huis in het Tolbrugstraatje zijn onbezwaard eigendom was en dat dit op *f* 1000 werd geschat, terwijl hij ook een tuin buiten de St. Jorispoort in gebruik had, waarvan evenwel de grond aan de stad Dordrecht behoorde. Verder komen er verschillende renten op huizen en instellingen onder de baten voor.

Ziehier nog eenige artikelen uit den inventaris, die eenig denkbeeld geven van zijne verhouding tot de kunst.

„Een schilderije voor int huijs van Jacobsleer”	gewaardeerd op <i>f</i> 12,—”
„Twee geschilderde hondekens	gewaardeerd op . . <i>f</i> 10 —
„Een geschilderd dootshoofd met een kinde	” 1 — 10 st. —
„Een schilderije van Abraham	” 2 — 10 „ —
„Vier schilderijen	te zamen 4 — 16 „ —
„Een schilderije van verloren soon in de vorige partij begrepen	— —
„Op die achtercamer 9 schilderijken” waaronder een van Ezechiel”	te zamen . . 30 — — „ —
„Het conterfeijtsel van GERRIT GERRITSZ met sijne voors. huijs-	
„vrouw; dewelke hij sustineert nijet behoort te werden	
„geestimeert, maar is den voorsz. GERRIT te vreden, dat	
„die voorz. kinderen naer haer nemen haere Voorz. moeder	
„mits dat hij behoude sijne voors. conterfaictsel”.	
„Vijff cleene pinneelkens sonder lijste — bij den voors. GERRIT	
„GERRITSZ genomen hoewel deselve soo veel nijet sullen	
„gelden, ’t stuck tot XXX st.	
	” 7 — 10 „ —
„Noch een schilderijken van een dootshoofden, met een kindeken	” 2 — 0 — 0”
„Eenige papieren van oude glaespatroenen	” 2 — „ — „”

„Op die bouen schrijfkamer.

„Drije kunstboucken; t’ samen tot vier c. gul	” 4 — „ — „”
„Verscheijde printen soo historien enz. voor glaesschrijvers enz.	
„twintich c. gul	” 20 — „ — „”
„een copere plaet daer men veruw op vrijft	” 3 — „ — „”

Aardig voor de kennis der lectuur van den kleinen burgerstand in dien tijd zijn de in den inventaris voorkomende boeken.

„BOUCKEN.”

„Eenen grooten Bijbel, een cleenen, een testament, een huijsbouck,	
„een martelaer bouck, met noch twee andere boucken	<i>f</i> 12 — —

Hiermede meen ik alles uit den inventaris te hebben opgenomen wat hier van eenig belang is.

Na de aantekening van 1627 in de Thesoriersrekening heb ik niets meer van GERRITSZ gevonden, dan dat hij den 15 Mei 1644 werd begraven. De aantekening zijner begrafenis gaf ik vroeger.¹⁾

Den 27 Juli 1644 werd het door hem tot zijn dood bewoonde huis door zijne kinderen en kindskinderen verkocht. De aanvang dezer acte werd door mij vroeger medegedeeld; maar daarin is door verkeerde lezing en overgeslagen drukfouten zooveel bedorven dat ik het noodig acht haar hier nogmaals weer te geven. Zij luidt:

„Actum den 27 July 1644.”

„Dat voor ons quamen ANNEKE GERRITSdr., als last en procuratie hebbende „van GOIRSEN VAN BEEN haren man, blijkens enz. JACOB GERRITS CUYP, GERRIT „GERRITS CUYP en BENJAMIJN GERRITS CUYP, mitsgr. JACOB ABRAHAMS CUYP en „GIJSBERT VAN DALEN²⁾ van wegen het naergelate weeskint van zā ABRAHAM „GERRITS KUYP, blijkens enz. PIETER GERRIT HULSTMAN als getrouwt hebben „GEERTRUYT ISAACS en den voorz. JACOB GERRITS CUYP als voocht van naerge- „laten weeskinderen van Zā IZAAK GERRITS CUYP, HENDRICK HENDRICX COCK als „getrouwt hebben GEERTRUYT PIETERdr., PIETER RIJENS COCK als getrouwt hebben „TRIJNTJE PIETERSdr. kinderen en kintskinderen respectiv. van Zā GERRIT GERRITS „CUYP, den ouden, vendiderunt in de voors. qualiteit BOLTE BOLTENS VAN HORICK, cruij- „denier, borger deser stede, domum cumsuis staende en gelegen in de Tollebrugstraet „aen poortsijde, tusschen den huysen van GERRIT CUYP de jonge aen de eene en 't huys „van GEERT JANS, craenkint³⁾ aen de andere sijde,” enz.

Uit deze acte, den bovenvermelden inventaris en de verschillende door mij gevonden aantekeningen in de doop-, huwelijks- en begrafenisregisters heb ik de hier bijgevoegde, verbeterde geslachtslijst der familie CUYP zamengesteld. Ik vermeen daarnaar ook te kunnen verwijzen voor wat het later gevondene omtrent de kinderen en kindskinderen van GERRIT CUYP DEN OUDEN betreft, voor zoo ver zij in de hier volgende levensberichten niet zijn opgenomen.

1) O. H., D. II, bl. 237.

2) Als administrateur der Weeskamer.

3) Kraankinderen werden genoemd de beambten die aan de stadskraan verbonden waren.

GESLACHTSLIJST DER FAMILIE CUYP.

GERRIT GERRITSE CUYP, geboortig van Venlo [kwam in het St. Lucasgild te Dordrecht op 19 Januari 1585 als glasschrijver.] Overleed te Dordrecht Mei 1644.
 Trouwde 3 Februari 1585 GEERTEN MATTHIJSDOCHTER, (weduwe van BERNAERT PELGRIM) welke stierf in 1601.

MARITKE, geb. Dec. 1585 trouwde 28 Oct. 1612 met PIETER WILLEMS kleermaker.	ABRAHAM tr. 12 Juni 1612 met JANNEKE, TONISJANSENS dochter; kwam in 't St. Lucas- gild op 11 Oct. 1612 als glaze- maker, op 17 Oct. 1612 als schilder.	ISAAC GEER- TRUID trouwde met NEELTGEN PIETER GERRITSZ HULSTMAN	JACOB geb. Dec. 1594, komt in 't ongehuwd St. Lucasgild als schilder overleden 18 Juli 1617; trouwt 13 Nov. vóór 1644. 1618 met AERTKEN COR- NELIS VAN COOTENDR., hij sterft 1651 of 52; zij Dec. 1654.	MATTHIJS geb. April 1603, geb. Dec. 1612, kwam in 't gild als glazemaker 27 Jan. 1631; en schilder 27 Jan. 1631 trouwt huwd te Dordt BELLIJNTEIL- LEMANS, ver- trekt 2 Oct. 1644 naar St. Antho- nypolder.
GEER- TRUID ge- huwd met PIETER HENDRIK HENDRIKS COCK.	JACOB kwam in 't St. Lucasgild als glazemaker en schilder op 11 Sept. 1636.	DANIEL	ARENDINA geb. Dec. 1659, trouwt 19 Nov. 1690 met PIETER ONDERWATER brouwer in „de Lelien”; zij sterft Juli 1702. Hij 22 April 1728.	BENJAMIN geb. April 1603, geb. Dec. 1612, kwam in 't gild als glazemaker 27 Jan. 1631; en schilder 27 Jan. 1631 trouwt huwd te Dordt BELLIJNTEIL- LEMANS, ver- trekt 2 Oct. 1644 naar St. Antho- nypolder.
			CORNELIS geb. 22 Oct. 1691, overl. 1696.	

Later vond ik nog de volgende huwelijks-proclamatien waaruit blijkt dat de oude GERRIT GERRITSZ zeer rouwlustig was; daar mij evenwel niet gebleken is, dat uit deze huwelijken kinderen geboren zijn, doen zij tot deze geslachtslijst minder af. Daar het begrafenisboek of register der dooden eerst met 1626 begint, heb ik den tijd van het overlijden der vrouwen niet kunnen vinden. Deze huwelijken volgen zoo snel op elkander, dat men, wanneer niet de aanduiding zoo eensluidend was, aan verschillende personen zou denken.

- Getr. 2 July 1623. „GERRIT GERRITSEN, Glaesmaker, Wedr., van Vello, woont in 't Tolbrugstraetge,
 „HAETGCHEN HENDRICK LAUWERENSdr. woont in de Grootte Spuystraat.”
 Proc. 17 Nov. 1624.
 Getr. 3 Dec. 1624. „GERRIT GERRITZ, Glaesmaeker, wedr., van Venlo, woonende hier binnen in Tolbrugstraete,
 „AAGKE ARIAENS, van Dordr., Wed. van JAN PIETERSE BLOM, schipper, woont in Munnick
 bij 't Grootte Hoofd.
 Proc. 26 Oct. 1625.
 „GERRIT GERRITS, Mr. Glaesmaker van Venlo, woonende in de Tollebrugstraat.
 „ANNEKE TIELEMANS, van Bracht, wed. van GERRIT STOFFELS, woonende bij HERMAN TILMANsz.

XII.

JACOB GERRITSZ CUYP.

In de door mij van dezen schilder gegeven levensschets¹⁾ heb ik gezegd niet te weten wanneer hij het huis op de Nieuwbrug dat hij in 1625 bewoonde, betrokken had. Ook thans kan ik dit nog niet juist bepalen; maar toch is mij uit het *Quoyer* der verpondingen over 1620 gebleken dat „JACOB GERRITSZEN, schilder” toen woonde „aen de kaeije bij de Blaupoort den houck omme.” Ik vermoed dat dit was op het geen thans genoemd wordt, de Nieuwehaven, maar geheel duidelijk is de aanduiding niet en in elk geval is het huis niet aan te wijzen. Hij was daar aangeslagen voor IX £. Daar er geene cohieren tusschen 1620 en 23 aanwezig zijn, is geene nadere aanwijzing te vinden voor zijne verhuizing naar de Nieuwbrug. Hij zal zeker dadelijk na zijn huwelijk²⁾ in het huis bij de Blauwpoort zijn gaan wonen en waarschijnlijk is daar dan ook zijn zoon AELBERT geboren.

Ik heb de meening uitgesproken dat JACOB GERRITSZ ook waarschijnlijk het vak van kladschilder uitoefende en bracht als bewijs daarvoor bij dat hij knechts en jongens hield en dat deze, als zij het kunstvak uitoefenden, geen werk voor hun meester deden en dus ook niet in de termen vielen om voor hen geld aan het gild te betalen. Deze grond voor die meening moet vervallen. Later is mij toch gebleken dat ook voor de leerlingen en knechts van een fijn of kunstschilder wel degelijk moest worden betaald.³⁾

Het was onze JACOB GERRITSZ die in Nov. 1625 te Amsterdam als erfgenaam van den geschutgieter AREND VAN DER PUTTEN verbleef.⁴⁾ De Heer Mr. N. DE ROEVER heeft later nog eene acte van eenige dagen vroeger gevonden waarvan hij mij het hier volgende uittreksel zond.

„AELTJE SWEERS. — Kinderen van BARENT SWEERS, kinderen van HEYLTGEN
„SWEERS, erfgenamen van suster GEERTGEN SWEERS. JACOB GERRITSZ KUYP en
„AERTGEN CORNELIS VAN COOTEN te Dordt. PHILIPS JACOBSZ VAN NOIJEN te Utrecht.
„AELBERT VAN DER MEIJEN en LIJNTJE v. d. PUTTEN te Breukelen LIJSBETH
„V. D. PUTTEN.

¹⁾ O. H. D. bl. 240 en vervolgens.

²⁾ Volgens de Huwelijks proclamatie woonde de vrouw van JACOB GERRITSZ toen bij GOESZEN VAN VERSSEN. Ik twijfelde vroeger of ik dien naam goed had gelezen en daarom trok het mijne aandacht dat ik denzelfden naam aantrof in OBRENS Archief D. II bl. 239. Uit de rek. der stad Utrecht over 1604—5 wordt aldaar medegedeeld dat GOOSEN VAN VEERSEN o. a. een zilver vergulden kop had geleverd welke aan UYTENBOGAERT was vereert. Deze GOOSEN VAN VEERSEN was dus zilversmid. Kan hij ook naar Dordrecht zijn gaan wonen? De Utrechtsche afkomst van AERTKEN CORNELIS dr. doet daaraan denken. Er is geen lijst van leden van het zilversmidgilde van dien tijd te Dordrecht, anders zou hieruit misschien licht te putten zijn.

³⁾ Zie o. a. O. H. D. V. II. bl. 47.

⁴⁾ O. H., D. II, bl. 251, noot 42.

„ANDRIES BUS en TRIJNTJE V. D. PUTTEN te Deventer.

„BARBER V. D. PUTTEN.

„Erfgenamen van ARENT VAN DER PUTTEN, geschutgieter.”¹⁾

Deze acte was van 18 Nov., de vroeger vermelde was van 25 Nov. zoodat CUYP zich toen althans eenige dagen in Amsterdam moet hebben opgehouden.

Ik neem deze gelegenheid waar om eene schrijffout te verbeteren. De naam van den Glasschrijver, die met CUYP in 1637 deken van het Gild was, is niet zooals ik schreef MISFAN maar MISJAN.

De tijd van het overlijden van J. G. CUYP kan weder iets nader worden bepaald. Op een vrouwenportret, reeds sedert 1877 op het Museum te Amsterdam aanwezig, maar in de vorige catalogussen niet voorkomende, leest men J. G. CUYP *fecit* 1651.²⁾ Daar zijne vrouw in het „Quoyer” van den 200sten penning over 1652 weduwe word genoemd, mag men aannemen, dat hij reeds in hetzelfde jaar waarin dit stuk door hem werd vervaardigd is overleden.

Ik geef in de noot hieronder de namen zijner leerjongens die in *het Boek van Knechts en Leerjongens* van het St. Lucasgild voorkomen.³⁾ Zij zijn dikwijls zoo slecht geschreven, dat ik voor de juiste lezing niet altijd instaa. De eenige, die zoover mij bekend is, later schilder werd is BASTEJAEN DE LEEU (VAN DER LEEUW.) Ik had vroeger abusief gelezen BAST. JANS DE LEEU.

Omtrent de kunst van J. G. CUYP ontving ik verschillende aanwijzingen. Ik zal hier alleen diegene opnemen welke betrekking hebben op mijne stelling dat hij niet, zooals door verschillende schrijvers wordt gezegd, landschapschilder was.

Vooraf nog iets over de door R. PERSIJN naar teekeningen van JACOB CUYP gegraveerde viervoetige dieren, uitgegeven door N. J. VISSCHER⁴⁾. Ook NAGLER vermeldt dit werk en noemt het eene verzameling van viervoetige dieren in 13 bladen door R. PERSIJN gegraveert naar A. CUYP⁵⁾.

In den door Dr. DOHME volledig gegeven titel leest men „JACOBO CUPIO”. Indien CUPIO werkelijk door CUYP moet worden vertaald, wat ik thans voor zeker houd, dan moet NAGLER zich hebben vergist, toen hij A. CUYP schreef. Dat Dr. DOHME van 12, NAGLER van 13 bladen spreekt zou zich daaruit kunnen verklaren, dat de laatste het titelblad mede rekent. De eerste heeft zich evenwel zeker verschreven toen hij Antwerpen als plaats der uitgave noemde, dit zal Amsterdam moeten zijn, waar de zaak van N. J. VISSER gevestigd was.

1) Acte Not. LAMBERTI. Amsterdam, 18 Nov. 1625. Er was ongeveer 25,000 te deelen.

2) Catalogus der schilderijen in het Rijksmuseum te Amst. 1887, No. 258.

3) 1657. GELOUDE ROCHY. JOHA GARNOU en PIETER CRUIJSSUS. 1638. BASTEJAEN DE LEEU en PIETER DE MEIJER. 1639. LUCAS MANTENA, JAN JANSE MORLET, LAUWERENZ DE GELDER, JAN TELVER, JAN JOLIJKE en ABRAM DE GELDER. 1640. CORNELIS VAN SOMEREN, ELIAS COOLS, WILLEM VAN REES en GOOSEWIJNUS COLSTER. 1641. jong om te schilderen ARIJEN HUBERTSE DE VEER.

Er zijn geen latere aantekeningen, daar in 1642 de scheiding uit het gild plaats had.

4) Zie O. H., D II, bl. 250.

5) Zie ook KRAMM op PERSIJN, bl. 1272.

JACOB CUYP heeft dus dieren geteekend en had blijkbaar in dit genre eenige vermaardheid.

De Heer BREDIUS zag bij den Hr. NANNINGA UITTERDIJK ¹⁾, Archivaris van Kampen, een schilderij voorstellende „een bijna levensgrootte, biddende en weenende „Petrus, waarop links een Italiaansch gebouw met achtergrond met een goed gedaan „groepje kippen, gem. J. CUYP, f. 1627.” Ziehier dus eene proeve van een Bijbelsche voorstelling waarop ook dieren voorkomen. Een schilderij in het Museum van der Hoop, bekend onder den naam van *Eene buitenpartij*, ²⁾ werd vroeger aan A. CUYP toegeschreven; maar vergelijking met ander werk van JACOB GERRITS bracht de Heer BREDIUS tot de overtuiging dat het door dezen was vervaardigd. Op dit stuk vind men een paard, een schaap en een hondje.

Het Museum te Keulen bezit een schilderij gemerkt J. G. CUYP 1638, voorstellende twee kinderen in een landschap er komt een lam en een hond op voor (van de hand van JACOB GERRITZ CUYP) en in het verschiet *twee koetjes*. Dit verschiet met de koetjes is, volgens mededeeling van den Heer BREDIUS, zonder eenigen twijfel door den jengdigen ALBERT CUYP geschilderd.

JACOB GERRITSZ was bij uitnemendheid portretschilder en als zoodanig een kunstenaar van beteekenis. De bekwame fransche kunstgeleerde, EMILE MICHEL, laat op de beschrijving van het hiervoor genoemde werk te Keulen volgen: „GERRITSZ CUYP à d'ailleurs „au Musée de Cologne une œuvre plus importante, le *portrait d'un vieillard*, saine et „vigoureuse peinture, avec sa signature et sa date: J. G. CUYP *fecit* A° 1643, modelée „franchement en pleine pâte, et nuancée des dégradations très délicates. Les luisants des „carnations y sont indiqués avec une justesse si étonnante q'on croirait voir les palpitations et la moiteur même de la vie.” ³⁾ De twee portretten van J. G. CUYP in het Museum te Metz noemt de Hr. MICHEL in een' schrijven aan mij: „deux vrais chefs d'oeuvre.”

Ik ontving menige aanwijzing omtrent portretten van J. G. CUYP, terwijl er ook op verschillende catalogussen van verkooping, die sedert ik in *O. H.* over hem schreef plaats hadden, voorkwamen. Ik geloof niet dat het veel nut zou hebben ze allen hier op te noemen.

Het blijkt meer en meer dat JACOB GERRITSZ CUYP een kunstenaar was van groote verdienste en dat vooral vele zijner portretten mogen geplaatst worden naast die van zijne beroemdste tijdgenooten. ⁴⁾

¹⁾ Ook de Hr. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK maakte mij op dit stuk opmerkzaam.

²⁾ Zie Cat. Rijksmuseum te Amst. 1887 No. 259.

³⁾ Musée de Cologne par EMILE MICHEL, Paris et Cologne 1884, p. 60.

⁴⁾ Ik heb vroeger gezegd, dat zijn portretkunst ook in zijne woonplaats gewild was. Als een nieuw bewijs daarvoor kan strekken, dat het wapen op het door BALDINGER geëtsde vrouwenportret (zie *O. H. D.* II, bl. 247) mij gebleken is dat der familie VAN DRIEL te zijn. Dus het portret van eene Dordrechtsche dame.

XIII.

BENJAMIN GERRITSZ. CUYP.

In mijn levensbericht van GERRIT GERRITSZ CUYP ¹⁾ heb ik aangetoond dat ik mij in de verwantschap tusschen dezen en BENJAMIN, vroeger had vergist en dat de laatste een zoon van den ouden GERRIT was uit diens tweede huwelijk. Deze tweede vrouw heette EVERIJNKEN en niet zooals ik vroeger las JURIJNKE. BENJAMIN was dus niet zooals HOUBRAKEN zegt de neef, maar de oom van AELBERT CUYP.

De vooronderstelling van VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN door IMMERZEEL weergegeven dat hij een hoogen ouderdom zou hebben bereikt en eerst in 't laatst der 17e eeuw overleden zou zijn, kan ik thans met zekerheid weerspreken. In het register der dooden te Dordrecht vond ik de volgende aanteekening.

1652 Augustus.

„den 28ste een baer over misheerenherberg ²⁾ tot JAN HUIJME; glaesmaecker voor BENIJEMIJN CUYP, Jonkman.”

Terwijl men in het 12e. Weesboek fol. 163 leest:

„BENJAMIJN CUYP, jongman, Constigh schilder, wonende binnen deser stede. „Testament gepasseert voor PIETER LAIRESSE op den 6 Augustus 1652. Geregistreerd „21 November 1652.” ³⁾

Hij is dus in Augustus 1652, nog geen 40 jaar oud, overleden en de veelheid zijner werken, waarop men zich als grond van waarschijnlijkheid van een langdurig leven beroept, bewijst alleen voor de vlugheid van zijn penseel. ⁴⁾

Ofschoon hij waarschijnlijk een eenigzins zwervend leven heeft geleid, schijnt Dordrecht toch zijn hoofdverblijf te zijn gebleven. JAN HUIJMENS, uit wiens huis hij werd begraven, was de voorzoon zijner moeder en dus zijn halve broeder. Zeker was hij wegens ziekte ter verpleging daar opgenomen. Dat hij 6 Augustus zijn testament maakte en den 27 of 28sten dier maand overleed doet denken aan eene langdurige ziekte waarvan hij toen al den doodelijken afloop voorzag.

Overigens is mij omtrent zijne levensgeschiedenis niets meer bekend geworden. Alleen zij hier nog opgemerkt dat zoo het groot getal schilderijen van CUYP, voorkomende op de lijst der verloting door JAN BONDT in 1649 te Wijk bij Duurstede gehouden, zooals Jonk. V. DE STUERS meent, aanleiding geeft om aan nauwe betrekking tusschen hen te denken, ⁵⁾ hier ongetwijfeld van BENJAMIN sprake moet zijn. De onderwerpen der daar voorkomende schilderijen stellen dit buiten twijfel.

1) O. H. D. II bl. 253 en volg.

2) Lees *Mijnsheeren herberg*

3) Mededeeling van den Hr. A. v. D. WEG

De minuten van gemelden Notaris zijn te Dordrecht niet aanwezig.

4) Dr. W. BODE verzekerde den Hr. BREDIUS dat hij meer dan 150 BENJAMIN CUYP's had gezien.

5) OBREEN. Arch. D. II bl. 73 en 76.

Sedert mijn vroeger bericht verkreeg het Museum te Brussel een schilderij van hem, waarvan GEORGES DALIER zegt: *Un bon BENJAMIN CUYP, presque traité en grisaille*,¹⁾ terwijl DORDRECHTS MUSEUM. „Eene genezing van TOBIAS” kocht. Gem. B. C.

Schilderijen van B. CUYP vindt men o. a. te Dessau, Cassel, Keulen, Marseille, en Bordeaux. Een zijner fraaiste werken zag de Heer BREDIUS bij den Heer VON MUMM te Frankfurt. Het stelt een legerkamp voor, is bizonder krachtig van kleur en voor hem uitvoerig gedaan. (Valsch gemerkt met WOUWERMANS Monogram.) Een ander, zeker het mooiste, bij den Senator Laporte in Hannover, die het ruim f 800 kostte. In den kunsthandel en bij kleine verzamelaars in Duitschland ziet men zeer vele werken van B. CUYP.

Na de werken van hem te Amsterdam, Brussel en Dordrecht gezien te hebben vereenig ik mij gaarne met het oordeel van VAN EIJDEN en v. d. WILLIGEN, dat zijn werk, al is het niet gemerkt, *kenbaar genoeg* is.

XIV.

AELBERT CUYP.

Ik heb weinig aan de levensgeschiedenis van dezen beroemdsten vertegenwoordiger van zijn geslacht toe te voegen.

In verband met het door mij gezegde dat hij zeker de boorden van Rijn, Maas en Waal moet hebben bezocht²⁾ trok mijne aandacht, wat VAN EYNDEN en v. d. WILLIGEN³⁾ zeggen omtrent het verblijf van vele der bekendste meesters van de Hollandsche school te Nijmegen. Onder hen die in de stad *vele aanzienlijke huizen en openbare gebouwen met hunne werken versierden*, en de schoone natuur der omstreken bestudeerden, wordt ook AELBERT CUYP genoemd, en uit de wijze waarop zij hier over spreken zou men moeten opmaken dat dit niet zoo maar als eene gissing is neergeschreven. Is dit zoo, dan zou mijne vroeger uitgesproken stelling er door worden bevestigd.

De Heer A. v. d. WEG deelde mij de volgende aanteekening mede, door hem gevonden in het Register der begravenen voorkomende in de boeken der Weeskamer⁴⁾.

¹⁾ Courrier de l' Art. 1886 No. 12 p. 134.

²⁾ O. H., D. II, bl. 258.

³⁾ Geschiedenis der Vaderl. Schilderkunst. D. I. bl. 160.

⁴⁾ De boeken der Weeskamer van Dordrecht waren, toen ik mijn vorig opstel over Cuyt schreef, nog besloten in eene kist, zich bevindende op eene der zolderkamers van het raadhuis, en dus ontoegankelijk. De Heer v. d. WEG heeft zich bij zijn optreden als gemeente-archivaris gehaast deze te ontpakken en met daarbij behorende bescheiden behoorlijk te rangschikken, zoodat zij thans kunnen worden geraadpleegd en mij dan ook, vooral door zijne tusschenkomst, reeds belangrijke diensten hebben bewezen.

„Juffr. CORNELIA BOSMAN huisvr. van de heer AELBERT CUYP in de Wijnstraat „bij de Wijnbrugh, begraven in de Aug. kerk op 29 Nov. 1689. Test. 22 April 1688. Not.
„A. VAN NETEN.”

Eene bevriende hand stelde mij instaat inzage te nemen van dit testament waar aan ik het volgende ontleen: CORNELIA BOSMAN „approcheert de houwelycx e voorwaerde „bij de testatrice met voorsz. haeren man voor de confirmatie haerder houwelyck aenge- „gaen. Verclaerende boven alle 't gene den voorsz. haeren man van de testatrice bij „haeren afsterve te genieten staet, als nog aen denselven gemaekt, besproken en̄ gelega- „teert te hebben, te maeken, bespreken en̄ legateren by dezen, in eigendom alle de Schil- „derijen zoo hij staende haer luiden houwelyck selfs gemaect heeft en die 't haeren af- „sterven bevonden zullen worden ofte in wezen zijn, waervan den voorsz. haeren man „in crachte van de conqueste des boedels de gerechte helfte vuyt sijn eigenhoofde is com- „peteerende, mitsgaders als noch de jaerlijcx e intrest ofte rente van een capitel van drie „duysent car. gulden vuyt haer testatrice goederen, te rekenen zoodanig als het comptoir „van des gemeene lants middele van Hollant ende Westvrieslant van tijt tot tijt haer „intressen betaelende zijn. Item als noch, de tochte ende bewooninge van de testatrice „helfte in het huijs en erve met alle zijnen toebehooren daerinne zij 't zamen nu zijn „woonachtich, in haer houwelyck aengecocht, staende en̄ gelegen ontrent de Rhijnsche- „wijncooperscapelle, binnen deser stede, bejide aenvanck nemende mette dood van „de testatrice, en continueerende tot ten overlijden van den voorsz. haeren man toe, „mits 't selve huijs gehouden wordende in behoorlyke reparatie en̄ betaelende de „verpondinge daarop wtgaende. Als noch in eigendom zoodanige stelle met Diamante „verciert als den seluen aen de testatrice ten tijde haerder houwelyck gegeven ofte „vereert heeft.”

Verder vermaakt zij „in het particulier” aan hare dochter ADRIANA VAN DEN CORPUT „de twee conterfijtsels van de testatrice en d' Heer JOHAN VAN DEN CORPUT „haer eigen vader”, terwijl zij tot voogden over hare minderjarige erfgenamen benoemd „haeren Man d' Heer AELBRECHT CUYP, mitsgaders d' Heer Mr. HENDRICK ONDERWATER „heer van PUTTERSHOUCK haeren neve.”

Ook de volgende aantekening wordt in het boven aangehaald Register in de Weesboeken gevonden: „15 November 1691 wordt begraven d'Heer AELBERT CUYP in „de brouwerij van Lelie.” „Test. 14 Mei 1677 bij Not. ARENT VAN NETEN”.

Ik heb vroeger gezegd dat CUYP in het huis in de Wijnstraat tot zijn dood heeft gewoond. Uit bovenstaande aantekening blijkt evenwel, dat hij er niet uit is begraven. Wat kan daarvan de reden zijn? Was hij na den dood zijner vrouw misschien bij zijn eenig eigen kind gaan inwoonen, of wel ziek zijnde, ter verpleging daar overgebracht, of eindelijk was hij wellicht bij een bezoek plotseling daar overleden? Niemand zal dit wel kunnen uitmaken. Maar de omstandigheid dat hij in de brouwerij de Lelien was overleden, of althans daaruit begraven werd, maakt het begrijpelijker hoe

de meening is ontstaan dat CUYP zelf brouwer zou zijn geweest en in de Lelien hebben gewoond.

Intusschen bestaat er een verschil van datum tusschen bovenstaande aantekening en de door mij vroeger medegedeelde uit het Register der dooden. Ik heb dit register daarom nog eens opgeslagen en toen ontdekt, dat twee posten vóór de aantekening omtrent CUYP, de datum 7 Nov. gevonden word, terwijl deze en de voorafgaande geen datum hebben en bij de dan volgende 12 staat. Het overlijden kan dus evengoed op 10 of 11 Nov. hebben plaats gehad, en het „in den Augustinen begraven” zal dus alleen de aanwijzing zijn dat de begrafenis daar zou plaats hebben. De aantekeningen in dit boek zijn doorgaans gesteld op den dag van het overlijden, of uiterlijk den daarop volgende. Het stellen der baar voor het sterfhuis toch geschiede dadelijk nadat aan den koster van het overlijden was kennis gegeven, die ook voor het luiden der klokken en de verdere plechtigheden, die bij de begrafenis zouden plaats hebben, moest zorgen. De Weesboeken vermelden daarentegen doorgaans den dag waarop de begrafenis plaats had. Hieruit volgt dat men met vrij groote zekerheid kan aannemen dat AELBERT CUYP op den 10den of 11den November is overleden en op den 15den is begraven, waarmede de schijnbare tegenstrijdigheid behoorlijk wordt opgelost.

Ook het testament van AELBERT CUYP, in dato 14 Mei 1677, heb ik mogen inzien. Dit bevat evenwel niets bijzonders. Alleen blijkt er uit dat hij zijne dochter ARENDIJNA tot zijne eenige erfgename stelde en zijne huisvrouw, CORNELIA BOSCHMAN, tot voogdes over haar gedurende hare minderjarigheid benoemde. De handteekening onder dit testament komt vrij wel overeen met het vroeger afgedrukte facsimile.¹⁾

De voorgevel van het huis waaruit CUYP begraven werd is nog ongeveer in denzelfden toestand aanwezig. Hij heeft op het vlak van het metselwerk boven het middenraam der eerste verdieping in zwart geleverde letters het jaartal CIOIOLXXXII. Het deurkozijn is gedekt door eene kroonlijst waarin het schild met de drie lelien is uitgehouwen. Vroeger hingen boven de vier ramen, twee aan iedere zijde der deur, vier schilden, die op zwarten grond de drie lelien in het wit voerden. Verder zijn de kleine ruiten in de ramen door groote vervangen en de luiken der tweede verdieping weggenomen; maar de eenvoudige lijst die den gevel dekt, mag misschien zijn vernieuwd; maar moet, blijkens den vorm van het dak, in hoofdzaak nog zijn als toen den gevel gebouwd werd.

Een portret van CUYP dat eenig kenmerk van echtheid draagt heb ik nog niet kunnen ontdekken.

Het Museum te Dresden bezit een schilderij dat in den Catalogus van 1880 onder N°. 1369 aldus beschreven wordt: „Des Meisters eignes Bildniss, in den rechten Hand „Rosen haltend. Wahrscheinlich 1658 gemalt. Bez. A. CUYP.” De Heer BREDIUS schreef

1) O. H., D. II, bl. 268.

mij daarover: *Het portret te Dresden is geen Cuyp en valsch gemerkt.* In den zooeven verschenen nieuwen Catalogus wordt de echtheid ook betwijfeld.

De Heer Mr. S. VAN GIJN heeft een fraai portretje van een jongen man. Volgens den Heer BREDIUS, *een echte Cuyp misschien zijn eigen portret?*

Het eerstgenoemde kan zijn portret moeilijk zijn en omtrent het laatste bestaat niet de minste zekerheid. Wij zijn dus in dit opzicht nog niets verder gekomen.

Ter aanvulling van de door mij als in Nederland nog aanwezig genoemde stukken ¹⁾ strekke het volgende.

Het genootschap *Arti et Amicitiae* te Amsterdam hield in 1867 eene tentoonstelling van oude kunst waarop de twee volgende schilderijen voorkwamen toen in het bezit van den Heer Mr. F. DE WILDT. Het eene, Nr. 33 van den Catalogus, is: *Een Portret ten voeten uit van een jongen in het rood gekleed, houdende een valk op den vuist.* Gem. A. Cuyp fecit 1649. h. 1.07 br. 77 cm. Het andere zijnde Nr. 34, is een *stil leven, waarop een kreeft op blaauwen schotel, druiven, perzikken en eenige schelpen, gem. A. C.* h. 75 br. 1.23 c. m.

Deze stukken zijn thans in het bezit van Mevrouw de Douairiere BACKER DE WILDT te Amsterdam. De Heer BREDIUS die ze daar onlangs zag, noemt ze beide *echt* en roemt het laatste als een *heerlijk stilleven*.

Onder No. 35 kwam op dezelfde tentoonstelling nog voor: *Een koeijenstal bij avondzon, Gem. A. Cuyp.* Zij behoorde tot de collectie Uselino en was ingezonden door den Heer A. CAMELLI. Of dit stuk nog in Nederland is weet ik niet en evenmin of het een echte CUYP was.

Het zelfde genootschap hield in 1872 nogmaals eene tentoonstelling van oude kunst, waarop behalve de onder No. 43 en 44, van den Catalogus vermelde bekende voortreffelijke stukken van A. CUYP uit de verzameling Six, nog de volgende schilderijen op diens naam voorkwamen: Als onder No. 45 *Een landschap bij avond met vee* Gem. A. CUYP h. 48 br. 66 cm. uit de collectie Douairiere VAN LOON te Amsterdam, welk stuk met die geheele belangrijke verzameling in handen der ROTSCILD'S is gekomen en dus voor ons vaderland verloren is geraakt. No. 46 *Kinderportret.* h. 67 br. 52 cm. ingezonden door den Heer MUYZER te 's Hage. No. 47 *Portret van een jongen spelende met een bok* h. 52 br. 41 cm. ingezonden door den Heer C. BISSCHOP te 's Hage en No. 48 *Honden,* hoog 32 br. 40 cm., ingezonden door den Heer W. GRUYTER te Amsterdam. Van de drie laatste wordt niet vermeld dat zij gemerkt waren, en ik weet evenmin of zij eenig blijk van echtheid droegen als waar zij zich thans bevinden.

Op de tentoonstelling van schilderijen van oude meesters, gehouden te 's Gravenhage en 1881, vond men onder de inzending van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden. van A. CUYP No. 44 *binnenplaats ecner herberg. Twee paarden, een schimmel en een*

¹⁾ O. H., D, II, bl 278—280.

bruin, welke door een wachtende knecht aan den toom worden gehouden. Gem. A. C. Paneel h. 34 br. 45 cm. en No. 45 *Landſchap met vee en waterpartij.* gem. A. CUYP. Paneel h. 34⁵ br. 47 cm. Deze ſtukken zijn thans te Nieuwied in het bezit van den Vorst von Wied.

De Heeren PAPPELENDAM & SCHOUTEN, bezaten gedurende geruimen tijd een ſtuk door hen aan A. CUYP toegeschreven. Het ſtelt een jongen man voor onder een boom gezeten en daartegen leunend. Twee honden laten hun kop op zijn knie rusten. De figuren zijn levensgroot. Het landschap dat tot verſchiet ſtrekt is geſchilderd in den trant van van Goijen. Het is een in vele opzichten fraai en merkwaardig ſtuk; maar kleur noch behandeling herinneren aan werk van AELBERT CUYP. Op welken grond het aan hem werd toegeschreven is mij onbekend Het ſchilderij werd een paar jaar geleden te Rotterdam ten toongesteld bij den Heer OLDEZEEL en zoo ik wel geïnformeerd ben door diens tuſſchenkomst verkocht aan den Heer FOB. SMIT.

De Heer BREDIUS zag nog een zeer intereſſant, fraai geconſerveerd werk van A. CUYP bij den Hr. MAX OPPENHEIM te MAINZ. Het ſtelt een landschap voor waarin men links op den voorgrond een bruin en een grijs paard ziet, in het midden drie koeien, rechts een prachtig ſtuk achtergrond. Het is veel kleuriger dan zijne eerſte, vroegere werken (deze zijn o. a. te Amsterdam No. 251, de kudde ſchape te Frankfurt, een dergelijk ſtukje bij den Hr. GONTARD te Frankfurt, een Orpheus met de dieren te Dessau enz.) Toch behoort het tot zijne eerſte werken, en zal omſtreeks 1645—1650 geſchilderd zijn.

Het is mij aangenaam hier te kunnen mededeelen dat Dordrechts-Museum met de hulp en voorlichting van den Heer BREDIUS, door aankoop in bezit is gekomen van een goed ſchilderij van AELBERT CUYP, waardoor mijne vroegere geuite klacht¹⁾ is vervallen.

Het ſpreekt van zelf dat hier geen ſprake kan zijn van een kapitaal ſtuk. De prijs daarvoor zou allicht de finantieele krachten der vereeniging te boven gaan; maar het is een vrij goed bewaarde karaktereſtieke CUYP.

Het ſtuk is op paneel geſchilderd en hoog 47 breed 56 cm.

Op eene landtong ziet men ter linker zijde een zwaar ſteenen gebouw gedekt door een dak van riet en mos, waarnevens een paar boomen. Daarvóór een jongen in rood overkleed gezeten op een wit paard, die met een daarbij ſtaande landman in blauwen rok in geſprek ſchijnt te zijn. Ter rechterzijde twee koetjes in de bij CUYP eigenaardige zittende houding. In het verſchiet bergen. Op een vooraan in het water liggende ſteen leest men A. C. f.

De boven vermelde ſchilderijen geven van zelf aanleiding om nog eens terug te

¹⁾ Zie O. H. D. II. bl. 278.

komen op het veelzijdige van het talent van AELBERT CUYP. Op nieuw blijkt daaruit hoeveel verschillende onderwerpen door hem werden behandeld. Behalve zijn hoofdvak, Landschappen, nog Portretten, een Bijbelsch historiestuk, een familiestuk en een stilleven. Dit laatste acht ik daarom merkwaardig omdat gebleken is dat verschillende vruchtenstukken met A. C. gemerkt vroeger aan A. CUYP toegeschreven, niet door hem, maar door ALEXANDER COSEMANS vervaardigd zijn.

Reeds vroeger opperde ik op gezag van den Heer BREDIUS twijfel of de vruchtenstukken in het Museum Boijmans wel van de hand van CUYP waren ¹⁾. Sedert kwam de Heer HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, directeur van dat museum, tot de overtuiging dat zij aan A. COSEMANS moesten worden toegeschreven. ²⁾

Met het oog op die ontdekking ontstond bij mij twijfel of men niet reeds vroeger, door de letters A. C. verleid, aan CUYP een genre had toegeschreven dat nooit door hem was beoefend? Wel noemt HOUBRAKEN onder de zaken, waarvan het CUYP *even veel was* wat hij schilderde, ook *fruit*, maar deze heeft zich zoo dikwijls vergist dat men aan zijn getuigenis niet altijd volledig vertrouwen kan schenken. Nu evenwel het stilleven bij Douarière BACKER DE WILDT, waarop behalve een kreeft ook druiven en perzikken voorkomen, door den Heer BREDIUS na nauwkenrige beschouwing als een echten A. CUYP is erkend, moet HOUBRAKEN in dezen in het gelijk worden gesteld. ³⁾

Ik heb ook vroeger aangetoond dat verschillende portretten, door J. G. CUYP vervaardigd, ten name van A. CUYP zijn gesteld; toch blijkt nu reeds uit het hierboven vermelde dat de laatste ook werkelijk eigenlijke portretten heeft vervaardigd; terwijl de Heer BREDIUS die volgens den catalogus van het Rijksmuseum te Amsterdam van 1886 het portret onder Nr. 33 Collectie van der Hoop aan den vader meende te moeten toeschrijven, het na ernstig onderzoek in den catalogus van 1887 (thans onder No. 254) aan den zoon terug geeft.

Ik ben hiermede aan het eind mijner bijvoegsels en verbeteringen op mijn vroeger artikel over de CUYPEN.

Door eigen onderzoek en de hulp van verschillende beoefenaren van geschiedenis en kunst, die ik daarvoor bij dezen mijnen hartelijken dank breng, ben ik in staat gesteld de afkomst en de maatschappelijke verhouding der familie en vele levensbijzonderheden van hare voornaamste vertegenwoordigers aan het licht te brengen. Ik vertrouw zelfs in dit opzicht de bronnen te hebben uitgeput en dat alleen het toeval meer daaromtrent kan doen vinden.

¹⁾ O. H., D. II, bl. 273.

²⁾ Zie verslag omtrent den toestand van gemeld Museum over 1884.

³⁾ Dordrechts Museum bezit ook eene ets naar een stilleven, waarop ook vruchten voorkomen, en waarop A. CUYP te lezen staat.

Maar anders is het gesteld met de kennis hunner kunst. Vooral die van den beroemdsten vertegenwoordiger der familie is nog betrekkelijk weinig bestudeerd.

Wij weten zoo goed als niets van de ontwikkeling van zijn talent en daar zijne schilderijen bijna nooit een jaartal dragen, is de kennis daarvan alleen te verkrijgen door nauwkeurige vergelijkende studie zijner werken.

Naar mijne meening is het werk van AELBERT CUYP deze studie volkomen waardig; maar ik vrees dat tengevolge der daaraan verbonden moeilijkheden, niet gemakkelijk iemand zal gevonden worden die deze taak op zich neemt.

Dordrecht, Juli 1888.

EEN DRIETAL BRIEVEN

VAN

HENDRICK GOLTZIUS.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

OT de zeldzaamheden in onzen tijd behooren handschriften van kunstenaars uit het gulden tijdperk van de Nederlandsche Kunstgeschiedenis. Bij het leven dier meesters zijn er maar weinig menschen geweest, die het der moeite waard vonden, om hetgeen zij aan het papier toevertrouwden te verzamelen en voor het nageslacht te bewaren.

Werden ze bewaard, dan was het in den regel door iemand, die als een nauwgezet bureaulist alles bij elkaar bond, wat zijne briefwisseling of zijne administratie kon toelichten. Slechts zelden werden zulke brieven op zijde gelegd door iemand, die belangstelling gevoelde voor de aan het papier toevertrouwde gedachten van den man, wiens hand gisteren leven bracht op eenvoudig doek, morgen misschien het koper sprekende zou maken van allerlei zaken, die in zijne omgeving plaats hadden. En bleven zulke brieven dan nog in de eerste hand bewaard, in de meeste gevallen werden ze door den nazaat naar de snippermand verwezen of ten vure gedoemd!

Waar alzoo dergelijke brieven te voorschijn komen, daar worden zeldzaamheden gevonden, die in de kunstgeschiedenis hare plaats en bij de kunsthistorici hare bekend-

heid verdienen. Zeker, in belangrijkheid zijn niet allen gelijk. Niet elk b. v. schreef als REMBRANDT woorden van beteekenis gelijk: „hangt mijne schilderijen op een sterk licht”, — maar allicht geven zij iets, dat tot meer kennis van des kunstenaars karakter of van zijne levensomstandigheden kan bijdragen.

Bij de regeling van het familie-archief van Zijne Exellentie den Vice-admiraal Jhr. M. W. VAN RENSSELAAR BOWIER had ik het voorrecht een tweetal brieven te vinden van den beroemden plaatsnijder HENDRIK GOLTZIUS, beide gericht aan den amsterdamschen juwelier JAN of HANS VAN WEELY,¹⁾ die door zijn treurig uiteinde eene zekere vermaardheid heeft verkregen. Zij dagteekenen uit het jaar 1605 en danken waarschijnlijk hun behoud aan twee penteekeningetjes, die door den briefschrijver aan het einde van den brief, in margine werden gemaakt. Die van den eersten brief, welke hier in fac-simile wordt weergegeven, was tamelijk duidelijk gebleven, doch die van den tweede, die met veel fijner pen geteekend was, had zooveel van hare kracht verloren, dat de reproductie er van niet wel mogelijk was, hetgeen te meer moet betreurd worden, omdat het daar geteekende kopje meer op het bekende fijne graveerwerk van GOLTZIUS gelijkt.

De hier gefacsimileerde brief, die gesloten was geweest met een zegel, waarvan wij aan de keerzijde de afbeelding mede vertoonen, luidt:

Laus Deo. Anno 1605 adi 22 Meye.

Eersame, bezunder goede vrundt S^r. WEELY, hiermeede myn hertelyke groetnisse aen U. L. en zyne huysvrouwe. Ick hebbe gisteren gesproken U. l. dienaers soude met die geschreeven hebben, dan hadde wat te doen.

Daeromme nu deese andtwordt dient op U. l. begeren so veel het stuck belangt mette pen, daer ben ick aen doende oock met een lust, die my te meer aangedreven wordt van de clappers; U. l. heb betrouwen dat ickt nu haest sal afmaeken en met Godts hulp van den zomer noch meer sult sien dat U. l. ende anderen zal verlustigen. Ick wilde wel dat U. l. gewedt hadde tegens die wilden wedden om sent p(er) sent, doch ten is geen noot, ende daer en leyt niet aen wat de luyden seggen, als maer myn saeck niet oneerlyck noch besmetelycken is; al de snappers en verstaen myn doen niet. Sy syn oock niet werd dat sent verstaen. Die wt onnoselheyt of wt affectie wat seggen ist goet te vergeven; die sullen mettertyt wel gecontenteert ende te vreden werden.

Voorts ende weet ick niet besunders meer te schryven dan dat ick Godt niet genoch te dancken en heb dat ick so gezond ende lustich my vinde, daer ick eertyts mij so fantastyck vonde, my quellende in saecken die dicwyls weynich te bediden

1) Men zie over hem een opstel in het *Weekblad De Amsterdammer* van Zondag 27 Mei 1888.

 L'Amour de Dieu, les ad. 22 Mayo
 Les uns seigneur gader. L'Amour de Dieu
 L'Amour de Dieu, les ad. 22 Mayo

poort die was toe
 kind en was te
 God. (wie konst
 dan je te wond
 dave je wist
 mij gheleed
 wijns te gedide
 alreij vreljke
 vrouwe
 die is oft op
 gins (wade
 geijte de
 Robaen

22 Mayo 1850 J. A. G. G. G.

My dear Sir,
I have the honor to acknowledge
the receipt of your letter of the
10th inst. and in reply to inform
you that the same has been
forwarded to the proper
authorities for their consideration.

Yours faithfully,
J. A. G. G. G.

Very respectfully,
J. A. G. G. G.

By order of the Board,
J. A. G. G. G.

hadden, ende nu contrarie altoys vrolycken, scheppende mijn vreuchd inde cunst ende weetenschap ende en acht op geen seggen van menschen.

Hiermeede, eersame, goede vrundt blijft den Almochenden in genade bevolen bij

U. L. Vrundt
H. GOLTZIUS.

Het adres aan de keerzijde luidt:

Eersamen discreten S^{OR}. HANS VAN WEELY, naest de suykerkist op de fluelen
burchwal tot Amsterdam,

terwijl HANS VAN WEELY aan dezelfde zijde op den brief plaats en datum van afzending aanteevende.

De tweede brief weinige weken na dezen geschreven geeft het volgende te lezen:

Laus Deo anno 1605 adi 10 Junij.

Eersame goede vrundt S^{OR}. WEELY niet besunders dan groetenisse en also ick van daech eens meende wt te gaen, mynen mantel om slaende sie ick toe dat ick den mynen niet en heb maer U. l. mantel daeromme seynde ick dien hierneffens weeder. U. l. mach oock so doen so is ons mangeling daer van ten eynde. De reste ick verhoop alles goets, ende my belangende danck Godt ende ben lustigh. Sal U saecken vorderen. Hier meede blyf den Almochende in genaden bevolen.

U. L. Vrundt
GOLTZIUS.

Ter zijde van de teekening stond:

Soekt eenighe oude testamentische historien uyt die schilderachtich syn, daer sal ick myn plaisier uyt soecken ende daervan wat in't werck leggen.

Wilt al vrolycke historien zoeken die in schilderie lieflyck staen.

Hij was aan hetzelfde adres gericht.

Hoogst belangrijk zijn deze handschriften van den kunstenaar zeker niet, maar toch is het aardig er uit te vernemen, dat GOLTZIUS een tijd heeft gehad van melancholie, die hij door werken gelukkig was te boven gekomen, en er uit te bespeuren met welk een vuur en welk eene liefde de man, die overigens wel een beetje lang van stof schijnt geweest te zijn, zich aan de kunst had toegewijd, waarin hij den lust vond van zijn leven.

Het post-scriptum van den laatsten brief, zoo fijn geschreven, dat het met het bloote oog moeielijk te lezen was, leert ons eene eigenaardigheid kennen van den handel dier dagen. Gelijk de groote kooplieden niet bepaald in één artikel handelden maar hun voordeel deden met allerlei waren, zoo gaf zich ook de juweelenkoopman niet uitsluitend met

edelgesteenten en paarden af. De meeste juweliers, die niet anders dan goudsmid werden genoemd, en ook inderdaad goudsmiden waren, omdat zij edelgesteenten of paarden in goud lieten vatten en emailwerk vervaardigden, hielden in hunne winkels oud- en zeldzaamheden te koop zoowel als oostersche voorwerpen en schilderijen en prenten van de Italiaansche zoowel als van de Hollandsche school. Blijkbaar werkte GOLTZIUS voor VAN WEELY. Wie weet of deze kunstenaar hem niet te hulp kwam, wanneer de juwelier ontwerpen begeerde voor de preciosa's, die hij aan de hoven of aan rijke particulieren moest leveren.

De beide brieven zijn door den heer BOWIER aan de verzamelingen van 's Rijks Prentenkabinet alhier ten geschenke gegeven.

De derde brief is van eenige jaren vroeger. Hij bestaat niet in origineel. In afschrift werd hij zoowel door den Heer BREDIUS als door ADRIAAN DE VRIES aangetroffen in een curieus hollandsch handschrift met adversaria uit de eerste helft der zeventiende eeuw, behoorende tot de verzameling SLOANE in de „Manuscript-rooms" van het Britsch Museum. Het draagt tot nummer 2764.

Hij is te vinden op blz. 75, is gericht aan Prof. RAVELINGIUS en luidt:

Eersaeme, discrete, het raeuw versoecken omme die 153 figueren of percken te snijden, in UL brief vermaendt, heeft my niet sonder alteratie doen verwonderen besonder naedien ick voor desen tijt menichmael van de saecke aengesocht sijnde, alle mijn uysterste meyninghe sekeren tijt geleden overschreven hebbe, met expresse verclaringhe dat ick, met henlieden in tractaet eens getreden sijnde, meer door luste om Italien te moghen sien, dan vant werck ¹⁾ ofte die profyten, die ick daarvan mochte verwachten, ende henlieden gestadich aensoeck mitsdoen, soo ten eersten niet ganschelijck connen affslaan mijn noch tot der conditien, doen voorgestelt, soude verpynen. Waerop ick tot noch toe geen antwoorde int minst en heb gecregen. Hoewel ick nochtans int slot van mijn schrijvens expresselijck genoech gebeden hadde, dat men geen lange treken en wilde gebruycken alsoo ick daarmede niet en was beholpen, maer seer wenschte die saecken (alse gheen voortganck en soudon hebben) hoe eerder hoe liever ontslaeghen te moghen sijn, omme door verstroytheyt van sinnen gheen tijt meer te verliesen. Uyt welcke haer lange stilswygentheyt ick te rechte (mijns bedunckens) gecolligeert hebbe dat haerlieden die conditien niet aen en stonden, ende dat ick mijn eere tegens haerlieden genoech gequeten hebbende, mij hunlieden wel ontslaen mochte, bysonder verstaende dat sij van deselve saecke met anderen meede doende waeren geweest, daer sij een blauwe scheen geloopen hadden. Sulcx hebbe ick alle mijn saecken overlanghe geschickt als die ghene die tot sulcx nu nog ten eewighen daeghen meer en wilde verstaen, verhopende dat ick

¹⁾ Onduidelijk geschreven. A. D. DE VRIES las: *weghe*.

metter hulpe Godts andere middelen hebbe gevonden ¹⁾ daer ick meer eers en niet min profijts behaelen sal moghen, behalven dat ick, doende 'tgunt ick voorgenomen hebbe, mijn eyghen meester sal blijven sonder eens anders sinlicheyt ter dienste te staen. In welke mijn resolutie alsoo ick nu soo geconfijt ben, dat ick om drijmael sooveel als ick eertijts geheyscht soude hebben, noch met gheenighe schoone belooften (die ick wel vernomen hebbe, alleynskens te mineren) tottet werck niet te brengen en soude sijn. Soo wil ik UL ende alle andere vrinden gebeden hebben, gheen verloren moeyte meer te doen, noch geen stoppelgaeten te wesen van anderluyden schaempte. Hiermede gunstighe vrindt, den almoegenden Heere bevolen, dato 1586 Junij 29 st:

UL. gewillighen mijns vermoghens
HENRICK GOLTZIUS.

(*Au coste estoit escrit:*)

Ick hebbe den plaet van de dry coninghen ²⁾ henlieden tot noch toe naeghouden, 'tzelve henlieden door anderen gedaen ontbieden verwachtende antwoordt oft sij die begeerden, dan oft ick se voor mijn selven drucken soude moghen, maer ick hebbe opt eene soo vele bescheyt gecregen als op d'ander, dus opdat sij hun mynder niet beclaegen, sal U L. gelieven te arbeyden dat ick noch binnen drij maenden afscheyt daerop mocht hebben, want anders ick haer stilswijgentheyt nemen soude voor consent, die te moghen drucken oft gebruycken etc.

(*La superscription estoit.*)

Eersaeme Etc. FRANÇOYS VAN RAVELENGIEN, ten huysen van SR. PLANTIYN, boeckdrucker tot Leyden.

Dat GOLTZIUS naar Italië is geweest, weten wij uit VAN MANDERS onschatbaar schilderboek, thans bespeuren wij hoe vele jaren te voren hij er reeds begeerig naar was het klassieke land der kunst te bezoeken.

Ik eindig deze weinige regelen niet zonder een woord van opwekking te herhalen, dat mijn vriend BREDIUS aan het afschrift van den brief toevoegde, gericht aan ieder wien onze nationale eer ter harte gaat: „Het ware zeer te wenschen, dat een onzer letterkundigen zich eens een jaar te Londen wilde ophouden, om de nog bijna onbekende „schat van hollandsche handschriften, die daar berust, te onderzoeken en het belangrijkste „er van door den druk gemeen te maken.”

Mijns inziens ligt het op den weg der regeering een letter- of oudheidkundige daartoe aan te wijzen.

¹⁾ DE VRIES las: *genomen*.

²⁾ Zonder twijfel de bekende groote „Drie koningen,” in de manier van L. v. Leyden gesneden.

EEN EN ANDER

OMTRENT

P. C. HOOFT EN ZIJN GESLACHT,

DOOR

MR. CH. M. DOZY.

E navolgende aantekeningen zouden allicht in portefeuille gebleven zijn als aanleiding tot nader onderzoek, ware de gelegenheid hiertoe niet door verandering van werkkring en woonplaats voor mij afgesneden. Dit strekke tot verklaring van het fragmentarische karakter dezer bijdrage.

Zij betreft in de eerste plaats het geboortehuis van PIETER CORNELISZON. In 1881 is er vruchteloos naar gezocht en spijtig is dit niet; immers de fraaie, toen geplaatste gedenksteen prijkt beter in den gevel der patricierswoning op de Keizersgracht dan in dien van den smidswinkel op den Nieuwendijk. Dat de dichter in deze smalle straat geboren was, wist men uit de *Memoriën en adviezen* van zijnen vader, maar deze laat zich daarin niet nauwkeuriger uit dan dat hij na zijn huwelijk eene woning koos „op den Nieuwendijck omtrent de oude Haerlemmersluys en oude Haerlemmerpoort”. Daar hij in 1592 nog aldaar woonde, moet zijn oudste zoon in 1584 ook aldaar geboren zijn.

Eenigszins kunnen wij de ligging van het huis bepalen door het belastingkohier van 1586; daaruit blijkt althans dat hij, die de poort doorkwam het aan zijn rechterhand moest zoeken en het dan in het zevende of daaromtrent van de rei vond. Hierdoor ver-

valt de gissing van den Heer D. C. MEYER ¹⁾, die het identificeerde met de woning van ANNA WILLEMSDR. BLAEU, welke in een kohier van 1557 op den Nieuwendijk voorkomt. Immers deze lag aan de overzijde. Dat CORNELIS HOOFT door zijn huwelijk in 1578 met ANNA JACOBSDR. BLAEU in eene gevestigde zaak trouwde is evenwel voor mij waarschijnlijk, echter op andere gronden. Elders ²⁾ heb ik aangetoond dat WILLEM JANSZ. BLAEU noordwaarts van het IJ moge geboren zijn, zijne familie evenwel eene oud-amsterdamsche was en zijn grootvader terzelfde hoogte als waar HOOFT zich later vestigde, een huis in eigendom bezat en bewoonde, waar *de Witte Voet* uithing of in den gevel stond. Er zijn zes kinderen van dien grootvader bekend, maar daaronder geen ANNA genaamd, terwijl de schoonvader van HOOFT de oudsté zijner zoons was. Zoo men althans tusschen beiden moet kiezen, is er meer reden in dien *Witten Voet* het huis van HOOFT dan wel het in 1557 op naam van ANNA WILLEMSDR. staande, te zien.

Het schijnt niet zeker te zijn of HOOFT er ook kleinhandel dreef. Zijn schoonvader deed in haring, maar daar dit alleen blijkt uit eene leverantie in 1554 van een vat aan St. Pietersgasthuis „voer die vaste”, wordt daardoor de kwestie niet opgelost.

Eene acte van 1611 doelt bepaalt op groothandel. Den 2 Januari van dat jaar nl. teekenden CORNELIS PIETERSZ. HOOFT en de weduwen van zijne broeders WILLEM en GERRIT eene verklaring, dat zij tevreden waren over hetgeen zij sedert 3 Maart 1607 in compagnie gedaan hadden ³⁾. CORNELIS woonde toen niet meer op den Nieuwendijk ⁴⁾ en had een klein jaar te voren het huis aldaar verkocht ⁵⁾. Deze verkoopacte is het, die omtrent de juiste ligging inlicht.

„CORNELIS PIETERSZ. HOOFT, burgemeester, verkoopt aan GIJSBERT JANSZ. CLOECK een huis op den Nieuwendijk bij de Oude Haerlemmerpoorte plach te wesen tusschen de Smaksteech en Gouwenaarsteech met een klein huiskens daer achter aen in de Gouwenaarsteech; grensende noordwestwaarts aan de erfgenamen van MICHIEL WILLEMS glasemaker, ende zuidoostwaarts aan PIETER CLAESZ., riembeslagmaker en eenige andere woningen daarachteraan in de Smaksteeg, streckende voor van de middelstrate tot aen een huiskens in een slopen van de Smaksteech ⁶⁾.”

Daar tusschen de twee genoemde stegen slechts drie huizen staan en ook blijkens de oude plattegronden stonden, hebben wij het betrokkene in het midden te zoeken of wel in het thans 16 genummerde. De gevel dagteekent uit onzen tijd en de smidswinkel

¹⁾ *Gids* 1881, II. 119.

²⁾ *Tijdschrift Aardrijksk. Genootschap*.

³⁾ *Schepenkennissen* in dato.

⁴⁾ Reeds in 1605 niet meer; den 18n Augustus van dat jaar verkochten HUYCH JANSZ. en JAN HEYCKENS als mannen van GRIETGEN en ANNETGEN GHIJSBERTS (BLAEU) aan hun oom CORNELIS PRZ. HOOFT een gang langs de zuidwestzijde van den spijker achter zijn huis op den ouden cingel, door hem toen bewoond; eene erfscheiding wordt daarbij geciteerd van CORNELIS PRSZN. met GRIETE RIJCKENDR. zijne schoonmoeder in dato 30 Mei 1596.

⁵⁾ In 1604 vond ik een door hem verschuldigde losrente van 5 Wilhelmusschilden vermeld op een huis, tusschen Smak- en Gouwenaarssteeg. Zie *Bagijnenrapiamus*.

⁶⁾ *Kwijtscheld.* in dato; den 8n Mei 1621 erkende CAREL LENARDTS aan gemelden CLOECK f 5850 schuldig te zijn spruytende uyt den coop van dat huis.

en werkplaats dragen een volkomen modern karakter, zoodat het huisnummer alleen de plek aanduidt, waar het geboortehuis van onzen grooten dichter en geschiedschrijver eertijds stond. Moge de mededeeling ook als zoodanig welkom zijn!

Het tweede, dat ik omtrent PIETER CORNELISZOOM wensch mede te deelen betreft zijne nalatenschap. In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat volgens het *register van los- en lijfrenten der stad Amsterdam* van 1587 hij niet 21 Mei 1647 maar reeds den 20sten zou overleden zijn. Hoe dit ook zij, een klein jaar later legde zijne weduwe ter Weeskamer eene verklaring af omtrent het bedrag van zijn erfenis, van den navolgenden inhoud: 24 April 1648 heeft LEONORA HELLEMANS wed. van d' Heer PIETER CORNELISZ. HOOFT ridder in syn leven drossaert tot Muyden en baljuw van Goylandt ter Weeskamer overgeleverd staat en inventaris van de geheele nalatenschap van P. C. H., conform het contract van huwelykse voorwaarden van 27 October 1627 (notaris LAURENS LAMBERTI) competeerende aldus den twee nagelaten kinderen AERNOUT en CHRISTINA voor vaders erf *f* 148012 — 2 — 10, waarvan afgetrocken moet worden voor de Duarie *f* 20000, *f* 914 — 16 voor de doodschulden en *f* 1025 voor een quade schuld van HENDRIK KEMP resteert *f* 126072 — 6 — 10. De weduwe bewijst haren twee kinderen ter voldoening daarvan.

1°. een actie van <i>f</i> 13770 op de Oost-Indische Compagnie, Kamer Amsterdam, tegen de waarde van 470 %, zooals zij op 18 Juni 1647 syn waardig geweest	<i>f</i> 64719 —
2°. aan beleende actiën van <i>f</i> 9000 in de voorn. Compagnie ad 400 % „	36000
3°. twee losrentebrieven op de Staten van Holland en Westfriesland „	16000
4°. een losrentebrief op de Oost-Indische Compagnie, Kamer Amsterdam	9000
5°. in contant geld	353 — 6 — 10
	<i>f</i> 126072 — 6 — 10

bovendien competeert den kinderen nog een silver lampet op de cant vergult en silveren beecker; een vergult copken; zes silveren lepels mit vergulde leeuwkes daarop; zes silveren lepels met voetkens; twee silveren soutvaten, staande houwelick gegeven; een silveren lampetschotel ende pot van S. Hoochheydt; een silveren schenkan van de stad Weesp; een silver commeken en lepel van Muyerberch; een gouden ketting met de medalie van het ridderschap van S. Michiel, dat gesecht wordt gerestitueerd te moeten worden door 't overlijden van P. C. H.;

competeert hun nog het goed in den staat P. M. uitgedrukt; soo van hun oom JACOB CZN. H. geërft als anderszins en na haers moeders dood noch *f* 8000 van de duarie ontfangen volgens huwelykscontract, volgens welk der weduwe de bezittingen ende lyftocht der bewesen goederen toestaat tot de mondigheid of huwelyk of haar wederhuwelyk.

In dit bewys consenteerden PIETER HASSELAAR, officier en MR. PIETER CLOECK

de behuwde oomen. Den 18n October 1650 verklaarde CHRISTINA HOOFT geassisteerd met haar man COENRAAD BURCH; den 16n October 1652 verklaarde MR. ARNOUT HOOFT voldaan te zijn.

Er is hierbij niet veel op te merken; de hooge koers der Compagnieactiën treft ons, maar is niet onbekend; het geschenk van *Syne Hoochheyt* had FREDERIK HENDRIK hem vereerd naar aanleiding der opdracht van zijne *Nederlandsche Historiën*.

Men herinnert zich GARBRECHT HOOFT de „*Graftmeermin*” en „*Zang-godin*” aan wie VONDEL in 1650 een rijmpje wijdde ¹⁾. Men heeft de vraag gesteld en niet kunnen beantwoorden welke BRECHTJE aldus door den dichter toegesproken werd. Er zijn er nl. twee bekend, de eene HENRICKSDOCHTER geb. in 1640, de andere PIETERSDOCHTER geb. in 1633. In de genealogie van het geslacht HOOFT ²⁾ verklaart zich ALBERDINGK THIJM voor de laatste en het lag dan ook meer voor de hand aan een 17jarige schoone dan aan een tienjarig kind te denken. Toch hield D. C. MEYER in de *Dietsche Warande* van 1881 een betoog ten gunste der laatste, althans helde voor hem de schaal naar haar kant over; een hoofdreden was zijne opvatting der uitdrukking *graffmeermin*, waarmede VONDEL op zwemtochtjes der jonge dame in het Damrak zou gedoeld hebben. Dit argument overtuigde UNGER in *Oud-Holland* niet en hij zou zich aan de zijde van THIJM geschaard hebben, had hij diens protégée niet in eene acte van ondertrouw alsmede in eene notarieële acte voluit BRIGITTE HOOFT zien noemen. Daar hij nu dezen naam en dien van het versje onmogelijk als dezelfde kon beschouwen, bleef GARBRECHT HOOFT ook voor hem een geheimzinnige onbekende.

Zijn bezwaar was evenwel alleen voor hem onoverkomelijk. De *Bewysregisters der Weeskamer* doen ook hier nieuw licht opgaan. Den 23n Juli 1636 nl. bewees PIETER WILLEMSZON HOOFT aan zijne dochter GERBRICH, oud vier jaren, de erfenis harer moeder NEELTJE PIETERSDR. ten bedrage van f 20300. Daaronder was begrepen een half huis op den Nieuwendijk, „daar 't Witte Hoofd in den gevel staat”; de andere helft kwam haren vader toe ³⁾.

Der zeventienjarige BRECHTJE PIETERSDR. sprak VONDEL dus in 1650 als graftmeermin toe. Of *zij* dan uit zwemmen was geweest, dan wel haar wonen op de Leliegracht hem aanleiding daartoe gaf, kunnen wij in 't midden laten.

1) *Oud Holland* II, 120.

2) bl. 25.

3) Dit huis was van zijn vader, WILLEM CRYNSZ. afkomstig. Zie *Kwijtsch.* 21 Juli 1631.

Twee dichters, die met den Drost den geslachtsnaam gemeen hadden, blijven te bespreken over nl. WILLEM DIRKSZ. HOOFT en JACOB HOOFT. Van eerstgenoemden zagen tusschen 1623 en 1640 eenige blijspelen het licht; de laatste was de vervaardiger van het latijnsche gedicht vóór in SLICHTENHORST's *Geldersche Geschiedenis* geplaatst. Geen van beiden bestond, naar ik meen, hun grooten naamgenoot in den bloede. A priori was dit trouwens zij 't ook mogelijk, toch niet waarschijnlijk te achten. Vindt menige familienaam zijn oorsprong in voorvaderlijken gevelsteen of uithangbord, voor de familie HOOFT ligt die afleiding voor de hand. Zoo vinden wij in 1555 dye kinderen van SYMON LOUWERIS-ZOON *in dat gulden hoeft* in de Warmoesstraat¹⁾ en dit is een voorbeeld uit velen. In 1591 werd een CAERL HOOFT, lademaker van beroep en van Aken komende, poorter van Amsterdam²⁾ en vier jaren later trouwde er een timmerman JAN CAERLSZ HOOFT van Antwerpen geboortig³⁾. Het zou nutteloos zijn meer dergelijke voorbeelden op te noemen. Dat het dragen van den naam HOOFT geen aanspraak geeft op eene plaats in de genealogie van het bekende geslacht van dien naam behoeft niet betoogd te worden. Bepaaldelijk bleek mij dit voor bovengenoemden JACOB HOOFT, wiens stamboom ik toevallig kon opmaken.

Zekere TYMAN NANNINKS⁴⁾ reeds vóór 1514 overleden, had uit zijn huwelijk met ALYT JAN BETHSDR. een zoon JACOB, die in 1540 JACOB HOOFT genaamd wordt. Deze was getrouwd met GEERTE CLAESDR.⁵⁾ en had zes kinderen, waaronder een viertal zoons⁶⁾.

De oudste JAN BETH was zuivelkooper van beroep, woonde in het gulden vlies in de Kalverstraat en werd er waarschijnlijk 1 Mei 1596 ter Nieuwekerke uitgedragen⁷⁾.

De tweede THYMAN was priester en wel pastoor te Aalsmeer, LOBBERICH JACOBS dr. bewees des niettemin 22 November 1577 haren vier kinderen (JACOB, HENRIK, JAN en MARIE) zijne nalatenschap als hun vaders erfenis⁸⁾.

1) *Oudste Grafboek Oude Kerk, Vrouwenkoor* ol. 100.

2) In dato 19 September.

3) Zie *Kerkintekenregister* in dato 9 December 1595.

4) Hij had een broeder PIETER NANNINKS; zie *Bewijsregister der Weeskamer III* 84; zijne vrouw was waarschijnlijk eene dochter van JAN BETH DIRKSZ., en in dat geval eene zuster van AEFJE (die eerst met CLAES DIRKSZOOM en later, na 1519 met HENDRIK BROUWER getrouwd was) van JAN en van de vrouw van Mr. JAN MEYSTER.

5) Zie *Rentebrief. I* 154 vº, 155.

6) De twee dochters waren GRIET geboren in 1520 en HILLEGOND, welke laatste met CORNELIS JACOBS huwde en in 1548 als overleden voorkomt. Zij had twee kinderen: THYMAN, in 1541, en MARIE, in 1545 of '46 geboren.

7) Hij verkocht 14 Febr. 1571 een huis in de Gansoord, waar tot dusver de twee compassen uitgehangen hadden strekkende tot achter aan 't huis van den verkooper, waar thans de drie compassen uithangen. *Kwijtsch. VIII* 206. Zijn huis in de Kalverstraat stond over de Wijde Kerksteeg op den Zuiderhoek van de Banninkstege. *Rentebrief. I* 203. Hij was gehuwd met MARY HENDRIKSDR. (*Bewijsreg. der Weeskamer* 29 October 1586) met wie hij 21 Mrt. 1582 testee de voor notaris PIETER CORT JANSZ. In 1560 kocht hij met haar een graf in de Oude Kerk, maar verkocht het 13 August. 1585 weder. Dat hij in 1596 begraven werd is onzeker, daar de familienaam ontbreekt, en er naamgenooten van hem waren (zie *Kerkintek. register* in dato 24 Jan. 1579) in 1586 leefde hij nog.

8) Zie *Bewijsregister ter Weeskamer X* 165; THYMAN JACOBSZ was geboren in 1517; zijne nalatenschap bedroeg

De derde QUIRIJN of CRIJN was huidekooper en wordt 1555/56 als hoofdman van de Voetboog en 1561 als regent der Oude Zijds Kapel genoemd. Hij werd 1584 in de Oude Kerk begraven ¹⁾).

De vierde eindelijk GOOSSEN was even als zijn oudste broeder „zuivelcoper” van beroep” ²⁾ en in 1583 en '84 huiszittenmeester aan de Nieuwe zijde. Hij was gehuwd met GRIET JANSdr. ROGGEbroodt ³⁾), wellicht eene dochter van JAN JANSZ. van dien naam, die in 1557 in de Molsteeg het barbiersambacht uitoefende. Hunne kinderen zijn mij niet bekend geworden, maar waarschijnlijk heeft althans hij hen overleefd. ⁴⁾ Immers toen Mr. JACOB HOOFT, advokaat den 27en Mei 1659 een huis op den N. Z. Voorburgwal verkocht, deed hij dit als erfgenaam van zijn grootvader en grootmoeder GOOSSEN JACOBS HOOFT en GRIET JANS., die het 14 Juni 1600 gekocht hadden ⁵⁾).

Daar SLICHTENHORST'S *Geldersche Geschiedenissen* van 1654 dateeren, komt de leeftijd van deze JACOB HOOFT beter uit dan die van JACOB JANSZ., volgens de genealogie van het geslacht HOOFT (bl. 17) vermoedelijk vervaardiger van het Titeldicht. Immers diens oudste zoon werd in 1684 geboren en al was hij op twintigjarigen leeftijd aan het dichten gegaan, dan zou hij toen toch vijftig jaar geweest zijn, wat wel mogelijk maar niet waarschijnlijk is ⁶⁾).

Evenmin als JACOB HOOFT, behoorde WILLEM DIRKSZ. HOOFT, naar ik meen, tot de familie van PIETER CORNELISZON. In de genealogie van diens geslacht is hij niet thuis te brengen, terwijl de jaren der volgende akte niet in strijd zijn met hetgeen omtrent hem bekend is.

Zooals wij boven zagen, dateeren zijne tooneelspelen van 1623 tot 1640.

Den 5en December 1612 nu bewees DIRK WILLEMSZ. HOOFT, speelman, aan zijne acht onmondige kinderen de erfenis hunner moeder MARITJEN WIJNANDS dr. Het achttal was het volgende: STEFFENIJE oud 21, PIETERTGEN oud 19, WILLEM oud 18, JAN oud 15. TRIJN oud 13, WIJNANT oud 10, MARITGEN oud 7 en JANNETGEN oud 5 jaren. Goedgekeurd werd het bewijs door ADAM DIRCKS den gehuwden broeder en CORNELIS en WILLEM WIJNANTS, de oomen der kinderen. Tot de moederlijke nalatenschap behoorde o. a. een half huis in de Oranjestraat.

WILLEM was dus geboren in 1594 of '95; zijn beroep blijkt, uit zijne acte van

f 50.— Zijne kinderen waren geboren respectievelijk 1556/7, 1562/3, 1567/8 en 1569/70; MARIE trouwde met RIEUWERT DIRKZ een bakker, zie *Bewijsregister ter Weeskamer* 13 Maart 1603.

¹⁾ Woonde 1557 in de Nieuwebrugsteeg; verkocht 1564 een huis in de Warmoesstraat, genaamd de Moriaan aan zijn zwager BAREND GERRITS. (Zie *Kwijtsch. en Royboek*, in dato 8 Maart 1545) was 1568 voogd van St. Paulusconvent.

²⁾ *Rentebrieven* in dato 16 Juni 1562; hij vestigde tevens een rente op een huis in de Wijdekerkstege; den 8n Mei 1571 kocht hij met zijn zwager JAN BARENTS een huis op den N. Z. Achterburgwal bij de Stilsteegbrug. Hij was geboren in 1533.

³⁾ *Bewijsregister ter Weeskamer* IX. 209 v.

⁴⁾ Hij leefde nog 13 Maart 1603.

⁵⁾ *Kwijtscheldingregister* in dato.

⁶⁾ Zie bovendien omtrent dezen JACOB, D. C. MEYER *Aanvull. op de genealogie Hooft. D. Warande* 1881.

ondertrouw in dato 25 Augustus 1617 met ENGELTJE JAN LODEWIJKS Dr. Hij wordt daarin nl. *glaseschrijver* genoemd. Hij zelf of zijn bruid behoorde niet tot de heerschende kerk, zoodat het huwelijk den 10en September ten Raadhuize moest gesloten worden. Onbemiddeld was de bruijom niet; 4 September 1621 ten minste verkocht hij aan zijn vader een huis op de Rouaansche Kaai; ook in deze acte wordt zijn beroep vermeld. Tot eigen woning begeerde DIRK WILLEMSZ. dat huis niet; immers reeds 19 Maart 1619 had hij zich als provenier in het St. Jorishof ingekocht.

JOAN LUYKEN'S
JONGELINGSJAREN EN ZIJNE DUYTSE LIER.
EENE BIOGRAPHISCH-LITTERARISCHE STUDIE,

DOOR

H. ITALIE.

(Vervolg.)

EN slotte vestig ik de aandacht op de volgende minneklacht, ¹⁾ die zoowel om den zonderlingen vorm als om den inhoud opmerkelijk is.

*Wrede vader,
Die mij het leven gaf,
Gij naamt mij meerder dan het leven af,
Gij naamt mij meerder dan het leven af,
Gij knaagt mijn hart met tanden,
O schanden!
En schopt mij levende in het duister graf,
En schopt mij levend,
En schopt mij levende in het duister graf.*

„Waant gij” — dus gaat de dichter voort — „dat ik door Status' trouw de liefde van Palmaart, door u zoo wreed onthoofd, vergeten zou? Eer smoor ik in mijn

¹⁾ D. L., blz. 32 vgl.

eigen rouw. Voorwaar, noch sceppter, noch kroon wegen bij mij op tegen mijn minnaars schoon!"

*'k Wraak het leven
Sint ik dat schoone hoofd,
Door blinde staatzucht zag van 't lijf gekloofd, (bis)
Zach bleek en vuil van bloede,
O woede!
Die mij bij wijlen van geduld berooft.*

Kennelijk heeft de dichter bij *Status* aan den staat, de Republiek, bij *Palmaart* aan Palamedes-Oldenbarneveldt en diens onthoofding gedacht. Welke bedoeling hij echter met het oprakelen dier lang geleden gebeurtenis kan hebben gehad, valt moeilijk te gissen. Waarschijnlijk hebben we hier aan eene „Spielerei" te denken.

De overige minnedichten ga ik met stilzwijgen voorbij; trouwens uit de reeds besprokene zal het niet gewaagd zijn het besluit te trekken, dat JOAN LUYKEN een verdienstelijk minnedichter is geweest. Vergelijken wij hem met HOOFT dan zien wij, dat hij minder kernachtig, minder vernuftig, minder degelijk, minder deftig is. Leest gij HOOFTS minnedichten, er waait u eene echt fijne, om zoo te zeggen, geparfumeerde geur uit toe. Toch zijn sommige zijner gedichten niet vrij van gekunsteldheid, zit er iets gezocht geestigs, eene zekere speling van het vernuft in. Daarentegen ademen de minnedichtjes van LUYKEN eene naïviteit, eene ongekunsteldheid, die ons goed doet. Men gevoelt dat bij hem de woorden uit het hart vloeien, dat hij ze nederschrijft zooals ze in hem opkomen, zonder dat hij zijn brein op vernuftspelingen slijpt.

VI.

Van het Minnedicht stappen wij over naar de Idyllen. In dit genre heeft LUYKEN slechts weinig gedichten geleverd. Twee daarvan zijn dialogen en vooral in deze komt het talent van onzen dichter schitterend aan den dag.

Beschouwen we, om ons hiervan te overtuigen, de samenspraak tusschen BLOEMERT en EELHART, twee landleiden, die elk om het zeerst de bekoorlijkheden en deugden hunner geliefden Gardelijne en Gloroos roemen.

BLOEMERT opent de tweespraak.¹⁾

*'t Moet alles wijken voor de schoone Gardelijne;
Wijk witten IJssel-zwaan, verschuyl u in het riet,
Uw blankheyd gelt'er niet
Mijn Nymph is blanker dan de schoonste maneschijn.*

EELHART.

*Bij Gloroos witte deugt, mag sneeuw noch hagel halen;
Waar is'er schoonder schoon als wijsheid, eer en deugt
In 't bloempjen van de jeugt?
Men ziet de kuysheyd vyt haar zeedige oogen stralen.*

¹⁾ D. L., blz. 74 vlgg.

BLOEMERT.

*Mijn lief is jeugdiger dan d'eerst ontsloote Rozen;
 Haar kaken gloeyen als het bloosjen van de Pers¹⁾
 Haar lippen als een Kers;
 Mijn lief is bolder dan de purpre Abrikozen.*

EELHART.

*Gelijk de dageraat, wanneer sij door komt breeken,
 Nu bleek is en nu bloost, en purpert velt en zee,
 Zoo word mijn Gloroos mee,
 Wanneer men haar bekijkt, in kysse schaamte ontsteken.*

Deze vier strophen zullen voldoende zijn, om ons een oordeel over het geheel te vormen, dat in denzelfden trant voortgaat.

De schoonheid van dezen Herderskout, waarin JONCKBLOET „iets Antiëks” vindt, is niet slechts gelegen in zijne zoetvloeiendheid, maar bovenal hierin, dat de dichter met veel talent zijne beelden gekozen heeft uit den nederigen, eenvoudigen levenskring der landlieden.

De andere samenspraak²⁾ gehouden tusschen TYMENA en HOFRIJK is mede, beide om inhoud en vorm, bijzonder schoon. Om niet te uitvoerig te worden geef ik hier slechts de eerste strophe, waarin ontegenzeggelijk iets onbeschrijfelijk liefelijks gelegen is.

De dageraat begint te blinken
 De Roosjes zijn aan 't open gaan;
 De nucht're Zon komt peer'len drinken,
 De Zuyde-wint speelt met de blaân:
 Het Nachtegaaltje fluyt
 En 't Schaapje scheert het kruyt;
 Hoe zoet
 Is een gemoet,
 Met zulk een vreugd gevoed.

Tot de verhalende idyllen behoort het gedicht, getiteld: „'t Wout heeft ooren”,³⁾ waarvan ik hier den inhoud geef.

MELARKUS, een herdersjongen, lag in het gras te slapen, toen twee herderinnen, DARIEDE en AMARILLA, hem uit dartelheid aan een boom wilden binden. Terwijl zij met dezen arbeid bezig zijn ontwaakt het voorwerp hunner scherts en nu zetten de verschrikte herderinnen het op een loopen. Maar DARIEDE kan niet meer. Hijgend „zeeg zij in 't klaver neer.” Hier wordt zij door MELARKUS, die haar achtervolgd had, verrast. „Ay laat mij gaan, MELARKUS”, dus spreekt ze hem toe; „wij deden 't maar uit boerterij.” Doch de herder wil bij wijze van weerwraak ook met haar „uit boerterij

1) *Pers*, om het rijm voor *persnik*.

2) *D. L.*, blz. 78 vlg.

3) *D. L.*, blz. 69 vlg.

wat spelen", waarop DARIEDE zich „met vreugd haar maagdebloempje" laat ontstelen, onder voorwaarde nochtans, dat MELARKUS het niet aan AMARILLA verklappe. De vrijer houdt woord, doch is te zeer vervuld van vreugde over zijn vermakelijk avontuur om het geheel te verzwijgen; daarom galmt hij het luidkeels voor de boomen uit.

„Een oude IJp, die 't liedjen quam te hooren,
O hemel is het ooyt gehoord!
Die klapten 't als een aakster voort:
„Dariede heeft in 't veld haar eer verloren."

Dit landelijk, zij het dan ook ondeugend tafereeltje is door LUYKEN voortreffelijk gedicht. Ondanks de soberheid, waarmede hij de toetsen heeft aangebracht, tintelt het geheel van gloed en leven. Smaakvol is de vergelijking van de vlucht der beide herderinnen met die van Daphne voor Apollo. Vooral het slot, waarbij kennelijk de bekende geschiedenis van Midas tot voorbeeld heeft gestrekt, geeft aan 't tafereeltje iets naiets en bekoorlijks.

Eindelijk vestig ik de aandacht op de twee volgende Idylletjes, beide getiteld „Verrassing". Ofschoon dartel van toon, zijn ze bijzonder fraai van teekening, echte genrestukjes.

1

*Spijtig Klaartjen zou haar baden
Moedernaakt in eene beek,
Die langs klav're boorden streek,
Overschaaduw van wilge-bladen;
Grage Reynoud zat en keek
Watertandend door de rietjens
En hij riep eens zoet met een:
„Nog wat dieper, tot de knietjens!"
Daarmed droef zij schaamrood heen.¹⁾*

2

*Zeven dart'le Nymphjens vonden
Geyt-oor, daar hij sliep in 't woud,
Elke Nymph was even stout:
Daad'lijk zag men Pan gebonden;
Hij schoot op en lag gewonden
In een zeel van kruit en gras;
„Meisjens", riep hij, „wat zal 't wezen?"
Maar hij zag haast wat het was:
Elk wou 't eerste zijn genezen.²⁾*

Wat deze stukjes bijzonder opmerkelijk maakt is, dat ze navolgingen zijn van de „Veldtdeuntjens" van HOOFT.³⁾ Conceptie, vorm en rythmus zijn hier den grooten

¹⁾ D. L., blz. 91.

²⁾ D. L., blz. 92.

³⁾ Zie LEENDERTZ, *Gedichten van Hooft*, I, blz. 119—121.

meester kennelijk afgezien. Vooral bij het eerste stukje springt dit in het oog, zooals de vergelijking met het navolgende „Veldtdeuntje” leert: ¹⁾

Valckenoochje sat en loerde
 Achter 't riet met smalle blaen,
 En sij sach het veer ²⁾ vast aen
 Dat haer vrijer Boxvoet voerde,
 Die niet ver was daer van daen.
 „Pottert” ³⁾ riep haer helle keeltjen,
 „Hoort uw hart alleen dan mij?”
 Want hij armde haar gespeeltjen.
 Die keeck bril ⁴⁾, en deur droop hij. ⁵⁾

VII.

We gaan thans JOAN LUYKEN ontmoeten op het gebied der *Romantiek*, een genre, waarin hij den vollen teugel viert aan zijne levendige phantasie. Zijne producten op dit gebied zijn deels *Romances*, deels *Verhalen*, deels *Sprookjes*.

Van de Romances is wel de schoonste, ook om den vorm, die welke tot opschrift heeft:

„GETERGDE MIN DOET WONDEREN.” ⁶⁾

Zoo zach Armant zijn lief Amiel,
 Zijn heil, zijn vreugd, zijn hart, zijn ziel,
 Met traantjes op de bleeke wangen,
 En 't hoofd op een gebogen hals;
 Zij zuchtte en riep t'er krop uit bange:
 „Balsturig lot, wat zijt gij vals!”
 Zoo zach dien wakk'ren oorlogsgast
 Zijn liefstens zachte handtjes vast
 Ten rug geboeit met harde snoeren
 Gekneveld van den Arabier,
 Om als een duyffe wech te voeren
 Voor d'oogen van een wreeden gier,
 Die met een trop verraders quam
 En scheurden dit onnoozel lam
 Als winter-wolven uyt zijn ⁷⁾ armen; —
 Hij roert noch voet, noch hand, noch oog,
 Men hoort zijn krijgsstem niet alarmen;
 Hij staat gelijk een marmer-boog.
 „Armantus hoe, waar 's nu het pit,
 Dat in uw sterke spieren zit?”
 Zoo riep de Min-god in zijn ooren.
 Die stem herwekt zijn dapp'ren geest,
 Die door te heete en heev'ge tooren
 Was als verstikt en wech geweest.

1) T. a. p. blz. 120.

2) *Het veer*, enz. d. i. de wijze waarop haar vrijer zich gedroeg. (Leendertz.)

3) *Pottert*, deugniet. (L.)

4) *Keeck bril*, keek op zijn neus. (L.)

5) *Deur droop hij*, hij pakte zich weg. (L.)

6) D. L. Blz. 54 vlg.

7) t. w. die van Armantu

Nu stroopt hij 't snijdend kamp-swaard bloot
 En sweert Argilicus den dood
 Bij Ammons blixem-vuur en donder.
 Met valt hij als een Tijger an
 En zendt met d'eerste klink naar onder
 Zijn allereersten wederman.

Zoo vaart hij als een bosleeuw voort,
 Maayt weder-zijds en scheurt en moort
 Al wat hem naakt, om wraak te boeten,
 Al staåg weer met een nieuwe moed,
 Tot hij van 't hoofd tot aan de voeten
 Bespat was met Arabes bloed.

Dus woedende vat hij Argiel
 Met deze woorden aan: „O fiel, 1)
 Die mij mijn schoone Bruyd ontkaapte.”
 Met veegt hij 't swaard de hals-strot door
 En wierp de kop, zoo die nog gaapte,
 Daar 't bloed van droop, Amiela voor.

Nu smijt hij 't rookend staal daar neer,
 Ontboeit de blaauwe handjes weer,
 En veegt de traantjes van haar koonen,
 En streelt haar ziel met zoete reën,
 Omhelst heel vriendlijk die schoone
 En strijkt met zijn *Amiela heen.

Van de twee gedichten, door BUSKEN HUET als proeve van LUYKENS talent uit de „Duytse Lier” aangehaald, 2) is deze Romance er een. Schilderachtig is in dit gedicht de voorstelling, vloeiend de trant, die echter door het anakoluth in de laatste twee regels van de eerste strophe m. i. minder gelukkig afgebroken wordt. Wat ik er hard in vind is het verhaal, dat Armantus het hoofd van Argilicus druipend van bloed voor Amila's voeten werpt. Daarentegen is er iets innigs en liefelijks in de slot-strophe.

Thans volgt de inhoud van een dichtertlijk Verhaal, getiteld: „van Doraltus.” Het is het langste gedicht uit den Bundel. 3)

Doraltus, de „roem der jongelingen” is in liefde ontvlamd voor Leliana, de eenige dochter van een „Landregeerder.” „Zijn standvastig minnen” steekt ook het hart der maagd in lichterlaaie, doch hare vorstelijke afkomst is een onoverkomelijke scheidsmuur voor de vereeniging der beide gelieven. Maar liefde is listig. Als eene andere Thisbe ontvlucht de prinses heimelijk de ouderlijke woning en bevindt zich weldra met haar harte-vriend op zee. De vaart gaat in den beginne zeer voorspoedig. Maar op den zesden dag betreft de lucht en barst er een hevige storm los. Voortreffelijk schildert ons nu de dichter den angst der schepelingen in dit noodweer:

*Men zach de dood op ieders wangen,
 Men suchtte en riep den hemel an,
 De allerstoutste en sterkste man
 Liet toen het hoofd van weemoed hangen.*

1) thans: *fielt*.

2) Litter. Fantas. 1863 blz. 47.

3) D. L. blz. 114 vlgg.

*De blixem schoot door swarte wolken heen
En flikkerde in de lucht: het kraken
Des donders scheen elk hart te raken;
De wind groeide aan en maakte groote zeeën.*

Eindelijk „loopt het schip te barsten op het strand” en nadat de nacht, die intusschen ingevallen is, voor den dag heeft plaats gemaakt, zien de vluchtelingen zich met hun beiden alleen op een onbekend eiland geworpen. Doraltus, door honger geprikkeld, gaat jacht maken op een geitje, doch raakt hierdoor zoo ver van zijne geliefde afgedwaald, dat hij de plek niet wedervinden kan, waar hij haar gelaten heeft.

Ziehier hoe de maagd hem later den angst beschrijft, die haar overviel, toen zij hem niet zag terugkeeren

*Gij quamt niet weër, hoe lange ik beidde;
De winden ruysten door het wout,
't Was eenzaam, naar en guur en kout;
Ik stont alleen bedroeft en schreidde;
Ik schrikte van het rits'len van een blad;
De waan quam toen mijn hersens krenken;
Ik wist niet wat ik had te denken:
Ik twijfelde of gij mij verlaten hadt.*

Doch haar angst verandert in ontzetting, als ze met het vallen van den avond een oud, afzichtelijk wijf op haar ziet afkomen. Met schoonklinkende woorden weet deze echter de verschrikte maagd naar hare woning te troonen. Hier aangekomen wordt der prinses aangekondigd, dat zij dit verblijf niet weer verlaten mag. Drie maanden lang blijft zij er gevangen.

Intusschen heeft Doraltus, na lang zoeken, eindelijk de plek teruggevonden, waar hij zijne Leliana verlaten heeft; doch haar aldaar niet vindende, begeeft hij zich radeloos van angst en smart andermaal op weg om haar elders op te sporen. Na lang zwerven ziet hij een oud, verweerd gebouw, met opene zeer vervallen poort.

In de keuken getreden ziet hij tot zijne ontzetting „een ijselijk weif” bezig heur lange haren te kammen bij den haard, waar een akelig menschenhoofd aan een nagel hangt. Hij is er verre af, in dit afschuwelijk verblijf zijne zielsvriendin te vermoeden, en vraagt de oude tooverkol naar „de heirbaan op de naaste stad.” Nu wordt Leliana geroepen, om den vreemdeling den weg te wijzen. Dat zij elkaar hierbij wederkeerig herkennen spreekt van zelf. Te midden echter van de vreugde des weerziens zien ze het boosaardige monster op hen afkomen. Nu barst Doraltus' woede los. Hij valt 't wreede schepsel aan, dat weldra, door zijn zwaard getroffen, hare zwarte ziel uitblaast.

De beide gelieven keeren hierop naar hun vaderland terug;

*Daar wierden zij met gonst ontfangen;
De grijze Vader baadde in vreugd,
De Moeder kreeg een nieuwe jeugd,
En beter verwe op haar wangen:
De heylige Echt schiep haar tot Man en Vrouw,
Zij sleten al hun levensdagen
In lust en rust en welbehagen,
Men week er nooyt van d' eerst gegronde trouw.*

Hiermede eindigt dit verhaal, dat hoe fantastisch ook, echter in de detail-schilderingen uitstekende momenten bezit.

Eindelijk vestig ik de aandacht op het sprookje, getiteld: „SCHIJN BEDRIEJT.”¹⁾ De inhoud is deze:

Klenardus, een bloeiende knaap, weidde met zijn broeder hun vaders kudde aan het strand der zee. Daar komt op eens de dartele »schoone-schijne”, eene blanke water-

¹⁾ D. L. blz. III.

nimf uit de golven opduiken. Nauwelijks heeft Klenardus hare smachtende lonken ontwaard, of hij wordt met een onweerstaanbaar verlangen naar de Sirene vervuld.

*Daar lag zijn plicht en trouwigheden,
Daar lach de deugd, daar lach de reden
En menschheid met de stof in 't zant.
Nu lobden hij al in de golven,
Die bei zijn beenen vast bedolven
En klommen bij zijn dijen op.*

Maar nu verheft zich hartroerend de waarschuwend stem zijns broeders:

*Sta stil, sta stil; waar wilt gij henen?
Rampzalige! ach gij doet mij weenen!*

Doch de sirene laat zich niet zoo gemakkelijk haar prooi aftroonen. Zij weet den hartstochtelijken jongeling met de vleierendste beloften naar zich toe te lokken. „Ik zal u naar een veiligen haven brengen”, dus vleit zij;

*Daar zullen wij vermaaklijk spelen,
Elkander kussen, vleien, streelen,
En doen al wat de liefde lust.
En zoo gij weder t'huis wilt keeren,
Ik zal u, trots d' onstuyme weeren,
Weerbrenge aan uws vaders kust.*

Deze woorden, van de noodige liefdelonken vergezeld, beslissen KLENARDUS' lot:

*Hij kwam het Nimfje toegevolgen;
Maar ach! die dwaasheid stond hem duur.*

*Het water vond zijn aâm-gat open,
Het kwam ten lichaam ingeslopen,
Dies sloot de dood zijn bleeken mond.*

Uitmunten is in dit sprookje de schildering: het is alsof we den onbesuisden KLENARDUS met eigen oogen zijn ondergang te gemoet zien snellen. En hoeveel innig gevoel ligt er niet in den toon des vermanenden broeders; hoeveel wegslepend schoon in de taal der Sirene! Bovendien is de woordenkeus bijzonder schoon en even smaakvol als het aangebrachte beeld van den trotschen Zwaan,

*„Die 't water voor zijn borst doet schuymen,
Wanneer hij wil ten strijde gaan”.*

VIII.

Om ons een oordeel te vormen over hetgeen JAN LUYKEN op het gebied der *Gelegenheidspoëzie* vermocht te leveren, zal het voldoende zijn, hier een gedeelte uit te schrijven van een gedicht door hem vervaardigd „*Op het Verjaren van Nikolaas de Vree.*” ¹⁾

*Vijfmaal zag het bosch haar boomen,
Wit besturven als een doot;
Vijfmaal scheenen 't weder droomen,
Als er blad en bloeyzel sproot:*

¹⁾ D. L. blz. 104.

*Vijfmaal was het Y bevroren
Sedert, bij een los geval,
Onze vriendschap wierd geboren,
Noch al staat ze kant en pal.*

*Kant en pal, en zonder wikken,
Dat zij al mijn leven sta,
Zonder buygen, zonder schrikken,
Hoe verdeeldheids donder sla:
Viermaal zag ik u verjaren,
Driemaal vlocht ik u een krans
Om uw kruyn en blonde haren,
Toen noch Vrijers, nu al Mans.*

*Maar wat zal ik nu verkiezen?
Wat voor bladers? wat voor kruyt?
't Winter-maantje klappt zijn kiezen,
Kruyt en bladers hebben uyt:
Maar het speelt noch in mijn zinnen,
Wat men op Uw trouwdag zong,
't Was: ik wensch dat gij meugt winnen
Binnen 't eerste jaar een jong.*

*En nu zien ik dezer menschen
Wenschen meer als half volbrocht:
Schuyt er zooveel in het wenschen?
Waartoe naar een krans gezocht?
Steekt in menschelijke zegen
Zo veel kracht en zo veel pit?
Wat's aan blad en kruyt gelegen?
Luyster spits, ik wensch u dit:*

*Van uw BLOEM een ieugdig roosjen,
Root van kaakjes, blank van vel;
enz.*

In dit gedicht valt even als in de andere gelegenheidsdichten van LUYKEN, de reeds meermalen opgemerkte eenvoud van diens dichttrant in het oog. Effectbejag is hem vreemd. Evenmin haalt hij telkens de goden van den Olymp naar beneden, om de armoede zijner denkbeelden erachter te verbergen. Wat hij zingt is de taal des gemoeds en die blijft niet in gebreke tot het gemoed door te dringen.

Ook op het gebied der *Natuurpoëzie* wordt onze dichter door zijne Muze beziel, doch wij bezitten in dit *genre* slechts één gedicht van hem ¹⁾, dat echter veel andere opweegt. „*Gelukkig mensch*”, dus roept hij uit:

*Gelukkig mensch, wien 't is gegeven,
Bij 't vreedzame en onnozele vee,
Dat nooyt noch quaat, noch onrecht dee,
In 't veld zijn dagen af te leven*

¹⁾ D. L. blz. 97 vlgg.

*De Bloemkrans braveert de goude Kroon,
Die's Konings zorg bij nacht doet waken;
Geruster zit men onder daken
Van riet gebouwd, als op den hogen Troon.*

Na dezen aanhef schildert hij ons het aangename en genotrijke van het landleven met een rijkdom van kleuren en eene natuurlijkheid, die inderdaad meesterlijk mogen heeten en dit gedicht verre boven het bekende en zoozeer geroemde „*Akkerleven*” van POOT verheffen. Het laatste moge levendiger zijn van trant dan LUYKENS schets, toch is het niet vrij van overlading en valt er eenige plomphheid niet in te miskennen.

Het schijnt dat het lezen van CATS' *Buitenleven* en WESTERBAANS *Ockenburg* JAN LUYKEN op het denkbeeld heeft gebracht even als deze dichters zijne krachten aan het bezingen van het buitenleven, dat voor hem veel aantrekkelijks bezat, te beproeven. Hooren wij het hemzelve zeggen:

*„Dit leven loofden alle wijzen :
Dit haagden KATS en WESTERBAAN,
Die prijzen 't ons met vaarsen aan ;
Dit leven zal ik altijd prijzen.
O dat het lot mij zulk een leven gaf ?
Mijn zang-lust zou veel schoonder bloeien
En met den Wilg aan 't beekjen groeyen,
Gelijk een Swaan lijde ik het leven af.*

IX,

Hebben we de *Duytse Lier* naar den *inhoud* der onderscheidene rubrieken beschouwd, thans zullen wij ons met den *vorm* bezig houden, om ten slotte den indruk weer te geven, dien de gansche bundel op ons maakt.

Wij vestigen vooreerst het oog op de taal en nemen daarbij al vast nota van het geestige oordeel van BECKERINGK VINCKERS:¹⁾ „Grooter taalwoestaard dan JOAN LUYKEN was er niet.”

Vooreerst verwacht hij op gruwelijke wijze naamvallen en geslachten. Uit de bijna ontelbare voorbeelden, die mij ten bewijze hiervan ten dienste staan, kies ik eenige regels uit de Opdracht aan Antonides. „*Die Juffrouw*” — zoo luidt het daar — „*zou UEd. geest zoo bewegen dat ZIJ (LUYKEN bedoelt de geest) als betovert, de dapp're stem der klinkende krijgs-trompet, op welks geluid den brysenden oorlogs-hengst, vuur en vlam ter neuze uytstnorrekende, met zijn ijzere klauwen het stof in DE wint schraapt, voor den berenden Burgt, wiens hooge en vierkante Tooren DE galm weeromkaatsst..... zoude versmaden, enz.*”

Uiterst slordig is hij verder op spelling en woordbuiging. Open lettergrepen eindigen nu eens op ééne dan weer op twee a's, e's of o's; tweeklanken worden door elkander met *y*, *i* of *j* gespeld; *d* en *t* op het einde der woorden verward. Als verkleiningsuitgang

¹⁾ WITHNEY, *Taal en Taalstudie* 1e. dr. IIe. Serie bl. 258.

gebruikt hij zoowel *jen* als *je*. Voorts worden *promiscue* gebezigd: *noch* en *nog*, *doch* en *toch*, *me* en *men*, *ik kan* en *ik ken*, *als* en *dan* na comparatieven.

Het verleden deelwoord der sterke werkwoorden mist dikwijls de slot-*n*, even als doorgaans de stoffelijke bijvoegelijke naamwoorden; hetzelfde heeft vaak plaats bij de onbepaalde wijs, ja zelfs in den zwakken meervoudsvorm der zelfstandige naamwoorden. Omgekeerd vinden we meestal eene overvloedige *n* in het enkelvoudig suffix van den onvoltooid verleden tijd der zwakke werkwoorden, zooals in *hij... kusten* (blz. 21) voor *hij... kuste*; *sij hoorden* (blz. 83) voor *sij hoorde*; enz. Als tweeden persoon van den onvoltooid verleden tijd van *zien* en *liggen* gebruikt hij: *gij zacht*, *gij lacht*.

Somtijds smeedt hij op eigen gezag nieuwe woorden, die lang niet op onberispelijkheid kunnen bogen, als: *naberouze baren* (d. i. de golven van het naberouw) blz. 22; *het Tarterkuylze veer* (d. i. de vaart naar den Tartarus) t. a. p.; *denking* voor *gedachte*, *denkbeeld*, blz. 82; *ontslingerkleed*, eene navolging van *ontschoeid*, *ontkleed*, blz. 85; *geval-lot*, blz. 42, eene tautologie; *versweept* (d. i. als met de zweep verdreven), blz. 52.

Maar waar zou het heen, wilde ik alle taal- en spelfouten opsommen, die de *Duytse Lier* ontsieren? Ze zijn legio. Nochtans zou het onrechtvaardig zijn, ze alle aan 's dichters onkunde toe te schrijven. Veeleer mogen we er hem een verwijt van maken, dat hij zoo weinig zorg heeft gedragen voor eene goede correctie.

En dat dit verwijt alleszins gegrond zou zijn, moge blijken uit de navolgende fouten, die enkel en alleen op rekening van achtelooze correctie kunnen worden gesteld.

Op blz. 35 lezen we *Cannus*, waar *Caunus* (*Kaunus*) moest staan.¹⁾ (vgl. Ovid. Met. IX. 453 vlgg.) Het woord *verkeeren* (blz. 50, bij VAN VLOTEN 32) had eene hoofdletter moeten hebben, als zijnde de naam van den Heer „VERKEEREN”,²⁾ op wiens bruiloft het lied, waarin dit woord voorkomt, gezongen werd.

Op blz. 62 wordt een zelfde persoon *Emelia* en *Emilia* genoemd; evenzoo is 't geval met *Dariëde* (blz. 70) waarvoor blz. 69 *Dareide*. *Gloire* blz. 57 wordt op blz. 132 te midden van andere Fransche woorden in den vorm *glorie* herhaald. Andere blijkbaar slechte correctie's zijn: *vloei* voor *vloeit* blz. 60; *beezem* voor *boezem* blz. 65; *duur* voor *deur* blz. 83; *beweëgen* voor *beweegden*, ib.; *tracht* voor *traagt*, blz. 87; *goeit* voor *groeit*, blz. 51.

In weerwil echter van zijne verregaande slordigheid in de taal is LUYKENS zinsbouw in den regel onberispelijk, zijne constructie doorzichtig.

Ook weet hij soms allerkeurigste, schilderachtige woorden te vormen. Ik herinner o. a. aan den op blz. 18 van het 1e gedeelte van dit opstel aangehaalden regel; „*ontbeend, ontspierd, ontvleescht, ontbloed*.”³⁾ Zoo ook wanneer hij spreekt van *Venus* „*ontbroosd* (d. i. van brozen ontdaan) *en ontgord*” (blz. 85), of van den dageraad zegt, dat hij „*veld en*

¹⁾ Deze correctie dank ik den Heer Dr. D. A. BALFOORT, [gewezen] custos der Utrechtsche Academische Bibliotheek.

²⁾ De vermakelijke wijze, waarop VAN VLOTEN zich hier van het zoeken naar de voor de hand liggende oplossing der moeilijkheid afmaakt, werpt een helder licht op de grondige wijze, waarop hij gewoon was, de teksten te bestudeeren, waarbij hij noten schreef. Zie zijne uitgaaf blz. 90.

³⁾ De 1^e druk blz. 17 heeft hier verkeerdelijk: *ontbloot*. *

zee purpert", (blz. 75) en van de haardvlam, dat zij „*de schenen roost*" (d. i. rooskleurig tint) blz. 99: en Keizer Karel laat „*bescheptert*" zijn met een snijdend zwaard. (blz. 107.)

Dat een zoo zoetvloeiend dichter, als LUYKEN was, voor zijne gedichten den vereischten vorm en geschikten maat wist te kiezen, spreekt van zelf. Bijzonder komt dit uit in het gedichtje „*Op het schoon zingen van Fuffer APPELONA PIJNBERGS.*" De dichter verbeeldt zich haar bij „het rijzen van den dag in de schaduw der boomen" gezeten, terwijl zij onder het „streelen" van hare luit uit „helderen boezem" zingt.

*Stil hiel de tong 1),
Die 't geveert
Van het heele Woud braveert;
Het singen
't Springen,
't Fluyten,
't Tuyten
En 't swieren,
Gieren,
Dat
In de
Linde
Leefde,
Sweefde,
Was nu stil, en zat
Te luysteren;
't Fluyst'ren
Van de blaân ging sacht.
o Goôn!
Zo schoon
Een zang
Haar dwang
Heeft mij verkracht. 2)*

Op den lietelijken trant van den Herderskout tusschen Tymena en Hofrijk werd reeds door mij gewezen³⁾; en is het niet, of wij het lispelend geruisch van den zefier vernemen in het melodieuze lied: *Kom Westewindje* enz.

De slepende gang van den trochaeus huwt zich goed aan den somberen ernst der volgende verzuchting:

*Droom is 't leven, anders niet,
't Glijdt voorbij gelijk een vliet,
Die langs stijle boorden schiet,
Zonder ooyt te keeren. 4)*

1) t. w. van den nachtegaal.

2) D. L., blz: 90 vlg.

3) Boven blz. 3.

4) D. L., blz. 95.

gelijk ook door het assoneerend rijm en de epizeuxis het effect verhoogd wordt van de „sehnstüchtige” minneklacht, getiteld: „*Het wachten valt pijnlijk*”, waarvan ik hier noode slechts de eerste twee strofen uitschrijf:

*Vervager der dagen, zoo stadig in 't jagen,
Hoe vliegt gij, hoe vliegt gij zoo trage?
Nooyt susten u 't rusten, of zoude 't u lusten
Een minnaar, een minnaar te plagen.*

*Wanneer ik verlange, dan traagt gij uw gangen;
Dat valt mij, dat valt mij zoo bange;
Ik achte te smachten dit beyden, dit wachten,
Dat smaakt mij, dat smaakt mij zoo wrange.¹⁾*

Dat overigens LUYKEN niet kieskeurig was op maat en rijm, ja er dikwijls sterk tegen zondigde, zal ik niet met voorbeelden aantonen. Het zal voldoende zijn op te merken, dat iemand, die de taalregels zoo verkrachtte, er geen been in zag de grenzen der *licentia poetica* tot in het oneindige uit te breiden.

Thans rest mij nog de som op te maken van hetgeen de *Duytse Lier* karakteristieks bezit. Wat ons hierbij allereerst in het oog valt is „de natuur, die [in LUYKENS gedichten] leeft.” De dichter geeft zich erin zooals hij is en gevoelt, en dit strekt hem tot geen geringe verdienste als wij nagaan, dat in zijn tijd gekunsteldheid en opgeschroefdheid als kenmerken van poëzie bij uitnemendheid werden geacht. Slechts in de bijschriften der symbolische prentjes, waar het lyrisch element, en derhalve ook de subjektiviteit van den dichter, op den achtergrond treedt, is LUYKEN uiterst zwak.

De natuurlijkheid heeft echter ook hare schaduwzijde. Wanneer het den dichter aan het fijne gevoel ontbreekt, dat hem leert de dartelheid van zijn geest te beteugelen, loopt hij gevaar tegen den goeden smaak te zondigen. En ziedaar de klip, waarop ook LUYKEN dikwijls verzeild is geraakt. Als hij de liefde bezingt, treedt menigmaal het zinnelijk element ervan te zeer op den voorgrond. Nog erger wordt het, wanneer 's dichters natuurlijkheid te sterk naar het realisme overhelt.

De vraag is nu, of hij zich in die mate bezondigd heeft, dat zijne gedichten door een „zinnelijken geest verontreinigd” worden, zooals de heer HOFDIJK wil.²⁾ Ik geloof dat een dusdanig oordeel veel te hard, zoo niet onjuist zou zijn, en beroep mij hierbij op het gevoelen van JERONIMO DE VRIES, VAN KAMPEN, WITSEN GEIJSBEEK, VAN VLOTEN en JONCKBLOET, om niet te spreken van MABÉ, WILDSCHUT en STEENBERGEN. LUYKENS Muze moge al niet preutsch zijn geweest; haar van zinnelijkheid, in den min gunstigen zin des woords te beschuldigen, ware eene onrechtvaardigheid.

Enkele keeren drijft onze dichter het realisme in de liefde al te ver; het ergst

¹⁾ D. L., blz. 87.

²⁾ Zie zijne *Geschied. der Ned. Letterk.*, blz. 300.

wel in het laatste stukje van zijn dichtbundel, waar hij, verrukt over de schoonheid van Argivina, uitroept¹⁾:

*Nu lust het mij, haar heel te ontkleén,
En eens te zien die welgeschikte leén;
Vergeef het mij, o schoone, zoo 'k misdoe
Uw achtbaarheid: mijn graagte wordt niet moe.*

En als nu het naakte vrouwenbeeld voor zijne phantasie is getreden, grijpt zijn kunstenaarsgeest onwillekeurig naar de stift en teekent hij ons de lijren en omtrekken met zooveel plasticiteit, dat we onwillekeurig aanschouwen, wat uit kieschheid bedekt had moeten blijven. Maar niet straffeloos verdiept hij zich in deze huldiging van het zinnelijk bevallige. Eens op dit gevaarlijk terrein getreden, vergeet de dichter ganschelijk aan de eischen van den goeden smaak; de bekoring wordt hem te sterk en ontlokt hem een kreet, zóó hartstochtelijk, dat ze met recht onzen kieschen ooren „walging baart.”

Laten we echter onzen dichter niet te hard vallen over deze afdwaling. Ondanks al het realistische, dat zijne gedichten ontsiert, zijn deze nog heilig in vergelijking met hetgeen een BREDEROÛ, STARTER, VOS en zooveel andere dichters uit de 17^e eeuw ons hebben opgedischt.

Eene andere eigenaardigheid van LUYKENS gedichten is hun *eenvoud*. Vertoon van geleerdheid is onzen dichter vreemd. Ofschoon bekend met de Grieksche mythologie, laat hij die kennis nergens opzettelijk uitkomen, maar dient zij hem op ongezochte wijze tot opluistering zijner poëzie. Evenmin tracht hij effect te sorteeran door vergezochte vergelijkingen, door woordspelingen, doldrieste wendingen en andere dergelijke kunstmiddelen, door de poëtisten van zijn tijd met zooveel zelfverheffing voor echte poëzie uitgegeven.

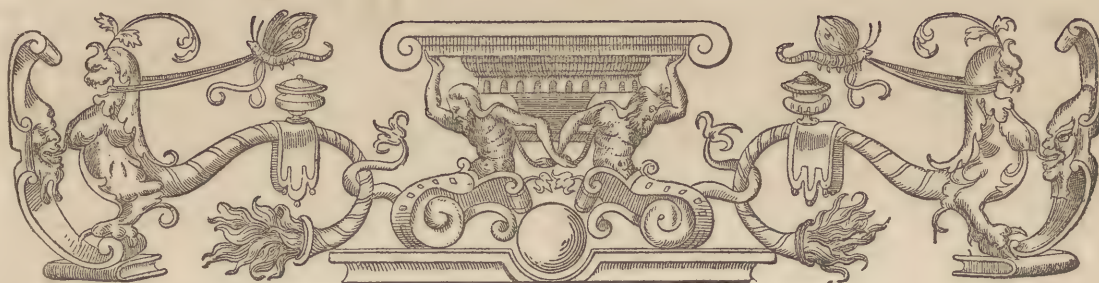
Voorts zou ik kunnen wijzen op het *schilderend genie* onzes dichters, dat zich in de keuze der beelden, in de beschrijvingen, maar bovenal in de idyllische tafereelen openbaart. Overal is de teekening natuurlijk en getrouw, het coloriet levendig, de toetsen om zoo te zeggen sprekend.

Eindelijk de *zoetvloeiendheid* en *zangerigheid*, een gevolg van de gemakkelijkhed, waarmede de dichter zijne woorden en beelden weet te kiezen, maar in de eerste plaats van zijnen echt poëtischen geest.

Houden we al het hier gezegde in het oog, dan mogen wij het thans nog bejamen, dat dit zeldzaam talent, nauwelijks ontloken, in zijne verdere ontwikkeling werd gestuit door den verstijvenden adem van het piëtisme, dat elke vrije uiting van den geest, buiten het gebied van den godsdienst, veroordeelt. Wat hadden we van onzen dichter niet kunnen verwachten, wanneer zijn geest de wiken ten volle had ontplooid. Thans als minnedichter de evenknie van BREERÛ, hadde hij later wellicht de beste van Nederlands dichters naar de kroon gestoken.

Utrecht, Jan. 1888.

1) D. L., blz. 127.

PIETER DE RING.

DOOR●

E. W. MOES.

NDER de vele stillelevenschilders, waarop onze schilderschool kan roemen, komt een eereplaats toe aan PIETER DE RING, en toch wordt zijn werk slechts weinig genoemd, en is zijn naam bij de oude schrijvers zelfs niet te vinden. Voornamelijk is dit voorzeker hieraan toe te schrijven, dat namen als KALF, DE HEEM, HEDA en VAN BEYEREN alle aandacht tot zich trekken, maar er is reeds genoeg op gewezen, dat we te kort doen aan onze verplichtingen tegenover de oud-Hollandsche schilders, wanneer we alleen het leven en het werk van grootmeesters nauwkeurig onderzoeken. Geen schakel mag aan de keten ontbreken, en de toekomstige schrijver van een geschiedenis der Hollandsche schilderkunst heeft nog veel afzonderlijke studies over meesters van den tweeden en derden rang noodig, wil zijn werk een afgerond geheel vormen. Niet dat ik in deze lacune kan voorzien, door eene monographie over DE RING te leveren, maar eenige toevallige ontdekkingen maakten het mij mogelijk, de zeer karig over hem verspreide gegevens ietwat uit te breiden.

In den nieuwsten catalogus van het museum te Amsterdam wordt hij een Hollandsch of Vlaamsch schilder genoemd, en gezegd, dat hij uit Yperen afkomstig schijnt te zijn. Deze Ypersche afkomst is echter alleen van toepassing op zijne moeder MAGDALENA VAN HOECKE, wier neef de bekende schilder JAN VAN HOECKE was. Van zijn vader

DANIEL DE RING weten we alleen, dat hij 1648 reeds overleden was, want 5 Aug. van dat jaar komt zijn weduwe voor, wonende in de „Doelsteech binnen Leyden”. Later verhuisde zij naar Amsterdam, en woonde er 1657 in de Handboogsteeg. Uit een acte¹⁾ blijkt de verwantschap: „Huyden den 10en September 1657 compareerde voor mij Monsieur PIETER DE RING, Kunstschilder, woonachtich binnen desen Stede (Leiden) op de hooge Woert alwaer 't Wapen van Gent uythangt, te kennen gevende hij comparant, dat hij nu onlangs geweest zijnde tot Yperen in Vlaenderen, als doen aldaer met JAN VAN HOECKE, zijn comparants geweene voocht es geaccordeert, namentlyck dat den voorn. VAN HOECKE aen hem compt soude uytreycken en voldoen de somme van 24 ponden Vlaems, te weten een gerecht vierdepart van dien binnen drie maenden, een vierdepaert een Jaer daernaer het derde vierdepaert 1 Dec. 1659 en het leste 1 Dec. 1660.” Hiermede scheldt hij hem kwijt hetgeen hij voor zijn moederlijk erfdeel had te eischen. De acte is ondertekend:

Pieter. De Ring

Tot een vermogende familie behoorde onze schilder dus niet. De volgende memorie, opgesteld door JAN ALENSON, afgeschreven door den schilder-penningkundige FRANS VAN MIERIS, en thans berustende in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, leert ons hem nader kennen²⁾.

„PIETER DE RING, in zijnen jongen tijd een Metselaars Opperman, hadt zulken drift tot de Teken- en Schilder-konst, dat hij bij nacht tekende en bij dag arbeidde om zijn brood te winnen: Op zekeren tijd werkte hij bij mijn grootvader JAN ALENSOON, en wanneer hij voorbij de zijkamer, welke vol schilderijen was, gong, zugtte hij gemeenlijk; de rede van dit zugten hem gevraaga zijnde, antwoorde hij, dat hij zoo groote genegenheid voor de Schilderkonst hadt, dat hij de daarhangende stukken nooit zag of hadt groote rede om te zugten, nademaal hij geen magt hadt om een Meester aan te neemen om hem in die konst te onderwijzen: Daarop wierdt hij door mijn grootvader besteed bij JAN DAVIDSZ. DE HEEM, onder wiens bestiering hij in weinige jaaren een goed meester is geworden. In de Schilderkonst dus volleerd geworden zijnde heeft hij mijnen grootvader door wiens toedoen hij zooverre gevorderd was, om zijne dankbaarheid te betoonen, vereerd eene schildereij die zeer wel geschilderd en uitgevoerd was, zijnde een stuk van zijne tweede kostwinninge; en een klein grottje, aardig en konstig verzonnen en gemaakt, als zijnde een stukkje van zijn eerste en elendig bestaan.

(geteekend) JAN ALENSOON.”

1) Acte gepasseerd voor den notaris P. VAN AERDENSTOFF te Leiden.

2) Dit afschrift ben ik verschuldigd aan de welwillendheid van den heer MAURIN graaf NAHUYs te Brussel.

Hij was dus metselaarsopperman, toen JAN DAVIDSZ. DE HEEM zijn meester werd. Deze ging eerst 1635 à 1636 naar Antwerpen. Zetten we nu zijne leerjaren zoo laat mogelijk, dan is dit omstreeks 1635, en zullen we het niet te veel mis hebben, als we zijn geboortejaar op 1615 à 1620 plaatsen.

Dr. HUGO TOMAN ontslaat me van de verplichting, over dezen zijn grooten meester uit te weiden. In het „*Reportorium für Kunstwissenschaft*” heeft hij DE HEEM's plaats in de Nederlandsche kunstgeschiedenis zoo volkomen aangewezen, dat hierover vooralsnog niets verder te zeggen valt, en ik kan volstaan met daarheen te verwijzen¹⁾. Helaas is dit juist een periode, waarin we van DE HEEM geen bepaalde werken kunnen aanwijzen. Het feit echter dat DE RING's werk zich zeer aansluit bij dat van JAN DAVIDSZ' broeder DAVID DAVIDSZ. DE HEEM, kan er toe leiden, eenige niet gedateerde stukken van hun gemeenschappelijken meester in dit tijdperk terug te brengen.

Dat DE RING eerst 1648 in het Leidsche St. Lucasgilde werd ingeschreven sluit niet uit, dat hij toen reeds lang schilderde, want eerst in dat jaar werd te Leiden het gild opgericht. Na 1649 vinden we zijn naam niet meer in de boeken aangeteekend²⁾, en nu eerst komt een werk van hem onder onze oogen.

Onder de stukken, die de directie van het Museum te Berlijn naar de provinciale musea zond, bevond zich merkwaardigerwijze ook deze schilderij, en het museum te Breslau is sedert 1884 in het bezit van een Vanitas, gemerkt:

P. de Ring
f. 1650

Op een tafel bedekt met een groen kleed, waarover vooraan nog een smal blauw kleedje, staat rechts een aardglobe, waar tegenaan een opengeslagen boek ligt; op het blad is een man geschilderd, die zeepbellen blaast. Vóór het boek ligt een viool, links daarvan een nautilusbeker, een fluit, een dobbelsteen en een muziekboek. Geheel vooraan gouden en zilveren munten, een ketting en schrijfgereedschap, benevens een ring. Achtergrond, rechts een rood gordijn, links een gezicht naar buiten (Hoog 1.04, breed 0.80. Op doek. Aangekocht 1832).

¹⁾ Band XI. Heft. 2.

²⁾ OBREEN's Archief. Dl. V, p. 200.

Van 1651 is zijn meesterstuk, het groote stilleven in het museum te Antwerpen (Hoog 1.18, breed 1.72. Op doek). Het is bekend dat het museum te Antwerpen gaarne groote sommen voor goede werken betaalt; ook dit stilleven heeft het bewezen. 4 Feb. 1873 kocht het op de verkooping RETSIN te Antwerpen voor 5500 frs. bovengenoemd stilleven: gemerkt: „P. D. RIJNG. f. 1651.” Op een eikenhouten tafel, voor het grootste deel met een bronsgroen kleed bedekt, liggen velerlei eetwaren, speeltuigen en kostbaarheden. Op het uiteinde links, daar waar het tafelkleed is opgeslagen, ligt een mandolien, daarnevens een gouden uurwerk met dito ketting en een fluit. Op de mandolien ligt een open muziekboek waarvan de noten goed leesbaar zijn. Op de twee bladen staat bovenaan: LXII Sveerius

LXIII Sveerius. Meer naar het midden ziet men een servet, een broodje, een schotel met een heele en één halve citroen, dan een meloen, grenaden, garnalen, geopende oesters, een mes, een krab, een schoteltje met geld, een schelp, een metalen doosje. Dit alles schijnt te liggen op den voorkant van de platte oppervlakte der tafel. Meer naar achter schijnt die oppervlakte verhoogd, want pyramiedsgewijze liggen de overige voorwerpen opgestapeld. Een hesp op een tinnen schotel, witte en blauwe druiven, peren, krieken, abrikozen in een mandje. Er schijnt een stellage op de tafel geplaatst, waarvan enkel een uithoek links te zien is. Op dezen staat een roemer half vol Rijnschen wijn, te midden van wingerdloof. Op een hooger trap der stellage staat een kostelijke gouden kerk en een champagneglas (fluit). Rechts nog een hoogere trap in den vorm van een vierkant koffertje, met groen doek bekleed en met gulden franje bezet. Daarop staan en liggen een groote beker rijnwijn, een papegaai die aan druiven knabbelt, en een oranjeappel. In de hoogte links een rood gordijn half opgeschoven met gulden afhangenden kwast.

Het werk mag wel meesterlijk heeten; in rijke tonen, en zacht warm licht zijn de voorwerpen met juistheid en malschheid weergegeven ¹⁾.

Zijne stukken zijn meestal niet gedateerd, en zoo houdt deze chronologische lijst al spoedig op. Van 1659 is een werk in het museum te Hannover, uit de verzameling Hausmann. Om een grauwe steenen nis in barokstijl, groepeeren zich in de vier hoeken bloemen en vruchten. In de nis staat een glazen half gevulde roemer en ligt een ring. Het is gemerkt: „PETRUS DE RING, FECIT 1659” (Hoog 0.89, breed 1.01. Op doek). ²⁾ Van hetzelfde jaar is de „*Frühstückstisch*” in het museum te Schwerin (hoog 0.39, breed 0.32. Paneel). Op een tafel tot bijna aan den rand bedekt met een blauw kleed met gouden franje, staat een Delftsche schotel met aardbeien, blauwe en witte druiven,

¹⁾ Deze uitvoerige beschrijving ben ik verschuldigd aan de vriendelijke mededeeling van den heer MAX ROOSES.

²⁾ In de inventaris van JEAN LOOSEN, Dijkgraaf van de Beemster, te Amsterdam, wordt 1676 vermeld „*Een schildery daerin een roemer met een krans daerom, gedaan door de Ringh.*”

een fijn bewerkte kelk met wijn, over wier rand een tros kersen hangt, een gekookte zee kreeft en een gekookte krab. Links op den rand van de tafel ligt een gouden ring met edelgesteente.

*P. D.
Ring f.
1659*

Deze handteekening staat achter op het paneel. Zeer waarschijnlijk is dit stilleven afkomstig uit de beroemde verzameling HEEMSKERK, verkocht 1771 „*Tafel waarop schaal met aardbeyen, schotel met fruit en meer bywerk. P. H. 16½ B. 13½ Rynl. v.*” Van 1660 is nog een stilleven bij den heer L. SUSSMANN-HELBORN te Berlijn, ingezonden op de tentoonstelling aldaar in 1883. Op een marmeren tafel staat een schaal met druiven en pruimen, een Delftsche schotel met perziken, een gouden bokaal, een roemer met witten en een fluit met rooden wijn. Ook dit stuk is achter op het paneel gemerkt: „P. D. RING F. ANNO 1660”.

Maar de schilder hield er nog een andere, een sprekender handteekening op na. Op de zoeven beschreven schilderijen te Breslau, Hannover en Schwerin ligt zeer in het oogvallend op de tafel een ring. Dit was bij voorkeur zijn handteekening. Zoo op den tweeden „*Fruhstuckstisch*” te Schwerin. Op een tafel, bedekt met een donkergroen kleed, staat een opengesneden ham op een schotel, eenige plakjes liggen op een bord er voor. Links kersen, vijgen, perziken, blauwe en witte druiven, hazelnoten, een gekookte zee-kreeft, een Delftsche kan met metalen deksel, en een half met Rijnwijn gevulde roemer. Rechts een half afgeschilde citroen, een heft van een mes, waarvan het lemmer onder het bord ligt, een broodje en een gouden ring met steen. Er achter hangt een bruinachtig groen gordijn. Oorspronkelijk hoog 0.56, breed 0.82 (Doek op paneel) is dit stuk door schendende hand vergroot, en is er van boven en van onder een stuk aangezet om er een pendant van te maken van een insgelijks daar aanwezigen VAN AELST. Vandaar dat het ook een tijd lang VAN AELST gedoopt was; nog vroeger gold het voor een DE HEEM. Aldus op het eenige schilderij in een Nederlandsch Museum, op het stilleven in het museum te Amsterdam, afkomstig 1809 uit het kabinet VAN HETEREN (hoog 0.98, breed 0.83. Op doek). Op een tafel, bedekt met een blauw kleed staat een mandje met druiven, wingerdranken en perziken, waarvan een is opengesneden. Er bij ligt een gekookte kreeft, een zilveren schotel met oesters, een stuk brood, een geschildte citroen,

een gekookte krab, een sinaasappel, en een tros druiven. Een porseleinen bord staat op een komfoor. Verder nog een groote gouden beker, een mes, en andere voorwerpen, terwijl links de ring met diamant ligt. Zou dit stuk niet afkomstig kunnen zijn uit de beroemde verzameling J. v. D. MARCK, verkocht 1773: „*Tafel met blauw kleed, waarop druiven, citroen, abrikozen en berkemeier en roemer met wijn. P.(?) H. 14,½ B. 12½ Rhijnl v.*”, waarvan toen v. D. BERG voor f 8.15 de eigenaar werd? Aldus op het als „Unbekannt” gecatalogiseerde bloemstuk in de „Gemälde-Sammlung der Fürstlichen Amalienstiftung” te Dessau (no. 261). Op een tafel staat een met figuren „en relief” versierde vaas, waarin een groote ruiker van witte en roode rozen, tulpen, lelies en andere bloemen. Vooraan ligt op de tafel een ring met diamant. Aldus op het stilleven in het museum te Dresden, (hoog 0.96½, breed 0.79. Op doek). Op een steenen tafel met een groen kleed staat links een gekookte kreeft en liggen garnalen, rechts een aangesneden citroen en een mes. In 't midden een tinnen bord met oesters en kersen, een peperhuisje, brood en druiven. Verder achteraf een glazen kan en een glas met hoogen steel, terwijl achter in het midden een groote faisant staat. Geheel rechts ontwaren we den ring. Ook dit stuk werd 1723 als een DE HEEM gekocht, en geen wonder. Hij had geleerd, zijn grooten meester bedriegelijk na te bootsen. BRYAN STANLEY heeft het reeds opgemerkt dat DE RING's als DE HEEM's in Engeland ingevoerd zijn. Alleen die ring verraaft oogenblikkelijk den waren schilder.

DE RING's werk komt dus betrekkelijk weinig voor, en ook op vroegere aucties vindt men zijn naam slechts bij uitzondering, daar het meestal onder de vlag van DE HEEM verkocht werd. In HOET's Catalogus zien we het 't eerst op een veiling te Amsterdam, 16 Mei 1696 „*Festonnen van Vruchten en Bloemen*”, die f 52 opbrachten. In de veiling van den kunsthandelaar DAVID JETSWAART, 22 April 1749 te Amsterdam gehouden, bracht „*Een krans van Bloemen en Vruchten, extra konstig*” f 64 op, een voor dien tijd niet zoo zeer geringe som, vooral wanneer we opmerken, dat in dezelfde veiling een D'HONDECOETER voor f 46, een DE HEEM voor f 42, een WEENIX voor f 40, een MARIA VAN OOSTERWIJK voor f 30, en een VAN AELST voor f 15.10 wegging. Een „*Fruytstuk*” mocht 19 April 1752 te 's Gravenhage echter slechts f 8 opbrengen, evenals vroeger „*Een fraai geschildert Fruytstukje*”, 23 Mei 1747 eveneens te 's Gravenhage f 17 opgebracht had.

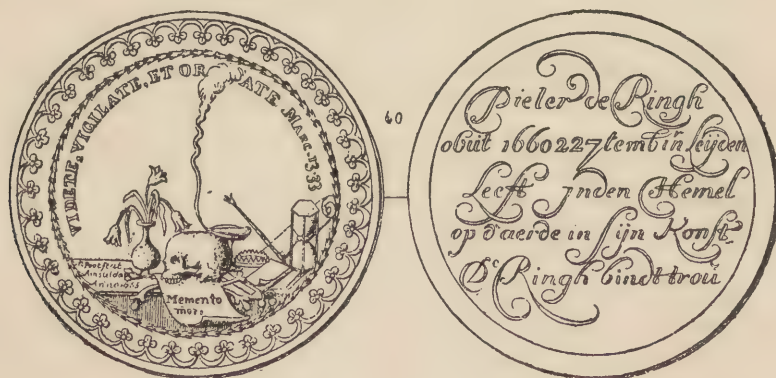
In beroemde kabinetten zien we hem ook vertegenwoordigd. Op de verkooping DE LA COURT VAN DER VOORT te Leiden, 8 Sept. 1766 was van hem „*Een stuk met Vruchten, hoog 14, breed 12½ duim*” (f 17); en in de verzameling van ARNOUD LEERS uit Rotterdam, geveild te Amsterdam 19 Mei 1767, zien we „*Een Bloemstuk met Vruchten, zo goed als van Jan Davidse de Heem, hoog 39, breed 31 duim*”. (f 27). Vermelden we eindelijk nog „*Een Fruytstuk, fraay en kunstig geschildert, hoog 21, breed 19 duim*” dat 7 Nov. 1768 te Dordrecht f 25.5 opbracht. VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN 1)

1) Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst. I. 116.

zeggen ons nog, dat bij wijlen den heer Archiater DE MAN te Nijmegen (gestorven 1785) een zijner beste werken was: „bestaande in een keukenstuk, waarop allerlei soorten van eetwaren uit het Planlen- en Dierenrijk zeer kunstig en natuurlijk verbeeld waren”.

Nog moeten we vermelden wat FUESZLI¹⁾ zegt: „In dem Hause zu Busch, unweit dem Haag fand man einst in der Garderobe neben der Schatzkammer den Plafond (ein Blumenstück) van seiner Hand”. In hoeverre FUESZLI's bericht juist is, heb ik niet kunnen nagaan, zeker is het echter, dat het er nu niet meer te vinden is.

Zelf veel verdiend heeft DE RING met zijn werk niet, en op het einde van zijn leven woonde hij in de Nonnensteeg, een onaanzienlijke buurt in Leiden. De heer MAURIN graaf NAHUYS beschrijft in de *Revue de la Numismatique Belge*²⁾ een gedenkpenning, die ons zijn dood leert kennen. FRANS VAN MIERIS Jr. vond deze penning in het kabinet van den griffier Mr. FRANÇOIS FAGEL, beeldde ze af, en voegde er bovenvermelde memorie aan toe. De penning is niet voor die gelegenheid geslagen, en het stilleven op de voorzijde heeft niets met DE RING als stillevenschilder te maken. De graveur G. POOL³⁾ te Amsterdam heeft 1655 een Vanitas in metaal gesneden en deze omgeven met de woorden: „VIDETE VIGILATE ET ORATE. MARC. 13.13. De keerzijde was blank gelaten en kon naar omstandigheden ingevuld worden. Deze penning zal dus ook wel ter vereeuwiging van andere stervelingen gediend hebben, we kennen alleen het exemplaar, waar op de keerzijde staat:

1) Allgemeines Künstler-Lexicon, Zürich, 1779.

2) 5e Serie, Tome V. pl. h. p. 64.

3) Niet G. POOT, zooals verkeerdelijk op de afbeelding staat.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

XV.

JAN DOUDYN.

ET is met geene zekerheid te bepalen wanneer en waar deze schilder geboren is. Ofschoon zijn naam op vreemde afkomst wijst, is het waarschijnlijk dat hij te Dordrecht het levenslicht aanschouwde, zeker woonde hij daar reeds op jeugdigen leeftijd.

In het doopboek der Herv. Gemeente te Dordrecht vond ik op 18 Nov. 1579 „parentes JAN DENUDYN JACOBSZ en MARGRIJETA JANSEN het kint GEERTRUYT“, en op 11 Aug. 1581, weder „par. JAN DOUDYN JACOBSZ en GRYETGEN JANS DR. 't k. JACOB.“ Ik geef deze beide aantekeningen omdat er uit blijkt dat JAN DOUDYN reeds voor 1579 gehuwd was en dat zijne vrouw MARGARETHA of GRIETGE JANS heette.

In het rekeningboek van het St. Lucasgild te Dordrecht, begonnen in 1574, het eenig overgeblevene wat ons hier van dienst kan zijn, vond ik JAN DOUDYN reeds dadelijk vermeld als zijn jaargeld van 10 stuivers betaald hebbende; waarschijnlijk was hij toen reeds geruimen tijd lid. BALEN toch vermeldt eene schilderij van hem welke in 1560 was geschilderd; zeker was hij dus toen reeds gildebroeder, en daar men om lid van het gild te worden den ouderdom van 20 jaar moest hebben bereikt, althans voor 1540 geboren. Van 1574 tot in de rek. over 1584—85 vindt men geregeld, dat hij zijn jaargeld betaalde. Maar die laatste rekening leert ons ook dat hij in dit gildejaar, dat

is tusschen St. Lucasdag (18 Oct.) 1584—1585 overleed, want ik vind in die rekening de betaalde boeten aangeteekent door FLORIS LENEARTZEN en JAN FLORISSEN, voor afwezigheid „als men JAN DOUDYN begroeff”. Wij kunnen de tijd van zijn overlijden nog iets nader bepalen uit de omstandigheid, dat hij bij besluit der regeering van Dordrecht van 1 Februari 1585 benoemd werd tot sergeant van het negende der toen opgerichte twaalf vendelen uit de Dordrechtsche burgerij ¹⁾).

Mij dunkt dat hieruit volgt, dat hij nog in de kracht zijns levens door den dood is overvallen.

Het in 1560 vervaardigde schilderij, waarvan ik hier boven sprak, hing in de recht-kamer der voormalige Munt te Dordrecht, en was eene afbeelding van de *Munteren* ²⁾). Het is met de andere daar aanwezige stukken, dergelijk onderwerp behelzende, bij het „opredde-ren” waarschijnlijk vernietigd.

Een ander door hem vervaardigd schilderij is nog aanwezig en hangt op het raad-huis te Dordrecht in de raadzaal. Het stelt den brand der Nieuwkerk te Dordrecht op 22 januari 1568 voor. BALEN zegt er van ³⁾ „Welke ontsteken Brand, en 's Kerks eerste „en buytenste gestalte kunstig in schilderij, zijnde een van de beste stukken van JAN „DUDYN, te zien is bij den Ed. Heer Mr. ADRIAAN VAN BLEYENBURG, Heeren ADRIAANSZ. „Heere van Naaldwijk, Oud Burgemeester”. ⁴⁾

Het stuk is waarschijnlijk geschilderd op last van ADRIAAN VAN BLEYENBURG, heer van Schobbeland, (nu Zwijndrecht,) overgrootvader van hem bij wien het in BALENS tijd te zien was, die tijdens den brand het ambt van schout van Dordrecht bekleedde.

Op het schilderij ziet men den brand van de zijde der kerkstraat. De bewoners der buurt zijn bezig hunne boedels te bergen. Geestelijke en wereldlijke personen dragen in brandemmers water aan; terwijl twee op wielen gestelde en door paarden getrokken waterbakken, eene zeer primitieve brandspuit daarvan voorzien.

De twee aanwezige, in met bont omzette overkleederen gehulde en ieder door drie hellebardiers gevolgde overheidspersonen, stellen waarschijnlijk den toenmaligen bur-gemeester ARENT VAN DER MYLE en den bovengenoemden schout voor.

De daken der omringende huizen zijn met sneeuw bedekt. Op de lederen brand-emmers ziet men de wapens der stad en die van verschillende regeeringsfamiliën ⁵⁾. Op een dezer emmers staat boven het wapen: *JD*, blijkbaar het monogram van den schilder ⁶⁾.

Het stuk schijnt lang onder de afstammelingen van ADRIAAN VAN BLEYENBURG te Dordrecht te zijn verbleven. Bij het uitsterven der familie kwam het bij erfenis aan

¹⁾ Zie BALEN Beschr. van Dordrecht bl. 862.

²⁾ Zie BALEN bl. 682.

³⁾ bl. III.

⁴⁾ Zie ook L. VAN DEN BOS. Dordr. Arcadia Amst. 1663, bl. 573.

⁵⁾ De meeste dezer wapens zijn niet duidelijk meer te onderscheiden.

⁶⁾ Een beschrijving van dit schilderij van de hand van den Heer J. Smits Jz. wordt gevonden in het jaarboekje voor Dordrecht 1841.

de heeren JHR. J. D. QUARLES VAN UFFORD en I. W. A. Bn. COLLOT D' ESCURIJ. Deze heeren schonken het na raadpleging met den toenmaligen Burgemeester Jhr. I. C. JANTSON VAN ERFFRENT VAN CAPELLE aan de gemeente Dordrecht.

Het begeleidend schrijven aan den gemeenteraad van 15 Juli 1840 werd door dezen beantwoord met eene dankbetuiging; terwijl besloten werd het in de raadzaal te doen ophangen.

Veel had het door den tijd geleden, waarom het ter herstelling werd gegeven aan den in dit vak zeer bekwamen kunstschilder MACHIEL VAN DEN BROEK. Deze nam die taak met groote voorliefde op zich en, daar hij dit schilderij reeds in zijne jeugd had gekend, betoonde hij zich zeer verheugd het weder terug te zien.¹⁾

In de verzameling van den heer H. DE KAT VAN BARENDRECHT bevond zich eene copy naar dit stuk. Deze is thans in het bezit van den heer mr. S. VAN GIJN. Eene steendruk, naar het schilderij geteekend door J. H. v. D. HEIJDEN, wordt gevonden in de *Beschrijving der Stad Dordrecht* door J. SELS.²⁾

Op de lijst, die het stuk omgeeft, leest men het volgende jaardicht:

't Was op daCh, na angnIeten daCh,
Van dat Iaar staet hIer gesChreVen,
Men de nieuW-kerCk Verbranden saCh,
Was 't VIer groot seer stIIf VerheVen.

Men zal opmerken dat de optelling der cijfers slechts 1567 geeft. BALEN geeft hiervan de verklaring, door te zeggen dat dit was, „Na den stijl van 't Hof”.³⁾

Uit het gezegde van BALEN dat dit schilderij eene zijner beste stukken was, mag dunkt mij worden opgemaakt, dat nog in zijn tijd het schilderwerk van JAN DOUDYN vrij algemeen bekend was. Misschien rest er ook thans nog wel hier of daar een zijner werken, maar ik ken geen ander dan het hierboven beschrevene.

XVI.

ARENT DE GELDER.

Ik heb vroeger aangetoond⁴⁾ dat HOUBRAKEN te recht den 26 October 1645 als de geboortetijd van dezen schilder heeft vermeld, daar hij volgens de aantekening in het doopboek te Dordrecht den 11 November van dat jaar werd gedoopt.

Evenzeer bleek de waarheid van het bericht van WEIJERMAN⁵⁾ dat hij op 82jarigen

1) Ik ben deze bijzonderheid verschuldigd aan de mondelinge mededeeling van den thans overleden heer JHR. J. N. J. JANTSON VAN EFFRENT van Babilonienbroek.

2) Te Dordrecht bij H. Lagerwey, 1854.

3) Bl. III. Op bl. 629 vindt men den verderen uitleg, dat naar den stijl van 't Hof het jaar met goeden vrijdag placht te beginnen en dat men tot 't jaar 1577 hier ter stede daarnaar rekende.

4) *Arch. voor Ned. Kunstgesch.*, D. VI, bl. 3.

5) *Levensbeschrijving der Nederl. Kunstschilders*, D. III, bl. 41 en volg.

leeftijd, en dus in 1727 was overleden. Sedert vond ik dit nog bevestigd door eene aantekening in het Doodenboek der Weeskamer waaruit blijkt dat op den 27 Aug. 1727 in de Groote kerk is begraven „de Heer Arent de Gelder over de Schreverstraat”.

Dat hij „de Heer” genoemd wordt bewijst dat hij de zoon van een regeeringslid was. Zijn vader was waarschijnlijk JAN DE GELDER AARTS, die volgens BALEN in 1650 benoemd werd tot Boekhouder der West Indische Maatschappij en in 1672 door de Gilden gekozen werd in het collegie der veertigen, uit de honderd mannen door den Stadhouder daartoe voorgesteld¹⁾. Op die lijst van Honderd en ook in de Rekeningen van den 200sten penning over de jaren 1667 en 1674 wordt hij Kapitein genoemd, welke waardigheid hij schijnt bekleed te hebben bij de in 1585 opgerichte elf vendelen stedelijke schutterij. Voegt men daarbij dat hij in 1675 voorkomt op het gros waaruit de benoeming van ouderling moest geschieden, dan volgt uit dit alles dat hij tot den deftigen stand behoorde.

HOUBRAKEN zegt dat ARENT DE GELDER nadat hij door S. VAN HOOGSTATEN in de gronden der kunst was onderwezen naar Amsterdam vertrok om REMBRANDT's wijze van schilderen te leeren, en verder „Hij kwam in den Jare 1645 bij den zelven (namelijk REMBRANDT), „om de konst te leeren, en bleef er twee volle Jaren, wanneer hij zich weder naar Dordrecht begaf.”²⁾. Dit jaartal 1645 is blijkbaar een druk- of schrijffout; maar welk jaartal daar heeft moeten staan blijft een raadsel. VOSMAAR stelt daarvoor in zijn *Rembrandt* 1665; maar behalve dat hij dan eerst op zijn 20ste jaar daar zou gekomen zijn, terwijl de meeste andere leerlingen van REMBRANDT reeds op jeugdiger leeftijd bij hem kwamen, strijdt hier tegen, dat zijn eerste leermeester SAMUEL VAN HOOGSTATEN reeds in September 1662 naar Engeland vertrok³⁾ en daar verscheiden jaren verbleef, en daar HOUBRAKEN van geen andere meester spreekt, meen ik recht te hebben zijne komst bij REMBRANDT omstreeks dezen tijd te stellen.

HOUBRAKEN zegt dat REMBRANDT's wijze van schilderen „hem zoodanig toeviel en „gelukte,” dat hij tot zijn roem moest zeggen dat geen van zijne leerlingen „hem zoo „na gekomen is in die wijze van schilderen.” Bovendien vindt hij het „opmerkelijk, dat hij alleen onder zoo een menigvuldig getal, welke naderhand die wijze van schilderen agterlieten, daarin is staande gebleven.”⁴⁾ Ook W. BURGER getuigt „qu'il en a imité le style et la pratique, aussi bien que les disciples plus rapprochés du maître.”⁵⁾ Onze Musea bevatten te weinig van zijn werk, om over de juistheid dezer meening met grond een oordeel te vellen. Wat ik van zijne kunst zag, gaf mij geene aanleiding er mede in te stemmen. Dordrechts Museum is thans in het bezit van het door DE GELDER geschild-

¹⁾ BALEN, *Beschr. van Dordr.*, bl. 660 en 906.

²⁾ HOUBRAKEN, D. III, bl. 207. In de tweede uitgave is dezelfde fout in het jaartal blijven staan.

³⁾ De grond waarop deze tijdsbepaling berust geef ik later bij de behandeling van S. VAN HOOGSTATEN.

⁴⁾ D. III, bl. 206 en 7.

⁵⁾ Trésors d'Art en Angleterre 3e ed. Paris 1865, p. 256.

derde portret van zijn stadgenoot, den beeldhouwer HENDRIK NOTEMAN ¹⁾ en van een vrouwenbeeld in phantastische kleeding, dat als dat van diens vrouw werd gekocht, ofschoon het dit zeker niet is. De heer Mr. S. VAN GIJN bezit een portretje door DE GELDER van een jongen man geheel van kleur en behandeling als het portret van NOTEMAN; maar hoe goed in hun soort deze stukken ook mogen zijn, er is mijns inziens weinig verwantschap met REMBRANDTS werk in te ontdekken. In het aan hem toegeschreven portret van Czaar PETER, in het Rijks Museum te Amsterdam is zij dunkt mij ook niet sprekend; maar wellicht geven elders van hem aanwezige stukken daarvan beter bewijs. BURGER spreekt ²⁾ van een stuk geëxposeerd te Manchester, voorstellende een Synagoge dat „*pourrait être prise, au premier coup d'oeil, pour une pochade de REMBRANDT*“. Niet onwaarschijnlijk is dit hetzelfde schilderij dat de Heer A. BREDIUS in het vorig jaar in Engeland zag, volgens zijne beschrijving voorstellende 16 figuren in eene Synagoge en gemerkt DE GELDER f. 1679. Dr. BODE hield dit voor zijn meesterstuk. Het werd voor 100 £ te koop aangeboden.

LE BRUN zegt dat een schilderij van DE GELDER, voorstellende *Vertumne et Pomone* dat door L'EPICIER is gegraveerd, aan REMBRANDT werd toegeschreven en daardoor op de verkooping van het cabinet GAGNIJ door den ridder REIJNOLDS met 13000 Livres werd betaald.

Als een blijk van de zeer verschillende waarde die aan de werken van DE GELDER werd toegekend, kan dienen dat op de bekende verkooping van VAN DER LINDEN VAN SLINGELAND, zes schilderijen van hem voorkwamen, waarvan een No. 142 h. 32½, br. 38 dm., voorstellende *Koning David afgeleefd op een rustbed leggende* f 220, het tweede No. 143, h. 17, br. 14 dm., *een jongeling rustende op een stok, het hoofd belect met een lossen hoed* f 250 golden, terwijl No. 144, h. 64, br. 45, *een zittende vrouw verbeeldende de Vrijheid slechts*, f 25, No. 145, h. 60, br. 48 dm., *een zittende vrouw verbeeldende de Eendracht*, f 53 en een *Mans- en een Vrouwenportret*, ieder h. 37, br. 32 dm., te zamen niet meer dan f 7.00 konden opbrengen.

HOUBRAKEN die op vriendschappelijken voet met DE GELDER verkeerde ³⁾, geeft ons zijn portret niet. Was dit misschien omdat hij, naar WEIJERMANS' getuigenis, *onvergeeflijk scheel zag*? Toch spreekt KRAMM van een portret van DE GELDER dat te Leiden verkocht werd in 1773. Thans komt in het Museum te Frankfort onder No. 16 voor: AERT DE GELDER *aan zijn ezel*. ⁴⁾ Misschien is dit hetzelfde stuk.

Van leerlingen van DE GELDER is mij niets gebleken.

Dordrecht, Aug. 1888.

1) Over dezen HENDRIK NOTEMAN en zijne vier portretten hoop ik later een en ander mede te deelen. Zie over de beide hier vermelde stukken *Catalogus Dordrechts Museum* 1887, No. 5 en 6.

2) *Tresor d'Art en Angleterre*. Paris 1865, p. 256.

3) Zie o. a. D. III, bl. 269.

4) De Heer BREDIUS acht dit een zijner beste, zoo niet het beste zijner werken.

IETS OVER
PIETER CODDE EN WILLEM DUYSER,

DOOR

A. BREDIUS.

ET is nog niet zoo heel lang geleden, dat niemand wist wie PIETER CODDE was, en dat zijne schilderijen op veilingen voor werken van ANTHONIE PALAMEDES doorgaande, maar zeer matige prijzen behaalden.

DR. BODE behandelde voor het eerst in zijn „FRANS HALS und seine Schule” het werk van dezen geestigen en verdienstelijken kunstenaar, en betoogde, dat zijne schilderijen onmiskenbaar den invloed van HALS verraden.

Maar omtrent zijne levensbijzonderheden bleef alles in het duister liggen, tot dat DE VRIES en DOZY het materiaal bijeengebracht hadden, dat wij in *Oud-Holland* II terug vinden, en ons voldoende daarmede bekend maakt. Daaruit leeren wij CODDE als Amsterdammer kennen, die, in 1600 in de Amstelstad geboren, in October 1678 daar overleed.

In DOZY'S breedvoerig opstel vinden wij ook melding gemaakt van CODDE'S ongelukkig huwelijksleven, en het vermoeden uitgesproken, dat de schilder reeds vóór 1640 van zijne ondeugende egade gescheiden was. Dezer dagen nu vond ik het navolgende bewijs, dat dit reeds in 1636 gebeurd was. Het staat er wel niet bij, maar het is er duidelijk uit op te maken.

Het is een 5 Februari 1636 opgemaakte

Inventaris van de meubele goederen, huysraet, silverwerck, schilderijen, obligatiën, ende andersints, bevonden ten huysse van PIETER CODDE, schilder, en MARRITGE ARENTS, sijn huysvrouw, woonende op de Breestraat.

In de sijlcaemer. (= zijdel-kamer).

Schilderijen.

Een schilderij sijnde de beschuldiginghe Petri. Copy nae BASSAN met een italiaensche vergulde lijst.

een stucxken sijnde boecxkens van SACHTLEEVE gedaen, met een ebbe binnenlijst.

een lantschap van DROOGSLOOT met een vergulde lijst.

een tronieken van DIRCK BARENTSZ.

een vanitasken van FRANS HALS met een ebbenhouten binnenlijst.

een bordéeltgen van VAN DE VENNE met een ebbenhouten lijst.

een Simeon van FRANCHOYS VENANT met een vergulde binnenlijst.

een bancquetge van Figuren van QUAST met een ebbenhouten lijst.

een kleyn stucxken, daer de moorman gedoopt wordt, door BRAMER gedaen.

2 cleyne lantschapkens met ebbenhouten lijsten.

een bancquetge van PIETER CLAESZ met een ebbenhouten lijst.

een conterfeijtsel, sijnde de Tronie van HOLBEEN met een swart lijstgen.

een lantschapgen van KEERENS (KEIRINCX) met een ebben binnenlijst.

een lantschapgen van JAN VAN GOYEN " " " "

een lantschapgen van [SALOMON] RUYSDAEL " " " "

noch een lantschapgen van JAN VAN GOYEN " " " "

Dan volgt een partij porcelein, waarbij chineesche beeldekens, hondekens, kristalijne glazen, romers enz. en een ingelegt buffet (boveth) waarin eenig linnen, kindergoed enz. Voorts meubelen enz.

In 't voorhuys.

Schilderijen.

een groot lantschap van JAN VAN GOYEN met een vergulde Italiaense lijst.

een cleynder lantschapken van JAN VAN GOYEN met een ebben lijst.

een copye sijnde een bancquetgen nae HANS VAN ESSEN met een swarte vergulde lijst.

een houten hartshoofd.

een doot kindeken met een vergulde lijst.

een lantschapgen op de trap, met een veure lijst.

een lantschapgen van MOLIYN met een ebben lijst.

een ander lantschapgen met een vergult binnenlijstgen.

twee albaste bordekens.

Dan volgt weder porceleyn, een Bijbelken met twee psalmboecken, spiegel, kapstok en verdere meubels; een silvere schael, een silvere kan, een silver mostschaeltgen, 2 silvere beeckers, een silver romerken, een silveren mostertpot met sijn lepelken, een kanneken van root corael met een silver litgen.

In een kofferken:

Een obligatie ten laste van den Ontfanger PR. HOEFFIJZER groot *f* 1660.— ten behoeve van PIETER CODDE gepasseert, gedat. 7 May 1635 (daerinne TRIJNTGE JACOBS *f* 306.— participeert.)

Noch een Obligatie als voren ten behoeve van PR. CODDE gepasseert groot *f* 1600.— gedat. 1 July 1633.

In comptanten gelde *f* 313—7—0, waarvan PIETER CODDE ende sijne huysvrouw elck de helfte nae haer hebben genomen.

een valletge met een schoorsteenleetgen, van groen laecken met sijde frangie

In de keucken:

Allerlei keukengereetschap, een geel en swart schoorsteenkleedge, 2 albaste bordens, een schilderij van Adam en Eva, een oud bed, enz.

Op 't Cantoorken:

3 stucken schilderijckens.

Een pultrum, gedruckte en geschreven boecken, een bed met toebehooren, een deegen off rapier, enz.

Op de voorcaemer:

Allerlei linnengoed, meubels, een eikenhouten wieg enz.

Op de Schildercamer:

Schilderijen:

een Vanitas van JOHANNES DE HEEM met een ebben binnenlijst.

een ruintgen van SWAENENBURCH met een ebben binnenlijst.

een lantschapken met een veure lijst.

twee schilderijen omber ende witt [grisailles] t'een van PORCELLUS ende t'ander van JAN VAN GOYEN, met ebben lijsten.

een stuccken witt ende swart op papier, met een eecken lijst.

een ruyntgen van RUYSDAEL met een ebben binnenlijstge.

2 copijen sonder lijsten.

drie tronikens van BROUWER sonder lijsten.

een banquet van HANS VAN NES [ESSEN] met een swarte lijst.

een houte man [ledepop].

2 schilderijtgens zijnde zeetgens van HENDRICK ANTHONY ¹⁾ met veure lijsten.

¹⁾ HENDRICK VAN D'ANTHONISSEN, zwager van PORCELLIS, over wien ik later een en ander hoop mede te deelen.

een strantge van JAN SMITH¹⁾, met een vergult lijstgen.
 een oude luijt.
 een phiool (sic).
 17 stucx copijen, soo groot als cleyn, sonder lijsten.
 twee stucxkens, bij den discipel van PR. CODDE geïnventeert sonder lijsten.
 een Diana, met een ebbenhouten binnenlijst.
 een schilderijtge sijnde een *boere schuyr met soldaten* sonder lijst. (van CODDE zelf
 of een zijner tijdgenooten, DUYSER, PIETER POTTER, etc.).
 een schilderijtge synde een kemment vroutge sonder lijst.
 een schilderijtge sijnde een musijck stucxken, sonder lijst.
 een stuck linnen, 3 stoelen, drie kussens, een kistgen met oude lappen.

Aldus geïnventariseert by my FRANS BRUYNINGH, openb. Not. tot Amsterdamme... ten overstaen van den voorn. PIETER CODDE en MARRITGEN ARENTS, ende int bywesen van DIRCK RODENBURGH, CORNELIS PIETER CLAES HECTORSZ ende PIETER JANSSEN VLASVATH, Substituyt binnen deser Stede. Actum in Amsterdamme den 5^{en} February Anno XVII^c Ses ende dertich.

Dit stuk is daarom zoo gewichtig, wijl ik meen niet onduidelijk daaruit te kunnen afleiden, dat CODDE in Haarlem en Leiden werkzaam geweest is. Voor Haarlem pleiten (behalve zijne aan HALS herinnerende schilderwijze, de witte lichtjes, zonder overgang op het vleesch gezet enz.) een aantal stukken uit de *Haarlem'sche* school. Zoo zijn Vanitas van FRANS HALS (waarschijnlijk van den zoon) een aantal werken van SALOMON RUYSDAEL, lantschappen van MOLIYN, misschien ook de troniemens van BROUWER, hoewel hij die in Amsterdam evenzeer kon gekregen hebben; onlangs heb ik bewezen, dat ADRIAEN BROUWER 1626 te Amsterdam werkzaam was, en kon zoo weêr een nieuwe krans leggen op de slapen van den onsterfelijken HOUBRAKEN. Het „bancquet” van mijn vriend PIETER CLAESZ zal hij ook wel in Haarlem opgedaan hebben.

Daarentegen spreken de stukken van SWANENBURGH, de Vanitas van DE HEEM, die omstreeks 1626—1631 te Leiden werkzaam was, en daar eerst kleine stillevenen in een grijsbruinen toon schilderde²⁾, de stukken van PORCELLIS, die 29 Januari 1632 te Soeterwoude overleed, en de talrijke landschappen van VAN GOIJEN, die tot 1631 te Leiden woonde, voor een verblijf te Leiden.

Omsteeks 1629 was PIETER POTTER ook te Leiden werkzaam, en schilderde toen toevallig stukjes in den trant van CODDE: *corte gaerdiges*, en ook enkele figuren, maar meest soldaten. Zulke stukken bevinden zich te Weenen in de collectie Schönborn, te Kopenhagen, (gedat. 1629!) te Praag, enz.

Wie de leerling is, wiens stukken in CODDE's Inventaris vermeld worden, durf ik

1) JAN BORRITSZ SMITH, over wien later meer.

2) Zulk een stukje, gemerkt: JOHANNES DE HEEM 1629 thans in het Suermondt Museum te Aken een ander JOHANNES DE HEEM *fecit* 1628 bij PAUL MANTZ te Parijs. Een derde van (1628) te Gotha, enz.

niet te zeggen. Wellicht is het WILLEM DUYSTER, die, zooals uit de hier volgende Acte blijkt, zeker bij CODDE in de leer is geweest ¹⁾. Wat beteekent anders de uitdrukking van CODDE: *doen was ick noch U vrient — maer gy waert te wijs... enz.?*

Terwijl ik mij voorstel later over de schilders LOUIS DU PRET, MICHEL VAN DE SANDE en BARENT VAN SOMEREN uitvoeriger te handelen, laat ik hier de interessante Acte volgen, die ons een kijkje vergunt in een gezelschap schilders uit het eerste vierde der XVIIe eeuw. CODDE schijnt een driftig heer geweest te zijn, zoo als we zien zullen.

1 July 1625. Compareerde LOUWYS DU PREE, (*Schilder*) oudt omtrent 34 jaren, tegenwoordich Luytenant in dienste van de St. van Venetien, en MICHEL VAN DE SANDE (*Schilder*) oudt omtrent 42 jaeren en hebben... ten versoecke van WILLEM DUYSTER (*Schilder*) getuycht... dat sij getuygen op ten 2^{en} Pincxterdach lestleden met eenich ander geselschap vergadert sijn geweest in den Hof, genaemt MEERHUYSEN, daer BARENT VAN SOMEREN (*Schilder*) huerder van is, ende dat aldaer mede gecomen sijn PIETER CODDE (*Schilder*) en zijne huysvrouw... en (nadat zij een poos bij één waren) isser onder anderen gepratet geweest van eenen PIETER RAES, ende heeft de producent onder anderen geseijt, dat hij eenigen tijdt te vooren metten voorsz PIETER RAES questie gehadt hadde, waerop CODDE seijde: doen ter tijdt was ik noch U vrient; heeft de producent geantwoord: Ghij waert mijn vrient niet, ick soudt U anders connen bewijzen: daerop PIETER CODDE repliceerde: ick hebbe anders niet geseijt, dan dat gij te wijs waert, daerover de producent dupliceerde: Latet daerbij blijven, wij hebben noch questie noch onmin metten anderen, dat sullen wij op een andermael met mialcanderen wel affmaecken, waerop CODDE seijde: Als ghij wilt. Heeft de produc^t. daerop geseijt: Sijt ghij een recht-schaffen caerel, compt morgen als ghij wilt met een wackere pedarm, en soo verre ghij niet encompt, houde ick U voor een Schelm. Waerover de voorsz CODDE opgestaen is en heeft den producent met een aerden Canne voor t'aengesicht seer vehementelicken gestooten, hebbende voorts de voorsz PR. CODDE een thinne wyns pint den prod^t. int gesichte geslagen, sulcx dat het bloet over des product^{ts}. cleederen heen sparte. In der voegen dat de prod^t. in duyssing geraeck sijnde, de voorsz. PR. CODDE door eenige van de Comp^{ten}. uyttenhuyse gestooten is om verdere swarigheden te voorcomen. Etc.

get. LOUIS DU PRET.

MYCHIEL VAN DE SANDE ²⁾.

De werken van WILLEM DUYSTER zijn zeer zeldzaam. Bode noemt er één te Dresden, in het Koninklijk Museum, een ander bij den Heer TSCHILLE te Dresden, een derde te St. Petersburg (gem. W. C. DUYSTER) een vierde in eene particuliere verzameling aldaar, een vijfde te Stockholm. De onderwerpen zijn precies dezelfde als bij CODDE, triktrakspelers, maskerade's een gevecht van soldaten, gezelschapjes. Hij heeft echter ook portretten geschilderd, waarvan er één, dat van JOSEPH SALOMO DE MEDIGO Cretensis, Philosophus et medicus, aetatis 37 anno 1628 door WILLEM JACOBSZ DELFF fraai gegrav-

1) Of moeten wij aan den geheimzinnigen ALBERT JANSZ.... denken, door DOZY ten onjuiste met JACOB DUCK verward?

2) Prot. Not. W. CLUYT, Amsterdam.

veerd is (W. C. DUYSSTER *pinx.* W. I. DELFF *sculps. Amsterdam*). In den Inventaris van JACOB ANDRIESZ WORMBOUT, in July 1642 door Not. G. COREN opgemaakt, vind ik o. a. een schilderij daerin de Overleden met zijn eerste huysvrouw geschildert staet, gemaect door DUYSSTER.

een schilderij, daerin des overleden Suster NEELTGEN WORMBOUTS geschildert is met 2 Kinderen, door DUYSSTER.

een schilderijtgen, daarin des Overledens moeder zal: geschildert is, gemaect door DUYSSTER.

Gezelschapjes, cortegaerdtges, en dergelijke onderwerpen komen meer in Inventarissen voor.

Al kan ik niet veel meer over DUYSSTER mede deelen, toch geloof ik te kunnen boekstaven, dat hij jong gestorven is. Hij was gehuwd met MARGARETHA KICK, terwijl zijne zuster STIJNTGE CORNELISDⁿ. DUYSSTER met SYMON KICK, ook een schilder, getrouwd was.

Uit een aantal documenten, die ik bijeengaarde, kan ik nog het volgende vermelden. De volgende Acte geeft ons een overzicht over DUYSSTER's familie.

1 October 1631 compareerden.... LIJSBETH CORNELIS (1) JAN DIRCKSZ en HENDRICK HARMANSZ, als oomen en van wegen DIRCK CORNELISZ (2) tegenwoordig uitlandich, beyde voorkinderen van CORNELIS DIRCKSZ in zijn leven bode op Hamborgh, idem WILLEM DUYSTER, schilder, (3) SIJMON KICK, mede schilder,¹⁾ als man en voocht van STIJNTGE CORNELIS (4) ende BARBAR CORNELIS (5) alle drie nakinderen van de voorsz. CORNELIS DIRCKSZ ende gelijckelijck zoowel voor als nakinderen van hem en zyn leste huysvrouw HENDRICKGE HIRONIMUS, erffgenamen.... in hare goederen, verclarende uyt oorsaecke de voorn. WILLEM DUYSSTER en STIJNTGE CORNELIS eerst waren getreden in den huwelijcken staet, en hen op 't hoochste noodig was 't gedeelte hen competeerende in den huysraet, inboedel ende schilderijen van hunne Ouders nagelaten, dat syluijden daeromme door AELTGE CLAES, taxeester deser stede, denselven huijsraet hadden doen taxeren en in 5 deelen gescheiden ende 't blinde lot getrocken hadden.... (Ieder ontving *f* 93.— aan waarde. SIJMON KICK, schilder, ontving o. a. een schilderij: laet de kinderen tot mij komen, wellicht van W. v. VALCKERT? op *f* 24.— getaxeerd. WILLEM DUYSSTER ontving, behalve huisraad, porceleijn, lakens, slopen, ook een tronie van Mr. CORNELIS [van *Haarlem*] à *f* 1-10-0, David met Goliath's hoofd *f* 18.— en een Mercurius *f* 6.— De vijf erfgenamen verklaren met deze scheiding tevreden te zijn.²⁾

Uit eenige andere stukken ziet men dat DIRCK CORNELISZ DUYSSTER, broeder des schilders, oppercommies op 't Fort Orange in Nieuw-Nederland geweest was.

19 Juni 1635 wordt de schilder SIMON KICK gemachtigd op dat Fort van een barbier *f* 170.— te eischen, zoodat men moet vermoeden, dat die schilder Amerika bezocht heeft. DIRCK CORNELISZ DUYSSTER woonde toen in „de duystere werelt” in de Koningstraat.

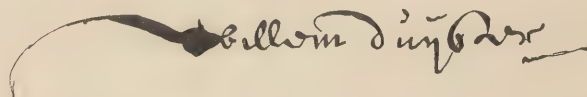
1) SYMON KICK schilderde corps de garde's in het genre van DUYSTER, CODDE enz. Een gemerkt stuk in het Museum te Berlijn, (ged. 1648) andere stukken door BODE in diens Studiën vermeld: Twee werken in eene engelsche verzameling zijn S. KICK gemerkt.

2) Prot. Not. L. LAMBERTI. Amsterdam.

Onze schilder overleed in het einde van Januari 1635. Mijn vriend, Mr. N. DE ROEVER had de goedheid in de Amsterdamsche grafboeken den dag van het begraven op te sporen. WILLEM DUYSER is 31 Januari 1635 in de Zuiderkerk begraven. („cleyne steen f 8.—) Toen 3 Jan. 1634 zijn broeder, de oppercommies, zijn testament verleed, liet hij aan zijn zwager, SIJMON KICK eenige kleederen na, aan zijn halven broeder WILLEM DUYSER zijn „corte touwmantel.” Mochten zijn andere zusters overleden zijn, dan zal zijn boedel verdeeld worden tusschen STIJNTGE CORNELIS of hare kinderen en WILLEM CORNELISZ DUYSER voornoemd ¹⁾

Door het overlijden van den schilder, wijzigde zijn broeder DIRCK CORNELISZ DUIJSTER zijn testament. LIJSBETH CORNELIS DUYSER, zijne zuster, zal alles erven. Sterft zij ongehuwd dan komt alles aan BARBER CORNELIS DUYSER. Die overleden zijnde, erft STIJNTGE CORNELIS DUYSER, huysvrouw van SIJMON KICK, *schilder*, voor de ééne helft en ANNETGE DUIJSTER, dochter van WILLEM DUIJSTER zal. *zijn broeder was* of hare kinderen voor de andere helft. Maar zij moet f 300.— ééns aan CORNELIS KICK, ²⁾ zoon van SYMON KICK, uitkeeren. ³⁾ Zoo straks zullen wij zien, dat WILLEM DUIJSTER met MARGARETHA KICK, zeker eene zuster van den schilder SIJMON KICK, gehuwd was.

25 Maert 1632 teekende onze schilder eene Acte (over den goudeleermaker HANS LE MAIRE) met JOHANNES LUTMA als getuige ⁴⁾.

4 September 1641 wordt MARGARETHA KICK, Wed^e van z. WILLEM DUYSER, „en moeder en erffgename van desselfs nagelaten kint” aangezocht door LIJSBETH CORNELIS, erfgename universeel van haren zal: heelen broeder DIRCK CORNELISZ DUYSER, om restitutie van 278 gulden 10 stuivers, „aen de voorsz. WILLEM DUIJSTER in sijn leven verstreckt” ⁵⁾

Nadere gegevens kan ik vooralsnog omtrent DUIJSTER niet mededeelen. BODE beschrijft zijn werk aldus: ⁶⁾ In seinen bessern Gemälden, wie in den Trictrac spielern der Ermitage und in der Maskerade bei Herrn Tschille, zeigt sich DUYSER in reicher Färbung, in feinem hellem Ton und sorgfältiger, pastoser Behandlung dem P. CODDE nahe; in den geringeren Werken ist er dagegen schwach in der Zeichnung der Figuren, spitzig und kleinlich in der Behandlung.

1) Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.

2) Later bloemschilder. Zie HOUBRAKEN.

3) Prot. Not. J. v. D. VEN, Amsterdam.

4) Prot. Not. E. ROOLEEU, Amsterdam.

5) Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.

6) Studien zur Geschichte der Holl. Malerei 1883.

N A S C H R I F T.

Tot zoover lag dit opstel reeds gereed, toen het Rijks Museum eigenaar werd van een der fraaiste schilderijen van DUIJSTER, duidelijk gemerkt: W. C. DUYSER. Men kan het noemen: de triktrakspelers. Het stukje, ovaal, van kleine afmetingen, is van paneel op doek overgebracht, zooals een oud inschrift er achter boekstaft. Aan een tafel, met een veelkleurig perzisch tapijt bedekt, staan twee heeren in prachtig, schitterend kostuum, met groote flaphoeden op, zooals CODDE ze ook zoo gaarne te zien geeft. Die links is in wit satijn met groote bruingeel sjerp om; de andere, rechts, in 't donkergroen met citroengeel sjerp. Achter de tafel staat een man, die bezig is een roemer te ledigen, in bruin lederen kolder. Rechts zit, wat naar achteren, een mandolinespeler; naast hem een stoel met een grooten vuurrooden rijrok bedekt. Aan de muur hangt een geweer en degen. Het stukje is met zorg geteekend, de kleuren zijn krachtig en toch harmonisch gestemd. Er is een zeer opmerkelijk clair obscur in dit schilderijtje, dat aan de beste werken van CODDE doet denken.

Sedert eenigen tijd bezit 's Rijks Museum (in bruikleen) eene veel grootere schilderij, reeds aan CODDE, MOLENAER, LIJS, VAN BIJLERT en anderen toegekend, thans onder No. 880 gecatalogiseerd. De vergelijking met dit werk van DUIJSTER heeft niet alleen mij, maar al mijne vakgenooten overtuigd, dat wij in de bruiloft van ADRIAEN PLOOS VAN AMSTEL, Heer van *Oudegein* en *Tienhoven*, en AGNES VAN BIJLER, Wed. BROECKHUYSEN, een fraai werk van onzen DUIJSTER bezitten. Dit stuk, h. 74, br. 1,05 cm. bevat een veel grooter aantal figuren. Rechts de groep van het echtpaar; de vrouw in paarsch bovenkleed met vuurrooden rok, naast haar een zoontje, met den hoed in de hand. Achter de pas gehuwden staat een groep in gesprek. In het midden der schilderij voeren een 8tal personen een soort langzamen, slependen dans uit, terwijl in de linkerhoek het orkest op den achtergrond bezig is. Men ziet o. a. een speler op de Viola di gamba, een fluitist, een mandolinespeler enz. Achter de dansenden ziet men nog een groep op den 2^{en} grond. In het midden, van achteren, een trap, die naar een opkamer geleidt.

Eene vergelijking met de triktrakspelers is zóó overtuigend mogelijk, dat deze twee stukken van denzelfden kunstenaar zijn. Ik geef als punten van overeenkomst, o. a. de behandeling der stoffen, vooral de satijnen mouwen; de groep muzikanten is precies zoo behandeld als de figuren op de triktrakspelers. Onder de dansers meen ik zelfs den in 't groen gekleeden triktrakspeler te herkennen. Dit werk is nog iets pijnlijker in de bewerking, misschien wat vroeger ontstaan dan het andere. De lokale kleuren zijn hier iets sterker aangebracht, alles is zeer zorgvuldig afgewerkt, de portretten zijn krachtig geschilderd, alles is tamelijk vast in de verw; ook hier meer kleur dan wij bij CODDE gewend zijn.

DE RARITEITEN-KAMER

VERBONDEN AAN 'T AMSTERDAMSCH GEMEENTE-ARCHIEF,

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

III ¹⁾.

U wij de wapenkamer bezichtigd hebben, moet ik u uitnoodigen de deur te openen, juist ter plaatse, waar de teekenaar zijn schetsje van dit vertrek maakte. 't Is een echte antieke deur met een van tralies voorzien kijkgaatje. Zij is aan uwen kant bespijkerd met een oud vlaggedoek, hetgeen niet weinig bijdraagt, om der kamer een pover aanzien te verleenen. Wij stappen een zaal binnen met vier hooggeplaatste lichtramen, welke er niet alleen ouderwetsch uitziet wegens de kleine ruitjes van bovengenoemde vensters, maar ook en vooral door de van kinderbalkjes voorziene zoldering en de sierlijk gesneden balksleutels, welke bij de algeheele opknapping van deze verdieping in 1862 gelukkig niet onder de onsmakelijke planken plafonds zijn verstopt, en waarvan ons nu nog slechts de geelgrauwe kleur hindert. Vroeger droeg deze zaal den naam van „portaal voor de Rariteits-Kamer.”

¹⁾ Sedert het schrijven van dit opstel zijn de Rariteiten-kamer, met de Wapen- en de Modelkamers opgeheven, en de voorwerpen overgebracht naar 's Rijks-Museum op de Stadhouderskade, waar zij eene meer passende en ook voor het algemeen beter toegankelijke bewaarplaats hebben gevonden. Het glaswerk was reeds bij de opening in Juli 1885 in de kasten van het Kon. Oudh. Genootschap opgenomen. De zilverschat met de bronzen gravenbeeldjes werden in Juni 1887 en bijna al het overige in April van dit jaar overgenomen door de directie van het Nederlandsch Museum. De wapens werden eerst in de geweerwinkel van de Rijks-Marinewerf opgeknapt en hersteld.

Ik behoef u niet te zeggen, dat wij de eerste der

MODELKAMERS

zijn binnengetreden, die niet zoo „onbelangrijk” is als C. VAN DER VIJVER het in 1845 wilde doen voorkomen¹⁾, want als gij water- of brugbouwkundige zijt, kunt gij hier uw hart ophalen! Twee kolossale glazen kasten nemen het midden van het vertrek in, en bevatten de wonderlijk uitvoerig afgewerkte modellen van de sluis te Vreeswijk en van de Oosterdoksluis alhier. Laatstgenoemd model werd van fijn hout vervaardigd in 1831 onder toezicht van den toenmaligen directeur der stadswerken²⁾ den heer C. W. M. KLIJN, en heeft als keurig werkstuk op menige tentoonstelling, laatstelijk in het Paviljoen der stad Amsterdam op de Internationale Koloniale- en Uitvoerhandel-tentoonstelling, de bewondering van een ieder gaande gemaakt. Wat het model van de sluis te Vreeswijk aangaat, hoezeer ook fraai van bewerking kan het met zijn bovengenoemden buurman niet wedijveren. Deze sluis, die van 1821—24 volgens het plan van den waterbouwkundige JAN BLANKEN JZN. werd gebouwd, werd den 13 Mei 1824 het eerst door een amsterdamsch rijnschip gepasseerd, dat de reis van onze stad naar Keulen in negen dagen volbracht. De snellere verbinding met den Boven-Rijn was voornamelijk verkregen door verbetering van de vaart tusschen Amsterdam en de Lek, verbreding der sluizen te Weesp en te Utrecht, en door den aanleg dezer dubbele sluis te Vreeswijk. Het was een werk dat ongeveer zes en een halve tonne gouds kostte, waarin de steden Amsterdam en Utrecht ieder twee tonnen bijdroegen. Het model werd der stad, bij missive van 6 December 1823, door den hoofd-ingenieur van de Waterstaat in de provincie Utrecht, aangeboden.

In een kleinere vitrine vindt ge het zorgvuldig uitgevoerde model van een moddermolen, een merkwaardig voorwerp in een tijd, toen men de stoombaggermachines nog niet kende. Daarbij behoort de klepschouw, een bak met vernuftig bedacht mechaniek om door valluiken spoedig de opgebaggerde specie te kunnen lossen. De moddermolen was een zwaar eikenhouten gevaarte 24.5 M. lang bij 6.75 M. breed en werd door vier paarden bewogen. Daarmede konden per dag 600 à 660 Kub. Meter specie verplaatst worden hetgeen dagelijks ongeveer 197 gl. kostte. Zoowel deze molen als de klepschouw waren uitvindingen van den aannemer TYMON KATER, van Monnikendam, die de baggerwerken van de beide dokken uitvoerde en de specie overbracht naar den Buiksloter-Ham. De molen, die van 1828—34 door hem werd gebruikt en op ongeveer 40,000 gl. werd geschat, werd later door de stad overgenomen.

Even merkwaardig is het model van den ijsbreker, een zwaar vaartuig, dat op den voorsteven een wip draagt als een hefboom werkende, welke aan de voorzijde van een met breekijzers bezetten valbalk voorzien en aan den achterkant in beweging te brengen is door de vereenigde krachten van een aantal op de plecht staande mannen, die aan koorden den

¹⁾ *Gesch. Beschr. der stad Amst.* II, bl. 89.

²⁾ Deze titel werd later afgeschaft en veranderd in dien van stads-ingenieur.

hefboom op en neder trekken. In het midden van het gevaarte staat een korte mast, waaraan een zware jaaglijn bevestigd wordt. Een groot getal paarden aan die lijn gespannen, moeten het vaartuig door het telkens afgebrokkelde ijs voorttrekken. Er bestaat een groote prent door TIELEMAN VAN DER HORST geteekend, voorstellende den in 1696 gebouwden ijsbreker op den Amstel in werking, welke ons zulk eene machine van eene geheel andere vinding te aanschouwen geeft, waarvan het model ter Koninklijke Academie van Wetenschappen alhier bewaard wordt. Toen deze zijn beste dagen had gehad, hetgeen men na WAGENAARS tijd waarschijnlijk nog in deze eeuw moet stellen, werd hij vervangen door een anderen, waarvan wij hier het model voor ons hebben. Later nog, het eerst tijdens den strengen winter van '36, zaagde men het ijs door, maar toen de duinwaterleiding hier het drinkwater langs onderaardschen weg bracht, was er aan het geregeld varen der waterschuiten ook in den winter geen behoefte meer. Toen mocht de ijsbreker verdwijnen. Maar dankbare Amsterdammers bleven zijne nagedachtenis vereeren in de herberg van zijnen naam aan de Weesperzijde!

Een aantal modellen van val- en draaibruggen soms verbonden aan bruggehoofden vertoonen ieder voor den kenner iets bijzonders. Een valbrug, waarvan de klep, door het gewicht van zware ijzere kettingen opgetrokken, de afsluiting vormt van de vestingpoort, is een ophaalbrug à la Poncelet en is een geschenk van den ingenieur VAN HOOFF. Een andere ophaalbrug is afkomstig en vermoedelijk uitgedacht door den heer HENDRIK DE HARTOG, die van 1793 tot aan zijn dood, voorgevallen 21 October 1838, lector in de Wiskunde aan de Doorluchte School was. Het tegenwicht voor de klep wordt daarbij gevormd door twee zeer zware katrollen, die met gaandeweg verminderende snelheid naar beneden rollen langs gebogen metalen rails, in dier voege, dat er slechts geringe kracht vereischt wordt, om den klep op te heffen. Van de draaibruggen is er ééne waarvan het beweegbare gedeelte op een spil draait en aan de uiteinden op raderen loopt; zij is uitgedacht door den machinist MOLENAAR. Een ander is het model dergene, die in den Kadijk heeft gelegen, terwijl weder twee andere de modellen zijn voor een niet uitgevoerde brug, welke Kattenburg met de stad moest verbinden, en waarbij men voornamelijk heeft getracht een breede vaargeul te behouden.

Onder de vensters trekken, tusschen een paar bruggen, een paar modellen van reverbères de aandacht, die men voornemens was op den Dam te zetten, en waarvan de grootste als een tweede zuil van Vendôme met zijne zich in de wolken verheffende boloogige lantaarn slechts weinig minder figuur zou hebben gemaakt dan juffrouw Eendracht op haar smakeloos onderstuk. Niettemin scheen reeds in die dagen van franschen invloed ingezien te worden, dat deze Lucifer een eenigszins gewaagde oplossing zou zijn van het vraagstuk, waartoe een zuil dienen moet. Hij kreeg althans evenmin een plaats op den Dam als de veelarmige pilaar voorzien van een achttal lampen, waarmede anderen Amstels middenpunt wilden verlichten.

Reusachtiger indruk zou nog de toren hebben gemaakt, uitgevoerd aan den voor-

gevel van de Nieuwe kerk, indien een van de beide ontwerpen was uitgevoerd geworden. Een dezer is het werk van JACOB VAN CAMPEN, gelijk door den Heer A. W. KROON is aangetoond¹⁾ en door den Heer D. C. MEIJER wordt aangenomen²⁾, wiens oordeel gaarne een ieder zal onderschrijven, dat het effect van het stadhuis door den toren zou zijn bedorven geworden. Aangezien wij twee modellen voor ons hebben, is het de vraag, welke van beide VAN CAMPENS gedachte belichamelijkt. De Heer MEIJER is van meening, dat dit het pseudo-gothische ontwerp is, hetgeen hij op den achterkant van zijn lezenswaardig boekje afbeeldde. De Heer DR. SCHELTEMA verkondigde de meening, dat het andere, min of meer in den italiaanschen stijl gedachte ontwerp, het model was van een toren bestemd voor een kerk op de Botermarkt, hetgeen mijns inziens niet wel te verdedigen valt, aangezien deze door den advocaat NICOLAAS LISTINGH ontworpen kerk een koepelkerk zou zijn geweest en dus geen aanleiding tot het bouwen van een toren zou hebben gegeven, terwijl bovendien eventueel andere ontwerpen ongetwijfeld bij LISTINGHS model in de Nieuwe Kerk en niet ten stadhuize zouden zijn bewaard geworden. De Heer MEIJER bespreekt te aangehaalde plaatse dit model niet; het was trouwens ook niet op die tentoonstelling aanwezig. Toch is dit ontwerp wel degelijk voor de Nieuwe-Kerkstoren gemaakt, gelijk o. a. duidelijk blijkt uit eene bij ROMBOUT VAN DEN HOEIJE uitgegeven gravure, welke enkel de toren voorstelt juist in de gedaante van dit model, uit de prent van den Dam met het onderschrift van HEYBLOCQ, en uit eene prent van de Nieuwe Kerk met den toren in 1666, uitgegeven door CLEMENT DE JONGE.

En nu wij weten, dat beide de torens, die wij hier voor ons zien, voor de schoone buurvrouw van ons Raadhuis bestemd waren, nu kan het noch slechts een vraag van gemakkelijke oplossing zijn, van welke der beide men het „vinder ende vaderschap” aan VAN CAMPEN toekennen mag — zoo wij althans niet aannemen, dat beide, hoe verschillend ook, aan zijn brein zijn ontsproten. Ik meen dat juist het andere dan het ontwerp, dat de Heeren SCHELTEMA en MEIJER voor VAN CAMPENS ontwerp hielden, het zijne is. Niet alleen wordt ik daartoe geleid door de opmerking, dat dit model in zijne versiering meer die van het stadhuis nadert, dan het pseudo-gothische, maar ook op inwendige gronden; immers de constructiewijze van dit model en van dat van het stadhuis is dezelfde. Buitendien — en dit beslist dunkt mij de kwestie voor wie aanneemt, dat STALPAERTS »Eerplicht” niet aan een ontwerp zonder begin van uitvoering zal zijn verspild — dit ontwerp is inderdaad in uitvoering gegaan en niet het pseudo-gothische. Men behoeft de afbeeldingen van den onvolmaakten toren slechts te vergelijken met het onderstuk — dat de noodige details van uitvoering echter mist — van het model, om de gelijkenis in de hoofdlijnen aanstonds te erkennen. Dat nu de afbeeldingen van den onvolmaakten toren geene overeenkomst met den voet van het pseudo-gothische vertoonen, spreekt van zelf.

¹⁾ Het Amsterdamsche Stadhuis blz. 35—36.

²⁾ Wandelingen door de zalen der Historische Tentoonstelling van Amsterdam bl. 95.

³⁾ Aanwijzing der Schilderijen, Oudheden, Modellen enz., zich bevindende op het Raadhuis der stad Amst. blz. 95.

De heer van Randenbroek, die een prachtige reputatie als bouwmeester bezit, mag der Amsterdamsche vroedschappen dankbaar zijn, dat zij zijn eer hebben gered, door ontworpen toren „onvolmaakt” te laten ¹⁾.

In den hoek bij het lichtraam van het portaal staat de geschutboormolen, waarvan ik reeds gesproken heb. Voor den schoorsteen hangt een leelijk geschilderde allegorie afkomstig uit de Schepenkamer, voorstellende de Gerechtigheid verzeld van Waarheid en Wijsheid. Deze schilderij, gemerkt N°. 152 en door den heer SCHELTEMA onder de onbekenden gerangschikt, draagt de initialen L. F. D. B. (L. F. DUBOURCQ) met het jaartal 1764. Blijkens een aanteekening op een schetsje, onlangs voor het gemeente-archief aangekocht, hing het voor den schoorsteen achter de zitplaats der schepenen, doch werd het later weer weggenomen, vermoedelijk toen de door J. E. DE WITTE in 1773 ontworpen metalen kachel, waarvan in de *Mercurius* van 1774 de afbeelding voorkomt, werd geplaatst. Onder dit doek hangt de banier, gebezigd, toen onder de regeering van Koning Lodewijk, den 1 Augustus 1806, de veroverde vaandels in plechtigen optocht naar het stadhuis werden overgebracht. Van dezen plechtigen optocht bestaat een slecht prentje, waarop men ook deze banier, door een ruiter gedragen, afgebeeld ziet. Bij buitengewone gelegenheden rolde de Heer SCHELTEMA deze banier immer op. Deze herinnering aan het voorspel der fransche overheersching was hem een ergernis.

Een ander gedenkstuk voor Amstels geschiedenis is een schilderij in 1652 door M. ENGELS gepenseeld, waarvan in SCHELTEMA'S *Historische Beschrijving* N°. 155 de naam niet genoemd wordt, voorstellende het in 1650 gewapende gilde der turfdragers, waarvan de lijst met het volgende opschrift prijkt:

In 't jaer wanneer men schreef sestien hondert veertigh thien,
Doen heeft men t'Sprinse maght voor d'Amstelstadt gesien.
Ons gilt driehondertveertich sterck soo jongh als ouwe klouwers,
Die worden vande wet versien met pieken ende houwens,

Dat den turfdrager door de Heeren een wapen in de hand werd gegeven, en hij daarmee, zij het ook in de verte, werd gelijkgesteld met een schutter, een lid van de deftige burgerij, dat was hem weinig minder waard dan een adelbrief. Dit feit moest vereeuwigd! De schilderij heeft jaren lang in de gildekamer gehangen, waar zij van de rook en van het wekelijksch schoon houden nog al geleden had, totdat men haar wellicht eenen van de gildebroeders, die kunstlievend was, toevertrouwde, om haar op te knappen. Deze toonde er zijne behendigheid aan door haar flink overteschilderen, zoodat het oorspronkelijke Rembrandtieke, dat zij vertoonde, thans niet meer tot zijn volle recht komt.

Beschouwen wij thans de schilderijen aan den wand, dan trekken in de eerste plaats de vijf oude schuttersstukken de aandacht, in Dr. SCHELTEMA'S *Historische*

¹⁾ Nog in 1666 schijnt het plan voorstanders te hebben gevonden om den toren te volmaken. Toen kwam er althans bij CLEMENT DE JONG nog een prent van kerk met toren uit.

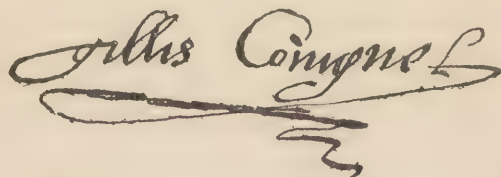
Beschrijving der Schilderijen geboekt onder No. 48, 49, 133, 153 en 154, die thans allen in het Rijks-Museum prijken, en bovendien een schuttersstuk van 1596, genummerd 134.

Minder de aandacht zal ongetwijfeld een schilderij trekken, dat in de oorspronkelijke lijst met het opschrift:

Door 't mildt inleggen der goeder burgeren wijs bedacht,

Is dit huys met dees loterij A°. 1592 in beter staet gebracht.

boven de deur hangt, welke ons uit de Wapenkamer toegang tot dit vertrek gaf. Het is een stuk, waarvan de maker tot dusverre onbekend was, voorstellende de loterij op het Rusland, gehouden ten voordeele van het Dolhuis, en geschilderd door GILLES COIGNET, een kunstenaar, die, omstreeks 1538 te Antwerpen geboren, hier ter stede poorter werd 12 December 1589 en volgens VAN DEN BRANDEN den 27 December 1599 te Hamburg stierf. Deze kunstenaar wordt door VAN MANDER zeer geroemd wegens zijne „aerdighe manier van te maken Historikens in den nacht, seer „versierlyck.” Hem waren, zegt genoemde schrijver, „alle verwen onderdanich”. „Met verwen can hy te wonder doen bernen.... Met „toortsen en fackels, oock met lanternen in de straten 's volck toeloop in 't verschieten, „als de Lotery, die hem maken lieten t'Amsterdam, der Crancksinnighe voorstanders.” Dit stuk had dus de eer bijzonder door VAN MANDER opgemerkt en geprezen te worden. Ik vrees echter, dat onze tegenwoordige kunstkenners ook met den grootsten eerbied voor CARELS gezag, niet van dezelfde meening zullen zijn. De schilder, die tot de Luthersche gemeente schijnt te hebben behoord, verscheen in ditzelfde jaar op 2 Juni en in het volgende jaar op 31 Januari als doopgetuige in die gemeente. Op 30 Augustus 1591 had hij evenzeer als getuige het testament mede onderteekend

ten kantore van den notaris LIEVEN HEYLINK, van ANDRIES COCK en SUSANNA RANSON, die wellicht tot zijne vrienden behoorden. Wanneer hij zich naar Hamburg begaf weten wij niet; zeker echter na Januari 1593 ¹⁾).

Treden wij thans de tweede modelkamer, vroeger de eenige, binnen.

Het midden van het vertrek wordt ingenomen door het eikenhouten, grijsgeschilderde model van het stadhuis, dat den burgemeesteren onzer veste, toen zij besloten hadden een nieuw raadhuis te doen bouwen, een denkbeeld moest geven van VAN CAMPEN'S plannen. Beter dan vele teekeningen van opstand en doorsnede zal dit model de vroede vaderen, die de beslissing hadden, in staat hebben gesteld zich in te denken in het inwendige van dit thans zoo deerlijk aan zijn bestemming onttrokken monument. Slechts

¹⁾ Met het bovenstaande is des kunstenaars biografie in VAN DEN BRANDEN: *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool*, bl. 271-275 aan te vullen. GASPAR COIGNET, koopman te Amsterdam 1609, was wellicht zijn broeder.

in kleinigheden wijkt het uitgevoerde van het oorspronkelijke ontwerp af. In den toren namelijk had de bouwmeester een klok ontworpen, waarvan de wijzerplaat door een Saturnusbeeld wordt vastgehouden, terwijl hij het dak boven de groote burgerzaal voor een wandelplaats bestemde, hetgeen af te leiden valt uit de balustrade, waarmede hij dit uitgestrekte plat voorzag. Dat hij zich om het koepeldak van de toren beelden had gedacht, weten wij uit gelijktijdige afbeeldingen van ons achtste wereldwonder. Aan dit model is het echter niet te bespeuren.

Onder de tafel, waarop dit model rust, staat dat der fundeering van de Westerdoksluizen. Dit heeft door den tijd nog al wat geleden, hetgeen ook gezegd moet worden van het keurig afgewerkte model van de nog niet overdekte beurs van ZOCHER, dat onder 's architecten toezicht vervaardigd werd door WOLTERS, die in latere jaren baas-timmerman was aan het Werkhuis. Wanneer weldra ¹⁾ dit gedenkstuk van den neo-griekschen stijl in ons vaderland zal hebben plaats gemaakt voor een meer monumentaal, een meer nationaal bouwwerk, zal dit model nog getuigenis afleggen van den slechten smaak onzer vaderen.

Het model van onze fraaie door den directeur C. RAUWS ²⁾ ontworpen Muiderpoort, die onttrokken aan hare afsluitende bestemming gelukkig als monument voor afbreken werd gespaard, bevindt zich in de onmiddellijke nabijheid benevens een aantal modelletjes van mindere beteekenis, allen in SCHELTEMA's *Aanwijzing* opgenoemd ³⁾.

In den hoek verrijst het uit het oude Doolhof afkomstige beeld van Goliath met zijn speer in de hand en zijn sabel op zijde, vergezeld van zijn schildknaap, — een knaap inderdaad bij dien reus — en den herdersknaap David, voorbestemd om dien schrik van Israël te vellen. Dit reusachtige beeld, dat met zijn gepluimden helm door den zolder van den waarlijk niet lage verdieping heensteekt, is gelijk de heer FRANKEN aantoonde, het werk van ALBERT VINCKENBRINCK ⁴⁾, hetgeen een deskundige als de heer MEYER ook reeds had verondersteld ⁵⁾. Ik acht het echter veiliger aan te nemen dat het beeld in VINCKENBRINCK'S werkplaats werd vervaardigd. De Heer MEIJER zegt, dat deze reus tusschen 1648 en 1650 in het Doolhof kwam. Het is echter nog al opmerkelijk, dat er in 1642 op de Prinsengracht bij het Doolhof reeds een herberg bestond, in een kelder gehouden, waar „de Reus” uithing.

Menigmaal was ik getuige van den indruk, die dit kolossale houtsnijwerk op den beschouwer maakt, hoezeer iedereen aanstonds toegeeft, dat het geen meesterstuk is. Ik

¹⁾ Het schijnt intusschen, dat aan ZOCHER'S meesterstuk een langer leven is beschoren dan ik bij het schrijven dezer regels kon vermoeden.

²⁾ CORNELIS RAUWS, van Woudrichem geboortig, werd den 18 November 1766 aangesteld tot mede-directeur van de stadsgebouwen en werken op een wedde van 1800 gl. welke tot 3300 gl. verhoogd werd, nadat de directeur GERARD FREDRIK MEYBAUM in Januari 1768 overleden was. Hij bleef in functie tot 12 Juni 1772 en werd 14 Juli 1772 vervangen door den bekenden JACOB EDUARD DE WITTE, die aanstonds directeur-generaal werd met een inkomen van 4500 gl.

³⁾ Blz. 39, 40.

⁴⁾ *Oud-Holland*, V, blz. 78.

⁵⁾ Id. I, blz. 122.

heb menigen gebieder over duizenden de lippen zien plooiën tot een glimlach, als hij Goliaths oogen en hoofd zag en hoorde — want vooral het eigenaardige knarsende, stootende geluid maakte indruk — draaien.

Deftiger herinnering wekken de vier in hout gesneden geslachtwapens van de commissarissen der Wisselbank, die voormaals in de onderverdieping van het stadhuis gevestigd was. Deze schilden, met de hun omgevende guirlandes door QUELLIEN gesneden, zouden als zij oogen hadden gehad heel wat milliarden door de vingers hebben zien gaan. Zij waren aan het gewelf bevestigd en werden er eerst omstreeks 1880 afgenomen, toen men voornemens was in deze localiteit een politiepost te vestigen, waarvan echter niets gekomen is. Toen werden ook twee balies weggenomen, welke het klerkenkantoor van de voor het publiek bestemde ruimte scheidden. De eene van brons, prachtig gietwerk van HEMONY, verraadt aanstonds de gemakkelijkheid van teekening en versiering van QUELLIEN, de andere in hout gesneden is blijkbaar van lateren tijd in den LOUIS XIV stijl bewerkt. De steen uit den Baeyert, beschreven bij WAGENAAR, ligt daarneven.

Beide de zijwanden en een gedeelte van den achterwand van dit vertrek zijn voorzien van stevig latwerk, waarop de nog overgebleven modellen voor het beeldhouwwerk van het stadhuis rusten. De geschiedenis van deze ongeëvenaard schoone, eigenhandige boetseerwerken van den grooten meester, dien de stadsregeering hierheen deed komen, om haar kapitoel waardiglijk te versieren, is eene ware lijdensgeschiedenis.

Het schijnt tusschen de stadsregeering en QUELLIEN te zijn overeengekomen, dat deze geen beeldhouwwerk zou uitvoeren, vóór de modellen door de Heeren zouden zijn goedgekeurd. Te verwonderen is dit niet als wij in aanmerking nemen, dat de burger-vaderen vermoedelijk uit VAN CAMPENS plannen slechts een zeer oppervlakkig denkbeeld van de versiering van het gebouw hadden gekregen. HUYGENS klaagt er over, dat VAN CAMPEN bij den bouw der Oranjezaal, schoon hij er op gesteld was: »qu'on suive exactement ses ordonnances, les marque si obscurément, que ceux, qui les doivent exécuter sont obligés d'en faire nouveaux modèles de leurs mains pour voir s'ils s'entendent''¹⁾. VAN CAMPEN gaf dus het denkbeeld der versiering aan, waartoe hij wellicht een krabbeltje maakte, maar daar bleef het bij; de teekening, de uitvoering, dat was het werk van QUELLIEN, en dat konden de heeren niet beoordeelen zonder het geboetseerd voor zich te hebben gezien. Ik acht het aandeel, dat Randenbroeks Heer aan deze kunstwerken moet toegelegd worden, niet bijzonder groot. Een kunstenaar als QUELLIEN was er de man niet naar, om 's bouwmeesters krabbeltjes slaafs te volgen.

Voor ieder der modellen werd onze Phydias afzonderlijk betaald. Wat hij met ieder hunner verdiende, heeft de Heer KROON in zijn werkje reeds aangetoond. In den eersten tijd werden zij bewaard in een of ander weinig toegankelijk vertrekje van het stadhuis. Toen evenwel in het begin der vorige eeuw de kunstkamer werd opgericht, schijnen tot versiering de boetseerwerken daarheen te zijn overgebracht. Of zij toen

¹⁾ Kroon. t. a. pl. bl. 30.

nog allen aanwezig waren is een vraag, die ik niet toestemmend zou durven beantwoorden. Toen althans in 1702 de verzameling van JAN SIX onder den hamer werd gebracht, werd dit lot gedeeld door »drie modellen van 't stadhuis van Quellijn'', die onder No. 52 in den catalogus staan vermeld. Enkelen modellen was buitendien door burgemeesteren reeds eene andere bestemming gegeven. Den 20 October 1665 lieten Burgemeesteren aan Thesaurieren weten, dat vier van de modellen der gegoten beelden, die het voor- en achter fronton van het stadhuis versieren, zouden geplaatst worden op de lijst van de groote zaal.¹⁾ Aan dit bevel werd gevolg gegeven. Ja, Thesaurieren deden zelfs meer en brachten de modellen van al de zes beelden daarheen over. In 1790 stonden zij er nog²⁾. Het tweede model van den Atlas behielden zij zelf en plaatsten het als ornament op de kasten tegenover het vergulde beeld, dat gebruikt werd ter versiering van den schandpaal als er justitie gedaan werd³⁾. JACOB DE VRIES noemt dit een Justitiebeeld d. i. een Justitia. Inderdaad had QUELLIEN ook een houten Justitie-beeld voor de Vierschaar gesneden. Maar toen in 1808 de boedel van de Thesaurie naar 't tijdelijke stadhuis werd overgebracht, waren er twee beelden bij van gebakken aarde door QUELLIEN geboetseerd, het eene een «Atlas'', het andere een «Voorzichtigheid''. En nu heb ik zelf het beeld der Voorzichtigheid, dat gij daarginds onder de schilderij van ADRIAEN VAN NIEUWLAND ziet staan, teruggevonden op een vergeten hoekje van een zolder van ons tegenwoordig raadhuis, nog ruimschoots sporen dragende van verguldsel. Het komt mij voor, dat dit beeld het houten Justitie-beeld mettertijd zal hebben vervangen en dat dan op het laatst der vorige eeuw de lijfstraffen onder het oog der Voorzichtigheid in stede van onder dat der Rechtvaardigheid zijn voltrokken.

De modellen ter kunstkamer gedeponeerd werden daar in eere gehouden en, na speciale vergunning van burgemeesteren van 11 November 1748, gebezigd tot voorbeelden voor het onderwijs in de perspectief, daar ter plaatse door JAN VAN DIJK gegeven.

Bij de ongelukkige verhuizing van 1808 werden de voorwerpen van de ontruimde konstkamer waarschijnlijk niet naar het Prinsenhof overgebracht, hetgeen wel het geval was met de zeldzaamheden, antiquiteiten, enz., die in eene kamer bij elkander geplaatst en tegen 12 stuivers de persoon of tegen 6 stuivers, zoo zich meer personen tegelijk aanmeldden, ter bezichtiging van het publiek werden gesteld. AREND FOKKE SIMONSZ maakte er een voor dien tijd waarlijk merkwaardig Catalogusje van op, waarin hij echter met geen woord van de QUELLINA gewag maakt. Dezen schijnen alzoo de verhuizingen medegemaakt te hebben van de Stads-teekenacademie, welke in 1768 in het stadhuis was ondergebracht en in 1820 werd vervangen door de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten, die in 1822 lokalen boven de toenmalige beurs en in 1837 het voormalig Oude Mannenhuis betrok.

¹⁾ Resol. Thesaur. III bl. 45.

²⁾ J. DE VRIES. Aanwijzing van de sieraaden van de Publieken gebouwen van Amsterdam bl. 7. 8. 11. 12.

³⁾ id. bl. 25.

Het menigvuldig verplaatsen van deze uit den aard der zaak licht breekbare voorwerpen zal reeds slecht op hunne ongeschonden bewaring hebben gewerkt. Maar ook met het toezicht op deze kunstwerken was het daar even treurig gesteld als met de zorg voor het prentenkabinet van HINLOPEN, dat ter kwader ure door burgemeesteren ook voor het onderwijs was beschikbaar gesteld. Terwijl de aankomende kunstenaars de prenten tegen betaling van een footje aan den opzichter mochten medenemen naar hunne woonsteden, en 's mans misplaatste goedwilligheid of vergeetachtigheid van dien aard was, dat de teruggave niet werd gecontroleerd, liet hij evenzeer toe, dat de voor de hand liggende QUELLINA naar de teekenkamertjes op den zolder werden overgebracht, van waar zij gemakkelijk werden medegenomen, wanneer, de leertijd afgeloopen, de schilder of teekenaar zich vestigde. De modellen, die, wellicht omdat zij te zwaar waren om gemakkelijk te worden gehanteerd, niet voor het onderwijs dienden, en in de vrij donkere gangen waren opgehangen, werden over 't algemeen weinig geteld en dienden voor mikpunt van de jongelui, die nog niet begrepen, wat kunst was, en juist ter academie zich hadden vereenigd, om het te leeren. Ik heb zelf een thans grijzen kunstenaar hooren verhalen, hoe er in zijn jeugd een hoerrah opging onder de aankomelingen, als een hunner een hoofd of een arm met zijn teekenhaak van die modellen had afgeworpen. En dit gebeurde onder het oog van den opzichter! Zoo weinig gevoelde men in de kunstwereld dier dagen de waarde van deze kunststukken! Inderdaad het zou niet zonder beteekenis zijn geweest, indien de stedelijke overheid den bril op de voorpoort aan den Achterburgwal met voordacht had laten zitten als een symbool der kortzichtigheid van het zeer achtbare lichaam, dat de deftige oude mannetjes daar ter plaatse was opgevolgd! Wij kunnen er dengene dan ook geen al te groot verwijt van maken, die, ziende hoe zij werden behandeld en bedorven, hoe gering zij werden geteld, hen trachtte te sparen door zelf de zorg er voor over te nemen en ze te annexeeren. Dit is de reden dat thans verschillende stukken in particuliere handen zich bevinden. In de jaren van het midden dezer eeuw werd o. a., volgens getuigenis van een bejaard kunstliefhebber, een dertigtal dezer modellen onder den inboedel van een in de Amstelstraat woonachtigen teekenmeester publiek verkocht. Uit welke stukken deze niet onaanzienlijke collectie heeft bestaan is moeielijk te zeggen. Onmogelijk is het niet, dat het kleinste deel daarvan te samen het zoo aanstonds te bespreken model voor het hier thans geexposeerde achterfrontispices zouden hebben gevormd, maar bij vergelijking van de nog aanwezige QUELLINA met het lijstje in het werkje van den Heer KROON opgenomen, blijkt niet duidelijk, wat het overige kan zijn geweest. Alleen blijkt wel, dat, hoe getrouw genoemde schrijver ook heeft overgenomen wat ten archieve nog te vinden was, hij niet in staat is geweest de volledige lijst der aan de stadsregeering door QUELLIEN aangeboden modellen op te maken. Immers de boetseerwerken voor de beide frontispices worden er zelfs niet in genoemd, en over het algemeen is de lijst der boetseerwerken onvollediger dan die der beeldhouwwerken, terwijl er geen boetseer- of beeldhouwwerken in worden vermeld van de buitenwanden van 't stadhuis.

Van andere stukken, die zich bij particulieren bevinden, kocht de Gemeente Amsterdam, November 1882, van den architect T. BUREAU, te Gent, voor 1000 francs terug het geheele model van het achterfronton, stevig vastgezet in een lijst en daardoor van een ontzagge-lijk gewicht. Deze bouwmeester had het overgenomen van iemand, die het in Holland gekocht had. En reeds te voren waren voor het Rijk eenige losse stukken aangekocht en bij de verzameling gevoegd. Bij gelegenheid van de Retrospectieve Tentoonstelling van 1883 kwam een jongmensch een paardenkopje ter opneming aanbieden, hetgeen aangenomen werd op voorwaarde, dat hij het na afloop der tentoonstelling aan de gemeente zou afstaan, aan welk verzoek werd gevolg gegeven. Buitendien is het mij bekend, dat op ateliers zich nog andere stukken bevinden, die ik mettertijd bij de verzameling hoop te zullen kunnen voegen.

Toen in 1876 de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, die in 1869 hare koninklijke voorgangster verving, naar het nieuwe gebouw op de Stadhouderskade werd overgebracht ¹⁾ werd door de gemeente Amsterdam in bruikleen aan het Rijk afgestaan, alles wat de Koninklijke Academie als zoodanig had bezeten. Maar in plaats van heel den inventaris over te nemen, liet de nieuwe directie een deel in het oude gebouw achter, Terwijl men de prentschat van HINLOPEN — stadseigendom — medenam, liet men o. a. de Quellina — ook stadseigendom — staan. En in welken toestand!

Men zou nauwelijks kunnen gelooven, dat zij onder beheer waren geweest van eene instelling, die in de eerste plaats eerbied en liefde voor de kunst had moeten kweeken. Beschadigd als zij waren door verwaarloozing, liet men ze achter in gangen boven en beneden verspreid, neergeworpen op den turfzolder, gestopt in een gat onder den vloer van een der zalen. Daar waren ze, toen het Oude Mannenhuis nog ten zetel verstrekke aan de Kunst-Academie, reeds door den heer KROON gezien, doch hij had te vergeefs den wensch geuit, dat dezen schoonen werken een beter lot zoude beschoren worden. In dit Oude Mannenhuis waren geen ooren, om naar hem te hooren, evenmin als er oogen waren geweest, om het schoone in QUELLIEN'S werk op te merken. Zij werden er althans in precies denzelfden desolaten toestand gevonden door de commissie voor de Historische Tentoonstelling van Amsterdam in 1876. Toen eerst werden zij te voorschijn gehaald, behoorlijk schoongemaakt en tentoongesteld, om weldra, ontdaan van den grijzen verslaag, waarmede zij waren bestreken, opgesteld te worden waar zij thans aller bewondering wekken.

Hoezeer ook verminkt leggen de Quellina getuigenis af van de ongeëvenaarde meesterhand van den kunstenaar, die hen het aanzijn schonk. Men weet niet wat meer te prijzen is het naakt of de bekleeding, het mannen- of het vrouwenfiguur.

Wie QUELLIEN'S wijze van behandeling uit deze boetseerwerken leert kennen, ziet dunkt mij spoedig, dat er twee modellen bij zijn, die niet dezelfde hand verraden. Het

¹⁾ De onderbouw van dit gebouw werd aanbesteed in 1873, de bovenbouw in Maart 1874. In October 1875 werd het gebouw opgeleverd.

zijn de groote modellen van een Saturnus, zijn kinderen verslonden hebbende, en een Jupiter met den adelaar. Vooral is dit merkbaar bij vergelijking van het onmiskenbaar aan QUELLIJN toe te schrijven model van Saturnus met het hierbedoelde.

Het is of de meester een wedstrijd heeft gehouden met zijne leerlingen, waaruit hij zelf zegevierend is te voorschijn getreden!

Er ligt iets zwaks, iets vrouwelijks in den eenen figuur, terwijl die van den meester de godheid in de volle kracht van zijn groenenden ouderdom voorstelt. Buitendien is er nog eene omstandigheid van weinig beteekenis, maar die toch voor het onderscheid der bewerkers spreekt. De verhoogde rand waarin de figuur is gevat, is bij QUELLIENS model glad afgestreken, bij het andere daarentegen zorgvuldig afgewerkt met een eijerlijstje. ARTUS was te veel kunstenaar om zich met dergelijk peuterwerk af te geven!

Bij het binnenkomen van deze kamer, van ouds de modelkamer, ziet ge ter zijde van de deur, rechts, de modellen opgesteld van de vierschaar, juist zooals het daarnaar vervaardigde beeldhouwwerk in werkelijkheid is geplaatst. „Salomo's oordeel” tusschen de kapiteeldragende „bedrukte” en „gevangen” vrouwenfiguren, geflankeerd door „Junius Brutus” en „Seleucus”. De drie hautreliefs zijn voortreffelijk uitgevoerd; men beklaagt de man, die zich schuldig moet gevoelen aan de verminking, waarvan zij het slachtoffer werden. In 1858 was „Salomo's oordeel” volgens ooggetuigen nog ongeschonden. Boven deze werken zijn de modellen voor de beelden van de gaanderij tentoongesteld in volgorde afgewisseld met de versierde omgeving der kleine boven de ingangen geplaatste ovale lichtvensters. Vooral deze hebben ontzettend geleden, groote stukken zijn er afgebroken. Degene, die hier geen plaats konden vinden, ziet gij aan den tegenovergestelden muur, waarboven het reeds genoemde model voor het achter-frontispice zich vertoont, terwijl het volledige model voor het voor-frontispice weder tegen eerstgenoemden wand is opgehangen. Het vak van de deur, die toegang naar de Rariteitenkamer verleent, is versierd met de kleinere modellen en de weinige overgebleven fragmenten van de modellen voor de talloze festoenen, die in- en uitwendig op ons stadhuis zijn aangebracht. Boven de deur, op een zwart bord bevestigd, ziet men eenige der stukken voor een tweede model van het frontispice van den voorgevel. Deze stukken schijnen nooit geverfd te zijn geweest, het andere model daarentegen was zelfs zóó dik onder de verf, dat iedereen het voor een slecht gipsafgietsel had aangezien en het eerst door een toeval bleek, welken schat de verf bedekte.

Tegenover het middenste der drie vensters werd een plaats gegund aan ADRIAEN VAN NIEUWLAND'S schilderij van ouds „de Coppertjesmaandag” genoemd. Dit merkwaardige doek is uit het Leprooshuis afkomstig en werd in 1633 geschilderd, toen de meester ongeveer 46 jaar oud was. Dat de Leprooshuismeesters het kunstwerk aan NIEUWLAND ter vervaardiging opdroegen, moet misschien toegeschreven worden aan buurtschappelijkheid. NIEUWLAND was althans in de St. Anthonisbuurt geen vreemdeling. Hij was er sedert 1614 eigenaar — wellicht ook bewoner — van een huis, niet ver van de sluis, schuin tegenover de latere Rembrandts-woning. Op dat huis had hij hypotheek genomen en voor

een gedeelte waren de regenten van het Leprozenhuis de geldgevers. Maar al bestonden er geen pecuniële betrekkingen tusschen den kunstenaar en het gesticht, dan nog is het gansch niet onverklaarbaar, dat een kunstenaar als NIEUWLAND zich aangetrokken gevoelde tot een onderwerp, dat een aardig tafereel uit het volksleven zou vereeuwigen voor de oogen van de bestuurderen van het gesticht.

De schilderij zelve trok de aandacht van DOMSELAAR en van WAGENAAR zoowel als van TER GOUW en van SCHELTEMA. De laatste gaf er eene afbeelding van in zijne *Aemstels oudheid*. En ook DOMSELAAR geeft een prent, de Leprozenoptocht voorstellende, die echter met onze schilderij niet overeenkomt. Op beide, alzoo verschillende voorstellingen, staat een figuur op den voorgrond, die in den regel als de blazoendrager van het houtzagersgilde wordt beschouwd, die ter eere van de „sieckgens” de optocht medemaakt. Ik meen echter, dat voor deze gissing geen goede gronden zijn aan te geven. Integendeel, het toestel dat een houtzegend mannenpaar te midden van een reidans voorstelt, waarin de figuurtjes bewegen wanneer de drager aan een koord trekt, droeg in de wandeling den naam van „Janneman” en de „sieckgens” werden gezegd er mede te spelen. Met andere woorden zij gebruikten dit toestel als zij uittogen, om de aandacht te trekken, om een grooten toeloop van menschen te krijgen op wier mildheid zij rekenden. Ongelukkigerwijs heeft die toeloop den optocht juist doen verbieden, en, eenmaal verboden, stelden de regenten er weer prijs op er eene afbeelding van te bezitten. Zij kwamen weldra in het gelukkig bezit van meer dan eene afbeelding. Behalve die van NIEUWLAND's schilderij, aan eene die tot voorbeeld diende aan den plaatsnijder van DOMSELAAR en in lateren tijd aan eene O. I. inktteekening van DE LAIRESSE, welke het wapenboek van de regenten versierde, en die weder van ieder der beide voorgaande verschilt.

Wij hebben thans het merkwaardigste uit de beide modelkamers beschouwd. Nu rest ons nog het voornaamste en verreweg het kostbaarste, dat wij tentoongesteld vinden in de eigenlijk gezegde

RARITEITEN-KAMER.

Niet alleen zijn de voorwerpen, die gij hier ziet, uit het grijs verleden, ook de wijze van expositie is niet van onzen tijd, maar zij dagteekent — 't moge ter verontschuldiging strekken — uit de smakeloze eerste jaren dezer eeuw. Zeg ik smakeloos, dan is dit eigenlijk nog een euphemismus, want ik bid u, hoe wilt gij de roodgeschilderde glazenkast, die men van binnen een lichtblauw kwastje gaf, dezelfde waarin nog kort geleden heel de zilverschat geborgen was, hoe de in hetzelfde rood schitterende legkasten voor penningen en stadszegels, en hoe het erbarmelijk magere zwarthouten vitrinetje noemen, waarin die schat is nedergezet, toen de glazen, die er in stonden, naar het Rijks-Museum verhuisden? Dat de stadsregeering van de laatste twintig jaren een dergelijke wijze van expositie heeft bestendigd, moet dan ook alleen geweten worden aan het bewustzijn, dat al deze kostelijke voorwerpen niet lang meer in der stede kapitoel zouden blijven, en dat

de honderden guldens, die eene voegzame uitstalling zouden hebben gekost, aan zaken van dringender en blijvender beteekenis konden besteed worden. Want niemand kon zich wijs maken, dat deze tentoonstelling der hoofdstad waardig was, dan alleen degenen, die deze kamer voor wellicht tachtig jaren hadden ingericht voor dit doel. Het verdient hier te worden aangeteekend, dat de wijze, waarop de schilderijen in de kamer hangen, nog juist dezelfde is als de volgorde, welke de „Beschrijving der Schilderijen Beelden en Zeldzaamheden op het stadhuis der stad Amsterdam aanwezig” van 1843 aangeeft. Vóór, zeker reeds in 1817, was deze Rariteiten-kamer ingericht.

Bij het binnenloopen treffen die voorwerpen natuurlijk het allereerst ons oog welke niet in kasten zijn weggeborgen. Dáár, voor de schilderij welke door den heer MEYER beschreven is in zijn eerste opstel over de Amsterdamsche Schutterstukken in het Rijks-Museum¹⁾, een vrucht van het penseel van twee meesters: LASTMAN²⁾ en NIEUWLAND, staan de vier hoogst merkwaardige houten van ouds gebronsde beelden, die eens prijken op de tralie van de vierschaar van het oude stadhuis en die voorstellen graaf WILLEM VI, zijne dochter JACOBA VAN BEIJEREN, zijn neef PHILIPS VAN BOURGONDIE en een tweede vrouwenfiguur, in den regel genoemd diens derde vrouw ISABELLA VAN PORTUGAL. De nauwkeurige COMMELIN meldt ons echter, dat onder de beelden der drie eerstgenoemde vorsten maar niet onder het vierde beeld de naam van de voorgestelde persoon met gulden letteren stond vermeld, zoodat het niet onmogelijk schoon onwaarschijnlijk is, dat dit laatste beeld PHILIPS tweede echtgenoot voorstelt. Deze vier beeldjes zijn kennelijk de voorbeelden geweest, naar welke de vier gravenbeelden genomen zijn, die de zijgevels van JACOB VAN CAMPENS plan van de Nieuwe Kerkstoren zouden hebben versierd.

Het dient te worden opgemerkt, dat het wapenschild door WILLEM VI aan den arm gedragen niet het zijne, maar dat van een Graaf uit het Henegouwsche huis is. Hier heeft ongetwijfeld eene verwisseling plaats gehad. De ridderorde van den Tuin, door ALBRECHT VAN BEIJEREN ingesteld in 1382, wijst op de juistheid van het door COMMELIN geciteerde onderschrift, zoowel voor hem als voor zijne dochter JACOBA, die er ook mede is getooid. Wanneer deze verwisseling geschiedde valt slechts te raden. Het schijnt, dat bij den stadhuisbrand de beeldjes min of meer geleden hadden en dat zij dientengevolge aan QUELLIEN werden toevertrouwd, om ze te herstellen. Deze leverde daarvoor in 1656 eene rekening in van 40 gl. ³⁾. De schildvorm en het type der wapenfiguren wijzen geheel op dien tijd, en het is niet onmogelijk, dat het T-vormige figuur aan de Tuinorde, waarover SCHELTEMA met BAKHUIZEN VAN DEN BRINK van

¹⁾ *Oud-Holland* III, bl. 121.

²⁾ De heer MEIJER denkt hier aan CLAES LASTMAN, den plaatsnijder, eene meening, die zeker op grond van 't jaartal door BREDIUS in zijn *Catalogus van 't Rijks-Museum* is overgenomen. Ik merk echter op, dat het uit niets blijkt, dat de plaatsnijder ook geschilderd heeft, want daarvoor kan moeielijk des heeren SIX beweren aangehaald worden, terneer-geschreven *Oud-Holland* IV, bl. 97.

³⁾ Zie KROON, t. a. pl. blz. 114.

gedachten wisselde ¹⁾, bij die gelegenheid verdwenen is. Ware deze post den heer SCHELTEMA bekend geweest, dan zou daarmee wellicht BAKHUIZENS meening gewijzigd zijn geworden.

QUELLIENS rekeningen van het beeldhouwwerk loopten slechts over de jaren 1651—1658. Zeven jaren later maakten de Thesaurieren eene liquidatie met den beeldhouwer betreffende al zijne pretentien op de stad ²⁾. Daaruit blijkt, dat hij nog gemaakt had „de houten modellen van seven graven van Holland tot f 60 het stuck”. Naar den prijs te oordeelen moeten deze modellen ongeveer de grootte hebben gehad van de geboetseerde modellen voor de zes beelden op den voor- en achtergevel. Waartoe wilde men ze gebruiken? Ziehier een vraag, die ik niet weet te beantwoorden. Van het voornemen, om ze in marmer hier of daar ter opluistering neer te zetten, is evenwel niets gekomen, en de modellen zelven zijn verloren geraakt. Toch schijnt men in Burgemeesterskamer aan het denkbeeld te hebben vastgehouden, althans op het laatst van de zeventiende eeuw kocht men de tien metalen beeldjes aan, die de verkooper voor de beeldtenissen onzer landsvorsten deed doorgaan, en die sedert immer „gravenbeeldjes” geheeten hebben ³⁾. Ik ben er niet ver van af om te gelooven, dat de verkooper, die goed ingelicht kon zijn geweest omtrent de plannen van de Heeren, de beeldjes gedoopt heeft, om den verkoop mogelijk, althans smakelijk te maken.

Dat deze beeldjes gediend hebben ter versiering van het Stadhuis, gelijk nog de Heer SCHELTEMA meende, behoeft thans geene nadere wederlegging. Maar ik geloof zelfs, dat zij niet gediend hebben tot versiering van een gebouw, welk ook. Zij zijn ten eenenmale ongeschikt, om van beneden af gezien te worden. De kunstenaar, die ze modelleerde kan niet hebben bedoeld ze te zetten op een verheven standpunt, waardoor de uitermate lange halzen der beeldjes een onaangename indruk maken, die echter terstond gemotiveerd worden, zoodra men de beeldjes nagenoeg op den grond zet, zoodat de beschouwer er min of meer op neer ziet. Daarom meen ik, dat zij gediend hebben voor de versiering van een grafombe, gelijk in de late middeleeuwen en nog lang daarna niet ongebruikelijk was. Zoo was o. a. de graftombe, welke PHILIPS DE GOEDE te Rijssel in 't midden der XVe eeuw door den Brusselschen beeldhouwer JACOB VAN GERMES deed vervaardigen voor LODEWIJK VAN MALE, Graaf van Vlaanderen, zijne vrouw MARGARETHA VAN BRABANT en hun beider dochter MARGARETHA, echtgenoot van PHILIPS (DEN STOUTE) VAN BOURGONDIE, van 24 beelden voorzien, waarvan een zevental is afgebeeld in BLOMMAERT, *Nederlandsche begravingswijze en grafsteden* (Gent 1857) welke prent een copie is uit DE MONTFAUCON, *Les monuments de la monarchie Française* (Paris 1731) deel III, prent 29, terwijl prent 30 en 31 van laatstgenoemd werk de overige zeventien beeldjes geven.

¹⁾ *Aemstels Oudheid*, I, bl. 150.

²⁾ Resol. Thes., III, bl. 20, gedagteekend 1 Mei 1665.

³⁾ Zie over deze beeldjes *Aemstels Oudheid*, II, bl. 197, COLINET en DE VRIES, *Kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen* TER GOUW *Geschiedenis, v. Amst.* III bl. 453 (bijlage VIII).

Men vergelijkte thans, op prent 29, de beeldjes gemerkt 2 en 3, met de afbeeldingen in *Aemstels Oudheid* gemerkt VIII en IV, en op prent 30 de beeldjes 2 en 3 in de tweede rij met degene, die bij SCHELTEMA VI en IX gemerkt zijn. De afbeeldingen bij MONT-FAUCON zijn slecht geteekend, karakterloos en à-rebours, maar de gelijkheid van deze vier beeldjes met de onze valt niet te miskennen. Onze overige zes beeldjes zijn evenwel onder het 24-tal niet thuis te brengen. Van LODEWIJK VAN MALES grafteeken kan ons tiental dus niet afkomstig zijn. Buitendien dit bestond nog in 1731 en werd eerst in de fransche revolutie verwoest. Maar ongetwijfeld zijn zij van een ander grafmonument afkomstig, dat door VAN GERMES omstreeks denzelfden tijd werd vervaardigd, en waarop eenige van dezelfde personen moesten voorgesteld worden.

De Heer BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, ook omtrent deze kostbare bronsgieterwerken door den Heer SCHELTEMA geraadpleegd, meende, dat zij niet de personen voorstelden, wier namen zij tot dusverre droegen. Op dit oordeel beroep ik mij gaarne. Ook ik hecht weinig waarde aan de namen. ADA VAN HOLLAND draagt het hoofddeksel van eene boergoensche hofjuffer; de Roomsche-Koning WILLEM II heeft het costuum van 't midden der vijftiende eeuw; JAN VAN AVESNES prijkt met de bijna een eeuw na hem ingestelde Tuinorde; WILLEM III draagt het gewaad, waarin zijn naneef JAN VAN BEYEREN, bijgenaamd DE ZWARTE, en bijna dezelfde kleedij, waarin PHILIPS DE GOEDE in gelijktijdige beeldtenissen worden afgebeeld; PHILIPS DE GOEDE draagt de Vliesorde niet, waarmede men hem, ware het zijn beeld, zeker zou hebben voorgesteld; MARIA VAN BOURGONDIE, is hier niet getooid met het suikerbroodachtige kapsel, waarmede zij op al hare afbeeldingen voorkomt. De overige vrouwenfiguren dragen allen — met uitzondering ook van dat van ADA VAN HOLLAND — de hooge door een gordel gesloten taille, welke op het einde van de veertiende eeuw in de mode kwam.¹⁾ De beide beeldjes, welke die hooge taille niet hebben, schijnen dus personen uit een vroeger tijdperk voor te stellen.

De namen van vier onzer beeldjes zouden volgens MONT FAUCON aldus te verbeteren zijn:

- IV JAN HERTOG VAN CLEVE, zoon v. ADOLF en van MARIA VAN BOURGONDIE.
- VI MARIA VAN BOURGONDIE, dochter van PHILIPS DEN STOUTE en van MARGARETHA VAN VLAANDEREN, in 1401 gehuwd met AMADEUS HERTOG VAN SAVOIE.
- VIII MARIA VAN BOURGONDIE, dochter van JAN ZONDER VREES, in 1406 gehuwd met Hertog ADOLF VAN CLEVE.
- IX MARGARETHA VAN SAVOIE, dochter van AMADEUS en van MARIA VAN BOURGONDIE, in 1431 gehuwd met LODEWIJK VAN ANJOU, Koning van Napels, later met LODEWIJK VAN BEIJEREN, Paltsgraaf op den Rijn.

¹⁾ Men zie de afbeeldingen in *Aemstels Oudheid* II voor den titel en tegenover blz. 197. De hier genoemde beeldjes zijn daar gemerkt I. II. III. IV. VII. X.

Wellicht is III bij SCHELTEMA dezelfde persoon als I op prent 30, tweede rij, te weten : PHILIPS VAN SAVOIE, Hertog van Genève. Het is te gewaagd ook aan de andere beeldjes een vasten naam te geven, maar V stelt zeker een duitsch Keizer en II zeker een Koning (van Frankrijk?) voor.

Om en bij de houten beeldjes staan een aantal windvanen. De sierlijk opgetuigde schepen sierden eens het gebouw, waarin de stadsregeering thans zetelt, en de Admiraliteits-ankers, waarboven zij zich in 't luchtruim bewogen, hol van binnen om ze niet te wichtig te maken, liggen iets verder. De Neptunus-figuur en vrouw Fortuna prikten eens op den in 1565 gebouwden Waag op den Dam, waarvan nog een ander gedenkstuk: het midden in den steenen boog boven de benedendeur gemetselde en daarom zelfs nog door den Heer SCHELTEMA voor steen gehouden, doch inderdaad houten sluitstuk voorstellende: de worsteling van Hercules en Antaeus, den tand des tijds ontkwam. Het is een niet onverdienstelijk houtsnijwerk uit den tijd, toen men er van hield, om het naakt bijzonder gespierd voor te stellen, hetgeen bij de Hercules-figuur zeker het minst aanstoot geeft. Een dikke verflaag is er eerst sedert een paar jaren afgenomen. In de onmiddellijke nabijheid treft gij een herinnering aan een ander gebouw aan, evenals de Waag onmisbaar voor Amstels wereldhandel: de Beurs van HENDRIK DE KEYZER, door dichters en schrijvers om strijd bezongen en beschreven, maar ongelukkigerwijs onvolgende onderheid en afgebroken. Het is de steen, die geplaatst werd, nadat keizer ALEXANDER van Rusland den 4 Juli 1814 de beurs had bezocht. 't Is een zonderling opschrift:

Vorst ALEXANDER sluit het krijgswaard in de schede
En zeegent Amstels beurs met eenen blik van Vrede.

Van dien „zegenenden blik” des machtigen alleenheerschers schijnt de Amsterdamsche koopman merkwaardig veel verwachting te hebben gehad. Met of zonder dien blik, het was een feit, dat de handel opfleurde. Gij moet het dus niet als een symbool van ongunstige beteekenis beschouwen, dat ge hier, den door Mercurius afgelegden slangenstaf ziet liggen, denzelfden, dien zijn beeld eens aan de achterzijde der beurs als een leidstar over het Amstelwater van 't Rokin liet schitteren. Bij het afbreken van de beurs verdween spoorloos de Godheid, nadat hij de lier aan de wilgen gehangen had, maar hij verdween om verjongd in zijn nieuwen tempel weder te keeren, afgelegd hebbende zijne deftig rustige houding voor die eener vlugge beweging naar den geest des tijds, en intusschen geleerd hebbende de zaken wat lichter, ik zeg niet luchtiger, op te nemen, hetgeen u zijne slankere vormen vertoonende caducee bewijzen mag.

Een paar armstoelen en een aantal tabouretten zijn volgens overlevering afkomstig uit de dagen, toen koning LODEWIJK op het nieuwe paleis zetelde, en zouden door hem gebruikt zijn in zijn slaapvertrek. Het schoone rood ging met de jaren in een vuil geel over.

Blijven wij aan dezelfde zijde van de kamer, dan zien wij nog eene merkwaardige

proeve van het kunstenaarstalent van HENDRIK DE KEYZER. Het is het gebakken aarden model voor het beeld van den Zwijger op zijn doodbed, ongetwijfeld een gedeelte van het model van het praalgraf, waarvan HENDRIKS weduwe in haar testament spreekt¹⁾. Hoe dit in het bezit van de stad gekomen is, heb ik niet kunnen uitmaken. Ik heb het jaren gekend afzichtelijk beschilderd en gemerkt I. S. V. 1759. Eerst toen de verf van het voorwerp was verwijderd kon men het in al zijn schoonheid en waarheid beschouwen. Het trekt de aandacht van alle kunstkeners. Lord R. GOWER oordeelde dit model het schoonste stuk van heel de collectie. Een in hout gesneden groepje „de moederliefde,” gedoopt en toegeschreven aan denzelfden kunstenaar, legt, hoe fraai het ook is, niet die schitterende getuigenis af van DE KEYZERS hand als het grafmonument.

Boven de deur van een vertrekje, waarvan ik u niet zal spreken, hangt een naam-bord van het Leprozenhuis in eene sierlijk gesneden met het stadswapen bekroonde lijst, gelijk er vele hier te lande vervaardigd zijn in de tweede helft der zeventiende eeuw en waarvan men den werkman gaarne bij name zou kennen. Aan den binnenmuur ziet ge, onder den abusivelijk aan JACOB CORNELISZ toegeschreven prijs-os, eenige prentjes en diplomata achter glas, waaronder wel, naast de gecalligrafeerde oorkonde, o. a. door Prins HENDRIK geteekend, waarbij het monument van 't Metalen Kruis op den Dam aan de stad wordt aangeboden, de perkamenten brief, waarbij NAPOLEON aan de derde stad des rijks een nieuw met „un chef de nos bonnes villes de l'Empire” verrijkt wapen verleende, het meest de aandacht verdient. Als ware het, om te bewijzen, hoe weinig dit „chef”, hier heeft kunnen beklijven, hangt de zijden door G. J. MOREL vervaardigde banier er naast met het oude, onveranderde stadswapen er in geborduurd, waaronder de burger eerewacht den 27 November 1840 koning WILLEM II hier ter stede inhaalde. Eenige dier rappe ruiters van de beide manèges kunt gij nog bewonderen met hunne aanvoerders, vlag- en banierdragers onder een stolpje in den gedaante van houten poppen merkwaardig wegens hunne kunsteloosheid. Maar reeds hoor ik u vragen naar de beteekenis van dit door gesneden houten vlammen geflankeerde slangenpaar, dat daar tegen een met een verschoten rood lapje behangen en met opgegraven kruikjes, potjes en urnen voorzien tafeltje rust. Het zijn de stoep-leuning en de gevelversieringen van het huis van JAN VAN DER HEYDEN, den uitvinder van den buigbaren slang aan de persomp-brandspuiten, die van eene Duitsche vinding schijnen te zijn. Een aardig houten basrelief, voorstellende den strijd van den slang tegen de vlammen en van de reeds vroeger door hem uitgevonden straatlantaarn tegen de nachtelijke duisternis, dat boven den ingang van zijn huis in de Koestraat was aangebracht²⁾, werd met het vorige bewaard ter herinnering aan dien verdienstelijken Amsterdamschen burger, toen zijn woonhuis, waarachter de fabriek gelegen was, die sedert ongeveer twee eeuwen de stad van brandbluschmiddelen had voorzien, werd afgebroken,

¹⁾ Zie *Oud-Holland* III, blz. 76.

²⁾ Zie de afbeelding in *Eigen Haard* 1881. Alle voorwerpen op het brandwezen betrekking hebbende zijn thans onder bewaring van den Commandant der brandweer gesteld.

om plaats te maken voor een gemeenteschool, in 1868. Links daarvan is een zwart bord bevestigd met een gansch arsenaal en compleet stel inbrekers-gereedschappen, eens de trouwe metgezellen van den beruchten, en — gelijk het vele koene, in zeker opzicht grootmoedige roovers gaat — populairen JACOB FREDRIK MULLER alias JACO, den 6 Augustus 1718 geradbraakt. Als tegengift voor de officiële veneratie, die uit het bewaren van zijn dievenboeltje zou kunnen gezift worden, bewaart men de ijzeren handboeien er bij, waarmede hij, in de macht der lang niet malsche justitie gevallen, werd gedwongen de handen thuis te houden. Niet ver van deze werktuigen zal ik u het model der guillotine aanwijzen, die enkele malen hier ter stede aan de voorzijde van de Oude St. Anthonispoort is opgericht geworden, om aan boosdoeners van onze eeuw den levensdraad af te snijden. In den atlas des heeren J. W. WURFBAIN te Wordt-Rheden bevindt zich eene teekening van de hand van G. LAMBERTS, de executie voorstellende op den 15 Juni 1812 voltrokken aan de persoon van HESTER REBECCA BRUMMELKAMP, terwijl in de kortelings geveilde verzameling van den heer ROMPEL eene teekening van denzelfden kunstenaar werd verkocht, het schavot voorstellende vóór de terechtstelling. Het zorgvuldig uitgevoerde model wijst duidelijk aan, hoe de delinquent op den valplank werd vastgemaakt en hoe het valmes werd in beweging gebracht. Van de guillotine zelve is niets anders dan juist dit valmes overgebleven, dat daar ginds in een kistje onder de penningkast wordt bewaard.¹⁾

Door de guillotine werd de „Richter van den scherpe zwaarde der stad Amsterdam”, gelijk de beul JAN VAN AANHOUT zich in 1797 betitelde, buiten dienst gesteld. Zijn zwaard, dat naam en titel op het lemmet draagt, verzeld aan de eene zijde van een stads-wapen met het bovenschrift: *Pro Patria* en het onderschrift: *Concordia res parvae crescunt* en een beeld der gerechtigheid met het opschrift: *Iusticia* aan de keerzijde, bewaart de gedachtenis aan zijn bloedig ambt.

Onze verzameling is nog een ander gedenkstuk aan de lijfstraffelijke rechtspleging rijk. Geen doodvonnis zou in de middeneeuwen en in den tijd der Republiek worden voltrokken zonder de aanwezigheid van den rooden doornstok, de tuchtroede der gerechtigheid, het symbool van het grafelijk opperrechterambt. Wij zien die roede het eerst afgebeeld op een der vermoedelijk naar de schilderijen van BAREND DIRKSZ. genomen prentjes, voorstellende de terechtstelling van eenige wederdoopers in 1531, waar zij door den schout, die van de zeven schepenen vergezeld is, uit het venster gestoken wordt, en het laatst zien wij haar aan den muur bevestigd achter den schepensbank op de prent, voorstellende de schepenskamer in 1793 door W. KOK in 't koper gebracht. Ik heb dit merkwaardige symbool teruggevonden op een van de zolders van het raadhuis. Het is niet onmogelijk, dat deze roede dezelfde is, welke gedurende eeuwen aan de terechtstellingen een wettig karakter

¹⁾ Het toestel eener guillotine kleiner dan degene, waarbij dit mes moest gebruikt worden, wordt aan de koninklijke academie van wetenschappen voor het stempelen van meters gebezigd.

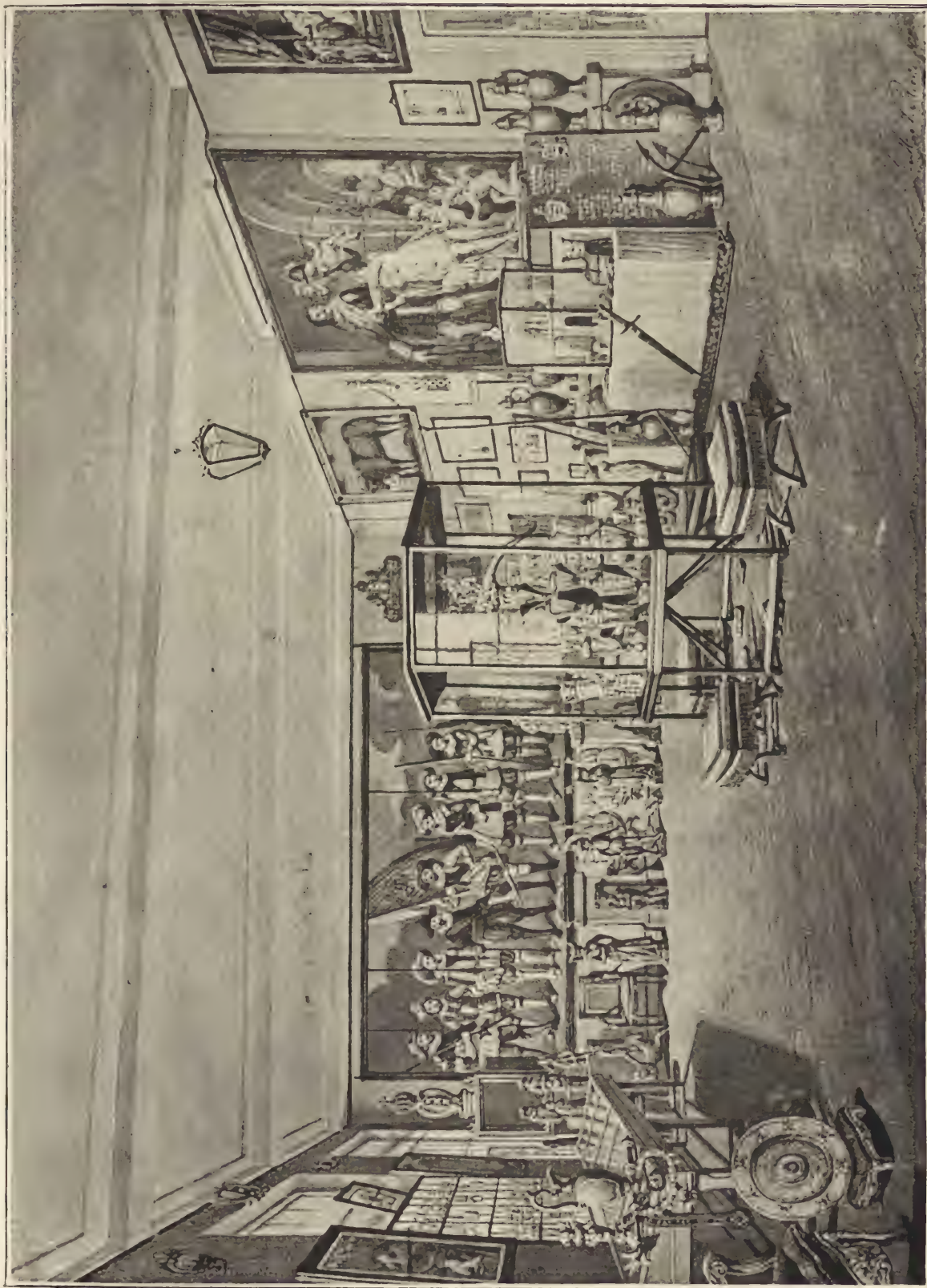
aangekleed burgemeesteren leverde, maar dat deed nog beter de konstryke ELIAS NOSKY, die het in toetssteen grifde en deftig omlijst, in 1666 der stede vaderen aanbod, om het een plaats te zien geven in hunne kamer, en om zich zelven te zien beloond met eene vereering van 100 ducats (f 385)¹⁾.

ELIAS NOSKY was, volgens VON SESEN, een hoogduitscher op de grenzen van Boheme geboren. Hij had het eerste levenslicht gezien omstreeks 1623, en schijnt na vele omzwervingen om godsdienstredenen ons vaderland en onze stad te hebben opgezocht, waar hij in gezelschap van JOHANNES AMOS en DANIEL COMENIUS en van JOHANNES PASCOVIUS op de Lauriergracht woonde. Hij was een kunstenaar „in vielerhande Sachen” en ook een penning- en kunstkenner, die somtijds voor zijn vrienden merkwaardige kunstwerken wist te verkrijgen. Zoo had hij eens een schilderijtje van RAFAËL d'URBIN gekocht, dat hij aan den kanselier des konings van Denemarken schonk. De geschiedenis van dit stukje blijkt uit de volgende acte, waarvan men op het zonderlinge duitsch niet moet letten.

Compareerde, enz.:

Die Ehrbahren und Discreten Monsieur ELIAS NOSKI, ongefehr 39 Jahr, und PIETER MARSEN, ongefehr 33 Jahren alt, beyde Inwohnren alhier, und haben by ihrer Consciens betzeuget und bekandt gemacht nemblich, dass sie beyde im nehest abgewichenen Jahr am Sontage den 29 October alhier zu Amsteldam, in der Warmestraatz im Logement Prinz von Dennemarken genant, war einen führnehmen dännischen von Adel alsz dem WohlEdlen gebohren Herrn GEORGEN VON TAUBEN etc. auff seiner kammer erschienen, alda ihm absonderlich ELIAS NOSKI freuntlich angeredet undt ihm seiner vorhin mit ihn gepflogene Abrede und gethanen guttwilligen Zusage erinnert, nemblich dasz ihm gelieben wolte unbeschwert eine nicht übrig grosze Schilderry von dem kunstreichen RAPHAËL VON URBIN, bij seinen nun im Werck begrieffenen Reise nach Heuss, mit nacher Copenhage zu nehmen, und selbige an dem WohlEdlen vesten und hochgelehrten Herren Doctor HEINRICK ERNST, Ihrer Königl. Majest. von Denemarken und Norwegen etc. wohlbestelten Cantzeley und Justitz Raet etc. (den er wie vorhin von ihm gegen M. NOSKI Erwennung geschehen sehr wohl kennete, auch sein geneigter Herr undt Freundt werr), Unbeschwerdt zu ehrste einzuhändigen, welcher Zusage er sich nun diszmahl sehr wohl erinnert und derselben nach zu kommen sich erboten, warauff ihm die Schilderry so in einen ebänen Raamm verfasst und in einem Kastgen verwahret vorher offentlich gezeiget worden, da er dan des Meisters Kunst aestimiret und vor rar gekennet, da dann Zeugen auff solchen seine versicherte Zusage im seiner Praesens und beywesen seiner Diener (wortzu auch hernach dieses herrn TAUBËN alterer herr Bruder kommen) dasz Kastgen, dar auff auswendig ein Zeddel mit einer adresse, an wohlgedachten Herrn Doctor HEINRICH ERNST gefästiget, versiegelt ihm solches nebens einen absonderlichen Brieff, unter M. NOSKI eigen handt an herrn Dr. HEINRICH ERNST haltent, behändiget worden. Dieses nun hatt Herr TAUBEN von Zeugen empfangen und anbehorigen Orth zu lieffren versprochen. Dem nach aber nun wohl gedachter Herrn Doctor HEINRICH ERNST am 20 January'jungsthins an

¹⁾ Resol. Oud-Raad B bl. 160 — Thesauriers-rekening 1666.

DE RARITEITENKAMER OP HET STADHUIS TE AMSTERDAM.

(NAAR EENE TEEKENING VAN DEN HEER J. M. A. RIEKE.)

Mons. ELIAS NOSKI geschrieben undt gemeldet, dasz von dieses Herrn TAUBEN er bisz dato noch nichts von obberichrten empfangen, warüber Zeugen sehr besturt sein, und damit man nicht ihnen die Verzögerung dieser Sach zu denken möchte, als haben sie sich mit diesen offentlichen Zeugnis aus solchen Argwann bringen wollen, jedoch zweiffelt ihnen nicht dieser so vornehme von Adel werde solche Sache nicht länger hinter halten sonder Er werde seiner Versprechen nachkommen.

Actum in Amsteldam in Gegenwartigheit von enz. Diesen 13 februarius Anno 1663.¹⁾

Wij weten uit deze acte met zekerheid, dat hij in 1662 hier verblijf hield. Maar het jaartal op de steenen tafel hier is 1660, ofschoon het blijkens de namen der burgemeesters eerst in 1666 werd aangeboden.

Lange jaren zou hij van de hollandsche gewetensvrijheid niet meer genieten. In het begin van 1668 stierf hij. Uit zijnen inventaris zien wij, dat hij voornamelijk zijn werk maakte van het graveeren en beeldhouwen in fijnere steensoorten en van calligrafie.

Inventaris van de goederen metter dood ontruymt en nagelaten bij ELIAS NOSKI, constenaer, overleden op de Lauriersgracht, beschreven opt versoek en aengeven van DANIEL COMENIUS en JOES PASCOVIUS, ten overstaan van Sr. RUTGER BROUWER, op huyden den 23 Februari 1668.

Een groote schilderije van een naect vrouspersoon.

Een vierkante swarte steen.

Inventie van een naem van ALBERTUS SCHUYT.

Een naem geïnventeert met romeynsche letters in een swarte lijst.

Drie geïnventeerde namen van den hartoch van Toscano elck in een ebbe lijst.

Een tekeninge gedaen met de pen van FREDERICUS cuervorst van Saxen in een beslooten kas.

Een lijst met een glas.

Een geïnventeerde naem op parquement voor Sr. GUILLIAM DAVIDSSONE in een swarte lijst.

Een geïnventeerde ciferus voor de coninck van Engeland in groote swarte lijst.

Een contrefeytsel van Coninck van Sweeden in swart toetsteen gegraveert, leggende in een geslooten kas.

Een vlaemsche waelsteen daerop gegraveert: *Nodus Corduus*.

Een grauwe steen met hoogduytsche letteren gegraveert, in swarte steen ingeleyt van een schriftuerspreucke: Esaia 45 vers 22.

Eenich blauw armosijn.

Een witte steen.

¹⁾ Prot. Not. CORN. DE GRIJP, Amst.

- Noch een stuck witte steen.
Een vergulde penningh.
Een penning van den Cardinaal MASARINI.
Noch 2 medalien van den Coninck en Coningin van Vranckrijck.
Een partije ijzerstempels.
Een goude medalie van den Coninck van Vranckrijck.
Een vorm van den overleden ELIAS NOSKI.
Een afgegoten contrefeytsel van voorsz. NOSKI.
Noch een vorm, om af te gieten.
Een ronde swarte steen met: *Nodus Corduus*.
25 cleyne romeynsche penningjes.
Een cleyne contrefeytsel van NOSKI in wit steen.
Een tekeninge van den overleden, daer glas voor staet.
Een tekeninge van de Ceurvorst van Saxen met letters geschreven en omgetrocken, sijnde in een lijst.
Een graeuwe ronde steen met letteren beginnende: *Augusta Coronae* etc., gemaect voor de coningin van Vranckrijck.
Een holle ronde swarte steen gemaect tot de graeuwe ronde steen, om deselve te omvatten.
Twee lijstjes.
Een ronde swarte steen gepolijst met twee beelden daerin gegraveert.
Een lijst, daerin int cleyne het vader onse.
Een de thien geboden.
Een swarte steen daerop gegraveert: *Constantin*.
Een swart vierkante steentje met cijffer 1654 E. N.
Een graeu steentje, daerin gegraveert 't vader onse.
Noch een swart steentje, daerin gegraveert het vader onse.
Een silvere penningh, daerin gegraveert de coninck van Vranckrijck.
53 penningen van oude romeynen.
Een silvere penning daerop staet: *Salvator mundi et Regina coeli*.
Noch een silveren penningh, daerop Hispanien.
Graftschrift van den overleden, daerin twee silvere penn.. d'een van de keurvorst van Saxen, 't ander vierkantsch, daerop twapen van Haerlem.
Een geel contrefeytsel van de coningen van Vranckrijck op geelen steen in een swart doosje.
Een contrefeytsel van den overleden op glas.
Een voorschriftboeck.
De ceurvorst van Saxen getrocken met een treck op parquement.
Eenige printenborden.

6 inventien op papier.

6 op parquetment.

Een oculaer.

4 ducats.

49 pd. vlaems.

6 rijxdaelders.

1 a 48 stuivers.

Noch 10 schellingen.

Een silvere penningh, daerop de coningh en coninginne van Vranckrijck.

Een kisje met eenige boeken.

Een oude meter(?)

Een bedde.

Twee hooftkussens.

Een oud swart pack cleeren.

Een dito lakense mantel.

Een rock.

Een nieuw grofgreyne broeck.

Een onopgemaect schilderije op doeck.¹⁾

Van al de werken, die wij hier vinden opgenoemd, is onze gedenksteen de eenige — voor zooverre mij althans bekend is, — die den naam des makers aan onzen tijd overbracht.

Boven NOSKY's werk prijkt thans het stadswapen, dat oudstijds op 't Raffineerhuis stond, terwijl aan den muur nog eenige andere stadswapens, benevens een aardig in hout gesneden blazoën van het Collegium Medicum opgehangen zijn. Nu wij eenmaal de wapens bespreken, kunnen wij terloops een blik werpen op de voor de ramen opgestelde geschilderde ruiten afkomstig uit het Leprozenhuis en uit het Turfdragers-gildehuis. Wat uitvoering en kleur aangaat winnen de laatste, zeventiende-eeuwsch werk, het van de eerste, die slechts anderhalfhonderd jaren oud zijn, maar wat de heraldiek aangaat, moet erkend worden, dat de turfdragers-heraldiek meer landschapschilderachtig dan ridderlijk is. Der Leproosmeesters wapenschilden zijn dan nog meer lege artis ontworpen, ofschoon alweder b.v. des Heeren MATTHIJS OOSTER'S wapen een sterk burgerlijk luchtje heeft. Dit wapen immers bestaat uit een en een gescheiden door een schuinbalk. Het is wel opmerkelijk, dat zelfs zulke luidjes als de turfdragers zich, als ze in hun gildekamer op de kussens zaten, even hoog gevoelden en trotsch op hunne waardigheid als de beste patricier, die zijn wapen in de vensters van zijn woonhuis liet branden of het tentoonstelde in zijn voorhuis geschilderd op een bord of op een schildpadschaal. Dit laatste was een gewoonte van zeer aanzienlijke kooplieden hier ter stede in 't laatst der zestiende en in de eerste helft der

¹⁾ Prot. Not. JOHANNES HELLERUS. Amst.

zeventiende eeuw. Gij kunt zulke schildpadschalen hier zien, afkomstig van het huis te Heemstede¹⁾. De eerste heeft zijn fraaien huid met het schilderwerk verloren, wij weten dus niet in wiens tijd zij de vestibule of de ridderzaal aldaar hebben versierd. De tweede beter bewaard, vertoont het wapen der heerlijkheid. Het schilderwerk schijnt van omstreeks 1640—1650 te zijn.

Behalve van het Turfdragersgilde treffen wij hier nog enkele gedenkstukken van eenige weinige gilden aan. De meeste gildestukken zijn echter bij de opheffing der gilden niet ingeleverd, maar ten bate der zoogenaamde „fondsen” te gelde gemaakt, of zij zijn door de Commissarissen in bewaring genomen en zoo van lieverlede in particuliere handen overgegaan. Bewaard bleven vaak de naamlijsten achter glas van gildebroeders of overlieden, waarschijnlijk omdat ze geen geld waard waren. In verschillende archieflokalen zijn nog vele dier lijsten verspreid. Zulk een gildestuk, heel merkwaardig in zijn soort is het rondgebogen bord, ginds in den hoek bij de deur. Het is het gedenkteeken van de vervaardiging der zilveren begrafenisschilden van het Schaatsen-, Leesten- en Klompenmakersgild, die reeds lang in den smeltkroes verdwenen zijn, en waarvan hier de afbeelding is gespaard. Van Augustus 1647 tot September 1650 hebben de gildebroeders daarvoor bijgedragen. De kosten beliepen 124.10 Gl. aan zilver en slechts 40 Gl. aan maakloon. Welke kleine belooning eischten toch de kunstenaars van dien tijd!

In de onmiddellijke nabijheid bevinden zich de reminiscensen aan het Militair Medisch Studentencorps „Mavors Medicator” den 31 December 1881 opgeheven, bestaande uit het corpsvaandel, een kristallen poculum, eenige bestuurs-insignes, een paar zegels en den bulle van erkenning door het Amst. Studenten-corps.²⁾

Ik moet uw aandacht nog even vestigen op een klein zestiende-eeuwsch koffertje met gewelfd deksel, geheel met leder overtrokken, waarin twee wapenschilden en de spreuk „Ic dien om loen” gesneden zijn. Het is afkomstig van de Weeskamer, en was daar vermoedelijk gekomen met boedelpapieren, die er in geborgen waren.

Voor de ramen staan twee zwaarlijvige stoelen waarvan het gebeeldhouwde houtwerk gansch verguld is, terwijl rug, zitting en kussen met groen fluweel bekleed zijn, stoelen waarop bij hun bezoek aan de Amsterdamsche Vroedschap in 1768 Prins WILLEM V en zijne Gemalin hebben gezeten. De twee daarbij behorende voetenbankjes, — ook de Prins heeft er een gebruikt, — zijn nog aanwezig. De Heer SCHELTEMA verzekert, dat onze drie koningen deze stoelen evenzeer hebben bezeten, maar bij welke gelegenheid is mij verborgen gebleven.

¹⁾ Het huis te Heemstede werd in 1597 bewoond door REYNST PIETERSZ., burger van Amsterdam. Tien jaren later komt HENRY HOVYN, zoon van HECTOR HOVYN en van AELTGEN HAECK HENDRIKSDR. ex AELTJEN BICKER, als heer van Heemstede voor. Hij was met CORNELIA VANDER VEKE gehuwd en stierf kinderloos.

Ik geloof, dat de wapens, waarvan ik in *Oud-Holland* V, blz. 56 sprak van dit kasteel afkomstig zijn en niet van het huis Marquette, gelijk ik eerst op gezag van SCHELTEMA's: *Het Archief van Amsterdam* (1862) blz. 61 aannam.

²⁾ Bij beschikking van B. en W. zijn deze voorwerpen toevertrouwd aan de zorgen van het Studenten-gezelschap C.L.I.O. dat eene verzameling aanlegt van alles, wat betrekking heeft op de geschiedenis van de Stedelijke inrichting voor Hooger Onderwijs.

Tusschen deze meubelen vindt men de penningkast, waarin een aantal merkwaardige uitsluitend op de historie der stad betrekking hebbende penningen en munten zijn nedergelegd, zoowel als de zegels, die in den loop der tijden door de regeering en door verschillende commissiën zijn gebezigd. Gij zult er evenwel de oudste stadszegels en zeer vele andere missen. Ik zal u met de beschrijving van al de fraaigheden van deze legkast niet ophouden, eene numismatische en sphragistische verhandeling zou hier minder op hare plaats zijn.

Tegen een der dammen is een schilderij, blijkbaar een fragment van een groot stuk: de aanbidding der herders, opgehangen (No. 97 van de *Hist. Besch.*), dat men tot dusverre aan RUBENS toeschreef, maar dat kortelings door Jhr. Dr. JAN SIX herkend werd als het werk van LANGE PIER, en als het overblijfsel van het altaarstuk uit de Nieuwe kerk. De overige schilderijen, die de kamer versieren, zijn GOVERT FLINCK's schutterstuk in 1645 gepenseeld en JOACHIM SANDRARTS: Eerewacht voor MARIA DE MEDICIS, die beide thans de eer genieten in de Rembrandt-zaal van het Rijks-Museum te zijn toegelaten, benevens een niet onverdienstelijke allegorie van de hand van FERDINAND BOL, met eene allegorische voorstelling van de Admiraliteit, terwijl voor den schoorsteen het kleurige stuk van WILLEBORTS: Mars, wien door Venus het zwaard wordt aangespt, eene plaats vond. Bij al deze schilderijen van de deftige hollandsche school maakt dit doek een zonderlingen indruk. Het schreeuwt tegen zijne omgeving.

Ik zeide u reeds, dat het midden van dit vertrek wordt ingenomen door een zwart geschilderd houten vitrinetje, met al het glaswerk, zoo uitvoerig in SCHELTEMA's *Aanwijzing* beschreven, dat ik daarvan hier geen nadere melding behoef te maken. De drie beroemde schuttersbekers zijn er bij geplaatst, en een glas is vastgezet in een der niet minder bekende bekerschroeven. Laat mij u hier een bon-mot vertellen, dat ik naar aanleiding van dit stuk uit den mond van Burgemeester VAN TIENHOVEN hoorde.

Onder de vele vorsten, die ik de eer had in gezelschap van eenige leden van het Dagelijksch Bestuur bij verschillende gelegenheden de kunstwerken van de Rariteitenkamer te vertoonen, stelden weinige meer belang in het schoone, dat zij onder de oogen kregen, dan de jeugdige Hertog VAN SAXEN COBURG, die bij gelegenheid van zijn bezoek eenigzins kwalijk ging en bij den aan alle hoven welbekenden Dr. METZGER genezing was komen zoeken voor dit gebrek. Hij liet zich inlichten over de dischplechtigheden van onze voorvaderen, nadat hij zich verwonderd had over den onmatigen inhoud der drinkhoorns. Toen hij nu het opgetuigde glas zag, kon hij de vraag niet bedwingen: „Mais pourquoi vos ancêtres aimaient-ils à boire si haut”? waarop de burgemeester aanstonds antwoordde „Parceque les Bourguemaitres et les patriciens de notre ville n'aimaient pas à courber la tête"! Aardiger repliek zal in een paar woorden met kenschetsing van het hooghartig karakter der Amsterdamsche regenten van voorheen moeielijk te geven zijn.

Deze bekerschroeven in 1606 vervaardigd dragen als meesterteeken de letters C. L.,

door elkaar gestoken. Ik heb aanteekening gehouden van alle goud- en zilversmeden uit de zestiende en zeventiende eeuw, wier namen ik ontmoette, omdat onder hen vele groote kunstenaars schuilen. Dit stelt mij, geloof ik, thans in staat te verzekeren, dat de eenige meester, die in dien tijd leefde, wiens naam met de genoemde initialen begon was: LEENDERT CLAESZ, te Embden geboren omstreeks 1580, maar minstens sedert zijn elfde jaar hier gewoond hebbende op den Nieuwendijk, die in 1603 ondertrouwde. Er is dus eenige grond om aan te nemen, dat hij de maker van deze kunstwerken is.

In den catalogus van de Zilvertentoonstelling in Arti et Amicitiae, 1880, zijn de schuttersbekers uitvoerig beschreven ¹⁾. Het jaartal der vervaardiging van den hoorn der handboogschutters staat vast (1565) en ook dat van den beker der voetboogschutters, omdat daarin precies dezelfde jaarletter is geslagen. Minder waarschijnlijk acht ik het evenwel thans, dat de kloveniers-drinkhoorn uit het jaar 1571 dagteekent, toen de schutterijen, gelijk WAGENAAR zegt, reeds zeer verlopen waren. Het Kloveniersgilde werd opgericht in 1522, en nu is het wel opmerkelijk dat de jaarletter C, die in het zilver geslagen is, ook die van dat jaar is geweest; ofschoon ik wel wil bekennen, dat ik den beker dien ouderdom niet zou toeschrijven, maar hem veeleer vijf en twintig jaren minder zou geven.

Wenden wij ons thans naar de reeds besproken houten glazenkast, waaruit eenige stukken ten grieve van den teekenaar even op den hoek van de penningkast zijn gezet.

Het merkwaardigste voorwerp is zonder twijfel het kunstig gedreven verguld zilveren lampet met schotel uit de werkplaats van ADAM VAN VIANEN, in bovengenoemden catalogus duidelijk beschreven ²⁾. Ik heb nog niet ontdekt of en met welk doel de stad dit stuk heeft laten vervaardigen. Ongebruikelijk was het niet, dat de stadsregeering diensten aan de stad bewezen, vergold met zulke kostelijke geschenken. De stadsrekeningen geven daarvoor menig voorbeeld. Zoo zien wij in die van 1615, dat de stad aan JAN CLAESZ ENGELN 400 gl. betaalde voor een verguld lampet en bekken, die als pillegift door burgemeesteren aan MAXIMILAEN, den zoon van den heer VAN MARQUETTE werden geschonken. Hoezeer ook den tijd der vervaardiging met het ongetwijfeld later aangebrachte stadswapen met het jaartal 1614 vrij goed klopt, kan deze post niet op ons lampet en bekken betrekking hebben. Maar evenzeer gebeurde het, dat nadat de bestelling reeds gedaan was, de Heeren „om redenen haer daertoe moverende” het voorwerp inhielden en tot een ander doel bewaarden. Nu zou het kunnen zijn, dat dit kunststuk bestemd is geweest voor een geschenk aan den keurvorst van de Paltz: FREDERIK V, neef van Prins MAURITS, wien de stad in Mei 1613, na zijn huwelijk met de dochter van koning JACOBUS I van Engeland, een schitterende ontvangst bereidde en een zilveren en gouden servies ter waarde van 150000 gl. aanbod ³⁾. Men heeft dan wellicht begrepen,

¹⁾ blz. 2, 40, 41.

²⁾ Blz. 80, 81.

³⁾ V. SIJPESTEYN *De winterkoning en zijn gezin* in „Nederland”. Zonderling genoeg wordt van dit geschenk geen post van uitgaaf in de Thesauriers-rekeningen gevonden, evenmin als van den ontvangst. (Zie *Amst. Jaarboekje*, I, bl. 2. 100.)

dat het enkele geschenk van dit lampet en bekken te gering was voor de kooprijke IJstad.

Minder edel van vorm en eenvoudiger van versiering is het zilveren lampet met schotel, door JOANNES LUTMA vervaardigd, dat na het feestmaal, bij gelegenheid van de inwijding van het nieuwe stadhuis, door de stadsboden werd rondgedragen, om de gasten in staat te stellen de vingers te wasschen. Herkenbaar waren die boden zeker, al droegen zij ook niet de groote insignes, waarvan ge er eenige hier ziet liggen. Zij dagteekenen uit den tijd van KAREL V, en waren het distinctief van de loopende en koopmansboden. Waar in de stadsrekeningen van het vervaardigen of herstellen van die bussen melding wordt gemaakt, daar is het alleen in verband met deze bijzondere of algemeene postbedienden van de zestiende en de zeventiende eeuw. Zóó vaak komen in rekeningen posten betreffende de bussen voor, dat men moet aannemen, dat zij in verschillende soorten en vormen hebben bestaan. Wij mogen er dankbaar voor zijn, dat juist deze schoone specimen van zestiende-eeuwsch zilverwerk bewaard zijn.

Aan de oude rechtspleging herinneren nog de zoogenaamde bloedbanden, welke de waardigheidsteekenen waren van Mijne Heeren van den Gerechte. Ook van deze insignes vindt men in de stadsrekeningen der zestiende eeuw meermalen gewag gemaakt, zoodat het mij voorkomt, dat, zoo zij toen niet aan de dignitarissen geschonken werden, deze er niet immer de noodige zorg voor droegen, zoodat de voorraad telkens aangevuld en vernieuwd moest worden. Met deze bloedbanden lieten de Heeren van de zestiende eeuw zich gaarne contereften. Zij zijn versierd met het stadswapen boven een cartouche met het jaartal 1595. De thesauriers-rekening van dat jaar leert ons, dat zij geleverd werden door den goudsmid JAN CLAESZ, en dat zijne vrouw de strooken maakte. Wie het wapen gesneden heeft blijkt niet, wel dat het onze goudsmid niet was. Hij goot het zilverwerk dus alleen in den vooraf gemaakten vorm.

Wij spraken zooeven van de roede van justitie. Wij treffen hier een drietal hand-exemplaren aan: kleine doornstokjes aan een zilveren ringetje, waardoor de Schout den vinger kon steken, wanneer hij het symbool bij sommige loopende rechtshandeling met zich moest dragen. Op het beslag van een dezer is het Stadswapen en de letters W. R. gegraveerd. Werden deze doornstokjes ook door de substituten gebruikt, dan is dit zeker van dien van het Water-Recht afkomstig.

Terwijl de Schout nauwelijks te onderkennen geweest moet zijn, hielden de Schutters-koningen er van zich echt koninklijk, alsof zij voor het minst ridders van de Vliesorde waren uit te dosschen. De drie schuttersketenen zijn meesterstukken van zilversmidswerk, even rijk van teekening als schoon van uitvoering. Zij zijn alweder voldoende beschreven in den reeds aangehaalden catalogus.¹⁾ Alleen moet ik weder terugkomen op het jaartal waaronder de Kloveniersketen gebracht is. Hij kan niet ouder zijn dan 1522. Eigenaardig

¹⁾ blz. 179, 180.

is het, dat de renaissance-stijl op nieuw werk voor eene pas opgerichte broederschap niet is toegepast. Dit bewijst hoe laat de gothiek hier eerst het veld ruimde.

By de schutters-konings-insignes mag ik de scepters niet onvermeld laten. Twee houten zonder verdere versiering van zilver geven niets bijzonders te aanschouwen, de derde daarentegen is prachtig met zilveren beslag, in den gothischen stijl versierd en prijkt met een vergulden vogel, zoodat het geheel inderdaad een vorstelijken indruk maakt.

Ik kan nu allerlei kleinigheden van verschillenden aard voorbijgaan. Het laatste waarvoor ik uwe aandacht vraag is voor de vier begrafenisschilden van het oude schoenmakers- of lappers-gilde. Deze schilden werden omstreeks denzelfde tijd als de reeds besprokene, en wel in 1643 vervaardigd door een meester, welke met de letters I. G. merkte. Terwijl de rijke gilden hun zilver in klinkende specie omzetteden, hadden de kleine luidjes van dit gild genoeg eerbied voor de gedenkstukken van hun vereenigingsleven, om ze ter zorgvuldige bewaring in handen van het gemeentebestuur te stellen! Bewijst dit niet hoe lief zij het gildewezen hadden, dat zij misschien van eene wederoprichting droomden in betere tijden?

Weinig bekend bij de stedelingen en door slechts enkelen bezocht, is toch de Rariteiten-kamer het eerste Museum van Oudheden geweest, dat binnen Amsterdam heeft bestaan. Wij treuren er niet over indien het verdwijnt, omdat het niet de kern beloofde te worden voor een groot historisch Museum betreffende de koopstad, die eens de handelswereld beheerschte.

Door de vestiging van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst hier ter stede werd in zekeren zin meer bereikt: wij kregen het materiaal voor eene vaderlandsche in plaats van eene stedelijke archaeologie ter onzer beschikking, en daarmede ging onvermijdelijk voor de plaatselijke kleinigheden de deur toe, die in een Amsterdamsch Museum zeker eene breede plaats zouden hebben ingenomen.

Wegens de merkwaardigheid zijner voorwerpen, der beschrijving overwaard, verdiende ons kleine Museum de belangstelling van elk geschied- en oudheidkundige, en als zoodanig heb ik gewild het in de herinnering te doen voortleven.

DE AMSTERDAMSCHЕ SCHUTTERS-STUKKEN IN EN BUITEN HET NIEUWE RIJKS MUSEUM,

DOOR

D. C. MEIJER JR.

IV.

THOMAS DE KEYSER.

ONDER de kunstenaars-familiën, die te Amsterdam bloeiden, in het gulden tijdperk van de eerste helft der zeventiende eeuw, verdient die der DE KEYSERS eene eerste plaats. Aan het hoofd staat HENDRIK DE KEYSER, de te Utrecht geboren bouwmeester en beeldhouwer, die, met zijn leermeester CORNELIS BLOEMAERT uit Utrecht naar Amsterdam gekomen, daar in 1591 met BEYKEN PIETERSDOCHTER VAN WILDER huwde. Spoedig verwierf hij in zijne nieuwe woonplaats de achting en het vertrouwen van de regeering en de aanzienlijke burgers en zag zich de uitvoering opgedragen van menig kunstgewrocht, waarvan PIETER CORNELISZ. HOOFT, nog als student, hem de zoo letterlijk uitgekomen, voorspelling deed: „het vaderland zal bij de nazaten uwe werken gebruiken tot de voornaamste getuigen van zijn tegenwoordig geluk.” ¹⁾

Bij zijn dood, 15 Mei 1621, liet HENDRIK DE KEYSER vier zonen na. Op den jongsten was 's vaders voornaam overgegaan, maar de drie oudsten zijn erfgenamen geweest van zijn kunstenaars-natuur. De oudste, PIETER, voltooide de, door zijn vader begonnen, tombe van Prins WILLEM I te Delft en was te Amsterdam stads-steenhouwer, zoodat hij

¹⁾ *Brieven van HOOFT*, Editie 1855 I, 15.

waarschijnlijk de ontwerpen heeft geleverd voor de stads-gebouwen, ten tijde van Prins FREDERIK HENDRIK verzezen: de Heiligewegs-, Antonies- en Nieuwe Regulierspoort, het Staalhof¹⁾, den Kloveniers-doelen, enz. KRAMM deelt mede, dat hij de leermeester en schoonvader was van den in Engeland beroemden beeldhouwer NICHOLAS STONE.

WILLEM DE KEYSER, de derde zoon, werkte, zoo leest men, meest in Engeland, waar hij ook waarschijnlijk gestorven is. Wij vinden echter van 1642 tot 1652 een WILLEM DE KEYSER als steenhouwer te Amsterdam vermeld. In 1647 werd hij tot stads-steenhouwer aangesteld, nadat die betrekking eenigen tijd onvervuld was gebleven ²⁾. PIETER DE KEYSER heeft haar dus niet tot zijn dood bekleed; want hij leefde nog in 1654. WILLEM stierf misschien in 1653; althans in zijn plaats kwam toen SIMON BOSBOOM ³⁾, die als medewerker aan den bouw van 't stadhuis en als uitgever van bouwkundige werken eenige bekendheid heeft verkregen.

HENDRIK DE KEYSER'S tweede zoon, THOMAS, die ook, volgens DE BRAY, groote bekwaamheden als bouwkundige bezat, koos de schilderkunst en zijne portretten wekten de steeds klimmende bewondering van het nageslacht. Toch was aan zijn naam bijna op zonderlinge wijze de onsterfelijkheid ontgaan, want, nadat uit zijne gewone handteekening „TH.”, eenmaal THEODORUS was gelezen, schreef de een dit den ander na, totdat voor weinige jaren de juiste voornaam weder tot zijn recht kwam.

Van de werken van THOMAS DE KEYSER, waarvan wij den datum kunnen bepalen, is het oudste, dat hetwelk hem (zooals JOHANNIS MONNIKHOF uit het Groot Memoriaal van het Chirurijnsgild aantekende) in 1619 werd opgedragen, toen het bovenlocaal van de tot Waag verbouwde St. Antoniespoort, op de Nieuwmarkt, tot „Snijburg” (ontleedkamer) werd ingericht. De docent Dr. SEBASTIAAN EGBERTSZ (later burgemeester) liet zich toen, met een viertal zijner leerlingen, aan wien hij een geraamte demonstreert, afbeelden, tot versiering van den schoorsteen. Deze anatomische les prijkt thans in het Rijks-Museum, N°. 185d, thans N°. 766. — Twee jaren later maakte DE KEYSER het portret van zijn beroemden vader, dat door SUYDERHOEFF werd gegraveerd en door VONDEL met een bijschrift vereerd.

Diezelfde dichter wijdde eenige regelen aan een portret door DE KEYSER geschilderd van den Oud-Gouverneur-Generaal LAURENS REAEL. Voor dit portret werd tot nog toe gehouden, de levensgrootte beeltenis ten voeten uit, die, met het daarbij behoorend vrouwe-portret van REAELS echtgenoot, SUSANNA DE MOOR, thans het eigendom is van Mevrouw de douarière Jhr. Mr. S. BACKER geb. DE WILDT, en een der grootste sieraden was van de Historische Tentoonstelling van Amsterdam, in 1876.

Nu echter de aantekeningen van ARENT VAN BUCHEL zijn gepubliceerd, ⁴⁾ en daaruit met vrij veel zekerheid moet opgemaakt worden dat het VAN DER VOORT was,

¹⁾ Blijkens de aantekening op bl. 76 van den derden jaargang van dit Tijdschrift, werd een huis, dat aan PIETER DE KEYSER in eigendom behoorde daartoe in 1641 verbouwd.

²⁾ KROON, *het Amsterdamsch Stadhuis*, blz. 141, 143.

³⁾ In dit Tijdschrift Dl. V, blz. 150.

die het portret van REAEL „tot de voeten” schilderde, is het vrij twijfelachtig geworden of het door VONDEL bezongen portret van REAEL door DE KEYSER, datgene is wat er tot nu toe voor gehouden werd. Integendeel mogen wij, zooals de Heer SIX mij mededeelde in het portret bij Mevrouw BACKER aanwezig het door BUCHEL vermelde werk van VAN DER VOORT zien.¹⁾ Ook van het portret van MARTEN REY, A°. 1627, op 't Rijks Museum, is reeds door den Heer SIX²⁾ het vaderschap aan DE KEYSER ontzegd, en terecht zegt deze kunstkenner, dat onder de stukken thans aan DE KEYSER toegeschreven, vooral in de buitenlandsche Museums, nog vrij wat schifting zal moeten plaats hebben.

Zooveel te meer is het een geluk dat wij, uit 1632 en 1633, twee ontwijfelbaar echte stukken van THOMAS bezitten, in de beide Schutterstukken, die thans in de eerezaal van het Museum (rechts) hangen: N°. 767 en 768 (vroeger 185 e en f). Het eerste der beiden is het oudste en trekt ons al dadelijk aan, door den algemeenen toon, die zooveel warmer is dan in de schutters-stukken van andere meesters die slechts weinige jaren ouder zijn. Wanneer het oog hier niet te gast gaat op dien rijkdom van verwen, die ons uit de stukken van VAN DER HELST en FLINCK tegenschitteren, zoo wordt het toch door de stille harmonie der kleuren weldadig aangedaan. Ook in de groepeerings is een streven naar natuurlijkheid en ongedwongenheid niet te miskennen. DE KEYSER heeft zijn hoofdpersonen op eene kleine verhevenheid geplaatst: de bovenste trede van de stoep van een gebouw, in welks voordeur de beschouwer kan geacht worden zich te bevinden. Daar echter de officieren blijven staan en eenige andere schutters reeds den voet op de lagere treden van de stoep hebben gezet, krijgt men eenigszins den indruk, alsof in 't volgende oogenblik eene botsing zal plaats hebben op de kleine ruimte, welke al de personen niet zal kunnen bevatten, die haar bestijgen.

Rechts en links houden zich andere schutters op den achtergrond, en hierbij is 't perspectief meer in acht genomen dan gewoonlijk op schuttersstukken het geval is, zoodat hunne beeltenissen kleiner van afmetingen zijn, dan die der personen op den voorgrond. Zelfs wel wat kleiner dan door den afstand, waarop ze staan, wordt vereischt, wanneer we dien afstand schatten naar 't wijken van den achtergrond. —

Voor een der personen op den tweeden grond moet ik bijzonder de aandacht inroepen, namelijk voor den oudsten der beide schutters, die links van den toeschouwer

1) Dit geldt natuurlijk alleen van het mansportret; het vrouwe-portret is van eene andere hand, misschien wel van dezelfde die den jongen REINIER PAUW, later Heer VAN DER HORST, en zijne vrouw CLAERTJE ALEWIJN schilderde, welke portretten ook ten onrechte aan DE KEYSER zijn toegeschreven (*Auctie-Catalogus, familie Alewijn*, 1886; zie mijn artikel in de *Gids* van 1886, blz. 329 en 330). Daarentegen zijn er op 't Stadhuis nog vier koppen (N°. 169—172), waarschijnlijk uit het Oude-mannenhuys afkomstig, waarvan drie vrij stellig van de hand van DE KEYSER zijn. De N°. 170 is geteekend en draagt den datum Januari 1631. (*Catal. van het Amst. Museum van het Kon. Oudh. Gen. in het Oude Mannenhuys*, 1877, blz. 37. N°. 393. — SCHELTEMA, *Historische Beschrijving der Schilderijen van het Raadhuis te Amst.* 1879, verbeterblad.) Dit paneeltje verdiende zeker overbrenging naar 't Rijks Museum.

2) In dit Tijdschrift, Dl. IV, blz. 101. Ook in den Catalogus van den Heer BREDIUS staat het thans op naam van CLAES ELIAS (N°. 338).

op eene verhevenheid staan. Uit het lijstje der voorgestelde personen, hetwelk op deze schilderij is bewaard gebleven, blijkt dat ook DIRK PIETERSZ. PERS er op voorkomt en wij danken het aan eene gravure, die naar dezen kop gemaakt is door DIRK MATHAM, dat wij in de linkerhoek der schilderij, het ernstig, denkend gelaat terugvinden van den, van Emden geboortigen, dichter-boekverkooper, die zich noemde naar de witte pers, het uithangteeken van zijn, in de eerste jaren der eeuw opgerichten, winkel, op het Water, „recht over de Koren-merckt.”

Het was dáár dat VONDELS *Gulden Winckel* en *Warande der Dieren* verschenen — het was van daar dat de liedeboekjes uitgingen: de *Nieuwe Lusthof*, het *Bruylofts-Bancket*, de *Bloemhof van de Nederlandtsche Jeught*, de *bloeiende Mey-waghen*, *Apollo of ghesangh der Musen*, waarin HOOFT en BREDEROO, COSTER en HEINSIUS hun eerstelingen aanboden en die thans als kostbare relieken voor de studie onzer letterkunde worden op prijs gesteld. Later kwam BLAEU als uitgever meer in de gunst der poëten. VONDEL schijnt, blijkens een bijschrift op PERS, dezen kwalijk genomen te hebben dat hij meer zijne eigene belangen dan die der schrijvers ter harte nam. 't Was misschien om zich te wreken of omdat zijn zaken er hem meer den tijd toe lieten dat DIRCK PIETERSZ nu zelven nog vaker de lier in handen nam, eerst de *historien van Lucretia en Scipio* berijmde (1624), daarna tegen het „*misbruyck des Wijns*” te velde trok (1628), eene dichterlijke uitbreiding van 't boek Jona in 't licht gaf (1635), bijschriften maakte bij de boetvaardige zondaressen van GOLTZIUS (1635) en eindelijk zijn — door CATS, dien hij zich tot voorbeeld had gesteld, geprezen — *Bellerophon*, waarmede hij zich in 1614 het eerst als zededichter en liederen-zanger deed kennen, tot twee malen toe met een vervolg verrijkte. De noodige belezenheid legt hij aan den dag in zijne geschriften die vaak met belangrijke prentjes zijn versierd (zoo prijkt bijv. *Jonas de Strafprediker* met een titelprent naar HANS BOL). Als blazoën liet hij op de titels zijner werken den Christen-ridder afdrukken, met het omschrift „*Ick strii op sno eerde*”, letterkeer van DIRCK PIETERSOONE.

Het is ons niet vergund om nog meer schutters met name aan den lezer voor te stellen; want, al kennen wij hunne namen, dank zij het lijstje — dat als op een in tweeën gescheurd stuk papier, waarvan een deel tusschen de lijst ingestoken, en een kleiner stukje op den grond liggend, geschilderd is — wij kunnen die namen, bij gebreke van verdere aanwijzing, toch niet op de verschillende figuren thuis brengen, behalve waar wij uit de teekenen van hun rang de officieren kunnen aanwijzen. De kapitein, in zijn, opvallend eenvoudig, bruin gewaad, is de Schepen ALLARD CLOECK; de luitenant, in 't groen grijs, is LUCAS JACOBZ. ROTGANS. Laatstgemelde heeft zijn rang te danken aan een kleinen coup d'état, die SCHAEF in zijn aantekeningen aldus verhaalt:

„30 Juni 1620 is bij de Burgemeesters PAU, HOING en FREDERIK DE VRIJ” (de Contra Remonstranten), „over stemmende” (den vierden Burgemeester:) „GERRIT JAEP

OORSPRONKELIJKE SCHETS VAN THOMAS DE KEYSER VOOR ZIJNE SCHILDERIJ:
SCHUTTERS ONDER KAPITEIN CLOECK.

(*Teekening in de Albertina-verzameling te Weenen*).

oud-holland, dl. vi, pag. 229.

WITSEN de Chrijgsraet op een ongewoonlijke tijd, namentlijk des oghtens ten 8 uren doen vergaderen ende d[ae]rjēnboven alle de Cap^m en Luitenants [niet] laten aenspreken of dagvaerden, maer alleen sommige, en sommige een ure later. Ende hebben voorts de 2 Luitenanten NANNING FLORIS CLOUCK van het 3^e vaendel en JAN CLAES VLOOSWIJCK van [het 4^e vaendel van haer dienst om eenige frivole Segswoorden en particuliere tegensprekingen, aen Burgm. PAU gedaen, afgeset en dadelijk 2 andere in plaets gecoren namentlijk No. 4 ARENT (ARIAEN) PIETERSZ VERBURGH [en] voor No. 3 LUCAS JACOBSZ ROTGANS."

Die tijden zijn echter voorbij; nadat de reactie gekomen was, over welker kleine beginsels in het eerste deel van dit Tijdschrift door den Heer GEBHARD eenige bijzonderheden zijn medegedeeld, zijn de oude twisten, zoo 't schijnt, in Wijk 3 vergeten; want ROTGANS heeft zijn plaats behouden, maar hij ziet den zoon van den luitenant dien hij verving als kapitein aan zijne zijde ¹⁾.

Straks zullen zij zelfs als krijgsbroeders kunnen optreden, want, bij gelegenheid van 't beleg van Maastricht, trokken twee burger kapiteins en wel kapitein WILLEM BACKER van het 17^e vendel en onze kapitein CLOECK van het 3^e (wel is waar „niet altemael met haer eygen volck, maer wt verscheiden compjn versamelt") naar Nymegen in bezetting waar heen zij den 27 Aug. 1632 vertrokken en tot 6 Oct. bleven.

Volstrekt niet vreemd zou de gevolgtrekking zijn dat deze (onbloedige) krijgstoct aanleiding had gegeven tot het maken dezer schilderij, die het jaartal 1632 draagt; toch was dit niet het geval.

Dit is mij gebleken uit de ontdekking die A. D. DE VRIES deed in de *Albertina* te Weenen, waar hij (op naam van v. D. HELST liggende) eene teekening met de pen vond, die de oorspronkelijke schets bleek te zijn van deze schilderij van DE KEYSER.

Van die schets vindt men hiervoren eene reproductie. Zij is gedateerd „1630, 27 NOVEB,” zoodat toen reeds de uitvoering van dit stuk aan DE KEYSER was opgedragen (CLOECK trad in dit jaar als kapitein op). De schets is ook nog uit een ander oogpunt merkwaardig, daar zij eene belangrijke variatie vertoont. De midden-groep der zes personen toch, die op de stoep staan of haar bestijgen, is hetzelfde als op de schilderij, maar zoowel de vijf schutters ter rechterzijde als die ter linkerzij zijn anders gegroepeerd. De groepeerings van de schets is veel ongedwongener en beter, de figuren staan veel minder gedrongen; waarschijnlijk is de schilder aan een bepaalde maat gebonden geweest en heeft hij daardoor zijn oorspronkelijk ontwerp niet kunnen uitvoeren, maar het hulpmiddel moeten te baat nemen om eenige personen op

¹⁾ In het jaar toen deze dien rang verwierf (1630) werd ROTGANS „Commissaris van Kleine Zaken". Misschien eenigszins als compensatie. Op de naamlijst komt nog een CLAES NANNINGS CLOECK voor (waarschijnlijk de vaandrig). Volgens de genealogie kan dit geen broeder van den kapitein zijn geweest; waarschijnlijk was hij de zoon van een anderen NANNING CLOECK, en wel van den zoon van HENDRIK een der broeders van den vader van NANNING FLORISZoon.

een tweede rij te stellen, die wat hooger geplaatst wordt dan de voorste, ten einde hunne hoofden daar boven te doen uitkomen.

Onbelemmerd in zijne compositie is DE KEYSER echter blijkbaar geweest, toen hij een jaar later zijn ander schutterstuk op het doek bracht; de Schutters van Wijk 18. De daarop afgebeelde schutters, niet minder dan drie en twintig in getal, zijn in verschillende houdingen, deels zittende, deels staande, zoodanig geplaatst dat, hoewel allen vrij wel op ééne lijn staan, de eentonigheid vermeden is. Veel draagt hiertoe ook bij de uiterst geschikte kleurverdeeling, die eene harmonische afwisseling vertoont van lichte en donkere costumes.

Voorts heeft de kunstenaar de gelukkige gedachte gehad de lijn der koppen te breken, door een kijkje te geven in een achtervertrek. De deur-portiek die toegang geeft tot dat andere vertrek is aangebracht in den achterwand, welke basementen van reusachtige zuilen vertoont, zoodat wij hier al weder met eene fantasie-architectuur te doen hebben (welke echter — in tegenstelling met menig ander schutters-stuk! — zeer bescheiden optreedt — wederom een blijk van het juiste gevoel van DE KEYSER). Het achtervertrek, met zijne zoldering van zichtbare balken, doet aan eene kamer van den Doelen denken. Twee schutters zitten er kaart te spelen op een trommel.

Deze schilderij wordt door vele kunstkenneren boven het andere schuttersstuk van DE KEYSER gesteld; doch er is een zonderling gebrek in, waarover ik hier het stilzwijgen niet kan bewaren: Verreweg de meeste der afgebeelde personen vertoonen, de een meer, de ander minder, een eigenaardigen trek op 't gelaat, die zelfs zóó in 't oog valt — vooral wanneer men op gelijke hoogte met de schilderij staat (zooals vroeger, toen zij in de Trouwkamer der derde klasse, en in de eerste maanden na de opening van 't nieuwe Museum, toen zij in de Rembrandtszaal hing) dat zij er den naam van „de Jodencompagnie” door gekregen heeft. Wanneer men nu weet, dat de schutters-gezelschappen allen bewoners van éénezelfde buurt voorstellen, zou men allicht geneigd zijn de achttiende wijk aan gene zijde van de Sint-Anthoniesluis te zoeken. Niets is echter minder waar: kapitein JACOB SIMONSZ. DE VRIES, woonde op de Nieuwezijds Achterburgwal bij de Stilsteeg en zijn wijk omvatte voorts de Pijpemarkt en de Deventer-houtmarkt (de latere Bloemmarkt), de Kalverstraat en 't Rokin van de Dam tot de St. Luciënsteeg, benevens de Beurssteeg, enz.

Er valt dus aan niets anders te denken dan aan een algemeen cachet, dat de hand van den meester *onwillekeurig* in zoo vele physionomiën afdruckte, hetwelk echter moeielijk overeen te brengen is met de zorg, die van een portretschilder mag geëischt worden voor de goede gelijkenis en eer zou getuigen van een haastig en slordig afwerken. Ook de toets is op deze schilderij anders dan op het eerst beschreven schuttersstuk. De behandeling is meesterlijk, maar niet bepaald gesoigneerd. In vele stukken van DE KEYSER bespeurt men de breede vegen, die eenigszins aan FRANS HALS doen denken, en in dit

schuttersstuk is dat in hooge mate het geval. Opmerkelijk is hierbij de volgende omstandigheid. DE KEYSER schilderde dit stuk voor den Voetboogdoelen en het hing daar, volgens SCHAEF, in de „nieuwe” zaal, met het stuk van HALS en CODDE. Het laatstgemelde is van het jaar 1637. Maar, al werd het toen door CODDE voltooid, de aanleg kan door FRANS HALS eenige jaren vroeger begonnen zijn (de officieren, die er op voorgesteld zijn, waren reeds in 1632 te zamen in functie) en het is niet onwaarschijnlijk dat het hem voor de „nieuwe zaal” besteld werd, terzelfder tijde dat DE KEYSER voor diezelfde zaal een opdracht kreeg. Heeft nu bij het gelijktijdig werken —, misschien zelfs wel in hetzelfde lokaal — de geniale Haarlemmer, toen op de middaghoogte van zijn talent, bewust of onbewust eenigen invloed uitgeoefend op den Amsterdamschen meester?

Meer deskundigen dan ik mogen dit beslissen. Het werk van HALS — hetzij dat hij de Heeren te lang op de voltooiing liet wachten, hetzij dat het aan de Amsterdammers niet beviel, werd aan CODDE opgedragen om af te maken, en wat DE KEYSER aangaat — nadat hij twee jaar achtereen een Schuttersstuk had mogen leveren, wendde men zich voor dergelijken arbeid tot hem nooit weer.

Toch was dit niet omdat zijn talent achteruit ging. Althans niet naar onzen maatstaf. In de volgende jaren leverde hij nog steeds portretten, die thans ieders bewondering opwekken. En hij bleef ook de gunst behouden van de beste familiën van Amsterdam, vooral van hen die tot de vrijzinnige partij behoorden, welke hij zelf ook was toegegaan. DE KEYSER toch had zich openlijk aangesloten bij de nieuw opgerichte Remonstrantsche gemeente. Hij liet er, „publiek”, zoo als het Doopboek zegt, zijn kinderen doopen ¹⁾, hij schilderde in 1634 den eersten predikant der gemeente, CAROLUS NIELLIUS ²⁾. — Uit ditzelfde tijdperk dagteekenen de levensgroote portretten van den lateren Burgemeester CORNELIS DE GRAEFF en zijne tweede echtgenoot CATHARINA HOOFT, die thans een sieraad zijn van het Museum te Berlijn, na langen tijd te hebben doorgebracht op het huis IJpendam, de buitenplaats der familie DE GRAEFF ³⁾. Zij worden aan TH. DE KEYSER toegeschreven, doch zijn monogram (de dooreengevlochten letters T. D. K.) schijnt er op te ontbreken. Ook zijn ze niet gedateerd, doch, daar het tweede huwelijk van DE GRAEFF in 1635 plaats vond, zijn ze niet ouder dan dat jaar. Daar hij zich heeft laten afbeelden met het oude Stadhuis op den achtergrond, zullen ze op zijn vroegst van 1636 dagteekenen, want pas in dat jaar kwam

¹⁾ A. D. DE VRIES vond dit (blijkens zijn artikel *De kunst op de Historische Tentoonstelling*, in de *Gids* van 1876) aangeteekend van een zoontje uit het eerste huwelijk, in 1636, en van eene dochter van de tweede vrouw, in 1643. Het zoontje heette ANDRIES, evenals het eerste kind van THOMAS bij MACHTELD ANDRIESdr. (met wie hij in 1626 was gehuwd), hetwelk 15 April 1627 in de Oude Kerk werd gedoopt. Beide kinderen zijn jong gestorven, want, toen THOMAS in 1640 hertrouwde met AELTJE HEYMERICKX, had hij maar één kind, de zesjarige HENDRIK, aan wien hij, volgens eene mededeeling die Mr. DE ROEVER mij uit het Weesboek verstrekke, met toestemming van MARITGEN BRUYNEN (de weduwe van ANDRIES FREERICKSZ) en van BRUYN ANDRIESZ, grootmoeder en oom van het kind, f 4000 voor zijn moeders erf „bewees”.

²⁾ Het portret berust op de Remonstrantsche kerkkamer te Amsterdam. Het is gegraveerd door C. DE PAS.

³⁾ Bij de opruiming der schilderijen van IJpendam in 1872 brachten deze stukken (No. 33 en 34 van den Catalogus) te zamen f 6300.— op. Zij kwamen daarna eerst in de Galerij Suermondt en vervolgens te Berlijn.

DE GRAEFF in het stedelijk bewind, waaruit niet gemis aan bekwaamheden, maar waarschijnlijk het leven van bloedverwanten, met wie hij niet gelijk mocht zitting hebben, hem tot dat tijdstip verwijderd hadden gehouden.

Een der broeders van CORNELIS was reeds vroeger door DE KEYSER afgebeeld, want de luitenant op het stuk No. 768 (185 f) is DIRK DE GRAEFF, die in den bloei zijner jaren in 1637 overleed, eene kinderlooze weduwe nalatende: EVA BICKER, de zuster van ROELOF en HENDRIK BICKER. Zij hertrouwde later (1640) met FREDERIK ALEWIJN. Haar portret (een meesterstuk van SANTVOORT) is onlangs door mij op de Tentoonstelling van de Vereeniging *Rembrandt* in het Oudheidkundig Genootschap geëxposeerd.

In 1638, bij het bezoek van Frankrijks koninginne-weduwe MARIA DE MEDICIS, die met zooveel pracht en praal te Amsterdam ingehaald werd, ontving DE KEYSER de vereerende opdracht om de vier Burgemeesters te schilderen die haar ontvingen, en — bij hen binnenkomende en eerbiedig het hoofd ontblootende — den advocaat DAVELAER, die commandant was van de eerewacht, welke de vorstin inhaalde. Deze schilderij, die thans op 't Mauritshuis te 's Hage wordt bewaard, is algemeen bekend geworden, door de fraaie gravure die JONAS SUYDERHOEFF er naar maakte,¹⁾ en niet minder door de geestdriftvolle bladzijde die W. BURGER (THORÉ) aan haar wijdde, toen hij in zijn *Musées d'Amsterdam et de la Haye* (1858) DE KEYSER (toen nog, ook door hem, THEODOOR genoemd) bij het kunstlievend publiek van Europa inleidde en hem daarmede plaatste op den rang die hem toekwam.

„De toets is breed en flink, juist waar hij zijn moet en slechts dáár waar hij moet zijn. Eenvoud, kracht, harmonie — alles vindt men in dit stukje van nog geen voet hoog.”

1) Behalve SUYDERHOEFF heeft nog een kunstenaar de voorstelling der vier Burgemeesters nagevolgd. Het was de uitstekende goudsmid WOUTER MULLER, die in 't midden der zeventiende eeuw te Amsterdam leefde. Hij vervaardigde een zilveren penning, door DE VRIES en DE JONGE¹⁾ voor den fraaisten gedreven penning gehouden, die hier te lande gemaakt is. Aan de voorzijde ziet men het borstbeeld van Prins WILLEM I, met het randschrift:

Den ovden WILLEM, vorst van Nassov, en Oranjen,
Die was der staaten arm, en geesselroe van Spanjen.

aan de keerzijde, in een zaal om een tafel gezeten, vier Heeren, wier houding en kleeding duidelijk aangeeft dat de drijver de schilderij van DE KEYSER of de prent van SUYDERHOEFF volgde. Het randschrift luidt:

Dit zijn de vaderen, en burgemeesters, daar
Dit vrije volk op rust, in vree, en krijgsgevaar.

De penning draagt geen jaartal en DE VRIES en DE JONGE hebben zich veel moeite gegeven om te zoeken naar eenig feit, waarbij hij kon vervaardigd zijn. Waarschijnlijk hebben wij er echter niets anders in te zien dan eene verheerlijking van het burgemeesterlijk bewind en had de maker geen bepaalde personen op het oog. Hij heeft dan ook later denzelfden penning, zonder verandering der koppen, doch met bijvoeging van medailles op de borst der figuren en van aan den zaalwand opgehangen bloote zwaarden, en met verandering van 't randschrift, toegepast op de vier zeehelden TROMP, PIET HEIN, HEEMSKERCK en VAN GALEN. In dezen staat is de penning (die onder den naam van honderd-guldens-penning²⁾ bij de liefhebbers schijnt bekend te hebben gestaan) afgebeeld bij v. LOON (II, 373).

1) *Nederlandsche Gedenkpenningen verklaard*, Amsterdam 1837, II, blz. 20.

2) Mr. J. DIRKS, *Penningkundig Repertorium*, in de *Navorscher*. No. 1204.

Het karakteristieke in de opvatting, het breede in de uitvoering troffen den franschen kunstvriend bizonder, vooral bij de kleine afmetingen van dat werk van den „genialen onbekende.”

De „vier burgemeesters” van DE KEYSER ontsteken niet slechts de geestdrift van den kunstkenner, maar wekken ook voldoening bij den geschiedvorscher, die hier alweder een viertal physionomien ziet vereeuwigd van mannen, die Amsterdam in zijn bloeitijd tot eere strekten. Jammer maar dat eene verwarring is ontstaan in de toepassing der namen op de vier geschilderde personen.

Het onderschrift van SUYDERHOEFFS gravure noemt natuurlijk den voorzittenden Burgemeester het eerst, en daar de namen op één regel staan, leest men dien naam aan de *linkerhand*.

De schilder echter had den voorzittenden Burgemeester aan de *rechterhand* van den toeschouwer geplaatst, en de andere naar rangorde. De namen staan dus juist andersom, als men tot nog toe meende. Het portret door HOUBRAKEN gegraveerd (met het opschrift H. (sic) DE KEYSER pinxit) als dat van ANTHONY OETGENS VAN WAVEREN, en dat blijkbaar denzelfden persoon voorstelt die op de schilderij links van den toeschouwer zit, is dus *niet* het portret van dezen Burgemeester, maar dat van zijn collega ABRAHAM BOOM; de gelijkenis met den kapitein op het Schuttersstuk N°. 125 (oud N°. 74, thans in 't Museum N°. 826) van LASTMAN en NIEULANDT (in Dl. III, blz. 120 van dit Tijdschrift beschreven) is dan ook niet te miskennen, het zestien-tal jaren dat de Burgemeester inmiddels ouder geworden is, in aanmerking genomen. De Burgemeester die achter de tafel zit is PIETER HASSELAER en niet ALBERT COENRAEDSZ, de bierbrouwer uit de Burgh op de Oudezijds Achterburgwal, de oud-gezant in Moscovie en Denemarken. Laatstgemelden ziet men hier en profil en herkent den geestigen kop (waarin de opgewektheid spreekt van den man die VONDEL aanmoedigde zijn Palamedes te vervolgen), zoo als hij door HOUBRAKEN (hier gelukkiger!) is gegraveerd naar het, toen aan MOREELSE toegeschreven, Schuttersstuk van V. D. VALCKERT (het N°. 108 van de stad, N°. 1459 van 't Museum), waarop wij later terug komen.

De burgemeester eindelijk die in den rechterhoek gezeten is, en den Heer DAVELAER wenkt om naderbij te komen, ging tot nog toe voor BOOM door, op teekeningen naar het schilderij of de gravure in de *achttiende* eeuw vervaardigd.

Eene *zeventiende*-eeuwsche teekening in Oost-Ind. inkt echter, in mijne verzameling aanwezig, geeft den juisten persoon aan: „D(oc)tor) ANTHONY OUTGENS VAN WAVEREN, Ridder, Heere van WAVEREN, BOTSHOL en RUYGE WILNIS, Burgemeester en Raat, storf den 25 Augusty 1658.” Deze teekening had A. D. DE VRIES en mij reeds vroeger op het spoor gebracht; eene aanteekening in het Handschrift van SCHAEF gaf ons de juiste aanwijzing van de plaatsing der afgebeelde personen, en, hoewel het geen schuttersstuk geld, heb ik gemeend met de mededeeling de meeste mijner lezers geen ondienst te doen.

Zoo als men weet mag het Haagsche museum zich op nog een meesterstukje van DE KEYSER beroemen: de zittende man, die, zonder dat daarvan eenige mij bekende reden is, als „magistraatspersoon” is gecatalogiseerd.

Na 1640 beginnen de schilderijen van THOMAS DE KEYSER zeldzamer te worden. Had hij zich aan de kunst onttrokken? door ziekte misschien? of had hij een winstgevender bezigheid gevonden? Hield hij zijn talent op te hoogen prijs? Ziedaar vragen, op welke tot heden, zelfs bij gissing, geen antwoord was te geven. Het antwoord werd mij echter uit de aantekeningen, door Mr. DE ROEVER ten Archieve gemaakt en met zijne gewone welwillendheid tot mijne beschikking gesteld. Het jaar 1640 bracht in de levenswijze van THOMAS eene groote verandering. Hij verwisselde blijkbaar het penseel voor den beitel en het palet voor de kantoorboeken, want, na den 16 April een ert met getimmerten op den hoek van de Lindengracht en Brouwersgracht gekocht te hebben, liet hij zich 14 Mei 1640 als steenhouwer inschrijven in 't metselaars gild, „gild en bus” behoorlijk voldoende. Daarna trad hij 25 Aug. in ondertrouw met AELTJE HEYMERICH, eene Deventersche jonge dochter van 26 jaren, zonder ouders en zonder middelen (blijkens de huwelijksche voorwaarde) en evenals hij op de Lindengracht wonende, niet onwaarschijnlijk dus eene vrouwelijke dienstbode van hem. Het huwelijk werd den 9 Sept. voor Schout en Schepenen van Sloterdijk gesloten. Voor de belangen van het zoontje uit THOMAS eerste huwelijk werd, zoo als ik reeds boven vermeldde, behoorlijk gezorgd. Een testament van den Vader in 1646 verleden wijst tot voogden, zoo noodig, voor hem aan, PIETER DE KEYSER en den goudsmid SIMON VALCKENAER.

De eigendommen van THOMAS strekten langs de Brouwersgracht tot kort bij de Goudbloemstraat, zoodat hij een uitgestrekt terrein voor zijn steenhouwerij en „blauwsteen-kooperij” beschikbaar had. In 1654 wordt hij, in een notarieel getuigschrift aan een knecht „gewezen” blauwesteen-koper genoemd, en in dat zelfde jaar verkocht hij aan zijn broeder PIETER voor f8000, een erf met getimmerte op de hoek van de Lindengracht.

Meer rust in zaken alzo deed hem waarschijnlijk 't penseel weder opnemen en dat zijn talent nog niet was verzwakt, daarvan gaf hij een schitterend blijk in het portret van PIETER SCHOUT, later „Drost en Dijkgraaf” (alzo niet Heer) van Hagestein, in de onberispelijkste kleur-harmonie geschilderd, ten jare 1660, toen die jeugdige rechtsgeleerde had deelgenomen aan de Cavalcade, die den jongen WILLEM III en zijne moeder inhaalde. Het monogram, zoowel als de toets, geven zekerheid dat dit stukje (hetwelk door A. BLOOTELING is gegraveerd) werkelijk van de hand van THOMAS DE KEYSER is.

Daar het (met de verzameling VAN DE POLL) aan het Rijk gekomen is, bezit Amsterdams Museum alzo het voorrecht, zoowel een der laatste ¹⁾ als, in de Anatomische les, een der eerste werken te kunnen vertoonen van den meester, die, in den zomer van het jaar 1667, op zeventigjarigen leeftijd stierf.

Zoo althans vermelden het DE VRIES en BREDIUS in hun Catalogus van het

¹⁾ Een ander stuk uit zijne laatste levensjaren (1658) Theseus voorstellende, was op de Desolate Boedelkamer van het Stadhuis.

Utrechtsche Museum *Kunstliefde*, op grond der aanteekening in het begrafenisboek der Zuiderkerk van de ter aarde bestelling van THOMAS DE KEYSER op 7 Juni 1667.

Die THOMAS DE KEYSER was stads-steenhouwer, blijkens de resolutie van Thesaurieren dd. 10 Aug. 1667, waarbij aan zijne weduwe eene gratificatie toegekend wordt. Hij was tot die betrekking door Burgemeesteren benoemd in April 1662, na den dood van SIMON BOSBOOM.

Is nu deze stads-steenhouwer onze schilder — op zijn ouden dag het postje bekleedende, dat vroeger achtereenvolgens aan zijn beide broeders was opgedragen geweest? Of hebben wij hier aan een jonger lid der familie te denken? — THOMAS DE KEYSER had zelf uit zijn tweede huwelijk een zoon, die zijn naam droeg en in 't vak was; maar deze kan het niet geweest zijn, want hij stierf in 1679, na in 1678 in de Zuiderkerk een zoontje (HENDRIK) te hebben laten doopen, dat zijne vrouw CORNELIA VAN DER KISTE hem geschonken had. Deze THOMAS de jongere is, als na 1640 geboren, ook te jong om aan hem te denken bij zekere acte, mij door den Heer DE ROEVER medegedeeld, waarbij een steenhouwer THOMAS DE KEYSER aan zijn broeder HENDRIK de helft overdraagt in het door hen gezamenlijk van Thesaurieren aangenomen „hart”(steen) „werck” aan het Oost-Indische huis, hetwelk dat jaar vergroot werd met den vleugel, die in de Hoogstraat tot aan de poort van de Wale-kerk strekt.

De THOMAS bij die acte genoemd is waarschijnlijk wel dezelfde als de latere stads-steenhouwer; maar wij staan weder voor de vraag: is hij identiek met den schilder der schutters-stukken? Onmogelijk is het niet, want ook deze heeft een broeder gehad die HENDRIK heette en van wien wij verder weinig of niets weten. De handteekening van THOMAS DE KEYSER onder het bedoelde stuk is niet gelijk aan die van den schilder onder eene acte van vier jaar vroeger, maar verschilt ook weder niet zóóveel om beslist aan een ander persoon te denken.

De kwestie zou spoedig uitgemaakt zijn, indien de naam van den stads-steenhouwer ergens met die van zijn vader of vrouw wordt aangetroffen, doch dit is mij tot nog toe niet gelukt.

Het eigen graf in de Zuiderkerk, waarin de stads-steenhouwer ter ruste werd gelegd, voert ons in gedachten naar de jonge jaren van den schilder terug, toen hij op de Breestraat bij de St. Antoniesluis woonde, in 1626, bij zijn eerste huwelijk, en in 1629, toen hij, op een boelhuis in die buurt, voor 20 gulden een „bewatte rok” kocht — vier dagen vóórdat hij, voor f 5600, eigenaar werd van een huis aan de Zuidzijde van de Leliegracht. Toen hij later zijne zaken op de Lindegracht begon, schijnt hij zijn deel in de eigendommen der familie aan de Oostzijde van de stad gerealiseerd te hebben, want op 10 Febr. 1642 kocht de „portugees” JACOB BARRASA voor f 3200 een huis op de Houtgracht „buiten de Sint Anthonies-poort”, van hem en van zijn neef, den houtkooper DIRK DE KEYSER, den zoon van AERT DE KEYSER, die als oom bij het eerste huwelijk van THOMAS had geassisteerd.

In allen gevalle is THOMAS DE KEYSER overleden vóór 7 Juni 1680; zijne weduwe overleefde hem nog tot April 1691. Behalve den reeds voor haar overleden zoon THOMAS had zij nog een zoon, PIETER, geboren 1646 en gehuwd 1677 met CATRINA KLIVER. Deze PIETER was waarschijnlijk de stads-steenhouwer van dien naam, die in 1683, toen als zuinigheidsmaatregel de stads-steenhouwerij werd opgeheven, zijne betrekking met die van opzichter aan den metseltuin verwisselen moest.

JOACHIM SANDRART.

Toen in 1638 MARIA DE MEDICIS, de Koninginne-weduwe van Frankrijk, door de Amsterdammers zoo feestelijk werd „ingehaald”, was de Kloveniersdoelenzaal pas nieuw, en nog niet met schilderijen versierd. Geen wonder dat een der Compagniën, die voor die versiering wilde zorg dragen, op de gedachte kwam aan het portretstuk de herinnering te verbinden aan dat bezoek van de weduwe van HENDRIK IV, dat zoo schitterend was gevierd en zulk een diepen indruk op de burgers had gemaakt. De geheele schutterij was er bij op de been geweest en er was zelfs „ter selver tijt veel gesegs en gedoens geweest onder de Capiteinen wie eerst of laetst sou op- ofte aftrekken. Item op wat plaetse yder staen en waer of wanneer marcheren soudent”¹⁾. Ten slotte had men het lot moeten laten beslissen en JACOB BICKER met zijn 7e Wijk was de gelukkige die de beste plaats kreeg, t. w. op den Vijgendam, waar de koets eenige oogenblikken moest stilhouden om de koningin eene vertooning van haar eigen huwelijksplechtigheid te laten zien, op een tooneel boven de prachtige triumfboog, die op den top het Amsterdamsche koggeschip vertoonde, met een roode zijden vlag aan de mast. Er zou dus voor deze compagnie de meeste reden zijn geweest om de gedachtenis te bewaren aan het feest, waarbij haar het lot zoo gunstig was geweest. Misschien heeft SCHAEF zich echter vergist met den voornaam en was niet JACOB BICKER maar een andere BICKER, CORNELIS namelijk, de gelukkige. Hoe het zij, de schilderij die de geestdrift der Amsterdamsche schutters voor MARIA DE MEDICIS moest vereeuwigen, is vervaardigd op last van CORNELIS BICKER, den lateren Burgemeester, wiens naam in 1650, bij den aanslag van WILLEM II, zoo vaak werd genoemd, thans nog kapitein der negentiende Wijk, die, op het Damrak tusschen den Dam en de Zoutsteeg beginnende, westwaarts voortliep tot aan de N. Z. Achterburgwal.

Het aantal schutters bedraagt ongeveer negentien. De luitenant FREDERIK VAN BANCHEM zie ik niet op de schilderij. Mogen wij misschien veronderstellen dat deze met fieren burgertrots aan de pluimstrijkerij der vreemde vorstin, die, uit den aard der zaak, spreken moest uit deze schilderij, geen deel wilde hebben? —

¹⁾ Handschrift van SCHAEF.

De schilder is de, in 1606, te Frankfort a/M. geboren JOACHIM SANDRART, leerling, van den in den Haag zoo geliefden, „Hofschilder” HONTHORST en groot bewonderaar van RUBENS, dien hij in 1626 na zijn bezoek te Utrecht, naar de grenzen terug geleidde. Hoewel hij van afkomst Nederlander was (zijn ouders waren uit Bergen in Henegouwen geëmigreerd) en hij in kunstrichting geheel de Nederlandsche school volgde, was SANDRART toch een vreemdeling, en mag het billijk verwondering baren, dat men zich juist in dezen tijd, waarin de grootste meesters te Amsterdam slechts voor 't grijpen waren, tot een buitenlander wendde, dat men REMBRANDT en VAN DER HELST, THOMAS DE KEYSER en CLAES ELIAS, BACKER en FLINCK voorbijging en een vreemdeling koos, die zich maar tijdelijk te Amsterdam gevestigd had. De oorzaak hiervan ligt waarschijnlijk in de omstandigheid dat SANDRART een man was eenige geboorte en opvoeding, welbespraakt genoeg om zich bij ieder aangenaam te maken, wellevend genoeg om geen kunstenaars-grillen op den voorgrond te stellen en welgesteld genoeg om de kunstbeschouwers wel goed te laten betalen, maar hun geen geld te leen te vragen. Met evenveel gemak de pen voerende als 't penseel, een half dozijn talen sprekende, straks een adellijken titel voerende, deed hij zich meer voor als den aristocraat, van wien de kunst het zich tot een eere mocht rekenen dat hij haar wilde beoefenen, en voelden die Amsterdamsche patrieciërs, bij wien eene neiging begon te ontkiemen om zich uit het volk los te maken en zekere waardigheid aan te nemen, zich meer tot hem getrokken dan tot hunne eigene stadgenooten, door hen of als eerbare huisvaders van bekrompen ontwikkeling, of als geniale losbollen of warhoofden beschouwen. Kortom: de deftigheid, in den zin dien wij er thans aan hechten, was aan 't opkomen, en SANDRART was een deftig man.

Ook had hij hier goede introductie; want hij was een neef en vriend van zijn stadgenoot MICHEL LE BLON, met wie hij Italië had doorreisd. Deze kunstlievende en kunstvaardige „Agent” van Zweden genoot te Amsterdam, waar hij destijds woonde, waarschijnlijk in de handelswereld, en stellig in de beste wetenschappelijke en letterkundige kringen, het hoogste aanzien en zijne aanbeveling heeft SANDRART ongetwijfeld daar eene welkome ontvangst bereid. Weldra had hij de eer de beide professoren van 't kortelings opgerichte Atheneum te portretteeren ¹⁾. VONDEL werd van de treurspelen gehaald, waarin hij toen juist geheel verdiept zat (zooals hij glimlachend in het bijschrift onder zijn portret mededeelt) en de Drost HOOFT vergat de verveling die hem bij 't zitten voor MIEREVELT had gekweld ²⁾, bij de aangename conversatie van den beschaafden en bereisden kunstenaar ³⁾ Zelfs Docter SAMUEL COSTER, die zich in den laatsten tijd meer met de praktijk

¹⁾ Dat van VOSSIUS wordt thans nog op de Universiteit bewaard.

²⁾ *Brieven*. Editie 1855, Dl. I, blz. 341.

³⁾ Het portret is thans op 't Rijks Museum (No. 1274, vroeger 524). Het is door PERSIJN gegraveerd en later — minder artistiek, doch meer accuraat — door ZIJLVELT, die 1642 aangeeft, als het jaar waarin het werd geschilderd. De Heer ALBERDINGK THIJM heeft in zijn *Portretten van Vondel* aan de wordingsgeschiedenis van dit portret een dier historietjes vastgeknoopt, die, indien al niet er op berekend, toch er uiterst geschikt toe zijn, om den lezer eene valsche

in 't Gasthuis had beziggehouden dan met het tooneel, werd, bij gelegenheid van zijn dertig-jarigen dienst als Stads-Geneesheer, bepraat zijn portret door SANDRART te laten maken en aan 't Gasthuis te vereeren. Alle deze portretten zijn door MATHAM en PERSIJN in 't koper gesneden en de meeste bij DANCKERTSZ uitgegeven en door BARLAEUS met dichterlijke bijschriften versierd.

Van de portretten, die aan SANDRART door de aristocratie werden besteld, zijn door 't legaat H. J. BICKER tot ons gekomen en thans in de groote portretten-zaal van 't Museum aanwezig. (N°. 1275—1278, vroeger 524 a—d): de Stads-Majoor JACOB BICKER en zijn broeder HENDRIK met hunne vrouwen, ALIDA BICKER en EVA GEELVINCK. Deze Heeren BICKER waren volle neven van CORNELIS BICKER VAN SWIETEN, den kapitein op het Schutters-stuk, zoodat het blijkt dat vooral de familie BICKER zeer met SANDRART was ingenomen. Wij mogen dus dubbel dankbaar zijn aan ROELOF BICKER, den broeder van HENDRIK en JACOB, dat hij, in VAN DER HEIST, aan de Hollandsche kunst trouw bleef.

Dat SANDRART groote verdiensten had bewijst zijn schuttersstuk, hetwelk dan ook voor een van zijn beste stukken wordt gehouden. Coloriet en compositie verdienen alle lof en er zijn uitstekende portretten op. Om de opdracht te vervullen, dat het schilderij de herinnering aan den intocht van MARIA DE MEDICIS moest levendig houden, zonder dat de koningin de hoofdpersoon moest zijn, is de schilder op het niet slecht gevonden denkbeeld gekomen om de schutters voor te stellen als saamgekomen om een buste te beschouwen van de hooge gast. Die buste staat in 't midden op een laag driepootig tafeltje, dat met een groen kleed met gouden franje is bedekt. Het kopstuk is van wit marmer, het over de schouders gedrapeerde gewaad van donker geelen steen. Het leelijke, niet zeer geflatteerde portret, met weinig vorstelijke uitdrukking, alsook de plaatsing zoo laag bij den grond, geven echter van dit hoofdmotief der schilderij geen aangename indruk en men deelt niet in de bewondering, die de schutters aan den dag leggen, vooral zij die rechts van het tafeltje gegroepeerd staan. CORNELIS BICKER.... vergeef mij — de Heer VAN SWIETEN (hij kocht die heerlijkheid acht jaar geleden) zit op een stoel, met de rotting in de uitgestrekte rechterhand, in de houding van een Imperator op zijn triumfkar. Het is een fijne trek van SANDRART, dat hij hem, den magistraat, *niet* den blik op de buste

voorstelling te geven. Volgens hem was SANDRART met een portret van den Jezuiten-pater LAURENTIUS bezig, toen hij het portret van HOOFT schilderde op verzoek van ELZEVIER, die de uitgave der Nederlandsche historiën van HOOFT met diens portret, door ZIJVELT, gegraveerd, wenschte te versieren. De eerste uitgave van de Historien van 1642 heeft echter geen portret van HOOFT. Vindt men het in een Exemplaar, dan is het later ingevoegd. De druk van 1650 heeft een gegraveerd portret, dat aan BLOTELING wordt toegeschreven, en pas in die van 1677 bij V. SOMEREN c.s. komt het portret door ZIJVELT voor (alsook, in tweede staat, in die bij WETSTEIN c.s. 1703.)

ZIJVELT was een graveur uit een later tijdperk, dan dat waarin SANDRART te Amsterdam vertoefde (geen ouder gedateerd werk is van hem bekend dan het portret van Prof. WITZIUS van 1677, en dat van CLAES VAN DAALEN, hetwelk waarschijnlijk een van zijn oudste prenten is, kan in geen geval ouder zijn dan 1656, daar V. DAALEN eerst toen Amsterdamsch chirurgijn werd). Indien ZIJVELT, die volgens NAGLER in 1642 nog niet geboren was, al het portret van den Jezuiten-pater LAURENTIUS bij diens leven heeft gegraveerd — wat nog de vraag is (het draagt het uitgevers-adres R. en I. OTTENS) — dan geeft dit nog geen de minste waarschijnlijkheid om te onderstellen dat dit portret door SANDRART werd geschilderd, voor wiens heel of half Catholicisme geen spoor is van bewijs.

laat richten. Tusschen de figuur van den kapitein en het tafeltje met het beeld, ziet men den meer achterwaarts geplaatsten vaandrig, met een blauwe sjerp over de korte gele wapenrok, een oranje-vaandel dragende, links een grijze sergeant en een tiental schutters, die van een trap afkomende, op ongedwongen wijze allen goed zichtbaar zijn. De achtergrond is een niet al te sterk sprekende, maar wat stijve en koude, architectuur, terwijl een draperie met koorden het onnatuurlijke en weinig locale der omgeving voltooit.

Op het tafeltje ziet men behalve de buste nog een gouden leliënkroon en een afhangend papier, waarop in sierlijke letters een vers geschreven staat, dat VONDEL „in een onbewaakt oogenblik” zooals HUET zegt, voor dit stuk ten beste gaf. Het luidt, volgens de spelling op de schilderij, aldus:

HET CORPORAALSCHAP DES HEEREN VAN SWIETEN.

Geschildert door SANDRART.

De Vaan van SWIETEN wacht, om MEDICIS te onthaalen,
Maar voor zo groot een Ziel is dan ¹⁾ een Markt te klein,
En 't oog der Burgerij, te zwak voor zulke stralen;
Die zon van 't Christenrijk, is vleesch, nog vel, nog been,
Vergeef het dan SANDRART, dat hij haar maalt van steen.

VAN VONDEL.

Dank zij de door VONDEL geprezen voorzorg, heeft dan ook de burgerij, zonder dat iemand zijn oogen bedierf, de vleesch- en beenlooze zon kunnen aanschouwen, gedurende meer dan een eeuw op den Kloveniersdoelen, daarna in het Burgemeesters-vertrek ten Stadhuijze en eindelijk op de Rariteiten-kamer van het Stedelijk Archief, totdat het eene eervolle plaats kreeg in de Rembrandtzaal van het nieuwe Museum.

SANDRART bleef niet lang in Amsterdam woonachtig. Toen het landgoed Stockau in het Paltz-Neuburgsche, nabij Ingolstad, door erfenis aan zijne vrouw JOHANNA VAN MILKAU, met wie hij sinds 1635 was gehuwd, vervallen was, verkocht hij zijne kunstverzameling, die f 16000 opbracht, en begaf zich naar Duitschland, bij welk vertrek VONDEL hem in afscheidsverzen uitgeleide deed. Hij legde zich toe op de verbetering van zijn landgoed, dat door den oorlog veel had geleden en in 1647 op nieuw door de Franschen werd verwoest. Na den vrede brak voor den heer van Stockau een tijdperk aan van welvaart en roem. Hij versierde de kerken en paleizen der Zuid Duitsche vorsten met de voortbrengsels van zijn penseel, die nog vaak door VONDEL werden bezongen, en bij het vredes-congres te Neurenberg wilde ieder door hem geschilderd worden, zoodat hij op 't laatst wel twee portretten op één dag maakte (!) Zijne schilderij van het groote

¹⁾ In VONDEL's werken leest men: Dam en markt.

vredemaal (1649), dat thans nog te Neurenberg op 't Stadhuis hangt, was een geschenk van Zweden aan die stad.

Inmiddels had hij zich metterwoon naar Augsburg begeven, doch na het overlijden van zijne vrouw, in 1672, verhuisde hij, in 1674, naar Neurenberg, uit welke stad hij zich eene tweede vrouw gekozen had in de tweeëntwintig-jarige ESTER BLOMMART. Hij was toen al 67 jaar, maar hij had nog veel genoeg van zijn huwelijk, daar hij pas in 1688 overleed. ESTER, die door haar sterk geheugen en hare liefhebberij voor verzamelen zich een naam maakte, leefde nog tot 1733. Kinderen heeft SANDRART nooit gehad; maar zijn broeders zoon JACOB — die hij indertijd naar Amsterdam had laten komen en die vierjaar aldaar bij DANCRERTSZ in de leer was geweest en daarna bij HONDIUS te Dantzig — benevens diens kinderen JOAN JACOB, SUSANNA en JOACHIM Junr. die allen met goed gevolg de graveerstift hanteerden, hebben zijn familie-naam in eere gehouden.

In het laatste tijdperk van zijn leven hield hij zich veel met schrijven bezig, en bewerkte de theorie en de geschiedenis van bouw-, beeldhouw en schilderkunst in eenige rijk geïllustreerde folianten, waaraan hij den titel gaf van *Teutsche Academie* (Neurenberg, 1675). Een nationalen deutschen geest behoeft men er echter niet in te zoeken; slechts omdat het zijne landgenooten zijn, die hij op de voorbeelden der ouden en der Italianen wijst, kiest hij dien naam. In 1768 tot 1773 is van dit werk nog eene nieuwe uitgave door Dr. J. J. VOLCKMAN bezorgd.

CASPAR VAN BAERLE.

V.

ZIJN VERDER VERBLIJF TE AMSTERDAM.

(1635—1644).

DOOR

DR. J. A. W O R P.

(Vervolg.)

HET voorgenomen huwelijk van FREDERIK HENDRIK's zoon met MARIA, dochter van KAREL I van Engeland, gaf aan VAN BAERLE weer nieuwe stof voor een uitgebreid gedicht. In het midden van Maart had hij het plan er toe gevormd ¹⁾ en den 20sten Mei zond hij de *Venus Britannica* ²⁾ aan HUYGENS met het gewone verzoek ³⁾. Ook werden er exemplaren naar Engeland gezonden aan JOHANNES POLYANDER ⁴⁾, heer van Heenvliet, die aan het Engelsche hof over het huwelijk had onderhandeld. Het is wel aardig om na te gaan, welke quaesties er zoo al kwamen kijken bij den titel van zulk een gedicht; VAN BAERLE riep hiertoe WICQUEFORT's hulp in ⁵⁾. Het schijnt, dat men er aan het Engelsche hof

¹⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 303.

²⁾ *Sive in Nuptias Celsissimi Principis, D. Guilielmi, Arausiorum Principis, etc. Cum Serenissima Principe D. Maria, Serenissimi, Potentissimi Magnae Britanniae, etc. Regis Caroli I Filia Primogenita* (Poem., I, blz. 290).

³⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 304, 305.

⁴⁾ T. a. p., blz. 344.

⁵⁾ T. a. p., blz. 344, 345, en *Vicof. Epist.*, blz. 122.

geene ooren voor had om den dichter te beloonen, hoewel er wel moeite voor werd aangewend¹⁾. Maar de Staten van Holland, aan wie het gedicht door CATS was aangeboden, gaven een geschenk²⁾ en de stadhouder, aan wien door HUYGENS enkele plaatsen van het vers werden verklaard³⁾, schonk 300 gulden⁴⁾.

Ook nog op andere wijze trok BARLAEUS partij van dit vorstelijk huwelijk. Hij wilde zijn zoon, die nu twee jaren te Leiden gestudeerd had, naar Frankrijk sturen om er de taal te leeren en in Orleans te promoveeren; zeer gaarne had hij hem als secretaris bij DE GROOT te Parijs geplaatst, maar dit mislukte⁵⁾. Het scheen hem uit vrees voor den oorlog en voor de zeeroovers beter toe hem nu eerst naar Engeland te doen gaan en dan naar Frankrijk te laten oversteken. Hij wilde hem nu gaarne opgenomen zien in het gevolg van den één of anderen edelman, die den prins vergezelde⁶⁾. Dit plan gelukte; de jonge CASPAR kwam bij het gevolg der jonge vorsten van Lüneburg⁷⁾, met wie de professor het vorige jaar kennis had gemaakt en voor wier paedogoog hij een *Methodus morum*⁸⁾ had opgesteld. De jonge man had vreemde lotgevallen⁹⁾. Hij werd tusschen Dover en Londen door struikroovers aangevallen, die hem van zijne wapenen beroofden, hij sprong van den wagen, ontvluchtte en dwaalde bij nacht uren lang rond over heuvels, die met dicht struikgewas waren begrœeid, kwam eindelijk bij een boerenhuis en werd door den bewoner naar Dover teruggebracht. Hij was door deze gebeurtenis erg zenuwachtig, en dit werd niet beter, toen zijne makkers niets meer van hem wilden weten. Hij stak over naar Frankrijk, maar te Rouen diende een dokter hem zulk een krachtig middel tegen slapeloosheid toe, dat hij vier dagen en nachten achtereen sliep, toen hij weer wakker werd eerst geen woord kon spreken en zijn geheugen had verloren. In Juni kreeg zijn vader bericht, dat hij daar ziek lag¹⁰⁾. In September kwam

1) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 347 en 398.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 839.

3) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 398.

4) Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 124. Op dezen brief van WICQUEFORT slaat het begin van VAN BAERLE's brief aan em van 14 Juli (*Hoofds Brieven*, IV, blz. 345), dat door VAN VLOTEN werd weggelaten. Het luidt aldus:

„mitto ad te syngrapham acceptae pecuniae, qua Celsissimi Arausiorum Principis liberalitate circumfusus, exuperior, quam et Zulechemi Dominus utiliter meos versus sit interpretatus, et tu sine mora solutionem praestiteris, ambo mei, non sine honesta aemulatione, studiosissimi. Ego Zulechemj Domino scribam verba εὐχαριστικά, ne dum recto talo incedunt tanti amicj officia, mea claudicet gratitudo.”

5) De correspondentie over deze zaak leert men kennen uit de brieven van GROTIUS aan zijn broeder WILLEM. Eerst had WICQUEFORT den jongen man gerecommandeerd en daarna schreef BARLAEUS zelf. Maar hij betitelde DE GROOT als „Illustris Amplitudo”, in plaats van „Excellentia”; deze zag daarin den toelag, om hem van zijn rang van gezant te doen afdalen tot resident, en was woedend. Hij wilde niet alleen niets van het voorstel weten, maar gaf tevens zijn plan te kennen, om alle brieven, waarin hij niet met den hem passenden titel werd toegesproken, niet te beantwoorden maar te verbranden, zooals hij met dien van BARLAEUS en één van VONDEL had gedaan (Vgl. *Epist.*, blz. 918, 919).

6) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 302.

7) T. a. p., blz. 343.

8) *praescripta dvribus Lunaeburgensibus, ad eorundem Ephorum et studiorum ormatorem* (*Orat. lib.*, blz. 507). Het stuk is gedateerd van April 1641.

9) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 351.

10) T. a. p., blz. 345.

hij weer thuis¹⁾, maar het duurde nog tot de volgende maand, voordat hij geheel genezen was en kon verhalen, wat hem was wedervaren.

Wij zijn een weinig vooruitgelopen. In het voorjaar van 1641 deed VAN BAERLE moeite bij VAN DER MYLE en CATS, die curatoren waren der Leidsche Hoogeschool, om aan zijn broer LAMBERTUS den leerstoel in het Grieksch te Leiden te bezorgen, die vacant was geworden²⁾. Zijne pogingen werden met een goeden uitslag bekroond; in Juli werd LAMBERTUS BARLAEUS benoemd³⁾, en CASPAR woonde zijne inaugureele oratie bij⁴⁾. Grooten naam heeft hij zich in zijn nieuw ambt niet verworven.

In dit jaar was VAN BAERLE veel uithuizig. In April was hij in den Haag bij CATS⁵⁾, in 't laatst van Mei, toen SCHONCK, die zich een poos in Hamburg had opgehouden, terug was, op Klein-Poelgeest⁶⁾ en op Langerode⁷⁾. In het begin van Juni bezocht hij weer den Haag en SCHONCK's buiten⁸⁾, iets later in gezelschap van HOOFT het buitengoed Westerhout van COEIMANS te Beverwijk⁹⁾, logeerde in de Beemster bij VAN OS en anderen¹⁰⁾ en met HOOFT en zijne vrouw op Ter Kolve, het buiten van WICQUEFORT te Wassenaar¹¹⁾, terwijl hij ook Muiden en Alkmaar bezocht¹²⁾. En het was niet alleen om zijn vriend REINERUS NEUHUSIUS¹³⁾, den rector der Latijnsche school, maar natuurlijk vooral om TESSELSCHADE te ontmoeten¹⁴⁾, dat hij het Noord-Hollandsche stadje opzocht. In het begin van Augustus was VAN BAERLE weer op Klein-Poelgeest en ging van daar een paar dagen naar CATS in den Haag¹⁵⁾. Ook Utrecht werd bezocht en met NIENDAAL een reisje van twee dagen ondernomen naar Tiel, Bommel en Buren¹⁶⁾. Daarna zou VAN BAERLE met SCHONCK een reisje doen naar Gelderland en Overijsel en hoopte dan Muiden nog eens te bezoeken¹⁷⁾, wanneer nl. de Alkmaarsche Sibylle ook kwam. Den 9den Augustus nodigde HOOFT hem uit¹⁸⁾: „Op, op! UE. leirze, spoore,

1) T. a. p., blz. 349.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 834, 835, 840.

3) In de coll. PAPENBROECK is een brief van hem aan de curatoren van 27 Juni 1641, waarin hij verklaart de benoeming aan te nemen.

4) Vgl. *Poem.*, II, blz. 381.

5) Vgl. *Epist.*, blz. 837.

6) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 305.

7) T. a. p., blz. 345.

8) T. a. p., blz. 345, 346.

9) T. a. p., blz. 19, 29, en *Epist.*, blz. 842.

10) Vgl. *Epist.*, t. a. p.

11) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 303. Deze brief is hier niet goed geplaatst; hij is in de zomervacantie geschreven. Waarschijnlijk dichtte BARLAEUS hier *In litem Satrapae Muydensis cum Domina Vicofortia, uter alteri facem praeferret* (*Poem.*, II, blz. 361), dat door VONDEL is vertaald (v. L. 's V., III, blz. 725).

12) Vgl. *Epist.*, blz. 841.

13) Hij stond met hem in correspondentie; vgl. *Epist.*, blz. 774, 880, en *Insignium virorum epist.*, blz. 176.

14) Vgl. *Epist.*, blz. 842.

15) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 347, 348.

16) Vgl. *Epist.*, blz. 847, 857, en het vers: *Iter per Trajectinos, Batavorum Insulam et Sicambros* (*Poem.*, II, blz. 238.)

17) Vgl. *Hoofds Brieven*, blz. 27.

18) T. a. p., blz. 28.

en ruste zich toe ter herwaartsreize. 't Is op lestleden Dinxdagh nieuwe maen geweest: op naestkoomenden Dinxdagh zal 't nieuwe zon zijn. Wat dunkt UE. van zoo een' starrekijker, die dat afzien kan? zoud' hy 't Galileo Galilei niet wel te raeden geeven? Een ander wonder: in 't Noorde zal ze rijzen, aen de Zuiderzee dalen", enz. TESSELSCHADE kwam, MOSTART en zijne vrouw eveneens, BAECK, CLOECK en INGEL waren ook genoodigd. Maar de voorgenomen reis werd den 15den Augustus ondernomen en BARLAEUS, de „vryer om den deun, oft om welstaens wil," kwam niet. SCHONCK en één der zoons van OVERBEKE gingen WENDELA VAN BERCHEM, die te Doesburg woonde, terug brengen en BARLAEUS voltooide het reisgezelschap¹⁾. Na zijn terugkeer bracht hij drie dagen op het Muiderslot door in het laatst van Augustus en schreef daar het bekende gedicht *In Tessellam a venae sectione exanimem*²⁾. In September was hij nog eens in den Haag bij CATS³⁾ en op het buiten van WICQUEFORT⁴⁾.

Toch had hij gedurende den zomer een gedicht van langen adem geschreven. STELLA, baron DE MORIMONT, één der personen uit de omgeving van RICHELIEU, had BARLAEUS vroeger eens ontmoet⁵⁾ en had nu geschreven, dat men gaarne zou zien, dat onze dichter den kardinaal bezong⁶⁾. De stof voor een vers werd hem door WICQUEFORT bezorgd; zij was vervat in eene lofrede van STELLA zelven en een brief van BALZAC. VAN BAERLE maakte zich het rustige verblijf op Klein-Poelgeest en Ter Kolven ten nutte; half Augustus was het gedicht bijna af⁷⁾ en tegen het einde van November werd het boek gedrukt⁸⁾. De *Panegyris*⁹⁾ werd door bemiddeling van den Franschen gezant, DE THUILLERIE, naar Parijs opgezonden, maar het duurde een geruimen tijd, voordat de dichter er iets van hoorde¹⁰⁾. In het laatst van April kreeg VAN BAERLE echter een vriendelijken brief van RICHELIEU en het portret van den kardinaal met diamanten omzet, terwijl hem tevens het uitzicht op eene andere belooning werd geopend¹¹⁾. Of die belofte vervuld is, valt zeer te betwijfelen; in de zomervacantie van 1642 had BARLAEUS althans nog geen nieuw bewijs van RICHELIEU's gunst ontvangen¹²⁾ en den 4den December van dat

¹⁾ T. a. p., blz. 348 en 31, Noot.

²⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 349. Zie het vers *Poem.*, II, blz. 432. Het gedicht (coll. PAPENBROECK) is gedateerd van 1 September 1641.

³⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, t. a. p.

⁴⁾ T. a. p., blz. 350 (de brief is van 5 October), *Epist.*, blz. 848, en *Vicof. Epist.*, blz. 108 en 110. Deze brieven zijn verkeerd geplaatst; zij zijn van dit jaar (vgl. *Hoofts Brieven*, t. a. p.)

⁵⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 859.

⁶⁾ T. a. p., blz. 843, 873.

⁷⁾ Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, bl. 348.

⁸⁾ T. a. p., blz. 353.

⁹⁾ De titel is: *Casparis Barlaei Panegyris, de laudibus Eminentissimi Cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii Ducis, Franciae Paris, etc. Amstelodami, Apud Johannem et Cornelium Blaeu. 1641.* Vgl. ook *Poem.*, I blz. 129.

¹⁰⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 865.

¹¹⁾ T. a. p., blz. 870, waar de brief van RICHELIEU is afgedrukt, evenals in de later verschenen uitgaven der *Poem.* van BARLAEUS. Het MS. bevindt zich in de collectie PAPENBROECK.

¹²⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 879.

jaar is de kardinaal gestorven. Men heeft beweerd, dat de dichter eene belooning van 5000 gulden heeft gekregen. Maar de eenige bron voor dit bericht schijnt eene mededeeling te zijn van SORBIÈRE¹⁾, een Franschman, die eenige jaren in ons land heeft vertoefd; hij vergeet zijn zegsman te noemen. VAN BAERLE heeft wel moeite aangewend om nog eene belooning te krijgen²⁾; het zou een troost geweest zijn bij den aanval, die hij wegens zijn gedicht van een Luiksche geestelijke had te verduren³⁾.

Wij zijn intusschen weer vooruitgelopen. Den 30sten September 1641 werd de *Aran en Titus* van JAN VOS voor het eerst ten tooneele gevoerd; het stuk viel zoo in den smaak van BARLAEUS, die anders weinig belangstelling toonde in de dramatische kunst, dat hij het dikwijls ging zien, den jongen dichter protegeerde, hem den Muiderkring binnenleidde⁴⁾ en een lofdicht op het treurspel schreef, dat al de uitgaven er van versiert⁵⁾. De glazenmaker, die, volgens een pamflet van die dagen, bij VAN BAERLE aan huis had gewerkt en zoo den professor kende⁶⁾, is hem altijd zeer dankbaar geweest voor die protectie⁷⁾.

In November was VAN BAERLE een paar dagen bij COEIMANS te Haarlem om eene bruiloft te helpen vieren⁸⁾. Overigens bracht deze tijd weinig afwisseling in het zoo kalme leven van een geleerde. In Maart 1642 schreef de professor een klaagdicht op het linkeroog van TESSELSCHADE, dat zij door een ongelukkig toeval had verloren⁹⁾ en zond haar dat te gelijk met een versje van HUYGENS toe¹⁰⁾. En spoedig kon hij hare zuster, ANNA, een dienst bewijzen, toen zij naar Leuven ging om daar hare zoons aan de Jezuïeten toe te vertrouwen. BARLAEUS schreef een aanbevelingsbrief aan zijn oude kennis ERYCIUS PUTEANUS¹¹⁾, die de dichteres dan ook met open armen heeft ont-

1) Vgl. *Sorberiana, ou bons mots, rencontres agreables, pensées judicieuses; et observations curieuses, de M. Sorbiere. A Paris, Chez la Veuve Mabre-Cramoisy. 1694. Avec privilege du Roy, blz. 40.*

Den 14den Maart 1643 schrijft BARLAEUS aan WICQUEFORT over zijn lijkendicht van RICHELIEU (vgl. de Bijlage): „Debui ego hoc officium manibus tanti Herois, vel ob hoc solum, quod dignatus fuerit ad me scribere. illam epistolam maioris facio, quam rutilum fortunae rivum.” Men kan hier niets uit opmaken.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 874, 879, en het briefje aan WICQUEFORT van 25 Mei 1642 in de Bijlage.

3) Vgl. *Epist.*, blz. 882.

4) T. a. p., blz. 854, 855 (achter VONDELIUS is de naam SINAPIUS uitgelaten), 858, 861, 868.

5) *Op het hooghdravend Treurspel van Jan de Vos Glasemaecker* (vgl. *Verscheide Nederduytsche Gedichten*, I, blz. 94).

6) In 't *Samenspraek, Tusschen Jan Tamboer en Jan Vos. Tot Utrecht, By Symon Jaspersz. 1660*, zegt de eerste tot Vos: „had ghy des vermaerden Lessen-lesers Glazen-stopper niet geweest, jou Titus had den hals wel ghebroken”.

7) Op VAN BAERLE's verjaardag (12 Febr. 1643) zong VOS hem toe (Vgl. *Alle de Gedichten*, 1662—1671, I, blz. 276; het jaartal blijkt uit de onderteekening van het vers achter WESTERBAENS *Minnedichten*, 1644):

„Want gy hebt my in 't top getilt.
Men moet de deugd met danck beloonen.
Uw veder strekte my een schilt.”

Het is de geest van Titus Andronicus, die hier spreekt. Vgl. verder over VOS en de VAN BAERLE'S mijn *Jan Vos. Groningen. 1879*, blz. 71, Noot, en over hem en den Muiderkring blz. 8, vlgg.

8) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 353.

9) Vgl. *Epist.*, blz. 866, *Poem.*, II, blz. 434.

10) Vgl. *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 41, 42.

11) Vgl. *Epist.*, blz. 867.

vangen ¹⁾. In het laatst van April was BARLAEUS te Leiden, om daarna met zijn vriend SCHONCK naar Klein-Poelgeest te vertrekken ²⁾. Gedurende zijne afwezigheid kwam de brief en het geschenk van RICHELIEU ³⁾.

Spoedig gaf de reis der koningin van Engeland, die een tijd lang in de Vereenigde Provinciën vertoefde om de kroonjuweelen te verpanden en geld bijeen te brengen voor het voeren van den burgeroorlog ⁴⁾, VAN BAERLE aanleiding tot het schrijven eener redevoering. De koningin kwam den 20sten Mei te Amsterdam en werd daar met de gebruikelijke vertooningen, voor welke BARLAEUS Latijnsche verzen had geschreven ⁵⁾, ontvangen. Het schijnt, dat het plan heeft bestaan haar met eene redevoering te verwelkomen en dat VAN BAERLE was aangewezen om die uit te spreken, maar dit plan veranderde. Doch de rede verscheen in druk ⁶⁾ en werd haar overhandigd ⁷⁾.

Den 4den Juni, ter gelegenheid van de Pinkstervacantie, ging VAN BAERLE naar den Haag en logeerde vier dagen bij WICQUEFORT ⁸⁾. Na zijn terugkeer was het bijwonen van verscheidene brulloften zeker minder interessant voor hem dan de kennismaking met den bekenden Duitschen philoloog, JOHANN FREINSHEIM, den schrijver der *Supplementa* van Livius. Deze bevond zich in Juni 1642 met zijne vrouw te Amsterdam, voordat hij naar Zweden ging — hij was tot professor te Upsala benoemd — en VAN BAERLE was met hem en VOSSIUS in gezelschap ⁹⁾. De zomervacantie maakte BARLAEUS weer ambulans; hij had dan ook tal van uitnoodigingen ¹⁰⁾. Den 19den Juli ging hij met LE BLON naar het buiten van BAECK te Beverwijk, waar HOOFT en WICQUEFORT zich ook bevonden ¹¹⁾; van daar bezocht men te zamen TESSELTJE te Alkmaar ¹²⁾. Het was juist in dezen tijd, dat de bekende twist tusschen TESSELSCHADE en HUYGENS werd gevoerd over het buigen voor geestelijk gezag ¹³⁾; VAN BAERLE, die zich vroeger ook reeds op verzoek van HUYGENS met de zaak had bemoeid ¹⁴⁾, sprak er thans weer over, maar de schoone weduwe was nog niet van gevoelen veranderd.

¹⁾ Zie zijn brief aan VAN BAERLE in de *Epist. celeberr. vir.*, blz. 172.

²⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 354.

³⁾ T. a. p., en *Vicif. Epist.*, blz. 148.

⁴⁾ Vgl. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, XI, blz. 328. WICQUEFORT o. a. stelde haar 70000 gulden ter hand.

⁵⁾ Vgl. *Poem.*, I, blz. 357.

⁶⁾ *Oratio in adventum Serenissimae reginae Henricae Mariae... Cum Augustissimam filiam Mariam... Frederici Henrici filio, Guilielmo, Matrimonio junctam, Federatarum Provinciarum terris Urbibusque inferret. Amstelodami, Ex Typ. Johannis Blaeu. 1642. Zie ook Orat. lib., blz. 361.*

⁷⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 355.

⁸⁾ T. a. p., blz. 357, 307.

⁹⁾ T. a. p., blz. 359.

¹⁰⁾ T. a. p., blz. 360.

¹¹⁾ T. a. p., blz. 361, 362. Hij schreef hier het *Lof-gedicht op het Eeuwigh stroomende beekje, van den Heer Laurens J. Baeck, In zijn Hofstede te Beverwijk* (vgl. *Versch. Nederd. Ged.*, I, blz. 91). Het HS. er van (Bibl. der Remonstr. Gem. te Amsterdam) heeft den datum: 22 Juli 1642.

¹²⁾ T. a. p., blz. 307.

¹³⁾ Vgl. JORISSEN, t. a. p., blz. 274, vlgg., en *Tesselschade Roemers*, blz. 43, vlgg.

¹⁴⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 306.

In het begin van Augustus was hij te Amsterdam, waar zijn broeder met vrouw en kinderen bij hem logeerde, maar daarna ging hij naar den Haag ¹⁾, Leiden, Utrecht en Schoonhoven ²⁾, en in het begin der volgende maand keerde hij naar Amsterdam terug. Even vóór de groote vacantie had hij voor VAN DER BURCH, die juist tot Nederlandsch agent te Luik was benoemd, op zijn verzoek een vers geschreven, *Propempticon* ³⁾ getiteld. Het was zeker weinig vleierend voor den professor, dat zijn jongere vriend bij zijn verzoek om een vers tevens melding had gemaakt van eene geldelijke belooning; VAN BAERLE wees die dan ook met verontwaardiging af ⁴⁾. VAN DER BURCH bedankte den 20sten September met een brief en zond VAN BAERLE tevens „uit het paradijs der priesters”, zooals hij Luik noemt ⁵⁾, een werk, waarin de *Panegyris* op RICHELIEU werd aangevallen.

Toen BARLAEUS in September weer te huis kwam, vond hij allerlei dingen te regelen. Zijn oudste zoon, CASPAR, vertrok den 15den van die maand naar den Briel, om over zee naar Frankrijk te gaan. Zijn vader gaf hem aanbevelingsbrieven mede aan STELLA, baron de MORIMONT, en aan HUGO DE GROOT ⁶⁾, en ook VOSSIUS schreef aan den Zweedschen gezant te Parijs over den zoon van zijn ambtgenoot ⁷⁾. De jonge man begaf zich eerst naar Parijs, zou dan te Orleans promoveeren en zich daarna nog een poos te Blois of Saumur ophouden ⁸⁾. Maar behalve het vertrek van zijn zoon zou er eene andere gewichtige gebeurtenis plaats grijpen in het huisgezin van BARLAEUS. Zijne oudste dochter, ADRIANA, zou spoedig in het huwelijk treden met KAREL DE WOLFF, en hoewel dit huwelijk nog kort te voren bijna schijnt te zijn afgesprongen ⁹⁾, kwam het toch den 23sten November tot stand ¹⁰⁾. Vrienden en vereerders, de jonge VAN DER MYLE, HAESTRECHT, JACOB ZAS, beide te Utrecht woonachtig, POLYANDER, heer van HEENVLIET,

1) T. a. v., blz. 363, 309, *Epist.*, blz. 878, en *Vicof. Epist.*, blz. 161.

2) Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 364, en *Vicof. Epist.*, blz. 161.

3) *Ad Amplissimum virum, Jacobum vander Borch, J. V. D. Potentissimorum Federati Belgii Ordd. res, Augustae Eburonum, hoc est, Leodii agentem* (*Poem.*, I, blz. 532).

4) Vgl. *Epist.*, blz. 877. Op welke wijze men van BARLAEUS een vers kon krijgen, blijkt uit den raad, dien VOSSIUS aan den beroemden J. F. GRONOVIVS gaf, toen deze zijn huwelijk door VAN BAERLE bezongen wilde zien (vgl. *Vossii Epist.*, blz. 360). Hij moet hem zeli schrijven, vriendelijk en beleefd vooraf bedanken, enz. „Nam (ut liberius tecum loquar) vix in occupationibus istis et tam lucrosis, facturum puto, nisi literulis digneris. At si hoc grave non erit, facturum non dubito, imo spondeo”.

De brief is niet gedateerd, maar moet in het najaar van 1642 zijn geschreven. GRONOVIVS kreeg zijn vers (vgl. *Poem.*, II, blz. 149) en bedankte 26 Januari 1643 (Vgl. *Epist. celeberr. vir.*, blz. 168; het jaartal 1642 onder den brief is verkeerd).

5) Zie zijn brief in de Bijlage. VAN DER BURCH spotte dikwijls met LUIK, „daer de Duyvel ruym so veel capellen gebouwd heeft als onze lieven Heer kercken” (vgl. DR. VAN VLOTEN in *De Dietsche Warande*, V, 1860, blz. 230).

6) Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 366, 367.

7) Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 339.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 886.

9) Achter den brief aan WICQUEFORT van 5 October 1642 (*Epist.*, blz., 886) zijn de woorden weggelaten: „Non dubito quin D. Lotij nuptijs interfuturus sis, cum coniuge. Nostrae, quarum praeludijs male auspiciis interfuisti, disperiere prorsus. plane aljeno ab iis est animo filia, nec minus ego. licet amator coeptis instet,” etc.

10) 28 October 1642 werden in het Puy-inteeckenregister ingeschreven:

„KAREL DE WOLFF, van A out 24 Jaren geen caders hebbende geass met zyn voogt ANDRIES FRIGOUW woont op de Heregracht en ADRIANA VAN BAERELEN van Leyden out 28 Jaer geass met haer Vaeder CASPARUS VAN BARELEN professor dezer stad. woont op de Achter burgwal”.

Het huwelijk werd 23 Nov. op het stadhuis voltrokken.

zonden den vader der bruid allerlei geschenken om de bruiloft schitterender te maken¹⁾. Op den Zondag, dat het huwelijk plaats had, zaten bij den professor HOOFT²⁾ en WICQUEFORT met zijne vrouw aan den disch; de laatste zou als moeder der bruid hebben gefungeerd, maar schijnt te laat uit den Haag te zijn aangekomen³⁾. HUYGENS, die ook genoodigd was⁴⁾, verontschuldigde zich, omdat zijn broeder MAURITS voor korten tijd was gestorven⁵⁾; VAN BAERLE had den 2den October de begrafenis bijgewoond. JAN VOS bezong natuurlijk het huwelijk der oudste dochter van zijn beschermer⁶⁾. Maar het is de vraag of de dood van VAN DER MYLE, den ouden vriend en Maecenas van BARLAEUS, waarvan hij voor eenige dagen bericht had gekregen⁷⁾, geen schaduw op de feestvreugde heeft geworpen, want hij had veel aan hem te danken.

In Januari 1643 was VAN BAERLE weer in den Haag⁸⁾, waar hij in dezen tijd zeker dikwijls moest zijn om met CATS te spreken over de vertaling van den *Trou-ringh*. En in April was er weer eene bijeenkomst te Muiden. Den 14den kwam HUYGENS, volgens eene voor lang gedane belofte, op het Muiderslot in gezelschap van WICQUEFORT, BARLAEUS, TRESLONG en mevrouw TRESLONG⁹⁾, waarschijnlijk eene schoonzuster van den laatstgenoemden. Mevrouw ANNA TRESLONG, eene weduwe, was op aansporing van HUYGENS en HOOFT met een Latijnsch vers door VAN BAERLE uitgenoodigd¹⁰⁾. Waarschijnlijk waren ook TESSELSCHADE¹¹⁾ en JAN VOS van de partij; de laatste maakte een versje op het zingen van mevrouw TRESLONG¹²⁾. Men amuseerde zich uitstekend, keerde den 16den April naar Amsterdam terug, at in gezelschap van BARLAEUS¹³⁾, en den 19den schreef HUYGENS uit den Haag eene *Verbindtenisse aan den Heere Hooft*¹⁴⁾, waarbij de

1) Vgl. *Epist.*, blz. 894, 898, en *Hoofds Brieven*, IV, blz. 367.

2) Vgl. *Epist.*, blz. 898, en *Hoofds Brieven*, IV, blz. 66.

3) Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 168, 172, 173, 174.

4) Vgl. *Dagboek*, blz. 39, en *Epist.*, blz. 886.

5) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 179.

6) *Bruilofschoets voor Karel de Wolf, en Juffrouw Adriane van Baarle* (Vgl. *Alle de Gedichten*, I, blz. 656).

7) Vgl. *Vicof. Epist.*, blz. 172. BARLAEUS bezong zijn dood (vgl. *Poem.*, II, blz. 222). Het vers werd ook gedrukt achter MARCUS ZUERIUS BOXHORN's Latijnsche lijkrede op VAN DER MYLE (Leiden 1643), blz. 34.

8) Vgl. *Epist.*, blz. 900.

9) Vgl. Jorissen, t. a. p., blz. 277.

10) *Ad Nobilissimam Dominam Annam Treslong, Viduam, cum à me jussu Zulechemii et Hoofdii Muydam invitaretur* (*Poem.*, II, blz. 250).

11) Zij was althans den 10den April bij BAN te Haarlem (Vgl. W. J. A. JONCKBLOET et J. P. N. LAND, *Musique et Musiciens du XVIIe. siècle. Correspondance et oeuvre musicales de Constantin Huygens. Leyde, E. J. Brill, 1882*, blz. CXXIV) en den 17den bij BARLAEUS te Amsterdam (vgl. v. VLOTEN, *Jacob van der Burgh*, t. a. p.).

12) *Aan Mevrouw Treslong, toen haar Eed. op 't Huis te Muide de Klachte van Hendrik de Grootte over 't afwezen van Maria van Mommerency, Prinsesse van Kondé, door den Heer P. K. Hooft gedicht, opzong etc. — Op 't Huis te Muiden* (*Alle de Gedichten*, I, blz. 364).

Hierin komt de regel voor:

„Zoo dwingt gy Baarle, Hooft en Zuilichem te luistren.”

13) Vgl. *Dagboek*, blz. 39.

14) Vgl. *Korenbloemen*, 1672, I, blz. 512.

De onderteekeningen zijn: A. D. H. G. T. (waarschijnlijk mevrouw TRESLONG), L. V. T. (TRESLONG), J. D. V. (WICQUEFORT), M. D. (?) en C. H. (HUYGENS). Dat L. V. T. LUCRETIA VAN TRELLO kan beteekenen, zooals Dr. VAN VLOTEN meende (vgl. JORISSEN, t. a. p., Noot), is onwaarschijnlijk. HUYGENS schreef in zijn *Dagboek*: „Harlemo Mudam cum Vicofortio, dominis Treslong et Barlaeo”. M. D. was zeker een verwante der Treslongs.

Haagsche gasten beloofden het volgende jaar terug te zullen komen. BARLAEUS schreef later een versje, waarin hij HUYGENS met mevrouw TRESLONG plaagde ¹⁾, en deze antwoordde op dezelfde wijze ²⁾.

Intusschen was de jonge CASPAR, nu doctor in de beide rechten, uit Frankrijk teruggekeerd ³⁾ en had VAN BAERLE een lijdicht op RICHELIEU uitgegeven ⁴⁾. Na het vertrek van HUYGENS genoot hij van het gezelschap van TESSELSCHADE en VAN DER BURCH, die beiden den 17den April bij hem aten ⁵⁾; met VAN DER BURCH en anderen bezocht de professor zelfs een Franschen kok ⁶⁾. VAN DER BURCH, die naar Amsterdam was gekomen voor geldzaken, werd nog een tijd in ons land opgehouden door de ziekte zijns vaders. Ook met één der andere leden van den Muiderkring kwam BARLAEUS in dezen tijd weer in aanraking; hij schreef nl. een lofdicht op het werk van BAN, *Zangh-Bloemzel* ⁷⁾, dat door den priester ook in Latijnsche poëzie werd beantwoord ⁸⁾.

BARLAEUS had zijne oraties verzameld om ze gezamenlijk uit te geven. Terwijl hij hiermede bezig was, bracht hij in het midden van Juni een bezoek te Muiden ⁹⁾. Het werk verscheen in den zomer en werd met eene opdracht aan WICQUEFORT de wereld ingezonden ¹⁰⁾. Geen wonder, want WICQUEFORT was zeker één zijner meest intieme vrienden. Een gedeelte der zomervacantie bracht VAN BAERLE ook nu weer bij WICQUEFORT door ¹¹⁾, en in dezen tijd hernieuwde hij de kennismaking met zijn ouden leerling, JACOB WESTERBAEN, die te Loosduinen woonde. BARLAEUS zocht hem op en dit gaf aanleiding tot het wisselen van brieven en verzen, en van WESTERBAEN's kant, die een hartstochtelijk jager was, natuurlijk tot het zenden van hazen ¹²⁾. In het begin van September was VAN BAERLE waarschijnlijk nog eens te Muiden in gezelschap van TESSELSCHADE ¹³⁾. Ook toen de lessen reeds weder begonnen waren, in het laatst van

1) *In Constantinum Hugenum, Zulechemi Dominum, Treslongae raptorem. — Pour la bouche de monsr Barlaeus* (afgedrukt in de Bijlage).

2) Vgl. *Mom. desult.*, blz. 64. Zie ook *Korenbloemen* (1672), II, blz. 172.

3) Vgl. den brief van LAMBERTUS BARLAEUS, den Leidschen professor, in de Bijlagen. Den 14den Maart was de jonge CASPAR nog te Parijs (vgl. den brief van dien datum aan WICQUEFORT in de Bijlage).

4) *Gallia plorans, Sive Laudatio Funebri, Eminentissimi Cardinalis, Armandi Joannis Plessiaci, Richelii Ducis, Galliae Paris, etc. Ad Regem* (Poem., I, blz. 159).

Vgl. over de uitgave de brieven aan WICQUEFORT van 7 en 14 Maart in de Bijlage.

5) Vgl. *De Dietsche Warande*, t. a. p.

6) Zie den brief van 2 Mei aan WICQUEFORT in de Bijlage.

7) Vgl. den titel van het werk bij JONCKBLOET et LAND, t. a. p., blz. XLIX, en het vers van BARLAEUS, *Poem.*, II, blz. 393.

8) Het MS. van dit vers, gedateerd 5 Juli 1643, is aanwezig in de collectie PAPENBROECK.

9) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 92, 93, en *Epist.*, blz. 901.

10) *Casparis Barlaei Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti: Amst. apud Joh. Blaev.* 1643 (vgl. BOM, t. a. p., blz. 17) De opdracht is van 20 Juni.

11) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 369, en *Vicof. Epist.*, blz. 180.

12) Vgl. *Epist.*, blz. 905. De brief werd 3 Nov. door WESTERBAEN beantwoord (het MS. is in de collectie PAPENBROECK). Vgl. verder *Poem.*, II, blz. 483, en WESTERBAEN's *Gedichten*, 1857, I, blz. 368, waar een Hollandsch versje voor komt, later door hem in het Latijn vertaald (t. a. p., II, blz. 220). Het HS. van het Latijnsche vers (aanwezig in de collectie DIEDERICH'S op het Amsterdamsch archief) is gedateerd: 30 Dec. 1643.

13) Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 101, 106.

November, maakte hij een uitstapje naar den Haag en bracht daar in gezelschap van HUYGENS, WICQUEFORT, REYGERSBERG en DE WILHEM aangename dagen door¹⁾.

En in December 1643 zag eindelijk de vertaling van CATS' *Trou-ringh* het licht, onder den titel *Faces Avgvstae*²⁾. Het boek, waaraan BARLAEUS, BOYUS en ook CATS zelf hadden gewerkt, werd opgedragen aan prinses ELIZABETH, de dochter van den koning van Boheme. Niet alle verzen uit den *Trou-ringh* zagen in vertaling het licht³⁾ en veel van het eigenaardige is door de vrije bewerking verloren gegaan. In 1633 was er reeds sprake van eene vertaling; in 1643, dus na tien jaren, kwam zij eindelijk uit.

BARLAEUS had thans gedurende 12 jaren een professoraat te Amsterdam bekleed. Het wordt tijd een blik te werpen op den toestand van het Athenaeum, op de positie, die BARLAEUS in de groote koopstad innam, en op de naaste omgeving, waarin hij verkeerde.

Er is weinig bekend van de lotgevallen van het Athenaeum in den tijd, dat VAN BAERLE er aan verbonden was, en vooral van het aantal jongelieden, dat er studeerde⁴⁾. Wel valt er iets te zeggen van de lessen, die er werden gegeven. VOSSIUS gaf college over geschiedenis, kerkelijke historie, stijl en voordracht⁵⁾, en waarschijnlijk ook in oude talen. BARLAEUS doceerde de geschiedenis der wijsbegeerte, vooral van de oude, maar toch ook die der middeleeuwen⁶⁾, en de logica⁷⁾. Hij gebruikte zijne lesuren niet alleen voor voorlezingen, want de jongelieden konden opmerkingen maken, en zoo werd de kunst van disputeeren aangekweekt. Ook door privatissima hielp hij zijne studenten vooruit⁸⁾. In 1634 kregen VOSSIUS en BARLAEUS een ambtgenoot in MARTINUS HORTENSIIUS, die college gaf over de mathematische wetenschappen; hij stierf in 1639 en werd van 1644 tot 1646 opgevolgd door JOHANNES PELLIIUS, na wiens vertrek de leerstoel jaren lang vacant bleef. In 1641 werd JOHANNES CABELJAU professor in de rechten, maar toen er ten laatste niemand meer op zijne colleges kwam, werd hij in 1646 ontslagen; ALBERTUS RUSIUS, die later naar Leiden werd beroepen, volgde hem op. Als sporadische lectoren worden nog genoemd JOHANNES CORVINUS, CHRISTIANUS RAVIUS en JOHANNES

¹⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 907.

²⁾ *Sive Poematia, Quibus Illustriores Neptiae, à Nobili et Illustri viro, D. Jacobo Catsio, Eq. et Praepot. Holl. ac Frisiae Occidentalis Ord. Syndico, antehac Belgicis versibus conscriptae, Jam à Caspare Barlaeo et Cornelio Boyo Latino Carmine celebrantur. Ad Serenissimam Principem Elizabetham, Fred. Regis Bohemiae et Electoris Palatini Filiam. Dordraci, Sumptibus Matthiae Havii, et typis Henrici Essaei. Anno 1643. Cum Privilegio XV annorum.*

³⁾ Vgl. het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde*, 6de jaarg., 1886, blz. 18, vlgg.

⁴⁾ Vgl. Mr. N. DE ROEVER in het *Album academicum van het Athenaeum Illustre en van de Universiteit van Amsterdam*, 1882, blz. II. In het begin waren er eenige Zweden en Polen (vgl. *Epist.*, blz. 407). Slechts 1 student is bij name bekend; hij was uit Brandenburg en bevond zich in 1633 te Amsterdam (vgl. DE ROEVER, t. a. p., blz. III). In VAN BAERLE's brieven worden nog een paar studenten genoemd: JOHANNES HELMONT, die in 1636 te Leiden was (*Epist.*, blz. 688, 698), zijn eigen zoon CASPAR (t. a. p., blz. 761) en twee zoons van WILLEM DE GROOT in 1642 (t. a. p., blz. 887).

⁵⁾ Vgl. v. LENNEP, *Memorabilia*, blz. 102.

⁶⁾ Zie de opdracht van *Orat. liber* (= *Epist.*, blz. 995).

⁷⁾ Vgl. *Epist.*, blz. 888.

⁸⁾ T. a. p., blz. 887.

SNIPPENDAEL¹⁾; de eerste, die zich in 1635 te Amsterdam had gevestigd²⁾, gaf eerst privaattlessen in de rechten en schijnt in 1646 tot lector te zijn aangesteld. Onder deze allen muntten VOSSIUS en BARLAEUS uit als groote geleerden en uitstekende docenten; de Fransche geleerde SORBIÈRE, die zich van 1642 tot 1645 en in 1646 in ons vaderland ophield, noemt hen onder de drie beste professoren, die hij ooit had gehoord³⁾.

De Amsterdamsche regeering wist dit op prijs te stellen door het inkomen van BARLAEUS te vermeerderen en hem op te dragen, om met zijne verzen en redevoeringen plechtige feesten op te luisteren. Dit was juist iets voor VAN BAERLE. Een man als EPISCOPIUS mocht in alle stilte zijne beste krachten inspannen om eene inrichting als het Remonstrantsche Seminarie langzamerhand er op te werken, zijn oude vriend was meer geschikt voor het drukke leven der groote stad en voor eene groote omgeving. Amsterdam heeft steeds zijne kunstenaars en geleerden hoog gehouden, en het is dus geen wonder, dat wij BARLAEUS dikwijls aantreffen op de feesten der Amsterdamsche patriciërs. Ook vreemdelingen zochten hem op en waren met hem in correspondentie. Maar zijne vrienden waren HOOFT, BAACK, SCHUYL, MOSTART, in vroeger tijd REAEL, en hen zag hij dikwijls, terwijl hij met VONDEL en COSTER op goeden voet stond. Ook den Haag, Leiden en Utrecht telden vele bewoners, die in eene zeer vriendschappelijke verhouding tot hem stonden.

VAN BAERLE woonde nog steeds op de Oude Zijds Achterburgwal bij het Oudemannenhuys en dicht bij VOSSIUS⁴⁾. Het huis was althans ruim genoeg, om er, zoo noodig, behalve de gewone huisgenooten, nog iemand in te kunnen opnemen; zoo was in den zomer van 1640 AERNOUT HOOFT, de zoon van den drost, terwijl deze te Muiden was, bij VAN BAERLE gehuisvest⁵⁾. Nu de oudste dochter getrouwd was, waren er nog vier meisjes en twee zoons te huis. Wij weten uit de brieven van den professor, dat de meisjes nog al eens hun vader op zijne uitstapjes vergezelden en dikwijls uit logeeren waren, zooals de gewoonte dat meebrengt. En de dichter en glazenmaker, JAN VOS, die veel bij VAN BAERLE aan huis kwam, deelt ons in zijne verzen één en ander over haar mee. Van hem weten wij, dat ANNA het „klavesimbaal” bespeelde⁶⁾, dat één der geschenken was, welke CATS aan den professor had vereerd, dat JOSINA mooi zong⁷⁾, ELIZABETH prachtige oogen had⁸⁾ en SUSANNA een mondje om te kussen⁹⁾. Vier meisjes in huis, van welke de oudste op het einde van 1643 achtentwintig en de jongste negentien jaren telde! de professor zal moeite hebben gehad om de vrijers van de deur te houden.

1) Vgl. over deze professoren en ictoren het *Album* en de *Memorabilia*.

2) Vgl. *Cunaei Epist.*, blz. 291.

3) Vgl. *Sorberiana*, blz. 229. SORBIÈRE richtte in 1644 een verzoek tot BARLAEUS (Vgl. *Epist. celeb. vir.* blz. 185).

4) Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 394.

5) Vgl. *Hoofts Brieven*, IV, blz. 343.

6) Vgl. *Alle de Gedichten*, I, blz. 280.

7) T. a. p., blz. 456.

8) T. a. p., blz. 289.

9) T. a. p., blz. 226.

In weerwil van zijne dikwijls herhaalde verzekeringen, heeft VAN BAERLE er telkens over gedacht om aan zijne kinderen eene tweede moeder te geven. Want hij was buitengewoon gevoelig voor de bekoorlijkheden der sekse en stond bij deze zeer in de gunst. Kort na den dood zijner vrouw werd hij door TESSELSCHADE bekoord, maar zij schijnt hem te kennen gegeven te hebben, dat hij niet zou slagen. Telkens als hij haar ontmoette kwam de oude liefde weer boven, en maakte BARLAEUS aan de weduwe het hof. Langzamerhand werden beiden ouder; de hartstocht van den nu zestigjarigen man was zeker wat bekoeld en, daar de vriendschap tusschen hen was gebleven, bleef ook de vroegere galanterie in hun omgang en werd VAN BAERLE, zooals HOOFT het meermalen noemde, TESSELSCHADE's „vryer om welstaens wil”.

Groningen, April 1886.

BIJLAGE I.

ONUITGEGEVEN BRIEVEN EN VERZEN VAN BARLAEUS ¹⁾.

I.

CONSTANTINO HUGENIO.

Noli conqueri, Hugeni praestantissime, quod rarius scribam. Vix audeo ad Te scribere, nisi de serijs, ut qui ubique fere serius es, et rerum aestimator exactissimus. Chartas rerum inopes nugasque canoras scio te aversarj, quamvis ita inscripseris per ἀντίφρασις Otia tua, laborum et elegantiarum plenissima. Si momenta Reipublicae, hostium molimina, potentum arcana nossem, non mitterem, sed missitarem literas. Iam cum et bene valeamus nos, per Dei gratiam, et de Te ac familiae tuae statu nihil sinistri resciscam, gratulor tacitus Tibi et mihi, ac silentio gaudia mea involvo. Ante dies non multos Orationem habui de Coelo, cum Physicam Aristotelis essem praelecturus. Excitandi interdum sunt et civium et studiosorum animi, ac minus moroso sermone ad Sapientiam pellicendi. Mitto exemplaria aliquot, pro more amicis distribuenda. Famuli tui operam et pedes ad hoc mihi commoda. Vidi librum magno molimine et apparatu scriptum à Seldeno, cuius refutationem clariss. D. Cunaeo demandatam audio. Facile illi erit clausum mare aperire, ut pote ab historiae veteris ac recentioris, Juris ad haec divini et humani cognitione instructissimo. Quod si chartis imperium defendi et aperiri nequeat mare, superest, ut aperiatur majore strepitu, hoc est bombardis. Meminerunt Batavi, quibus modis maiores nostri clausum Nilum aperuerint. Fuit hic per aliquot dies Maria Tesselscha, erecti ingenij matrona, vidua est. nolj subridere. Eam his versibus prosecutus sum: Verte ²⁾

Vale maxime Hugeni et uxorem liberosque officiosissime saluta, ante omnes Ampl. Honerdum. Pro doctissima tua elegantissima et suavissima epistola, qua ad epistolam meam

¹⁾ De brieven en verzen aan HUYGENS bevinden zich in de collectie HUYGENS op de Leidsche Bibliotheek, die aan WICQUEFORT, SCHONCK, PETITIUS, GEERTRUIDA ROMBOUTS en CASPAR BARLAEUS, den zoon, in de collectie PAPENBROECK.

²⁾ De verzen ontbreken.

quæstionariam de Wickefortio respondisti, reponam aliquando non ejusdem, sed similis genij epistolam. Mart. 6. An. 1636.

Nobilissimo Mylio scribam cras, et una illi mittam exemplaria aliquot. necnon *Manes Molini*, quas iam describo. Sollicita D. de Mory, ut vertat orationem (?) Gallice.

II.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime vir,
ad lepidum tuum et argutissimum Epigramma vix quicquam audeo reponere. Vereor quippe, ne iterum à te audiam illud: *Moeche prior*, aut aliquid huic affine. Annam simul et Annam esse et Annaeum, Hunc et hanc, monstro verius et Hermaphrodito simile fuerit, quam bene habitae Virgini. Si nihil velis tolli, sed aliquid assui, nonne Virginem Androgynum feceris? Talem si videat Deus amorum, pudebit et pigebit spectaculi. Nubat talis Aphrodite sibi. ducat seipsam talis Hermes. Mihi certe pro remedio amoris et refrigerio fuerit, Quae est, quod erat, et fiat, quod non erat ante. Per me licet, seipsam ut gignat et sapiat. licet iuxta Philosophorum placitum, quicquid fit, ab alio fiat. Votum meum et mens fuit, ut aliquid tolleret Jupiter, aliud assueret, fieretque Anna, quod olim facta fuit apud Nasonem puella Iphis, hoc modo:

non candor in ore
Permanet, et vires augentur, et acrior ipse est
Vultus, et incomptis brevior mensura capillis.
Plusque vigoris adest, habuit quam femina. nam quae
Femina nuper erat, vir creditur¹⁾.

Cur autem illam velim virum fieri, multae causae sunt. Prima est, quia versus scribit, qui viros non dedecent. Secunda, quia tunc non erit periculum, ne illius amore flagret vir bonus.

Nec enim taurum tauri, nec equos amor urit equorum;

Urit oves aries, sequitur sua femina cervum.

Sic et aves coeunt, interque animalia cuncta,

*nullus mas maris cupidine corripitur*²⁾). Tertia, ut liberior et facilius ad illam pateat aditus. iam quia ab osculis sibi metuit, salutarj se sinit et conspici, more Imperatricum Ottomanicarum. Quarto, si vir esset, posset lectiones professorum audire securius, et inter eiusdem sexus studiosos sedere. Nunc pudibunda docentem audit professorem perhiantem fenestellam aut fenestrulam, ut a petulanti inventute conspici nequeat. Quinto,

¹⁾ Ovid. *Metam.*, IX, vs, 786.

²⁾ T. a. p. vs. 730. BARLAEUS maakte een paar veranderingen.

si vir esset, posset ipsa publice profiteri vel poeticam, qua valet, vel Hebraeorum scripta, quae legit sine punctis, doctore Pedio. Sexto, si vir esset, posset admoverj clavo reipublicae, et exemplo suo docere, Rempublicam iam interdum melius regi à quondam femina, quam à semper viris. Verum pereant, mi Hugeni, hi ioci inter nos. Nec enim ex honore fuerit gravissimae et honestissimae virginis, plures scire, quam illius venerando nomine utamur familiariter. De Dijs non nisi reverenter loquendum. Nec minus de Vestalibus. Si Mars essem, posset illi accidere, quod accidit Rheae, hac spe, ut Remum ederet et Romulum, conditores magnae urbis et gentis. Nunc, quia vixi maritae nuper idoneus, et militavj non sine septem liberorum gloria, haec arma defunctumque bello Barbiton hic paries habebit. Sed incidit illud Pindaricum: στρεπταὶ γὰρ τε φρένες ἀνδρῶν.

Vale clarissime, doctissime, humanissimeque amicorum quot sunt, quotque fuere, quot eruntque. Prid. Cal. May. 1636.

III.

ARNOLDO BUCHELIO 1).

Reverende, doctissimeque Buchelj, mitto homiliam, qui hactenus Orationes tibi misi. elegi argumentum capax sacrorum acuminum. Patrum elegantias et acute dicta hic illic insparsi. Annum ingredimur novum, cujus auspicijs quod tibi offeram nihil occurrit augustius aptiusque, quam eius Infantis Nativitas, in quo solo omnis omnium nostrum stat salus. In mundi senectute vivimus, adversus quam non leve praebet solatium Servatoris nostri infantia. Ipse Tu viridem senectam dudum egressus es, quae novas vires ab infante hoc et mundj redemptore capiet. Sunt hic illic quaedam de praesepti et Cunis Christi dicta, per metonymiam, quae de nativitate ipsa vel Christo in praesepti iacente intelligenda sunt, iuxta phrasin Veteris Ecclesiae et Patrum. Adiunxi exemplar ad praestantissimam virginem Mariam Schurmans. illud rogo illi cures per famulam tradj. Nec enim tuam operam exigere ausim. Illam, ubi occasio feret, officiose à me saluta. Vale vir praestantissime cum uxore et familia omni. Faxit Deus Opt. Max. ut hic annus Tibi tuisque salutaris ac felix eveniat. Amstelod. 18 Januar. 1637.

Tui observantissimus
C. BARLAEUS.

1) Aanwezig in de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch archief.

IV.

JACOBO PETITIO ¹⁾.

Vir amicissime et amicorum candidissime, proximo die Lunae, si Deus volet, dicam de Obsidione Bredana, ante meridiem, loco horaque solitis. Si oratorem parum vehementem audire animus tibi sit, in illud tempus te hic siste. Maiorem tamen te uxoris tuae rationem habere cupiam, quam nostri. Rectius feceris, si illius imbecillitatem praesentia tua levabis, quam si nobis mediocriter dicturis aures commodabis. Promiseram me tibi scripturum. Nolui promissis deesse, ut fidem meam apud te liberem. Dominus Realius, qui apud sororem divertit, ex febricula male habet, quae jam remissior est, nec magnis aut malis ipsum symptomatibus premit. Hesternae vesperae festis ignibus gaudia sua ob receptam Bredam testati sunt cives nostrj. Ego publica voce testabor meum. Credes facilius triumphum canj, quam vincj, facilius celebrarij victoriam, quam reportarij. Vale et uxorem, sororem, aliosque amicos meis verbis peramanter saluta. Amstelod. 15 Octob. 1637.

Tibi addictissimus
C. BARLAEUS.

V.

JACOBO PETITIO ²⁾.

Amplissime, charissimeque vir,
non detinebo te longo sermone, partim ob valetudinem meam, quam optem esse firmiorem, partim ob uxoris tuae morbum, qui te totum alijs officijs detinet. Causam scribendi aliam non habeo, nisi ut exemplar tibi et amicis mittam Orationis meae in Receptam Bredam. Haesjt diu sub proelo ob obitum uxoris Blaeuwij typographi. D. Buchelio et Borrijs velim exemplar tradi per famulam. Utor opera tua, quam paratissimam semper expertus fui. Uxorj tuae ea omnia precor, quae precaris tu et maritus et pater. Non deest divina clementia opem divinam implorantibus. Tu illam aliosque amicos meis verbis amanter saluta. Amstelod. 24 Nov. 1637.

Tui amantissimus
C. BARLAEUS.

1) Deze brief berust op de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

2) Eveneens.

VI.

JACOBO PETITIO ¹⁾.

Amplissime vir et amicorum integerrime, diutius, quam uturum credideram, Leidae detentus à clarissimo viro D. Petro Cunaeo cognato meo, serius ad meos reversus sum. Hodie dies est Jovis, post quem non nisi tres restant, quos amicis impendere possem. nam die Martis proximo ad lectiones redeundum. Cum vero nondum pancratice valeam, cum reliquijs pertinacis morbi mihi per hosce dies luctandum. Accersivi D. Doctorem Verhoevium. Is hodie venam mihi secarj consultum putat. praescripsit et alia curandae valetudinij necessaria. Haec cura jam me detinet. Cuperem te, cuperem generosum illud et mihi charissimum Haestrechtij pectus amplecti. Sed jam me totum Medicus habet et chirurgi novacula. Adventum meum nolite exspectare. Mallem vos hic videre et vobiscum loqui. Rigidior quoque est aëris tempestas, quam ut praesidium ab ejus mutatione expectarj possit. Anjnum vestrum in me primum exosculor, et quae mihi praestare instituistis officia jam praestita puto. Valet virj charissimi et quod facitis, me amare pergite. Tu vero mi Petiti plurimam a me salutem annuncia (?) Nobilissimo Haestrechtio, Borrijs fratribus, D. Buchelio alijsque amjcis. Raptim 8 April. 1638 ²⁾.

A. T. addictissimus

C. BARLAEUS.

Salutant te liberj mej.

VII.

CONSTANTINO HUGENIO.

Nobilissime Hugeni,
mitto N. T. exemplar opusculj, inter febres et afflictæ valetudinis mitiora intervalla nati. Errores hic illic aliquot typographicj irrepsere, quos in hoc exemplarj correxj. Nam legere saepe non licuit *probas*, quas vocant, ob vehementiores paroxysmos, qui me pene conficiebant. In versionibus orationum Gallicarum adstrinxere me verbis suis autores. Sensi Te locutum Amplissimo Borelio, cujus flagrantissimum erga me affectum praedicare satis non possum. Totum virum mihi conciliasti, ut et Tibi, summe Hugeni, et illi laetioris fortunæ intercursantes nutus debeam. Quam doleo, nihil à me proficisci posse, quod tantis officijs respondeat. Sed ea est tua humanjtas, ut malis in alios conferre beneficia, quam

¹⁾ De brief bevindt zich in de Bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

²⁾ Er staat 1628, wat natuurlijk eene schrijffout is; het moet 1638 zijn (vgl. *Cun. Epist.* blz. 314). BARLAEUS veranderde van plan en bezocht toch PETITIUS; vgl. *Cun. Epist.*, t. a. p. Hij kwam eerst den 17den April van zijn tochtje naar Utrecht terug (zie *Hoofds Brieven*, III, blz. 243).

accipere. Haec virtus hominem Dijs aequat, qui ab egenis mortalibus praeter cultum et venerationem sui exigunt nihil. Valetudinis meae ea est ratio, ut nondum aërij me exponere audeam, ob recidivae metum, quae periculorum, ut scis, plena est. Cogor hic esse brevis, quia pluribus missitandae literulae et Mediceae hospites. Vale vir maxime et mei studiosissime. Raptim Ipsis Nonis Febr. 1639.

VIII.

JACOBO PETITIO.

Amplissime vir, et non dubijs mihi amicitiae documentis probate, non loquar apud Te de rebus magnis et serijs, quae impraesentiarum ad meas curas non pertinent. Nec vacat iam mihi sapere aut gravi esse, postquam e morbo convalescens valetudini meae laeta magis convenire judicem, quam tetrica et erecta. Proximo die Solis ad prandium invitavj amicos selectiores D. Satrapam Muydensen, D. Wickefortium, D. Vossium, Doctorem Verhoevium, Paulum de Willem, D. Balduinum mercatorem, Secretarios Mostartium et Realium, cum uxoribus, etiam (ut pietatis me non dememinisse scias) viduas et desertas Creusas Arminii et Romboutij. Utinam, utinam res tuae ferant, ut huic amicorum coetui interesse amicissimus possis et velis. Te praesente gliscent gaudia, absente languebunt omnia. Comitatem eam Tibi largitae sunt Gratiae, quam indulgere paucis. Tibi quicquam meum est dulce, et si bene quid de Te merui, veni tempestive, et ad diem Sabbathi hic Te siste. Referes exiguum fructum ejus facundiae, quam nuper explicuisti in Consessu societatis Indicae Orientalis. Unctior tuo beneficio factus, unctiore te patella excipiam. Qui amicis nihil negare soles, Barlaeo tuo jam gratificare. Eris convivij mei rex et moderator, et hospitis minus validi praesidium. Vale vir amplissime, cordatissime et dilectissime, et hoc age, ut vel die sabbathi vel die Solis mane dexteram hospiti hospes porrigam. Raptim Amstel. 13 April 1639.

Salutant Te liberi mei, Borrios, cognatos et sororem Episcopii (?) officiose meis verbis saluta.

IX.

AAN GEERTRUDA ROMBOUTS¹⁾.

Eerbare, verstandighe, lieftallighe Joffrou ende vriendinne G. Rombouts, menschen zijn aen menschen danckbaer metter herten, met woorden en met wercken. Met alle drij sech ick u e danck voor het mildadich onthael van mij en mijne kinderen. dat u e het

¹⁾ Een gedeelte van dezen brief is uitgegeven in *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 69.

hert konde zien, sout daer in aenschouwen een versche gedachtenisse van de weldaen van u e moeder ende u e ontfanghen, met de vierighe genegentheijdt om die bij alle gelegentheijdt aen u e en de uwe te vergelden. De woorden om mijne schuldighe danckbaerheydt uyt te spreken, begeven mij, ende daerom becommen ick mij gestadich, om middelen te vinden waer door ick de selve metter daet ende met wercken sal konnen bewijzen. Soo langh het huys te Langhe-rode sal staen omringht met sijn plantagien: soo langh haren inganck sal beschaduwte worden van de dichte lindeboomen: soo langh hare Noortzij beset sal blijven met de hooghgestegen abeelen; soo langh haeren uytendijck besproeyt (?) ende becabbelt sal worden van den ouden ende vermaerden Rhijn, sal in mij niet versterven de heugenisse van uwe weldadicheydt, mildicheyt, goethertigheydt onlancs mij betoont. Ick ben in u e schult soo diep ingelaten, dat jck geen rantsoen kan vinden genoechsaem om mij daer uijt te lossen, ten zij u e beleeftheydt mij die vergeve, ende quijtschelde, met welcke hope ick mij tegenwoordich alleen kan troosten. Van daghe vroeck in den morghenstont liggende op mijn rustplaetse, ende mij vermakende met het overdencken van uwe voorseijde deuchden, quam mij te voren onse reijse naer der Goude, Schoonhoven ende Oudewater. Mij docht dat ick noch ree lancks de plaisierighe vliet (?) tusschen de willighen ter weder zijde: jck sagh voor mij staen die vermaeckelijcke ende vriendelijcke tuijntjes van Slupick ¹⁾, die jaloers waren van uwe vrjendelijckheydt: jck sach de wijt gestreckte marckt binnen der Goude, die ons sach gaen druypende van het somer regentjen, waermede Juno u e om redenen (die ick verswijgen sal) heeft willen vereeren: jck ontsette mij door het herdencken van den IJseldijck van fruytboomen soo dicht beset, dat de stralen van de son u e niet konden letten; jck beelde mij in noch te sitten onder het ondichte manteldack. doch al dese jngebeelde vreucht verdween met den slach van 7 uijren, die mij vermaenden op mijn lesse te dencken, ende mij njet te flatteren met een ijdele ende verganckelijcke vreuchde. doen wij van u e s'maendachs scheijden, waren wij voor een uijr binnen Amsterdam, vonden alles t'onsen huijse wel ende in goeden doen, de heere zij gelooft. Joffrou Reael is oock aen de beter handt. u e vrienden sijn alle door Godts genade wel te passe. Vermaent Huijbert u nabuij, dat hij bij gelegentheyt dencke op den turff, daer ick hem van gesproken hebbe. Ick sende u e hier nevens een doosken met wat lieffelyckhs ende soetichs, daer u e waerde moeder ende.... kinderen oock van sullen deelachtich worden. neem het voor lieff, 't wort gesonden met een goede meeninghe, uyt een hert tot u e ende alle de uwe seer genegen. T'is oock noodich dat u e de soeticheydt van uwe manieren ende goeden aert onderhoude met eenich soet ende lieffelyck voetsel, om door de bijwooninghe van die geene die u e suer aansien, njet te veranderen van aert en manieren en genegentheyt tot die geene, die u e wel willen. Sijt dan den Almogenden Godt met u lieve

¹⁾ Sluipwijk?

moeder ende kinderen bevolen, ende groet die van mijnent wegen. Ick gebiede mij met mijne kinderen tot uwer beyder dienst. Vaer wel. In Amsterdam, desen 22 Jun. 1639.

Joffrou Lindemans is van daghe overleden. Mijn heer Wtenbogaert de oude is hier. treckt naer Alckmaer. antwoord, al waert maer met drij regelen.

X.

DANIELI SCHONCKIO.

Magnifice, praestantissimeque vir, crede poësius scabiem esse cum perpetuo pruritu conjunctam. Ubi nobilius aliquod se carminis argumentum offert, motus meos impetusque compescere vix possum, praesertim si ultro currentem amicorum incitent voces et monita. Praeclare de Orbis Europaei statu meruit Serenissimus Saxoniae Dux Bernhardus, expugnata Brisaco. Itaque non potui non eius victoriae esse testis et praeco, suadente et persuadente ut hoc tentarem Nobil^{mo} D. Wickefortio, cuius apud me preces pro imperijs habentur. Moris mei est exemplaria aliquot amicis impartiri. Inter hos cum primipilus sis, offero A. T. Poemation hoc, quod ut benevolae manus contactu digneris, etiam atque etiam rogo. Non libero me his munusculis, ijs debitis, quibus me et nuper et antehac obstrinxisti. confessorias mitto tabulas acceptorum beneficiorum, non liberatorias. Expecto, ut hic aliquando Te et humanissimam uxorem pleno cratere proluam, et amicitiam nostram obsignem pari affectu. Forte his ferijs canicularibus concedam ad dies aliquot in viduarum Palatium, non longe à Praetorio tuo remotum. Tunc volupe erit et videre Te, et manus tuae dexterrimos ictus, quibus volantes per prata aves mira felicitate deijcis. Illustrissimo D. Camerario, quos nuper negabam dentes meos, liberaliter tunc, sed tecum commodabo. Vale vir praestantissime ac amicorum cordatissime et coniugem lectissimam filiolarumque Mariam, et socrum, meis et liberorum verbis amice saluta. Amstelod. 15 Jul. 1639.

Amplitudinis Tuae observantissimus.

Vbi occasio eret salveat à me Illustriss^{mus} Camerarius et viduae vicinae, et vidua D. Overbequij.

XI.

AAN GEERTRUDA ROMBOUTS¹⁾.

Aensienlycke, goethartighe, sc(r)andre Joffrou ende vriendinne Geertruda Rombouts, dat liedeken van Dorisie was het selve lietjen, dat Ulysses hoorde singhen, doen men

¹⁾ De brief is voor een deel uitgegeven in *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 70.

hem met touwen moest binden aan de mast, om niet plompelingh in de zee te springen naer het soetsingende meereminnetjen. Jae sulcke lietjens warent daermen eertyts de maen mede uyt den hemel ruckte, daermen de rivieren mee te rugghe trock naer haer fonteijnen en beginselen, daermen de steenen en bergen mede vermorwde, den ouderdom verjonghde, de doode opweckte, menschen in andere gediertes veranderde. dat is geen schrijven, dat is op het pampier tooveren en spoocken. Kan Pandora sulcke bloemtjen^s vinden in den thuijn van den Prins der duytsche Poësie? maer Waerde Joffrou, waerom heeft u e eerbare loosheijdt of loose eerbaerheydt bij die dry regeltjens niet geschreven het vierde, dat daer op volght? heeft het u e gelaten om die oorsake, om dewelcke ick het oock late te verhalen? off bewaert u e den inhoudt van dien voor den goeden heer, die men seght u e liefde alleen waerdich te zullen sijn? Ick loech ende prees bij mijn selven dese uwe eerlijcke omsichtigheydt, ben oock te vreden met de wel gevoechde ende wel doorkoockte woortjens ende blij gesicht van Pandora, welckers eerlijcke vrientschap ick meer acht, als de negen schepen die ryckelyck geladen uyt Oost Indien gecomen sijn. T'geen haer E geestich en aerdich heeft bedacht op de Noorthollantsche Joffrou, is wint, ende van haer E versint. Sy heeft groote deuchden. soo doet oock Pandora. ick make geen gelyckenisse, want die is hatelijck, principael tusschen Joffrouwen, die teer van gevoelen sijn. de goede kennisse die jck met beyde, doch met Pandora meest, onderhoude, is ten deele de vrucht en vreuchdt van mijn leeven. die mij dese beneemt, beneemt mij de stralen van de son, waer bij ick leewe. Voorder voordeel derff ick noch van d'een noch van d'ander hoopen. mijn gelegentheijdt gebiet mij te vreden te sijn in mijn eenicheydt met mijn eenicheijdt, hoewel het mij wat hart valt. Ick derff Pandora niet meer prijsen, om het geniet van haer brieven, getuygen van oprechticheydt ende wetenschap, niet te verbeuren. Soo langh als sij te Langherode woont, sijn dit mijn aengename dijtjens die over en weer vliegen, ende van haer ende haers moeders ende harer kinderen gesontheydt mij de bootschap brengen. Ick hebbe van Mr Niendael schryvens ontfangen, met last om u e tot Utrecht toe te vergeselschappen, dwelck ick geerne doen sal, soo dit voordeel mij ondertusschen niet afgenomen en wort. Ick sende mijn kinderen voor uyt. hoope, soo het Godt sal toelaten, op sondach off maendach ten langhsten te volgen. mijn dochter Anneken sal mede comen, op dat u e haer gewoone byslaep mach hebben. maeckt u e gereet, want ben van meeningh daer nu niet te vertoeven. Als ick u e weer met liefde (?) thuys sal gebracht hebben, wil ick wel een daechsken blijven om mijn heer d'Ambassadeur Camerarius ende mijn heer Schonck te gaen begroeten. T'Utrecht sijnde hoope ick dat u e mij en mijn dochter wat voorder het sandt padt op sult geselschap houden. Doch houdt dit bij u e. Den tijt ende de gelegentheijdt van t' weer sal leeren. hout mijne groote vrijmoedicheijt voor geexcuseert. dit is het gemeene gebreck van wewenaers, als men haer de vingher geeft, nemen sij de handt, jae sijn met de handt noch niet te vreden. de groote familiariteyt veroorsaect in haer dickmaels misbruyck van vrientschap ende courtoosheydt. mijn soon Casparus is op gisteren thuys gecomen, bracht mij uwe ende

uwers moeders groetenisse, daer ick u e voor bedancke. Ick ben gisteren weder met mijn dochters genodicht op t' huijs te Muijden, dat onse voorgenomen reijse moet voorgaen. sal daer naer mijn belofte aen dese hoochwaerde vrienden oock voldoen. Ware het mogelijk, soude geerne de Utrechtsche kermis ontgaen. ben vervaert voor die volle tafelen en glasen. doch alles sal staen tot u e discretie ende beleijt.

Sal dan hier eijndighen ende u e met ons gevaertjen u lieve moeder ende kinderen de bewaringhe des Alderhoochsten bevelen. de mijne doen u e alle hertelycken groeten. Soo doet oock 't selve met geen koelder genegentheydt

U E onderdanighste en toegedaenste vriendt
CASPAR BARLAEUS.

Geschreven in Amsterdam den 21 Jul. 1639¹⁾.

XII.

CASPARO BARLAEO FILIO.

Charissime Fili, dum tu Hollandiae extrema peragras, ego triduo aut quadriduo epulis Divûm accubui, et Hagae Comitîs nuptijs interfui D. Rodolphi Bickerj. Non statueram eo ire, sed importunis et pertinacibus sponsi et amicorum precibus tandem cessi. Compellavi istic viros in Reip..... D. Mylium, Catsium, Hugenum, quorum omnium pronum erga te favorem et affectum expertus fui. Tu studia tua promove et ad metum propera. non deerunt brabeutae, et Maecenates. Est hic pictoris celeberrimi frater Gerardus Lievens, qui effigiem meam pinxit *ὡς ἐν τύπῳ*. pinget ut ajit omnium professorum Leidensium vultus et aeri curabit incidi. vidi inter alios vultus clarissimi Maestertij vultus aut potius iconem. Petebat pictor ut disticha aliquot honori eius inscriberem. Feci perquam libenter et ocyus. Ubi feret occasio, trade ea et ostende amplissimo doctissimoque viro, et si displiceant, mone, expungam aut mutabo, quicquid displicere intellexero. Uxor D. Grotij Suecorum apud Christianissimum regem legati hic est, sequor eam velut umbra, nec aliter ac si mensarum essem herba parietaria. Heri eam magnifice excepit collega meus a latere, hodie apud Satrapam dentibus et gulae litabitur. Interim ad Britanniae littora laevis oculis Hispanicam classem intuemur, et ventorum captamus oportunitatem, ne intempestiva aggressionem in vada et brevia ac pulvillos arenarum illidamur, et Anglis ludibrium simus ac spoliûm. Non debebant tam immanes sumptus fieri frustra, nec possunt redimi utiliter, nisi hostium internecione. Faveat coeptis nostris Deus maris et coeli. Vale et hospitem, hospitam, filiasque saluta. Raptim Amstel. 23 Oct. 1639.

Tuus pater

1) Het postscriptum van den brief is gedeeltelijk afgescheurd en onleesbaar.

Salutat te amanter Nobilissimus Wickefortius. ejus literis responde sine grandi apparatu et ampullis quas in literis tuis satis studiose caves ¹⁾).

Seght de weduwe van Mr. Jan Mints, dat ick haer Rekenboecksken noch niet aen den man hebbe konnen brengen. die materie is dickmaels geschreven en gedrukt. sal mijn best doen. moet bij gelegenheydt geschieden ²⁾).

XIII.

DANIELI SCHONCKIO.

Amplissime vir, et amicorum cordatissime, Dum Tu de genere humano bene mereri pergis, patrem te praestando, ego quod unum viduo mihi superest, arma virumque cano, qui nuper insigni facinore Hispanorum classem aggressus eam disiecit, exussit, cepit. Documentum grande dederunt Potentissimi Ordines, quantis rebus pares sint, cum Reip. salus in ferri cuspide posita est. Res tantas geri sine praecone nefas putavj. Contuli ad communes populi plausus privatam vocem, et ut utroque literaturae genere configerem Hispanum, Oratione primum, inde Poemate ea dixi, quae mihi effari volupe fuit. Sinistra quippe silemus libentius, quam fatemur, in prosperis facundi sumus et ab argumento eloquentiam mutuamur. Dum amicis quaquaversum mitto libellos, inter primos occurris, mi Schoncki, qui me ad mutua illibatae amicitiae officia humanitate tua provocas. Lege et gratulare mecum Patriae nostrae partos triumphos. Illi ut bene sit, tua quoque interest, qui parti eius imperas, et agellos possides publica securitate felices. Statueram una Tibi gratulari super natam filiolum, verum ostendunt terris hanc tantum fata, nec ultra esse sinunt. Condoleo tenello funeri. modo salva tibi maneat (quod faxit clementissimus Deus) puerpera, spes foves et fovebis longas adhuc natorum, et qui nascentur ab illis. Vale candidissime, et puerperae meis verbis bene precare. Salveat vivatque filiola Maria. socrum cognominem, etiam Bastingium aliosque amicos saluta, et ubi huc veneris, apud me diverte. Sum familiae meae Monarcha per Dei gratiam, quamdiu viduus sum. Ride, et crede me verum dicere. Raptim Amstel. 28 Dec. 1639.

¹⁾ De jonge CASPAR gehoorzaamde aan dit bevel van zijn vader. Hij schreef den 28sten October een brief aan WICQUEFORT, die zich thans op de Koninkl. Bibliotheek bevindt, en waarvan de heer J. TIDEMAN zoo vriendelijk is geweest mij een afschrift te verschaffen.

²⁾ Adres: „Wijse, discrete Caspar Barlaeus student woonende ten huysse van d' heer Rector Screvelius op de kerckgracht Lejden."

XIV.

JOACHIMO VICOFORTIO ¹⁾).

Nobilissime vir, Si ita visum, versiculos hosce ad Zulechemi Dominum trans mitte. Scire ipsum oportet Alcmarianam Sirenem hic esse. non quod avocari velim à curis publicis virum è Principis jussibus et nutu pendentem, verum ut sciat viduas praestantiores illius causa vel Româ advolaturas. Sabaea Solymam venit, ut loquentem audiret Jessae nepotem. Venit jam è minoribus Frisijs ingeniosissima sui sexus, ut Zulechemi Domino accineret. Morabitur hic per dies XIV, et diutius forte. Hac meridie iterum apud Satrapam cum Tessela et sorore ejus prandebimus. Tibi in exercendis consanguineorum dentibus occupato parcam hoc biduo. Vale et lectissimam coniugem saluta. noli inter pocula immemor esse Tessalicae.... ²⁾ Amicitiae. Raptim V Feb. 1640.

Tui observantissimus
C. BARLAEUS.

XV.

NICOLAO HEYNSIO ³⁾).

Doctissime Heijnsi,
Dum luci donas maximi parentis illustria Poëmata, pietate te genitorj tuo, et ingenti beneficio lectori probas. Illius famae interest, scire eruditos, non languere in patre tuo, fatisciente quamvis aetate, vim poëticam, et pari vigore iuvenem, virum, senem carmen scribere consummatissimum. Lectori vero ingens beneficium praestas, qui ab insigni tot novorum poematum accessione, eruditioni suae multum apponet. Memini me adolescentem olim lectione paternorum carminum excitatum saepius ad haec studia, integrasque me tum temporis elegias eius memoriae mandavisse, ut haberem exemplar, quod sequeretur tyro et poeticae inexpertus. Hic modo Orientis, modo Occidentis spicilegia à mercatorum liberalitate ad me veniunt. At quod tu mittis munus cunctis Sabaeorum, Persarum, Indorum messibus carius mihi est. Illa famelicus deus atterit. Hos parentis tui fetus non atteret dens maledicus, nec flagellabit ingratus livor, de quo doctorum omnium constantibus iudicijs triumphavit dudum. Quare gratias me tibi debere maximas pro isto Gratiarum

¹⁾ Eene vertaling van dezen brief is te vinden in *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, blz. 22.

²⁾ Hier is een hart met twee pijlen geteekend.

³⁾ De brief berust in eene verzameling op de Leidsche bibliotheek (*Catalogus Geel*, blz. 292, no. 1014).

fasciculo fateor, operamque dabo, ut intelligas, non ingratum mihi fore, si quam cum parente hactenus colui amicitiam, in te quoque sinas derivari, et rivulus esse velis ejus humanitatis,* quam erga me explicuit profundissime. Vale, Juvenis clarissime, et qui parentis celeberrimi vestigijs praeclare insistis, eosdem quos ille amicos adamare perge. Amstel. XII Nov. 1640.

Tui studiosissimus
CASPAR BARLAEUS.

Patrem, sororem, amitam officiose saluta.

XVI.

DANIELI SCHONCKIO.

Nobilissime vir et amicorum integerrime, non dubito, quin salvus iam incolumisque ad Stormarios tuos perveneris, una cum cognatis tuis itineris socijs. Voluissem ego vobis titulo iucundj comitis pro vehiculo esse, nisi obeundj muneris necessitas remoram iniecisset. Ex quo a nobis discessisti, favit proficiscenti aeris benigna tempestas, et viduitatis tuae calamitatem iuvit amoenjore facie coelum. Si Boxtelhuydae fuisti, expecto, ut a fabro apportes stanni particulam, quo iuves vicinum hic tuum quartana etiamnum laborantem. Interea dum istic es et res tuas agis, etiam viduae Overbequiae cognatae tuae causam Tibi commendo. mone seniore Overbeequium, Iustum praenomine, ne quadrantem ultimum exigere velit. Nam fallit ipsum sua ratio. Intelliget me verum vatem. Hic superiore die Sabbathi mercatoribus publico Edicto potestas facta Lusitaniam adeundi, mercesque et arma eo transvehendi. Missi a Rege Lusitaniae Legati sunt in Angliam, Galliam et Belgium nostrum, nempe El Momero Mayor, hoc est magnus in regno Silvarum praefectus, Don Antonius de Alamiedo et Tristanus de Mendoza. Expectatur hic indies navis cum ducentis coronatorum millibus ad comparandum arma, eaque omnia, quae ad bellicum apparatus faciunt. Philippus IV Hispaniarum rex ingentem pecuniae vim imposuit capiti novi Portugalliae Regis, hic vicissim capiti Comitis de Olivarez. Sedanensibus interdicta sunt cum Gallis commercia, quod receptum praebeant Suessionum Comiti. Dux Vendocinus (?) a Rege in aulam citatus clam in Angliam traiecit. Putantur, ut fama est, coniurasse in Cardinalem, De Nuptijs cogitat Anglia et Auriacus. Hic, Sponsulus puta, ad iter se accingit. An Tu quoque nuptias cogites, non facile dixero. non puto carere Virginibus urbem opulentissimam, quae desiderabiles possint esse in oculis tuis. Aut si malis peregrinari, quam oscularj, non repugno, dummodo reversus hoc agas, ut de genere humano bene mererj pergas. Ea es aetate, ijs moribus, ijs corporis ac fortunae dotibus, ut amari merearis. Nec puto te ex quercu exsculptum, ut non sentias mecum matutinas

molestias, quoties vigil vacuum consorte cubile adspicis. Professor Ottho Heurnius post quadraginta annorum expectationem cum praevis iam pedellis incedit. Valet socrus tua cum liberis. Valent amici omnes, et te salvere jubent. Ego Tibi et amicorum tuorum grandi coetui (?) salutem plurimam dico. Raptim Amstelod. 20 Febr. 1641.

XVII.

DANIELI SCHONCKIO.

Jam Hamburgi es, mi Schonckj, et matris, fratris, sororis, totque suavi alloquio frueris, nec dubito, quin spumantes subinde pateras exhaurias, ac pleno te auro proluas; nisi à priscis moribus degeneraverint clari Hamburgenses. Quam tu es felix, qui quadrigis istic veheris ac caballis, cum ego miser hic pedes ambulem et lenta traham vestigia. Amicissime, si tibi adessem, levarem te parte aliqua oneris, et dum ad insolita tibi pocula ingemiscis, divideremus bibendi laborem. ideo libens Poelgeestam tuam et te in viso, quia sobrietatem tunc profiteor, et tumultuantis urbis satur, ac sic satis pergraecantis, meo arbitrio edo, bibo, dormio interdum ad undecimam, ut me exspirasse putes aut male habere, cum spirem adhuc somnolentus, et valeam perquam optime. Heros, vellem te reducem, ut quadriugo tuo curru vehi possem proximis feriis. Tunc enim aliquis mihi videor esse, cum sublatus altius à terra equis tuis vehor, et columbastuas adspecto, quae, facto agmine, pontem, me arridente, attollunt. Vellem etiam videre emortuum stipitem, e quo virescens assurgit quercus, resurrectionis nostrae e pulvere genuinum symbolum et emblema. Lusitani magnis animis Regem suum tuentur. Ordines nostri suppetias decrevere XX navium bellicarum, quibus suas iungent societatis Indicae utriusque praefecti. Catalauni Barcelonam obsidione liberaverunt, et caesis Hispanorum copiis fortiter rem agunt. Parlamentum Britannicum reformationi status politici et Ecclesiastici insistit acriter: quidvis à Rege impetrat, Caesar de pace dicitur cogitare, dum proximus ardet Ucalegon. Miror tam sero sapere Austriacos. etiam nunc verum, prout res dant sese, magni atque humiles sumus. Adventant e Britannia naves bellicae, ut Principem Auriacum transvehant. Magnam forte haec aestas Europaeis imperijs mutationem inducet. Ego spectator esse grandis fabulae malim, quam actor. Faxit Deus, ne patria nostra ab Hispano sibi metueret habeat, et ut attrita pertinacibus bellis Germania vestra respiret aliquando. Vale amicorum cordatissime. vides, quam quaeram argumentum scribendj, ne scribam nihil. Amicos omnes masculini et feminini generis officiose saluta. Salutant te liberj mej omnes. Amstelod. V. Non. Mart. A°. 1641.

XVIII.

DANIELI SCHONCKIO.

Nobilissime et amicissime vir,
 mitto Tibi exemplar Orationis sacrae, quam nuper hic habui. aequum enim est ut aliqua humanitatis guttula Te subinde adspergam, qui me Poelgeestae positum beneficiorum et officiorum toto flumine inundas. Propino tibi cum delectu chartulas meas et commenta, dum Tu mihi propinas vina delicatissima, et in deliciarum omne genus, quod ruri habetur, admittis. Iam invisissem Te, sed impedivit rigida aëris tempestas. Volo enim tecum ambulare et curru quadrijugo¹⁾ vehi, quod per lutas vias nondum licet. Desidero etiam ex Te scire statum rerum Hamburgensium, et ut Te exceperint Stormariae matres virginesque. In causa viduae nihil lene moderatumque expeto. occalluit senex iste Stadensis ad benevolentiae et lenitatis voces. Filius meus inter Principis Auriaci comites in Angliam abiit, inde trajecturus in Galliam. Distrahitur iam auctione supellex Broenij, cognati tui. Ego ad Te excurrerem, sed iam totus sum in scribendo Poemate in Nuptias Principis. Hoc ubi absolvero, iungemus dexteras. Jam vale vir praestantissime et amico somnes saluta et socrum. Amstel. 26 April 1641.

XIX.

CONSTANTINO HUGENIO¹⁾.

Nobilissime Hugeni, mitto Tibi Tragoediam vitriarij nostri, à me, uti Tibi videtur, *ὑπερβολικῶς* laudatam. Nolo mihi fidem habeas. Te iudicem posco. Vide, quanta ingenia in occulto lateant, ut de hoc homine dici possit, quod de Democrito dixit Horatius, cuius prudentia monstrat

Summos saepe viros et magna exempla daturos,

Vervecum (?) in patria crassoque sub aëre nasci.

Perlege totam, videbis primo medium, et medium imo consentire. Numerum actorum aliaque levioris momenti nihil moror. Scripsit leges tragoediae Aristoteles; sed sine populi et posteritatis suffragio. Res pondera et plenam maiestatis Belgicae dictionem, ad haec phrasin poeticam, et multa acute et ingeniose dicta. Si errem, cogita senescere Barlaeum, et inter senum vitia esse *ἀμβλυωπίαν* et *ἀκρισίαν*. Vale Vir maxime, et me ama. Germina tua Constantinum et Christianum saluta. Amstel. proprid. Cal. Jan. Anni 1642. Quem ingredimur, felix Tibi tuisque annus decurrat. N. Tuæ

observantissimus
 CASPAR BARLAEUS.

¹⁾ Aanwezig in de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch archief.

XX.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime Vicoforti, submitto literas ad D. Stellam, quibus velim tuas addas. aurem illi vellica, ut ille vellicet aurem propitiam Eminentissimi Cardinalis. Exemplar orationis tibi promissum mittam cras. Vale cum uxore. 25 May 1642.

Tuus

CASPAR BARLAEUS.

XXI.

AD ZULECHEMI DOMINUM ¹⁾.

Dum Richeli audaci fastigia concutis ausu,
 Et summum mordes, acer Amice, ducem,
 Te possum bilemque pati. si Purpura peccat,
 Si te, vel Grandi ²⁾ Iudice, prava facit,
 Me sibi devinxit meritis, dum munera mittit
 Fulgida et Eoas sufficit unus opes.
 Vivat Purpura donatrix. benedicere nostrum est,
 Nec, bene cui fecit, fas mala velle loqui.
 E tumulo per te Armandum Medicaea lacessat.
 Praestitit hanc, Regem quam perijsse suum.
 E tumulo Armando Mariae maledicite manes,
 Forte meo vivet carmine post tumulum.
 Non tua sunt, male quae loqueris. non nostra, benigne
 Quae loquor. haec loquitur Gallia, Gasto prius.

C. B.

(7 Augustus 1642.)

XXII.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime vir et amicorum intime, accessit me iamiam Nobilissimus D. Daniel Schonck, Dominus minoris Poelgeestae, iter parans Hamburgum versus, nuptiarum causa. Cumque illi transeundae sint regiones tractusque, quos Wimarienses et Hassiae exercitus occupant, petit à Te obnixe, ut si forte ipsi opus sit, literas illi commendatitias des vel ad D. Dubadel, vel D. Rosam vel Ebersteinium. Metuit, ne in milites efferos incidat. Verum tua interlocutione adiutus facilem sibi promittit transitum. Rogo ut in amici nostr;

¹⁾ Vgl. *Hoofds Brieven*, IV, blz. 307, 309. Zeker is het vers te gelijk met dien brief verzonden.

²⁾ Mr. le Grand; CINQ-MARS, wegens de samenzwering tegen RICHELIEU ter dood gebracht.

gratiam ocyus lines tres expedias, et ad me quam primum mittas. ego illas curabo Ultrajectum ad D. Crodeck (?), ubi per diem unum et alterum morabitur et literas à me tuas expectabit. Vale amicorum amicissime et uxorem aliasque domesticas saluta. Raptim 18 Oct. 1642.

N. T.

addictissimus

C. BARLAEUS.

XXIII.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime et amicissime Vicoforti, diu est quod à te literas expectaverim super Poemate meo. Sed scio Te districtum fuisse regia abituritione. Poemation meum jam excusum est, et misissem ad Te exemplaria hoc ipso die, cum ecce tuae mihi traduntur ab Epimetheo non à Prometheo scriptae. Sero me mones super illis verbis *Lilia marcescunt*. Nihil potest aptius dici in publico Galliarum dolore. florum proprium est marcescere. et additur salutaris clausula, *sed frustra incolumi te Rege*. Interim fateor etiam me scrupuli aliquid in ista voce observasse, propter eos, qui ad rem magis attendunt, quam ad poëticas elegantias. mutavi *marcescunt* in *pallescunt*. Nam lilia Gallorum flavent aut rubent. iam dico pallescere uti et purpuram. Potest hoc corrigi, uti vides me in hoc exemplari fecisse. sed naevulus est in fronte. Gratulor mihi, quod Domino Brasetto et Tibi exordium placuerit. reliqua non displicebunt. Perlegite totum Poëma, et si quid offendant, mone me ocijus, ne gratia novitatis longa mora pereat. Non possum à me impetrare ut D. Chavigni, aut D. Nojetsio inscribam. Nam si uni inscripsero, alter laevis oculis carmen leget. Si omnibus quinque viris inscripsero, offendet haec res amicos forte, Fratrem Cardinalis et alios. Satius est ut nulli inscribam, ne videar malevolis praeficae praemium affectare. Totum carmen directum est ad Regem, quia ipsum alloquar. Sed vos suadete an sufficiet, si charta nigra et pulla investiantur exemplaria aliquot, an vero opus sit ut nigra veste byssina quatuor aut quinque involvantur. Ad haec responsum ocyus expecto. Gratae sunt (?) literae nobilis viduae, respondebo oportuno tempore. Sed quando Vos patres conscriptos videbimus Muydae? Vale et uxorem aliosque saluta, praesertim D. Brasettum et Hugenum. Raptim Amstelod. VII Mart. 1643.

N. Tuae

observantissimus

C. BARLAEUS.

Statui mittere ad D. Chavigni' cum hoc carmine, nisi vos dissentiat.

XXIV.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime et amicissime Vicoforti, misi ad Te ante octiduum Poema meum in obitum Eminentissimi Cardinalis, ut iudicium tuum et Amplissimi Brasett super illo

cognoscerem. Nihil rescribis. urget typographus editionem, cum jam excusum sit carmen. Quaeso tribus verbis rescribe. non puto vos Carmen misisse in Gallias. tunc omnis novitatis gratia perierit, ni fallor. Ego de dedicatione non sum sollicitus. Valeat quantum potest. Debui ego hoc officium manibus tanti Herois, vel ob hoc solum, quod dignatus fuerit ad me scribere. illam epistolam maioris facio, quam rutilum fortunae rivum. Instant feriae Paschales; nisi vererer me vobis molestum fore hac aedium (?) facie excurrerem ad Vos. Scis enim me tuis alloquijs et praesentia affici. Novi quod scribam non occurrjt. Filius Parisijs est et ad nos cogitat. Reginam audio appulisse. Videtur mihi iam potior causa Regis. Deus Opt. Max. componat motos fluctus, et Te cum uxore ac domesticis incolumem praestet. Vale amicissime et corculum tuum saluta, etiam sororem et Elizabetham (?). Salutat te respublica nostra. Amstel. 14 Mart. 1643.

N. Tuae observantissimus
CASPAR BARLAEUS.

XXV.

JOACHIMO VICOFORTIO.

Nobilissime et amicissime Vicofortj, misi hesterno die tibi syngrapham accepti, cui neglexi subscribere nomen. Dum enim ad viduas et virgines scribo, et literas complico, excidit, quod syngrapham facit. Quare mitto aliam non à notario sed à me scriptam. res eodem redit. dabis Volbergio literas testimoniales incolumitatis meae, et syngrapham non subscriptam reseca, et hanc quam nunc mitto offer. Ignosce incuriae et negligentiae. Adest nobis vander Burchius. hesterna vespera ipsi in coetu adfui apud coquum Gallicum, ubi iusculum comedimus Gallicum. multa sinistra audio de Regis Christianissimi valetudine. O navis referent in mare te novi Fluctus etc. Quae D. Hoofdio nova scripsisti, legi. Dum haec scribo aedes meas praeternavigant Duijnkerkanj captivi centum, vere Vlyssis remigium, cum Cyclopum manus effugissent. Quid de pace publica Europaei orbis sentis? Quantae molis erit tantas componere lites. Superstite Galliarum Rege, possem bene sperare, illo fatis functo insolentior erit Aquila, et discordibus Lilijs insultabit. Partes Britannicae movent, sed promovent parum. Nec nos videmur hac rerum facie magnas belli minas spirare. Vale amicissime, et uxorj alijsque domesticis plurimam meis verbis salutem precare. Filij per occasionem memor sis, sive per Principem ipsi prospici possit sive per Nobilissimum Mussium. Is N. T. officiose salutat ut et filiarum agmen. Amstelod. VI Non. May. 1643.

N. Tuae
observantissimus cultor
C. BARLAEUS.

Amplissimo D. Brasetto me et officia mea trade in totum.

XXVI.

IN CONSTANTINUM HUGENIUM, ZULECHEMI DOMINUM, TRESLONGAE
RAPTOREM. — POUR LA BOUCHE DE MONS^r BARLAEUS.

Scilicet ista meis sunt basia dicta labellis,
Quae solus gaudes surripuisse tuis.
Treslongam tibi mensa ratisque adglutinat uni,
Treslongam comitem non sinis esse mihi.
Treslongam a charis abiens avellis amicis.
Treslongam Paridis more viator amas.
Quin rapis et Batavis audes auferre Mycenis,
Et praeda fugiens divite raptor abis.
Non feret Atrides scelus hoc Barlaeus inultum.
Causa Pelasgorum iam quoque facta mea est.
Crede, mala deducis avi, quam carmine diro,
Quam Satyris repetam, flebilis Haga, meis.
Illa dies fatalis erit tot matribus. omnes
Treslongae impatiens sacrificabo nurus.
Et Tu, cum, fracta in partes testudine, voci
Treslongae haud poteris succinuisse tuae,
Ad Vahalis, Zulecheme, vias plorabis ademptam,
Nec tua Chryseis maxima mater erit.
Nec finem irarum faciam, nisi millia centum
Basia basiolis fregerit illa meis.
I tunc, et verbis Barlaeum illude superbis,
Tantalus in refugis conspiceris aquis.
Bouche meum pulchris poterit se explere labellis,
At pallens *Bocca* livor inesse tua.

IN EUNDEM.

Constantine, fidem non sic solvisse putaris,
Quam Satrapae nuper syngrapha missa dedit.
Venisti Mudam, fateor, sed ut hospes abires.
Solvere non hoc est, ludificare fidem est.

BIJLAGE II.

TWEE BRIEVEN AAN VAN BAERLE¹⁾.

I.

Viro ultra sortem saeculi erudito D. CASPARI BARLAE0, in Emporio totius Christiani orbis celeberrimo, melioris scientiae Professore dignissimo,

JACOBUS VANDER BURCH S. P. D.

Quod tardius pro elegantissimo tuo propemptico honori meo dicto gratias tibi agam, Vir Clarissime, et mihi infinitis nominibus observande, non tam mea negligentia, quam fatali eius infortunio factum est cui eas perferendas credideram; illum enim in Hollandiam cogitantem, ante octiduum eo avocatum asserunt unde negant redire quemquam. cognatum se dicebat Philalethis Christiani Ultraiectini ex remonstrante Pontificij facti. Utinam et Morti, ut mihi imposuisset; quamvis non mirum esset ad maiestatem tuorum versuum ad tempus quemquam obmutescere, de quibus quicquid eruditi Leodium habet, suffragium ferre vix audeat. Praeterquam quod in principio mei muneris apud te tuique similes iustus titulus silentij sit, amicorum absentia, novitas, et temporis spatium, quod ad investiganda eiusmodi ingenia cum quibus nunc mihi res est, requiritur; et ut alicui in principio meae functionis non satis assiduus videar in officio scriptionis, fortasse alijs plus satis, qui plerosque Agentes instar Broer-Iansiorum et Hiltiorum aestimant. Profecto

¹⁾ De eerste brief, door VAN DER BURCH geschreven, berust in de collectie PAPENBROECK; de tweede, van LAMBERTUS BARLAEUS, den Leidschen professor, is in het bezit van den heer UNGER, die mij vriendelijk vergunde er gebruik van te maken.

mihi res cordi est, nec quidquam antiquius quam de Rep. benè mereri. Haec quod inijciam, in causa est optimi mei parentis tacita insimulatio mei silentij, quam Mudani imperij quem ego veneror, patri, obiectam scribit in recentioribus litteris. certè utriusque amorem ex eo agnosco. credo eum qui mihi hoc vitio vertit, causae legationis, ut dicam, meae ignarum esse; ne ulterius quippiam addam. haec tibi in aurem dico, Vir amicissime; sed summa eorum quae dicenda habebam, haec est, Quod gratas gratias tibi agam et reum debendi me profitebor dum spiritus hos reget artus, pro immortalitate poeticâ quâ me donasti; vix enim alijs verbis uti ausim, ne offendam auctorem Theologiae Gallicae, quam cum nesciam an videris, tibi mitto, quando eius utramque paginam facis; nec (?) isti Scholastici mortales cum ratione conantur insanire! sed non sunt digni principis irâ. Reverendissimum Mussonij Abbatem, quem in secessu suo nunc Abbatis vitam vivere hic aiunt, mihi per litteras conciliare conatus sum, ut monuisti; sed hactenus nihil respondit; nescio an rectè Petro Bertio P. F. I. N. ipsius Traiecti ad Mosam Agenti eas transmittendas crediderim; Vt ut sit non nimium moror; hoc unicè rogo, Vicofortio Equiti me ut de meliori notâ commendes, neque ubi Guebriantius vel Obersteinus Comites hic operam meam utilem (?) sibi esse crediderint, ulli officio me defuturum asseveres. De caseo nihil dicam, ne videar parem calculum ponere voluisse cum eo quod mihi misisti; gratum palato tuo fuisse, quod ex sororis meae litteris intellexi, gaudeo. Hoc addam, quod et magnoperè à te peto, ut soror mea, Vir illustris Satrapa Mudanus, Blondus non Flavius, et Sinapius, integra pectora, per te interpretem plurimum à me salveant; Vale. Ex Paradiso Sacerdotum XII. Cal. Octb. 1642.

 II.

Exemplaria ad me transmissa, quibus oportuit, distribui. Pergrata omnibus fuere et supra modum laudata, Tibique pro singulari humanitate certatim gratias agunt, praesertim D. Polyander, Heynsius, Vorstius, et ego cum illis. Quod D. van Zeyl Syndici nostri cognatum voti compotem feceris, est quod ipsi mihique gratuler. Praeter alia infinita et hoc non in postremis ponam beneficiis, quo me ita obstrinxisti, ut solvendo me imparem plane agnoscam. Quot quantosque labores ejus. caussa susceperis, liberaliter ubique depraedicat. Non ingrato collocasti beneficium, nec littus, quod ajunt, arasti. Nisi tua ope suffultus fuisset, quam frustra ambijsset, ultro fatetur. Quin et Syndicus tibi singulares per filium et me jussit referri gratias, pariaque tibi officia et studia pollicetur. Casparum filium tuum incolumem e Galliis rediisse gaudeo. Jam reliquum est, ut ipsi de honesto aliquo loco et condicione prospiciatur. Sum enim de juvene illo sollicitus, cui omnia bona ex animo cupio, tum propter insignem, quo praeditus est, animi candorem, tum etiam

quod mei semper fuit studiosissimus. Verum haec paternae tuae curae et vigilantiae commissa volo,¹ cui quam cordi sit liberorum suorum salus, non ignoro. Josinam meo nomine monitam velim, ut syngrapharum quas ipsi tradidimus singularem curam habere dignetur. Deum Opt. Max. precor, ut Te, tuosque omnes diu incolumes servet. Lugduni Batavorum 14. Aprilis 1643.

Tuus frater
LAMBERTUS BARLAEUS.

De haereditate nostra Rupellana nihil audimus. Verba et querelas reddunt pro solutione. Video rem differri in longum, neque obtenturos nos quicquam, nisi isthic procuratore aliquo utamur, qui prosequatur jus nostrum, vel actionem nostram alteri vendamus, quod si fieri possit, non abnuerem. Cum Abrahamo Antonii, quem familiariter nosti, ea de re velim data occasione conferas, qui vel emptorem forte, vel aliam rationem invenire possit desperatae caussae medelam. Iterum vale¹).

¹) Van deze eisenis uit La Rochelle is verder niets bekend. ABRAHAM, de zoon van ANTONIUS DAMMAN en CHRISTINA BARLAEUS, was een neef der broeders CASPAR en LAMBERTUS (vgl. Hoofdst. I, 3de Jaargang, blz. 246 en 251, Noot 4).

BIJLAGE III.

BRIEVEN VAN BARLAEUS, WAARVAN DE DATUM VASTSTAAT 1).

<i>Epist.</i> , no. 307	(blz. 629)	aan Hooft	22 Nov. 1635.	<i>Bijlage</i> , no. 7	aan Huygens	13 Febr. 1639.
" " 310	(" 634)	" v. d. Myle ²⁾	24 Nov. "	<i>Epist.</i> , " 380	(blz. 750) "	" 26 Mrt. "
" " 306	(" 627)	" Hooft ³⁾	25 Nov. "	<i>Bijlage</i> , " 8	" "	" Petitius ⁷⁾ 13 Apr. "
" " 264	(" 561)	" Huygens	2 Dec. "	<i>Epist.</i> , " 384	(" 758)	" Wicquefort 13 Juni "
" " 313	(" 638)	" Huygens	7 Jan. 1636.	<i>Bijlage</i> , " 9	" "	" Geertruida Rombouts ⁸⁾ 22 Juni 1639.
<i>Bijlage</i> , " 1	" "	" "	6 Mrt. "	" " 10	" "	" Schonck 15 Juli "
<i>Epist.</i> , " 319	(" 647)	" Wicquefort	16 Mrt. "	<i>Epist.</i> , " 387	(" 763)	" Bernhard van Saksen ⁹⁾ 17 Juli 1639.
" " 320	(" 648)	" Huygens	26 Mrt. "	<i>Bijlage</i> , " 11	" "	" Geertruida Rombouts 21 Juli 1639.
<i>Bijlage</i> , " 2	" "	" "	30 Apr. "	" " 12	" "	" C. Barlaeus, den zoon 23 Oct. 1639.
<i>Epist.</i> , " 335	(" 669)	" "	1 Aug. "	<i>Epist.</i> , " 400	(" 782)	" Wicquefort 2 Dec. "
" " 347	(" 689)	" "	14 Nov. "	" " 399	(" 780)	" Huygens Dec. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 297	" "	" "	13 Jan. 1637.	<i>Bijlage</i> , " 13	" "	" Schonck 28 Dec. "
<i>Bijlage</i> , no. 3	" "	" Buchelius ⁴⁾	18 Jan. "	" " 14	" "	" Wicquefort 5 Febr. 1640.
<i>Epist.</i> , " 354	(" 699)	" Huygens	24 Mei "	<i>Epist.</i> , " 409	(" 814)	" Huygens 13 Apr. "
<i>Bijlage</i> , " 4	" "	" Petitius ⁵⁾	15 Oct. "	" " 410	(" 815)	" Schonck 3 Juni "
<i>Epist.</i> , " 362	(" 712)	" v. d. Myle ⁶⁾	23 Oct. "	" " 414	(" 822)	" Wicquefort 12 Aug. "
" " 363	(" 713)	" Huygens	19 Nov. "	" " 412	(" 818)	" Schonck 12 Sept. "
<i>Bijlage</i> , " 5	" "	" Petitius ⁵⁾	24 Nov. "	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 339	" "	" Wicquefort 21 Oct. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 298	" "	" Huygens	1 Jan. 1638.	<i>Bijlage</i> , no. 15	" "	" N. Heynsius ¹⁰⁾ 12 Nov. "
<i>Bijlage</i> , no. 6	" "	" Petitius ⁵⁾	8 Apr. "	<i>Epist.</i> , " 416	(" 826)	" Huygens 30 Jan. 1641.
<i>Epist.</i> , " 365	(" 720)	" Wicquefort	16 Mei "	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 340	" "	" Wicquefort 9 Febr. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 300	" "	" Huygens	29 Mei "	<i>Bijlage</i> , no. 16	" "	" Schonck 20 Febr. "
<i>Epist.</i> , no. 366	(" 724)	" Wicquefort	4 Juni "	<i>Epist.</i> , " 418	(" 830)	" Huygens 26 Febr. "
" " 368	(" 727)	" "	18 Juni "			
" " 370	(" 733)	" "	28 Juli "			
" " 373	(" 738)	" "	16 Sept. "			
" " 376	(" 743)	" Huygens	20 Jan. 1639.			
" " 377	(" 745)	" Wicquefort	22 Jan. "			

1) De brieven aan HUYGENS zijn aanwezig in de collectie HUYGENS op de Leidsche Bibliotheek, die aan WICQUEFORT en SCHONCK in de collectie PAPENBROECK.

2) In de collectie HUYGENS.

3) Eveneens.

4) In de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch Archief.

5) Bibliotheek der Remonstr. Gemeente te Rotterdam.

6) Collectie HUYGENS.

7) Collectie PAPENBROECK.

8) De brieven aan de weduwe ROMBOUts zijn in de collectie PAPENBROECK.

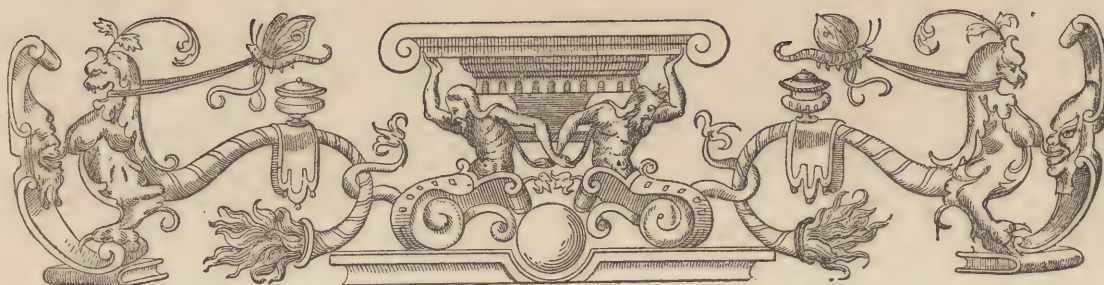
9) In dezelfde collectie.

10) Zie boven.

<i>Bijlage</i> , no. 17	aan Schonck	3 Mrt. 1641.	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, blz. 354,2 aan Wicquefort	19 Mei 1642.
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, blz. 341,1	Wicquefort	7 Mrt. "	" " " " 355,1	" " 25 Mei "
" " " " 302	Huygens	18 Mrt. "	<i>Bijlage</i> , no. 20	" " 25 Mei "
" " " " 341,2	Wicquefort	10 April "	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 356,1	" " 27 Mei "
" " " " 342	"	18 April "	" " " " 356,2	" " 3 Juni "
" " " " 343	"	19 April "	" " " " 305	" Huygens 8 Juni "
<i>Bijlage</i> , no. 18	Schonck	26 April "	" " " " 358	" Wicquefort 21 Juni "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 344,1	Wicquefort	6 Mei "	" " " " 359	" " 30 Juni "
" " " " 304	Huygens	20 Mei "	" " " " 360	" " 13 Juli "
" " " " 344,2	Wicquefort	24 Mei "	" " " " 361	" " 18 Juli "
" " " " 345	"	14 Juni "	" " " " 362	" " 19 Juli "
<i>Epist.</i> , no. 424 (" 841)	Huygens	9 Juli "	" " " " 363	" " 2 Aug. "
" " 425 (" 844)	Wicquefort	10 Juli "	" " " " 307	" Huygens 7 Aug. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 347	"	2 Aug. "	" " " " 364	" Wicquefort 6 Sept. "
" " " " 348	"	15 Aug. "	" " " " 365	" " 13 Sept. "
<i>Epist.</i> , no. 426 (" 847)	"	1 Sept. "	" " " " 366	" " 16 Sept. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 349	"	22 Sept. "	<i>Epist.</i> , no. 452 (" 886)	" " 5 Oct. "
" " " " 350	"	5 Oct. "	" " 451 (" 884)	" Huygens 5 Oct. "
<i>Epist.</i> , no. 429 (" 851)	"	14 Oct. "	<i>Bijlage</i> , " 22	" Wicquefort 18 Oct. "
" " 430 (" 853)	"	10 Nov. "	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 310	" Huygens 11 Nov. "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 351,1	"	23 Nov. "	" " " " 367	" Wicquefort 13 Nov. "
<i>Epist.</i> , no. 433 (" 857)	Huygens	15 Dec. "	" " " " 368	" " 5 Dec. "
<i>Bijlage</i> , " 19 ¹⁾	"	29 Dec. "	<i>Bijlage</i> , no. 23	" " 7 Mrt. 1643.
<i>Epist.</i> , " 439 (" 866)	Wicquefort	10 Mrt. 1642.	" " 24	" " 14 Mrt. "
" " 441 (" 868)	Huygens	April "	" " 25	" " 2 Mei "
<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 353,2	Wicquefort	29 April "	<i>Hoofds Brieven</i> , IV, " 369,1	" " 9 Juli "
" " " " 354,1	"	18 Mei "	" " " " 369,2	" " 22 Oct. "

¹⁾ In de collectie DIEDERICHs op het Amsterdamsch Archief.

DE PLAATSNIJDERS
 DER
 EVANGELICAE HISTORIAE IMAGINES.
 DOOR
 DR. MAX ROOSES.

IN de voorlaatste aflevering van *Oud-Holland* deelde de heer DE ROEVER een drietal brieven van HENDRIK GOLTZIUS mede. In een dezer schrijft de kunstenaar aan FRANS VAN RAVELINGHEN, dat hij afziet van een werk, bestaande in het snijden van 153 platen. Welk dit werk is wordt niet gezegd.

De brieven van PLANTIYN, zooals zij in de kladboeken, bewaard in het Museum Plantin-Moretus, te lezen zijn, bevatten een aantal inlichtingen, betreffende bedoeld plaatwerk. Daar de stukken, waarin deze inlichtingen voorkomen, ook over andere plaatsnijders zeer belangrijke bijzonderheden bevatten, acht ik het wel der moeite waard ze mede te deelen en met eenige woorden toe te lichten.

De platenreeks bevattende 153 stuks, waarvan in GOLTZIUS' brief aan VAN RAVELINGHEN gesproken wordt, was bestemd tot versiering van het gekende werk *Evangelicae Historiae Imagines* auctore Hieronymo Natali Societatis Jesu Theologo. De eerste uitgaaf der platen verscheen in 1593, te Antwerpen zonder naam van drukker noch uitgever. De verklaring der platen door HIERONYMUS NATALIS werd uitgegeven door MARTINUS NUTIUS

te Antwerpen, met het jaartal 1594 op den titel en het jaartal 1595 aan het einde van het boek. De buitengewoon fraaie prenten verbeelden de bijzonderste gebeurtenissen uit het Evangelie. In de platen zijn letters gesneden, die verwijzen naar de verklaringen, gegraveerd op de plaat onder de eigenlijke prent. Het werk heeft buiten de 153 platen nog een gegraveerden titel.

Van die 154 platen zijn er 58 door ANTOON WIERICKX gegraveerd, 57 door HIERONYMUS WIERICKX, 17 door JAN WIERICKX, 11 door ADRIAEN COLLAERT, 9 door KAREL DE MALLERY, 1 door JAN COLLAERT en een door een ongekenden plaatsnijder, wiens monogram uit I en N gevormd is.

De platen werden geteekend door BERNARDUS PASSARO van Rome; 14 prenten dragen zijnen naam. De oorspronkelijke modellen bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Zeven dezer werden vervangen door teekeningen van MARTEN DE VOS; deze laatste kunstenaar ontwierp ook den titel. HIERONYMUS WIERICKX onderteekende de 13^e plaat met zijn *inv. et fecit*; JAN WIERICKX onderteekende de 78^e op gelijke wijze.

In de opdracht van het werk aan paus CLEMENS VIII lezen wij, dat de H. IGNATIUS VAN LOYOLA aan HIERONYMUS NATALIS geraden had een boek te vervaardigen, waarin de bijzonderste voorvallen van het Evangelie zouden afgebeeld zijn in keurige prenten, verklaard door de noodige toelichtingen en vergezeld van stichtende overwegingen. HIERONYMUS NATALIS stierf in 1580 en liet zijn werk in handschrift na. Zijn ordegenoot JACOBUS XIMENEZ bezorgde er de uitgave van. In 1586 liet hij te Rome het vierkant, met eene enkele lijn afgeteekend, waarin de prenten moesten komen, als ook de legenden met de letters, die naar de figuren verwijzen, drukken. Op een exemplaar dier gedrukte bladen teekende PASSARO zijne samenstellingen. Deze werden naar Antwerpen, vermoedelijk aan de paters-jezuïeten gezonden, die ze dan aan PLANTIJN ter hand stelden.

Het eerste spoor der tusschenkomst van den beroemden drukker tot het opzoeken van eenen plaatsnijder voor de *Meditationes* vinden wij in eenen brief, dien hij den 5en November 1585 uit Antwerpen naar LUDOVICUS TOVARDUS, een pater-jezuïet, te Keulen, schreef. Vermoedelijk had hij dezen ontmoet bij zijn terugkeer uit Leiden naar Antwerpen over Hamburg en Keulen. TOVARDUS moet hem verzocht hebben naar graveurs uit te zien voor het groote plaatwerk, want niet zoo haast was PLANTIJN terug in de Scheldestad of hij ging op zoek. Te vergeefs: hij vond geen geschikt man. Twee der beste plaatsnijders op wie hij gerekend had, waarschijnlijk PETER FURNIUS en ABRAHAM DE BRUIJN, waren sedert tien maanden gestorven¹⁾. Onder de ouderen was er geen, van wien iets goeds of zekers te verwachten was. De jongeren waren leerlingen bij PHILIPS GALLE en JAN

¹⁾ Volgens VERACHTER (*Catalogue de la collection TERBRUGGEN*) stierf PETRUS FURNIUS (DUFOR) in 1584; ABRAHAM DE BRUIJN, in 1587. Beiden hadden voor PLANTIJN gegraveerd. Is onze gissing gegrond, dan zou het jaartal van DE BRUIJN's afsterven onnauwkeurig opgegeven zijn door VERACHTER.

DE SADELER en deze laatsten namen geen werk aan, dat niet bij hen thuis verricht werd. Hij had nog wel gehoopt een bekwaam kunstenaar, die te Brugge woonde ¹⁾, naar Antwerpen te kunnen lokken, maar ook dit was hem niet gelukt en in elk geval stond het werk van dien laatste verre beneden dat van HENDRIK GOLTZIUS. Hij zendt met zijnen brief twee teekeningen van MARTEN DE VOS; indien zij bevielen, mocht men ze houden; zoo niet, verzocht hij dat men ze terugzonde. (Zie brief A).

Op dit oogenblik bezat PLANTIYN de platen van PASSARO nog niet en verkeerde hij in den waan, dat het werk der teekeningen aan MARTEN DE VOS zou kunnen toevertrouwd worden. Hij liet er dan ook enkele door dezen kunstenaar vervaardigen.

De paters-jezuïeten verloren den moed niet, bij die eerste mislukte poging. Den 22en Maart 1586 drong P. MICHAEL HERNANDEZ op nieuw bij PLANTIYN aan, om van hem te bekomen, dat hij nog eens naar graveurs uitgeze. Den 28en Mei daaropvolgende antwoordt PLANTIYN. Hij klaagt, dat er te velen geweest zijn, die zich gelast hebben met het zoeken naar graveurs voor de platen der *Meditationes*. Reeds in 1585, zegt hij, toen hij nog in Leiden woonde, had hij beproefd, op verzoek van FERNANDUS XIMENEZ, HENDRIK GOLTZIUS te Haarlem over te halen om de taak op zich te nemen. Deze had geantwoord, dat hem dit werk reeds toegezegd was en hij het begonnen had, zoodat PLANTIYN iets vroeg wat reeds was toegestaan. Te Antwerpen gekomen zijnde had PLANTIYN zich begeven bij GALLE en DE SADELER; de eerste wilde geene taak aannemen, waar hij niet volstrekt meester van was; de tweede had gezegd, dat er hem reeds velen over de zaak hadden gesproken en wilde er zich slechts onder buitensporige voorwaarden mede gelasten. PLANTIYN belooft, dat hij zich op nieuw tot HENDRIK GOLTZIUS zal wenden, en door gemeenschappelijke vrienden zal trachten hem te overhalen. Hij zendt aan P. MICHAEL HERNANDEZ zeven platen van de honderden, die hij reeds bezit om het Evangelie voor heel het jaar te drukken; de graveur, die deze maakte, zou heel het werk in 18 maanden tegen billijken prijs afdoen ²⁾. (Zie brief B.)

Zooals uit dien brief blijkt had PLANTIYN, toen hij nog te Leiden woonde, zich reeds tot GOLTZIUS gewend, met het verzoek het werk te aanvaarden. Plaatsnijder en drukker moeten in vriendschappelijke betrekking tot elkander gestaan hebben, vermits gene dezes portret in Holland graveerde.

Onder de vrienden, die de Antwerpsche aartsdrukker beloofde te verzoeken GOLTZIUS tot medewerking te bewegen, telde in de eerste plaats zijn schoonzoon FRANS VAN RAVELINGHEN, sedert het jaar te voren in Leiden gevestigd. Tusschen den eersten en den achtsten Juni schreef PLANTIYN hem en voegde bij zijnen brief eene opsomming der voorwaarden, welke GOLTZIUS konden voorgeslagen worden.

¹⁾ JULIUS GOLTZIUS, zoon van HUBERTUS. Hij werkte eene eerste maal voor PLANTIYN in 1577. In Juni 1586 deed PLANTIYN hem naar Anwerpen komen, waar hij sedert dien herhaaldelijk voor de Plantijnsche drukkerij graveerde.

²⁾ De graveur, van wien hier spraak is, was PETER VAN DER BORCHT, die de plaatjes voor Evangeliorum Dominicium Summaria (PLANTIYN 1580 en 1584) sneed.

Hij heeft ons geen klad van dezen brief nagelaten, maar alleen een kort ontwerp, waarin die voorwaarden vermeld staan. Dit ontwerp luidt als volgt:

Aan den heer (HENDRIK) GOLTZIUS Plaatsnijder te Haarlem.

„Dat de heeren (Jezuïeten) aan CHRISTOFFEL PLANTIYN 153 teekeningen ter hand gesteld hebben, zooals hij (GOLTZIUS) er eene, namelijk die der Drie Koningen, gesneden heeft.

„Hij wenscht antwoord te bekomen op de volgende punten.

„Ten eerste of GOLTZIUS zou naar Antwerpen willen komen om deze platen te snijden, waarvan hij zelf de aangezichten en de andere fijnere deelen zou vervaardigen, terwijl hij zich voor het overige zou laten helpen gelijk hij het goedvindt; want men zou dit aan zijn oordeel overlaten, op voorwaarde alleen dat het werk zóó gedaan ware, dat GOLTZIUS er zijn naam of teeken wilde onder plaatsen.

„Welk zijn laagste prijs zou zijn voor het snijden van elke prent? Hij zou betaald worden, zoohaast hij er eene zou gemaakt hebben en hij het zou verlangen.

„Men waarborgt hem in deze stad, gedurende acht jaar vrijstelling van alle accijnsen, belastingen, inkwartiering van soldaten en alle verdere voorrechten en vrijheden, welke de bedienden van Mgr. den gouverneur der provinciën van herwaarts over genieten”. (Zie brief C.)

Deze voorstellen werden door RAVELINGHEN aan GOLTZIUS overgebriefd; het antwoord van den plaatsnijder, in dato 29 Juni 1586, door den heer DE ROEVER medegedeeld, bevat de weigering van den kunstenaar op dit aanbod. ¹⁾ Het is klaar, dat het stuk der *Drie Koningen*, waarvan in het randschrift spraak is, niet de groote plaat van GOLTZIUS in LUCAS VAN LEYDE's trant, maar de kleine *Drie Koningen* (Bartsch 22) is.

Zooals schijnt te blijken uit GOLTZIUS' brief, waarvan wij niets dan een bedorven lezing bezitten, was er vroeger door hem voorgesteld het werk in Italië te gaan vervaardigen. Men had op zijn aanbod toen niet geantwoord. De heeren, met wie GOLTZIUS eerst onderhandeld had, moeten de jezuiten van Rome of hunne machthebbenden hier te lande geweest zijn.

Den 22en October 1586 schrijft PLANTIYN aan Pater JACOBUS XIMENEZ in antwoord op een brief van dezen bezorger der uitgave der *Meditationes*, dat GOLTZIUS bepaald geweigerd heeft, dat SADELER naar Mainz is gaan wonen, dat men op het woord der WIERICK'EN geen staat mag maken, en dat het dus maar best zou zijn de platen in Rome te laten snijden. (Zie brief D.)

Hiermede eindigen de onderhandelingen niet: men blijft bij PLANTIYN aandringen en op het einde van December hernieuwt hij, ditmaal in een schrijven aan Pater EMANUEL XIMENEZ, zijnen raad het werk te Rome te laten graveeren. Van de SADELER, GOLTZIUS en

¹⁾ Zie bladzijde 152 van dezen jaargang.

GALLE verwacht hij niets meer. Alleen met de drie gebroeders WIERICX wil hij het nog beproeven; maar, vooraleer dit te doen, moet hij de teekeningen in handen hebben, alsook de gelden om de graveurs te betalen, naar mate zij hun werk afleveren. (Zie brief E.)

Zijn brief was nauwelijks verzonden of FERDINAND XIMENEZ, een koopman en broeder van JACOB en van EMANUEL XIMENEZ, kwam opnieuw met dezelfde boodschap bij hem aankloppen. Volgens zijn antwoord van 2 Januari 1587 rekent PLANTIYN nu nog slechts op de WIERICX'EN, maar deze zullen niet naar Rome gaan werken en in Antwerpen kunnen zij acht gulden per dag verdienen. Zij arbeiden dan één of twee dagen en gaan daarna het verdiende geld in slechte huizen met liederlijke kerels verbrassen. Meer nog, zij laten hun kleergoed in pand en wie ze dan wil doen werken moet het gaan lossen en ze bij zich in huis houden, totdat zij hem met hun werk de verschotten vergoed hebben. Nog eens herhaalt hij zijnen raad te Rome het werk te laten verrichten. (Zie brief F.)

EMANUEL XIMENEZ, had zich ook nogmaals den 1en Januari 1587 tot PLANTIYN gewend om hem de zaak aan te bevelen. PLANTIYN antwoordt hem den 13en daaropvolgende met een langen brief vol klachten over de WIERICX'EN, die het nu al te erg van de baan brachten. HIERONYMUS had PLANTIYN beloofd voor hem al te doen wat hij vragen mocht; maar toen hij de teekeningen zag, bracht hij op hoogen toon in, dat men hem voor den gek wilde houden, daar dit nu dezelfde platen waren, die men GALLE, GOLTZIUS, DE SADELER, zijn broeder en hem zelve te snijden had aangeboden en die men GOLTZIUS en ANTOON, zijn broeder, had voorgesteld te Rome te gaan maken. In plaats van twee jaren, die hij eerst geëischt had om het werk te voltooien, vroeg hij er nu drie; in plaats van 30 gulden, die hij eerst bedongen had, wilde hij er nu 60 per plaat hebben. Daarenboven verlangde hij eene nieuwe teekening, daar hij er voor bedankte een knoeiwerk als hetgeen hem nu getoond werd na te volgen. ANTOON WIERICX beloofde echter de platen voor veertig gulden het stuk te snijden, mits PLANTIYN hem het koper geheel gereed leverde. Deze dacht verder, dat het werk nog in geen zes jaar zou klaar komen; zoo zeer waren die lui aan den drank verslaafd. Nog eens was hij daarom bij GALLE gegaan, maar deze was oud en moest zijne zonen en leerlingen les geven; al te zwaar zou het hem gevallen zijn, het werk aan te nemen. PLANTIYN vraagt dus dat men hem ontslage van den last zich nog verder met de zaak bezig te houden. (Zie brief G.)

Hetzelfde schrijft hij denzelfden dag aan FERDINAND XIMENEZ. (Zie brief H.)

Men schijnt gehoor verleend te hebben aan PLANTIYN'S verzoek, want sedert dien dag komt in zijne registers geen brief meer voor, deze zaak betreffende. De onderhandeligen met de WIERICXEN werden echter voortgezet, want, zooals wij zagen, waren het de drie broeders, die verreweg het grootste deel der platen voor de *Evangelicae Meditationes* sneden. De Jesuïeten wilden bediend worden door de beste kunstenaars; zij lieten zich niet door PLANTIYN bepraten om aan PIETER VAN DER BORCHT de taak op

te dragen, en nu zij GOLTZIUS niet konden overhalen, wilden zij alleen de uitstekendste graveurs der Nederlanden met het werk gelasten.

Alvin overdreef niet, wanneer hij de platen der *Meditationes Evangelicae* „un des „monuments les plus importants de la gravure aux Pays-Bas” noemde; hij hadde er mogen bijvoegen, dat zij het belangrijkste werk der gebroeders WIERICX uitmaken. Hoe deze drinkebroers, de hechtste steunpilaren der Antwerpsche kroegen, er in gelukten een reeks prenten uit te voeren van zoo onovertroffen keurigheid en fijnheid als de hunne zijn, is waarlijk onverklaarbaar.

Zooals PLANTIJN het voorzien had, verliepen er meer dan zes jaren eer het werk voltooid was. De eerste uitgave der platen verscheen in 1593; de eerste uitgave der platen met den tekst in 1595; eene nieuwe titeluitgave zag het licht in 1596; een derde in 1607 bij JAN MORETUS; eene vierde in 1707, bij HENDRIK en CORNELIS VERDUSSEN, te Antwerpen. Den 17en December 1605 verkocht pater CAROLUS SCRIBANIUS aan JAN MORETUS II en zijn schoonbroeder THEODOOR GALLE de platen van NATALIS' werk: zoo kwamen zij ten slotte nog in het bezit der afstammelingen van PLANTIJN, wien zij zooveel hoofdbrekens hadden gekost en in dat van een zoon van PHILIPS GALLE, die herhaaldelijk weigerde ze te maken.

A

R. P. DOMINO LUDOVICO TOVARDO UBIOS.

Postquam Bruxellis Patronos colendos salutassem huc tandem veni ubi salutatis amicis nihil prius habui quam de negotio suscepto serio cogitare atque diligenter inquirere de bonis scalptoribus in aere. Neminem vero invenire potui. Jam duo etenim ex melioribus quorum opera me usurum speraveram ut aliquando feceram obierunt infra 10 menses. Qui vero ex praecedentibus hic restant aut digni non sunt quibus tale opus committatur, aut plane potui et voluptatibus suis perniciosi sunt ita dediti ut nihil ab illis sit expectandum boni nec certi. Reliqui vero novitii vel Gallaeo vel Sadeleri sunt obligati qui plures desiderant neque quicquam suscipere volunt quod apud se non maneat. Prius vero haec significassem et me litteras illico tradidisse R^{do} Patri D. Jacobo Zeelando qui alias ultro quoque et libenter suscepit destinandas quibus oportebat sed indies facta mihi erat spes de quodam perito artifice qui Brugis vivit huc evocando sed hactenus frustra. Vidi quoque specimen operis illius nequaquam vel minima in parte cum Goltzio comparandum. Proinde nunc jam mitto delineationes duarum figurarum quas interea curaveram fieri a Martino de Vos ut sequi possent artifices. Conveneram porro cum eo de stufferis pro uniuscujusque figurae delineatione. Hae si placent tibi habe, si displicent remitte mihi servandas. Accipe quoque Calendarium promissum quod tibi gratum esse cupio rogoque et obsecro ut si quid tibi vel alicui ex Societate officii praestare queam mihi vel verbulo indicetur. Dns Deus interea R. P. V. nobis diu prosperam conservare dignetur. Antverpiae V Novembris 1585.

B

R^{do} ADMODUM PATRI D. MICHAELI HERNANDEZ SACERDOTI SOCIETATIS
JESU D. ET PATRONO SUO COLENDO.

Litteras Rev.^{ae} vestrae 22 Martii Romae datas accepi in quibus video quam vera nos nostraque prosequatur benevolentia. Ingratus itaque me praeberem nisi gratias haberem maximas id quod me declaraturum reipsa polliceor ubicunque et quandocunque potero. Ad imagines illas suscipiendas autem quod attinet vidi hactenus praereptam nobis veram et certam occasionem illud opus suscipiendi. Tot namque hujus negotii onus in se susceperunt

tentaveruntque exequi apud omnes artis celandi peritos ut nemo illorum sit qui possit honesto pretio adduci ad illud jam suscipiendum. Cum etenim superiori anno data mihi quoque fuisset cura a D. Fernando Ximenio amico et Patrono meo colendo volui de hac re Goltzium Harlemii convenire sed frustra, ille siquidem dicebat, opus sibi jam addictum et inchoatum, sic rem actam me agere. Veni Antverpiam conveni Gallaeum qui prorsus negavit se nullum opus suscepturum cujus non esset absolute futurus dominus. Adii Sadelerum a quo intellexi quot ante me illum convenissent et quam amplis ne dicam iniquis conditionibus vellet illud suscipere. Proinde vix sperandum esse quod jam aliquid efficere possim. Attamen quia R^a V^a et D. Ximenius jubetis parabo et conabor an rursus nunc apud Goltzium aliquid meo nomine possint amici. Interea vero ecce mitto tibi septem specimina figurarum e centenis quas jam paratas habeo ad Evangelia totius anni imprimenda quorum si artificium vobis placeret possetis imperare. Illum etenim artificem mihi addictum habeo qui spatio 18 mensium totum opus favente illi Deo vitam absolveret aequis conditionibus. Quicquid autem in mea situm est potestate vestrum est. Vale R. D. in Domino Deo qui te nobis diu conservare dignetur incolumem. Ant. 28 Maii (1586).

C

AU SIGNEUR GOLTZIUS TAILLEUR EN CUIVRE À HARLEM.

Que les Signeurs ont mis entre les mains de C. Pl(antin) 153 pourtraicts de semblables figures qu'il en a taillée une des trois Rois lequel désire avoir la response aux articles ensuivants :

Premierement si ledict Goltzius voudroit venir à Anvers pour tailler lesdictes figures, luy-mesmes les visages et autres parties plus délicates en se faisant aider aux autres choses comme il trouveroit le plus convenable, car on s'en remecteroit à sa discrétion pourveu que la chose fust tellement faicte ou taillée que ledict Goltzius y voulust mettre son nom ou marque.

Combien il voudroit avoir tout au dernier mot pour la taille de chaicune figure dont il sera payé tout incontinent qu'il aura faict quelqu'une et qu' il voudra.

On l'asseurera d'avoir en ceste dicte ville huict années de long franchises de toutes acsises, taxationes d'argent, logement de soldats et toutes autres indemnités, libertés et franchises qu'ont les domestiques mesmes de monsieur le Gouverneur général des provinces de pardeça.

D

R^{do} ADMODUM PATRI DNO JACOBO XIMENIO.R^{do} admodum Pater.

Litteras R. P. V. Romae XIII Augusti datas 21 hujus accepi quibus ut paucis respondeam multo melius mihi videtur ut Imagines istae sculpentur a vestris et aliis in eadem urbe habitantibus quam si huc mittantur hoc tempore quo experior celatores morosissimos esse et iniquiores in precibus postulandis quam hactenus expertus fuerim. Goltzius siquidem nuper prorsus negavit se facturum. Wierixii promissis nulla fides adhibenda in operis continuatione. Sadlerus Moguntiam ut intelligo se contulit. Ad me quod attinet nihil denegabo vobis unquam quod in mea sit potestate situm.

22 Octob. 1586.

E.

R^{do} ADMODUM CHRISTO PATRI D^{ño} EMANUELI XIMENIO
SOCIETATIS JESU ETC.

V. R. litteras 16 hujus scriptas hodie accepi quibus responsa debeo paucis. Miror imprimis R. Patrem Jacobum Ximenium iterato scripsisse de figuris cum illi ego satis clare nuper responderim mihi prorsus videri consultius ut Romae committent illis sculptoribus quos scribebat illic esse aliquot qui vix cessuri essent Wiringis. Nam de Sadlero et Goltzio multo vero magis de Gallaeo frustra videretur quicquam expectari debere ut qui nihil prorsus non tentaverim quo illos ad hoc opus suscipiendum allicerem verum hactenus frustra. Restant nunc Wiringi tres fratres aequae in celandi arte periti a quibus putarim me posse impetrare ut opus illud intra illud tempus abs te indicatum absolveretur. Modo prius haberem delineationes omnes omnium 150 figurarum in manibus pecuniaeque numerarentur ad illis singulis septimanis persolvendum quod aequum esset neque quicquam aliud ipsi rescripserent quam opus totum meis sumptibus fieri quod ego bona fide serio et diligenter tamquam opus proprium prosequi curarem sine ulla privati lucris spe. Prius vero cum illis velle convenire de precio quam omnes dictas figuras haberem delineatas frustra mihi videtur.

(Tusschen 23 en 27 December 1586.)

F

MONSIEUR FERDINAND XIMENEZ.

Monsieur les vostres du 29 Décembre m'ont esté délivrées ce 2 Janvier par lesquelles je voy la continuation du très grand et fervent désir que vous avés de pouvoir complaire à la volonté des bons Pères de la Compagnie de Jésus touchant de faire tailler les figures inventées par le défunct de bonne mémoire Père Nadal par les Wiricx. Sur quoy je vous responds que mon affection n'est moindre de vouloir gratifier auxdicts Pères en chose si dévociuse: mais je voy que ceste matière a esté tant démenée par diverses personnes n'entendantes la manière de se gouverner envers telles gens qu'il n'y a espoir aucun de pouvoir persuader auxdicts Wiricx ni à quelqu'un d'eux d'aler à Rome veu mesmes que comme ils m'ont respondu et que je sçay de certain qu'il y a en ceste ville gens du mesme estat de graver figures en cuivre qui offrent à chaicun huict florins par chaicun jour qu'ils voudront besongner pour eux en leur propre maison, ce que lesdicts Wierix font à la fois et puis ayants besongné ung ou deux jours ils vont despendre le tout avec gens desbauchés et lieux publicquement deshonnestes jusques à laisser outre cela en gage leurs hardes et habillements de sorte que qui veut avoir besongne d'eux les doibt aler délivrer et les tenir chez soy aussi longtemps qu'il ait retiré son argent après quoy ils retournent au mesmes quands ils sçavent qu'on désire avoir nécessairement quelque chose faict de leur main.

Ce qui me fist n'a pas longtemps respondre à Père Diego Ximenez que je trouvois fort bon qu'ils baillassent l'ouvrage aux bons ouvriers qu'il m'escrivoit avoir à Rome, comme naguères je l'ay respondu au Père Emanuel Ximenez.

Voilà Monsieur tout ce que je puis respondre à ceste matière vous priant de m'excuser veu que je ne voy moyen de vous complaire ni aux saints Pères comme à la vérité je le ferois très volontiers d'aussi bon cueur qu'en me recommandant à vos bonnes grâces je prie Dieu vous continuer en l'augmentation des siennes très saintes. D'Anvers en nostre imprimerie ce 2 Janvier 1587.

G

R^{DO} PATRI D^{NO} EMANUELI XIMENIO SOC. J.

Tanta nunc tandem tristitia perfundor P. R^{de} quanta nuper laetitia acceptis litteris tuis pridie Kal. Januarii scriptis afficiebar cum ex eis intelligerem tibi placere quod cum Hieronymo Wieringo egeram. Interea siquidem semper cursitavi ut illi duas illas figuras

quas simul misisti ostenderem et cum ejus fratre quoque rem transigerem neque ex denis vicibus quibus ejus domum adii vel semel convenire potui neque ab eodem multo minus ab ejus fratre Antonio certum responsum ante hunc diem extorquere potui quod etiam nullo modo probandum video, utpote quod mihi videatur ineptum turgidum et paene indignum quod scribatur. Ipse namque Hieronymus primo pollicitus fuerat se mea causa nihil non facturum idemque de fratre suo pollicebatnr, Nunc autem cum illi ostendissem has delineationes statim superbe respondit me voluisse illis illudere quod dixissem eas 150 figuras de quibus cum illo egeram ad me pertinere se vero nunc aperte scire et videre easdem esse quae Gallaeo, Goltzio, Sadlero fratri et sibi diu et saepe antehac a vobis oblatae fuerant pro quibus etiam sculpendis cum Goltzio primum et diu postea cum suo fratre Antonio conventum erat Romam adire ad dictas imagines celandas. Cumque prius intra duos annos se absoluturos pollicerentur (sciens etenim illos mentiri solitos dicebam necessario illud opus eo tempore absolvendum esse) nunc dixerunt sibi tres annos esse opus et certo scire Patres tantum temporis daturos perlibenter adeo ut satis declararent se scire omnia et quaecumque ad me scripta sunt. Verbis autem illis omnibus praeteritis cum pretium audire vellem quod prius pro triginta florenis nunc impudenter sexaginta petierunt pro unaquaque figura praeter cuprum et delineationem novam quam illi volebant artificiosius hic denuo fieri hanc siquidem nullius usui (*sic*) futuram quam pro intelligenda auctoris mente asseverans dictus Hieronymus se nec obulo minoris suscepturum opus. Antonius vero videbatur offerre pro quadraginta florenis ea quoque lege ut darem cuprum adaptatum et politum meisque sumptibus curarem novam delineationem fieri, ut qui nollent tam puerilem imitari. Vides morositatem horum juvenum e quorum praeterea manibus vix puto vel illis precii ultra modum impudenter et praeter rationem postulatis nos vel sexennio extorqueri posse quamvis aliter polliciti essent et stricte obligati tantus siquidem est in illis ardor potandi et loca inhonesta frequentandi quovis discrimine malint tempus in illis perdere quam ullis pollicitis satisfacere. Conveni etiam rursus Galleum qui honeste respondit se habere filios et discipulos quos ipse jam senescens necessario debet docere eorumque manus veluti ducere proinde nullo pacto illi commodum esse tantum opus suscipere. Rogo itaque et obsecro R. tuam ut excusationem certam meam legitimamque velis admittere caeterisque Patribus persuadere. Paratus sum etenim totis conatibus vobis inservire in omnibus quae sunt vel erunt unquam in mea potestate aut viribus sita, ultra vero frustra quid tentare conarer. Missalis interea unum exemplar cum figuris aeneis imponebam hodie in vasi ad nostrum Mylium mittendo cum inscriptione nominis tui quod tibi gratum fore percipio et te bene valere semper cum fratribus carissimis mihiq̃ue perpetuo colendis. Antverpiae 13 Januarii 1587.

H

A MONSIEUR MONSIEUR FERDINAND XIMENEZ.

Depuis que j'ay receu les vostres j'ay esté plus de douze fois chez Wiricx pour conclure avec luy et son frère touchant la taille des figures en la faveur des Pères de la compagnie de Jésus pour le service desquels je désire m'employer de toutes mes forces et industrie plus que pour mon particulier dont je prens Dieu à tesmoing de sorte que je me trouve contristé en moy-mesmes grandement de ce que je ne puis venir à bout de ce que j'espérois et que lesdicts Wiricx m'avoient donné la parole à laquelle ils contredisent maintenant disants estre mieux informés du faict qu'ils n'estoyent alors et que je les ay voulu tromper voulant leur faire acroire que la besongne estoit pour moi, ce qu'ils sçavoyent ores le contraire mesmes par les pourtraicts des deux figures que' je leur ay montrées comme je l'escri à mons^r. vostre frère plus amplement. De sorte qu'à présent ils me demandent double prix de ce qu'ils m'avoient demandé outre quoy j'entends par ceux qui congnoissent familièrement lesdicts Wiricx et manifestement l'ay apperceu par ceste dernière communication qu'ils ne sont personnes pour tenir ce qu'ils promectent encores qu'ils se fussent obligés corps et biens.

Parquoy monsigneur je vous prie et supplie voire (s'il m'est loisible) je vous adjure au nom de Dieu et de toute amitié qu'il vous plaise m'excuser envers messeigneurs vos frères et tous autres que pourrés tellement qu'ils ne me commettent plus telle charge qui est hors de ma puissance de toute laquelle je demeureray tousjours prest et prompt à leur faire tout humble service comme à vous et aux vostres lesquels je prie Dieu faire prospérer. D'Anvers ce 13 Janvier 1587.

DRIE DELFTSCHE SCHILDERS

EVERT VAN AELST, PIETER JANSZ VAN ASCH, en ADAM PICK.

DOOR

A. BREDIUS.

I.

EVERT VAN AELST.

HOUBRAKEN schrijft: „EVERT VAN AELST is geboren te Delft in 't jaar „1602. Hij was een braaf schilder in allerhande soort van stilstaande „leven, inzonderheid Fruit, dat hij heel natuurlijk wist te verbeelden, „alsmede ijzere Harnassen, Stormhoeden, en alle soort van glansige „Metalen, die hij hunnen behoorlijken glans en weerschijn naar „vereisch wist te geven. Hij stierf 1658 (lees 1657) naarlatende tot „naarvolger in de Konst WILLEM VAN AELST, zoon van zijn Broeder „JAN VAN AELST, Notaris te Delft, die deze Konst van zijnen Oom zoo wel geleert heeft, „dat hij, nog jong zijnde, hem te boven ging, ja zoodanig in de Konst toenam..... „dat zijn penceelwerk.... het leven zelf scheen te wezen.” Enz.

Nog zegt HOUBRAKEN, dat EMANUEL DE WITTE leerling van EVERT VAN AELST geweest is.

Toetsen wij nu eens HOUBRAKEN's verhaal aan eenige Documenten, die ons omtrent EVERT VAN AELST nog iets naders berichten.

Het geboortjaar blijkt tamelijk juist te zijn. 11 July 1629 toch legt EVERT VAN AELST, wonachtich tot Delff, out omtrent 26 jaren, eene verklaring af.¹⁾

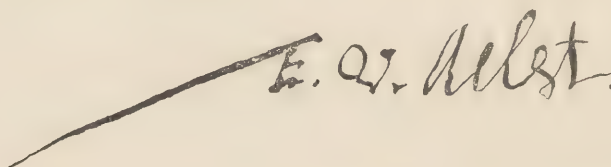
¹ Prot. Not. A. SCHIEVEEN, Delft.

Eerst 15 April 1632 werd hij lid van het Delft'sche St. Lucasgilde.¹⁾ 27 Maart 1643 vinden we hem in moeilijkheden over „seecker stuck schilderij”, zonder daar meer van te weten te komen.²⁾ 24 October 1640 had men hem op zonderlinge wijze een lijst afhandig gemaakt. Ik deel de Acte mede, omdat wij er zijne familie-relatiën uit leeren kennen, en tevens zien, hoe het in de XVIIe eeuw een gewoonte was, den schilders een lijst, dikwerf ook het paneel, te bezorgen waarin of waarop men eene schilderij wenschte gemaakt te hebben.

24 Oct. 1640.

Alsoo JASPER JACOBSZ, backer in den Hage, belieft heeft ontrent 2 maenden geleden te comen ten huysse van WILLEM VAN AELST, procureur binnen Delft, alwaer hij aensprack JOHAN VAN AELST, des voorsz. WILLEM VAN AELST's zoon, en van dien sijne pretensie daerom hij hem aansprack, niet crijgende, uyt den voorn. huysse medegenomen heeft seeckere ebbe lijst, die ten voorsz. huysse gebracht was om een schilderie daerinne te maecken bij EVERT VAN AELST, mede een soon van den voorn. WILLEM VAN AELST, wesende een schilder ende daer ten huysse mede woonende, soo ist dat den voorsz. EVERT VAN AELST..... sich begeven heeft naer den Hage om deselve lijst wederom te halen..... Daar hij die echter niet terug kon krijgen, machtigt hij zijn vader en andere personen om den bakker in casu door het gerecht tot de teruggave te doen dwingen.

De schilder teekent:

 ³⁾

6 July 1644 legt de schilder CLAES VAN BRONHORST (mede een stilleven-schilder te Delft) eene verklaring af over een onderhoud, dat een paar schilders den vorigen dag gehad hadden. Hij zegt dat „op gisteren ten huysse van den reqt SIJBERT CORNELISZ DOGGER geweest is ADAM PICK,⁴⁾ *mede schilder*, dewelcke besiente seecker groot stuck schilderij hangende in 't voorhuys van den reqt seyde: *dat is een stuck gedaen bij van Aelst*, en dat de reqt, wijsende op een ander stuckge, wat cleijnder, daarmede hangende, seyde: dat is ooc van VAN AELST, daerop bij den voorn. PICK werde geseyt t' selve onwaerachtig te wesen”. Na discussie hierover, zeide PICK: Geeft mij een pond tabacq, ic sal U vijfsentwintich gulden aen geldt daervooren geven, ic segge dat EVERT VAN AELST 't selve stuckge schilderij niet en heeft gemaect, noch geen handen daeraen gehad heeft, maer ic sal U lieden de man hier in huijs brengen oft seggen wie t' selve gemaect heeft. De reqt seyde dat VAN AELST 't hadde geschildert en desselfs naem onder de schilderij

¹⁾ OBREEN's Archief I.

²⁾ Prot. Not. W. DE LANGUE Delft.

³⁾ Prot. Not. J. VAN STEELANT. Delft.

⁴⁾ Over hem dadelijk meer.

was staende..... doch PICK..... liet zich de tabak toewegen, zeggende: *daer is niet aen gelegen al staet de naem daer onder, hij heeft t'selve evenwel niet gemaect. Enz.*

Get. CLAES VAN BRONCKHORST.¹⁾

Uit eenige aantekeningen meen ik te mogen verklaren, dat onze schilder zich „een frische teug” gaarne liet welgevallen. Was dan bij den waard de schuld wat hoog opgelopen en de beurs niet goed voorzien, fluks naar den Notaris, een schuldbekentenis opgemaakt, en de „biertgens” en de „mengelen rinsse ofte moeselwijn” zullen met schilderyen betaald worden. Men zie hier een enkel voorbeeld:

Op huyden XXiiij Feb. A^o XVj^c ses en veertigh compareerde..... EVERT VAN AELST, *Mr. Schilder*, residerende binnen Delft die bekende schuldich te wesen aen SYMON ARENTSZ VAN WEST, herbergier tot Nooddorp, de somme van één hondert éénensestig gulden van wegen 't gene hij compt. tot sijnen huysen soo van cost en dranck hadde genoten, welke somme van 161 gls. hij compt. belooffde aen den voorn. VAN WEST *te voldoen met schilderijen bij hem van Aelst geschildert* te weten yder stuck schilderij tot sulcken prijs als neutrale schilders deselve sullen estimeren waerdich te wesen; welke schilderijen hij compt. belooffde aen VAN WEST te sullen leveren en opmaecken voor off precys op Delftsche kermis toecomende, ofte anders terstond de voorsz. somme in gelde te sullen voldoen; enz. (Een MELSERT CORN. VAN DER CLOOSTER bleef borg voor VAN AELST.) En belooffde VAN WEST vorders aen den compt. alvorens te behandigen alle 't gene tot sijn VAN WEST's huysinge den voorn. VAN AELST toebehoorende, is berustende, ende ooc aen denselven VAN AELST *totte voorgemelte schilderijen te leveren behoortelijke paneelen buyten costen van den voorn. van Aelst enz.* Getuigen ADAM PICK en PIETER VAN ASCH *beyde Mr. Schilders.*¹⁾

Het was er dus nog al erg aan toe! De herbergier VAN WEST had reeds een en ander in onderpand „ten sijnen huysen”. Toevallig vond ik in een „Inventaris van de „Wede van SALOMON CLEUTER, herbergier te Delft van het jaar 1652: VAN AELST, *de „Schilder*, is schuldich van verteerde costen 143 gulden 1 stuyver.”²⁾

Een kleine kwestie met zijn huisbaas (1647), een verklaring ten verzoeken van den kleermaker GUILLIAEM PALAMEDES, bij wien hij toen inwoonde (1654) gaan wij voorbij, om den 19 Maart 1657 het huis van den laatsten binnen te treden, en te zien, wat onze schilder, toen voor vier weken overleden (*dus 19 Februari 1657!*) daer achtergelaten had.

Inventaris van de goederen die EVERT VAN AELST in sijn leven Schilder binnen dese stadt Delft huyden (19 Maert 1657) vier weecken ten huysen van GUILLIAEM PALMEDIS metter doot ontruymt ende naergelaten heeft, gemaect op aengeven van de voorn. PALMEDES.

een bed, peuluwe, een root en een groen deken.

een grauwe lake Rijrock.

een pack grauwe laecken cleren.

¹⁾ Prot. Not. F. BOOGERT. Delft.

²⁾ Prot. Not. N. VRIJENBERGH. Delft.

een ouwe grauwe mantel.

een deel ouwe penceeldoekjens, eenige ouwe befgens met eenige linde neusdoekjens
2 manshemden.

een filp rockje.

een ouwe broeck met een wambuys.

een hoet met een roubant.

eenige modelle.

eenige doose met een weynig verruw daer in.

4 cleyne gedootverwde *penneeltgens van fruytagie*.

een conterfeytsel van den overledene.

een d^o. van sijn moeder.

een schabel tafeltge; een ander out tafeltge.

een schilderseesel met eenige schilpgens met verruw.

eenige dootshooffden.

2 pelletten, enige pinselen, een vrijsteen, 2 olypotten, een krick-stoel, een leeu-
wercks net met de gereetschappe daertoe.

Eenige rommeling van geen importansie.

Aldus gedaen enz.

Delft 19 Maert 1657.¹⁾

Veel was het niet, maar wij zien, dat de ingrediënten voor stillevens, vooral voor een Vanitas, de „dootshooffden” niet ontbraken.

Zijn Neef, WILLEM VAN AELST, een jaar te voren uit het buitenland teruggekeerd, waar hij het geleerd had zijne fraaie stillevens met sierlijke letters: GUILLIELMO VAN AELST te teekenen, kwam nog bijtijds om zijn oom gedurende zijn laatste ziekte de behulpzame hand te bieden. Bij diens overlijden woonde hij reeds te Amsterdam, zooals we uit de volgende Acten kunnen opmerken:

20 April 1657. WILLEM VAN AELST, *schilder*, wonende te Amsterdam, verklaart te abandonneren des boedel van zijn oom EVERT VAN AELST, *mede schilder*, overleden te Delft, wiens erfgenaam ab intestato hij is.¹⁾

21 April 1657 machtigt WILLEM VAN AELST, wonende tot Amsterdam, GILJAM PALAMEDES te Delft om ter secretarie te ontfangen 't geen hem nog competeert van wegen sijn oom EVERT VAN AELST soo van Dootschulden als *penningen verstreckt in de sieckte van sijn voorn. oom*. Enz.

Get. WILLEM VAN AELST.

Wat is er nog van het werk van EVERT VAN AELST bekend?

Tot mijn spijt moet ik hierop antwoorden: zoover ik weet *met zekerheid* niets. Wel zag ik in enkele publieke of particuliere verzamelingen stukken aan hem toegeschreven,

¹⁾ Prot. Not. F. BOOGERT. Delft.

die echter bij nader onderzoek de handteekening van zijn neef WILLEM VAN AELST bleken te dragen. HOET vermeldt geen enkel werk van hem. Uit Inventarissen no-
teer ik:

De Wede van ARENT GOUDA te Delft, 1644: een stuck van EVERT VAN AELST
(N. B. ook twee stucken van ADRIAEN GOUDA zelf.)

Taxatie van den boedel van A. v. BAERSENBURGH, Delft, 1664. Een stuckie van
VAN AELST *f* 5.—

Inventaris v. ENGELBERT GRASWINKEL, Raad en Vroedschap te Delft, 1738: een
stilleven door E. VAN AELST 1643.

Boedel van JUDITH WILLEMS VAN VLIET, Delft, 1650. Een stilleven van EVERT
VAN AELST. Noch een stuck van EVERT VAN AELST (op *f* 10½ getaxeerd.)

Inventaris ARENT VAN DER STRATEN, Delft 1651. *Een Vanitas van van Aelst
den Ouden.* Een stilleven van EVERT VAN AELST.

Boedel CORNELIS VAN DER HOUVE, Delft 1646. Een stilleven van VAN AELST.

In een boedel van? 1649. Delft. Een stuckje van EVERT VAN AELST (op *f* 10.—
getaxeerd.)

Inventaris JAC. BELLART. Delft. 1689. Een freuyt van E. VAN AELST.

„ ARENT JANSZ VAN STRATEN. Delft 1662. Een freuytge van VAN AELST *f* 5.

„ WILLEM JANSZ VAN ONNEN. Delft 1654. Een freuytage van VAN AELST.

„ WILLEM JANSZ CROONENBURCH. Delft 1673. Een freuytbortje door
EVERT VAN AELST.

Inventaris SIMON DECKER, Koster te Delft 1657. Een freuytge van E. VAN AELST.

In den rijken boedel van JOOST VAN ADRICHEM, Oud-Burgemeester van Delft, 1653:
Een groot stuck met naeckte personagies *bij van Aelst nae een print gedaen.*

Boedel van JOHAN COORDY, herbergier. Delft 1654. Een stuk van EVERT VAN
AELST. Noch een stilleven van *dito*.

Inventaris CORNELIS VAN 'T WOUTD. Delft 1654. Een van VAN AELST *f* 1.—
(Een VAN DER POEL *f* 3.— MOLENAER *f* 4.— enz.)

Boelcedul van ABRAHAM DURVEN. Delft 1661. Een stuck van EVERT VAN AELST
f 12 — 15 — 0.

Boelcedul van GERRIT DURVEN. Delft 1661. Vier stucken van EVERT VAN AELST
f 16.— *f* 12½.— *f* 11.— *f* 12½.—

II.

PIETER JANSZ VAN ASCH.

VAN ASCH kan gerust tot onze goede landschapschilders geteld worden. Men beoordeelde den meester echter naar zijne beste werken, die zich (met uitzondering van een enkel) niet in ons vaderland bevinden, niet naar sommige zwakkere producten, die (soms deerlijk bedorven en overschilderd) nu en dan in onze kleinere kunstveilingen paraderen. Het landschapje in het Museum Boymans te Rotterdam, zijn „boomrijk landschap” der verzameling VAN DER HOOP in 's Rijks-Museum, zijn geen werken waarin hij zijn talent geheel openbaart. Een zeer groot stuk, verbeeldende een gezicht op de stad Delft, zijne geboorteplaats, berust in de burgemeesterskamer van het stadhuis dier stad, en is gemerkt: *P. van Asch pinxit H. Verschuiring figuravit* 1669. KRAMM, die het uitvoerig beschrijft en zeer prijst, noemt het in den trant van PIJNACKER geschilderd. De figuren van VERSCHURING zijn uitmuntend geteekend. Het is frisch van kleur en zou het Rijks-Museum tot sieraad kunnen verstrekken. Het fraaiste, mij bekende stuk van den meester bevindt zich te Glasgow in de „Corporation Galleries” aldaar. Het is daar thans onder No. 15 gecatalogiseerd als:

Forest scene and hawking party. Men ziet diep in een fraaie laan, waarin zich een jachtpartij met ruiters, jagers te voet, een rijtuig enz. bevindt. De boomstammen zijn met virtuositeit geschilderd; de perspectief van de laan is uitmuntend, ook hier is de kleur frisch en aangenaam. Men zou het als pendant van HACKAERT's „*Esschenlaan*” kunnen ophangen. In Duitsche verzamelingen zag ik verscheidene werken van VAN ASCH, doch nergens een stuk dat hierbij halen kan.

Hooren wij thans wat HOUBRAKEN over onzen kunstenaar mededeelt: Eer wij dit jaar (1603) eindigen moeten wij ook gedagtig wezen den Delfzen Konstschilder PIETER JANZE VAN ASCH. Deze was een braaf landschapschilder, inzonderheid in 't klein. Men ziet maar zelden van zijne penceelwerken, ¹⁾ omdat hij niet veel gemaakt heeft: wijl hij op een andere wijs (om zijn ouden vader en moeder te bezorgen) zijn tijd heeft moeten besteden; maar 't geen dat m'er van ziet, is goed. Hij was deugdzaam en vroom van leven, en bereikte een hoogen ouderdom. Want de kunstschilder JOHANNES VERKOLJE, geboren 1650, nog omgang met hem gehad, en ook zijn beeltenis in koper gebragt heeft. Enz.

Men zal uit het navolgende zien, dat HOUBRAKEN, wiens autoriteit in de laatste jaren wel wat te zeer in twijfel getrokken is, ook hier weer goed blijkt ingelicht te zijn.

Wij zien al dadelijk, dat het geboortejaar 1603 juist is.

31 October 1655 compareerden..... MAERTGEN PIETERSDR., Wede van
zar Mr. HANS VAN ASCH, *in sijn leven Schilder*, out 85 jaren, en PIETER (JANSZ)
VAN ASCH, haer soon, out 52 jaeren off daerontrent, schilder, wonende in de

¹⁾ Of HOUBRAKEN hier gelijk heeft? Uit mijne verzameling afschriften van XVIIe eeuwse Inventarissen zou ik meer dan 100 landschappen van VAN ASCH kunnen opnoemen.

Choorstraet alhier (te Delft) en leggen eene attestatie af, over eenen LENERT HENDRIXSZ VOLLEMARYN, *Schilder binnen Rotterdam*,¹⁾ (die het huis in de Choorstraet, daar de deposanten in woonden van een Juffe KNOL had gehuurd voor een half jaar voor f 54.—)

Get. PIETER VAN ASCH.²⁾

Dus zijn vader, HANS VAN ASCH, was ook schilder. En wel, zooals BLEISWIJK ons mededeelt, portretschilder. Van zijn werk is ons niets bekend.

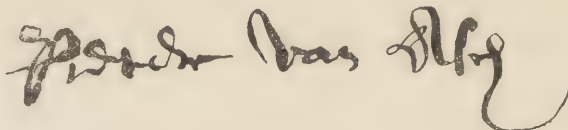
En dat PIETER VAN ASCH oud werd, bewijst het grafboek der Oude Kerk te Delft. Hij werd 6 Juny 1678, dus 75 jaar oud, in die kerk begraven, en woonde voor zijn overlijden in de Doelstraet.³⁾ Kort te voren,

den 13 April 1678 maakte PIETER JANSZ VAN ASCH, *Mr. landschap-schilder binnen der stede Delft* zijn testament.

Aan zijn Neve JAN ADRIAENSZ VAN DER BEECK, kleermaecker, *twee stukjes schildery op yder van welcke hij compt de naem van van der Beek met zijn eigen hant geteeckent heeft*; de rest van zijn nalatenschap krijgen HEYNDRICK JANSZ PERDON en zijn vrouw waarmede hij in ééne huyzinge is wonende.

Hij teekent: PIETER VAN ASCH.⁴⁾

4 September 1662 onderteevende VAN ASCH met zijn kunstbroeder WILLEM VAN ODEKERCKEN eene attestatie, voor den Not. N. VRIJENBERGH te Delft afgelegd, aldus:

En 28 September 1667 verklaarde PIETER JANSZ VAN ASCH, Mr. Schilder te Delft ten verzoeke van MEIJNARDUS DE COOGE dat hij „eenigen tijdt naar 't opspringen van s'landts magazijn binnen Delft, is geweest ten huysse van WILLEM JANSZ KRONENBURGH, ziende aldaer desselfs schilderijen, onder anderen één van CHRISTIAEN COUWENBERCH, één van CAREL FABRITIUS, VAN AELST en meer andere, alle wel geconditionneert; hij deposant daerover verwondert sijnde, waardoor die schilderijen soo wel geconditionneert en schoon waren, dewijle alle de schilderijen in de huysen verder van't voorsz. magazijn staande *door het spryngen vanden 't enemaal waren bedorven, geborsten en verscheurt, oock selve de schilderijen van hem deposant*; dat KRONENBURGH daerop antwoorde *dat de requirant (MEINARDUS DE COOGE) die had gestopt, en doen lijmen, en bij hem overschildert, verholpen en vernist waren*, maar dat hij daarvoor „soo veel eischte, dat hij liever den „deposant daertoe soude hebben aengesocht; edogh dat hij deposant alsdoen gesien „hebbende den moeite en arbeit ... daaraan gedaen, dat om-geen 50 gld. soude hebben willen doen.” Enz.

Get. PIETER VAN ASCH.⁵⁾

¹⁾ Zie over dezen schilder: Rotterdam'sche Historiebladen van SCHEFFER en OBREEN, Dl. II, bl. 663, 724—725.

²⁾ Not. CHR. VAN VLIET, Delft.

³⁾ OBREEN's Archief VI. 12.

⁴⁾ Prot. Not. P. DE BRIES. Delft.

⁵⁾ Prot. Not. J. v. BERLICUM. Delft.

Ten slotte nog de vraag: bij wien heeft VAN ASCH de kunst geleerd? Wij kunnen met zekerheid niets daarvan zeggen. De geschiedenis der Hollandsche Schilderschool bevat nog menige duistere bladzijde. In Delft werkten omstreeks 1620/30 landschap-schilders, toen gezocht en vermaard, wier namen ons nauwelijks bekend zijn, veel minder hunne werken. JACOB VAN GEEL, PIETER STAEL, WILLEM VAN DEN BUNDEL en PIETER GROENEWEGEN behooren daaronder. Van VAN GEEL werd er laatst te Keulen een landschapje (van 1635) verkocht; in den trant der vroege VAN GOYEN's, der ES. VAN DER VELDE's enz. Over PIETER STAEL hoop ik bij gelegenheid hier meer mede te deelen; hij was reeds vroeger werkzaam, schilderde landschappen voor den burgemeester van Delft, en liet in een groot aantal zijner stukken de figuren door ESAIAS VAN DE VELDE schilderen. Een en ander bewijzen genoeg, dat hij geen „prul” was, ten minste in zijn tijd daarvoor niet gehouden werd. Een ESAIAS VAN DE VELDE zou in dat geval niet met hem samen gewerkt hebben. Ook over WILLEM VAN DEN BUNDEL en PIETER GROENEWEGEN hoop ik later een en ander mede te deelen.

 III.

ADAM PICK.

De landschapschilder, dien ik zooeven, naar aanleiding van een Document op EVERT VAN AELST betrekking hebbende, noemde, en omtrent wien ik hier eenige gegevens wensch mede te deelen, schijnt een hoogst zonderlingen levensloop te hebben gehad. Dat hij herbergier, wijnkooper en schilder tegelijk was, is nog zoo vreemd niet. Dat heeft hij met grooter mannen gemeen. O. a. was AERT VAN DER NEER herbergier, en kon, niettegenstaande zijn dubbel beroep, nog niet in zijn levensonderhoud voorzien. Maar 't treft ons toch als wij PICK, kort nadat wij hem als wijnkooper te Leiden gevestigd zagen, in eens als „Edele, Manhafte Capitain in Dienst van Zijne Co. Majesteyt van Denemarcken” zien optreden. Daar hij steeds zijne fraaie handteekening

onder de zeer talrijke Acten, die mij dit alles leerden, plaatste, is er aan de identiteit van onzen schilder niet te twijfelen.

Doch beginnen wij met het begin. 16 October 1642 heeft hem (te Delft) als Meester laeten aenteijkenen ADAM PICK en heeft betaelt sijnde borger 6 guldens. Schilder.¹⁾

15 April 1655 betaalde ADAM PICK voor zijn incomen en jaergelt *f* 3.— aan het Leidsche St. Lucasgilde.²⁾ Hij was van 1642 tot 1653 te Delft werkzaam; want 11 Januari 1654 vind ik hem reeds genoemd: ADAM PICK, tegenwoordich *wijncooper* binnen der stadt Leyden.³⁾ In Delft was hij reeds in 1647 herbergier in „de Toelast”⁴⁾; 1655 vind ik nog vermeld de herberch van „de Toelast” eertijts toegecomen hebbende ADAM PICK, waerop door PICK is gedaen een hypotheatie van *f* 800.—⁵⁾ 30 April 1652 had hij „de Toelast”, gelegen aan de Langendijk te Delft, voor *f* 7000.— verkocht.⁶⁾ Toen hij 3 Dec. 1649 iemand in een proces machtigde, was de schilder ADAM PIJNACKER getuige bij die Acte.⁶⁾ (Tot nog toe was het onbekend, dat PIJNACKER ook te Delft verblijf hield). 16 Mei 1653 huurde PICK te Delft nog een huis, genaamd „het lam” voor *f* 159 's jaars.⁷⁾

Uit een en ander zag ik, dat PICK met GEERTRUYD GERRITS CRUYSHOECKSdr. getrouwd was. Zij overleed in 1652, maar eerst 11 Maart 1653 werd de Inventaris van den gemeenschappelijken boedel opgemaakt. Dit Document is voor ons het bewijs, dat de schilder en wijncooper ADAM PICK één persoon zijn.

Onder de kunstwerken van den boedel noteren wij slechts:

Een freuyt van VAN BEYEREN.

Een freuytstuck van DIRCK GOVERTSZ.

Een stuck van LEUVEN DE JONGH.

Een stuck van ADAM PICK.

„ „ „ EGBERT VAN DER POEL.

„ „ „ MULIERS. (PIETER MULIER)

Ses stucken van EGBERT v. d. POEL.

2 van LEUVEN DE JONGH.

2 van LEENDERT DE JONGH.

2 van BRAMER, 2 van EVERT VAN AELST.

4 „ VAN ASCH, 4 stukken van ADRIAEN VAN NUYS.

3 „ PR. VROMANS. 3 van CLAES VOSMAER.

en verscheidene Copien.

16 *Oxhoofden wijn.*

1 OBREEN's Archief I.

2) OBREEN's Archief V.

3) Prot. Not. F. BOOGERT. Delft.

4) Prot. Not. G. ROTA. Delft.

5) Prot. Not. J. v. RUIJVEN. Delft.

6) Prot. Not. F. BOOGERT. Delft.

7) Prot. Not. S. v. D. WALLE. De

In het Register door ADAM PICK als... herbergier gehouden lezen wij:
 komt... van verscheyden personen nog de somme van VIC gulden... f 600.—
Over geleverde wijnen..... f 2200.—¹⁾

Nauwelijks was onze schilder te Leiden of hij stapte ten tweeden male het huwelijksbootje binnen: 25 Oct. 1654 wordt als zijne echtgenootte genoemd Joffe ANNA VAN DIEVOORT, Wede tegenwoordich huysvrouw van Sr. ADAM PICK²⁾. Dit tweede huwelijk schijnt echter aan de amoureuze avonturen van onzen losbol (want dit was de schilder!) nog geen einde gemaakt te hebben. 11 Juni 1655³⁾ en 17 Dec. 1656⁴⁾ vond ik verhalen uit zijn eigen mond daaromtrent opgeteekend, die ons voldoende bewijzen dat hij een rechte ondeugd was. Ik vrees, dat een en ander tengevolge had, dat hij het maar beter vond Leiden te verlaten. 9 Sept. 1655 benoemde hij nog met zijne echtgenootte voogden over zijne kinderen, en sloot de Weeskamer uit. De „Constschilder” JERONIMUS PICKAERDT die ook te Amsterdam werkzaam geweest is, teekende deze Acte als getuige.⁵⁾

En reeds in Februari 1658 vinden wij den E. Manhaften Heere ADAM PICK te Amsterdam als Capitain in dienst van Zijne Con. Majt van Denemarken op zijn vertrek staande naar Denemarken⁶⁾. Hij logeerde op de Heerengracht tusschen de Heerestraat en de Brouwersgracht.

19 April 1658 schrijft iemand uit Rotterdam aan den Notaris N. KRUIJS te Amsterdam: daer is tot Amsterdam eene ADAM PICK, waervoor mijn man is borge gebleven... en wij hebben betaelt; *en nu heeft hij dienst genomen*, soodat zijn vrouw licht mee vertreckt. *Mijn man heeft gehad een schilderij van 101 gulden* en nog 50 gulden, soodat mij noch comt 119 gulden.

En 22 April 1658 schrijft dezelfde dame:

dat zij bij de huysvrouw van ADAM PICK geweest is. Zij had gezegd, nog geld van haar te moeten hebben, „maar dat is niets als een briefien van 101 gulden, „*dat is van wege dat schilderij en eenich silverwerck*... en noch 50 gulden. En „dat hij seyt dat hij al in *Deenemarcken* is, is een groote loge, *hij is noch int Vlie*. „Wij hebben wel 25 brieven geschreven *toen sij tot Leyden woonden*.” Enz. enz.⁷⁾

Dit is het laatste bericht omtrent ADAM PICK, wat wij hebben. Wellicht kwam hij kort daarna op zee of in den oorlog om.

Schilderijen van ADAM PICK zag ik nog nooit. In het Suermondt Museum te Aken bevindt zich een geestig en goed geschilderd zeestukje, gemerkt: A. P. (aanéén). Zou dit van hem zijn? In een paar Delftsche en Leidsche Inventarissen vond ik: een landschap geschildert door ADAM PICK.

¹⁾ Prot. Not. B. BOOGERT, Delft. ²⁾ Prot. Not. J. v. D. HOUVE, Delft. ³⁾ Prot. Not. A. RAVEN, Leiden. ⁴⁾ Prot. Not. W. VREDENBURCH, Leiden. ⁵⁾ Prot. Not. P. v. AERDENSTOFF, Leiden. ⁶⁾ Not. M. BEEKMAN, den Haag. ⁷⁾ Prot. Not. KRUIJS, Amsterdam.

FREDERIK V,

KEURVORST VAN DE PALTZ, KONING VAN BOHEME.

DOOR

JHR. C. A. VAN SYPESTEYN.

BIJ dezen jaargang van *Oud-Holland* is gevoegd eene keurig uitgevoerde gravure, ontleend aan het zeldzame werk van *B. à Bolsward*, voorstellende den zoogenaamden winterkoning, FREDERIK V van de Paltz.

Het zal wellicht voor de lezers van *Oud-Holland* niet onwelkom zijn eenige bijzonderheden te vernemen uit het leven van dien ongeluksvogel, onder welken naam hij wel eens door tijdgenooten werd aangeduid, die zooveel jaren in Nederland doorbracht.

LOUISE JULIANA, de oudste dochter van den grooten Zwijger en van CHARLOTTE DE BOURBON was, onder de uitnemende, vriendelijke zorgen van hare stiefmoeder LOUISE DE COLLIGNY, — eene vrouw, wier buitengewone verdiensten en edele hoedanigheden zeker nog niet genoegzaam in het licht zijn gesteld — opgegroeid tot eene der meest begaafde jonkvrouwen van Europa ¹⁾. Zij trouwde den 10^{en} Juni 1593 te Dillenburg op 17jarigen leeftijd met FREDERIK IV, Keurvorst van de Paltz, bijgenaamd „der Treue”, een braaf en gemoedelijk man, die aan het hoofd der Protestantsche Unie, wel veel tot de Hervorming toebracht, maar zich daardoor den haat en de vervolging van den Duitschen Keizer op den hals haalde. Toen FREDERIK IV in 1610 overleed, liet hij twee zoons en eenige dochters na. De oudste zoon, die hem later als FREDERIK V opvolgde, was

¹⁾ Prins MAURITS — 9 jaar ouder dan zij — noemde haar „la plus bonne et la plus gentille de mes petites soeurs”

bij den dood zijns vaders slechts 14 jaar oud. Hij kwam onder de voogdij van zijne bovengenoemde begaafde moeder en van zijnen oom.

De jonge FREDERIK genoot onder het onmiddellijk toezicht van zijne moeder eene uitstekende opvoeding in zeer streng Protestantsche richting, waarbij de bekende Heidelbergsche Hoogleeraar HENDRIK ALTING, — zijn gouverneur sedert 1605 — vooral zijn invloed deed gelden. Reeds op zijn 10^e jaar was FREDERIK door zijn vader met ALTING gezonden naar Sedan, om aldaar aan het Hof van zijn oom den ridderlijken HENRI DE LA TOUR D'AUVERGNE, Hertog van Bouillon, Prins van Sedan¹⁾ te worden opgeleid in de lichaams- en militaire oefeningen, welke in die dagen als hoofdzaak bij de opvoeding van jonge edellieden golden. Het reizen door Frankrijk en Duitschland mocht bij zulk eene opvoeding niet ontbreken. Hij kwam ook in Holland een bezoek brengen aan zijn oom Prins MAURITS, die hem tot zijn dood met veel vriendschap en welwillendheid behandelde en hem wel eens in brieven als „mon cher fils” betitelde.

Na den dood van FREDERIK IV in 1610 verliet de jonge Keurvorst Sedan met ALTING en bleef te Heidelberg bij zijne moeder. De Paltz was in die dagen een prachtig en bloeiend rijk, loopende langs de beide Rhijnovers van Bacharach tot Gernsheim (thans in Baden), bewoond door een bij uitstek goed en trouw volk. De hoofdplaats Heidelberg, met hare toen reeds beroemde Universiteit, was een der schoonste steden van Duitschland. Het wereldberoemde kasteel van Heidelberg — door FREDERIK IV vergroot en verfraaid, — strekte tot verblijfplaats aan den jongen vorst, die de lessen aan de Hoogeschool trouw bijwoonde.

In 1612 kwam Prins MAURITS VAN ORANJE op het denkbeeld om voor zijn beminden neef de hand te vragen van de jeugdige ELIZABETH VAN ENGELAND, de schoone en begaafde dochter van JACOBUS I en van zijne vreeselijk trotsche gemalin ANNA VAN DENEMARKEN. Koning JACOBUS gaf spoedig zijne toestemming,²⁾ doch het duurde lang eer de tegenstand van Koningin ANNA was overwonnen en steeds bleef zij „that poor goody Palsgrave”, zooals zij haar schoonzoon later steeds noemde, als veel te min voor haar dochter beschouwen.

Het huwelijk werd te Londen op 14 Januari 1613 met zeldzaam kostbare feesten voltrokken. Het zestienjarige paar³⁾ zag er, volgens de tijdgenooten charmant uit. „Zij was „beeldschoon, bevallig, minzaam tegen ieder, zonder eenige pretensien op hare buitengewone geleerdheid.”

Hij was „recht en welgemaakt, bruin van kleur, met een uiterlijk, dat moed, geestigheid en oordeel aankondigde, doch waaruit men meer lust tot plezier dan tot inspanning zou afleiden.”

¹⁾ Hij was 15 April 1595 te 's Hage getrouwd met ELIZABETH, eene jongere zuster van LOUISA JULIANA. De groote TURENNE was hun zoon.

²⁾ Hij zeide liever een Protestantschen Graaf, dan een Roomschen Keizer voor schoonzoon te hebben.

³⁾ Zij was drie dagen jonger dan FREDERIK V.

Het geheele leven van den Keurvorst heeft getoond, dat die beschrijving zeer juist was. Hij miste volkomen de energie, die in zoo buitengewone mate aan ELIZABETH eigen bleef tot haar dood, in zeldzaam moeilijke omstandigheden.

Hij was zwak en onbeduidend, doch een zeer goed, eerlijk en niet onbekwaam man en hij stierf jong, zonder ooit de gelegenheid om roem te verwerven, die hem menigmaal werd aangeboden, te hebben aangevat. Althans dit was een grief, die men tegen hem deed gelden; maar toen hij later, vooral aangezet door zijne vrouw, de Boheemsche Koningskroon aannam, werd hem ook dit weder ten kwade geduid. Zeker is het, dat hij goed, maar besluiteloos was. Na een triumftocht van 2 maanden, door Nederland en de Rijnstaten, kwam het jonge paar in Juni 1613 te Heidelberg aan, alwaar in het prachtige kasteel, op kostbaren voet, een zestal jaren met jachtpartijen, maskeraden, balletten en overdaad, werd doorgebracht. En het zou gelukkig voor hen zijn geweest als dat zorgelooze leven maar had voortgeduurd, dan zouden de later gevolgde zoo bittere teleurstellingen hun deel niet zijn geweest.

Maar de prachtlievende ELIZABETH, aangezet door hare moeder, die steeds nog op een Koningskroon voor hare dochter bedacht was, kon de verzoeking niet wederstaan, toen de kroon van Boheme, — opengevallen in 1619 na het verjagen van Koning FERDINAND door de in opstand geraakte bevolking, — aan FREDERIK V werd aangeboden. Zijn oom Prins MAURITS, die zijn neef gaarne Koning wilde zien, deed met ANNA VAN DENEMARKEN zijn uiterste best om den besluiteloozen Paltzgraaf tot het aannemen van de kroon te bewegen, terwijl zijne verstandige moeder, LOUISE JULIANA VAN NASSAU, daarentegen krachtig optrad met de waarschuwing: „Gij zult, mijn arme zoon, uwe „beide landen verliezen en uw eigen ongeluk voorbereiden.” Het waren bange dagen van weifeling voor den armen sukkel. Aan zijn vriend den Graaf VAN SCHOMBERG vroeg hij: „Wat te doen? Weiger ik, noemen zij mij een lafaard; neem ik het aan dan beschuldigen zij mij van roekelooze ambitie.”

Eindelijk gaf de invloed van de toen 23jarige Paltzgravin ELIZABETH den doorslag, toen zij hem op zijne weifelingen toevoegde: „hoe hebt gij een Koningsdochter durven „vragen, indien gij den moed mist om een Koningskroon aan te nemen?” waarbij zij verklaarde, dat zij voor haar „liever als Koningin van zuurkool en brood wilde leven, dan „als Paltzgravin feesten en weelde te genieten.”

Eindelijk nam de zwakke man de kroon aan en op 31 October 1619 deden FREDERIK en ELIZABETH, met een zeer groot gevolg hunne intrede in Praag. Bij hun plechtige krooning, die den 4en November daarop plaats had, werd wederom zeldzaam veel pracht ten toon gespreid. ELIZABETH was in haar element. De feesten volgden elkander op, maar aan serieuze zaken of aan middelen van verdediging tegen de zoo machtige vijanden werd niet gedacht.

Het was dan ook geen wonder, dat, toen in November 1620 TILLY met zijn krachtig leger Praag kwam aanvallen, het zwakke leger van den Koning van Boheme in

den slag op den Wittenberg voor die stad, in het gezicht van zijn paleis deerlijk werd geslagen en zoowel ELIZABETH als FREDERIK vluchtten uit de stad, ieder op hun eigen gelegenheid, zonder eenige poging tot verzet, zonder moed te toonen, ja zonder eenige waardigheid. Zelden zag men een desolater *sauve qui peut*. Na tal van wederwaardigheden kwam ELIZABETH in Februari 1621 te 's Gravenhage alwaar zij, zoowel door Prins MAURITS, als door de Staten-Generaal met hartelijkheid en edelmoedigheid ontvangen werd.

De Koning van Boheme bleef nog eenigen tijd rondom Breslau zwerven en werd zelfs eens door de keizerlijke troepen gevangen genomen maar losgelaten, omdat hij er zoo jong en zoo onbeduidend uitzag: „à cause de sa jeune mine on ne l'a pas jugé pour „roi et ainsi s'est échapé, estimé pour pauvre écolier.”

Den 21 April 1621 kwam ook hij in den Haag en betrok met zijne vrouw het huis op den Kneuterdijk¹⁾ dat de Staten-Generaal voor hem hadden laten inrichten en zelfs van turf, hout, wijn en bier hadden laten voorzien en waarin het Hof van Boheme gedurende 40 jaren bleef gevestigd.

In de vergadering van de zoo roijale Staten-Generaal werd hij op 22 April met groote plechtigheid ontvangen. Zij „adieerden hem met troostrijcke complimenten en „consolideerden hem in zijn adversiteyt, hem vermanende om wat verstrooyingh te soecken „in het hof, dat voor hem was gereet gemaect.”

En het vorstelijk paar zocht en vond die verstrooying in ruime mate, vooral in de jacht,²⁾ maar de hofhouding was kostbaar en het duurde niet lang of de geldzorgen begonnen loodzwaar te drukken, vooral omdat FREDERIK V zich altijd illusiën bleef maken omtrent zijne mogelijke herstelling, waarbij hij ten onrechte rekende op afdoende hulp van zijn schoonvader. Jaren lang werd er onderhandeld en kleine, onbeduidende legertjes werden onder MANSFELDT en CHRISTIAAN VAN BRUNSWIJK op de been gebracht zonder iets nuttigs uit te richten. In Maart 1622 vertrok FREDERIK, de spotternijen in den Haag moede, in alle stilte, verkleed als koopman, „luy troisième” naar Sédan, alwaar zijn legertje toen was bijeengebracht met het doel om een inval in de Paltz te doen. Er kwam echter niets van en toen hij in October 1622 in den Haag terugkeerde, was het troepje verlopen en afgedankt. Het jaar 1625 was voor den winterkoning en zijn steeds vermeerderend huisgezin rampzalig. Kort achter elkander stierven zijn schoonvader JACOBUS I en Prins MAURITS die, beiden op onbekrompen wijze, de zoo noodige geldelijke hulp hadden verschaft. Op eene andere plaats werden door ons de verdere lotgevallen geschetst van den Koning en Koningin van Boheme en van hun talrijk kroost.³⁾

Daaruit blijkt, dat van FREDERIK V verder niet veel te vermelden valt. Hij had echter in 1629 nog een treffend verlies te verduren. Zijn oudste zoon, FREDERIK HENDRIK genaamd, een veelbelovend jongeling van 15 jaar, verdronk onder zijne oogen op het IJ.

¹⁾ Thans het Ministerie van financiën.

²⁾ Des zomers woonden zij op het Koningshuis te Rhenen.

³⁾ *Het Hof van Boheme en het leven in den Haag in de XVIIe eeuw* door Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN (J. C. LOMAN Amsterdam 1886).

Kort voor zijn dood flickerde nog eenige hoop op herstel in zijn verloren waar-
digheden, althans in het bezit van de Paltz. De ridderlijke Koning van Zweden, GUSTAAF
ADOLF had zich in 1630 gesteld aan het hoofd van de protestantsche Duitsche vorsten
en beloofde aan FREDERIK V zijn hulp, om de Paltz te heroveren. In Januari 1632 vertrok
de winterkoning naar het leger te Frankfort, alwaar hij zeer hartelijk door GUSTAAF
ADOLF werd ontvangen.

Hij ging wel mede te velde, maar het blijkt niet, dat hij eenig gevecht heeft
bijgewoond. Hij lag in November 1632 zwaar ziek te Maintz, toen aldaar de tijding kwam,
dat GUSTAAF ADOLF den 16en van die maand in den slag van Lutzen was gesneuveld.

Hij trok zich dit zoo aan, dat hij instortte en reeds den 19en November overleed.
Zijn lijk werd gebalsemd en te Frankenthal in de Paltz begraven. Hij liet zijne weduwe
in kommervolle omstandigheden na, met niet minder dan 12 kinderen, waarvan de oudste
zoon 15 jaar was.

De winterkoning was zonder twijfel een goed en eerlijk mensch, maar tevens zwak
en onbeduidend. Te recht noemde men hem een ongeluksvogel.

EEN SCHILDERIJ VAN JAN HALS, DOOR VONDEL BEZONGEN.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

IKWIJLS dacht ik bij het lezen van VONDEL's gedicht:

Op de doorluchtige Afbeeldinghe van
HOMERUS.

Door schilder JOAN DEN ESEL, ten huize van WILLEM SPIERINGH.¹⁾

wie mag toch die schilder geweest zijn?

De eerste regel: De naam van ESEL past wel MIDAS enz., en de laatste:

Hier draeght een ESEL meer dan Isis heilighdommen... alles wijst er op, dat de schilder bepaald den naam of bijnaam ESEL droeg.

Een toeval deed mij de oplossing van dit raadsel vinden.

In de nalatenschap van den Heer WILLEM SPIERINGH, 23 Januari 1689 te Delft overleden²⁾ bevonden zich een aantal schilderijen. Daaronder is ook: een Homerus van *Gulden Ezel*, klaarblijkelijk de door VONDEL bezongen schilderij. En in den Catalogus van GERARD HOET vinden wij onder de schilderijen van JOSUA VAN BELLE, Heer van St. Huybertsgeregt, 6 Sept. 1730 te Rotterdam verkocht:

No. 42. Een Trony van St. Pieter, door JAN HALS, alias *Den Gulden Ezel*, h. 1 v. 6 d., br. 11½ d., dat f 16.— opbracht.

Ik vind nog onder de schilderijen in 1668 door den schilder PIETER FRIS te Amsterdam als „pant ter minne” getransporteerd:

een slapende Loth, van *den Ezel*.

De bijnaam „*Gulden Ezel*” is waarschijnlijk een Bentnaam, waaruit men zou kunnen opmaken, dat JAN HALS Italië bezocht heeft.

Zie over JAN HALS: V. D. WILLIGEN, *les Artistes de Harlem* en Dr. W. BODE's 'Studiën zur Geschichte der Holländischen Malerei, bl. 101.

¹⁾ In zijne Gedichten op Afbeeldingen. Uitgave van v. LENNEP Dl: X, blz. 482, 483.

²⁾ Prot. Not. W. v. RUIJVEN. Delft.

- Kloveniers doelen..... 226
 Klundert zie Niervaart
 Klijn (C. M. W.) architect..... 196
 Kneller (teekening naar)..... 43
 Cock (Andries)..... 200
 Cock (Hendrik Hendriksz) 136
 Cock (Pieter Rijensz)..... 136
 Codde (Pieter) schilder 187,
 seq. 194, 231
 Coeimans..... 243, 245
 Coeman (Jan Coenen)..... 110
 Coenraedsz (Albert) Por-
 tret van..... 233
 Coignet (Casper)..... 200
 Coingnet (Gilles) schilder.. 200
 Colerus..... 46
 Collaert (Adraen) plaatsnijder 278
 Collaert (Jan) plaatsnijder.. 278
 Colligny (Louise de)..... 299
 Collot d'Escury (J. W. A. Bn.) 184
 Colster (Goswinus)..... 139
 Colijn (Annetje Jans)..... 23, 24
 Colijn (Jan)..... 23
 Colijn (Mayken)..... 24
 Comans (M.) plaatsnijder..... 15
 Comenius (Daniel)..... 216, 217
 Comenius (Johannes Amos) 216
 Compe (ten) schilderijen van.. 44
 Conicksvelt (Abraham Jansz
 van) schilder..... 129, 130
 Koning (Jan de) zoon van.. 35
 Constant (Jan)..... 110
 Convent (Dr. van)..... 37
 Convent (vice-admiraal van) 37
 Cooge (Abraham de) schil-
 der enz..... 21
 Cooge (Meynardus de)..... 295
 Cools (Elias)..... 139
 Coordy (Johan)..... 293
 Cooten (Aertgen Cornelis
 van)..... 138
 Koppertjes-maandag (schilderij de)
 206, 207
 Cores (Hester)..... 4, 11
 Cornelisz (Barend) zie Clec-
 neknecht.
 Cornelis (Willemken)..... 76
 Corput (Adrianavanden) 143
 Corput (Johan van den)..... 143
Kort verhaal van het leven en
sterven enz..... 1, 2, 3
 Corvinus (Johannes) lector
 97, 250
 Cosemans (Alexander) schil-
 der..... 147
 Coster (Aeltje Centen)..... 106
 Coster (Jan Centen)..... 106
 Coster (Dr. Maarten Jansz) 105
 Coster (Dr. S.)... 95, 228, 237, 251
 Coster (Susanna Centen)..... 106
 Coster (Vincent Jacobsz)
 105, 106
 Kostuum als tijdmerk van schil-
 derijen..... 35
 Court van der Voort (Auctie
 Pieter dela)..... 180
 Courtois (Jean) caffawerker
 104, 108
 Couwenberch (Christiaan)
 schilderij van..... 295
 Covijn (Israel) schilder..... 130
 Covijn (Reynier) schilder 130, 131
 Kramers (Hans)..... 75
 Kramm's *Leven der schilders* 77, 80
 Kranenborch (Arie van)..... 34
 Kranenborch (Jan van)..... 34
 Créna (David)..... 41
 Krombalch (Allard)..... 88
 Cromstrijen (Helena van)
 84, 85
 Cromwell..... 91
 Croonenburgh (Willem
 Jansz)..... 293, 295
 Cruyshoeck (Geertruyd
 Gerrits)..... 297
 Cruysius (Pieter)..... 139
 Cunaeus..... 88, 89, 94, 95,
 96, 97, 253, 257
 Cunaeus (Mr. Johan)..... 115
 Cupus (Ds. Petrus)..... 52
 Cuyp (geslachtslijst der fam.)... 137
 Cuyp (Abraham Gerritsz) 136
 Cuyp (Aelbert) schilder. 131,
 139, 140, 142, seq.
 Cuyp (A.) schilderijen van..... 39
 Cuyp (Arendina)..... 144
 Cuyp (Benjamin) schilder 131,
 134, 136, 141 seq.
 Cuyp (Gerrit Gerritsz) schil-
 der..... 131 seq. 141
 Cuyp (Isaak Gerritsz)..... 136
 Cuyp (Jacob) schilder... 131,
 136, 138 seq.
 Cuyp (Jacob Abraham).... 136
- D.**
- Daalen (Claes van) chirurgijn 238
 Dalen (van) schilderij van.... 122
 Dalen (Gijbert van)..... 136
 Dam (Wouter van)..... 35
 Damman (Abraham)..... 274
 Damman (Antonius)..... 274
 Danckertsz..... 239
 Dankert (paskwillenschrijver).. 60
 Dathenus (Petrus)..... 59
 Davelaer (de advocaat)..... 232, 233
 Davidsons (Guilliam)..... 217
 Decker (Simon)..... 293
 Dell (Claes)..... 70
 Dell (Elbert)..... 71, 72
 Dell (Jeannette)..... 71
 Dell (Lysbeth)..... 70, 71, 72
 Delff (Willem Jacobsz)
 plaatsnijder..... 191
 Diemont (W.) zilversmid..... 215
 Dierkens (Johannes)..... 41
 Dievoort (Anna van)..... 298
 Dirksz (Claes)..... 158
 Does (J. van der) schilderij... 39
 Dogger (Sybrandt Corne-
 lisz)..... 290
 Dolhuis (Loterij van 't)..... 200
 Doolhof (het oude)..... 104, 105, 107
 Doolhof (het nieuwe)..... 103 seq.
 Dordrecht (Brand in de kerk te)
 schilderij van..... 183, 184
 Dou (Gerard) schilder... 119, 121
 Doucy (Lourens Mauritsz) 21
 Doudyn Jacobsz (Jan) schil-
 der..... 182
 Driel (Portret eener dame van) 140
 Driewegen (Cornelia)..... 78, 79
 Drillenburgh (François van)
 25, 31
 Droochs oot (schilderij van) 188
- Duarte (Barbara)..... 88, 89
 Duarte (Francisca).... 88, 95
 Dubadel..... 268
 Dubourcq (L. F.) schilderij van 199
 Duck (Jacob) schilder..... 191
 Durven (Abraham)..... 293
 Durven (Gerrit)..... 293
 Dusart (schilderij van)..... 44
 Dussen (Bruyn Arentsz van
 der)..... 107
 Dussen (Cornelis van der) 42
 Duval (portret van den schil-
 der)..... 43
 Duysendaelders (Gerrit
 Wiggertsz)..... 107, 108
 Duyster (Annetje)..... 193
 Duyster (Barber)..... 192, 193
 Duyster (Cornelis Dirksz) 192
 Duyster (Dirk Cornelisz)
 192, 193
 Duyster (Lysbeth Corne-
 lis)..... 192, 193
 Duyster (Stijntje Corne-
 lis)..... 192, 193
 Duyster (Willem) schilder 187 seq.
Duytse lier (Joan Luyken's)
 1 seq. 161 seq.
 Duivenvoorde..... 61
 Dijk (van) teekening naar.... 43
- E.**
- Eberstein..... 268
 Eerewacht Willem II..... 212
 Egbertsz (Dr. Sebastiaan) 226
 Elias (Claes) schilderij van 227, 237
 Eling (Jan)..... 85
 Elisabeth van Engeland. 300,
 301, 302
 Engeland (koning van)..... 217
 Engelen (Jan Claesz)..... 222
 Engels (M.) schilderij van.... 199
 Episcopus..... 251
 Erckel (Anna van)..... 72
 Ernst (Dr. Heinrich)..... 216
 Erp (van)..... 40
 Espinosa (de) zie Spinoza.
 Essen (Hans van) schilderijen
 van..... 188, 189
Evangelicae Historiae Imagines... 277
 Everdingen (Allart van)
 schilder..... 21
 Ewoutsz (Cornelis)..... 113
 Ezel (Jan Hals bijgenaamd)
 schilder..... 119, 304
- F.**
- Faber (Justus)..... 93
 Fabricius..... 59, 65
 Fabritius (Carel) schilderij van 295
 Fabritius (Hilletje).... 109
Faces Augustae..... 250
 Fagel (Muntkabinet)..... 181
 Familie-wapens..... 219
 Ferdinand van Boheme... 301
 Fernandes (Tanneke).... 68
 Flink (Govert) schilder..... 70
 Flink (Govert) schilderij van 221
 Florissen (Cornelis) plaat-
 snijder..... 104
 Florisz (Jan)..... 183

Fokke Simonsz (Arent)... 203
 Fontein (Ds. Jan)... 67
 Fontein... 106, 108
 Frankrijk (koning van)... 218, 219
 Frederik IV van de Paltz 299, 300
 Frederik V van de Paltz 299, seq.
 Frederik Hendrik (Prins)
 59, seq., 95, 99
 Fredrik Hendrik van de
 Paltz... 302
 Fredriksz (Andries)... 231
 Freinsheim (Johann)... 246
 Fris (Pieter) schilder... 304
 Furnius (Petrus) plaatsnijder 278

G.

Gabriel (P. J.)... 214
 Gagnij (auctie)... 186
 Galenus (Abraham)... 4
 Galle (Philips) plaatsnijder
 278, 279, 281, 282, 283, 284,
 285, 287
 Galle (Theodoor)... 282
 Garnou (Johan)... 139
 Geel (Jacob van) schilder... 296
 Gelder (Abraham de)... 139
 Gelder (Arent de) schilder
 36, 184, seq.
 Gelder (Aert de) schilderijen
 van... 42, 44
 Gelder (Jan Aertsz. de)... 185
 Gelder (Laurens de)... 139
 Gelsdorp (Jan)... 37
 Gelsdorp (Pieter)... 42
 Genegen (Daniel van)... 106
 Germes (Jacob van) beeld-
 houwer... 209, 210
 Gerobulus (Mr. Samuel) 25,
 29, 30
 Gerrits (Anneke)... 136
 Gerritsz (Barend)... 159
 Gerritsz (Hessel)... 104
 Geschutboomolen... 199
 Gevaerts (Paulus)... 41
 Geyn (J. de) plaatsnijder... 105
 Gilde-zilver... 220
 Gillion (Jacob)... 75
 Girlandaio (Dominicus)... 120
 Goedbloed (Jan Jansz.)... 36
 Goemaer (Claes)... 107
 Goliath (beeld van)... 201
 Goltzius (Hendrik) plaat-
 snijder 150, seq., 228, 277, 279,
 280, 281, 283, 284, 285, 287
 Goltzius Hubertsz (Julius) 279
 Gomme (Maria de)... 104, 108, 109
 Gouda (Adriaen)... 293
 Gouda (Arent)... 293
 Govertsz (Dirk) schilderij van
 Goijen (Jan van) schilderij van
 188, 189, 190
 Graeff (Cornelis) portret van
 131, 132
 Graeff (Dirk de)... 232
 Graeff (Jacob de)... 214
 Graetz (Dr.)... 46
 Graftmeerm... 157
 Graftombe van Lodewijk van
 Male... 209
 Graftombe van Prins Willem I 212, 225
 Graswinckel (Dr.)... 66
 Graswinkel (Engelbert)... 293

Gravenbeeldjes (de vier houten)... 208
 Gravenbeeldjes (de tien metalen
 zoogenaamde)... 209, 210
 Grebber (P. F. de)... 121
 Greenwood... 38, 40
 Grevinckhoven (Ds. Nico-
 laas)... 52, 53
 Griffier (J.) tekening van... 38
 Groenewegen (Pieter) schil-
 der... 296
 Groot (de)... 57, 63, 64, 96,
 242, 247, 262
 Groot (Willem de)... 242, 250
 Guillotine... 213
 Gustaaf Adolf van Zweden... 303
 Gyben (Dirk)... 38, 40, 41
 Gyben (Huybert)... 41, 42
 Gijn (verzameling S. van)... 184, 186

H.

Haan (de)... 36, 37
 Hackaert... 294
 Haeck (Aeltjen Hendriks) 220
 Haerlem (Mr. Cornelis van) 121
 Haerlem (Cornelis van)
 schilderij van... 192
 Haestrecht... 247, 257
 Hagen (Harman)... 21
 Halling (bailluw)... 40
 Halling (Juffr.)... 37
 Hals (Antonie) schilder... 125, 127
 Hals (Frans)... 82, 230, 231
 Hals (Frans) schilderij van 44,
 188, 190
 Hals (Jan) schilderijen van... 304
 Hals (Reinier) schilder... 125
 Harmes (Petrus)... 36
 Hartog (Hendrik de) lector 197
 Hasevoort... 41
 Hasselaer (Mr. Pieter)... 156
 Hasselaer (Pieter) portret
 van... 233
 Hectorsz (Claes)... 190
 Heem (David Davidsz de)
 schilder... 177
 Heem (Jan Davidsz de)
 schilder... 176, 177
 Heem (Johannes de) schil-
 derij van... 180, 189, 190
 Heemskerk (auctie)... 179
 Heemstede (huis te)... 220
 Heidelberg (kasteel te)... 300, 301
 Heilegewegspoort... 226
 Hellemans (Leonora)... 156
 Helmichsen (Adriaen)... 55
 Helmont (Johannes) student 250
 Helst (van der)... 229, 237, 238
 Helt (Nicolaas van) schilder 70
 Hemony (gietwerk van)... 202
 Hendrik (Prins)... 212
 Hendriksz (Gerbrandt)
 metselaar... 48
 Hendriks (Grietje)... 107
 Hendriks (Mary)... 158
 Henriette Maria koningin
 van Engeland... 246
 Hermans of Huymens (Cor-
 nelia)... 134
 Hermans of Huymens (Jan) 134
 Hernandez (Michael)... 279, 283
 Hertoch (Ds. M. de)... 58, 67
 Heteren (kabinet van)... 179

Heuckelroy (Elisabeth
 van)... 113
 Heurnius (Prof. Otto)... 266
 Heus (de) schilderijen van... 38
 Heyden (gedenstukken van
 Jan van der)... 212
 Heykens (Jan)... 155
 Heymericks (Aeltje)... 231, 234
 Heynderick (Meester)... 121
 Heynsius... 61, 228
 Heynsius (Nicolaas)... 264, 273
 Hieronimus (Hendrikge)... 192
 Hiltten (van)... 272
 Hinlopen (prentschat van) 204, 205
 Hobbema (Meyndert) schil-
 der... 22
 Hoecke (Jan van) schilder 175, 176
 Hoecke (Magdalena van)... 175
 Hoed (prijs van een)... 39
 Hoedt (Gerard)... 34, 36
 Hoefijzer (Pieter) ontvanger 189
 Hoing... 228
 Holbein (schilderij van)... 188
 Holland (Gerrit)... 35
 Honaert (van den)... 93, 94, 253
 Hondcoeter (schilderij van)... 180
 Hondcoeter (tekening naar) 43
 Hondius... 239
 Honthorst (schilder)... 237
 Hooft (burgemeester)... 214
 Hooft (Adam Dirksz)... 159
 Hooft (Aernout)... 156, 251
 Hooft (Brechtje)... 157
 Hooft (Carel) lademaker... 158
 Hooft (Catharina) portret van 231
 Hooft (Christina)... 156, 157
 Hooft (Cornelis Pietersz) 65, 155
 Hooft (Dirk Willemsz) speelman 159
 Hooft (Garbrecht)... 157
 Hooft (Gerrit Pietersz) Wed. 155
 Hooft (Goossen) zuivelkooper 159
 Hooft (Jacob) dichter... 158, 159
 Hooft (Jacob Cornelisz)... 156
 Hooft (Jacob Jansz)... 159
 Hooft (Jan)... 159
 Hooft (Jan Beth Jacobsz)
 zuivelkooper... 158
 Hooft (Jan Caerlsz) timmer-
 man... 158
 Hooft (Jannetgen)... 159
 Hooft (Maritjen)... 159
 Hooft (Pieter Cornelisz)
 87, 88, 89, 91, 93, 95, 96, 97, 1,
 98, 100, 101, 102, 154, seq 225,
 228, 243, 246, 248, 251, 252,
 258, 270, 273
 Hooft (geboortehuis van)... 154, 155
 Hooft (minnedichten van)... 162
 Hooft (portret van)... 237
 Hooft (veldeuntjens)... 164, 165
 Hooft (Pieter Willemsz)... 157
 Hooft (Pietertgen)... 159
 Hooft (Quirijn) huidenkooper 159
 Hooft (Steffenij)... 159
 Hooft (Thyman) pastoor te
 Aalsmeer... 158
 Hooft (Trijn)... 159
 Hooft (Willem)... 159
 Hooft (Willem Dirksz) glas-
 schrijver en dichter... 158, 159, 160
 Hooft (Willem Pietersz) Wed. 155
 Hooft (Wijnant)... 159
 Hoogerbeets... 57

Hoogschilt (David).....	126
Hoogstraten (Samuel van)	
schilder.....	70, 185
Hoolart (Jacob) schilder en	
graveur.....	40
Hordijk.....	37
Horick (Bolte Boltens van)	136
Hortensius (Martinus) prof.	
Math.....	250
Houbraken (Arnold).....	79, 190
Houckgeest (Cornelia)....	85
Houckgeest (Gerard) schil-	
der.....	81 seq.
Houckgeest (J. C. H.).....	81
Houckgeest (Jacob van)....	85
Houckgeest (Joachim) schil-	
der.....	81 seq.
Houckgeest (Johan Otten)	
82, 83, 85	
Houckgeest (Joris Otten)	
83, 84, 85	
Houckgeest (Maria).....	85
Houckgeest (Otto).....	85
Houckgeest (Otto Gerritsz	
van).....	82, 83, 85
Houckgeest (Petronella) 83,	
Houten (Jan ten) boekver-	
kooper.....	14
Houve (Cornelis van der).	293
Hovijn (Hector).....	220
Hovijn (Henry).....	220
Huis »de Witte Calkoen».....	105
Huis »de twee Compassen».....	158
Huis »de drie Compassen».....	158
Huis »de moriaen».....	159
Huis »de Pot».....	107
Huis »de witte voet».....	155
Hulstman (Pieter Gerritsz)	136
Huwelijk van weduwen.....	104
Huygens... 88, 89, 90, 91, 92,	
93, 97, 98, 99, 100, 202, 241,	
242, 245, 246, 248, 249, 250, 262,	
264, 269, 271	
Huygens (onuitgegeven brieven	
van Barlaeus aan) 253, 254,	
257, 267	
Huygens (Maurits).....	248
Huyne (Jan) glazenmaker....	141
Huyter (Roeland).....	36

I, J, Y.

Jaco (Jacob Fredrik Mul-	
ter alias).....	213
Jacobsz (Cornelis).....	158
Jacobsz (Jasper) bakker....	290
Jacobs (Lobberich).....	158
Jacobus I van Engeland. 300,	
302	
Jaersvelt.....	94
Jager (Jacques de).....	107
Jans (Agnietje).....	108
Jansz (Albert) leerling van	
Codde.....	191
Jansz (Broer).....	272
Jans (Geert).....	136
Jansz (Herman).....	133
Jansz (Huygh).....	155
Jansz (Joost) bouwmeester... 49	
Jans (Margriet).....	182
Jantson van Erfrenten	
(Jhr. J. C.).....	184
Jetswaard (David) kunst-	
handelaar.....	180

<i>In Tesselam a venae sectione exa-</i>	
<i>nimen.....</i>	244
Ingel.....	244
Innevelt zie Nivelle.	
Joden compagnie (schilderij bijge-	
naamd de).....	230
Jolijke (Jan).....	139
Jong (de).....	34
Jong (Albert de).... 34, 41, 42	
Jong (Lambert de).....	34
Jongh (Leuven de) schilderij	
van.....	297
Joosten (Jan) metselaar....	48
Jordaens (schilder).....	70
Isaack (Geertruid).....	136
Ysbreker.....	196, 197
Israël (Manasse Ben-) 91, 92	
Juda (de geloovige).... 46, 47	
Junius (Adrianus).....	65
Jurriaens (Grietje).....	124
Justiniani.....	99

L.

Lairesse.....	81
Lairesse (Pieter).....	141
Lamberts (teekeningen van)...	213
Lamotius (J.).....	66
Lampet en bekken van Lutma. 223	
Lampet en bekken van Vianen. 222	
Langerode (huis te)..... 259, 261	
Lastman (schilderij van)....	208
Latfeur (Johan de).....	25
Laurens (Stijntje).....	109
Laurentius (pater).....	238
Lauwijck (Jacob van) boek-	
verkooper.....	122
Leenaert (Floris).....	183
Leers (auctie).....	180
Leest (Anthony van) figuur-	
snijder.....	74
Leeu (Bastiaen de) schilder. 139	
Lenardus (Carel).....	155
Lennep (Mr. J. F. van).....	86
Leprozen optocht.....	207
Leycester.....	59, 60
Lievens (Gerard) schilder..	99
Lievens (Gerrit).....	26
Lievensz (Jan) schilder....	120
Lill (Cornelis van) 36, 37, 38, 80	
Lill (Wouter van).....	36
Limburg (schilderij van)....	44
Lindemans (Juffr.).....	260
Linden (Catharina vander)	
38	
Linden van Slingeland	
(Jan van der).... 35, 36, 40, 41	
Lingelbach (David) const-	
meester 104, 105, 108, 109, 110, 111	
Lingelbach (David) chirur-	
gijn.....	109
Lingelbach (Jan) schilder 108, 122	
Lingelbach (Lysbeth)....	108
Lingelbach (Philip).... 108, 111	
Lingelbach (Sophia).....	108
Lippij (Philippo).....	118
Listigh (Mr. Nicolaas)....	198
Lodder (Jan).....	110
Lodder (Jasper Cornelisz)	107
Lodder (Willem).....	110
Lodewijks (Engeltje Jan)	160
Lof der schilderij (Philip	
Angel's).....	116, seq.
Loo (Jacob van) schilder....	70

Loosen (Jean) Dijkgraaf v. d.	
Beemster.....	178
Loterij van 't Dolhuys.....	200
Louise Juliana van Nassau	
299, 301	
Louwerisz (Simon) in 't gul-	
den hooft.....	158
Lutma (Johannes) zilversmid	193
Lutma (Johannes) lampet en	
bekken van.....	223
Luyken (Caspar) schoolmees-	
ter.....	4
Luyken (Caspar).....	11
Luyken (Joan) dichter, plaat-	
snijder 1, seq. 123, 127, 128, 161, seq.	
Luyken (schilderij van Joan)...	5
Luyken (Michiel).....	4
Lijs (schilder).....	194

M.

Maecenaten.....	34
Maes.....	131
Maes (Evert Crijnsz. van	
der).....	82
Maestertius (Jacobus) 97, 262	
Maire (Hans le) goudleermaker	193
Mallery (Karel de) plaat-	
snijder.....	278
Man (Archiater de).....	181
Mansfeldt.....	302
Mantena (Lucas).....	139
Maquet (David).....	113
Marchal.....	35
Marck (auctie v. d.).....	180
Maria van Engeland.....	241
Marinier (Judith).....	75
Marinier (Samuel).....	75
Marquette (zoon van den Heer	
van).....	222
Marseus (Evert) schilderij..	125
Martens (Mr. Jacob). 25, 29, 30	
Masarin (Cardinaal).....	218
Matham (J.) plaatsnijder 105,	
106, 238	
Mathijssen (Geerte).....	133
Maurits (Prins) 59, seq. 299, 300, 302	
Mavors Medicator.....	220
Mecklenburg-Schwerin	
(Prins van).....	100
Medicea Hospes.....	95, 96, 97
Medicis (Maria de) 95, 96	
232, 236, 238	
Medigo (Joseph Salomo de)	
portret van.....	191
Meer (Johan van der) schil-	
der.....	25, seq.
Meerdervoort (de Heer Pompe	
van).....	37, 38
Mendoza (Don Tristano de) 265	
Mercator (Jan Berensz)....	63
Mercuriusbeeld van de beurs....	211
Metsu (teekeningen naar)....	42
Metzger (Dr.).....	221
Meun (Gerrit Adriaansz)....	106
Meurs (Bernart).....	85
Meybaum (Gerard Fredrik)	
architect.....	201
Meyen (Aelbert van der)....	138
Meyer (Pieter de).....	139
Meyster (Mr. Jan).....	158
Mierevelt.....	82, 237
Miereveld's portret.....	43

Mieris (Frans van).... 176, 181
 Mieris Jr. (F. van) teekening
 naar..... 42
 Milkau (Johanna van).... 239
 Mints (Wed. Jan)..... 263
 Misjan (schilder)..... 139
 Moddermolen..... 196
 Modelkamer..... 195, 196, seq.
 Molenaar (machinist)..... 197
 Molenaar (schilder)..... 194
 Molenaar (schilderij van).... 293
 Molino..... 89
 Molijn (schilderij van).... 188, 190
 Monnikhof (Johannes).... 226
 Montrose..... 63
 Monument van 't Metalen Kruis.. 212
 Moor (Sussanna de)..... 226
 Morel (G. J.)..... 212
 Moretus (Jan)..... 282
 Morimont (Stella baron de)
 244, 247, 268
 Morlet (Jan Jansz)..... 139
 Mostart, 95, 97, 244, 251, 258, 273
 Muiderpoort..... 201
 Mulier (Pieter) schilderij van 297
 Muller (Jacob Frederik) zie
 Jaco.....
 Muller (Wouter) penning door 232
 Musscher (Michiel van)
 schilder..... 123
 Myle (Adriaen van der) 57,
 88, 89, 91, 93, 243, 248, 254, 262
 Myle (Arent van der)..... 183
 Myle (jonge van der)..... 247

N.

Naeranus..... 63
 Nanninks (Pieter)..... 158
 Nanninks (Tyman)..... 158
 Napoleon..... 212
 Nassau (Elisabeth van).... 300
 Nassau (Johan Maurits van) 99
 Natalis (Hieronymus) 277, 286
 Neer (Aert van der) schilder 296
 Nellesteyn (Gualterus
 van)..... 25, 27, 29, 30
 Netscher (teekening naar).... 43
 Neuhausius (Reinerus).... 243
 Niellius (Ds. Carolus).... 53, 55
 Niellius (Carolus) portret
 van..... 231
 Niendaal..... 243, 261
 Nierhof..... 36
 Niervaart of Klundert (kerkglas te) 134
 Nieuwland (Adriaen van)
 schilderij van..... 206, 207, 208
 Nivelle (Susanna Isaaks
 van)..... 129
 Nosky (Elias)..... 216 seq.
 Noteman (Hendrik) beeld-
 houwer..... 186
 Noyen (Philips Jacobsz
 van)..... 138
 Nutius (Martinus)..... 277
 Nuys (Adriaen van) schil-
 derij van..... 297

O.

Odekercken (Willem van)
 schilder..... 295
 Oetgens van Waveren
 (Antony) portret van..... 233

Oldenbarneveld (Joan van)
 51, 53, 57, 59 seq.
 Oldenbarneveld (toespeling
 op de zaak van)..... 162
 Olivarez (graaf de)..... 265
 Ommereen (Frans van) schil-
 der..... 71
 Onderwater van Putters-
 hoek (Mr. Hendrik)..... 143
 Onnen (Willem Jansz van) 293
 Ontleedplaats..... 121
 Ontwerpen van zilverwerken.... 39
 Oosterwijk (schilderij van M.
 van)..... 180
*Oratio in adventum.... Henricae
 Mariae..... 246*
 Os (van)..... 243
 Os (Dirk van)..... 98
 Osenbrugge (Hendrik van) 85
 Ostade (A.) teekening naar... 42
 Oudaen..... 58
 Oudens (Maria de).... 11, 12
 Outvorst (Govert van) tin-
 negieter..... 214
 Overbeke.. 89, 91, 94, 95, 96, 98
 Overbeke (Wed.)..... 102, 260
 Overbeke (Catharina van) 101
 Overbeeck (Johan)..... 116

P.

Paeu..... 228
Palamedes van Vondel.... 51, seq.
Palamedes (opvoering van den)
 54, 56, 57
 Palamedes (Antonie) schil-
 der..... 187
 Palamedes (Guiliam). 291, 292
 Paltz (Frederik V, keurvorst
 van de)..... 222
Panegyris..... 244, 247
 Papenbroek (Gerard).... 58, 67
 Pas (Christijn de) plaatsnijder 111
 Pascovius (Johannes). 216, 217
 Passaro (Bernardus).... 278
 Patroon (Juffr.)..... 40
 Pauw..... 61, 62, 63
 Pauw (Reinier) Heer van der
 Horst..... 227
 Pellius (Johannes) Prof.
 Math..... 250
 Perdon (Hendrik Jansz).... 295
 Pergens..... 101
 Pers (Dirk Pietersz) boek-
 verkoper..... 228
 Perzische handel..... 115
 Persijn (Reinier) plaatsnijder
 139, 238
 Pettitus..... 95, 96, 98
 Pettitus (Jacobus) brieven
 van Barlaeus.... 256, 257, 258
 Peylder (Sente) zie Vincent
 Coster.
 Pfeiffer (Hofrath Eduard).... 24
 Philips (Prins)..... 59, seq.
 Philips IV van Spanje..... 265
 Pick (Adam) schilder 290, 291,
 296, seq.
 Pickaerdt (Jeronimus) schil-
 der..... 298
 Pièce-de-milieu..... 214
 Piemont (Nicolaas) schilder 123
 Pier (Lange) schilderij van... 221

Pieters (Geertruid)..... 136
 Pieters (Maertgen)..... 294
 Pieters (Neeltje)..... 157
 Pietersz (Reynst)..... 220
 Pieters (Trijntje)..... 136
 Plantijn (boekdrukker) 153, 277,
 278, 279
 Ploos van Amstel (Adriaen) 194
 Pluymers (Joost) dichter..... 123
 Poel (Egbert van der) schil-
 derij van..... 293, 297
 Polyander van Heenvliet
 (Johannes)..... 241, 247, 273
 Pompe van Meerdervoort
 (Mevr.)..... 35
 Pool (G.) stempelsnijder..... 181
 Porcellis (schilder)..... 21
 Porcellis (schilderij van) 189, 190
 Pot" (Doolhof, de Oranje).... 103 seq
 Potter (teekening naar)..... 42
 Pourbus' portret..... 43
 Praalgraf van Willem I.... 212, 225
 Pret (Louis du) schilder..... 191
Propempticon..... 247
 Pruijk (prijs van een)..... 39
 Prijzen zie pruijk hoed..... 39
 Puteanus (Erycius)..... 245
 Putten (Arend van der) ge-
 schutgieter..... 138, 139
 Putten (Barber van der).... 139
 Putten (Lyntgen van der) 138
 Putten (Lijsbeth van der) 138
 Putten (Trijntje van der).... 139
 Putter (de) schilderij van..... 122
 Pynacker (Adam) schilder 294, 297
 Pynacker (A.) schilderij..... 40
 Pijnbergs (Appelonia)..... 14
 Pijnbergs (Appelona) gedicht
 op het gezang van..... 172
 Pijpen (Leendert van der) 35

Q.

Quarles van Ufford (Jhr. J. D.) 184
 Quast (schilderij van)..... 188
 Quellien (Artus) boetseer- en
 houtsnijwerken van 202, 203, 204,
 205, 206, 208, 209, 214
 Quinckhard (schilderij van).... 28

R.

Rademaker (teekeningen van) 38
 Raes (Pieter)..... 191
 Rafael d'Urbis (schilderij van) 216
 Ranson (Susanna)..... 200
 Rariteitenkamer..... 195, 207 seq
 Rauws (C.) architect..... 201
 Ravelingen (Frans van)
 Hoogleeraar 152, 153, 277, 279, 280
 Ravesteyn..... 82
 Ravius (Christianus) lector 250
 Reael (Bartholomeus)..... 97
 Reael (Elisabeth Laurens)
 zie wed. Arnimius.
 Reael (Laurens) Gouverneur
 Generaal..... 89, 96, 226, 251, 258
 Reenen (Martinus van).... 34
 Rees (Matheus)..... 41
 Rees (Willem van)..... 139
 Regentenstukken (omslag der kosten
 van)..... 27, 28, 29
 Regulierspoort..... 226

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1888.

A.

Aa (van der)..... 57
Aanhout (Jan van) scherp-
rechter..... 213
Abrahamsz (Galenus) zie
Galenus.
Academie van Beeldende Kunsten
204, 205
Adriaensz (Jan)..... 124
Adrichem (Joost van)..... 293
Aecken (Roeland van) 25, 27
Aelst (Evert van) schilder 289, seq.
Aelst (Jan van) notaris.. 289, 290
Aelst (Willem van) schilder
289, 292, 293
Aelst (Willem van) procu-
reur..... 290
Aelst (schilderij van van) 179, 180
Aerssen (van)..... 94
Aerssens (François) 60, 61, 65
Aertsz (Pieter) zie Lange
Pier.
Alamedo (Don Antonio de) 265
Alberdingk Thijm (Prof.).. 237
Alberts (Everijinken) 133,
134, 141
Albertsz (Teunis) kunstko-
per..... 127
Alenson (Jan)..... 176
Alewijn (Claertje)..... 227
Alewijn (Frederik)..... 232
Alexander (Keizer) van Rusland 211
Alting (Hendrik)..... 299
Andries (Bruyn)..... 231
Andries (Mechtelt)..... 231
Angel (Jan)..... 113, 114
Angel (Lydia)..... 114
Angel (Lysabet)..... 113
Angel (Philips) schoolmeester 114
Angel (Philips) schilder 113,
114, 115, 116, 121
Angelis (Pieter)..... 114
Angelo (Michel)..... 120
Anhalt-Dessau (hertog van).. 86
Anna van Denemarken... 300
Annema (Willemppjen).... 23
Anthonisz (Hendrik van d')
schilder..... 21
Anthonissen (Hendrik
van d') schilderij van..... 189
Anthonispoort..... 226
Antonides van der Goes
(Joannes) dichter 10, 12, 13,
14, 15, 58, 67
Apelles..... 120
Aran en Titus..... 245

Arcxhoeck (Adriaen van)
25, 27
Aremberg (Hertog van)..... 79
Arents (Marritgen)..... 188
Arminius (Wed.)..... 97, 98, 258
Arminius (Geertruida) zie
Wed. Rombouts
Aryens (Aeffgen)..... 85
Arnoldi (Henricus).... 61, 63
Asch (van) schilderij van..... 297
Asch (Mr. Hans van) schilder
294, 295
Asch (Pieter Jansz van)
schilder..... 291, 294, seq.
Asperen..... 62
Asselijn (Johannes) schil-
der..... 70
Athenaeum Illustre..... 250

B.

Backer (schilder)..... 120
Backer (Willem)..... 229
Baeck..... 90, 97, 244, 246, 251
Baerle (Adriana van)..... 247
Baerle (Anna van)..... 251
Baerle (Caspar van) zie Bar-
laeus.
Baerle (Christina van).... 274
Baerle (Elisabeth van).... 251
Baerle (Josina van).... 251, 274
Baerle (Susanna van) 90,
91, 251
Baersensburgh (A. van).... 293
Baldinger (etser)..... 140
Balduinus..... 97
Balzac..... 244
Ban..... 248, 249
Banchem (Frederik van) 236
Banck (van der) wijnkooper
te Dordr..... 35, 36
Barentsz (Dirk) schilderij van 188
Bargeois (Jonas) 104, 106, 108, 110
Barlaeus... 87, seq. 238, 241, seq.
Barlaeus (onuitgegeven brieven
en verzen van)..... 253, seq.
Barlaeus (portretten van).... 99
Barlaeus Jr. (Casper) 97, 242,
247, 249, 250, 253, 261, 262, 267,
270, 273
Barlaeus (Lambertus) 243,
247, 274
Barrasa (Jacob)..... 235
Bartolotti..... 90, 95
Bartolotti (Susanna).. 89, 101
Bassen (Bartholomeus van)
architect en schilder..... 84, 86

Basting..... 263
Baudrichem (schilder)..... 99
Beeck (Jan Adriaensz van
der)..... 295
Been (Goissen van)..... 136
Beer (Joost de)..... 66
Begraffenisschilden (zilveren).. 220, 224
Bellart (Jac.)..... 293
Belle (Josua van) kabinet .. 304
Bemden (... van den).... 25
Bennewits (zilversmid)..... 215
Bentom (burgem. van Utrecht).. 30
Berchem (Wendela van).... 244
Berchem (Schilderij van).... 39
Berck van Godschalksoord 38
Berckenrode (Cornelis Flo-
risz van) zie Florissen.
Berg (van den)..... 36, 37, 38
Berkel (burgemeester van).... 56
Berkheyden (schilderij van). 44
Berkhout (Frans Jansz Te-
ding van)..... 107
Bertius (Petrus)..... 273
Beth Dirksz (Jan)..... 158
Beths (Aafje Jan)..... 158
Beths (Alyd Jan).... 158
Beurs..... 211
Beurs (model van de)..... 201
Beverwijck..... 94
Beijeren (van) schilderij van. 297
Beijerus (Hugo)..... 66
Bicker (Aeltje)..... 220
Bicker (Alida)..... 238
Bicker van Swieten (Cor-
nelis)..... 236, 238
Bicker (Eva)..... 232
Bicker (Hendrik).... 232, 238
Bicker (Jacob)..... 236, 238
Bicker (Roelof).... 232, 238, 262
Bierbeschooiers..... 107
Bilderbeek..... 36
Bilhamer (Jan Joosten)
Bouwmeester..... 49
Bisschop (Rem Egbertsz) 65
Bisschop..... 40
Bisschop (kabinet)..... 80
Blaeu (Anna Jacobs)..... 155
Blaeu (Anna Willems).... 155
Blaeu (Annetje Gijsberts) 155
Blaeu (Grietje Gijsberts) 155
Blaeu (J. W.)..... 65, 228, 256
Blaeu (Willem Jansz).... 155
Blanken Jzn. (Jan)..... 196
Bleeker (schilder)..... 120
Bleyenburgh (Adriaan van) 183
Bleyenburch (Charlotte
Elisabeth van)..... 78

Bloedbanden.....	223	Braats (Hendrik).....	38	Campen (Casparus van)...	70
Bloemaert (Cornelis) schil- der.....	225	Bramer (schilderij van)... 188,	297	Campen (Jacob van) 100, 198, 199, 200, 202	
Blommart (Esther).....	239	Brandeler (van den).... 38,	39	Karels (Emerentia).....	75
Blon (Michel le) plaatsnijder 237, 246, 273		Brandt (Gerard) 51, seq., 58, 66, 67		Casenove (Ds.).....	42
Bodenbussen.....	223	Brandt op den Palamedes (Aan- teekeningen van)..... 58,	59	Casseres (Samuel de).... 45,	46
Boel (Stoffel).....	25	Braset.....	269, 270	Kat van Barendrecht (ver- zameling de).....	184
Boey (Cornelis).....	94, 250	Bray (Salomon de).....	114	Kater (Tymon).....	196
Bogerman.....	64	Breda heroverd.....	256	Cats 97, 242, 243, 244, 250, 251, 262	
Boheme (Koning van).....	299 seq.	Brederode.....	67, 228	Ceel (van der).....	66
Boissize.....	60	Breeckers (Geertje).... 124,	127	Keeren (W. van der).... 6,	12
Bol (Adriaen Jacobsz) zeil- maker.....	76	Brinck (Willem van den) 25, 27, 29, 30, 31		Keirinck (schilderij van).... 188	
Bol (Andreas).....	75	Broek (vanden).....	35	„Keizershof” te Amsterdam (Hei- berg het).....	50
Bol (Balthazar) chirurgijn 68, 69, 71		Broek (Machiel vanden).... 184		„Keizerskroon” te Amsterdam (Her- berg de).....	48, seq.
Bol (Clara).....	73	Broekhuizen (Joan van).... 59		Keller (schilderij van).....	44
Bol (Cornelis).....	75	Bronchorst (Claes van) schil- der.....	290, 291	Kemp (Hendrik).....	156
Bol (David).....	73	Bronkhorst (Gerard van) schilder.....	26	Kerck (Dirk Pietersz van de).....	107, 103
Bol (Ferdinand) schilder 68, seq.		Bronkhorst (Jan Gerritsz van) schilder.....	26, 70	Cerf (Eduard de).....	36
Bol (Ferdinand) schilderij van 221		Brouwer (schilderij van).... 189,	190	Kerkglas te Niervaart (Klundert).... 134	
Bol (Hans).....	228	Brouwer (Hendrik).....	158	Kerkglas te Woudrichem.....	133
Bol (Hendrik) glazenmaker... 74		Brouwer (Rutger).....	217	Ketel (Cornelis) schilder.... 105	
Bol (Isaak).....	73, 75, 76	Bruggen (modellen van).....	197	Keyser (Aert de).....	235
Bol (Jacob) schilder.....	72	Brummelkamp (Hester Re- becca).....	213	Keyser (Dirk de).....	235
Bol (Jacob Jansz).....	72	Brunswijk (Christiaan van) schilder.....	302	Keyser (Hendrik de) Archi- tect.....	105, 212, 225, 226
Bol (Jan) schilder.....	73, 74	Bruyn (Abraham de) plaat- snijder.....	278	Keyser de jonge (Hendrik de) 225, seq.	235
Bol (Jan Gerritsz).....	72	Bruyn (de).....	38	Keyser (Pieter de) architect 225, 226, 234	
Bol (Jan Jacobsz).....	72	Buchel (Arent van) 226, 256, 257		Keyser Thomasz (Pieter).... 236	
Bol (Jacques) schilder 73, 74, 75, 76		Buchel (Arent van) brief van Barlaeus aan.....	255	Keyser (Thomas de) schilder 225, seq.	237
Bol (Mr. Johannes).....	69	Buk (Otto).....	35	Keyser de jonge (Thomas de) 225, seq.	235
Bol (Petrus).....	76	Bundel (Willem van den) schilder.....	296	Keyser (Willem de) architect 226	
Bol (Pieter).....	73, 75	Burch (Albert Coenraadsz) 46, 51		Chavigny.....	269
Bol (Ursula).....	73, 75	Burch (Coenraed).....	157	Cheeuwen (Hendrik) goud- smid.....	83
Bols (Abraham).....	75	Burch (Adriaen van der) schilder.....	34, 35, 41, 42, 43, 78, 79, 80	Christiaensz (Willem) 116, 118	
Bols (Josina).....	76	Burch (Adriaen Dingeman van der).....	78	Kick (Cornelis) schilder.... 193	
Bols (Pieter) schilder.....	75	Burch (Albertus van der) schilder.....	80	Kick (Margaretha).... 192, 193	
Bolsward (B. a) portret van Frederik V door.....	299	Burch (Huybert van der).... 34		Kick (Symon) schilder.. 192, 193	
Bondt (Jan) schilder.....	141	Burch (Johan van der).... 78		Kimsius.....	38
Bonebakker (zilvermid).... 215		Burch (Willem van der).... 78		Kiste (Cornelia van der).... 235	
Bontemantel (Hans).....	214	Burch (van der) 247, 249, 270, 272		Claesdr (Geerte).....	158
Boom (Abraham) Portret van 233		Burgemeesters (penning van de vier) 232		Claes (Giertje) zie Breeckers	
Boon.....	41	Burgemeesters (schilderij van de vier).....	232	Claesz (Jan) goudsmid..... 223	
Borcht (Peter van der) plaat- snijder.....	279, 281	Burggraaf.....	36, 37	Claesz (Leendert) zilvermid 222	
Bordinas (Arnoudt).....	75	Bus (Andries).....	139	Claesz (Pieter).....	155
Boreel.....	257	Buurman (Ary).....	80	Claesz (Pieter) schilderij van 188, 190	
Boreel (Willem).....	98	Bijler wed. Broeckhuizen (Agnes van).....	194	Cleeft (Egbert van).....	25
Bornwater (Cornelia Jacobs) 78		Bijlert (van) schilder.....	194	Cleeneknecht (Barend Cor- nelisz) schilder.....	21
Bornwater (Jacob Gerritsz) schilder.....	76, 77, 78	Bysterus (Ds.).....	54	Clemens VIII (Paus).....	278
Bornwater (Jacques) tim- merman.....	78			Cleuter (Salomon).....	291
Borre (Gebroeders).... 256, 257, 258				Cleve (Jan Hertog van) beeldje voorstellende.....	210
Borstius (Ds.).....				Kliver (Catharina).....	236
Bosboom (Simon) architect 226, 235				Cloeck.....	244
Bosch (Hendrik) boekver- kooper.....	14			Cloeck (Allard).....	228, 229
Bosmans (Cornelia).... 143, 144				Cloeck (Claes Nannings).... 229	
Both (Jan) schilderijen.....	127			Cloeck (Gijbert Jansz).... 155	
Bourbon (Charlotte de).... 299				Cloeck (Nanning Florisz) 229	
Bourgondie Jansdr. (Maria van) beeldje voorstellende.... 210				Cloeck (Nanning Hen- driksz).....	229
Bourgondie Philipsdr. (Maria van) beeldje voorstel- lende.....	210			Cloeck (Mr. Pieter).....	156
Bouwstijl (Oud Hollandsche).... 49				Clooster (Melsert Corn. van der).....	291
Boys zie Boey.				Cloppenbuch.....	62
Braam (Johan van).....	40			Cloppenbuch (Jan Jansz) 108	

C, K.

C. L. I. O. (studenten-gezelschap). 220	
Kabel (van der).....	41
Kabeljau (Johannes) Prof. Juris.....	250
Kalff (Willem) schilder.. 21, 22	
Camerarius (Ambassadeur) 98, 260, 261	

Rembrandt	69, 70, 113, 120, 122, 185	Sandrart Jr. (Joachim).....	240	Somerén (Barend van) schilder	191
Repelaer (Ocker).....	42	Sandrart (Joan Jacob).....	240	Somerén (Cornelis van)....	139
Retsin (auctie).....	178	Sandrart (Susanna).....	240	Sorbière.....	245, 251
Rey (Jeremias van).....	72	Zanten (Gerrit Beukelsz	65, 66	Spieringh (kunstbeschermers)...	119
Rey (Marten) portret van.....	227	van).....		Spieringh (Willelm) kabinet.	304
Reyggersberg.....	250	Santvoort (schilderij van).....	232	Spinola.....	67
Richelieu (Kardinaal de) 244,	245, 2, 6, 249, 268, 269	Sarcerius (Dirk).....	115	Spinoza (Baruch).....	45, seq
Ring (Daniel de).....	176	Zas (Jacob).....	247	Spinoza (Ester).....	45, 46
Ring (Pieter de) schilder 175, seq		Savoye (Margaretha van)	210	Spinoza (Hanna Debora) 45,	46
Ringen (K. van).....		beeldje voorstellende.....	211	Spinoza (Isaac).....	45, 46
Rochy (Geloude).....	139	Savoye (Philips van).....	211	Spinoza (Michael).....	45
Rodenburgh (Dirk).....	190	Saxen (Anna van).....	59	Spinoza (Mirjam).....	45, 46
Roede van justitie.....	213, 223	Saxen (keurvorst Frederik) 217,	218	Spinoza (Rachel).....	4
Roelandus (D.).....	42	Saxen-Coburg (Hertog van)		Spoor (Mr. Aernout).....	25
Rollandus (Govert).....	35, 41	Vorst van Bulgarije.....	221	Staalhof.....	226
Roggebroodt (Griet Jansdr.) 159		Saxen-Weimar (Bernhard	98	Stadhuis (model van het).....	200
Roggebroodt (Jan Jansz)		van).....	25	Stael (Pieter) schilder.....	296
barbiër.....	159	Schaddenberg (Dirck van)	25	Staets (Mechteld).....	82, 85
Rombouts (Wed.) 97, 98, 99, 102,	258	Schaep (Handschrift van) 228,	231, 233, 236	Stalpaert (Daniel) architect	198
Rombouts (Geertruysda) 253,	258	Schagen.....	62	Standert (Wed.).....	38
Roo (Johan Hendrik de).....	40	Schagen (Pieter Jansz)....	53	Steen (Jan) tekening naar....	43
Root (Lubbert Jansz) 104,	108, 109	Schalcken (teekening naar)....	42	Steenbergen (Dr.).....	36
Rooze (Jacques de).....	38	Scharlaken (Erasmus).....	72	Stock (van).....	36
Rosa.....	268	Schelbeek.....	36	Stoffels (Margriet).....	106
Rosaeus.....	63	Schilderijen zie Regentenstukken.		Stone (Nicholas) beeldhouwer.	226
Rotgans (Lucas Jacobsz)	228, 229	Schilderij-klokken.....	35	Stork (teekening van).....	41
Roybos of Roobos (Ursel-		Schilderijlijsten.....	40	Straford.....	63
ken).....	75	Schildpadschaal (beschilderde)....	220	Straten (Arent van der)....	293
Roye (Catelijne van).....	75	Schippers (Pieter).....	34	Studenten aan het Ath. Ill. te Amst.	250
Royen (Isaac van).....	105	Schomberg (graaf van).....	301	Zurk (van).....	98
Rozendaal (Jacob) dichter..	9	Schonck (Daniel) 98, 101, 102,	243, 244, 246, 253, 260, 261, 263,	Sussmann-Helborn (L.) ...	179
Rubens.....	237	266, 267, 268		Suyderhoef (plaatsnijder) 226,	232
Rubens (schilderij van).....	37	Schoock (Martinus).....	93	Suytbroeck (Cornelis Wil-	
Rubens (teekening naar).....	43	School (Doorluchte).....	250	lemsz van).....	114
Rusius (Albertus) Prof. Juris	250	Schooman (Aert) schilder 33 seq.	80	Swanenburg (schilderij van).	189, 190
Ruysdael (Geertruysd.) 23		Scheumans portret.....	43	Zweden (Koning van).....	217
Ruysdael (Isaak van) lijst-		Schouman (Cornelis).....	35	Sweers (Aeltje).....	138
tenmaker.....	22	Schout (Pieter) portret van..	234	Sweers (Barend).....	138
Ruysdael (Jacob van) schilder-		Schrevelius.....	98	Sweers (Geertgen).....	138
der.....	21	Schuiten.....	34	Sweers (Heyltgen).....	138
Ruysdael (schilderij van).....	189	Schuttersbekers.....	222	Swet (van der).....	41
Ruysdael Salomonsz (Ja-		Schuttersketens.....	223	Zijlvelt, plaatsnijder.....	237, 238
cob van) schilder.....	23, 24	Schutters scepters.....	224		
Ruysdael (Maria van).....	22	Schuermans (Anna Maria) 89,	255		
Ruysdael (Salomon van)		Schuyt.....	87, 89, 90, 251		
schilder.....	23, 24	Schuyt (Albertus).....	217		
Ruysdael (Salomon) schilder-		Scribonius (Carolus).....	282		
derij van.....	188, 190	Seeberger (Ds.).....	36		
Rijcken (Grietje).....	155	Selden.....	253		
Rijsort (Gijsbert van)....	38	Sérarius (Petrus).....	4		
		Zeyl (van).....	273		
		Zilverwerken (ontwerpen van).....	39		
		Zilverwerken der gilden.....	220		
		Six (auctie Jan).....	203		
		Slingelandt (Damas van)	40		
		Slingelandt (H. van).....	41		
		Slingeland (Jan van der			
		Linde van) zie v. d. Linde.			
		Slingeland (auctie van der			
		Linden van).....	186		
		Sluis te Vreeswijk.....	196		
		Smeth (Jacquemijntje de)	114		
		Smith (Daniel de).....	37		
		Smith (Jan Borritsz) schilderij			
		van.....	190		
		Smout (Ds.).....	62, 64		
		Smout (Johan).....	25, 29, 30		
		Snellen (Jan).....	37		
		Snellen (Willem).....	37		
		Snippendaal (Johannes) lector	251		
		Soest (Jenneke van).....	75		
		</			

Tromp..... 99
Turenne..... 309

U.

Ulft (van der) schilderij van.. 38
Uytenbogaard zie Wtten-
bogaert.

V.

Valckenaer (Simon) goud-
smid..... 234
Valckert (Warner van de)
schilderij van.... 192
Valckert (schuttersstuk van v.d.) 233
Vedelius (Prof. Nicolaas)
92, 93, 94
Veer (Aryen Hubertsz de) 139
Veerssen (Goossen van)
zilversmid..... 138
Veke (Cornelia van der)... 220
Velde (Esaias van de) schil-
der..... 296
Velde (W. van de) teekening
van..... 43
Velde (van de) schilderij..... 40
Venant (François) schilderij
van..... 188
Venne (van de) schilderij van 188
Venus Britannica 241
Vera y Alarcon (Don Lo-
pez de)..... 47
Verburch (Arent Pietersz) 229
Vercamme (Elisabeth Dirks) 114
Verdussen (Cornelis)..... 282
Verdussen (Hendrik)..... 282
Verhoeven (Dr.)..... 97, 257, 258
Verkeeren (den Heer) gelegen-
heidsdicht op..... 171
Verkolje (Johannes)..... 294
Verlove (Karel) dichter..... 9
Vermeer (Justus)..... 27
Verschuring..... 294
Vezekius (Ds.)..... 53, 55
Vianen (Adam van) lampet
en bekken van..... 222
Vincent de wijnpeiler, zie Coster.
Visscher (Anna Roemers)
100, 245
Visscher (N. J.) uitgever..... 139
Visscher (Tesselschade
Roemers) zie Tesselschade.
Vlasvat (Pieter Jansz)... 190

Vlieger (Adriaen Willemsz) 107
Vliet (Judith Willemsz
van)..... 293
Vlooswijk (Jan Claesz).. 229
Voet van Winssen, burgem.
v. Utrecht..... 30
Volbergen..... 270
Volder (Joost de)..... 114
Vollemarijn (Lenert Hen-
driksz) schilder..... 295
Vondel 51, seq., 89, 96, 97, 100,
157, 226, 227, 233, 237, 239, 242,
251, 304
Voocht..... 66
Voort (Cornelis van der)
schilderij van..... 226
Vorstius..... 92, 273
Vos (Jan)..... 245, 248, 251
Vos (Marten de) schilder 278,
279, 283
Vosmaer (Claes) schilderijen
van..... 297
Vossius 89, 90, 91, 97, 100, 246,
247, 250, 251, 258
Vossius (Portret van)..... 237
Vree (Nicolaas de) schilder 9, 13
Vree (Nicolaas de) verjaar-
dicht op..... 168
Vreeswijk (sluis te)..... 196
Vries Az. (A. D. de). 229, 231, 233
Vries (Frans Joosten de)... 127
Vries (Jacob Simonsz de). 230
Vries (Jan de)..... 42
Vromans (Pieter) schilderij
van..... 297
Vrij (Frederik de)..... 228

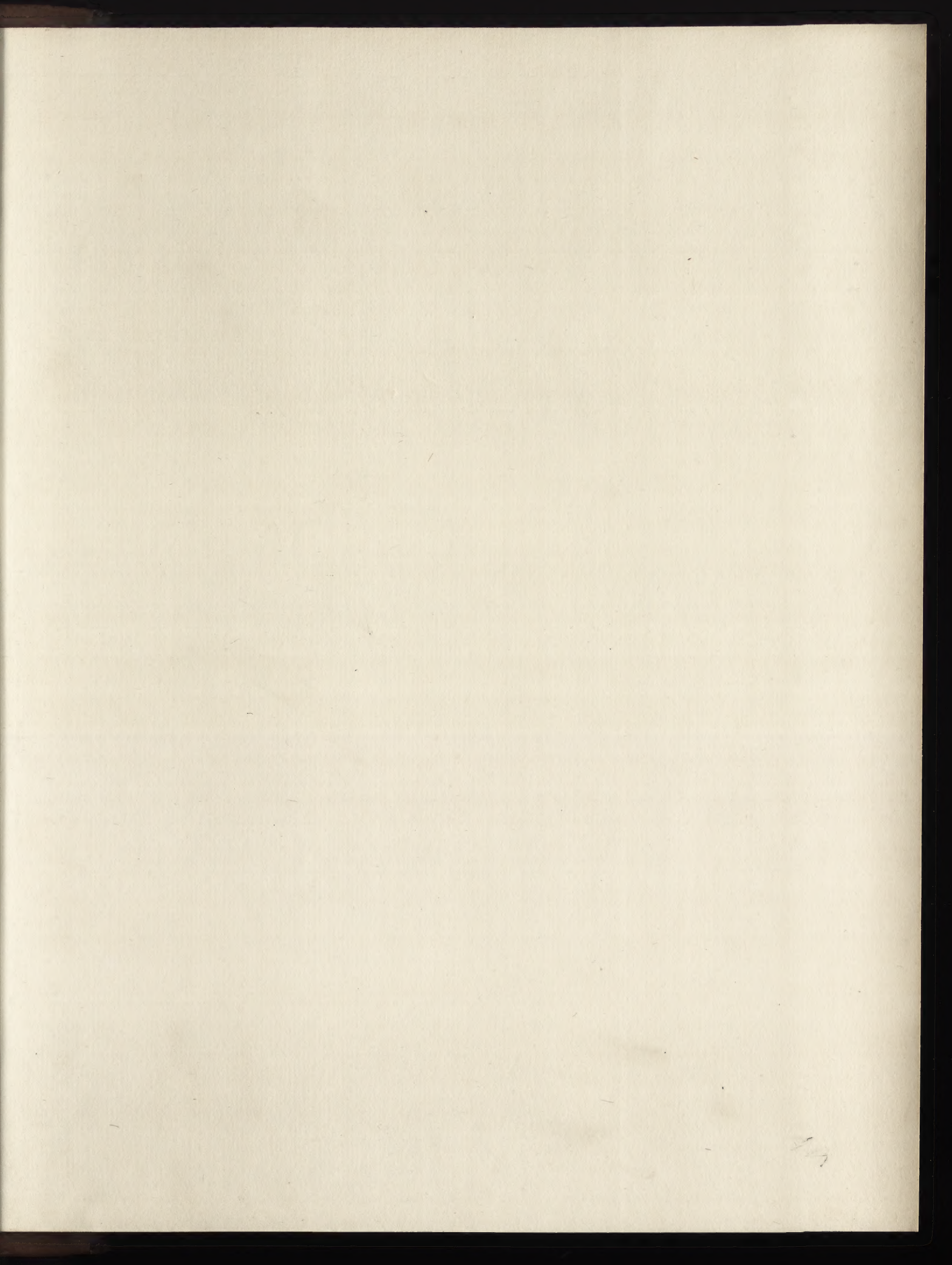
W:

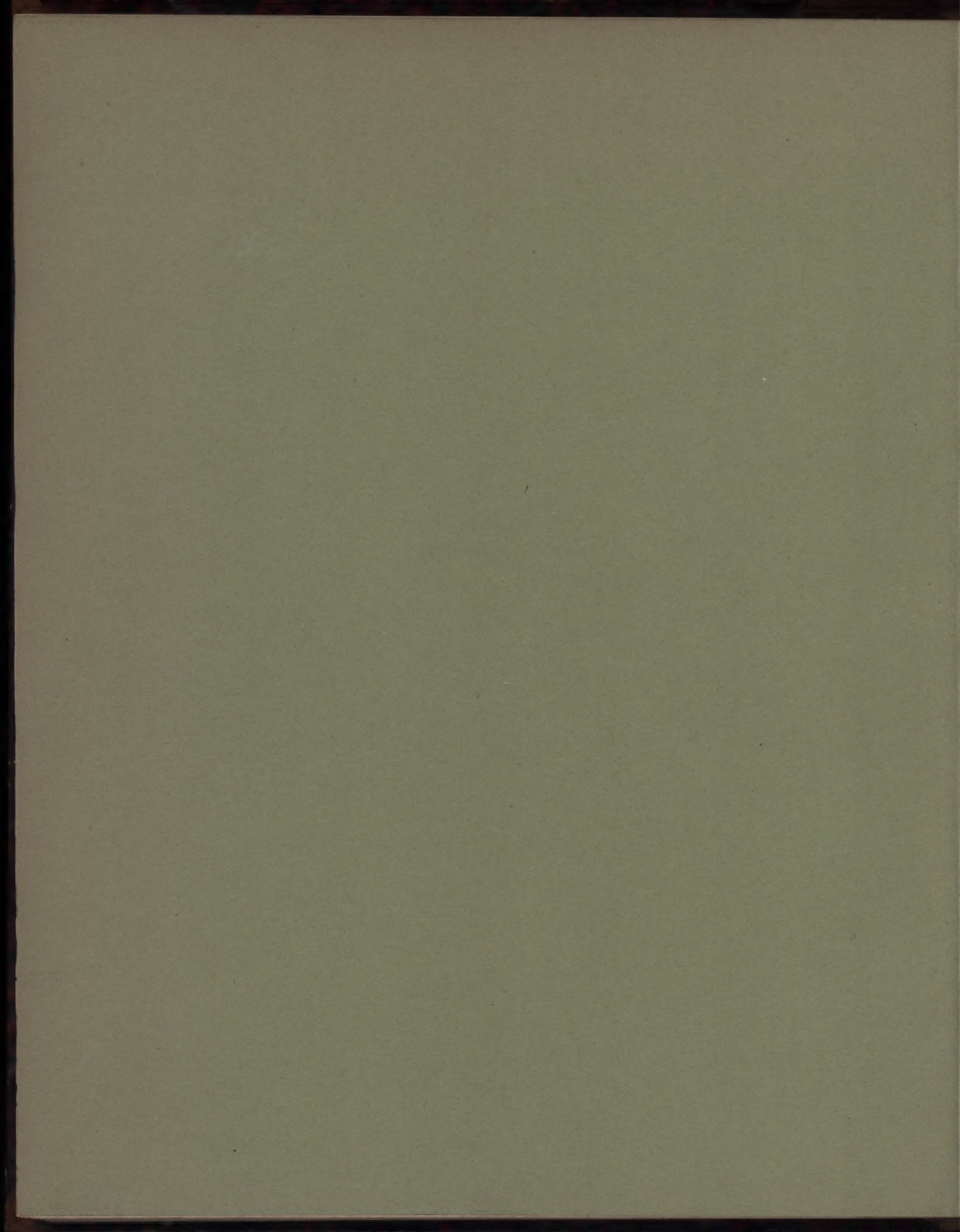
Waag op den Dam..... 211
Wagenaar (Jac.) boekverkooper 14
Wageningen (Jan van). 36, 42
Walaëus (Ds.)..... 61, 66
Walk (Cornelis van der)... 37
Wall (van de)..... 41
Wapen der stad..... 212
Wapenkamer..... 195
Wapens (familie-)..... 219
Weber (Consul)..... 86
Weely (Jan of Hans van)
juwelier..... 150, 151
Weenix (schilderij van)..... 180
Weeshuis (Burger)..... 48
Well (van)..... 35
Werff (Pieter van der)..... 40

West (Simon Arentsz van) 291
Westerbaen (Jacob)..... 249
Wicquefort 87, 89, 90, 95, 97,
98, 100, 101, 102, 241, 242, 244,
246, 248, 249, 250, 253, 254, 258,
260, 263, 264, 268, 269
Wiericx (Antoon) plaatsnijder
278, 280, 281, 282, 285, 286, 288
Wiericx (Hierominus) plaat-
snijder 278, 280, 281, 282, 285, 286, 287
Wiericx (Jan) plaatsnijder 278,
280, 281, 282, 285, 286
Wilder (Beyken Pieters van) 225
Wilhem (David de) 92, 250, 258
Wilhem (P. de)..... 101
Willeborts (schilderij van). 221
Willem I, (Praaggraf van)..... 212
Willém I (Prins)..... 60, seq
Willem III..... 234
Willem Lodewijk (graaf) 60, 61
Willemsz (Jacob)..... 115
Willemz (Michiel) glazenmaker 155
Winterkoning zie Frederik V.
With (portretten van de familie de) 80
With (zoon van den Hr. de)... 35
Wit (Emanuel de) schilder 86, 289
Witsen (Gerrit Jaep)..... 229
Wit, Heer van Jaarsveld (Cor-
nelis de)..... 35
Witt (Jan de)..... 35
Witte (J. E. de) architect. 199, 201
Wolff (Karel de)..... 247
Wolters..... 201
Wormbout (Jacob Andriesz) 192
Wormbouts (Neeltje)..... 192
Woudrichem (kerkglas te)..... 133
Woudt (Cornelis van 't)... 293
Wouters (Martha)..... 75
Wouwerman (Philip) 40, 122, 142
Wouwerman (Philip) schil-
derij..... 39
Wttenbogaert 63, 64, 97, 98, 138, 260
Wurfbain (atlas)..... 103
Wijnantsz (Cornelis)..... 159
Wijnands (Maritgen)..... 159
Wijnantsz (Willem)..... 159
Wijnkannen..... 214
Wijt..... 89

X.

Ximenez (Emanuel) 281, 285, 286
Ximenez (Fernandus) 279,
284, 286, 288
Ximenez (Jacobus) 278, 280, 285

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 8118

